

9960024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ
FŐTITKÁR.

BUDAPESTI KIR. ÜN. SZÉK
1925. MÁJ. 29
ÁNYVETTE

10

XXXVI. KÖTET.

421—425. FÜZET. 1925. JAN.—MÁJUS.

FOLYOIRAT
1925/26 A-150
EGYETEM KÖNYVTÁR
SZEGED

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

TARTALOM.

	Oldal
Az Akadémia belső tagjai	1
<i>Berzeviczy Albert</i> ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának 1925. január 26-án tartott ünnepi ülésén	5
<i>Berzeviczy Albert</i> ig. és t. t. elnök urnak a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy Társaság képviselőjében Pest vm. Jókai-ünnepségén 1925. január 13-án mondott beszéde	6
A M. Tud. Akadémiának 1924-ben tartott ülései	7
A Szótári-Bizottság munkássága 1924-ben	9
Jelentés a Történelmi-Bizottság működéséről az 1924-ik évben	11
<i>Infláció és pénzérték az utolsó évtized tapasztalatai nyomán.</i> Kivonat <i>Jankovich Béla</i> l. t.-nak 1924. dec. 15-én tartott előadásából	12
<i>Adalék a «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához.</i> Kivonat <i>Badics Ferenc</i> r. t.-nak az I. osztály 1925. január 5-i ülésén felolvasott értekezéséből	16
<i>A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár.</i> Kivonat <i>Lukinich Imre</i> l. t. 1925. jan. 12-i felolvasásából	20
<i>Budapest építési fejlődésének történetéből.</i> <i>Hauszmann Alajos</i> t. t. 1925. jan. 19-én tartott székfoglalójának kivonata	34
<i>Széchenyi és a magyar közlekedésügy.</i> <i>Zelovich Kornél</i> l. t. 1925. febr. 23-án tartott előadásából	50
Bizottsági jelentések a pályázatok eldöntéséről	59
1. Jelentés a Kóczán-pályázatról. (Felolvasta <i>Jakab Ödön</i> l. t.)	39
2. Jelentés a Vojnits-jutalomról. (Felolvasta <i>Zlinszky Aladár</i> l. t.)	64
A M. Tud. Akadémia Wodianer-jutalmával kitüntetett, illetőleg a M. Tud. Akadémia által a vallás és közoktatásügyi miniszter urnak elismerésre ajánlott tanítók	73
A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	74
A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke	74
A M. Tud. Akadémia pénztári számadása 1924-ről	75
A Római Magyar Történelmi Intézet költségvetése az 1924/25. költségvetési évre	90
<i>Nekrologok</i>	90
Jelentés az akadémiai választásokról	97

TARTALOM.

Oldal

I. Előadások és cikkek.

<i>Budics Ferenc</i> : Adalékok a Bánk bán történelmi forrásaihoz és magyarázatához	16
<i>Ballagi Aladár</i> : Császári kormányzat Budán és Pesten	348
<i>Császár Elemér</i> : A «Zalán futásá»-nak százéves fordulóján	127
<i>Jankovich Béla</i> : Infláció és pénzürték	12
<i>Hauszmann Alajos</i> : Budapest építési fejlődésének történetéből	34
<i>Herczeg Ferenc</i> : «A Híd» c. színjátékának IV. felvonása	327
<i>Kaan Károly</i> : Gr. Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld	344
<i>Lukinich Imre</i> : A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár	20
<i>Négyesy László</i> : Jókai költői és nemzeti értéke	106
<i>Négyesy László</i> : A magyar irodalom és költészet fejlődése	263
<i>Ravasz László</i> : Lévy József költészetéről	317
<i>Rácz Lajos</i> : A történelmi materializmus és a vallás	365
<i>Szinnyei József</i> : A M. Tud. Akadémia és a magyar nyelvtudomány	245
<i>Szinnyei Ferenc</i> : A regény	367
<i>Vargha Gyula</i> : Költemények (székfoglaló)	207
<i>Zelovich Kornél</i> : Széchenyi és a magyar közlekedésügy	50
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Jókai és Debrecen	357

II. Jelentések a pályázatokról.

<i>Fáy András</i> -jutalom (Heller Farkas)	175
<i>Gorove</i> -jutalom (Kornis Gyula)	172
<i>Kóczán</i> -jutalom (Jakab Ödön)	59
<i>B. Kornfeld Zsigmond</i> -alapítvány kamatainak odaítélése (Csánki Dezső)	167
<i>Kőrössy</i> -jutalom (Kovács Alajos)	183
<i>Kugler Mihály</i> által alapított Rákosi Jenő-jutalom I. Rákosi Jenő-díj	
<i>Nagy</i> -jutalom és <i>Marczibányi-mellékjuttalom</i> Áldásy Antal)	148—165
<i>Pesti Tőzsde</i> adományából kítüzött I. jutalomtétel (Fellner Frigyes)	180
<i>Pesti Tőzsde</i> adományából kítüzött II. jutalomtétel (Czettler Jenő)	179
<i>Rákosi Jenő</i> -díj (Fröhlich Izidor)	167
<i>Riedl Frigyes</i> -jutalom (Császár Elemér)	177
<i>Sámuel</i> — <i>Kölber</i> -jutalom (Gombocz Zoltán)	170
<i>Széchenyi</i> -jutalom (Czettler Jenő)	178
<i>Vajmits</i> -jutalom (Zlinszky Aladár)	64
<i>Wodianer</i> -jutalmak	73—74

III. Akadémiai ügyek.

Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról	7—12
I. Ülések	7
Nagygyűlés	189
Jelentés a választásokról	97

	Oldal
II. Jelentések a bizottságok működéséről	9—12
Költségvetés	216, 371
Jelentések a pályázatok eldöntéséről	59—74, 148—185
A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei	185—189
A M. Tud. Akadémia alapításának századik évfordulója	205—206, 233—298
IV. Alkalmi és üdvözlő beszédek, nekrológok.	
<i>Áldásy Antal</i> beszéde Pasteiner Gyula ravatalánál	90—92
— Zsilinszky Mihály ravatalánál	381
<i>Berzeviczy Albert</i> elnök megnyitóbeszéde a centenáris ünnepi ülésen	233—240
— beszéde Nógrád vármegyének Madách Imre és Mikszáth Kálmán emlékére tartott ünnepi ülésén	195—197
— megemlékezése Plósz Sándor elhunytáról	228
— — Salamon Ferencről	325
— — Toldy Ferencről	326—327
— — Xántus Jánosról	325—326
— megnyitóbeszéde az 1925 január 26-i ünnepi ülésen	5—6
— — a Jókai-emlékülésen	99—109
— — a Lévy József-emlékülésen	315—316
— — a «Zalán futása» megjelenésének százéves fordulója alkalmából	126—127
— beszéde Pest vármegye Jókai ünnepségén	6—7
<i>Ferencci Zoltán</i> beszéde a Petőfi-házra helyezett Jókai-emlék- tábla leleplezésekor	312
<i>Heller Parkas</i> gyászbeszéde Buday László ravatalánál	92—95
<i>Hóman Bálint</i> beszéde gróf Apponyi Sándor ravatalánál	95—96
<i>Lukinich Imre</i> beszéde Márki Sándor ravatalánál	229—230
<i>Némethy Géza</i> osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tar- tott székfoglalója alkalmából:	
<i>Jakab Ödön</i> I. taghoz	223
<i>Décsi Lajos</i> r. taghoz	224
<i>Kéky Lajos</i> I. taghoz	225
<i>Vargha Gyula</i> t. taghoz	226
<i>Rados Gusztáv</i> beszéde Réthy Mór ravatalánál	384
<i>Voinovich Géza</i> beszéde Arany János budapesti lakóházának emlék- táblával való megjelölésekor	310

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A *-gal megjelölt számok a jegyzőkönyvre utalnak.)

Oldal

<i>Az abszolútizmus kora</i> Magyarország (Berzeviczy Albert elnök műve) Nagyjutalmat kap	165
<i>Adalékok</i> a «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához	16—20
<i>Adományok</i>	74, 221, 308—309, 376—381
<i>Akadémia</i> alapításának százados ünnepe	233—310
— belső tagjai	1—4
— jutalomtétellei 1925-ben	185—189
— költségvetése az 1925. év II. felére	216—221
— költségvetése 1926 január—júniusra	371—376
— munkássága 1924-ben	7—12
— pénztári számadása az 1924. évről	75—89
— új tagjai 1925-ben	97, 194*
— vagyonmérlege	76, 77, 89
<i>Akadémiai törekvések</i> (1779—1825)	241—244
— választások (1925)	97
<i>Alapítványok</i>	80—82
— ügyrendjei, I. Ügyrendek	
— és adományok a centenárium alkalmából	308—309
Áldásy Antal beszéde Pasteiner Gyula ravatalánál 1924 nov. 10.	90—92
— — Zsilinszky Mihály ravatalánál 1925 október 6.	381—384
Gróf Apponyi Sándor ravatalánál nekrológ	95—96
Arany János első budapesti lakóházának emléktáblával való megjelölésekor Voinovich Géza r. t. beszéde	310—312
Badics Ferenc: Adalékok a «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához (kivonat)	16—20
Ballagi Aladár: Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711	348—357
Balogh Jenő fűtítkár centenáris beszéde	240—244
«Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához	16—20
Berzeviczy Albert elnök kapja a Nagyjutalmat	165, 190*
— visszaajándékozza a Nagyjutalmat	221
— beszéde Nógrád vármegyének Madách Imre és Mikszáth Kálmán emlékére tartott ünnepi ülésén	195—197
— centenáris megnyitóbeszéde	233—240
— centenáris záróbeszéde	295—298
— beszéde az Akadémia centenáris ebédjén	299—300
— indítványa Gróf Széchenyi István érdemeinek törvénybeiktatása tárgyában	309—310
— megemlékezése Plósz Sándor elhunytáról	228
— megemlékezése Salamon Ferencről	325
— megemlékezése Toldy Ferencről	326—327
— megemlékezése Xántus Jánosról	325—326
— megnyitóbeszéde az 1925. január 26-án tartott ünnepi ülésen	5—6
— megnyitóbeszéde a Jókai Mór emlékezetére tartott ünnepi közülésen	99—106

	Oldal
Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde a Lévy József t. t. emlékezetére tartott ünnepi ülésen	315—316
— megnyitóbeszéde a «Zalán futása» megjelenésének százéves fordulója alkalmából 1925 június 15-én tartott ünnepi ülésen	126—127
— nek a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság képviselőletében Pestvármegye Jókai-ünnepségén 1925 január 13-án mondott beszéde	6—7
Bizottsági jelentések; I. jelentések.	
Bólyai Farkas	298
— János	298
British Academy üdvözlője	301—303
Budapest építési fejlődésének történetéből	34—50
Buday László ravatalánál nekrológ	92—95
Centenárium programja	205—206
<i>Centenáris ünnep</i>	233—310
Balogh Jenő főttkár beszéde	240—244
Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde	233—240
— záróbeszéde	295—298
— beszéde az Akadémia centenáris ebédjén	299—300
British Academy üdvözlője	301—303
R. Accademia della <i>Crusca</i> (Firenze) üdvözlője	305—306
Finnség Szövetsége Rokonnép Osztályának üdvözlője	305
Finnugor Társaság üdvözlője	303—304
Hazai üdvözlő iratok	308
Horthy Miklós kormányzó úr üdvözlő beszéde	280
József főherceg úr üdvözlő beszéde	282—283
Gróf Klebelsberg Kúnó vallás- és közoktatásügyi miniszter üdvözlő beszéde	282
Külföldi tudományos társaságok meghívása	300
M. Georges <i>Lecomte</i> üdvözlő beszéde	290—293
Fondazione <i>Leonardo</i> üdvözlője	306
R. Accademia Nazionale Dei <i>Lincei</i> (Roma) üdvözlője	305
Meghívó a külföldi tudományos társaságoknak	300
Millosevich Federico olasz kiküldött	305
Négyesy László r. t. előadása a magyar irodalom és költészet fejlődéséről	263—279
Nemzetgyűlés üdvözlője	281—282
Nielsen Konrád üdvözlő távirata	307
Norvég Akadémia üdvözlője	307
Rahamägi Hugó üdvözlő beszéde	286—288
Redlich Oswald üdvözlő beszéde	285
Ripka Ferenc üdvözlő beszéde	283
Rozvadowsky J. M. üdvözlő beszéde	293—295
Rubner Miksa üdvözlő beszéde	283—288
Dr. Schischmanoff üdvözlő beszéde	286
Schneider Emil üdvözlő beszéde	284—285
Seitovszky Béla átadja a Nemzetgyűlés üdvözlőjét	281
Setälä Emil üdvözlő beszéde	288—289
Sir Stein Aurél üdvözlő levele	301
Suomalais ugrilainen Seura üdvözlője	303—304
Suomalaisuuden Liiton Sukukansaosasto üdvözlője	305
A svéd akadémia üdvözlője	307
A svéd királyi akadémia üdvözlője	307—308

Szinyeyi József előadása: A M. Tud. Akadémia és a magyar nyelvtudomány	245—262
Üdvözlő beszédek és iratok	280—308
A vilnai egyetem üdvözlőlete	306
Wichmann György üdvözlő beszéde	289—290
Wiklund üdvözlőlete	308
Chorin Ferenc-alapítvány ügyrendje	368—370
Corvin Mátvás (Corvinus)	296—298
A R. Accademia della Crusca (Firenze) üdvözlőlete	305—306
Csánki Dezső üdvözlő beszéde Berzeviczy Albert elnökhöz	190*
Császár Elemér: Gvadányi szobra előtt	197—204
— A «Zalán futása»-nak százéves fordulóján	127—148
Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711	348—357
Csathó Kálmán Péczely-díjat kap	339—341
Dézi Lajoshoz osztályelnöki üdvözlő beszéd	224—225
Discours de M. George Lecomte	290—293
Duka Tivadar	302—303
Duka Tivadarról megemlékezik Horváth Géza osztályelnök	341—344
B. Eötvös József	298
B. Eötvös Lóránd	298
Eredménytelen jutalomtétételek	192*
«Az erkölcsi norma természete» c. mű megírásával Horváth Barna bizatik meg	172—175
Fáy András-alapítványból pályakérdés	175—177
Ferencci Zoltán beszéde a Potófi-házra helyezett Jókai- emléktábla leleplezésekor	312—314
— üdvözlő Mihályfi Károlyt	204—205
Finniség Szövetsége Rokonnép-Osztályának üdvözlőlete	305
Finnugor Társaság üdvözlőlete	303—304
Fraknói Vilmos arcképének kifüggesztése	194*
Francia tartalommutató	235—236, 315, 386
Goldziher Ignác	208, 302, 303
Gvadányi szobra előtt	197—204
Hauszmann Alajos: Budapest építési fejlődésének történetéből (kivonat)	34—50
Hazai üdvözlő iratok a centenárium alkalmából	308
Vitéz Házi Jenő Sámuel-Kölber-jutalmat kap	170
Heller Farkas gyászbeszéde Buday László ravatalánál 1925. március 10-én	92—95
— megbizatik a Pesti Tőzsde adományából jutalmazandó II. sz. pályamű megírásával	179—180
Herczeg Ferenc: «A Híd» c. sz. IV. felvonása	327—338
Hóman Bálint beszéde Gróf Apponyi Sándor ravatalánál 1925. április 20-án	95—96
— Marczibányi jutalmat kap	165, 190*
Horthy Miklós kormányzó úr centenáris üdvözlő beszéde	280
Horváth Barna megbizatik «Az erkölcsi norma természete» c. mű megírásával	172—175, 191*
Horváth Géza osztályelnök megemlékezése Duka Tivadar t. tagról	341—344
Infláció és pénzérték az utolsó évtized tapasztalatai nyomán	12—16
Inhaltsverzeichnis	233—234, 316, 387
Innerness Asia (Stein Aurél felolvasása)	230—232
Jakab Ödönkhöz osztályelnöki üdvözlő beszéd	223—224

Jankovich Béla: Infláció és pénzürték az utolsó évtizedek tapasztalatai nyomán (kivonat) 12—16

Jelentések:

az Akadémiai választásokról 1925-ben	97
a Fáy András-alapítványból kitűzött pályakérdésről	175—177
a Gorove-jutalomról	172—175
a Kóczán-pályázatról	59—94
a B. Kornfeld Zsigmond-alapítvány 1925. évi kamatainak odaítéléséről	165—167
a Körössy-pályázatról	183—185
a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából hirdett pályázatról	178
a Marczibányi-mellékjutalomról	148—165
a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	148—165
a Péczely-jutalomról	339—341
a Pesti Tőzsde adományából hirdett I. sz. pályakérdésről	180—183
a Pesti Tőzsde adományából hirdett II. sz. pályakérdésről	179—180
a Rákosi Jenő-díjról (Kugler Mihály alapítványa)	167—170
a Riedl Frigyes-díjról	170—172
a Sámuel—Kölber-jutalomról	170
a Történelmi Bizottság működéséről az 1924. évben	11—12
a Vojnits-jutalomról	64—73
Jókai-emléktábla (Petőfi-házon) leleplezésekor Ferenczi Zoltán beszéde	312—314
— és Debrecen (Zsigmond Ferenc)	357—365
— költői és nemzeti értéke	106—126
— Mór emlékezetére tartott ünnepélyes közülés	99—126
József főherceg úr centenáriumi beszéde	282—283
Jutalomtételek	185—189
Kaan Károly: Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld	344—348
Károlyi Árpád a Kornfeld-alapítvány 1925. évi kamatait kapja	167, 191*
— ezeket a kamatokat visszaajándékozta	221
Kéký Lajoshoz osztályelnöki üdvözlő beszéd	225—226
Kiadványok	74, 220—221, 376

Kivonatok: az üléseken tartott előadásokból:

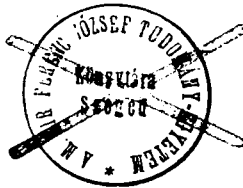
Badics Ferenc: Adalékok a «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához	16—20
Ballagi Aladár: Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711	348—357
Hauszmann Alajos: Budapest építési fejlődésének történetéből	34—50
Jankovich Béla: Infláció és pénzürték az utolsó évtized tapasztalatai nyomán	12—16
Kaan Károly: Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld	344—348
Lukinich Imre: A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár	20—34
Rácz Lajos: A történelmi materializmus és a vallás	35—367
Szinnyei Ferenc: A regény	367—368
Zelovich Kornél: Széchenyi és a magyar közlekedésügy	50—59
Zsigmond Ferenc: Jókai és Debrecen	357—365
Klasszicizmus és romanticizmus (Zlinszky Aladár munkája) Riedl Frigyes-díjat kap	172

Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatástügyi miniszter centenáris üdvözlő beszéde	282
Kóczán-pályázatról jelentés	59—64
A Kónyi Manó-alapítvány ügyrendje	370—371
B. Kornfeld Zsigmond-alapítvány ügyrendje	165—167
Költségvetés (1925. év II. és 1926. év III. felére)	216—220, 371—376
Könyvjutalmat kapott hallgatók	193*
Körösi Csoma Sándor	298, 302, 303
Körössy-pályázat	183—185
Kugler Mihály által alapított Rákosi Jenő-díjat Rejtő Sándor kapja	167—170, 194*
A külföldi akadémiaíáknak küldött meghívó a centenáris ünnepi ülésre	206, 300
Laky Dezső meghíztatik a Fáy András alapítványból kitűzött pályakérdés kidolgozásával	165—167
M. G. Lecomte centenáris üdvözlőbeszéde	290—293
Fondazione <i>Leonardo</i> üdvözlete	306
Lévay József t. t. emlékeztetere ünnepi ülés	315—325
— (Ravasz László t. t. előadása)	317—325
R. Accademia Nazionale Dei <i>Lincei</i> üdvözlete	305
Lóczy Lajos	298
Lukinich Imre beszéde Márki Sándor ravatalánál	229—230
— A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár (kivonat)	20—34
Magyar irodalom és költészet fejlődése (Négyesy László)	263—279
Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából hirde- tett pályázat	178
«Magyar Pénztörténet» (Hóman Bálint munkája) Marczibányi- jutalmat kap	165, 190*
M. Tud. Akadémia alapításának századik évfordulója	205—206
— alapításának százados ünnepe, I. Centenáris ünnep	
— és a magyar nyelvtudomány (Szinyeyi József)	245—262
• Marczibányi-mellékjuttalom (megkapja Hóman Bálint: Magyar pénztörténet c. m.)	148—165, 190*
Márki Sándor ravatalánál nekrológ	229—230
Meghívó a külföldi tudományos társaságoknak (a centenáris ünnepre)	206; 300
Mihályfi Károly üdvözlése	204—205
Millosevich Federico olasz kiküldött	305
Nagygyűlés	189—195
Nagyjuttalom (megkapja Berzeviczy Albert: <i>Az abszolutizmus kora Magyarországon</i> c. m. I. kötet)	148—165
Nagy Péter orosz cár (és a szatmári béketárgyalások)	20—34
Négyesy László centenáris előadása: A magyar irodalom és költészet fejlődése	263—279
— Jókai költői és nemzeti értéke	106—126
Nekrológok	90—96, 228—230, 381—385
Német tartalommutató	233—234, 316, 387
Némethy Géza üdvözlő beszédei	223—227
Nemzetgyűlés üdvözlete a centenárium alkalmából	281—282
Norvég akadémia üdvözlete a centenárium alkalmából	307
Pályázat a Hadtörténeti Bizottság jutalomtételére	383—384
Papp Ferenc jelentése a Péczely-jutalomról	339—341
Pasteiner Gyula ravatalánál nekrológ	90—92
Péczely-juttalom	339—341

	Oldal
Pénztári számadás 1924-ről	75—90
Pesti Tőzsde adományából hirdetett I. számú pályakérdés	180—183
Pesti Tőzsde adományából hirdetett II. számú pályakérdés	179—180
Petőfi-házra helyezett Jókai-emléktábla leleplezésekor Ferenczi Zoltán beszéde	312—314
Plósz Sándor	298
Plósz Sándorról elnök úr megemlékezése	228
«Produktív korosztályok tagozódása»	183—185
Rác Lajos: A történelmi materializmus és a vallás	365—367
Rados Gusztáv beszéde Réthy Mór ravatalánál 1925. nov. 18.	384—385
Rahamügi Hugó centenáris üdvözlő beszéde	286—288
Rákosi Jenő-díj (Kugler Mihály alapítványa)	167—170
Ravasz László: Lévy József (ünnepi beszéd)	317—325
Redlich Oswald centenáris üdvözlő beszéde	285
Regény (Szinnyei Ferenc) értekezése	367—368
Rejtő Sándor Rákosi-díjat kap.	167—170
Réthy Mór ravatalánál Rados Gusztáv beszéde	384—385
Riedl Frigyes-díj	170—172
Ripka Ferenc centenáris üdvözlő beszéde	283
Rozvadowszky J. M. centenáris üdvözlő beszéde	293—295
Rubner Miksa centenáris üdvözlő beszéde	283—284
Salamon Ferencről megemlékezik Berzeviczy Albert elnök	325
Sámuel—Kölber-jutalom	170
Schischmanoff centenáris üdvözlő beszéde	286
Schneider Emil centenáris üdvözlő beszéde	284—285
Scitovszky Béla átadja a Nemzetgyűlés üdvözlő iratát	281—282
Semmelweis	298
Serbán János-alapítvány ügyrendje	221—223
Setälä Emil üdvözlő beszéde	288—289
Sommaire	235—236, 315, 386
Soproni latin-magyar szójegyzék (vitész Házi Jenő) Sámuel—Kölber-jutalmat kap	170
Sir Aurel <i>Stein</i>	302—303
— Innermost Asia	230—232
— üdvözlő levele (a centenárium alkalmából)	301
Suomalais Ugrilainen Seura centenáris üdvözlete	303—304
Suomalaisuuden Liiton Sukukansaosasot centenáris üdvözlete	305
Surányi Miklós Péczely-díjat kap	339—341
«Süt a nap» Vojnits-díjat kap	73
Svéd akadémia üdvözlete	307
Svéd királyi akadémia üdvözlete	307—308
Szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár	20—34
Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka (Károlyi Arpád kiadása B. Kornfeld-jutalmat kap)	165—167
Gróf Széchenyi István érdemeinek törvénybeiktatása	305—306
Gróf Széchenyi Istvánról megemlékezik a British Academy	302—303
Széchenyi és a magyar közlekedésügy	50—59
Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld	344—348
Székfoglalók :	
Hauszmann Alajos t. t.: Budapest építési fejlődésének történetéből (1925. január 19.)	34—50
Vargha Gyula t. t. székfoglalója 1925. március 9-én	207—216
Zsigmond Ferenc I. t. t.: Jókai és Debrecen, 1925. nov. 9.	357—365

	Oldal
Szinnyei Ferenc: A regény	367—368
Szinnyei József centenáris előadása: A M. Tud. Akadémia és a magyar nyelvtudomány	245—262
Szótári-Bizottság munkássága	9—11
Tallós János megkapja a Körössy-díjat.	183—185
Tartalommutatók:	
Francia	235—236, 315, 386
Német	233—234—, 316, 387
Toldy Ferencről megemlékezik Berzeviczy Albert elnök	326—327
Történelmi Bizottság működése 1924-ben	11—12
Történelmi materializmus és a vallás	365—367
Üdvözlét Mihályfi Károlyhoz	204—205
Üdvözlő beszédek és iratok a centenárium alkalmából (részle- tezve lásd a <i>Centenáris Ünnepe</i> alatt)	280—308
Üdvözlő beszédek székfoglalók alkalmából	223—227
Ügyrendek:	
A Dr. Chorin Ferenc-alapítvány ügyrendje	368—370
A Könyi Manó-alapítvány ügyrendje	370—371
Ujabb kiadványok	74, 220—221, 376
Új tagok	97
Ülések 1924-ben	7—9
Ünnepélyes közlés Jókai Mór emlékeztérére	99—126
Ünnepi beszédek:	
Berzeviczy Albert elnök	195—197
Császár Elemér	197—204
Ferencai Zoltán	204—205, 312—314
Voinovich Géza	310—312
Ünnepi előadások:	
Császár Elemér («Zalán futása»)	127—148
Négyesy László (Jókai költői és nemzeti értéke)	106—126
Négyesy László (A magyar irodalom és költészet fejlődése, centenáris előadás)	263—279
Ravasz László (Lévay József)	317—325
Szinnyei József (A M. Tud. Akadémia és a magyar nyelv- tudomány Centenáris előadás)	245—262
Ünnepi ülés a «Zalán futása» megjelenésének százéves for- dulója alkalmából 1925. június 15-én	126—148
Ünnepi ülés Lévay József t. t. emlékeztérére 1925. nov. 30.	315—325
Vámbéry Ármán	298, 302—303
Vargha Gyula t. t. székfoglalója	207—216
Vargha Gyulához üdvözlő beszéd	226—227
Vilnai egyetem centenáris üdvözlője	306
Voinovich Géza r. t. beszéde Arany János első budapesti lakó- házának emléktáblával való megjelölésekor	310—312
Vojnits-jutalom	64—73
Wichmann György centenáris üdvözlő beszédje	289—290
Wiklund centenáris üdvözlője	308
Wodianer-jutalommal kitüntetett, illetőleg a M. Tud. Akadémia részéről a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak elismerésre ajánlott tanítók	73—74

	Oldal
Xántus Jánosról megemlékezik Berzeviczy Albert elnök . . .	325—326
«Zalán futása» megjelenésének százéves fordulója alkalmából ünnepi ülés 1925. június 15-én	126—148.
«Zalán futása»-nak százéves fordulóján	127—148
Zelovich Kornél: Széchenyi és a magyar közlekedésügy (kivonat)	50—59
— László megbizatik a Pesti Tőzsde adományából jutalmazandó I. számú pályamű megírásával	180—183
Zilahy Lajos Vojnits-díjat kap	73
Zlinszky Aladár Riedl Frigyes-díjat kap	172
Zsigmond Ferenc: Jókai és Debrecen (kivonat)	357—365
Zsilinszky Mihály ravatalánál Áldásy Antal beszéde	381—384

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVI. KÖTET.

1925 jan.—május.

1—5. FÜZET.

Az Akadémia belső tagjai.

Elnökség.

Berzeviczy Albert, ig. és t. t., elnök.
Concha Győző, r. t., másodelnök.
Balogh Jenő, r. t., főtitkár.

Igazgató Tanács.

Az Igazgató-Tanács választottjai:

Gr. Dessewffy Aurél
Gr. Apponyi Sándor, t. t.
József főherceg, t. t.
Gr. Apponyi Albert, t. t.
Plósz Sándor, t. t.
Csernoch János
Hg. Batthyány-Strattmann
László, t. t.
Gr. Károlyi Gyula
Szmrecsányi Lajos
Gr. Széchenyi Emil
Gr. Teleki Pál, l. t.
12. Popovics Sándor

Az Akadémia választottjai:

B. Wlassics Gyula, t. t.
B. Forster Gyula, t. t.
Pauer Imre, t. t.
Gr. Andrássy Gyula, r. t.
Illosvay Lajos, r. t.
Rákosi Jenő, t. t.
Fröhlich Izidor, r. t.
Herczeg Ferenc, t. t.
Szinyeyi József, r. t.
10. Gr. Klebelsberg Kunó, t. t.

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

Gr. Apponyi Sándor, ig. t. Kozma Andor
Rákosi Jenő, ig. t. Hubay Jenő
Herczeg Ferenc, ig. t. 6. Vargha Gyula

II. osztály.

Gr. Apponyi Albert, ig. t. Berzeviczy Albert, ig. t., elnök
Darányi Ignác Pauer Imre, ig. t.
B. Forster Gyula, ig. t. B. Wlassics Gyula, ig. t.
Plósz Sándor, ig. t. 8. Gr. Klebelsberg Kunó

III. osztály.

Lenard Fülöp	Koburg Ferdinánd
József főherceg, ig. t.	5. Hauszmann Alajos
Hg. Batthyány-Strattmann	
László, ig. t.	

A rendes és levelező tagok alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Vári Rezső
Szinnyei József, ig. t., osztálytitkár	Pápay József
Hegedüs István	Tolnai Vilmos
Munkácsi Bernát	Bleyer Jakab
Némethy Géza, osztályelnök	Láng Nándor
Melich János	Vikár Béla
Petz Gedeon	Schmidt József
Gombocz Zoltán	Darkó Jenő
8. Zolnai Gyula	Horger Antal
	Mészöly Gedeon
	Förster Aurél
	Németh Gyula
<i>Levelező tagok:</i>	Huszi József
Bánóczi József	Kmoskó Mihály
Kúnos Ignác	Schmidt Henrik
Gyomlay Gyula	19. Jakubovich Emil

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Ambrus Zoltán
Badics Ferenc	Horváth Cyrill
Ferenzi Zoltán	Viszota Gyula
Négyesy László	Szinnyei Ferenc
Csengery János	Pintér Jenő
Császár Elemér	Horváth János
Voinovich Géza	Vargha Damján
7. Dézsi Lajos	Solymossy Sándor
	Papp Ferenc
	Zlinszky Aladár
<i>Levelező tagok:</i>	Szász Károly
Gr. Zichy Ágost	Thienemann Tivadar
Szabolcska Mihály	Petrovics Elek
Pekár Gyula	Kéky Lajos
Divald Kornél	19. Jakab Ödön

II. A bölcseleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

A) Bölcseleti és társadalmi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Bernát István
Concha Győző, másodelnök	Finkey Ferenc
Földes Béla	Polner Ödön
Nagy Ferenc	Angyal Pál
Gr. Andrásy Gyula, ig. t.	Jankovich Béla
Gaal Jenő	Schneller István
Matlekovits Sándor	Illés József
Balogh Jenő, főtítkár	Fellner Frigyes
Magyary Géza	Kornis Gyula
György Endre	Kovács Alajos
Prohászka Ottokár	Hegedüs Loránt
K. Kováts Gyula	Heller Farkas
12. Pauler Ákos	Székely István
	Erekly István
<i>Levelező tagok:</i>	Kolosváry Bálint
Óvári Kelemen	Czettler Jenő
Grosschmid Béni	Dékány István
Reiner János	Holub József
Thirring Gusztáv	Kováts Ferenc
Kunz Jenő	26. Kenéz Béla
Balogh Arthúr	

B) Történettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Kužsinszky Bálint
Károlyi Árpád	Erdélyi László
Zsilinszky Mihály	Sebestyén Gyula
Csánki Dezső, osztály- elnök	Áldásy Antal
Karácsonyi János	Mahler Ede
Ballagi Aladár	Hornyánszky Gyula
Szádeczky Kardoss Lajos	Barabás Samu
Márki Sándor	Hodinka Antal
Fináczy Ernő, osztálytitkár	Gr. Teleki Pál, ig. t.
Angyal Dávid	Domanovszky Sándor
10. Kollányi Ferenc	Varjú Elemér
	Jancsó Benedek
	Szentpétery Imre
<i>Levelező tagok:</i>	Hóman Bálint
Szentkláray Jenő	Pilch Jenő
Marczali Henrik	Lukinich Imre
Komáromy András	Eckhart Ferenc
Wertheimer Ede	Iványi Béla
Szendrei János	Hekler Antal
Takáts Sándor	26. Gerevich Tibor

III. Matematikai és természettudományi osztály.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Bodola Lajos
Fröhlich Izidor, ig. t., o.-titk.	Buchböck Gusztáv
Réthy Mór	Klupathy Jenő
Hosvay Lajos, ig. t.	Wittmann Ferenc
Rados Gusztáv	Fejér Lipót
Kövesligethy Radó	B. Harkányi Béla
Farkas Gyula	'Sigmund Elek
Kürschák József	Fényi Gyula
Tangl Károly	Riesz Frigyes
Winkler Lajos	Steiner Lajos
Szarvasy Imre	Oltay Károly
11. Rejtő Sándor	Rybár István
	Konek Frigyes

Levelező tagok:

Balló Mátyás	Ifj. Szily Kálmán
Zipernowszky Károly	Mikola Sándor
Bugarszky István	Zelovich Kornél
Hoor-Tempis Mór	Pekár Dezső
Schlesinger Lajos	24. Zemplén Géza

B) Természettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Böckh Hugó
Horváth Géza, oszt.-elnök	Pálffy Móric
Koch Antal	Degen Árpád
Lenhossék Mihály	Filarszky Nándor
Mágocsy-Dietz Sándor	B. Nopcsa Ferenc
Méhely Lajos	Kenyeres Balázs
Schafarzik Ferenc	Marek József
Istvánffy Gyula	Magyary-Kossa Gyula
Hutýra Ferenc	Zahlbruckner Sándor
Zimányi Károly	Vitális István
Preiszig Hugó	Cholnoky Jenő
11. Mauritz Béla	Papp Károly
	Vámossy Zoltán
<i>Levelező tagok:</i>	Zimmermann Ágoston
B. Kéty Károly	Kerpely Kálmán
Hollós László	Vendl Aladár
Tuzson János	Verebély Tibor
Ifj. Entz Géza	Bókay János
Richter Aladár	Gelei József
Buday Kálmán	Jakabházy Zsigmond
Schaffer Károly	29. Kaán Károly
Krompecher Ödön	

Berzeviczy Albert ig. és tt. elnök úr megnyitó
beszéde a M. Tud. Akadémiának 1925 január
26-án tartott ünnepi ülésén.

Tek. Akadémia!

Mai ünnepi ülésünk a Semsey Andorról való megemlékezés céljából hivatott össze, de midőn az e kegyeletes alkalommal összegyülteket tisztelettel üdvözlöm s az ülést megnyitom, nem feledkezhetem meg róla, hogy ez időben lépjük át a Jókai-centennárium évének küszöbét. Jövő őszi ülésünk már az évnap — február 18. — utáni időbe esik s több irodalmi és közművelődési társulat és megyei törvényhatóság megelőzött e megemlékezésben. Akadémiánk május hó 10-én tartandó ünnepélyes közülését fogja egészen Jókai emlékének szentelni, melynek már Könyvkiadó Vállalata tavalyi kötetének, Zsigmond Ferenc Jókai könyvének kiadásával is áldozott. Most, mikor e hazában mindenfelé megindul a száz év előtt született korszakosan nagy írói géniusz emlékezetének kultusza, a mi tekintetünk is oda fordul a ma, fájdalom, idegent uraló magyar város felé, amelyből 100 év előtt oly nagy fényesség áradott ki a magyar hazára, hogy annak világa még ma is felderíti nemzetünk szomorú éjszakáját. Dicsőség Jókai nevének, dicsőség élete művének, dicsőség a nemzetnek, mely őt szülte, amint Petőfit, Vörösmartyt, Aranyt, Munkácsit szülte, jelét adván a szellemi erő oly hatalmas ősforrása buzogásának, hogy ezt a nemzetet igazságtalan erőszak és önkény megsemmisíteni soha, még megalázni is csak múltan lesz képes.

A Jókai-centennárium évében szerényen, de méltón helyezkedik el mai Semsey-ünnepélyünk. Ritka nagy alkalom az, mely ezt létrehozta, mert a magyar géniuszunk kevés oly különzerű, oly sajátos, oly tiszteletreméltó és nemes megnyilatkozását ismerjük, mint aminő a Semsey Andor tudományos szerepe. Nemzetünkről még barátai sem állítják, hogy a természet műhelyének mélyeit kutató, a nyilvánosságtól teljesen elvont, szűk tudósi körre szorító tudományért való lelkesedés uralkodó tulajdonai közé tar-

toznék. És ime, egy régi magyar nemesi család sarja, egy gazdag, nagy úr rászánta magát, hogy úgyszólván egész életét a természettudomány egy ilyen félreeső, a nyilvánosság előtt nem jutalmazó, kevesek érdeklődését bíró ágának szentelje, mint kutató tudós és mint pazarul áldozatkész Maecenás, kerülve minden feltűnést, minden szereplést, kitérve minden hála elől, mindig csak dolgozva és áldozva a tudományért és csak a tudományért!

Ünnepeljük és áldjuk Semsey Andor emlékét, csendes munkásságáért, nagy adományaiért, mindazért is, amit Akadémiánk javára, alapítványával tett, amelynek közvetlen gyakorlati hatását nemzetünk katasztrófája s pénzünk azzal járó elértéktelenedése ideiglenesen elenyészthette, de amely megmarad mint példaadás és mint útmutatás, amint évkönyveinkben nemes tisztaságában fog ragyogni Semsey Andor neve, halála után hirdetve azt a dicsőséget, mely elől ő, mint élő, mindig gondosan kitért.

Berzeviczy Albert ig. és tt. elnök úrnak, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság képviselőjében Pestvármegye Jókai-ünnepségén 1925 január 13-án mondott beszéde.

Pestvármegye közönsége a törvényhatóságok között méltán elől szokott járni minden hazafias megemlékezésben és felbuzdulásban; így elsőként ünnepli most a Jókai-centennariumot is és erre az ünneplésre meghívta az Akadémiát és Kisfaludy-Társaságot, amelyek nevében szólalok fel, a magyar irodalom legrégebbi őrhelyeinek üdvözlését hozva e megye lelkes közönségének és egyesülve vele az évforduló ihletes hangulatában.

Pestmegyének elvitázhatatlan jogcíme van a nemzeti irodalom ünneplésében előljárni. Hiszen ez a megye öleli körül minden oldalról az ország szívet, fővárosát, mely Széchenyi óta középpontjává lett a magyar közéletnek és a magyar irodalomnak. Ez a megyeház egy magyar sziget volt egykor a még jobbára német Pest-Buda háztengerében. Pestmegyéből indult ki a magyar játékszín megalkotására irányult diadalmas mozgalom, melynek aztán legnagyobb része volt Pest megmagyarosodásában. Kiskörösön született Petőfi, Fóton hangzott el először a legszebb magyar bordal és Nagykörös volt az ötvenes-hatvanas években az a hely, ahonnan egy egész tündöklő csillagrendszer vonult fel irodalmunk egére.

Mi most Jókait ünnepeljük, a legnagyobb magyar mesemondót, a legtüneményesebb költői fantáziát, a magyar géniusznak világraszóló dicsőségét. De ebben az ősi székházban illik különösen megemlékeznünk arról is, hogy Jókai a megyei életnek kiváltságos költője volt. Legszebb régényei át meg át vannak szöve a régi megyei élet, a táblabíró világ, a megyeházi háboruszkodások kedves romantikájával. Báró Eötvös József híres regényében korholta, megbélyegezte a régi rendi vármegye fattyúhajtásait, Vas Gereben a maga kedélyes csevegéseiben adoma és móka, elismerés és magasztalás közé vegyített sok gunyt és némi torzítást is; de olyan művészettel és egyuttal olyan szeretettel senki sem festette a régi megyei életet, mint Jókai. És mi, akik — azt hiszem, itt beszélhetek többesben — a változott kor és az új doktrinák közepett is szeretettel csüngünk a régi vármegye emlékein s fenntartani akarjuk nemes hagyományait, mi az ő babérkoszorújába beléfonunk egy külön levelet: a megyék elismerésének, kegyeletének, csodálatának örökzöld levelét.

Köszönetet mondok Pestvármegye nemes közönségének azért, hogy ünnepet ült irodalmunk egy halhatatlanának emlékére, ebben a teremben, ahol viszhangot talált és fog találni mindig ennek a drága, ennek a szerencsétlen, ennek a halhatatlan magyar hazának minden keserve és minden dicsősége.

A M. Tud. Akadémiának 1924-ben tartott ülései.

I. osztály.

Január 7. Fraknoi Vilmos ig. és t. t.: A Corvin-könyvtár alakulása. — Február 4. Voinovich Géza r. t.: Arany kritikai kiadásának előmunkálatai (Székfoglaló). — Március 3. Schmidt Henrik l. t.: A magyarországi német nyelvjáráskutatás módszere és problémái (Székfoglaló). — Március 31. 1. Thienemann Tivadar l. t.: Mohács és Erasmus (Székfoglaló). 2. vitéz Házy Jenő (vendég): A soproni szójegyzék. — Május 5. (Kőrösi Csoma-ülés). Németh Gyula l. t.: Jugria. — Junius 2. 1. Zolnai Gyula r. t.: Mondatátszövődés (Székfoglaló). 2. Solymossy Sándor l. t.: Két székely népballada keletkezéséről. — Október 3. 1. Jakab Ödön l. t.: Költemények (Székfoglaló). 2. Némethy Géza r. t.: Újabb adalékok Tibullus magyarázatához. — November 10. 1. Dézsi Lajos r. t.: Balassa Bálint költészete (Székfoglaló). 2. Vargha Dámján l. t.: A Mária-siralmaik forrástanához. — December 1. 1. Huszti József l. t.: Callimachus Experiens összeköttetése Mátyás királlyal. 2. Mitrovics Gyula (vendég): Az esztétikai irodalom fejlődése.

II. osztály.

Január 14. 1. Mahler Ede l. t.: Újabb leletekről az ókori Kelet földjén (különös tekintettel a Tutankhámon-ra vonatkozó ásatásokra).

2. Haraszi Emil (vendég): Jean Benjamin Laborde és a magyar zene. — Február 11. Karácsonyi János r. t.: Attila népe voltak-e a székelyek. — Március 10. Kováts Ferenc l. t.: Pozsony városának középkori kölcsönei (Székfoglaló). — Április 7. Karácsonyi János r. t.: A magyarországi Ferencendiek működése az irodalom terén. — Május 12. Báró Forster Gyula ig. és t. t.: Gróf Bercsényi László francia marsal élettörténete. — Junius 16. 1. Pauler Ákos r. t.: Egy új logika alapvonalai (Székfoglaló). 2. Hajnal Henrik (vendég): A Duna nemzetközi jogi szabályozásának történetéről. — Október 20. Áldásy Antal l. t.: A német zsidók koronázási adója II. Albert idejében. — November 17. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök: Az olaszországi háború és Bach bukása. Egy fejezet «Az abszolutizmus kora Magyarországon» című műnek készülő második kötetéből.

III. osztály.

Január 21. 1. Mauritz Béla r. t.: «A magmatikus differenciáció folyamata a ditrói és a mecseki folyaitos kőzetekben». 2. Méhély Lajos r. t.: Egy élő kővületről. 3. Konek Frigyes l. t.: Hazai nyersenyakokból termelhető, benzín pótlására használható motorolajok. 4. Konek Frigyes l. t. és Straub Lajos (vendég): Kokainhoz hasonló érzéstelenítő hatású glykolsav-származék synthesise. 5. Krompecher Ödön l. t.: Termel-e a kóros petefészek öspetét? 6. Zimmermann Ágoston l. t.: Az Eustach-féle fülkürt kítüremkedéséről. 7. Rozlozsnik Pál (vendég): Bevezetés a nummulinok tanulmányozásába. Előterjeszti Pálffy Móric l. t. — Február 18. 1. Zemplén Géza l. t.: A gentiobiozról és az amygdalinnal való összefüggéséről. 2. Hoór-Tempis Móric l. t.: A gépkvíta növekedésének energia-gazdaságának demonstrálására. 3. Filarszky Nándor l. t.: Újabb adatok a Chara crimita Wallp. mindkét nemének magyarországi elterjedéséhez. 4. Konek Frigyes l. t. és Loczka Alajos (vendég): Előadási kísérlet a fény kémiai hatásának demonstrálására. 5. Mikola Sándor l. t.: A szilárd dielektromos anyagok polározása elektromos térben. — Március 24. 1. Preisz Hugó r. t.: Vizsgálatok az úgynevezett bakteriophagiáról (Székfoglaló). 2. Vendl Aladár l. t.: Az alter-pedrosói riebeckit. 3. Mödlinger Gusztáv (vendég): A Laurer-féle csatorna élettani szerepe. Bemutatja Méhély Lajos r. t. 4. Vendl Miklós (vendég): Adatok a bazaltos amfiból optikai és kémiai ismeretéhez. Előterjeszti Mauritz Béla r. t. 5. Lehoczky Tibor (vendég): Az Oppenheim-féle myatonia congenitáról. Bemutatja Schaffer Károly l. t. — Április 14. 1. Rados Gusztáv r. t.: Adalék a szabályos sokszögek elméletéhez. 2. Méhély Lajos r. t.: A faji gondolat térhódítása a tudományban. 3. Schay Géza (vendég): Az egyatomos idális gázak quantumelméletéhez. Előterjeszti Fröhlich Izidor r. t. — Május 19. 1. Rybár István l. t.: Új rendszerű Eötvös-féle torziós inga. 2. Szilády Zoltán (vendég): A magyar birodalom legyeinek synopsisa. Előterjeszti Horváth Géza r. t. 3. Dudich Endre (vendég): A magyarországi denevérelegyek. Előterjeszti Horváth Géza r. t. 4. Mödlinger Gusztáv (vendég): Új szívőférgek a magyar faunában. Előterjeszti Méhély Lajos r. t. 5. Keréjártó Béla (vendég): Folytonos görbék. Előterjeszti Kürschák József r. t. — Október 6. 1. Rados Gusztáv r. t.: Egy speciális számtani haladvány törzsszámainak sűrűsége. 2. Zimmermann Ágoston l. t.: Adatok a belső fejarteria össze-hasonlító anatomijához. — Október 27. 1. Magyarj—Kossa Gyula l. t.: Adatok a magyar géniusz biológiájához (Székfoglaló). — November 24. 1. Kaán Károly l. t.: Elváltások az Alföld képében (Székfoglaló). 2. Mauthner Nándor (vendég): A divarin synthesise. Előterjeszti Ilosvay Lajos ig. és r. t. 3. Gomboecz Endre (vendég): A Populus alba és tremula hybrid kérdése. Előterjeszti

Mágocsy—Dietz Sándor r. t. 4. Zsivny Viktor (vendég): A recski Lahoczahegy néhány ásványáról. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. — December 9. 1. Kenyeres Balázs l. t.: A törvényszéki orvostan feladatairól és teljesíthetőség feltételeiről (Székfoglaló). 2. Klug Lipót (vendég): A másodrendű felületek orthocentrikus polaris tetraéderei. Előterjeszti Rados Gusztáv r. t. 3. Koch Sándor (vendég): Whewellit Kapnikbányáról. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. 4. Gombocz Endre (vendég): A Populus alba és tremula magyarországi formái. Előterjeszti Degen Árpád l. t.

Összes ülés.

Január 28. 1. Fejérpataky László r. t. osztálytitkár emlékezete Áldásy Antal l. tagtól. 2. Szász Károly l. t. jelentése a Vojnits-jutalomról. 3. Pauler Ákos l. t. előadása a nemzetközi tudományos együttműködés tárgyában kiküldött bizottság legutóbbi párizsi üléséről. — Február 25. 1. Tangl Ferenc r. t. emlékezete Preisz Hugó r. tagtól. 2. Zlinszky Aladár l. t.: Jelentés a Farkas—Raskó-pályázatról. — Március 17. 1. Inkey Béla l. t. emlékezete Pálffy Móric l. tagtól. 2. Császár Elemér r. t.: Jelentés a gróf Teleki-jutalomról. 3. Szász Károly l. t.: Jelentés a gróf Karácsonyi-pályázatról. 4. Solymossy Sándor l. t.: Jelentés a Bulyovszky-pályázatról. — Április 28. Kant születésének századik évfordulója alkalmából ünnepi ülés: 1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitója. 2. Pauler Ákos l. t. ünnepi előadása Kantról. Összes ülés: 1. Entz Géza l. t.: Daday Jenő r. t. emlékezete. — Május 26. 1. A Wodianer-jutalmak átadása. 2. Binding Károly k. t. emlékezete Finkey Ferenc l. tagtól. — Október 27. Bódiss Jusztin l. t. emlékezete Csengery János r. tagtól. — November 17. 1. Bóhm Károly r. t. emlékezete Pauler Ákos r. tagtól. 2. Petz Vilmos r. t. emlékezete Darkó Jenő l. tagtól. — December 15. 1. Az elnök úr megemlékezése Csernoch János ig. t. úr ünnepléséről. Fraknoi Vilmos ig. és t. t. úr elhunytáról és Gróf Apponyi Sándor ig. és t. t. úr könyvadományáról. 2. Gróf Zichy Géza t. t. emlékezete Kozma Andor t. tagtól. 3. Jankovich Béla l. t. bemutatja Infláció és pénzérték c. dolgozatát.

* * *

A nyilvános üléseket követő zárt üléseken az osztályok elintézték az elnökség vagy az összes ülés által hozzájuk utalt ügyeket, foglalkoztak jutalomtételek kitzűzésével vagy véleményadásra hozzájuk áttett kérdésekkel; határoztak kiadás vagy segélyezés végett beküldött kéziratok felől és intézkedtek elhunyt tagtársaink felett mondandó emlékbeszédekről, stb.

A Szótári Bizottság munkássága 1924-ben.

A szótári gyűjtések az elmúlt 1924. esztendőben már teljesen az új szervezés szerint történtek, mely minden tekintetben bevált. A naponként való együttes munka, az igen sokszor felvetődő kérdéseknek elvi megbeszélése, az önkéntelenül is fejlődő verseny a gyűjtések minőségére és mennyiségére egyaránt termékenyítőleg és serkentőleg hatottak. Ezért 1924. május 24-én 948/1924. sz. alatt új előterjesztéssel fordultunk a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyre 1924. június 24-én 2972/1924. eln. sz. leirattal a következő tanárokat rendelte be a Szótári Bizottsághoz az 1924—1925. iskolaév tartamára:

a) teljes óraszám alól való fölmentéssel:

1. Sági István, VII., István-úti Szent István-főgimnázium,
2. Horváth Endre és
3. Rézler Gyula, I., Attila-utcai Verböczy-főgimnázium.

A gyűjtések részletes számadatai kezdettől fogva
a következők:

Folyószám	Év	Feldolgozott művek száma	Gyűjtők száma	Átlagos évi gyűjtés egyenként	Évi gyűjtés összege	A gyűjtések teljes összege
1	1899	65	36	2,761	100,000	100,000
2	1900	293	107	1,682	180,000	280,000
3	1901	295	150	1,026	154,000	434,000
4	1902	189	71	1,650	117,000	551,000
5	1903	129	46	1,744	80,238	631,238
6	1904	99	38	2,695	102,394	733,632
7	1905	80	40	3,787	151,482	885,114
8	1906	128	38	3,749	127,097	1,012,211
9	1907	56	24	3,004	72,099	1,084,310
10	1908	65	9	7,106	63,744	1,148,054
11	1909	129	12	6,096	73,147	1,221,201
12	1910	111	11	7,553	83,089	1,304,290
13	1911	120	12	8,798	105,589	1,409,876
14	1912	80	11	6,788	74,666	1,484,542
15	1913	191	12	12,996	155,952	1,640,494
16	1914	210	12	12,288	147,463	1,787,957
17	1915	212	15	11,543	140,480	1,928,437
18	1916	146	16	9,358	121,661	2,050,098
19	1917	158	14	8,179	124,111	2,174,209
20	1918	74	9	5,513	49,642	2,223,851
21	1919	20	7	2,894	20,280	2,244,131
22	1920	66	9	11,345	102,106	2,346,237
23	1921	84	10	7,644	76,445	2,422,682
24	1922	88	10	4,484	44,345	2,467,527
25	1923	50	15	1,677	25,155	2,492,682
26	1924	106	17	3,484	59,228	2,551,910

Feldolgoztunk e szerint 26 év alatt 3208 művet. A szótári munkálatok ezalatt 1.042,651 koronába kerültek.

Tolnai Vilmos
a Szótári Bizottság elnöke.

b) Fél óraszám alól való fölmentéssel:

4. Putnoky Imre, VIII., tavaszmező-utcai Zrinyi Miklós-főgimn.,
5. Kovács Dezső, VII., István-úti Szent István-főgimnázium,
6. Földessy Gyula és
7. Várady Zoltán, II., Mátyás király-főgimnázium,
8. Prónai Lajos, VI., Andrásy-úti Mária Terézia-leánygimn.
9. Pitroff Pál, VI., Bulyovszky-utcai Kemény Zsigmond-főreálisk.
10. Galamb Sándor,
11. Ollé István és
12. Nagy József Béla, V., Markó-utcai Bolyai főreálisk. tanárokat.

A belső munkatársakon kívül adatokat szolgáltatott be Kosztolányi Zoltán, Losonczy Zoltán, Zolnai Gyula, Kasztnér Jenő, Sándor Vencel. Feldolgoztunk az elmúlt évben 106 művet (1923-ban 50-et), melyekből 59228 adat (1923-ban 25155) gyűlt be. Ezekkel az adatok teljes száma 2551,910-re emelkedett.

Jelentés a Történelmi Bizottság működéséről az 1924. évben.

A Történelmi Bizottságot az elmúlt esztendőben a súlyos veszteségek egész sora érte. Elvesztette tagjai közül Békefi Remigét, a magyarországi Cisztercita-rend történetíróját, a tudományos magyar művelődéstörténet megalapítóját, Nagy Gyulát, a jeles oklevélkiadót, kinek oklevéltárai mindenkor mintaképül fognak szolgálni a lelkiismeretes, pontos munkának, Tagányi Károlyt, a magyar gazdaság és jogtörténet kiváló művelőjét és Fraknoi Vilmost, a magyar történettudomány nesorát, kinek munkássága a magyar történetnek jóformán minden egyes századára kiterjedt s aki bizottságunknak éveken keresztül elnöke volt. Emléküket a bizottság, mely önzetlen, fáradhatatlan munkásságuknak oly sokat köszönhet, mindenkor kegyelettel fogja megőrizni.

A Bizottság kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében az elmúlt évben sem fejthetett ki oly munkásságot, mint aminőt óhajtott. Be kellett érnie azzal, hogy nagyérdemű tagjának, Karácsonyi János: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon című műve II. kötetét sajtó alá adhatta. Ez is csak a vk. Miniszter úr páratlan bőkezűségének — ki két ízben bocsátott az Akadémiának jelentős összeget a kötet kiadására rendelkezésre — és a szerző áldozatkészségének volt köszönhető. A mű nyomdai kiállítása befejeztetett, csak a névmutató készítése van hátra. A Bizottság által kiadásra tervbe vett másik munkának, Hóman Bálint: A Szt. László korabeli Gesta Ungarorumnak kézírata december elején adatott nyomdába.

Az Arpádházi királyi regesták előmunkálatai körül Szentpétery Imre levéltári kutatásaiban csak a fővárosi levéltárakra szorítkozhatott. Az eddig gyűjtött anyagot és kutatásainak eredményeit a Magyar Történettudomány Kézíkönyve részére irt oklevéltanban értékesítette, melynek megjelentje rövid időn belül várható. A Történelmi Bibliográfia szerkesztői az eddig gyűjtött anyag átrevideálásával és kiegészítésével voltak elfoglalva.

A Bizottság másolatgyűjteményét az elmúlt évben Tolnai Vilmos, Hajnal István és Kravjanszky Mór használták. Utóbbi a bizottsági elnök engedélyével a Mircseféle velencei másolatokat az eredetiekkel való összeolvasás céljából, melyre a Magyar Történelmi Társulat Fontes-válalata részéről nyert megbízást, kikölsönözte.

A Bizottság az elmúlt évben két ülést tartott, melyeken a folyó és az Akadémia által hozzá áttett ügyeket intézte el.

A Bizottság céljaira az elmúlt évben 2,540.000 korona fordítottatott. Karácsonyi János említett műve II. kötetének nyomdai költségeihez az Akadémia több mint 26,000.000 K-val járult.

Áldásy Antal

biz. előadó.

Infláció és pénzürték az utolsó évtized tapasztalatai nyomán.

Kivonat *Jankovich Béla* lt.-nak 1924 dec. 15-én tartott előadásából.

Háborús események és azok következményei felforgatták a valutáris viszonyokat egész Európában. Ezzel alkalmunk van összehasonlítani az infláció különböző fokát hasonló gazdasági viszonyok közepette. A kérdéssel eddig is többen foglalkoztak, így pl. Cassel svéd tanár és Keynes ismert nevű angol író, akik főleg a nyugat-európai viszonyokat és a neutralis államok helyzetét tárgyalták. Részemről a közép-európai államok valutaviszonyainak tárgyalására helyezem a súlyt, úgymint: Németország, Ausztria, Magyarország, Románia, Bolgárország viszonyainak megállapítására — csak összehasonlítás céljából terjeszkedek ki a francia és olasz valutáris viszonyokra. Mindegyiknél az 1913. évet vettem kiindulás pontjául.

Összehasonlítva fenti államokban a pénzmennyiség növekedését a pénzürték súlyedésével és az árak emelkedésével viszonylagos százalékszámok alapján, általánosságban

megállapíthatjuk azt, hogy az inflációnak 3 időszaka van: Első időszakban a pénzmennyiség jobban növekszik, mint az agio és áratlag; második időszakban az agio és árnövekedés meggyorsul, közeledik az infláció értéke felé és azt csakhamar keresztezi; harmadik időszakban az agio és áratlag állandóan nagyobb az infláció fokánál. A francia és olasz valuta az első időszakon belül marad; a román és bolgár valuta átmegy mindkét időszakon, de csak keveset terjed annál tovább. A német, osztrák és magyar valutáknál mindhárom időszak összes jelenségei megállapíthatók az egyre növekvő infláció következtében, mindaddig, míg a valuta stabilizálása bekövetkezik — Ausztriában és minálunk külföldi segítséggel, Németországban a «Rentenmark» létesítése útján. Ezenkívül feltűnik az is, hogy akkor, amidőn az agio és áratlag százaléka találkozik a mennyiség százalékaival, az összes valuták árfolyama körülbelül 1 amerikai cent. Ugyan e találkozásnál mind az 5 valuta árfolyama egyaránt hirtelen kilengést jelez, amelyet némi visszaesés követ. Végre megállapítható az első időszakban mindegyik valutánál az a feltűnő jelenség, hogy amíg a pénzegység állandóan süllyed értékben, a papírpénz összmenységének aranyértéke fokozatosan emelkedik.

E jelenségek az eddigi mennyiségi elmélet alapján meg nem magyarázhatók. Csak olyan magyarázat lehet kielégítő, amely a jelenségeket együttesen indokolja.

E célból összehasonlítjuk a kezdetleges pénzmennyiséget az akkori forgalmi tőke értékével. E forgalmi tőke értéke, amely a forgalomban lévő terménymennyiség össze-sített értékéből áll, mindenkor jóval nagyobb az ugyanakkor forgalomban levő pénzmennyiségnél, mert a terményforgalom egy része nemcsak pénz útján, de hitel útján is lesz lebonyolítva. Minél jobban ki van fejlődve a hitelrendszer, annál kevesebb készpénzre van szükség. E körülmény jellemzi a pénz forgalmi gyorsaságát. Régebbi írók ezt 7—8-ra becsülték, újabban 10—12-re is teszik. E szám egyúttal jelzi azt, mennyivel nagyobb a forgalomban levő terménymennyiség értéke a tényleges pénzmennyiségnél, amely annak forgalmát lebonyolítja. A forgalmi tőke összértéke tehát mindenkor egyenlő a készpénzmennyiséggel, szorozva azt a pénz forgalmi gyorsaságával.

Ez áll rendezett valuta viszonyok mellett; ha kényszerforgalom alapján szaporítjuk a pénzmennyiséget, a viszonyok megváltoznak. Az ilyen papírpénztöbbletnek nincsen belértéke; az csak a tőke rovására terjedhet el a forgalom-

ban. A pénztöbblet fokozza a keresletet a termények iránt. Az utóbbiak ára emelkedik; ezentúl ugyanazon pénzzel kevesebb terményt kapunk cserébe, mint azelőtt, azaz a pénzegység értékben súlyed. Ez árkülönbözet révén előáll a veszteségből adódik össze a pénztöbblet értéke. A veszteség nagysága attól függ, minél nagyobb vagy kisebb a forgalmi tőke. Minél nagyobb e tőke, annál kisebb lesz tehát a pénzegység súlyedése. Ebből következik, hogy a papírpénz értékalakulása függ, elsősorban a forgalmi tőke és pénzmennyiség értékviszonyától. Ha a kettőnek viszonyát levezetjük algebrai úton fokozódó pénzmennyiségre vonatkozólag, ez alapon az előbbi megfigyelések együttesen megmagyarázhatók.

Addig, amíg a kibocsátott papírpénzmennyiség kisebb a forgalmi tőke értékénél, a pénzegység súlyed ugyan, de annak összmenyisége növekszik értékben, mert a pénzürték súlyedése kisebb fokú, mint ahogy szaporodik a pénzmennyiség. Amidőn a pénzmennyiség nagyobb lesz a forgalmi tőke értékénél, a pénzürték súlyedése meggyorsul és akkor nemcsak a pénzegység, de a pénzmennyiség is súlyed értékben mindaddig, amíg az agio százaléka megegyezik a mennyiség százalékaival. Rajzban e két értékvonat keresztezi egyik a másikat. Amidőn több mint kétszerese a forgalmi tőke értékének, a pénzürték rohamosan súlyed tovább, ezentúl az agio és árátlag mindenkor sokszorosa a kibocsátott papírpénznek. Továbbá a keresztezésnél minden valuta pénzegységre megfelel az eredeti aranyérték bizonyos százalékának (5—7%), amely annak nagyobb, minél kisebb a forgalmi tőke. Mivel e különféle valuták százaléka körülbelül egyenlő 1 amerikai centtel, ezért ez időpontban mindegyiknek az árfolyama ez érték körül van. Az összes jelenségek tehát mennyiségtani alapon indokolhatók a forgalmi tőke és a növekedő pénzmennyiség viszonylata alapján.

A jelzett három időszakra nézve 3 különböző egyenlet állítható fel, amelynek közös alkatrésze van. Ha egyesítjük azokat, megkapjuk az inflációnak általános egyenletét mennyiségtani képletben, amelyben a pénzmennyiség mint független változó szerepel.

E levezetés alapján ellenőrizhetjük a statisztikai adatok pontosságát. Megállapíthatjuk a jelenlegi Magyarország és Ausztria pénzszükségletét törvényes ércpénzben, amelyet eddig nem ismertünk. Ugyan e képlet alkalmazható a francia valutára a nagy forradalom idejében, amelyből kitűnik, hogy akkor semmi hitelügylet nem volt és az egész forga-

lom papírpénzzel lett lebonyolítva. Ha ismerjük bármilyen ország forgalmi tőkéjét és annak átlagos pénzszükségletét fémpénzben, e két adatból nagyjában kiszámíthatjuk, miként fog alakulni a valuta értéke és az árátlag, ha fokozatosan több és több papírpénzt hozunk forgalomba.

Az előbbi statisztikai megfigyelések közül azonban egyik nincs még megindokolva, t. i. az, hogy a keresztezés idejében az agio hirtelen és feltűnő kilengést mutat. Ugyanakkor a pénzérték az eddiginél gyorsabb arányban kezd süllyedni. Úgy látszik a kereskedelem e változást megérzi és ettől való félelmében szabadulni törekszik a pénztől, ami hirtelen lenyomja annak értékét. Ezt alanyi tényezők alapján lehet indokolni. Hogy alábbiak miként hatnak az áralakulásra, azt kifejtettem egyik régebbi dolgozatomban, amely 1908-ban megjelent a Filozófiai társaság közlönyében. Abban alkalmazom az áralakulás terén az egyéni haszon mikénti változását, amint azt Bernouilli, Laplace, Poisson mennyiség-tanilag megállapították. Az egyéni haszon e mérlegelése különleges esete a Weber-féle psycho physikai alaptörvénynek, amint azt Fechner utólag bebizonyította.

Alkalmazva e tételt a pénzre, az eredmény az, hogy az alanyi tényezők hatása alatt a pénzérték változása mindenkor egyenlő a pénzmennyiség fordított négyzetével, szorozva azt egy állandó számmal. Az elváltozás tehát sokkal nagyobb, amint az megfelel a rendes algebrai képletnek; nagyfokú kilengés, azonban csakhamar rendes mederbe terelődik. Ha kiszámítjuk a tényleges adatok alapján, amelyek ismereteseek, az állandó számot, amelyet még nem ismerünk, olyan értéket kapunk, amely az előlbi levezetés alapján jelzi a pénz minőségi koefficiensét, azaz a valóságban megkapjuk a papírpénz össz mennyiségének aranyértékét. Eszerint két teljesen különböző elmélet alapján ugyanazon fogalom meghatározásához jutunk, amely egyezik a tényleges tapasztalattal. Ezek szerint a két levezetés egymást megerősíti.

Ha adott esetben számbelileg beigazoltuk az alanyi tényezők hatását, feltehető, hogy azok más esetekben ugyanígy hatnak. Mindenkor tehát amidőn a pénz értéke erősen ingadozik, azt kell feltételeznünk, hogy a mennyiség a fordított négyzet vagy annak hányadosának arányában hat a pénz értékére. Ezzel magyarázható tehát a váltoárfolyamok érzékenysége, amelyek reagálnak a legkülönbélebb okokra. Ily módon a fenti levezetésnél mutatkozó tényleges eltérések az alanyi tényezők hatásával indokolhatók. További

hatással lehet erre a hitelviszonyok megváltozása, amelynek alapján kisebb-nagyobb a tényleg forgalomban lévő termények mennyisége és értéke.

Mindezt összefoglalva állíthatjuk: a papírpénz értéke függ egyrészt a forgalmi tőke-érték és pénzmennyiség viszonyától, másrészt az alanyi tényezőktől és hitelviszonyoktól; de az utóbbi kettő csak módosítja az előbit, amely megadja az általános képletben a papírpénz-érték-alakulás számbeli arányát. Ebből további gyakorlati következtetések vonhatók le, amelyek felhasználhatók a papírvalutának végleges rendezésénél.

Adalékok a «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához.

(Kivonat *Badics Ferenc* r. tagnak az I. oszt. 1925 jan. 5-iki ülésén felolvasott értekezéséből.)

Gyulai és Arany klasszikus becsű elemzései óta Katona «Bánk bán»-ja úgy van bevezetve irodalmunk történetébe, mint — némely fogyatkozásai ellenére is — remekmű s a legjobb magyar nemzeti tragédia. Ezt az ítéletet Beöthy Zs., Rákosi J. s mások esztétikai vizsgálatai végeredményül szintén megerősítették. Egy ifjabb esztétikus azonban «régí sejtelmek után» úgy találta, hogy «a tragédia történelmi alapjára, irodalmi forrásaira és tragikumára vonatkozó tudásunk revizióra szorul», s vizsgálatairól három terjedelmes értekezésben számolt be az «Irodalomtörténeti Közlemények» 1910., 1912. és 1913. évi köteteiben. Lépten-nyomon tévedéseket, ellenmondásokat lát a föntebbi s más magyarázók észrevételeiben s «elavult teoriából» eredettnek mondja Gyulainak a Bánk tragikumára vonatkozó fejtegetéseit, azt állítva, hogy Katona «Bánk bán»-ja «nem nemzeti, hanem lovagdráma». Gertrudnak egy — frivol erkölcsi felfogását jellemző — mondását pedig nagyon kommunista ízű megjegyzéssel Hebbel «Gyges és gyűrűje» egyik helyéhez hasonlítva, Katonát az excentrikus német drámairól «congenialis magyar elődjének» nevezi.

Ezek rövid bírálata után a felolvasó tulajdonképeni tárgya kapcsán áttér az illetőnek a dráma történeti alapjáról szóló fejtegetéseire, melyek telve vannak a történelmi tájékozatlanság és módszertelen vizsgálat hibáival. A felolvasó sorra veszi a drámából ötletszerűen kikapott s «történeti tévedések»-nek bélyegzett helyeket és kimutatja, hogy az új esztétikus nem tudván latinul, a költőnek «Bánk bán»-

hoz használt legfőbb forrásait (Pray és Katona István nagy történelmi munkáit s Kézai, Bonfini és mások krónikáit) nem ismeri, s midőn mások idézetei alapján rájuk hivatkozik, félreérti és összezavarja az adatokat. Azt állítja, hogy a költő a dráma meséjét «legnagyobb brészt» Heltaitól vette, de hatással voltak rá a két Budai, Fessler stb. munkái is. A felolvasó kimutatja, hogy az illető a magyarul író Heltait is csak másnak csonka és hibás idézetéből ismeri, a Budai-testvérek könyveit éppen nem s Fesslerét is csak felületesen olvasta. E felületes és zavaros történelmi készületekből aztán a legképtelenebb állítások következnek, melyeket a felolvasó rendre megcáfol, kimutatván, hogy a költő céljaihoz képest tudatosan válogatott a krónikáiról sokszor ellentmondó adatai közül. A dráma előszavában maga rámutat néhány fontos dologban való (Gertrud és Ottó jellemzését illető) álláspontjára és egyben igazolja költői eljárását. Ezekre, valamint Bánk és nejének tragikumára vonatkozó eredeti felfogása a dráma átdolgozásakor sem változott, de az első fogalmazás elkészülte (1815.) óta annyi új történelmi adatot szerzett, hogy — egyebekben hozzáértő baráti bírálatra is hallgatva — egyes részek elhagyása, mások közbeszövése vagy módosítása által a megokolás és jellemzés tetemesen javult, s igazában csak ez átdolgozás után (1817—18.) vált a dráma mesterművé.

Különösen fontos hatással volt a költőre két, egymást kiegészítő történelmi forrás: egyik Kézai krónikájának «függeléke», mely a dráma első fogalmazásakor valahogy elkerülte figyelmét s amelyből most megtudta, hogy a Constantia királyné kíséretében Spanyolországból bejött Simon és Mikhál főnemes testvéreknek volt egy *Tota* nevű, csodaszép nővérük, akit aztán *Konrád (Korláth) fia Benedek* vett nőül; — a másik forrás pedig II. Endrének egy 1221-ben kelt kettős oklevele, mely Benedek és Tota későbbi életviszonyairól tartalmaz igen fontos adatokat. Endre ugyanis teljes egészében átírja Imre király 1202-iki oklevelét, melyben ez Benedek kérésére megerősíti feleségét, nemes Tota asszonyt, a neki hitbérül felajánlott Martonfalva és Boioth falu szabad és örökös birtoklásában. Constantia kérelmére pedig, mivel Tota hazáját és szüleit elhagyva, hű szolgálatában maradt, még kiváló szabadalmakkal is jutalmazta. Endre király ezt a Korláth-fia Benedeket, ki egy ideig őt is híven szolgálta, de később — mint 1221-ben mondja — az elégtelen mágnásokhoz csatlakozott, ezért száműzte és minden birtokától megfosztotta. Most (1221.)

azonban Totának — azon érdemeiért, hogy nemcsak Constantiát, hanem ennek távozása után az ő feleségét Gertrudot is haláláig híven és nemesen szolgálta, — minden váltásdíj nélkül visszaadja régi birtokait, még ha időközben másnak adta volna is, s hogy őt mindenféle «rágalom» és «támadás» ellen megvédje, oklevelét aranypécsettől látja el.

A felolvasó kimutatja, hogy Katona ezt az oklevelet, mely nyomtatásban csak 1829-ben jelent meg, Horvát István útmutatása után drámája átdolgozása előtt már kéziratban ismerte a Nemzeti Múzeum Széchenyi-féle oklevélgyűjteményéből, melynek őre 1816. jan. 1-től kezdve Horvát István volt. A költő első tekintetre kiérezhette belőle, hogy itt a Bánk és Melinda tragédiája lappang: hogy Benedek és Bánk nyilván ugyanegy személy, hogy az addig hűséges Bánk íme a nejeén ejtett merénylet miatt elkeseredve áll az összeesküvő mágnásokhoz (ahogy ő a régi krónikák alapján már műve első fogalmazásakor írta), s hogy a Tota udvarhölgyi hű szolgálatának különös magasztalásával s a «rágalmak» ellen való lovagias védelmével nyilvánvalóan jóvátenni vagy feledtetni akarta az ellene a *királyi udvarban* elkövetett sérelmet. A felolvasó ezután részletesen fejtegeti, mikép hatottak ez újabb adatok a dráma átdolgozásakor Bánk és Melinda tragikumának teljesebb és finomabb kialakítására.

A továbbiakban a felolvasó azt fejtegeti, hogy a költő a felkutatott történelmi adatok legkisebbjét is mily leleményesen tudta felhasználni a cselekvényalkotásban s a jellem- és korfestésben; számos részletnek eddig észre nem vett forrását jelöli meg a különböző krónikákban, rámutatván, hogy a költő eljárásában olyan lelkiismeretesség s a történelmi hagyományoknak olyan tisztelete nyilvánul meg, melyhez fogható történelmi anyaggal dolgozó költőink közül csak a legnagyobbaknál találunk.

Különösen tanulságos e tekintetben az átdolgozott dráma II-ik felvonásának 2-ik főjelenete (az összeesküvők tanyáján Petur és Bánk vitája), mely új részletek betoldásával lényegesen módosult s ezek nagyban hozzájárultak a két főhős kitünő jellemzéséhez.

Nem kevésbé érdekes ugyanitt és az V-ik felvonásban a nemesség és királyság egymáshoz való viszonya, különösen a megkoronázott királlyal szemben. Az az imádatos hódolat, mely a fölkent és megkoronázott király személyét szentnek tartja, sőt isteníti, bármely nemzetnek, akár a lenézett gubás halicsi népnek, akár a megvetett zsidó-

fajnak fia volna is; s az a mély vallásos hit, hogy «a föl-kent királyok ellen az Isten nem segít soha»: a XIII. század elején (1213.) első tekintetre anakronizmusnak látszik, de a felolvasó kimutatja, hogy nem az. Mert igaz ugyan, hogy a «szent korona» közjogi elmélete csak e század folyamán fejlődött ki s a következőben vált teljessé, de a krónikák és oklevelek egyaránt arról tanúskodnak, hogy e fejlődés már a XII. század végén megindult. Az a kegyeletes tisztelet, mellyel a magyar nemzet korona-szerző és ország-szervező első szent királyának nemcsak emléke iránt, hanem — az aranybulla (1222.) bevezetéséből is kitünőleg — intézkedései s a tőle kapott jogok és kiváltságok iránt is viseltetett, idővel átterjedt magára a koronára is. Akinek fejét ez ékesíti, nemcsak dísz és fényt nyer attól, hanem az uralkodás jogát és hatalmát is az biztosítja neki s személyének a köteles hódolatot, még ha oly gyenge uralkodónak bizonyulna is, mint II. Endre. Imre királynak már e köz-felfogás miatt volt bátorsága fegyvertelenül átmenni pártos öccse táborába s itt őt hívei ellenállása nélkül elfogni; ezért koronáztatta meg őt atyja, s ő és utódai hasonlókép — elsőszülött, bár még kiskorú — fiaikat, hogy biztosítsák nekik a királyi hatalmat. A koronázás azonban voltaképp akkor lesz közjogi jelentőségű, midőn királyaink esküvel fogadják a nemzet jogai- és szabadságainak sértetlen megtartását. Ilyen esküt IX. Gergely pápa oklevele szerint II. Endre már bizonyosan tett, de valószínű (bár ennek nincs írott nyoma), hogy már atyja III. Béla is tett, mert a görög udvarban nevelkedvén, oly nagy volt iránta a bizalmatlanság, hogy az esztergomi érsek vonakodása miatt a kalocsai érsek koronázta meg. A XII. század végétől kezdve mind sűrűbben fordulnak elő az oklevelekben oly kifejezések, melyekben a király személye háttérbe szorul s helyébe a megszemélyesített korona lép; II. Endre egyik oklevele szerint Gertrud gyilkosai is «a királyi korona meggyalázására esküdtek össze».

A költő tehát midőn a szent korona jogos viselője iránti mélységes hódolatot a drámában oly nyomatékosan fejezte ki, ezúttal is a «kor lelkét», a nemzeti közfelfogást szólaltatta meg. Tehette ezt annál bátrabban, mert ha nem ismerhette is az erre vonatkozó valamennyi oklevelet, széleskörű tanulmányai közben, a történelmi és jogi munkákban talált, ha nem is egykorú, de régi korokra mutató adatokat. Közvetetlen forrása minden valószínűség szerint Bonfini munkája volt. Ennek egyik helyén Gara Miklós

nádor özvegye, miután fiai Zsigmond királyt elfogták és börtönbe zárták, többek közt így kérlelte őket: «Vos cum paternis inimicis miseri coniurastis, in sacrosanctum regem inieicistis manus, coniecistis in vincula . . . Recordor equidem, patrem vestrum saepe haec dicere solitum: coronatum sacro diademate regem, etiamsi bestiis comparari posset, numquam tamen sine magno scelere laedi posse». — A Mátyás király ellen szőtt 1471-iki összeesküvés alkalmával pedig, mikor már alig néhány főúr és főpap maradt a király pártján, Országh Mihály nádor többek közt így szólt a pártos urakhoz: «*Quemcunque sacra Corona coronatum videris, etiamsi bos fuerit, adorato etpro sacrosancto rege ducito et observato.*»

Ez a két idézet, ha durvábban is, szembetűnőleg ugyanazokat a gondolatokat és érzelmeket fejezi ki, melyeket a költő Petur és Bánk szájába ad. S hogy közmeggyőződést fejezett ki Bonfini, abból is kitűnik, hogy a későbbi századok folyamán írásban és szóval gyakran idézték szavait; így Kálnoki Sámuel, midőn 1702-ben kiadta Pethő Gergely krónikáját, Mátyásnál toldja be Országh Mihály szavait, Telekessy István egri püspök pedig az ónodi detronizáló gyűlésen idézi azokat. Ez utóbbi beszéd csak nem rég került nyilvánosságra, de a többi forrást mind ismerhette a költő s azokból joggal következtette, hogy a szent korona s a megkoronázott király megbecsülése már II. Endre korában közérzés volt, amint ezt egykorú oklevelek is igazolják.

[A felolvasott értekezést egész terjedelmében az Akadémia kiadásában megjelenő *Irodalomtörténeti Közöny* fogja közzétenni.]

A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár.

Kivonat *Lukinich Imre* I. tag 1925 január 12-iki felolvasásából.

Felolvasásomnak a címben jelzett tárgya a Nagy Péter orosz cár és Rákóczi, illetőleg a bécsi udvar közt a szatmári béketárgyalásokkal egyidejűleg folytatott diplomáciai érintkezésnek története. E terjedelmes körből a jelen alkalommal főleg két mozzanatra kívánok súlyt helyezni: *Nagy Péter császári címeztetésének kérdésére* és azon törekvésekre, melyek a bécsi haditanács részéről *Rákóczi és Bercsényi ártalmatlanná tételére* irányultak. Mindkét mozzanat összefüggésben áll a szatmári béketárgyalásokkal.

Az 1707 szeptember 5-én megkötött varsói szerződés óta, mely Rákóczi és Nagy Péter orosz cár közt elsősorban

Rákóczi esetleges lengyel királyságára, nemkülönben «az erdélyi fejedelemségben való megtartására» létesült, a bécsi udvar nem titkolt idegeskedéssel figyelte a Rákóczi és a cár közt állandósult diplomáciai érintkezést. Bécsben jól érezték, hogy az udvar és politikája ellenszenves a cár előtt s ez hovatovább mind aggasztóbbnak ígérkezett, mivel a cárt messzemenő terveinek keresztülvitelében XII. Károly pultavai veresége után (1709) mi sem látszott korlátozni. Péter cár váratlanul nagyjelentőségű politikai tényezővé vált Kelet-Európában, kinek barátsága élénk vetélkedés tárgyává lett az európai udvarok között. II. Ágost lengyel király sietett vele 1709 október 9-én Thornban új szövetséget kötni; a dánok véd- és dacsövetséget ajánlottak fel neki Svédország ellen; I. Frigyes porosz király személyes találkozóra kérte, sőt kopenhágai követsége útján XIV. Lajos is kijelentette készségét a Péterrel kötendő szövetségre. Még a porta, az orosz terjeszkedések ez ősi ellensége is, alkalmazkodni látszott a viszonyokhoz, amennyiben 1709 novemberében a konstantinápolyi békét (1700 jul. 3) további harminc évre meghosszabbította.

Úgy látszott ezek után, hogy a Benderbe szorult svéd király jelentőségét az adott viszonyok közt elvesztette. A Pomerániában s a Svédországban állomásozó svéd haderő még mindig elegendő volt ugyan arra, hogy Európa északi országait nyugtalanságban és bizonytalanságban tartsa, ahhoz azonban, hogy a pultavai ütközet következményeinek új irányt szabjon, új hatalmi csoportosulás volt szükséges. XII. Károly csak Benderben ismerte fel eddigi politikájának végzetes alaptévedését, mely abban nyilvánult meg, hogy a hagyományos orosz-török ellentétet számitáson kívül hagyván, a portával való diplomáciai érintkezés mélyítésére nem kívánt súlyt helyezni s egy esetleges orosz-ellenes török szövetség megkötésére még csak kísérletet sem tett. Most, a pultavai ütközet után, korábbi fölfogásával ellentétben, egy svéd-török szövetség létesítésére fordította minden erejét s főleg francia támogatással sikerült is a kívánt szövetséget létrehozni.

Mivel egy esetleges svéd-török szövetség megvalósulása már a tekintetben is aggodalmasnak mutatkozott, amennyiben a magyar fölkelés ügyének a szövetségbe való bekapcsolódása nem látszott lehetetlennek — a konstantinápolyi ügyvivőnek, Thalmannak jelentéseiből némi valószínűséggel ugyanis erre is lehetett következtetni —, a bécsi udvar ezzel az esetleges új hatalmi alakulattal szemben felvetette

az Oroszországgal, Lengyelországgal és Dániával kötendő *négyesszövetség* eszméjét, főképp azzal a célzattal, hogy a cárt Rákóczi támogatásától végkép elvonja, XII. Károlynak Lengyelországon és a német császárság területén át tervezett fegyveres átvonulását megakadályozza s ezzel Kelet-Európa békéjét biztosítsa. E súlyos diplomáciai feladat megoldásával, melynek kiinduló pontja a cárral kötendő védelmi szövetség lett volna s melyet családi összeköttetéseknek kellett volna állandósítani, gr. Wilczek Henrik Vilmos császári tábornokot bízták meg rendkívüli követi minőségben.

A császári rendkívüli követnek feladata nem volt könnyű. Megbízatásának eredményességét mindjárt kezdetben oly okok akadályozták, melyek magukban véve kisserűeknek látszottak ugyan, azonban a szertelenségek felé hajló cár elhatározására *döntő befolyással* lehettek. Ilyen volt főként a *cár címének* kérdése. A cár ugyanis azon az alapon, hogy I. Miksa 1504-ben Wasilij moszkvai nagyfejedelemnek a «minden oroszok császára» címet adta s hogy újabban (1702) a bécsi pápai nuncius Galiczin hg. bécsi orosz követ előtt Péter cár számára a császári cím megadását kilátásba helyezte, 1710-ben pedig az angol kormány őt tényleg már «császár»-nak címezte is, Golovkin orosz főkancellár javaslatára a bécsi udvartól császáruul való elismertetését, illetve címeztetését kívánta. Az új bécsi orosz követnek, br. Urbichnak, aki Rákóczi szerint «magosan néző ember volt», utasításul is adatta, hogy számára a bécsi udvartól a «*felsőség*» és a «*császár*» címzést követelje, a maga részére pedig az excellentiás címen s a követeket megillető ünnepélyes fogadtatáson kívül vámmmentességet kívánjon; ellenkező esetben jövőre a cár a bécsi udvartól semmiféle iratot nem hajlandó elfogadni, sőt nem riad vissza attól sem, hogy vele minden érintkezést megszakítson. A *bécsi udvar álláspontja* ezzel szemben teljesen visszautasító volt s az eddigi szokás változatlan fentartása mellett foglalt állást s Wilczeket is ebben az értelemben utasította.

Wilczek a cári tanáccsal folytatott tárgyalásai során a *kuruc kérdés*-ben előzékenységgel látszott találkozni. Annál merevebb volt azonban annak álláspontja a *cár címzése* tekintetében, amennyiben a ministerek Wilczek felsorakoztatott érvei és magyarázatai után is változatlanul a cím megadását követelték s kijelentették, hogy ellenkező esetben a bécsi udvar semmiféle iratát nem hajlandók elfogadni. Épen ezért Wilczek leplezetlenül meg is jelentette Bécsbe, hogy mivel a cár semmiképpen sem hajlandó engedni köve-

teléséből s annak teljesítését hajthatatlanul kívánja, az adott viszonyok között anélkül nincs kilátás sem tárgyalásra, sem megegyezésre, ellenben nem lehetetlen, hogy a cár közeledni fog Franciaországhoz.

Eredménytelen volt a cím kérdésében 1710 szeptember 22-én a főkancellárral és helyettesével folytatott szóbeli értekezlet is s ezek után megérthető az az elhidegülés is, melynek jelei csakhamar mutatkoztak. A címkérdést tulajdonképen nem bolygatták, de Wilczek nagy megütközéssel tapasztalta, hogy Rákóczi a cári udvar hallgatólagos beleegyezésével, de mindenesetre elnézésével élénkebb tevékenységet kezd kifejteni. A cár miniszterei — eddig hangsúlyozott álláspontjukhoz következetesen — természetesen minden közösséget megtagadtak Rákóczival s Wilczeket, ki észleletei alapján felvilágosítást kért tőlük, most újólág arról igyekeztek meggyőzni, hogy a cár sem védelmet, sem segítséget, sem közbenjárást nem ígért a magyar felkelőknek s épen ezért br. Urbichot is eltiltotta a velük való levelezéstől; nincs tudomásuk arról sem, hogy Rákóczi-emissariusok tartózkodnának Szentpétervárott, tevékenységüknek legalább semmi jele sem ismeretes előttük; legyen a bécsi udvar arról meggyőződve, hogy nekik semmi okuk sincs Rákóczi támogatására, akinek barátságát nem tartják a császáréval egyenlő értékűnek.

A bécsi udvar a maga részéről teljes tudatában volt annak, hogy a cári politika taktikázása a magyar kérdésben voltaképen mit jelent; ezért van az, hogy midőn *Bercsényi* 1710 november végén megjelent *Lengyelországban*, hogy személyesen irányítsa az orosz tárgyalásokat, főképen lengyelországi barátainak közreműködésével, a bécsi udvart s annak lengyelországi ügyvivőit valósággal izgalom fogta el. Bécsben benne látták a kuruc mozgalom tulajdonképeni szellemi irányítóját, kire gyűlölettel és félelemmel gondoltak s *kinek mindenáron való ártalmatlanná tétele* állandóan foglalkoztatta a haditanácsot. Ennek tulajdonítható, hogy br. *Tiepoll Ferenc*, danzigi rezidens, Bercsényi lengyel földön való megjelenésének első hírére azonnal érikkezésbe lépett Ribinski lengyel tábornokkal, aki Tiepoll rábeszélésének engedve megígérte, hogy Bercsényit vagy Rákóczit s általában a lengyel földön tartózkodó kurucokat kész elfogadni s az udvarnak kiszolgáltatni, ha Ágost lengyel királytól ily értelmű utasítást nyer; a király — a rezidens szerint — bizonyára helyeselné is az udvar kívánságát, ha az őt ez ügyben megkeresné. Ugyanekkor gr. *Herberstein János*

Ernö, danzigi rendkívüli követ, más útat kísérelt meg; egyezsége lépett ugyanis egy Michelovsky nevű lengyel nemessel, aki saját felelősségére hajlandónak ígérkezett arra, hogy Rákóczit és Bercsényit elfogattja és kiszolgáltatja, ha ellenértékül császári védelmet nyer saját és atyja személyére, valamint házára; kamarásságot s mint régi nemes család tagja, grófi rangot, továbbá a császár tartományai valamelyikében tízezer rénusforintnyi évi jövedelmet hajtó birtokot kap, hogy ezzel eddigi jövedelmeit kárpótolja. Herberstein e feltételek közül csupán a birtokra vonatkozó igényt tartotta túlhajtottnak s azt javasolta gr. Wratislaw cseh kancellárnak, hogy Michelovsky számára elegendő volna félannyi jövedelmet hajtó birtokot kilátásba helyezni, de csak akkor, ha Rákóczi és Bercsényi kiszolgáltatása tényleg megtörténik, ellenkező esetben legfeljebb csak kész kiadásai megtérítéséről lehet szó. Azonban Herberstein javaslata is csak terv maradt, mert Michelovsky súlyos betegségbe esett, atyja pedig, aki eredetileg szintén be volt avatva a tervbe, a pestis miatt kénytelen volt más vidékre költözködni. Herberstein ezek után a maga részéről is a Tiepolt által javasolt tervezetet fogadta el, azzal az indokolással, hogy Ribinski, aki a török követség egyik tagjául volt kiszemelve, vett értesülése szerint belátható időn belül Lembergbe fog kerülni s ekkor majd alkalma nyílik a megbeszélte terv végrehajtására. Ismerve a haditanácsnak s az udvar politikáját irányító minisztereknek az efajta kérdésekben vallott felfogását, Herberstein még a tulajdonképeni felhatalmazás kézhez vétele előtt megkötötte Ribinskivel az egyezséget, főleg arra való hivatkozással, hogy Ribinskinak Lembergbe kellett indulnia. Az utóbb történetek igazolták, hogy a következtetése helyes volt.

Bercsényinek Jaroslavban «a cár személyét viselő» Dolgoruckij herceggel folytatott tárgyalásai ugyanis, melyek főként Bercsényinek a cárhoz való utazása körül forogtak, Bécsben azonnal ismeretessékké váltak. Bercsényi útjához nemcsak Rákóczi fűzött nagy reményeket, hanem a bécsi udvar is nagy izgalommal tekintett az elé, mert úgy volt értesülve, hogy Bercsényi a cári udvarban Magyarország *hivatalos követeként* akar megjelenni, hogy attól segítséget kérjen s ennek fejében az orosz trónörökösnek felajánlja a magyar koronát. Ez értesülések alapján a haditanács haldéktalanul arra utasította Wilczeket, hogy a cári tanácsot kimerítően tájékoztassa a tényleges helyzetről s világosítsa fel arról, hogy Bercsényi semmiképen sem tekinthető a

magyar királyság követének, mert csak egy lázadó csoport és a szintén lázadó Rákóczi érdekeit képviselő személy, akire a nemzetközi jog szabályai nem vonatkozhatnak; nyomatékosan mutasson arra, hogy épen e lázadók voltak azok, akik a svédek és franciák mellett a portát a cár ellen izgatták s akik általában minden olyan mozgalmat támogatnak, amelynek éle a cár ellen irányul. Ez alapon hasson oda a követ, hogy a cár Bercsényit ne fogadja és előterjesztéseit se hallgassa meg, hanem ehelyett inkább fogassa el s szolgáltsassa ki; sőt ki is végeztetheti, mint olyant, aki ellenségével összejátszik. A haditanács egyébként végeredményben Wilczek belátására és ügyességére bízta annak eldöntését, hogy Bercsényit az említett módon-e, vagy más *alkalmas eszközök* igénybevételével akarja-e ártalmatlanná tenni.

Bercsényi szentpétervári útja azonban tárgytalanná lett, mert Rákóczi azt megelőzően kívánt tárgyalni Dolgoruckijjal annak megállapítása végett, hogy mennyiben támaszkodhatik azon reményekre, melyekkel Bercsényi kecsegtette; mikor pedig utóbb híre járt annak, hogy a cár Szentpétervárat elhagyva, Moszkván át Lengyelországba készül, tekintettel arra, hogy «villámlás módjára szokott járni», valóban nem lett volna értelme annak, hogy Bercsényi bizonytalan úton keresse a vele való találkozást. Wilczek a haditanács *utasításának tárgyát* az 1711 február 11-én a cári tanács tagjaival tartott értekezleten hozta szóba, kifejezvéen erős meggyőződését atekintetben, hogyha Bercsényi Moszkvába jönne, őt a lázadó Mazeppa példájára haladéktalanul elfogatják és kiszolgáltatják; minthogy pedig a cárnak jelentékeny seregei vannak Lengyelországban, mi sem volna könnyebb, mint Rákóczi és Bercsényi elfogatása és kiszolgáltatása, ami a cásra nézve azzal az előnnyel is járna, hogy a Bercsényi által Magyarországból kihozott sok milliónyi értéket birtokába vehetné, ellenkező esetben megtörténhetnék, hogy az a pénzüsszeg a svéd király kezébe jutna. Wilczek javaslataira azonban nemcsak a tanács tagjai válaszoltak kitérően, hanem maga a cár is, akitől a rendkívüli követnek végre sikerült kihallgatást kieszközölnie, azt felelte, hogy csak akkor teljesíthetné kívánságait, ha urával, a császárral, szövetségi viszonyban állana; mindaddig, míg ez be nem következik, nincs oka magától eltaszítani azokat, akik neki szolgálataikat felajánlják s így Bercsényivel szemben sem járhat el Wilczek előterjesztése szerint.

Az 1711 február 21-én Lengyelországba érkező Rákóczi azon *törekvései* tehát, hogy Péter orosz cárral megfelelő

egyházat kössön, ezidőszerint nem voltak *kilatástalanok*-nak tekinthetők. Csupán csak az volt kérdés tárgya, hogy mit tud nyújtani a cárnak a tőle várt támogatás fejében? Rákóczinak a cár előtt egyedül az általa nyújtható ellenszolgáltatások mértéke szabta meg jelentőségét, főleg most, a küszöbön álló török háború idején; s ezt Rákóczi is jól tudta, azért tekintette a Pálffyval folytatott tárgyalásokat ideiglenes jellegűeknek, melyekkel csak időt kívánt nyerni mindaddig, míg a nemzetközi helyzet fejlődése az általa felkínált szövetséget a cári politika szükséges tényezőjévé nem emeli. Károlynak a mindenáron való megegyezés létrehozására irányuló egyéni törekvései azonban keresztetzték Rákóczi számításait.

Rákóczi és a cár viszonyát a szatmári békekötés és a majtényi fegyverletétel — látszat szerint — nem érintették. A cár egyelőre nem ejtette el Rákóczit, még ha egyébként meg is volt arról győződve, hogy a felajánlott szövetség most már csak újabb terhek és kötelezettségek vállalását jelentené számára és pedig jóformán minden ellenszolgáltatás nélkül. Ennek következtében egyelőre politikája irányán sem változtatott. Lehetséges, hogy Rákóczinak és az emigrációnak még szerepet szánt politikai tervei keresztülvitelében, lehetséges azonban az is, hogy azokat egyszerűen csak tartalékol tekintette s igénybevitelüket a jövő alakulataitól akarta függővé tenni. Bármilyen volt is azonban végeredményben a cár álláspontja a magyar kérdésben, *magatartása a bécsi* udvarral szemben nem változott. Az udvarnak a *cím kérdésében* tanúsított merevségét, nemkülönbön azon visszutasítást, melyben felajánlott szövetsége részesült, személyes sérelemnek tekintette, melyet nem tudott elfelejteni akkor sem, midőn a szatmári béke a császári politikai rendszer egyik legnagyobb ellenségének, Rákóczinak kezéből a fegyvert kicsavarta s a Rákóczi által felajánlott szövetséget tulajdonképpen értéktelenné tette, jöllehet I. József halála és a bekövetkezett uralkodó-változás a legkedvezőbb alkalmul szolgált volna egy új, barátságos politika bevezetésére. Egyedül megsértett hiúságának tulajdonítható, hogy a közleled ezen önként kínálkozó lehetőségét szándékosan elmulasztotta, sőt a trónváltozás alkalmával szokásos hivatalos diplomáciai érintkezést épen az *ellentétek kimélyítésére* akarta felhasználni.

Az I. József halálát tudató hivatalos jegyzéket Wilczek csak az 1711 május 22-i kihallgatása alkalmával nyújthatta át a cárnak, aki a követet részvétéről biztosította, s

együttal azon reményét és meggyőződését is kifejezte, hogy az új uralkodóban, III. Károly spanyol királyban, megértő barátot fog találni. Mindez azonban csak üres formaság volt, melyből hiányzott az őszinteség. A cárt nem I. József halálának hivatalos bejelentése, hanem azon mód érdekelte, amellyel a bejelentés megtörtént; vagyis más szóval, a cár tulajdonképen az iránt érdeklődött, hogy vajjon a bécsi udvar a gyászeset bejelentése alkalmával is ragaszkodni fog-e a címkérdésben korábban vallott álláspontjához, vagy pedig az adott politikai helyzetre való tekintetből közeledik-e a cár kívánságához? Az udvar azonban — legalább ebben a kérdésben — következetes maradt. A jegyzék ugyanis a következő címzést használta: «Serenissimo et potentissimo domino Tzaro et magno duci Petro Alexievicio» etc.

A cárt rendkívül felháborította az udvar merevsége; ki is jelentette, hogy azt megérti, hogy a császár vonakodott neki a «felség» címet megadni, azt azonban értéktelennek találja, hogy akkor is megtagadják tőle a «felség» címet, midőn nincs császár és a kormányzást «csak egy regensnő» vezeti; ha tudta volna, hogy a jegyzék mit tartalmaz, a követet sem fogadta volna, annál kevésbé lett volna hajlandó átvenni magát az iratot. Ennek következtében indítatva érzi magát arra, hogy vagy minden érintkezést megszakít az udvarral, mely az ő barátságát különben sem értékeli; vagy pedig ő is «csak» a «Serenitas» megszólítást fogja használni hivatalos leveleiben. A cár egyelőre az utóbbi megtorlás mellett foglalt állást s május 23-án kelt hivatalos válaszában, mely a szokásos részvét-nyilatkozaton kívül érdemleges kijelentéseket nem tartalmazott, s legfeljebb annyiban tért el a hivatalos iratoktól, hogy benne a cár a bécsi miniszterek barátságatlan magatartását is szóvá tette, — a regens királynét valóban csak «Serenissima»-nak címezte.

A cár válaszát Br. Urbich Kristóf nyújtotta át a részére május 30-án kiállított utasítás értelmében az udvarnak, hol a szokatlan címzésű jegyzéket nagy megbotránkozással fogadták, mert «abban a cár a császárnénak csupán a Serenitas s nem a Maiestas címet adta meg s mert a levél végén olvasható «Serenitatis Vestrae» szavakat nem a cár, hanem a kancellár vagy valamelyik fogalmazó írta, már pedig egyiket sem lehet eltűnni». A miniszterek a helyzetet oly súlyosnak ítélték, hogy *junius 29-én tanácskozásra gyűltek össze* Trautsohn hg. palotájában, melyen gr. Starhemberg, gr. Windischgrätz, br. Seilern, gr. Wratistlaw, gr. Herberstein

és Buol titkár vettek részt. A tanácskozáson *Starhemberg* beismerte, hogy a miniszterek fölötte kényes helyzetbe jutottak, mert ha a levelet visszaadják a cárnak, akkor azt ezzel annyira megsértik, hogy számolni kell egy háború veszedelmével; ha azonban a levelet megtartják, akkor viszont nagy sérelem esik a császárnén, akit a majestas cím jogosan megillet; azzal tisztában van, hogy a sérelmet nem lehet eltérni, de egyelőre nem tudja, vajjon a levél visszaküldés-e? *Windischgrätz* szerint a levél visszaküldendő, de *Urbich* felvilágosítandó a visszaadás okai felől. *Seilern* a levelet szintén visszaadandónak vélte, mert szerinte, ha a cár mostani szorult helyzetében is efféléket merészelt cselekedni, mit lehet tőle várni akkor, ha majd jól megy a dolga? Épen azért azt javasolja, hogy a levelet azonnal vissza kell adni; de természetesen a császárné tudtával, a levél visszaadása azonban rövid megokolással történjék. Hasonló értelemben nyilatkozott *Wratislaw* is, aki kétségtelennek tartotta, hogy az egész világ helyeselni fogja eljárásukat, a közvéleménynek egységes megnyilatkozása viszont vissza fogja riasztani a cárt a háború megindításától. A cári udvart mindenestre fel kell világosítani arról, hogy a császárnét a *Maiestas* cím jogosan megilleti.

A miniszteri értekezlet határozata értelmében br. *Urbich* július 7-ére valóban meghívást nyert gr. *Wratislaw*hoz, akinél ez alkalommal csupán br. *Seilern* és Buol titkár volt jelen. Br. *Seilern* mindenekelőtt kijelentette, hogy a levél címzése sérelmes a császárnéra nézve, kitől a *Maiestas* cím el nem vitatható; a császárné meg van arról győződve, hogy a jegyzék sérelmes címzése nem a cár rendeletéből, hanem a kancellária mulasztásából történt, épen azért akként határozott, hogy a levél adassék vissza a kancellárnak, aki bizonyára majd gondoskodni fog arról, hogy a jegyzék megfelelő formában kiállittassék. *Seilern* e magyarázat után átnyújtotta a levelet az orosz követnek, aki azonban azt visszaadta, azzal az indokolással, hogy a levél sérelmezett címzése a *cár határozott kívánságára* történt, vizonzásul a császárné azon levelére, melyben a cárt csak *Serenitasnak* s nem *Maiestasnak* szólította, holott ez utóbbi cím jogosan megilleti a cárt. Hiába magyarázgatta *Seilern* az orosz követnek, hogy az udvar a moszkvai cároknak idáig sohasem adta meg a «*Maiestas*» címet, bár egyik-másik cár efféle kívánságokkal időnként tényleg előállott, viszont a császárnét a vitatott cím jogosan megilleti s ezt eddig soha és senki kétségbe nem vonta, *Urbich* nem vette át a

neki ismételten átnyújtott levelet; gr. Wratislaw ennek következtében a levelet másnap az orosz követ szállására küldte, aki azonban annak átvételére most sem lévén hajlandó, az átadással megbízott tisztviselő azt a követ asztalára letette s aztán eltávozott.

A császári miniszterek teljes tudatában voltak annak, hogy a cár hiúságán ejtett ezen újabb sértés esetleg komoly következményekkel járhat, hiszen Urbich is azzal fenyegetődött, hogy a cár majd karddal vesz magának elégtételt; de úgy látszik, hogy Bécsben mégis valószínűtlennek tartották, hogy a cár épen a török háború kitörésekor szakítson a császárral; ezért merete vállalni a minisztérium a visszautasítás következményeit. A cím kérdésében folyt ezen diplomáciai harc teljes meztelenségében feltárta a két udvar közt fennálló barátságtalan, sőt ellenséges hangulatot, melyet a cár és környezete nem is törekedett leplezni. Bécsben mindamellettté akként ítélték meg a helyzetet, hogy miután a császári és a cári politika közt nem forog fenn közvetlen érdekellentét, a viszony javítható volna, ha megszűnnék azon tényezők szerepe és befolyása, melyek a cár és a bécsi udvar esetleges közeledése elé idáig akadályokat gördítettek. Ez a felfogás magyarázza meg a bécsi politika azon törekvését, melyet a legtudatosabban Wilczek képviselt s mely főleg az utóbbi időben Rákóczi lengyel támogatóinak, köztük elsősorban Sieniavsky nagyhetman feleségének megnyerésére, továbbá a francia politikai befolyás elszigetelésére, végül pedig Rákóczi ártalmatlanná tételére irányult.

Az udvar politikájának ezen irányelveit a *május 31-én tartott miniszteri értekezlet* világosan megállapította. Az ekkor elhangzott vélemények abban foglalhatók össze, hogy bár a cár előtt tiltakozni kell a kuruc csapatok átvétele miatt, egészben véve megnyugtatóbb volna, ha e csapatok az ország területét elhagynák és idegen szolgálatba állanak; igyekezni kell a császári zsoldban álló Jahnus lengyel generális, Sieniavsky nagyhetman és titkára Torcy, nemkülönben Sieniavsky felesége szolgálatait megnyerni, illetőleg továbbra is biztosítani; törekedni kell *Rákóczinak és az emigráció főbb egyéniségeinek* elfogatására, s e feladat elvégzésére azonban nem csapatokat, hanem tiszteket kell alkalmazni, de csak akkor, ha a szatmári békében megállapított határidő letelt. Magyarországon felderítendő, hogy történt-e valami a volt felkelők részéről a béke ellen, mert ha történt, az politikailag s a kamara szempontjából egyaránt hasznos volna.

A minisztertanácsi határozat egészben véve a gyakorlatban már eddig is alkalmazott kísérletek programszerű összefoglalása, melyek közül az udvar legnagyobb jelentőségét a *Rákóczi személyére vonatkozó részletnek* tulajdonított.

Bécsben Rákóczi valamilyen úton-módon való ártalmatlanná tételének gondolatát nem voltak hajlandók elejteni; sőt most, hogy Rákóczi jelentősége nőni látszott, azt feltétlenül megvalósítandónak tartották, azonban az akadémikus és habozó Ribinski kikapcsolásával. A haditanács Rákóczi elfogatását, esetleg megöletését közvetlenül, saját közegei által kívánta végrehajtani; abból minden idegen tényezőt ki akart rekeszteni, hogy az udvarnak részességét a szükséghez képest letagadhassa. E feladat megoldását Wilczekre bízta, de figyelmeztette őt, hogy mindent a legnagyobb elővigyázat mellett hajtson végre; mindaddig, míg a cár lengyel földön tartózkodik, oda csapatokat nem lehet küldeni, mindenestre gondoskodni fognak azonban arról, hogy néhány megbízható tiszt álljon Wilczek rendelkezésére. A haditanács a követnek szóló rendelettel egyidejűleg Pálffy is tájékoztatta Wilczek megbízatásának a tárgyáról s egyúttal arra is utasította, hogy bocsásson Wilczek rendelkezésére néhány kipróbált, megbízható tisztet, akiknek feladatát a joghatósága alá tartozó területen ő is minden eszközzel támogatni köteles. A vállalkozó tisztek jutalmazása végett 1500 frt készpénzt bocsátanak rendelkezésére, melyet neki alkalomadtán elküldenek; ha azonban Pálffynak már időközben is szüksége volna pénzre, azt a hadbiztosságtól akadály nélkül felveheti. Pálffy egyébként késedelem nélkül, de a legnagyobb titokban azon legyen, hogy a feladattal lehetőleg olyanokat bizzon meg, akiknek nemzetisége kevésbé ellenszenves a magyar felkelők előtt, akik azután megfelelő pénzüsszeg ellenében arra vállalkoznának, hogy Rákóczit vagy Bercsényit élve vagy halva átszolgáltatják Pálffynak. A haditanács biztosítja a császári főparancsnokot, hogy bárkivel kötötte is meg az egyezséget, a megállapított összeget az illetőnek — siker esetén — becsülettel megfizeti, még ha az egy-kétezer aranyra rúgna is. A haditanács meg van arról győződve, hogy Pálffy e feladatot a tőle megszokott előrelátással és tapintattal fogja megoldani, anélkül, hogy az árnyékot vetne az udvarra s ezzel lehetővé teszi azt, hogy a legfőbb lázadók kiirtása, vagy kiszolgáltatása által az egész lázadás gyökeresen semmisíthessék.

Pálffy a haditanács utasítását csak június végén vette kézhez, amidőn t. i. Munkács meghódolása után Kassára visszatért; a reábizott feladat ellen nem emelt kifogásokat, sőt azonnal intézkedett, hogy gr. Wallis ezredes és a Daun- ezredbeli Scholtz kapitány haladéktalanul Wilczekhez induljanak, hogy a reájuk bízott feladatot a császári követ irányítása mellett a helyszínén megszervezzék. Wilczek a siker érdekében elsősorban Rákóczi állandó és közvetlen szemmel- tartását látta legszükségesebbnek, épen ezért szinte kapóra jött neki az emigráció egyik tagjának, gr. Zichy Pál kano- noknak, kegyelemért való folyamodása, melynek támogatását a császári követ csak azon, egyébként Zichytől elfogadott feltétel alatt volt hajlandó megígérni, ha viszonzásul Rákóczi- ról s a Rákóczi körül történetekről állandóan értesíti.

A terv végrehajtása mindamellett nem ment simán. Bár a haditanácsnak az volt a kívánsága, hogy minden a legnagyobb titokban tartassék, a *Wienerisches Diarium* jul. 10-iki számában június 30-iki kassai kelettel az a hír volt olvasható, hogy gr. Pálffy János gr. Wallis ezredest és egy más tisztet gr. Wilczek császári követ mellé rendelte. A tudó- sítás a haditanácsot nagy zavarba hozta, mert ott a két tiszt szerepét olyformán képzeltek, hogy azok Lengyel- országból elbocsátott tisztekként szerepeljenek, akik új alkal- maztatás keresése végett jelentek meg lengyel földön. A hadi- tanács ezen értesítése rendkívül bántotta Pálffyt is, aki Bécsbe küldött jelentése szerint ez ügyben teljesen a hadi- tanács rendelkezése szerint igyekezett eljárni, amennyiben a feladat mibenlétéről egyedül csak gr. Wallist tájékoztatta. Az ujságközlemények után természetesen már kockázatosnak látszott az egész vállalkozás s ezért Pálffy haladéktalanul intézkedett, hogy a két tiszt visszahivassék. Wallis és Scholtz július 13-ika óta különben már Lengyelországban tartó- kodtak; e napon jelentkeztek a Lembergben időző Wil- czeknél, aki azokat a szükséges utasításokkal azonnal el is látta.

Wallis, aki visszarendeltetéséről csak később értesült, Wilczektől nyert megbízatása értelmében több napot töltött Jaroslavban és Lembergben azzal a céllal, hogy magának a szükséges tájékozottságot megszerezze. Jaroslavban több emigráns jelentkezett nála, így Nedeczky Sándor, Keczer Sándor és Hartl János ezredes, aki egyébként br. Forgách Ferenc apósa volt. Ez utóbbit Wallis még abból az időből ismerte, midőn az még császári zsoldban Munkácson és Érsek- ujtárt teljesített szolgálatot s aki ezen ismeretség kapcsán

a teljes amnesztia elnyerése végett — legalább Wallis szerint — önként vállalkozott arra, hogy Bercsényit, aki ezidőszerint Javorovban tartózkodott, de a közeljövőben a cár hadseregéhez készült — elteszi láb alól. Hartl a terv végrehajtására 8 embert kért Wallistól, aki azonban ehelyett azt javasolta neki, hogy felbérelt lengyelekkel próbáljon szerencsét; eleinte különben nem is bízott Hartl őszinteségében, de utóbb meggyőződve elszántságáról, 2000 aranyat és megfelelő kárpótlást ígért neki siker esetén, a továbbiakra nézve pedig Pálffyhoz utasította. Wallis ezzel megbiztatását teljesítette; a sikerről mindamellett nem volt meggyőződve, sőt beismerte, hogy csak akkor várható eredmény, hogyha valaki Hartlt állandóan ösztökéli. Tekintettel azonban arra, hogy a magyar emigránsoktól szerzett értesülései szerint a határ mentén nagymérvű toborzás folyik a cár, illetőleg Rákóczi serege számára, aki evégből már két magyar tisztet küldött a Tisza vidékére s aki oly kitűnő hírszolgálatral rendelkezik, hogy Keczer beismerése szerint, Wallisék Lengyelországba való jöveteléről már hetek óta tudtak és pedig bécsi forrásból, Wallis maga is feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy Rákóczit minden úton-módon ártalmatlanná kell tenni.

Wallis szerint azonban eredményes vállalkozásra csakis abban az esetben lehet számítani, ha Rákóczi elfogatása megfelelő erőekkel és kellően kidolgozott tervek alapján hajtatnék végre.

Wallis ezredessel egyidejűleg tért vissza Kassára Scholtz kapitány is, akit Wilczek kezdetben a cári szolgálatban álló Jahnus generális mellé akart beosztani, azzal az utasítással, hogy a török ellen induló cári haderőhöz csatlakozzék s onnan időnként értesítéseket küldjön. A kapitány azonban nem vállalta ezt a feladatot, mert az «becsületére és életére fölötte veszedelmes»-nek ígérkezett, ellenben készségesen vállalkozott egyéb megbiztatások teljesítésére. Így azután ő is Lengyelországban maradt s Rákóczi közvetlen megfigyelésével töltötte idejét. Ennek eredményeképp megállapíthatónak vélte, hogy a Rákóczi ellen tervezett merénylet kivihetetlen; Rákóczi és Bercsényi ugyanis Lemberg környékén a nagyhetman egyik birtokán várszerű kastélyban élnek, nagyszámú kíséret őrzi őket s különben is oly óvatosak és körültekintők, hogy megközelítésük alig lehetséges. Még ha sikerülne is vagy kétszáz lovassal tartózkodási helyükhöz valahogy közelférközni, bizonytalan, hogy azok a vállalat végrehajtása után vissza tudnak-e majd

vonulni, mert hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a lengyel lakosság zöme rokonszenvet érez Rákóczi iránt.

Scholtz jelentése megfelel a tényleges helyzetnek. Rákóczi Bercsényi útján már julius derekán tudomást szerzett arról, hogy ellene merénylet készül és csodálatosképen épen Ribinski tábornok volt az, aki gr. Herbersteinnak e tárgyban hozzá intézett leveleit a nagyhetman feleségével és Bercsényivel közölte. Az előzmények alapján alig hihető, hogy a lengyel tábornok tettének indító oka erkölcsi felháborodás volt, sokkal valószínűbb, hogy azért fedezte fel a merénylet tervét, mert a haditanács egyszerűen félretolta s másokra kívánta bízni a nem jelentéktelen anyagi előnyökkel kecsegtető anyagi vállalkozás végrehajtását. A merénylet tervének kipattanása mindamellet arra készítette Sieniavski nagyhetmant, hogy Rákóczi személyes biztonságára fokozottabb mértékben ügyeljen. Ezt állapította meg Scholtz kapitány is a haditanácshoz intézett jelentésében.

Nem sokkal utóbb Rákóczi Dupont francia tolmács útján Hartl vállalkozásáról is tudomást vett s így a haditanács azon sürgetése, mellyel Pálffy a terv haladéktalan fogantatására utasította, sőt a vállalkozók megjutalmazása végett neki kétezer aranyról szóló váltólevelet is küldött, tulajdonképen már idejét multá. Egyébként Savoyai Jenő hg. sem helyeselte a Rákóczi ellen tervezett merényletet, melyről a haditanács jónak látta tájékoztatni; indokolatlannak tartotta, hogy épen akkor tervezik Rákóczi elfogatását vagy megöletését, midőn a magyarországi felkelés már lezajlott; szerinte egy ilyen vállalkozás sokkal többet ártana az udvarnak, mert felidézné a cár és a lengyel nép visszatetszését. A haditanács azonban ezen aggodalmakkal szemben is ragaszkodott kedvenc tervéhez s annak időszzerűségét vitatta; Rákóczi ugyanis nem fogadta el a felkinált gratia vitae et bonorumot, állandóan érintkezik és tárgyal idegen hatalmakkal s el van szánva arra, hogy az első kedvező alkalommal az országba nyomuljon s ott a felkelés tüzét új lángra lobbantsa; erre a haditanácsnak bizonyítékai vannak; hogy azonban Rákóczi megöletéséből vagy elfogatásából minél kevesebb kellemetlenség származhasson, a haditanács már intézkedett aziránt, hogy a merényletet az emigráció valamelyik tagja hajtja végre, aki tettét majd azzal indokolhatja, hogy az amnesztiát ki akarta érdemelni s hűségét tettekkel kívánta bebizonyítani.

Sajátságos véletlen, hogy ugyanazon napon, melyen a haditanács ezen állítólag jól megalapozott és nagy körül-

tekintéssel elkészített vállalkozás indító okairól ad számot Savoyai Jenő hercegnek, jelentette az időközben Jaroslavba rendelt *Pleyer residens* gr. Pálffynak, hogy az egész terv el van árulva. Két lengyel főnemes és Ribinski generális voltak azok, akik Rákóczi az ellene készülő merényletre idejekorán figyelmeztették, sőt az utóbbi megmutatta a fejedelemnek azt a levelet is, melyben kétszázezer forintot ígérnek neki, ha Rákóczi és Bercsényit elfogatja és a bécsi udvarnak kiszolgáltatja; felemlíti, hogy ez utóbbiak egy Hartl nevű ezredest is kerestettek, aki t. i. Bercsényi megöletésére vállalkozott, aki azonban a jezsuitáknál elrejtőzött s augusztus 8-án éjjel jezsuita ruhában Magyarországra, gr. Pálffy főparancsnokhoz szökött, hogy kegyelmet kérjen és az udvart Rákóczi összes terveiről felvilágosítsa.

Mindezen sikertelen kísérletek után a haditanács sem tehetett egyebet, mint hogy Rákóczi és Bercsényi ártalmatlanná tételének gondolatát levegye a napirendről. Visszavonulását Savoyai Jenő hg. előtt azzal az indokolással igyekezett szépiteni, hogy a merénylet tervét a herceg ellentétes felfogására való tekintettel ejtette el, ami természetesen nem felelt meg a valóságnak, annyi azonban kétségtelen, hogy a Rákóczi-problémának a haditanács által tervezett megoldása, illetőleg erre vonatkozó kísérletezése, nem tartozik a császári külpolitika történetének dicső lapjaihoz.

Budapest építési fejlődésének történetéből.

(*Hauszmann Alajos* t. t. 1925 január 19-én tartott székfoglalójának kivonata.)

A mai Budapest építési fejlődése a mult század első felében kezdődött a katasztrófális árvíz után, mely 1838-ban a Duna rendkívüli áradása folytán Buda és Pest nagy területét elöntötte és közel 2300 házat romba döntött.

Az újjáépítésben és a megsérült házak helyreállítási munkáiban, mely kezdetben építőanyag és pénzühiány miatt csak lassan haladt előre, József főherceg Ófensége, Magyarország nádora nemcsak anyagi támogatással vett részt, hanem a mozgalom élére állva, irányító befolyást gyakorolt és életre hívta az első építési hatóságot, az úgynevezett «szépítési bizottságot», amelynek a többi között feladata volt a várost tovább kiépíteni, különösen pedig a középponttól északra eső elhanyagolt részét, a mai Lipótvárost szabályozni. Joggal tekinthetjük József főherceg Ófenségét az újabb Budapest megalkotójának, aki 50 éves nádorsága alatt 1847-ben bekövet-

kezett haláláig Buda és Pest szépítésében és modern várossá való alakításában érdemlegesen közreműködött.

Az ő utasítására döntötték le a Belvárosban akkor még fennálló régi városfalakat és kapukat és új utcák és terek, valamint a Városliget létesítésével, világosságához és levegőhöz juttatták a lakosságot.

A városok fejlődésére gróf Széchenyi István fellépése szintén nagy befolyással volt. Széchenyi a nádor intencióit nemcsak támogatta, hanem oldala mellett élénken részt vett mindazon munkákban, melyek a közérdek és a város szépítése ügyében felmerültek.

Világlátott szemeivel előre felismerte Buda és Pest jelentőségét és jövőjét s e városokat országunk valóságos fővárosává, a tudomány, művészet és kereskedelem központjává óhajtotta emelni.

Fáradozásainak és tetterejének köszönjük a Lánchíd építését, mint első állandó összeköttetést a két testvérváros között; ő serkentette a magyar nemességet, hogy a fővárosban palotákat építsenek és az ő eszméje volt, hogy a Lánchíd tengelyében a Várhegyet átfúrva alagút létesíttessék a hegyen túl levő városrésznek könnyebb és gyorsabb hozzáférhetése és fejlődése végett.

De nemcsak az eszme volt nagyszerű, hanem a létesített két építmény, a híd és alagút, emlékszerű alakítása nagy jelentőséggel bírt városaink építési fejlődésére is. Az antik szellemben tervezett monumentális hídfők nyugodt és nemes architektúrája, a láncvonalnak íves vezetése, mely a legújabb rekonstrukció alkalmából sem változott meg, valamint az alagút Duna felőli homlokzatának dór stílusú monumentális kiképzése örökbecsű műemlékek és építőjüknek Clark Ádám-nak nevét a magyar építészet történetébe iktatták be.

Ezen a két emléken kívül a múlt század első felében számos lakóház mellett még néhány középület is emeltetett.

A népek történetéből tudjuk, hogyha katasztrófális események után, vagy kulturális mozgalmakkal kapcsolatosan új feladatok merülnek fel, legyenek azok a politika, tudomány, vagy művészet körébe tartozók, mindenkor találkoztak férfiak, akikben megvolt a képesség e feladatok megoldására.

Így Olaszországban a cinquecento korszakában a képzőművészetek minden terén ott találjuk azokat a művészheroszokat, akiknek művei szépségükben és tökéletességükben még ma is példaként állnak előttünk.

Angliában Cristofer Wren az 1666. évi tűzvész által elpusztult London városát újból szabályozta és építette a Szt. Pál templomot, melynek stílusa irányító lett a város építésére és még ma is vezérel.

Mikor Mária Terézia emlékszerű épületekkel óhajtotta gazdagítani császárvárosát, ott voltak Erlachi Fischer Bernát és Lucas Hildenbrandt, akiknek építészeti működése megadta Bécs városának jellegét.

Így Berlinben Schlüter, később Schinkel voltak azok a mesterek, kiknek alkotásai a jövő század építészetére Németországban irányadók lettek.

Párisban Jules Mansard, Münchenben pedig Leo Klenze gyakoroltak hosszabb időre befolyást a városok építési fejlődésére.

Buda és Pest városok sem nélkülözték a tehetséges építőmestereket, akik az 1838-i árvíz után a városok új alakításában vezérszerepet vittek és oly alkotásokat hoztak létre, melyek példaadók lettek.

Ezek a mesterek *Pollák Mihály* és *Hild József* voltak. Habár Pest ezen korszakban egy polgári kisváros képét mutatta, a lakosság szegénysége és provinciális helyzete dacára sem riadt vissza áldozatoktól, hogy egy emlékszerű épülettel gazdagítsa városát és foglalkoztassa művészeit.

Még az árvíz bekövetkezése előtt bízták meg Pollákok a pesti redout és német színház építésével, mely épületek a mester legjobb alkotásai közé tartoztak. Az egymáshoz csatolt két épület a mai Vigadó és Haas palota helyén az 1849-i bombázásnak és tűzvésznek esett áldozatul.

Pollák Schinkel tanítványa volt, később Klenzenél Münchenben dolgozott és így érthető, hogy ezen mesterek stílusának, t. i. az antik görög művészetnek hódolt, melyet az empire stílus végén az említett két művész Németországban virágzásra fejlesztett. Ez az iskola sok ideig irányító volt és Polláknak kánonja lett.

Alapos szaktudás, a műformák ismerete és finom arányérzék jellemzik Pollák alkotásait, melyeknek művészi értéke a kor külföldi mestereinek műveivel egyenlő magas fokon áll.

Sajnos, Polláknak nem álltak rendelkezésére olyan anyagi eszközök, hogy épületeit emlékszerű anyagban létesíthette volna és vakolt homlokzatokkal kellett megelégednie. Csak a díszítési elem alkalmazásában tanúsított mértékletességének lehet köszönni, hogy legkiválóbb alkotása, a Nemzeti Múzeum épülete még ma is változatlanul fennáll, mert nagy, síma felületeket alkalmazott és az orna-

mentális diszitést a homlokzaton a lehető legszerényebb keretbe szorította. A nagy arányokban megkomponált emlékszerű homlokzat hatalmas oszlopsora, a gyönyörű arányok és ritmikus tagozás, örökre biztosítja az épületeknek művészi becsét.

A mult század utolsó éveiben, amidőn a Múzeum helyszüke mindinkább érezhető volt, felmerült az épület kibővítésének, illetőleg szárnyakkal való kiegészítésének eszméje. Az ez irányban megtartott ankétekre több hazai építészén kívül Hansen Teofil híres bécsi építész is meghívást nyert. Hansen, aki az antik görög építőművészetnek a XIX. században legkiválóbb művelője volt, határozottan ellenezte a kibővítést és egy új Múzeum építését javasolta, de hangsúlyozta, hogyha van elég pénz, akkor burkolják a Múzeum homlokzatát márvánnyal, a nélkül, hogy bármily változtatást is tegyenek rajta, mivel ez az épület megérdemli a legnemesebb anyaggal való kiképzést, mert sem ő, sem más építőművész jobbat nem tudna alkotni. Valóban olyan elismerés volt ez a leghíresebb mester részéről Pollák iránt, milyennel kevés más építész büszkélkedhetik.

• De nemcsak a homlokzat emlékszerűsége mutatja azt a nagy vonást, mely Pollák művét jellemzi, hanem a belső helyiségek alakítása is.

A merész szerkezetű boltozat az előcsarnokban, a háromkarú monumentális lépcső, a kupolás és a mellette levő díszterem nagyszerű térbeli hatása és nemes részletezése — igaz művészi alkotások.

A Múzeum épületén kívül Pollák még több lakóházat, palotát és nyilvános épületet emelt, melyeknek sorából a Ludovika Akadémiát, a Gróf Sándor-féle palotát (jelenleg miniszterelnökség), valamint vidéki kastélyai közül Alcsuthot és Ikervárt kell felemlíteni.

Minden művében a képzett, gondolkodó és finom érzésű művészt ismerjük fel, akinek munkássága termékenyítő befolyást gyakorolt és utánzásra serkentette az akkori ifjabb építész-nemzedéket.

Az utóbbiak sorából Hild Józsefet kell felemlítenem, aki ugyan nem érte el Pollák művészi magaslatát, de mint igen tehetséges építész a neki jutott feladatokat mesterének szellemében oldotta meg.

Hild Bécsből jött hozzánk Nobile építész irodájából és Polláknak segítéje lett. Mint városi építőmester önállósította magát s számos bérházat és palotát épített. Az utóbbiak sorából különösen kiváló az Ullmann-féle palota, későbbi

Európa-szálló és jelenleg az államrendőrség székhelye, a Ferenc József-téren. A kétemeletes szép arányú oszlopos homlokzat mintája lett számos más épületnek, melyek mind az előkelőség benyomását teszik. E palotának egyik gyöngye a nagyterem az udvari szárnyban, mely a 60-as évek kezdetén legkedvesebb báli táncterünk volt; ott tartottuk az első technikus-bált 1863-ban.

Egyéb építkezései közül felemlitendők az egykori Marczibányi-palota, most a Földhitelintézet tulajdona, a Lloyd-épület, a Vármegyeház stb., amely épületek valamenynyien neogreque-stílusban épültek és méltán sorozhatók Pollák művei mellé.

Hild legnagyobb monumentális alkotása a lipótvárosi dóm, mely Szt. István-bazilika néven ismeretes. A Lipótváros rohamos fejlődése csakhamar szükségessé tette egy istenházának építését és a városi magistratus Hildet bízta meg a tervezéssel.

Hild az alaprajzi elrendezésben Galeazzo Alessi genovai Santa Maria del Carignano templomot vette mintául és egy központi elrendezést létesített 22 m. átmérőjű kupolával, félkörű karzárással és a sarkokon 4 harangtoronnyal. Felépitménye az akkori klassicista ízlésnek felelt meg, gömbalakú kupolával és négy tornya egyenlő tömegével.

Az építés pénzhiány miatt csak igen lassan haladt előre és a mester halálának évében 1864-ben csak a kupoláig jutott el. Szerencsére Hild nem élte meg azt a katasztrófát, mely az épületet 1867-ben érte, amikor az időközben befejezett kupola bedőlt.

Ugyanazon irányt, t. i. a görög antik stílust követték Zitterbarth Mátyás és Kassalik Ferenc, kiknek működése bérházak építésében merült ki, noha előbbi a már lebontott régi városházat építette, utóbbi pedig a Nemzeti Színházat, amely későbbben átalakítva már szintén eltűnt a föld színéről. Mindkét épület szerény eszközökkel készült és nagyobb művészi hatásra nem tartott igényt.

A szabadságharc leverése után bekövetkeztek a hanyatlás szomorú évei, a tudomány, művészet, kereskedelem és ipar tétlenségre volt kárhóztatva. Az építési munkásság nagyobbára csak a megsérült házak kijavítására szorítkozott. Kivétel volt a gellérthegyi citadella, a lipótmezei elme-gyógyintézet és a budai reáliskola építése. Ezeket a munkálatokat azonban nem hazai, hanem bécsi építészek és iparosok végezték.

Csak az 50-es évek vége felé és a 60-as évek elején kezd újabb élet lüktetni és ekkor az építészet terén is nagyobb mozgalom indul meg.

A bérház-építés mellett különösen két új emlékszerű alkotás, és pedig a pesti Vigadó és a Magyar Tudományos Akadémia palotájának emelése bír fontossággal.

Az összebombázott Pollák-féle redout és színház romjai 1859-ig álltak fenn, amikor *Feszl Frigyes* pesti építész nyert megbízatást az új Vigadó építésére a régi helyén. Feszl a romantikus építési iránynak volt híve és Münchenben végezte tanulmányait, ahol akkor a királyi parancsra alkotott Maximilian-stílus gyakorlati hatást.

Feszlnél már néhány kisebb épületén mutatkozik a hajlam újabb formák alkalmazása iránt és ez a törekvése kiváló rajzoló tehetségének segítségével, fantáziájának szabad teret engedett. A Vigadó építésénél a romantikus stílus középkori román motívumait véve alapul, a keleti építészet formakincséhez is fordul, bizanci elemeket arab ornamentális részletekkel egyesítve alkalmaz, de felhasznál magyar népies díszítéseket is.

Törekvése volt ezzel magyar építőstílust alkotni és ha a tervezőnek ez nem is sikerülhetett, mégis a pesti Vigadó a fővárosnak egyik legeredetibb monumentális épülete. Homlokzatának nagy dimenziói, a széparányú csoportosítás, az alaprajz világos és célirányos elrendezése, az oszlopos vestibül és fölépcső, végül a karzatos termék térhatása és finom izlésű kiképzése oly művészi alkotás, minővel kevés város rendelkezik.

Az épület művészi becséről mit sem vonnak le azok a külföldi gúnyolódó hangok, melyek annakidején «sujtás-stílusnak» és «kristalizált csárdásnak» nevezték el. Az utókor meghajtja az elismerés zászlóját a nagy építőmester előtt, akinek neve Budapest építési történetében legjobbjaink mellett foglal helyet. Ami Feszlnak nem sikerült, t. i. hogy építészeti irányával iskolát alkosson, azt *Stüler Agoston* berlini építész a Magyar Tudományos Akadémia palotájának építésével érte el.

Az Akadémia-palota építésére 1861-ben tervek készítésére fel lettek szólítva: Henszelmann, Gerster, Frey és Ybl építészek, akik mindannyian csúcsíves stílusban tervezték a palotát és csak Szkalnitzky Antal, aki önszántából vett részt a pályázatban, mutatott be renaissance-stíliú tervet; Ybl azonban még döntés előtt visszavonta tervét. Az építő-bizottság Ipolyi Arnold nézetének ellenére, ki a

gót-stílus mellett küzdött, függőben hagyta a döntést, a müncheni Klenzét és a berlini Stülerrel szólítván fel tervek rajzolására, akik e felhívásnak szívesen megfeleltek. Az építő-bizottság Stüler tervét fogadta el, s elhatározására bizonyára gróf Waldstein János nagyhirű mecénás nyilatkozata volt befolyással, aki azt mondta, hogy lehetnek gót-stíliú templomok és pályaudvarok, de gót akadémiák nem lehetnek, mert ezeknek kell mondani valamit, amit a gót-stílusban kifejezni nem lehet. (Lásd Divald Kornél: A Magyar Tud. Akadémia.)

Stüler idejében Berlin volt központja azoknak a törekvéseknek, melyek az architektúrának Schinkel szellemében való fejlesztését és a mindinkább érvényesülő francia befolyástól leendő felszabadítását tűzték ki célul. Schinkel a hellén építészetnek rajongó híve és legkiválóbb képviselője volt Németországban. Ő tekinthető a görög renaissance megalapítójának, amely stílus a XIX. század végeig nemcsak egész Németországban, hanem annak határain túl is elterjedt. A legkiválóbb német mesterek, Langhaus, Bötticher, Gropius, Strack és ezeknek élén Stüler voltak az új irány apostolai. Három évtizeden át a berlini építészeti akadémián ezt a stílust tanították legkimerítőbben. A M. Tud. Akadémia palotája nemcsak kiváló példája a berlini iskolának, de egyszersmind Stülernek legsikerültebb alkotása is.

Budapest építési fejlődésére a legközelebbi időben a berlini iskola lett irányadó, nemcsak az Akadémia építése adta példa nyomán, hanem egy ifjabb magyar építész-generáció fellépésével, mely tanulmányait Berlinben végezte.

Magyarországnak a 60-as évekig nem volt sem technikai főiskolája, sem művészeti akadémiaja, és amikor 1863-ban a József-ipartanoda műegyetemi rangra emeltetett, az építészetet csak mint mérnöki tudományt adták elő; építő-művészeti tanszéket csak későbbben szerveztek.

Azok a magyar ifjak, akik építészeti pályára készültek, külföldi akadémiákat kerestek fel és akkor Bécs és Berlin gyakorolták a legnagyobb vonzóerőt. Az első magyar építészek, akik a berlini akadémiáról kerültek ki, Szkalnitzky Antal és Unger Emil voltak. Szkalnitzky már az Akadémia tervpályázatán is részt vett és mint Stülernek egyik legjobb tanítványa, a mester hozzájárulásával ő bízott meg annak képviselőjével és az Akadémia építésének művezetésével, aminél egyébként Ybl Miklós is közreműködött.

Engedtetsek meg, hogy e helyen a geniális művészről, mesteremről, *Szkalnitzky Antaltól*, a műegyetem első

építész-tanáráról kegyelettel megemlékezve, építési működését, valamint azt a jótékony befolyást, melyet kiváló egyénisége reánk, fiatalokra gyakorolt, néhány szóval vázoljam.

Szkalnitzkynek, mint építő művésznek genialitása nagyvonású conceptiójában nyilvánult. Feladatait mindig ideális nézőpontból fogta fel, alaprajzi és szerkezeti nehézségeket könnyen oldott meg és mint kitűnő rajzoló és aquarell-festő is, számbavehető működést fejtett ki. Terveiben a fősúlyt mindig a tömeghatásra helyezte, de e mellett a részletképzést sem hanyagolta el. Homlokzatok és interieurök tervezésében bámulatatos sokoldalúságot tanusított.

Mint tanár, nem sablonos minták után, hanem az életből, a gyakorlatból merített példák ismertetésével vezette be, tanítványait a művészet csarnokába, kitérve előttük gazdag ismereteinek tárházát.

Hogy Szkalnitzky a berlini iskolának hű és Stüler után Magyarországon e stílusnak legkiválóbb képviselője volt, azt számos alkotása igazolja, melyet a fővárosban és egyebütt létesített.

Műveiből csak azokat sorolom fel, melyek a főváros képére jellemzők, ilyen: a Hungária-szálló, a Thonet-udvar a pesti Dunaparton, az Oktogon-házak az Andrássy-úton, a régi Nemzeti Színház átalakítása és az avval kapcsolatban volt oly elhamarkodva lebontott bérház, az egyetemi élettani intézet, az egyetemi könyvtár, a központi posta-épület, több főuri palota és bérház. Ezen építések némelyikénél sógora, Koch Henrik volt társa.

A következő korszak nagyobb mérvű munkájában, amelyben a mester hivatva lett volna vezérszerepet vinni, már nem vehetett részt; férfikorának delén elhomályosodott elmével, 37 éves korában meghalt.

Unger Emil pesti patricius család tagja, berlini tanulmányainak bevégezése után, építési pályáját szintén az Akadémia palota építésénél, mint a művezetőség tagja kezdte meg, de alig nyolc évi önálló működés után, szintén fiatal korában a halál ragadta ki körünkből.

Unger architektúrája komoly és emlékszerűség után törekvő. Nagy méret és erőteljes tagozás jellemzik alkotásait, melyeknek egyik sikerült példánya a báró Lipthay-féle palota a budai Dunaparton.

Párhuzamban a berlini iskola képviselőivel működött Pesten a bécsi művészakadémiának két kiváló tanítványa:

Ybl Miklós és Weber Antal. Mindkét építőművésznek munkássága a magyar vidéken vette kezdetét, ahol főúri kastélyok átalakításával, vagy újak építésével foglalkoztak. Ybl Bécs után Münchenben is tartózkodott és a 40-es években jött mint fiatal építész Pestre, Pollák Mihály irodájába. Ma, amikor Budapest az európai emporiumok sorában helyet vívott ki magának, az építészek helyzete sokkal szerencsésebb, mint Ybl és Weber pályájának kezdetén. Ha visszagondolunk a múlt század szomorú 50-es éveire, amikor nemzetünk bilincsekbe verve szenvedett és minden téren a megállás, sőt visszafejlődés mutatkozott és az építész a pallér szerepére volt utalva, érdemleges munka nélkül, szellemi érintkezés és műszaki folyóiratok híján, csak önmagukra utalva, valóban bámulandó, hogy régi mestereink ezt a sivár évtizedet át tudták küzdeni a nélkül, hogy munkakedvüket veszítve, művészi törekvésük hanyatlásnak indult volna. Csak a jobb jövő reménye tartotta fenn az ő erkölcsi erejüket.

Már a 60-as évek kezdetén látjuk a politikai láthatáron az első reménysugarakat. Az országgyűlés egybehívása, a magyar alkotmány helyreállítása, és 1867-ben királyunk koronázása új érat teremtett. A szellemi és fizikai munka minden téren megindult és a nemzet mintegy álomból felébredve, nagy szorgalommal, szinte lázas sietséggel igyekezett a mulasztásokat pótolni. Ekkor indult meg Pest és Buda tulajdonképeni nagy fejlődése. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának életbeléptetése, melynek feladata volt a két testvérváros egyesítésével Budapestet az ország igazi központjává tenni és nagy arányú szabályozásokkal, új útvonalak és hidak létesítésével a fejlődést előmozdítani, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Budapest néhány évtized alatt elérte jelenlegi helyzetét a nyugateurópai fővárosok sorában.

A hatalmas Duna folyam partján elterülő város gyögyörű fekvése egyenesen felhívta a hatóságokat és mérvadó köröket, hogy itt alkotni és továbbfejleszteni kell és találkoztak államférfiak, akik bölcs előrelátásukkal a haladásnak irányt szabtak és voltak képzett szakférfiaink, akik a város építés nagy problémáit meg tudták oldani.

A nemzeti munka e nagy korszakába esik Ybl Miklós működése, akit Magyarország legkiválóbb építőművészeinek tarthatunk.

Ybl pályája kezdetén szintén a romanticizmusnak hódolt. Fóthi temploma és egy-két fővárosi épület, pl. a múzeum-

köruti Unger-ház, alkotások a mester ezen korszakából. Átmenetileg a hellénizmus híve. (Az Akadémia bérháza, Geist-ház, stb.), de később a neorenaissance formakincséhez nyúl és mint valódi eklektikus a feladat jellegének legjobban megfelelő stílust választja kifejezési módjául. Tervez francia renaissanceban és román stílusban, de legnagyobb alkotásainál az olasz renaissance-t követi és ez a stílus adta meg Budapestnek építési jellegét. A formáknak és szerkezeteknek feltétlen uralma, alapos szakismeret és kiváló ízlés jellemzik a mester műveit, aki az illető építmény rendeltetéséhez képest mindig megtalálta a kifejezésnek helyes alakját. Számos bérház mellett a főuri paloták egész sorozatának építése fűződik nevéhez. A margitszigeti fürdő és egyéb ottani épületek e gyönyörű sziget természeti szépségéhez méltóan vannak megtervezve, a királyi várkert Duna felőli elzárását bájos kerti architektúrával oldotta meg, a vámháznak, mely tulajdonképpen hivatali épület, mégis monumentális jelleget tudott adni és ha az Operaházat, Yblnek egyik legkiválóbb alkotását tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy ezen épület úgy művészi alakítása, mint kiváló technikai berendezése folytán Európa legelső színház-épületei között foglal el méltó helyet.

A mesternek legmonumentálisabb alkotása azonban a Szent István-templom, az úgynevezett lipótvárosi bazilika. Eltérőleg a Hild-féle tervtől, Ybl csak két harangtornyot létesített, a főhomlokzat oszlopos portikusát mellözve, nagy méretű loggiát tervezett; a kupolát tartó pillérek megerősítése után a dobot magasbitotta és a kupolát karcsúbbra alakította, miáltal a felépítmény az alsó rész tömegével egyensúlyba jött és a templom silhouettje kedvezőbb alakot öltött. A templom belseje nagyszerű térhatásával impozáns és a részletezésben mindenütt a finom érzésű művész keze látható. A belső díszítést Ybl már nem tudta bevégezni. E munkát Kauser József építész, a mester szellemében hajtotta végre. A királyi vár kiépítésére Ybl szintén készített vázlatokat, de ezek nem voltak már megvalósíthatók, mert a mester 1901-ben, 73 éves korában meghalt.

Ha végig tekintünk e kiváló művész munkás életén, bátran állíthatjuk, hogy Ybl Budapest fejlődésére a legnagyobb befolyást gyakorolta, alkotásai példaadók voltak, és neve hazánk építészeti történetében van megörökítve. A magyar építészeti és technikus kar elismerésének és kegyeletének jeléül szobrot emelt hazánk e nagy építőművészeinek.

Yblnek kortársa volt Weber Antal. Műveiben ugyanazon stílust, az olasz renaissance-ot alkalmazta, de Cato-i szigorral ragaszkodott Palladio szelleméhez. Épületeit a nagyvonalú koncepció mellett klasszikus egyszerűség és szakszerű megoldás jellemzi. Weber nem volt barátja az ornamentális diszítésnek, nyugodt homlokzati felületeket alkalmazott és csak az arányokra és tömeg-hatásra fektetett súlyt. Több bérház és palota tesz tanúságot működéséről. Előbbiek közül felemlítendők a Fővárosi Takarékpénztár és az Ádám-féle palota; középületeinek sorából pedig a központi klinika épülete és a Tudomány-egyetem geológiai intézete. Weber a közoktatási minisztérium építési osztályának vezetésével volt megbízva s e minőségében számos iskolát tervezett országszerte. Sajnos, hogy nem nyílt alkalma képességéhez mért nagyobb monumentális épületeket létesíteni, de az, amit alkotott, sokban hozzájárult a főváros építési jellegének kidomborításához.

A 60-as évek végén és a 70-es évek kezdetén, amikor gróf Andrássy Gyula kezdeményezésére Budapest nagymérvű szabályozása Lechner Lajos terve szerint kezdetét vette és a Sugárút (mai Andrássy-út) és a nagykörúton az építkezés még nagyobb arányokban megindult és akkor már több képzett magyar építész állott rendelkezésre, mégis külföldről, különösen Bécsből számos építész telepedett itt meg, akik a nagy munkában részt kívántak venni.

A külföldi szakférfiaknak ezen bevándorlása azonban nem volt kárunkra, mert közöttük igen talentumos művészekkel találkozunk, akik nagy tehetségüket városunk kiépítésénél érvényesítették és itt meghonosodva magyar állampolgárok lettek.

Igy Koch Henrik, aki sógorának, Szkalnitzky Antalnak volt társa. Schmahl Henrik, Ybl irodájában talált alkalmazást és későbbben magát önállósítva, több előkelő bérházat, az Uránia-színházat és a Belvárosi Takarékpénztár palotáját építette. Bukovics Gyula, a földmívelési minisztérium épületének és több Andrássy-úti palotának tervezője. Kállina Mór, a honvédelmi minisztérium építője, továbbá Láng Adolf, az igen tehetséges építész, aki egyéb alkotásai mellett a Képzőművészeti Társulat Andrássy-úti palotáját, a veronai palazzo Bevilleaqua nyomán emelte. Ray Rezső a Svájból származó építész, ki itt telepedett meg és tőle származik a többi között a Royal-szálloda. Végül még Petschacher Gusztávot, Meinig Arthurt, Schikedanz Alber-

tet és Rauscher Lajost, mint külföldről jött művészeket kell felemlítenem és működésüket röviden méltatnom.

Petschacher a bécsi Ferstl, később Schmidt iskolájából került ki és a renaissance stílus különböző válfajainak, valamint a gótikának művészi formáit ölelte fel. Geniális természet volt, művészetéért lelkesedett és minden alkotásából a gondolkodó, ambícióval dolgozó művész tükröződik vissza. Az Andrassy-úti Weninger-féle német renaissance stílusban tervezett villa építésével keltette fel a figyelmet maga iránt, utána a Pallavicini-palota, a VI., VII. kerületi Casino, a báró Harkányi-féle ház következett. Ő állapította meg a körtéri sarokházak beépítési typusát a Cour d'honneurrel stb. Nemes és előkelő, mint egyénisége, voltak művei is. Még fiatal korban ragadta ki a halál az élők sorából.

Meinig Arthur német származású építész, mint a Budapesten sokat épített bécsi Fellner és Helmer hírneves építésszek alkalmazottja került Budapestre gróf Károlyi István palotájának építésekor, de itt megtelepedve, csakhamar tért foglalt. Tőle származik a gróf Wenkheim palota a Baross-utca sarkán és a városligeti Park Club. Mindkét épület barokk stílusban és igen gazdag kiképzéssel létesült.

Schickedanz Albert, Drezdából, az Ybl irodának volt tagja, mint építész és festőművész számottevő munkásságot fejtett ki. Legkiválóbb alkotásai a városligeti Műcsarnok és a Szépművészeti Múzeum, valamint a millenniumi emlékmű építési része, mely utóbbiakat Herzog Fülöp közreműködésével tervezte. Épületeinek klasszikus architektúrája a tervezőknek alapos formaérzékéről tesz tanúságot.

Rauscher Lajos stuttgarti születésű volt, ott végezte építési tanulmányait. Budapesten a mintarajziskolában, később a Műegyetemen rajztanári állást foglalt el. Mint gyakorló építész nem volt produktív, de annál kimerítőbb tevékenységet fejtett ki mint aquarell-festő és grafikus. Építési gyakorlatából az Andrassy-úti mintarajziskola épület említendő, melynek homlokzata olasz korai renaissance stílusban színes graffito diszitással épült. Sajnos e gyönyörűen megtervezett diszítéseket a helyenként lehullott vakolat következtében az egész épületről levették és ma csak a nyers falazat látható a kőkeretek között.

Az itt felsoroltakon kívül még számos hazai építész kellene említenem, akik sajnos már szintén nincsenek körünkben, de akiknek munkássága oly nyomokat hagyott hátra Budapest város képében, hogy kötelességünk nevüket feljegyeznünk.

Még a 60-as évek végén építette Frey és Kauser a Magyar Általános Biztosító Társaság palotáját, mely épület a Duna balpartján emelt házsornak egyik kiváló alkotása.

Linzbauer Istvántól származik a Haas-palota a Vörösmarty-téren, Andrássy gróf palotája a budai Dunaparton, valamint a Vigadó épület kiegészítése. Előbbieknél a francia renaissance formáit alkalmazta, utóbbinál pedig Feszl architektúrájához kívánt csatlakozni, de mögötte maradt a mester művészi felfogásának.

Feszty Adolf egyike volt a legproduktivebb építészeknek, munkásságáról az Andrássy-út számos bérháza tesz tanuságot.

Czigler Győző műegyetemi tanár a Hansen-iskolának volt tanítványa. Pályájának kezdetén a fővárosi mérnöki hivatalban több iskolatervezéssel volt megbízva. Mint gyakorló építész, rendkívüli munkásságot fejtett ki. A Saxlehner palota, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár épülete a Rákóczi-úton, a Kereskedelmi Akadémia, az Erdészeti Egyesület székháza, az Országos Casino és a Városligeti Artézi fürdő az ő alkotásai. Rövid idővel halála előtt még az új Királyi József Műegyetem vegytani intézetét fejezte be. Czigler a Hansen iskolának szigorú követője volt. Épületeit klasszikus stílus, de bizonyos egyéni felfogással, jellemzi.

Kauser József a párisi École de beaux arts tanítványa, a fővárosban több magánházat, iskolát és kórházat épített. A Jézus Szent Szívéről elnevezett templom építése és a lipótvárosi dóm belső kiképzése dicséri képzettségét. Elhunyt építőművészeink sorozatából még Pecz Samu, Quittner Zsigmond, Kiss István és Lechner Ödön nevét kell felemlítenem, akiknek munkássága szintén hozzájárult a főváros építési kialakulásához. Messze vezetne ez érdemes művészek alkotásait egyenkint felsorolni és csak Lechnernek működését kell érintenem, aki új utakat keresett, hogy épületeiben a magyar jelleg kifejezésre jusson.

Lechner Pártos Gyulával és velem 1866—69-ig a berlini akadémiát végezte és hazatérte után Pártossal társulva a Veres Pálné-utcában az úgynevezett Kecskeméti-házat építették, mely tipikus példája a berlini iskolának. Lechner azután Párizsban folytatta tanulmányait, amelyeknek eredménye az Államvasútak nyugdíjintézetének korai francia renaissance stílusban épült palotája az Andrássy-úton. Később szintén Pártossal együtt a Iparművészeti Múzeum építésénél látjuk Lechner első kísérletét, a keleti indus építészet for-

máit a Huszka Józseftől hangya-szorgalommal összegyűjtött magyar népies ornamentumokkal összeolvasztani, mely célra színes zománcozott majolika-diszítést, a Zsolnay-féle pécsi kerámia gyár kitűnő gyártmányait alkalmazta. Ez a kísérlet, mely a mester finom érzékéről tesz tanúságot, sikerültnek mondható és Lechnert arra indította, hogy ezen az úton tovább haladva, új magyar stílust alkosson. A Földtani Intézeten, a Póstatakarépképzőintézet épületén, valamint a kőbányai templom látjuk ezeknek a törekvéseknek eredményét.

Kétséget sem szenved, hogy Lechnernek ezen alkotásai művészi beccsel bírnak, de mindig csak kísérletek maradnak, melyek a mester individualis felfogásáról, művészi képességéről tesznek tanúságot, de mint elszigetelt alkotások új — vagy magyar stílust nem képeznek.

A székesfőváros építési fejlődésére még két építő művész tevékenysége volt rendkívüli befolyással, kiknek neve hazánk építési történetében szintén meg van örökítve. E két férfiú *Steindl Imre* és *Schulek Frigyes*. Mindketten a bécsi Schmidt iskolájának tagjai. Steindl gotikus volt, de e mellett a renaissance építő stílust követte, amiről a váciutcai városház és a Műegyetem múzeumkörúti régi épülete tanuskodik. Steindl tanulmányainak befejezése után 1871-ben a Királyi József Műegyetem középkori építési tanszékére hivatott meg, mely minőségében a román, gót és ókeresztény korszaki építészetet tárgyalta.

Steindl a gót templom-építés terén kiváló munkásságot fejtett ki. A kassai dóm restaurálása, a pesti belvárosi plébániai templom szentélyének helyreállítása után az Erzsébetvárosi templomot építette, mely alkotása egyik igen sikerült példája a három hajós gótszerű csarnok-templomoknak.

Legnagyobb műve, de egyszersmind Budapestnek legemlékszerűbb épülete az Országház.

A két házat egyesítő parlamenti épület típusát Hanszen Teofil állapította meg a bécsi «Reichsrat» épületen és alig hihető, hogy ennél jobb alaprajzi dispositió található volna. Steindl is ezt az elrendezést követte, t. i. a két ház termeit a hossz tengely irányában helyezni el és azok közé központi csarnokot iktatni, mint a két teremnek összefoglaló tagját. A külső alakításban azonban nem követte Hanszennek felfogását és a központi csarnokot magasan kiemelkedő kupolával koronázta, amelyhez az épület többi része harmonikusan csatlakozik. Steindl a feladatot mesterileg oldotta meg és oly alkotást létesített, mely monumentális megjelenésével a termek és csarnokok nagyszerű térhatá-

sával, valamint a stilszerű és pazarfényű belső kiképzésével páratlanul áll. Mi magyarok büszkeséggel tekinthetünk az épületekre, melyről a külföld is elismerte, hogy egyike a jelen kor legkiválóbb gótikus profán épületeinek.

Ezen eredmény annál nagyobbra becsülendő, ha tekintetbe vesszük a feladattal járó nehézségeket. Az épületnek mélységéhez túlnagy hosszkiterjedése, valamint az a körülmény, hogy a főhomlokzat mintegy a Duna hullámaiból emelkedik ki, s így ott bejáratot nem lehetett létesíteni; korlátot szabott a tömegelosztás és csoportosítás szabad kifejezésének. És mennyi követelménynek kellett megfelelni a helyiségek méretei, fekvésük és rendeltetésük tekintetében! Steindl mindezen nehézségeket leküzdötte és a magyar Országához azzá lett, amit gróf Andrássy Gyula óhajtott, a «legszebb monumentális épület a Duna partjain, annak forrásától kezdve a tengerig, mint a magyar kultúrának és művészetnek szimboluma».

Végre Schulek Frigyes, aki szintén Bécsben végezte tanulmányait, kezdetben Van der Nüll és Szikardsburgnál dolgozott, későbben Schmidt Frigyes tanítványa volt. A regensburgi dóm felmérése és hosszabb idejű külföldi utazása után 1868-ban Steindl építési irodájában a városház építésénél volt alkalmazásban, míg 1871-ben a mintarajziskolának építésztanára lett és Steindl halála után a Kir. József Műegyetem középkori építészeti tanszékére hivatott meg. Mint a Műemlékek Országos Bizottságának építészze több magyarországi román és gót templom s várom restaurációjával (a többi között a visegrádi Salamon-torony helyreállításával) volt megbízva. Az ő terve szerint épült a szegedi református templom, mely műve általános elismerésben részesült.

A fővárosban két nagyszabású alkotása hirdeti művészi tevékenységét: a budavári Nagyboldogasszonyról elnevezett főegyház (Mátyás-templom) restaurálása és a Szent István szobrának felállításával kapcsolatos tér rendezése (Halászbástya). Ha meggondoljuk, hogy a templom restaurálása és átépítése mily alapos tanulmányt igényel, az évszázados lerakódások alatt elrejtett építési töredékek kikutatása, régi helyüknek megállapítása és azok nyomán az újból készítenő építészeti tagoknak hisztorikus hűséggel való alkalmazása, akkor belátjuk, hogy valóban oly kimerítő munka ez, melyet csak az végezhet, aki a sok száz év előtti stílus formáiba teljesen beleélte magát és avval a kvalifikációval bír, hogy a régiek szellemében gondolkodni és alkotni tud.

Nem lehet e helyen a templom építő művészeti jelentőségét tárgyalni, hisz' mindannyian ismerjük és tudjuk, hogy Schuleknek ezen alkotása egyik gyöngye a gót stílus templomoknak és a főváros büszkesége. Nem kevésbé jelentős a templom környezetének rendezése. A román stílusú gyönyörű oszlopcsnak, mely a tért befoglalja, nemcsak művészi háttérrel ad Szent István szobrának, hanem a bástyafalnak egységes építészeti befejezését jelenti, ahonnan monumentális lépcső vezet le a Hunyady János-útra. Schulek ezt a lépcsőt folytatólag a Dunapartig tervezte kiépíteni és kívánatos, hogy e kiváló művésznek nagyszabású terve, valamint a honfoglalás emlékére tőle készült Árpád-csarnok terve mielőbb megvalósítható legyen.

Az elmondottakban megkísértem Budapestnek a multban kifejlődött építészetét és azoknak a mestereknek munkásságát röviden vázolni, akik a város kialakulására befolyást gyakoroltak, de távolról sem merítettem ki a tárgyat, hisz csak azokat az alkotásokat említettem, amelyek a város jellegére fontosak.

Ezen férfiak életéről és működéséről még további adatokat beszerezni, művészi hagyatékukat, különösen saját kézirataikat összegyűjteni és azokat az ifjabb építészeknek tanulmányozás végett hozzáférhetővé tenni oly feladat, amely a magyar építészet történetének érdekében a közel jövőben megoldásra vár.

A jelenleg élő és működő építészek tevékenységére nem terjeszkedhettem ki, de örömmel és megnyugvással konstatalhatom, hogy az utolsó évtizedekben hazánkban egy ifjabb építész-generáció működik, melynek tagjai legnagyobbbrészt műegyetemi tanítványaim voltak, akik művészeti képzettségének jeleivel, emlékszerű alkotásaival a fővárosban lépten-nyomon találkozunk és akik régi nagy mestereink méltó utódjainak tekinthetők.

Budapesten, épúgy mint más kultúrnemzetek fővárosaiban, a renaissance és annak különböző válfajai képezték a vezető stílust a múltban és képezik a jelenben is. Gyakran hallottunk hangokat, hogy e stílus túlélte magát, kitaposott utakon jár, sablonos és az unalomig lecsépelet. Ezen állítások azonban csak azokból a körökből indultak ki, melyek nem hatoltak be e stílus szellemébe, azt szolgai módon, gondolkodás nélkül utánózták és saját tehetetlenségüket úgynevezett modern formákkal akarták takarni. Ellenkezőleg, a renaissance nem sablon művészet, mert a legnagyobb szabadságot nyújtja az individuális felfogásnak, amint azt más

stilusnak megkötöttsége nem engedi. Az arányok megállapítása, a relief alkalmazásának mikéntje és a tömegek csoportosítása a tervező fantáziájára van bízva s változatosságot és olyan nuanceokat mutathat, ami által megkülönböztetheti művét mások alkotásától.

Sem a szigorú görög és római, sem a román vagy gót építési stílus nem tudja kielégíteni azokat a térbeli követelményeket, melyek modern feladatainknál ma felmerülnek. A közlekedésnek, kereskedelemnek, kiállításoknak, nagy-, méretű csarnokai, a színházak és pénzügyi paloták épüdj mint a lakóházak, az egyszerű polgári hajléktól a legfényesebb palotáig csak ezen stílus principiumainak alkalmazásával elégíthetik ki a praktikusság és kényelem iránti összes követelményeket és a helyiségek harmonikus kiképzését. Ezek azok az okok, melyek a renaissance stílus általános alkalmazását megindokolják és ha a jövőben a folyton fejlődő technika és ipar új anyagok és szerkezetek alkalmazását követeli az építéstől és újabb és nehezebb feladatok merülnek fel, akkor is a tradíciót követve, historikus alapon haladva, fogja megtalálni a helyes megoldást, sőt ezen az alapon fognak kialakulni az anyagszerűség követelte új formák is.

A forrongó eszmék labirintusában gyakran tévútra leszünk vezetve, de ha azokat az eszméket követjük, melyek évszázadon át a szépség és fejlődés fáklyái voltak, akkor azok a jövőben is be fogják világítani az utat, melyen az építésznék haladnia kell, hogy építőművészetünket tovább fejlessze és Budapestet oly alkotásokkal gazdagítsa, hogy azzá legyen, amit mindannyian óhajtunk: *világvárossá*.

Széchenyi és a magyar közlekedésügy.

(Zelovich Kornél 1. tag 1925 február 23-án tartott előadásából.)

Előadásának bevezetésében feltűnő példákkal jellemezte közlekedésünknek a XIX. század elején hátramaradottságát. Széchenyi fellépése jelenti e téren a javulást. Közlekedésünk javítására valóban senkise tett annyit, mint a legnagyobb magyar.

Közlekedési alkotásai közül mindenekelőtt az *aldunai hajózó-utat* és az *aldunai Széchenyi-utat* ismertette. Kiemelte az aldunai útnak úgy a belföldi, mint az átmeneti forgalom szempontjából jelentőségét, valamint a civilizáció terén akkor elmaradt román és szerb nép művelődésére való hatását.

Széchenyinek egyik legnevezetesebb alkotása a *buda-pesti Széchenyi-lánchíd*. Hangsúlyozta a létesítésének útjában álló rendkívüli politikai és fizikai nehézségeket. Ismertette Széchenyi 1848 március-szeptemberi naplójának azt a részét, amelyben összehasonlítja a híd és haza sorsát. Naplójegyzetei a haza sorsa felett való aggodalmának folytonos növekedését, kapcsolatban a Lánchíd építésének nehézségeivel, szinte drámai módon mutatják.

A Lánchíd létesítésével Széchenyi törekvésének megfelelően bebizonyítottuk, hogy nagyot is tudunk alkotni. A párját ritkító alkotás technikai és közgazdasági haladásunknak vetette meg alapját. Közlekedési hálózatunknak a Lánchíd az alapja. Előbb Budát és Pestet kellett egyesíteni, hogy a centrális magyar közlekedési rendszernek központja legyen.

Közlekedésügyünk szempontjából nagyfontosságú Széchenyinek meghívása a helytartótanács közlekedési osztályának élére. Legsürgősebb és legfontosabb feladatának a *Tisza-szabályozást* tekintette. A Tisza-völgye szintiszta magyarságának helyzetén kívánt legelső sorban segíteni. Ez a nagy munka egy második honfoglalást jelentett.

Megvilágította Széchenyinek a *vasútügyek* terén nagyszabású működését és méltatta megokolt álláspontját a *vukovár—fiumei vonal* kérdésében. Széchenyi nagyszabású koncepciójába valóban nem illett bele a *vukovár—fiumei vonal*.

Ezután részletesen ismertette a legnagyobb magyar *közlekedési politikáját*, a «*Javaslat a magyar közlekedésügy rendezéséről*» szóló hatalmas tanulmányát.

Javaslatának minden egyes tételében bölcs és számító esze nyilatkozik meg. Véleménye sok kérdésben messze kimagaslott az Európában akkoriban uralkodó felfogások felett. Szinte vates volt, mert felfogásának helyességét az élet sok esetben csak évek sora után igazolta.

Nagyszabású közlekedési rendszerében, amelynek gerincét a vasutak alkotják, két fontos alapelve jut kifejezésre: a centralizáció és a nemzetiségi vidékeknek minél szorosabb kapcsolata a Nagy Magyar Alfölddel.

A kamatbiztosítási rendszernek határozott ellenzője, az államvasúti rendszernek legmeggyőzőbb védője.

Befejezésül a legnagyobb magyar közlekedési alkotásainak értékével foglalkozott. Előadásának ezt a részét a következőkben teljes egészében közöljük.

Széchenyi közlekedési alkotásainak értéke.

Széchenyi 1848 januárjában közzétett közlekedési Javaslatá-nak bevezetése így kezdődik: «Felséges Haza! Hosszú álmaink s több mint félszázados szónoklataink után úgy látszik: elvégre *tennünk* is kellene valami nagyobb szerűt már, ha a nemzetek sorából disztelenül kisodortatni nem akarunk.»

Közel negyedszázada működött már ekkor a közélet terén a legnagyobb magyar és éppen a közlekedés javításában bámulatos energiával oly kiváló eredményeket ért el, hogy a «ne szónokljunk, hanem elvégre tegyünk is valami nagyobb szerűt már» kijelentés mindenkire vonatkozhatik, csak egyedül Széchenyire nem.

Két évtized alatt századokra kiható eredményeket ért el.

Hiszen az aldunai hajózás már lehetővé vált és az Alduna balpartján «Trajánus-útja újra megjelent». Fővárosunknak ékessége: a Lánchíd, amelyen át «az ifjú szép Pest nyújt Corvin agg várának hű kezét», közel volt a befejezéshez. Folyamatban volt nemzeti szempontból rendkívül nagy jelentőségű műve: a Tisza-szabályozás. A Dunán, a Tiszán, sőt a Balatonon is, már gőzhajók jártak. Megalapozta már Fiume jövőjét. A Dunagőzhajózási Társaság hajógyára és téli kikötője az ő érvelése következtében hazánkban: Ó-Budán létesült. Megnyerte a külföldi tőkét közlekedési vállalatok számára.

Amint felsőbüki Nagy Pál már 1846 májusában mondtotta: «Merre a szem tekint, mindenütt Széchenyi műveivel találkozik.»¹ Az 1830-ban aldunai útjában tollba mondott politikai végrendeletét, hála Istennek, ő maga és a legbecsületesebben hajtotta végre.

A ne szónokljunk kifejezés egyrésztől memento volt azoknak, akik éppen akkor a vágyakat és követeléseket hangzatos szónoklatokkal észellenesen túlozták, másrésztől szolt mindazoknak, akiknek szóáradata nagy mértékben megnehezítette s meglasztította a legnagyobb magyarnak nemzetregénáló munkáját.

Ha végigtekintünk Széchenyinek azokon az alkotásain, amelyeket hazánk közlekedésének kifejlesztésére megteremtett, megállapíthatjuk, hogy a közlekedés minden ágában *világraszólót* alkotott.

¹ Zichy A. Gr. Sz. I. naplói 492. o.

A hajózó-utak terén az aldunai hajózás lehetővé tétele évszázadok álmát valósította meg. Olyan szabályozás, mint a Tiszáé, egyedülálló a világon. «Az emberiségnek soha nem jutott eszébe, hogy egyszerre 160 mérföld hosszban szabályozzon s vagy ezer telep érdekében 2750,000 holdakat szárazzá tegyen. Soha ilyen munkát megindítva nem volt, erre példa nincs», írja Herrich Károly érdekes tanulmányában.¹ A közutak terén az aldunai Széchenyi-út, a hidak terén a Széchenyi-lánchíd, külön-külön a maguk nemében páratlan alkotások. Közlekedési s különösen vasúti politikájával megelőzte korát. Alaposan átgondolt közlekedési rendszere, ez a «nagyyszerű tett», amely saját szavai szerint «a nemzetegyesítés, érdek-összeszövés és főleg nemzetiségünk súlyának» emelésére irányult, méltán hasonlítható a római birodalomnak nagyszabású közúti rendszeréhez.

A világtörténelemben kevés a példa, ahol hatalmas egyéniség ilyen pártját ritkító alkotásokra és eredményekre hivatkozhatik.

Széchenyi legelső nagy alkotásaira gondolva, összehasonlításképpen szinte önkéntelenül is Trajánus római császárnak közlekedést előmozdító hírneves művei jutnak eszünkbe.

Az ő idejére esik a római mérnöki technika legmagasabb virágzásának kora.

A római Vaskapu-csatorna, a nevezetes Traján-út, a Turn-Severin melletti Dunahíd, a híres kikötők a Tiberis torkolatánál, Centumcellae-nél és Anconá-nál, a római, segoviai, selinusi stb. aquaductok mind az ő kezdeményezésére létesültek és a legjelentősebb római alkotások közé tartoznak.

Trajánus uralkodása jelenti ezen a téren a kulminációt. Nagymértékben hozzájárult a római birodalom nagy-szerű közúti közlekedési rendszerének kifejlesztéséhez is.

Ha azonban szépség, tökéletesség és célszerűség szempontjából nagy műveik versenyeznek is, Széchenyi és Trajánus alkotásai között mégis igen nagy különbség van.

Széchenyi minden alkotásait rendkívül nagy akadályok leküzdése után tudta megvalósítani. Kormányja, sőt «tenger bonyodalmak és szétágazások között»² nemzete ellenállását, a tunyaságot, a nemtörődömséget, a maradiságot kel-

¹ A Tiszaszabályozás és a szegedi válság. M. M. és É. E. közlönye 1879. 259. o.

² Magyarország kiváltságos lakosaihoz. II. röpirat. V. ö. Zichy A.: Gr. Sz. I. Hirlapi cikkei. II. k. 328—329. o.

lett legyőznie s emellett a létesítményekre szükséges költségek megszerzésének nehézsége is súlyosbitotta helyzetét.

Ilyen akadályokat Trajánus természetesen nem ismert. Rendelkezett a római birodalom hatalmas erejével, légióinak tömegével. Akarata parancs volt, amelyet feltétlenül végrehajtottak.

Széchenyinek első nagy művénél, az aldunai hajózás lehetővé tételénél, azonnal igen nagy akadályok állottak útjában.

«Isten is tudja, becsületesen hozzáálltam a munkához», — írja naplójában.

Szükség is volt erre a becsületes hozzáállásra, mert nemcsak technikai, hanem kül- és belpolitikai nehézségeket kellett legyőznie. Diplomatákkal, az Orsova melletti Adakaleh-sziget basájával, törökökkel, oroszokkal, a szerb fejedelemmel kellett tárgyalnia s mindig úgy, hogy a bécsi kormánynak, mely nem áttallotta kémkedni utána, bizalmatlanságát fel ne élessze.

A Vaskapu sziklarepeztségi munkálatainál különösen a törökök okoztak nagy nehézségeket, akik akkor még a Vaskapuban birodalmuk legkiválóbb védőbástyáját látták s több ízben megakadályozták a folyamatba tett munkálatok végzését. Az adakalehi török basa és kísérete jelenlétében egy alkalommal félig tréfásan meg is jegyezte Széchenyi, hogy előbb fog törökül megtanulni, mint ezekkel a munkálatokkal célt érni. A jelen volt törökök keleti nyugalommal azt válszolták neki: «Bizony, addig a gróf még a perzsa és arab nyelveket is megtanulhatja.»¹

Mindazonáltal Széchenyi emberismerete segített a lehetetlen állapotokon. A basának adott ajándékokkal többet ért el, mint diplomáciai úton.

A munkálatok menetét hátrányosan befolyásolta a rendelkezésre bocsátott csekély összeg is.

Valóban nagy szerencse, hogy az aldunai munkálatokat Széchenyi és Vásárhelyi vezette, mert így biztosítva volt, hogy az e célra szánt mérsékelt összeggel mindenkéltől azokat a feltétlenül szükséges kisebb munkálatokat végezték el, amelyek következtében a hajózás, ha bizonyos korlátozásokkal és biztossági rendszabályok megtartásával is, lehetővé vált.

«Ha önző céljaim lettek volna, — írja Széchenyi 1834 május 21-én József nádornak, — akkor örültem volna, hogy

¹ A Dunagőzhajózási Társulat. Visszapillantás keletkezésére és fejlesztésére, különösen Magyarországon. Budapest, 1885. 12. o.

közvetlen vezetésem alatt «római alkotások» létesüljenek, én azonban csupán hazám jólétét és uralkodóm fenségét hordom szívémen és azért helyesebb, ha a munkálatok sorrendje nem a legfényesebbeknél, hanem a leghasznosabbaknál és legszükségesebbeknél kezdődik.»¹

Joggal írhatta tehát «Magyarország kiváltságos lakosaihoz» intézett második röpiratában: «Kevesebb költséggel hasonló körülmények közt tán sehoh se vitetett végbe több.»²

Minden hajó, mely az Aldunán megy keresztül, legyen az magyar, román, szerb, cseh, orosz, német, angol vagy francia, valóban Széchenyitől, a legnagyobb magyartól és Vásárhelyi Páltól, a lángeszű magyar mérnöktől kapja igazolványát.

Rendkívüli nehézségekkel járt a hajózó-utat kiegészítő Széchenyi-út létesítése is. Nem mindennapi feladat volt magának az építőmunkának végrehajtása is, mely lucus a non lucendo főképpen sziklabontásokból, repesztésekéből állott. Ezeket a munkálatokat a közel függőleges sziklafalaknál közvetlenül a Duna folyóból kellett végezni s e végből a munkások részére hajókra állított állványokat kellett készíteni.

Annak idején hosszadalmas, fárasztó munka volt az aldunai Trajánus-út létesítése is, különösen azokon a helyeken, ahol, mint a Kazán-szorosban és a grébeni szorulatnál, a sziklák közvetlenül a Dunából emelkedtek ki. Ezeken a helyeken a sziklákat az út részére 1·5—2 m. szélességben ernyőszerűen kellett kivájni.³ A római energia, noha akkor még robbantószerkek nem voltak, ha lassan is, megbirkózott ezzel a nagy feladattal.

A vontatóút építését a Grében-szorulatnál már Tiberius császár alatt, Kr. u. 33-ban, kezdték meg és a Kazán-szorosban Trajánus alatt Kr. u. 103-ban fejezték be.⁴

A Rómát Byzánccal összekötő római fő-útvonal, amely Rómában a világ középpontjából, a Forum Romanum-ról, az Augustus császár által felállított bearanyozott mérföldköztől (Milliarium aureum) indult ki és innen északra Aquileján, azután Istrián, Illyrián, Pannonián, Mösian és Thracián

¹ Majláth: Gr. Sz. I. Levelei. I. k. 405. o.

² Zichy A.: Gr. Sz. I. Hirlapi cikkei. II. k. 328—329.

³ Az út szélessége az 1·5—2·0 m. széles kivájnánál nagyobb volt. Az útpályát ugyanis a sziklákból kiálló fagerendák hordották. Kiálló részük konzolszerűen volt megtámasztva. A konzolgerendák felvételére szükséges nyílások a Kazán-szoros sziklafalában, a Trajánus-út mentén ma is láthatók.

⁴ Curt Merckel: Die Ingenieurtechnik im Alterthum. 252. o.

keresztül vezetett Byzánc-ba, az aldunai Trajánus-út nélkül nem lett volna teljes.

Római és macedoniai légiók serege dolgozott ezen az úton és mégis az aránylag keskeny vontatótút teljes kiépítése 70 esztendeig tartott.

A XIX-ik század első harmadában, amikor még Európa közúti közlekedése korántsem emelkedett az ókori római birodalmának szintájára, a Duna átellenben levő partján, a legnagyobb magyar eleinte 34 bányásszal, akiknek száma később mintegy 100-ra emelkedett és pár száz munkással a Széchenyi-utat négy esztendő alatt létesítette.

Való, hogy Széchenyi már robbantószerekkel dolgozott, amiket a rómaiak még nem ismertek, de a Széchenyi-út jóval szélesebb, mint amilyen a Trajánus-út volt; a meredek sziklafalak helyén egész szélességében a sziklából van kivájva és szerkezete is sokkal tökéletesebb. Nem ok nélkül lehetett tehát Trajánus útját a Széchenyi-úttal összehasonlítva «nyomorúságos vontatótút»-nak nevezni.

És ha figyelembe vesszük azokat a nagy akadályokat, amiket Széchenyinek az aldunai út létesítésekor leküzdeni kellett, joggal állíthatjuk, hogy a legnagyobb magyar energiája több volt, mint a római energia s alkotása, bár nem törekedett a római jelzőre, feltétlenül jobb, nagyobb szabású és maradandóbb, mint a római alkotás.

Amíg a Széchenyi-út sokkal rövidebb idő alatt elkészült, mint a Trajánusé, éppen ellenkezően, a Széchenyi-lánchíd építése aránytalanul hosszabb ideig tartott, mint Trajánus Duna-hídjáé.

Az idő becse a közlekedésben az ókorban még nem volt nagy, legfeljebb, ha stratégiai érdekről volt szó. Már pedig ez a szempont tette szükségessé, hogy a turn-severini Duna-híd a legrövidebb idő alatt felépíttessék.¹

Trajánusnak módjában volt egy egész római hadsereget ennek a célnak szolgálatába állítani és valóban a hidat ilyen tömérdek munkaerővel, damaskusi Apollodorus, kora legnagyobb építészének, a Forum Ulpium és a Trajánus-oszlop alkotójának terve szerint, Kr. u. 103-ban, egy esztendő alatt építették föl. Tizenhét és fél századdal később, a tudományos technikának jóval magasabb fokán, Budapesten a Széchenyi-

¹ Trajánus ugyanis a római birodalom határait a Kárpátokig és Erdély, valamint a román síkság megszállásával a Fekete tengerig kívánta kiterjeszteni. Ebből a célból a Dunán több hajóhidat és egy állandó hidat létesített. V. ö. Curt Merckel i. m. 181. o.

lánchíd, kora legnagyobb hidépítő mérnökének, Tierney Clark Vilmosnak terve szerint, tíz esztendő alatt épült fel.

Ismeretesek azok az óriási nehézségek, amelyek e híd-építés végrehajtásának útjában állottak. Ilyen ez ezekhez hasonló akadályok nem voltak a turn-severini híd építésekor.

Széchenyi egész nyilvános életén át önfeláldozó tevékenységgel foglalkozott kedves lánchídjával. A létesítésének útjában álló politikai és fizikai akadályokat csakis az ő törhetetlen energiája volt képes elhárítani.

Mert aligha van széles e világon még egy oly híd, amely hosszas országgyűlési tárgyalások anyagául szolgált volna s egész évtizeden át foglalkoztatott volna egy országot. Építése, amint említettük, tíz esztendeig (1839—1848) tartott, előkészítéséhez nem kevesebb idő volt szükséges.

A húsz pilléren nyugvó turn-severini Duna-híd legnagyobb nyílása 38 m., a Lánchíd középső nyílása 202 m.

Kr. u. 103-ban a 38 m. nyílás áthidalása nagy feladat volt, jóval nagyobb 1839-ben a 202 m. középső nyílású Lánchíd építése, ahol a feladat merészségével fokozatosan nőttek meg az építéskor leküzdendő nehézségek is.

Kétségtelen, hogy damaskusi Apollodorus Duna-hídja akkor világhírű alkotás volt, nem kevésbé az a XIX-ik században a Széchenyi-lánchíd is, korának egyik legszebb s a maga nemében legkiválóbb alkotása.

A lánchíd a technikai tudásnak, a szoliditásnak, alaposágnak, lelkiismeretességnek és a minden nehézséget legyőző vasakaratnak klasszikus bizonyítéka.

Amikor Széchenyi korszakalkotó műveiben gyönyörködünk és összehasonlítjuk Trajánus híres alkotásaival, azokról a szokatlan nehézségekről sem szabad megfeledkeznünk, amelyeken a legnagyobb magyarnak lelki és erkölcsi erejével kellett úrrá lenni.

A római birodalomban az utak, illetőleg a közlekedés feletti főfelügyeletet a curator-ok látták el. Ilyen legfőbb curator lett nálunk a legnagyobb magyar, amikor 1845-ben a m. kir. helytartótanács közlekedési osztályának élére hivatott meg. Amíg azonban Rómában a curatori megbízás, mint igen magas kitüntetés, az illetőnek tekintélyét nagy mértékben emelte, nálunk hatalmas ellenzék véleménye szerint a királyi hivatal elfogadása bűn volt.

Széchenyit kineveztetésekor a megyék közül egyedül Sáros üdvözölte.¹

¹ Majláth: Gr. Sz. I. Levelei. III. k. 478. o.

Ezzel szemben kineveztetése ellen Klauzál megyéjében felterjesztést indítványoz, Szentkirályi «minden rossznak okozóját» látja benne, Kossuth hevesen kifakad ellene stb.¹

Amikor Széchenyi kineveztetése után Bécsből visszaérkezik Pestre, kocsiját, amelyben imádott nejével ült, sárral megdobálják, a megyegyűlésen püsszegéssel fogadják,² az ellenzéki lapok hitehagyottnak nevezik, aki eladta magát a kormánynak.

A megalázásoknak egész kálváriáját szenvedni végig honáért s nagy lelki szenvedéseiben, mint máskor, most is. Virág Benedek szavaival, a «szive vérével» irt könyvének a Kelet Népe-nek élére irt jelmonddal, vigasztalja magát: «Jó hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen».

Lelkiismerete nyugodt. Az «Eszmetöredékek»-ben³ meggyőzően írja: «Politikai pályámra visszatekintve, nyugodt kebellem mondhatom: soha más szempont nem vezérlett, mint nemzetünk üdve, hazánk java. Népszerűséget, mellyel soha nem kacérkodtam és felső kegyelmet, mellyért soha nem bókoltam és mellyért soha egy hizelgő szó nem hangzott ajkaimról, mindig csak eszköz- és módnak tekintem az érintett egyedüli főszempontthoz közeli közelítésre.»

«Mennél több nehézség gördül elé, annál nagyobb szilárdságra fejlik a férfiúi erő», mondotta Széchenyi Vásárhelyi váratlan elhalálozásakor. Ez a szilárd férfiúi erő egyik titka kiváló sikereinek. Minden alkotásában benne él erkölcsi ereje, lángesze, törhetetlen energiája.

Munka, fáradság nélkül nincs hatalmas alkotás, amint Carlyle olyan találóan mondja, még Zeüs-nek is fájt a feje, amikor Pallas Athene kiugrott belőle. A legnagyobb magyarnál is bebizonyosodott, hogy műveinek becse, értéke a rájuk fordított fáradsággal arányos.

Széchenyinek éppúgy mint Trajánusnak világhírű alkotásai koruk kultúrájának a fokát mérik. És ez a fok mind a két esetben igen magas.

Amíg azonban Trajánus nagyszabású alkotásai nagybárra hadi hódítások céljából, vagy legalább is stratégiai okokból létesültek, a legnagyobb magyarénál ez a szempont még csak előtérbe se lépett.

A hadverő s harci erényekben tündöklő Magyarországnak történetében ő az első hős, aki békés fegyverekkel,

¹ Zichy A.: Gr. Sz. I. Naplói 471. és 472. o.

² Ugyanott.

³ Eszmetöredékek, különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg. Pest, 1846. 3. o.

hatalmas munkával ért el világraszóló győzelmeket. Ő Magyarország legnagyobb építőmestere.

Mind a két nagy egyéniség működésében van közös, rokonszenves vonás.

Az antik mérnöki technika legmagasabb szintjét olyan uralkodó alatt éri el, aki más vonatkozásokban is a római birodalomnak egyik legkiválóbb császára.

A magyar közlekedési technikai alkotások halhatatlan megteremtője más vonatkozásokban is e legkiválóbb, a leg-hűbb, a legnagyobb magyar.

Nagy alkotásaik virrasztnak emléküik fölött s nevüket örökre fenntartják.

Bizottsági jelentések a pályázatok eldöntéséről.

Jelentés a Kóczán-pályázatról.

(Az 1925. évi jan. 26-án tartott összes ülésen felolvasta *Jakab Ödön* l. t.)

Tekintetes Akadémia!

Az idei Kóczán-pályázatra, mely történelmi, vagy mondai tragédiára, vigjátékra, középfaji drámára volt kitézve, összesen hat pályamű érkezett. Kevés szám, úgy általában véve, de nagy szám a bírálókra nézve, kiknek mind a hat pályaművet el kellett olvasniok. Mert a pályaművek többsége világosan azt mutatja, hogy a kislutri eltörlése után némelyek irodalmi pályázatokon igyekeznek szerencsét próbálni anélkül, hogy a pályázó műfaj természetéről, kellékeiről elegendő ismerettel bírnának s a szükséges írói tehetséggel rendelkeznének. A *Szent István gyámleánya* és az *Egy vér* című darabok annyira gyerekes, hebehurgya kezdetlegességek, hogy nem érdemes rájuk vesztegetni időt és papírost. Ezek a színdarabok még Dugonics korában is szembeszökően rosszak lettek volna.

Két másik színdarabban szintén hiában keresni különösb érdemet, noha az előbbieknél mégis valamicskével több figyelmet érdemelnek. Az *Álmok erdője* című testes kötet négy szakaszban három szerelméről szól Petőfinek. Tóth Rózáról, Mednyánszky Bertáról és Szendrey Juliáról van szó. A három ideálhoz kötött események semmi szerves összefüggésben sincsenek egymással; csak annyi köztük a kapcsolat, hogy a szerelmes ifjú mindenütt Petőfi. Sehogyse tudja az ember megérteni: hogyan képzelhette a szerző, hogy ez a három, egymástól merőben független esemény egy színdarab lesz azzal, ha össze egy kötetben írja? Lát-

szik, hogy a szerző még azt sem értette meg: mit kíván a pályázat voltaképpen? Aztán az a rengeteg összevisszaság, az a sok, szembeszökő anakronizmus! Petőfi ugyanis mind a három ideáljának konok kitartással szaval léptenyomon és pedig úgy, hogy az 1845-ben, 46-ban, 47-ben írt költeményeit már 39-ben szavalja; Juliához írt költeményt szaval Mednyánszky Bertának, Mednyánszky Bertához írottat meg Tóth Rózának, ahogy a szerzőnek éppen eszébejut. S egyéb tekintetben is mennyire fejtetőre van állítva itt is, ott is a történelmi hűség! Szerző szerint Petőfi Ostfy-Asszonyfán csap fel katonának és nem Sopronban; Tóth Rózát meg a már akkor nős Salkovics Péter mérnökhöz adja feleségül; Mednyánszky Bertát pedig Dunavecseán szerepelteti 41-ben, az öreg Petrovich korcsmája udvarán, holott a költő ezt az ideálját csak 45-ben ismerte meg Gödöllőn s ott is folyt le pár hónap alatt az egész szerelmi regényük. És a *Balassa, Csokonai, Petőfi* című, 3 felvonásos, úgynevezett «verses színjáték» is ugyanilyen hibákkal terhelve fogamzott, mintha csak egyazon receptre készült volna az előbbivel. Itt is a 3 felvonásban három kis esemény van előadva a Balassa Bálint, Csokonai és Petőfi életéből. Itt is három, egymástól teljesen független és nagy időközökkel határolt eseményből írta össze szerző a drámáját, melynek első felvonása 1590-ben játszik, Krakkóban: a második 1798-ban, Komáromban; a harmadik meg 1846-ban, Debrecenben. Ekkora felvonásközökkel a világon, tudtommal, szerző még nem dolgozott! Itt is sűrűn szaval mind a három költő s itt is nagyokat botlik a történelmi hűség. Balassa Bálintnak pl. Krakkóban Rimay János az írődiákja! Csokonai, szegény, ott szerepel Komáromban Vajda Juliánnának, Lévai Istvánnal való eljegyzési lakomáján és keservesen szaval, meg énekel! A harmadik felvonásban pedig Szendrey Juliával és Térey Margittal Debrecenben találkozunk, a Prielle Kornélia szállásán, akivel Petőfinek éppen akkor folyik eléggé ismert, rövid szerelmi kalandja. S ha a legitt említett bajokhoz még azt is hozzávesszük, hogy a két darab közül az egyik sajnálatosan lapos prózában van írva, a másik meg nyelvtani hibákkal bőven felszerelt, sok helyütt kínosan döcögő jámbikus sorokban; s hogy a csekély érdekű eseményekben drámai szerkezetéről, gondosabb jellemzésről és egyéb ilyesmikről szó is alig lehet: akkor bizony alig lelünk bennök valami komolyabban figyelemreméltót, ami a bírálat mérlegét csak valamennyire is a szerzők javára billentné.

Az ötödik pályamű verses tragédia, 3 felvonásban. Ez már minden fogyatéka mellett is tetemesen több figyelmet érdemel. Címe: *Rosamunda*. Jeligéje: «Jó szerencse, semmi más», ami ez alkalommal kissé szintén a lutrit játszó pályázók felfogására emlékeztet. Ez a darab a VI. század második felében játszik, mikor Alboin longobárd király Pannóniában a gepidákat legyőzte és végképpen megsemmisítette. A mű három felvonásra oszlik, cselekvényének részletezését mellőzzük a hely szűke miatt.

A Shakespeare-hatást erősen magán viselő darab egyes mozanatai, ha nem hatnak is különösebb újság ingerével, de minden esetre drámailag vannak elgondolva és formába öntve. Aki ezt írta, annak bizonyára van fogalma arról, hogy milyennek kell lenni egy színdarabnak. Ebben van expositio, egy kis bonyodalom és eléggé okszerű kifejtet. A szereplők közül egy párt olyan hőfokú indulatok fűtnek, melyek az illetőt tragikus sorsra predestinálják. A darabban nem igen történik olyasmi, amin megütköznénk azért, mert indokolatlan, avagy ellenkezik a cselekvő személy jellemével. Egészben véve az előadást sem mondhatni stilszerűtlennek: majdnem mindenütt érzik, hogy a beszéd drámai személyek beszéde. Amellett a darabban van pár olyan jelenet is, melyek a színpadon sem peregnének le hatástalanul. Mindezek olyan érdemek, melyeket szűkmarkúság volna néhány elismerő szóval meg nem említeni. Sajnos azonban, hogy kifogásolni való is sok van a darabban. Mindenekelőtt az esemény meglehetősen szűk mederben folyik. Olyan vázlatos rövidséggel történik nagy része, hogy a történeti drámánál szükséges, színesebb korrajzra egyáltalában nem igen telik az időből. Ezért aztán olyan a darab, mint a rossz tájkép, melynek nincs kellő perspektívája. A jellemrajzok is feletébb elnagyoltak. Több oldalról megvilágított, különböző árnyalatokból összetett jellemet egyet sem találni. Alboin király, teszem, egyetlen jelenet kivételével folyvást csak parancsol és durváskodik; Rosamunda meg urával és zarnokával szemben alig tesz egyebet, csak únosúntalan fenyeget és átkozódik, egész a visszatetszésig. Holott ha bosszúért lihegő vére kissé leplezettebben, titkon szövögetett fondorlatokkal munkálkodnék, célja elérésére: mennyivel több oldalúvá alakulna ki jelleme s mennyivel érdekesebbé, várakozást keltőbbé bonyolulna az esemény! Csupán egy mellékalaknak: a bölcsen előrelátó, királyát és nemzetét éber hűséggel féltő, önfeláldozásra kész, öreg Hawartnak van teljesebb és élesebb körvonalú jellemképe. Aztán meg az ese-

mény is nem egy részletében ijesztően durva, sőt ember-telenül brutális. Legtöbb fogyatékkal azonban a szerző nyelve bővelkedik. Lendület volna benne, de nehézkesen szerkesztett mondatai néhol homályosak, néhol fülsértően döcögősek. Igen sok verssorban a szavak csodálatos ügyetlenséggel vannak összehányva, pedig ugyanazon szavakból más szórenddel hibátlan méretű, kellemesen csengő jambikus sorokat lehetne csinálni.

A hatodik s egyszersmind utolsó pályamű, a szerző szerint «történeti szomorújáték öt felvonásban». Címe: *Zrinyi*. Jeligeje: «Ne bánts a magyart!» Ez a darab a költő Zrinyiről szól s történik 1664 februárjától november 18-ig. A cselekmény részletezését itt is mellőznünk kell.

Ez a darab a statisztálókon kívül 49 aktív személyt mozgat a színpadon s a szerző beható tanulmányal és sok gonddal írta meg. Történelmi tévedések nem is rontják a darabot, hacsak azt nem említem fel, hogy Bethlen Miklóst már a dráma idejében, 1664-ben, grófnak titulálja, noha az I. Lipóttól csak jóval később: 1696-ban kapta a grófságot. Hogy a darabnak általában semmi érdeme sincs, azt nem lehet mondani. Az első négy felvonásban az esemény következetesen és elég drámailag fejlik. Egy pár felvonás eléggé mozgalmas. Egyes jelenetekben van drámai feszültség. Itt-ott színszerűség hijával sem vádolható. A kor hangulatára és gondolkodásmódjára is igyekezett a szerző lehetőleg rávilágítani. Nem került el a gondját a főbb személyek minél helyesebb jellemzése sem. Egyik személye sem cselekszik, vagy beszél olyasfélét, ami az illetőt más színben tüntetné fel, mint ahogy a történelem tudatában él. A Zrinyi Miklós, Zrinyi Péter, Frangepán Katalin, Zrinyi Ilona stb. alakja sehol sincs hibásan elrajzolva. Legfőlebb a Montecuccoli képe szintelen és elnagyolt egy kissé. Az előadás nyelve sincs annyi szembeszökő hibával terhelve, mint a többi pályázónál. A jambikus sorok többnyire elég hibátlanul folynak és nem egy helyt van bennök drámai lendület és erő.

Hanem e kisebb-nagyobb érdemekkel szemben vannak a darabnak jelentékeny gyengeségei is. Gyengesége minde- nekélőtt már az is, hogy a cselekmény, egészben véve, meg- lehetősen száraz, mint valami rideg politikai tárgyalás. Az események előterében csupa férfiak állanak. Nőszemély egyet- len egy sincsen, ki a cselekményt számbavehető erővel moz- dítaná elő. A női szerepek jobbára csak epizódikusak és jóformán csak arra valók, hogy itt-ott valamicskét szin- foltozzák az esemény szintelen szövedékét. Olyanok, mint

a gyéren szétszórt oázisok a kietlen sivatagban. De ennél sokkal nagyobb baja is van ám a darabnak! Értem az alaposan elhibázott kifejeletet, mely az eseményt szomorúnak elég szomorú, de éppen nem tragikus véggel zárja be. Zrinyiben ugyanis megvan a tragikus hőshöz két legfontosabb kellék: a kiválóság és az alkalmazkodni, alkudni nem tudás. Ezekkel a tulajdonságokkal az uralkodó hatalomnak abban a romlott, magyarelles világában okvetlen alúl kell kerülnie és el kell buknia. Az első négy felvonásban a jelleme s abból folyó cselekedetei következetes fejlődéssel készítik is az utat a bukás felé. A kedvezőtlen körülmények között makacsul vergődő hős, tettekrezségében, hazaszeretetében folyvást korlátozva, önérzetében többszörösen vérig sértve, végre szembe fordul a hatalommal: összeesküvésbe keveredik s ezzel az eltíró végzetet maga ellen híjja. Végre el is pusztul, de nem azért, amiért okszerű következetességgel el kellett volna pusztulnia, hanem egy vadkannak és egy elzüllött gonosztevő privat bosszújának esik áldozatul, teljesen függetlenül előző tetteitől. Ez epikus végnak megjárja, de tragikusnak nem. És itt egy másik baj is van még. Mert hogy a gyilkos Mikulich Sándor miért olyan engesztelhetetlen ellensége Zrinyinek: azt a darab a nézőnek, vagy olvasónak egyáltalán egy szóval sem magyarázza meg. Mintha csak a szerző elvárná a közönség minden egyes tagjától, hogy ismerje a Mikulich régebbi, gyalázatos bűncselekvényeit és tudja azt, hogy tényleg a Zrinyi erélyes fellépése juttatta volt azok miatt az igazságszolgáltatás kezére.

Már csak ezek a hibák is elég ellensúlyok volnának a fentebb említett érdemekkel szemben. Holott vannak a darabnak még egyéb hibái is. Egyetlen felvonásvégnek sincs kellő csattanója. A felvonásvégek csattanó helyett inkább elposványosodnak. Sok helyütt meg hosszadalmas párbeszédekben vesztegel a dráma cselekvénye. Másutt igen sok van a ma különben is meglehetősen divatját múlt monologból. A nehéz sebeivel haldokolva vergődő Zrinyi például 31 soros monologban filozófál és emlékezik vissza élete szebb mozzanataira. Zrinyi Ilona pedig, mikor imádott nagybátyja holttestét meglátja: sikoltva roskad le melléje s legott 47 soros monologot tart, bölcs refleksiókkal, szép hasonlatokkal és saját, jövőndő életét mutató, szines víziókkal. Holott hasonló helyzetben az ilyes jeleneteket sem a lélektan, sem a gyakorlati élet nem igazolhatja. És épp így esnek a valószínűség rovására azok a sűrűn előforduló, hosszabb léleketű félreszólások is, kivált ha csak két ember

beszélgetésénél cselekszi az egyik. Azt nem is említem, hogy a szerző az előadás stilszerűségéből is egy párszor erősen kiesik s olyan nyelven beszélteti, verselteti személyeit, amely nyelvből és verselésből nem a XVI. század, hanem a jelenkor legutolsó divatú hangjai ütik meg fülünket.

Ez a két utóbbi, bővebben említett darab azonban minden hibája ellenére is mindenesetre említést érdemel. De mivel felemlített kisebb, nagyobb érdemeik az azokkal szemben álló, lényeges hibák kíséretében erről a helyről még nyilvános dicséret kitüntetését sem igényelhetik: a kiküldött bírálóbizottság kénytelen azzal a javaslattal járulni a Tekintetes Akadémia elé, hogy a pályadíjat ez alkalommal egyik pályázónak se méltóztassék kiadni.

Dr. Ferenczi Zoltán

elnök.

Papp Ferenc I. tag.

Jakab Ödön I. tag,
előadó.

Az összes ülés a javaslatot elfogadta.

Jelentés a Vojnits-jutalomról.

(Felolvastatott az 1925 február 23-án tartott összes ülésen.)

A lefolyt év új darabok tekintetében a legmozgalmasabb volt, mióta csak a budapesti színházak fennállanak. Összesen nem kevesebb, mint 70 új darabot mutattak be, tehát átlag minden ötödik napon egyet, a valóságban olykor egy héten négyet-ötöt, s ezek közül 27 előadás magyar szerzők eredeti darabjára esett. Oka a nagy verseny, mely a 10 nagy színház között fennáll s jórésztben a közönségnek az a megcsökkent befogadóképessége, melyet a háborús konjunktúrák az elmúlt években a legmagasabbra fokoztak, s mely most a pénzszerzési lehetőségek apadtával lankadni kezdett. Az igazgatók tehát egyre új darabok színrehozásával, mintegy új izgalmakkal, igyekeztek az érdeklődést ébren tartani s ez, mondhatni, sikerült is, mert az év közepén beállt pangást az év vége felé ismét a régebbit megközelítő érdeklődés váltotta fel.

E versenynek természetesen megvoltak a maga jó és rossz következményei s mint minden abnormis tünetnél, inkább emezek érvényesültek. A kereslet porondra szólította úgyszólván minden nevesebb színházi írónkat — csak Herczeg Ferencről nem kaptunk új darabot — s így munka-

kedvüket hatalmasan fellendítette, de bizonyos sietésre, nem egészen kiért termelésre is kényszerítette. Másfelől pedig a tömeg kedvének keresése mindig lefelé szállítja a nívót, inkább ahhoz ereszkedik le, semmint azt emeli magához. Jászai Mari panasza jogos volt, mikor egy interjún úgy nyilatkozott, hogy az ő műfaja, a nagy dráma már a múlté. «A tragédia meghalt. Én az idők özvegye vagyok.»

Mi itt a 27 új magyar darab közül a 9 legfontosabbról számolunk be. Szomory Dezső *Szabóky Zsigmond Rafael*-jével kezdjük szemlénket, mely január 12-én került színre a Vigszínházban. A magyaros név alatt egy kétes erkölcsű bankárcsalád rejlik, mely egy hűvösvölgyi villában éli a maga zavaros életét, s melyet a szerző a maga külön magyar nyelvén Hörömpölynek nevez. Feje Szabóky Zsigmond Rafael, afféle züllött Gabriel Borkmann, egy Übermensch, kinek nagysága azonban inkább csak gyanús banküzletekben és nőcsábításban nyilvánul. Most épen feleségétől válni akar, mert annak nővérét szereti, ez azonban már megadta magát Rády Gidának, Szabóky szerelemgyermekének, ki szintén a családban él. Igazi drámai cselekmény e furcsa bonyodalomból nem fejlődik, sem valódi lélekalakulásnak nem leszünk tanúi: Szomory drámairói tehetsége legfeljebb itt-ott hangulatos jelenetek alkotására képes. A csomót szinte deus ex machinaként Sz. ifjúkori szerelmének, kitől törvénytelen fia is van, megérkezése oldja meg, mikor Szabókyt újra magába szeretettve elviszi a tengerentúlra, Amerikába, ahol annak idején ő maga is menedéket talált. A lírai jeleneteket s a darab itt-ott felbukkanó színeit azonban teljesen tönkre silányítja Szomory szerencsétlen stílusa, melytől sokszori figyelmeztetés ellenére sem akar tágitani, sőt darabról-darabra lehetetlenebbé fokozza. Ő meg van győződve, hogy e szaggatott nyelvvel, melyben egy ép mondat nincs, sikerülten jellemzi a modern ember ideges lelkiakatát, s mivel nála kultúra és betegség, differenciáltság és perverzitás egyet jelent, egyszersmind magasabbrendű, túlfinomult kultúrlényeket mutat be. Szerinte bizonyára az az idegenszerűség is, mely szereplőinek beszédét jellemzi — s nála mindenki egyformán, Szomoronyelven beszél — hivatva van azoknak lelki finomságát kitüntetni a tisztességes magyar nyelven beszélő, nyers tömeggel szemben. Elhibázott törekvése az is, hogy a nyelv zeneiségét, mely annyira helyén van a lirában, ép a drámában erőszakolja, holott ennek nyelve sohasem térhet el túlságosan az élet nyelvétől. A nyelv zeneisége azonban,

mellyel annyira hivalkodik, nála igen furcsán érvényesül s szójátékoknál, rímeknél magasabbra alig emelkedik. Avagy mi egyéb az efféle izetlenség? «De nekünk itt van egy Zsigmond, aki alapít és alakít, egy dekoratív, egy karitativ, egy intuitív, egy inisziatív (így, franciásan), egy konstruktív, aki itt ül rajtunk mint egy sárkány, mint egy sátán, mint egy bálvány, mint egy Bánk bán.» Más: «Lertartóztatás! mintha azt mondanám: székelgyulyás, lewendulás, vadmandulás vagy kirándulás a Semmeringre!» (19. l.) Horváth János már ezelőtt 10 évvel, a királydrámák megjelenése idején, «nyelvünk esküdt ellenségének» nevezte Szomoryt.¹⁾ Pedig mily nagy utat futott ő be azóta! Ez tán túlságos komolyan vétele Szomorynak. Én csak a «stílus pojácájának» nevezném. De akármint legyen is, azt minden-esetre elmondhatjuk róla is, bár más hangnemben, amit annak idején Vörösmartyról mondtak: Így még nem zenge magyar lant!

Móricz Zsigmond két drámával szerepel a műsoron: egyik a *Búzakalász*, melyet a Reneszánsz, másik a *Vadkan*, melyet a Vígsház hozott színre. Mindkettő rokontárgyú, ugyanannak a gondolatnak kifejtése, egyik mai, a másik történeti környezetben. A házaselet strindbergi témája ez. Móricz szerint is a szerelem férfi és nő közt «örök harc, mely többnyire úgy oldódik meg, hogy a gyengébb fél — s ennek nem kell a nőnek lennie — alárendeli magát a másiknak. Egyik egyéniség úgy talál kielégülést a szerelemben, ha győz: ez az erejét, hatalmát a szenvedtetésben érzi; a másik, ha legyőzeti magát: ez a magára vett szenvedésben lel kielégülést». Látjuk, hogy a témának ily módon való felállítása, már nagyon a patologia terén mozog és bár a szerelemben kétségtelenül vannak szadista és mazochista elemek, ezeknek ily nagymérvű megnyilvánulása már nem normális, már terhel egyéniségekkel van dolgunk. Mindazáltal ez alapon is el tudunk még képzelni jó drámát. Móricz azonban a legmagasabbra fokozza az ellentéteket s azt kérdi: «De mi történik akkor, ha két jó típus találkozik: ha két győző egyéniség kerül össze?»²⁾ Nos, akkor — Móricz drámájában legalább az történik —, hogy három felvonáson keresztül tépik, marják egymást idegesen, kíméletlenül, brutálisan, olykor a lélek mélyeire is engedve bepillantást, de egészben rettentő sívár, kellemetlen, sokszor szinte elviselhetetlen hangulatot terjesztve maguk körül,

¹⁾ Magyar Nyelv. X. 89. l.

²⁾ Színházi Élet 1924. 43. szám.

hogyan menekülni szeretnénk onnan, hová művészetet élvezni jöttünk. Ugyanakkor, mikor Móricz darabjai színre kerültek, hozta a Reneszánsz Strindberg *Haláltánc*-át. Ugyanaz a téma; szintén nyomasztó, sívár hangulat üli meg a drámát, de a színpad nagy mestere mégis oly jeleneteket tud belőle kihozni, melyekben az igazi művészet levegőjében érezzük magunkat. Móricznál soha sincs ez az érzésünk. A Búza-
kalászban némileg felüdit Bartay mérnök és Marika keletkező szerelme, de ami a házaspár marakodásán kívül egyéb is van a darabban, szintén csak lehangoló, nyomasztó. A vidék, mint Móricznál mindig, a kulturátlanság fészkeinek van beállítva, «magyar ugar», ahol kiszáradnak a szívek és agyak s az embereket csak a legközelebb eső, önző, materiális érdekek mozgatják. A polgármester paraszti sorból emelkedett fel nevéhez, az úri kisasszonyhoz s tehetsége csak e társadalmi helyváltoztatással tud érvényre emelkedni. Ő itt az egyetlen kultúrlény, aki azonban nagy terveivel, reformjaival lehetetlenné válik környezetében. Móricz szerint a *Falu jegyzője* óta közéletünk mitsem változott. Az amúgy is meglevő ellentéteket tehát még a társadalmi rangkülönbség is növeli s a házastársi perpatvarban még amaz érveket is egymás fejébe vagdadják, melyeket a szocializmus frazeológiájából már túlon túl ismerünk. Mindez csak növeli a dráma amúgy is szörnyű sívárságát. S végül is, a felvetett lelki és társadalmi problémákra nem kapunk művészileg kielégítő feleletet: a szerző csak megkínzott bennünket.

S hogy mindezt még fokozni is lehet, azt Móricz megmutatta a *Vadkan*-ban. A Vadkan történeti darab, 1605-ben játszik a holicsei várban. Báró Révay Ferenc és felesége, Forgách Zsuzsánna grófnő házasesetét tárgyalja annak a pernek alapján, melynek aktái máig fennmaradtak s melyet már Petelei István *Egy asszonyért* c. novellájában feldolgozott. Azonban Móricz erősen eltért a történeti hagyománytól. Ott az asszony a hitvány, iszákos férjtől az ifjú és deli Bakitshoz menekül, Móricznál keserű szerelmi vívódás után elutasítja Bakitsot s uránál marad. Az a folytonos fortissimo, melyben a két házaspár brutális perpatvara folyik, hangossága és mozgalmassága ellenére is végtelenül fárasztó. A férj vívódásában vannak megkapó helyek s a dráma befejezésében, hogy a veszedelembe került férjhez a döntő pillanatban a nő mégis visszatér s feláldozza magát, a halálos gyűlölet felolvad a halálos szerelemben: van lélek-tani igazság. Amivel azonban az író egyébként élnékíteni

akarja a drámát: a Grizeldisz jelenet nagyon is irodalmi ízű a naturalista darabban; a harmadik felvonásban pedig a várúrnő költözködése s a parasztok megjelenésének színes jelenete olyannyira a szocializmusnak a romantika fakult kelléktárából vett jelmezeibe van öltöztetve, hogy valószínűségében erősen kételkednünk kell. Mi lehetne más egy XVII. századbéli főúr ezen felfogás szerint? Rablólovag, durva, erőszakos, családjának zsarnoka, a kereskedőknek réme, jobbágyainak hóhéra. Forrása Révayt csak iszákosnak és gyávának jellemzi. S a nép? Szegény, de nemes és jó, aki önként visszahozza a várúrnő kincseit, melyeket ez egy önfeledt pillanatban közéjük szórt, mert férje az ő kifosztásukból szerezte, hogy őt velük fölékesítse, s melyeket már a parasztok egymás közt felosztottak. Akik az utóbbi évek népmozgalmaikat átérték, nem tartóztathattunk vissza egy mosolyt a teoretikus koponyák áthatolhatatlanságán, melyeken hasztalan dörömbölnek a tények még oly erős kalapácsütései.

Molnár Ferenc *Az üvegcipő*-ben régi kedvelt miljöjéhez tért vissza: a külvárosok romantikájához, amelyből a *Liliom* és *A pátutcai fiúk* eredtek. Darabjának hősnője egy kis cseléd, afféle mocsárból nőtt liliom, akinek a takarítás és mosogatás mellett irodalmi ambíciói vannak: a Nemzeti színház karzatát látogatja, verseket ír és ideálisan szerelmes. Másrészt azonban Molnár újabb fejlődésének is szülötte e darab, azé, amely *Andor* című regényével indul meg s a *Fehér felhőn*, *Égi és földi szerelmen* és *Vörös malmon* keresztül egy többnyire romlott környezetben a jóságot, a tisztaságot keresi s a szeretetben találja meg az élet legfőbb értékét. Örömmel látnók Molnárt ez úton, de sajnós, új darabjai elmaradnak a régiek mögött, legjobban ép az *Üveg-cipő*. A feladat, melyre vállalkozott, valóban nem volt csekély. Mert ez alakot csak a naivság keretében lehetne elfogadhatóvá tenni, csak ez adná meg e különös leány félszégének a kedvesség varázsát s szeretetné meg a nézővel vagy olvasóval. A naivság ábrázolása pedig a legnagyobb művészi vállalkozások közé tartozik: igen nagy veszedelmei vannak. Gyermekedet himporát könnyen letörli egy ügyetlen mozdulat s a természetesség mesterkéltté, a tapasztalatlanság együgyűvé, a félszég groteszkké válik. Molnár mind e hibákba beleesett. Avagy naiv-e még az a fiatal leány, aki a saját lábáról így beszél: «Látod én vagyok a legrongyosabb muskátli Pesten, de a lábam szebb, mint a gr. Guttmann kisasszonynak. Nézd milyen rüszöm

van. Rüsztöm is van, jaj de szép magas rüsztöm is van! Szép kis lábam van, de senkinek se kell.» Nem inkább a tapasztalt nő eszejárása, ha nem is hangja ez, aki tisztában van testének értékeivel? Sehogyse tudja elfogadhatóvá tenni Molnár azt sem, hogy e leány rajongva szeret egy 48 éves agglégénnyt, a szobaurat, aki egyébként bútorraajzoló s maga a megtestesült próza, zsörtölődő, önző és pedáns, aki előtt a maga anyagi jóléte minden, s háziasszonyával szőtt viszonya is csak arra jó, hogy vele kitartassa magát. Mit szeregethet e poézissel telt fiatal leánylédék e «kedves mérgesen», (kivált mikor ugyancsak a panzióban egy csinos kereskedősegéd is lakik), aki csak a darab végén esik megmagyarázhatatlan szentimentalizmusba, hogy egy önfeledt, de az írótól mesterkéltén kieszelt pillanatban mégis nőül vegye az addig mindig ridegen elutasított leányt? Nem teszi vonzóbbá a hősnőt az a szenvedélyes szerelmi bosszú sem, mely a második felvonást egészen betölti s melyben ideáljának a háziasszonyával kierőszakolt házasságát akadályozza meg. Egyáltalán ez a viszony a maga lehetetlenségében sohasem a humor naivságával, hanem sokkal inkább groteszk félszegségével hat. E verseit szavaló «Sepszkirt» emlegető, lehetetlen nyelven beszélő, szerelemtől áradozó, rajongó és szenvedélyes leány majd eszelős hiszterikának, majd a kultúr-máztól megkötőyagosodott félbolondnak, majd kórházba való betegnek tűnik fel; olykor szánalomraméltó, olykor unalmas, néha megdöbbenő, de mindig kiállhatatlan. Avagy Molnár arra építette volna a hamupipőke és az iparos viszonyát, hogy a leány a naiv lélek biztos ösztönével megérzi e külsőleg egész mást mutató alakban is a jó embert? Csak-hogy akkor jobban ki kellett volna e vonást az ellenkezők tömegéből emelni s nem végül deus ex machinaként előállani vele! A darabnak gyenge külső sikere, Molnár neve és minden nagy reklám ellenére, mutatja, hogy a közönség sem fedezte fel a mű azon értékeit, melyeket Molnár belémondolt, de művészi eszközökkel kifejezni nem tudott.

Óriási külső siker kísérte Lengyel Menyhért *Antoniá-*ját. A darabban tényleg megvan ennek minden feltétele; az izgató cselekvény: egy kokott, aki tisztességes családi életet él egy földbirtokossal, de felébred benne régi életének vágya s egy éjjelre ismét démonná válik, hogy másnap családi körébe visszatérjen; az újszerű miljö: az ántántisztek a pesti éjszaka világában, a Ritz szálló élete, cigány, magyar nóták, de angol és francia dalok is; buja szenved-

dély és elérzékenyedő szentimentalizmus; az érzékek megcsiklandozása, de végül is visszatörpanás a büntől. Mindez együttvéve el nem mulaszthatja hatását az átlagos néző lelkére, aki kíváncsi ama másik világra s szívesen időz rejtelmek között, de a valóságban mégis csak a polgári erkölcs jól kitaposott országútján kíván haladni. Lengyel, a színi hatás nagy mestere, jól ismeri közönségét, hát még hogy egy Fedák Sárít sikerült Antonia szerepére megnyernie! Irodalmi szempontból a darab értéke csekély: valószínűtlen helyzetek és lehetetlen jellemek, nemcsak az oly szélső vonásokat magában egyesítő hősnő, de a hihetetlenül pipogya és együgyű férj is, egy állítólagos magyar dzsentri. Az a hajnali, bordélyházi mulatás a falusi kurián valóságos megcsufolása a magyar úri háznak. Ha van is a darabnak egy-két igaz jelenete, jó epizód-alakja, egészben külső hatásra dolgozás, sehohsem mély avagy komoly lélekrajz a főfogatokozásai.

Kevesebb külső siker, de jóval több valódi érték jellemzi Lengyel másik darabját, *A waterlooi csatát*. Ez még újszerűbb környezetben játszik: a film világot Lengyel fedezi fel benne a színpad számára. Igen jó alak a két Amerikába vándorolt pesti zsidó is: Red és Green, ezelőtt Róth és Grün, akik közül Róth ott a film útján meggazdagszik s ideálja lesz Grünnek, aki szegényes, kis szűcs maradt. Ez emberek közt Lengyel otthon van s kitűnő jellemrajzot tud adni róluk, gondolkozásuk és beszédmódjukról egyaránt. Pompás vígjátéki ötlet aztán, hogy a szegény, félszeg, kis zsidó, amikor vagyonkájára, egész életének verejtéke, veszedelembe kerül, hőssé lesz és eljátssza Napoleon szerepét a waterlooi csata után, melyet az ugyancsak jól jellemzett szövegíró költő rémületére a film sikere érdekében Napoleon nem veszt el, hanem diadalmasan megnyer. E befejezésben a történeti valóság és az üzleti érdek összeütközése sikeresen van vígjátéki eszközökkel kiaknázva.

Legnagyobb külső és belső sikere volt a szezon folyamán a Nemzeti Színháznak három darabjával: *A vén gazember*, *A Süt a nap* és *A házasságok az égből köttetnek* címűekkel. *A vén gazember* Mikszáth hasonló című regényének színpadra alkalmazása. E munka, amelyet Harsányi Zsolt végzett, minden dicséretet megérdemel. Mikszáth regénye bájos történet: egy bárókisasszony és egy lakatoslegényből lett főhadnagy szerelmének célhoz jutása, amit az öreg Borly tisztartó végrendelete visz sikerre, aki azért lopja urát, Inokay bárót, egy egész életen keresztül, hogy vagyónát

annak gyermekei részére megmentse. De ebben ugyebár semmi drámai nincs? Harsányi sem tudott igazi drámát csinálni belőle; drámai cselekményt, szinpadai mozgalmasságot, hatásos jeleneteket azonban igen. Az egész cselekvényt egy képviselőválasztás izgalmas mozzanatai köré csoportosította, holott az a regényben alig egyéb, mint epizód. Előterbe helyezte Borly tisztartó, a vén gazember alakját s ezáltal szilárdabb egységet vitt a Mikszáth meglehetősen szétfolyó történetébe. Rendkívül hatásos, hosszadalmassága ellenére is, Borly haldoklása a követválasztás döntő izgalmainak közepette, holott Mikszáthnál Borlyt már a választás előtt eltemetik. Harsányinál inkább a szerelmes pár szorol hátrább, de ennek Mikszáthnál oly idilli rajza nem is lett volna szinpadon sikeresen bemutatható. Egyszóval, mint az előadások hosszú sora is tanusította, Harsányi sikerülten növelte azon darabok számát, melyek egy-egy remekírónk művét a szinpadról népszerűsítik.

A házasságok az égben köttetnek Csathó Kálmánnak, a népszerű regényírónak vígjátéka. Csathó mint regényíró sem akar problémákat megoldani, mint színműírónak is főcélja a mulattatás. S teszi ezt oly könnyed szellemességgel, a magyar úri társadalom oly vonzó bemutatásával, a magyaros gondolkodásnak és nyelvnek oly hű tükröztetésével, hogy mindenkít megnyer, azt is, aki e társaságokban otthon van s azt is, aki csak kívülről tekint belé. Az utóbbi évtizedekben megszoktuk, hogy a magyar úgynevezett történeti középosztályt kedvezőtlen világításban lássuk szinpadjainkon. Ellenséges érzelmű, fanyar szociológusok elméletei uralkodtak a drámában is. Csathó maga is ebben a társadalomban él, ismeri és szereti, mint azt a környezetet szoktuk szeretni, mely a magunk lelkivilágát is kialakította. Nem hízeleg neki, sőt olykor inkább karrikirozza. Nem rajzolja jobbnak, mint amilyen, nem is annyira mélyebb erényeit látja, mint szeretetreméltóságát, magyaros kedvségét, vonzó hibáit, olykor léhaságát is. Ő maga sem jobb azoknál, akiket rajzol, nem emelkedik föléjük: egy szinten van velük; azért nem is mond ítéletet felettük, inkább elvegyül közéjük s mulat maga is. E darabjában is az öt udvarló közül az nyeri el a szép özvegy kezét, aki külső testi és modorbeli előnyökön kívül mással alig dicsekedhetik. De az a jelenet, amelyben egy népes társaság közepett magyar nóták célzásainak leple alatt vall egymásnak szerelmet férfi és nő, a maga eredetiségével, szellemességével és igaz magyar hangulatával megragadott minden szívet. Szerkezeti hibái

is nagyok a darabnak: a harmadik felvonás egészen zavaros s az élénk első és főleg második felvonás után hirtelen alázuhan. Egyszóval Csathó inkább kedves és mulatságos, semmint mélyebb értékű darabot alkotott, de a magyar társadalmi vígjáték régibb hagyományait újította fel s annak szellemében tükrözteti a modern életet.

Legigazabb sikere volt és legnagyobb is az értéke Zilahy Lajos *Süt a nap* című népszínművének, melyet maga a szerző vígjátéknak nevez. Nem csupán művészet a művészetért, hanem belenyúl korunknak, a háború utáni Magyarország problémáiba s kiragadja az egyik legsúlyosabbat: az elszegényedett értelmiség és a felgazdagodott kizsákosztály viszonyát. Míg a népi alakok festésében Gárdonyi legnemesebb hagyományát folytatja s a modern népszínmű nyomdokain jár, a magyar társadalom rajzában Csiky Gergely legjobb drámáira emlékeztet. A problémafelvetés veszedelmeit ő sem kerülte ki; némileg hozzá kellett erőszakolnia személyeit. Nem tudta eléggé elfogadhatóvá tenni a hősnő, a papkisasszony szerepét, aki nem a falujában intelligencia számba menő, jócsaládbeli forgalmista kezét fogadja el, ki ép a fővárosba való áthelyezését várja, hanem meghódítja a vitézi telekadomány által jómódúvá cseperedett parasztleányt s inkább annak gazdálkodó falusi életét kívánja élni, semmint a városi tisztviselő nyomoruságokkal teli kultúrelétét. Ez a házasság jelzi a felvett társadalmi probléma megoldásának módját. A paraszt leánynak, Sámson Mihálynak, alakját annál fényesebben rajzolja meg a szerző. Lélektani tekintetben azonban nagy hiányosság, hogy vívódását a megkérés előtt: vajjon elvegyen-e paraszt létére egy úri kisasszonyt, nem a szinpadon előttünk játszattja le a szerző, hanem beküldi a házba s annak falai közül jó ki már átalakulva néma küzdelme után a nézők elébe. De a jellemzési hibáktól s az egyes felvonások szerkezeti aránytalanságaitól eltekintve Zilahy fényes és vonzó képét adta a magyar falusi életnek. Nem hízeleg a népnek, de nem is rajzolja el, menten a régibb vasárnapi kiöltöztetéstől s az újabb szociológiai nagyképűségtől és móriczsigmondi brutalitástól. A második felvonás mozgalmas jelenete: a műkedvelői előadásra készülés a legjobbak közé tartozik, amit a magyar népszínmű valaha termelt. Kitérő, ha nem is jár mindig új nyomokon a mellékalakok jellemzése, főként a tanítóé, kinek alakjában sikeresen tüntette fel a kor újszerű gondolatvilágát. És pompás az egész dráma zamatos, jellemző, tőszyökes, népiesen magyar nyelve.

Mindezek alapján a bírálóbizottság a Vojnits-plakettet egyhangú határozattal Zilahy Lajos *Sűt a nap* című vigjátékának óhajtja kiadni s ehhez a mélyen tisztelt Összes ülés hozzájárulását kéri.

Ferenczi Zoltán rt.
a bizottság elnöke.

Szász Károly lt.
bizottsági tag.

Zlinszky Aladár lt.
előadó.

Az összes ülés a javaslat értelmében határozott.

A M. Tud. Akadémia Wodianer-jutalmával kitüntetett, illetőleg a M. Tud. Akadémia által a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak elismerésre ajánlott tanítók:

A Wodianer-jutalmat kapták:

Az 1923. évben:

Benedek Vince a győri ág. ev. és
Lengyel István a kaposvári áll. elemi iskola igazgató-tanító.

Az 1924. évben:

Dobó Sándor hajdúböszörményi ref. elemi iskolai igazgató-tanító és
Resly István kalocsai r. kath. elemi iskolai tanító.

Az 1925. évben:

Halász József tárnoki (Fehérm.) és
Róth Kálmán uraiújfalu (Vasm.) elemi iskolai igazgató-tanítók.

Egyúttal az összes ülés felhívta a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr figyelmét, elismerés, illetve megfelelő jutalomban való részesítés végett a következő elemi iskolai tanítókra:

Az 1923. évben:

Nagy Sándor, Cegléd,
Szölgvényi Gyula, Esztergom,
Mészáros Miklós, Császárszék, (Komáromm.),
Gagyi Károly, Olaszliszka, (Zemplénm.),
Horváth János, Szombathely,
Rasztovics János, Sopronhorpács,
Délczeg Sándor, Kemeese, (Szabolcsm.),
Kursinczky László, Debrecen,
Tátrai Gáspár, Hámor, (Borsodm.).

Az 1924. évben:

Bodonyi Nándor, Baranyasellye, (Baranyam.),
Farkas Gyula, Szigetvár, (Somogym.),
Kiss József, Miklóstelep, (Kecskemét),
Tiszovszky Dániel, Győr.

Az 1925. évben:

Becske Bertalan, Mátészalka, (Szatmárm.),
Horváth Antal, Győr,
Brauner Lajos, Nagykanizsa, (Zalam.),
Petz József, Békéscsaba, (Békésm.).

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző kiadványok jegyzékét lásd Ak. Ért. 1924. évf. 219. l.)

Akadémiai Értesítő 1924. évf. II. f. 151—228. l.

A M. Tud. Akadémia tagjainak irodalmi munkássága (főleg 1923—24-ből) Ugyanott I—XXXIV. l.

Darkó Jenő: Pecz Vilmos r. t. emlékezete. (Emlékbeszédek, XVIII. k. 18. sz. 26. l.)

Kozma Andor: Gróf Zichy Géza t. t. emlékezete. (Emlékbeszédek, XIX. k. 1. sz. 25. l.)

Ilosvay Lajos: Semsey Andor t. t. emlékezete. (Emlékbeszédek, XIX. k. 2. sz.)

Földes Béla: Bodio Lajos k. t. emlékezete. (Emlékbeszédek, XIX. k. 3. sz. 14. l.)

Ezenfelül a M. Tud. Akadémia támogatásával jelentek meg a következő folyóiratok:

Budapesti Szemle 1925 januártól havi öt íves füzetekben.

Revue des Etudes Hongroises et Finno-Ougriennes dirigée par Zoltán Baranyai et Alexandre Eckhardt. Deuxième année. No. 2—3 (89—232. l.).

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Ért. 1924. évf. 218. l.)

Budapesti Hirlaphoz befolyt adományok	52.300 K
N. N.	30.000 »
Iványi Béla l. t. (hozzájárulás székfoglalója kinyomatási költségeihez)	1,000.000 »
Franklin Társulat	10,000.000 »
Hajdúnánás r. t. város évi segélye	1,700.000 »
Schillinger Zsigmond (a palotában végzett munka díjtalan elvégzése által)	382.590 »
B. Kornfeld Móric és Glück Frigyes (írógép a könyvtárnak) Csanád-Arad-Torontál vm. 1925. évre megszavazott támogatása	2,000.000 »
Angol-Magyar Bank az Irod. Tört. Közl. írói tiszteletdíjához hozzájárulásul	1,000.000 »
Az Akadémia egyik jóakarója Stein Aurél k. t. <i>Legbelső Azsia</i> c. ért. nyomdai kiállítását vállalta magára. B. Kornfeld Móric a Budapesti Szemle írói tiszteletdíjaira és kiadásához hozzájárulásul (1925 okt. 1-től 1926 decemberig havi 15 millió)	225,000.000 »
Budapest székesfőváros egy, a főváros történetével foglalkozó tudományos munka jutalmazására	1,000.000 »
Dr. Demeter János (adományának harmadik részlete)	30.000 »

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA 1924-RŐL

A Magyar Tud. Akadémia

Folyósz.	A c t i v u m	Koronaértékben			
		korona	fill.	korona	fill.
1	Ingatlanok :				
	a) az Akadémia palotája, bérháza, könyvtárkészlete és egyéb fel- szerelések értéke	3.000,000	—		
	b) a széphalmi birtok a Kazinczy- mauzoleummal	1,000	—	3.001,000	—
2	Értékpapírok			45.284,336	44
3	Be nem folyt alapítványok			42,880	—
4	Hátralékos kamatok a be nem folyt alapítványok után			10,973	—
5	Követelések			21.213,131	16
6	Az 1925. évet illető tiszteletdíjak...			3.300,000	—
7	A Magyar Földhitelintézetnél folyó- számlákon			293.746,633	—
				366.598,953	60

Budapest, 1924.

A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Kóós Zoltán s. k.

vagyonmérlege 1924 dec. 31-én.

Folyósz.	P a s s i v u m	Koronaértékben			
		korona	fill.	korona	fill.
1	Alapítványok:				
	a) alapítványok pályadíjakra, jutalmakra és segélyekre			24.853,468	96
	b) alapítványok, melyeknek kamatai tőkésítendőek... ..			126,068	66
	c) alapítványok, melyeknek kamatai felett az Akadémia szabadon rendelkezik... ..			206.558,720	56
	d) Feridun-ösztöndíjalap (az Akadémia rendelkezésére álló 80.000 korona kihatása után):				
	aa) értékpapírban	75,800	—		
	bb) készpénzben	221,936	10	297,736	10
	e) fel nem használt kamatok 1924 december 31-én... ..			9.662,877	90
2	Hitelezők			59.324,863	93
3	Előre fizetett házbér, mely az 1925. évet terheli			29.275,402	—
4	Vagyonmérleg:				
	Vagyon az a), b), c), és d) alapítványokon felül 1924 dec. 31-én ...	3.277,358	64		
	1924. évi vagyonkezelési felesleg ...	33.222,456	85	36.499,815	49
				366.598,953	60

december 31-én.

vagyonának kezelője:

HITELINTÉZET.

Kelemen s. k.

Könyvelésért:

néh. *Eyssen* helyett:*Badics László.*

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Koronaértékben			
		korona	fill.	korona	fill.
1	<i>I. Személyi kiadások:</i>				
	a) Főkönyvtárnok és osztálytitkár urak fizetése, ügyész és könyvvezető tiszteletdíja	22.859,450	—		
	b) Nyugdíjak	14.062,730	—		
	c) Nyugdíjjárulék, jutalmak	203,808	—	37.125,988	—
	<i>II. Dolgoi kiadások.</i>				
2	Kamatok:				
	a) határozott rendelt. alapítv. és alapok kam. K 5,415.66				
	b) később esedékessé váló jutalmak, pályadíjak és segélyek	28,555.95			
	c) különféle kamatok	1,816.888.33	1.850,857	94	
3	Az Akadémia épületeire fenntartási, javítási és alakítási költségek	203.194,759	—	*	
4	Irodai és vegyes kiadások	14.818,547	—		
5	Adó	22.507,816	—		
6	Előre nem látott költségek	52.565,053	—	294.937,032	94
	<i>III. Tudományos kiadások.</i>				
7	Akadémiai Értesítő	30.122,031	—		
8	Budapesti Szemle segélye	4.300,000	—		
9	Az I. osztály és bizottságai részére	32.078,612	—		
10	A II. " " " "	65.379,635	—		
11	A III. " " " "	5.970,210	—		
12	Szótári bizottság részére	428,200	—		
13	Keleti " "	54,867	—		
14	Jutalmakra	3,235.000	—		
15	Igazgatótanács határozata alapján tudományos kiadványokra	8,000.000	—		
16	Könyvtár	8,977.134	—	158.545,689	—
17	Könyvkiadó bizottság kiadásai			30.638.193	—
18	<i>IV. 1924. évi vagyonkezelési felesleg, mely az Akadémia vagyonát szaporítja</i>			33.222,456	85
				554.469,359	79

* L. a jegyzetet a 90. lapon.

Budapest, 1924.

A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Koós Zoltán s. k.

nyereség-számlája 1924. december 31-én.

Folyósa.	B e v é t e l	Koronaértékben			
		korona	fill.	korona	fill.
1	Bevételezett kamatok :				
	a) befizetetlen alapítványok kamatai	2,410	—		
	b) különféle követelések után ...	10.388,637	72	10.391,047	72
2	Értékpapírok után ...			59.000,138	07
3	Házbér a palota és bérház után ...			181.082,810	—
4	Könyvkiadó bizottság feleslege könyvek eladásából ...			58.918,843	—
5	Államsegély ...			61.434,000	—
	Összes rendes bevétel:			370.826,838	79
	Rendkívüli bevételek :				
6	Osztályok visszatérítése ...			49.773,100	—
7	Könyvtár ...			10.002,000	—
8	Adományok és hagyományok ...			123.867,421	—
				554.469,359	79

december 31-én.

vagyónának kezelője:

HITELINTÉZET.

Kelemen s. k.

A könyvelésért:

néh. *Eyssen Gyula* helyett:*Badics László.*

FÜGGELÉK.

«A» alapítványok,

melyeknek kamatai pályadíjakra, jutalmakra és segélyezésekre fordítandók, vagy külön rendeltetéssel bírnak.

	Tökeben korona-értékben	Kamat
Gróf Andrássy Dénes	212,231·31	52,813·25
Benedek Sándor alapítványa... ..	5.000,000·—	778,000·—
Bésán József	80,000·—	
Bohács János és neje alapítv.	99,370·—	3,975·—
Borbély István	49,950·—	
Bródy Zsigmond	40,000·—	
Bulyovszky Gyula	4,000·—	
Bük László	14,000·—	
Czintula Mihály	21,894·—	
Dóra Szilárd... ..	4,000·—	
Duka Tivadar	2,000·—	
Edl—Holczer	32,000·—	
Egyes. Bpesti Föv. Tp. pályadíj-alapítványa	8,000·—	1,115·84
Dr. Elischer Gyula «Goethe-alap»	4,000·—	726·56
Első Magyar Általános Biztosító-Társaság ...	22,000·—	
Európai árú- és podgyászbizt. r.-t. «Rákosi Jenő» alapítványa	1.000,000·—	
Fabriczy Sámuel emlékére tett alapítvány... ..	750,200·—	550,424·12
Farkas István	4,000·—	
Feridun bey (akadémiai rész)	30,000·—	71,400·—
Gróf Festetich László	21,000·—	6,000·—
Flór Ferenc és neje	40,000·—	
Forster János	24,000·—	
Fraknói Vilmos	31,400·—	49,221·65
Fraknói Vilmos akad. letétje	50,000·—	5,715·—
Gorove László és István	22,000·—	
Herbert Viktor alapítványa	10,000·—	2,090·—
dr. Hosszú Nándor ügyvéd alapítványa	150,000·—	6,000·—
Ipolyi Arnold	26,837·—	
Kanizsai Károly	2,800·—	
Gróf Karátsonyi Guidó	63,000·—	
Kautz Gyula	4,000·—	
Kóczán Ferenc	28,000·—	
Kőrösi József alapítványa... ..	8,000·—	5,018·88
Lederer Béla	10,000·—	
Lehr Albert	2,000·—	812·88
Lévay Henrik	20,000·—	
Lukács Móric	40,000·—	
Makfalvy Géza alapítványa	1.000,000·—	
Marczibányi-nemzetség	8,400·—	
Ij. gróf Nádasdy Ferenc	10,500·—	
Oltványi Pál... ..	2,400·—	1,920·—
Ormódy Vilmos	10,000·—	2,800·—
Ordódy István	6,312·52	
Ortvay Tivadar	50,000·—	5,421·—
id. Pekár Imre	100,000·—	14,552·—

Átvitel ... 9.118,294·83 1.552,006·18

	Tökében	Kamat
	koronaértékben	
Áthozat ...	9.118,294·83	1.552,006·18
br. Podmaniczky Gézané ...	100,000·—	12,442·—
Ráth György ...	8,755·20	
Péczy József ...	10,500·—	
Pollák Jakab ...	12,000·—	
Sámuel Kölber alapítv.	12,100·—	
Somossy Béla ...	1.204,125·—	
Rosenberg Alfréd ...	50,214·—	
Rózsay József ...	8,400·—	
Rökk Szilárd ...	20,000·—	
Schossberger Zsigmond	20,000·—	
Schreiber Ignác által néhai Kautz Gyula emlékezetére alkotott alapítvány ...	10,000·—	5,298·60
Scitovszky János ...	31,000·—	
Semsey Andor ...	200,000·—	8,999·57
Székely kivándorlási alap ...	49,678·93	
Szemző István alapítványa ...	12.862,000·—	973,868·—
Szilágyi István ...	4,000·—	2000·—
Szilágyi Ullmann testvérek ...	10,000·—	
Szmrecsányi Lajos ...	10,000·—	
Szőnyi Pál ...	60,000·—	24,000·—
Sztrokay Lujza ...	10,000·—	
Gróf Teleki József ...	24,000·—	
Tomory Anasztáz ...	20,000·—	
Ullmann Imre és testvérei ...	6,000·—	
Unghváry László ...	800,000·—	7.057,620·—
Vályi Gyula ...	10,000·—	
bojári Vigyázó Sándor ...	81,900·—	26,648·55
Vitéz-alap ...	2,100·—	
Özv. Vojnits Tivadarné ...	20,000·—	
Wahrman Mór ...	20,000·—	
Wodianer Albert ...	58,400·—	

«A» alapítvány összege: 24.853,468·96 9.662,877·90

«B» alapítványok,

melyeknek kamatai tőkésítendőek.

		Koronaértékben
Gróf Kuun Géza ...		16,747·34
Udvardi Cherna János: a) értékpapirban ...	2400·—	
b) készpénzben ...	955·43	3,355·43
Hg. Czartoryski-féle alapítvány ...		7,472·23
Reguly-alap ...		5,831·04
Tisztviselők nyugdíjalapja ...		67,179·09
Kovács Ferenc pályadíj-alapítványa ...		20,023·61
Galgóczy Károly ...		3,260·68
Hollós László ...		2,199·24

«B» alapítványok összege: 125,368·66

«C» alapítványok,

melyek az Akadémia szabad rendelkezésére vannak:

E «C» alapítványok összege 206.558,720·56

A könyvvezetésért:

néhai *Lyssen Gy.* helyett*Badics s. k.*

Budapest, 1924. december 31.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.

*Koós Zoltán s. k.**Kelemen s. k.*

A c t i v u m		Értékpapírok értéke 1924 dec. 31-én			
		korona	fill.	korona	fill.
Értékpapírok.					
I.	Magyar Földhitelintézetzi záloglevél számla				
	K 6000· — n. é. 4½% K zgl. à 100· —	6,000·			
	4½% kt. XI/1—XII/31	45·		6,045	
II.	K 6000 n. é. 4% szab tljv. zgl.				
	à 100	6.000·			
	4% kt. X/1—XII/31	60·		6,060	
	K 80,000 n. é. 4% szab. tljv. zgl.				
	(sors. esed. 1925. IV/1.) à 100· —	80,000·			
	4% kt. X/1—XII/31.	800·		80,800	
				92,905	
	Egyes. budapesti fõv. takarékp. sorsolt záloglevél				
	1924 nov. 1. es. K 2000				
	1925 máj. 1. « « 2000				
	K 4000 n. é. 4½% zgl. à 100 K. 4,000				
	4½% kt. K 2000 u. XI/1-XII/31. 15			4,015	
	Elsõ budapesti gõzmalom részvény				
	36 drb. részvény — — — — — à 20,000· —			720,000	
	4%-os magyar koronajáradék kötvény				
	K 1,900 n. é. à 100 — — — — — 1,900· —				
	4% kamat XII/1—XII/31. — — — — — 6·33			1,906	33
	Kisbirtokosok. Orsz Földhitelint. alapítv. okirat				
	K 21,000 n. é. — — — — — à 100· —			21,000	
	Sorsjegyek				
	12 drb. Tisza szab. sorsjegy — — — — — à 200· —			2,400	
	Pesti Hazai Elsõ Takarékpénztár részvény				
	26 drb. részvény — — — — — à 800,000· —			20.800,000	
	Kisbirtokosok orsz. földhitelint 4½% zgl.				
	1924 nov. 1. es. sorsolt K 200· — n. é. zgl. à 100· —			200	
	4%-os Magyar Földteherment. kötv.				
	K 7,000· — n. é. à 100· — — — — — 7,000· —				
	4%-os kt. XI/1—XII/31. — — — — — 46·67			7,046	67
	Belvárosi Takarékpénztár részv.				
	188 drb. részvény — — — — — à 12,000· —			2.256,000	
	6% magyar hadikölcsön kötvény				
	K 810,000· — n. é. à 35· — 283,500· —				
	6% kt. 1925 V/1-ig előre befolyt — — — — — 283,500· —				
	K 400,000· — n. é. à 35· — 140,000· —				
	6% kt. (1925 febr. is előre befolyt) 140,000· —			423,500	
	Átvitel... — — — — —			24.328,973	

Pályó- szám	A c t i v u m	Értékpapírok értéke 1924 dec. 31-én			
		korona	fill.	korona	fill.
	Áthozot			24,328,973	—
	5 $\frac{1}{2}$ %-os magyar hadikölcsön kötvény K 200,000·— n. é. à 35·— 70,000·—				
	5 $\frac{1}{2}$ % kt. (1925 VI/1 is előre bef.) 70,000·—				
	K 613,200·— n. é. à 35·— 214,620·—				
	5 $\frac{1}{2}$ % kt. (1925 IV/1. előre bef.) 214,620·—			284,620	—
	Bereg munkácsi taktár rv. (Román F. alapítv.) 4 drb. részvény			800	—
	Magyar Mezőgazd. Szöv. alapítványi üzletrész K 200,000·— n. é. à 100·—			200,000	—
	Magyar Nemzeti Bank részvény 10 drb. (à 100·— aranykorona névérték)			18,485,690	—
	Osztrák 4%-os conv. koronajáradék kötv. o. K 11,500 n. é.			11,500	—
	Osztrák 4·2%-os conv. koronajáradék kötv. o. K 100·— n. é.			100	—
				43.311,683	—
	Elkülönítve kezelt értékpapírok.				
1	Néhai Fabriczy S. eml. tett alapítv. : Magy. földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben K 4,400·—				
	Magy. földhitelintézeti 4% szab. záloglevélben K 208,400·—				
	43 db Borsod miskolci gőzma- lomrészvény K 496,400·—				
	6 db Szepesi első tkpénzt. részv. « 2,400·—				
	Badische Anil.- & Sodafabr. « Mk. 9,600·—				
	Württemberg. Vereinsbank « « 7,200·—				
	1 db Kötelezvény « 10,000·—	677,669	—		
2	Dr. Ortway Tivadar alapítványa : Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben K 30,000·—				
	5 $\frac{1}{2}$ % magyar hadikölcsön-köt- vényben « 10,000·—			33,700	—
3	Fraknoi Vilmos alapítványa : Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben K 22,000·—				
	Magyar földhitelintézeti 4 $\frac{1}{2}$ % kor. ért. záloglevélben « 4,000·—				
	Magyar földhitelintézeti 4% szab. és talajjavítási zálog- levelében « 3,400·—			26,540	—
	Átvitel	737,909	—	43.311,683	—

Folyó- szám	A c t i v u m	Értékpapírok értéke 1924 dec. 31-én			
		korona	fill.	korona	fill.
	Áthozat... --	737,909	—	43.311,683	—
4	Fraknói Vilmos akadémiai letétje: 5½% hadikölcsön... 50,000·— 6% hadikölcsön ... 50,000·— K 100,000·—	50,000	—		
5	Feridun bey alapítványa (akad. rész): Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben K 30,000·—	20,000	—		
6	Néhai gr. Andrássy Dénes alapítv.: 4%-os magyar koronajáradék- kötvény K 108,000·—	82,404	—		
7	Feridun Kiamil Zade ösztöndj- alapítványa: Magyar földhitelintézeti 4½% kor. ért. záloglevélben K 9,000·— Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben « 50,000·— Magyar földhitelintézeti 4% szab. záloglevélben « 16,800·—	46,326	—		
8	Udvardi Cherna János jub. alapítv.: 6% magyar hadikölcsön-kötv. K 2,400·—	2,208	—		
9	Czintula Mihály alapítványa: 6% magyar hadikölcsön-kötv. K 20,000·—	18,400	—		
10	Herbert Viktor alapítványa: 5½% hadikölcsön-kötvényben K 20,000·—	10,000	—		
11	Unghváry László-féle örök alapítv.: 120 db Magy. ált. hitelbank részv. } 60 « Osztrák-magy. áll. v. « } 40 « Pestim. keresk. bank « } 8 « Pesti hazai I. takp. « } 130 « Rimamurány—Salgó- tarján részv. } 800,000 —	800,000	—		
12	br. Podmaniczky Gézáne alapítv.: Angol-Magyar Bank 5% jár.-jegy K 100,000·—	102,703	22		
13	id. Pekár Imre alapítv.: Angol-Magyar Bank 5% jár.-jegy K 100,000·—	102,703	22	1,972,653	44
A mérlegben felvett összes értékpapírok ár- folyamértéke 1924 december 31-én:				45,284,336	44
Ezenkívül rendelkezésre áll a Magyar Földhitel- intézetnél a Class.-phil. biz. rész. 166·50 lira kifiz.					

Budapest, 1924 december 31-én.

A könyvelésért: néhai *Eyssen Gyula* helyett *Badics* s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.

Koós Zoltán s. k.*Kelemen* s. k.

Követelések : (Adósok)		Activum	
		1924 dec. 31-én	
		K	f
9/114	Betétkönyvek	1.208,746	—
9/15	Betétkönyvek gr. Andrássy Dénes alaphoz	14,764	94
123	Léderer Ábr. alap kamatszámla	344	80
221	Kényszerkölcsön elismervény	4,960	—
293	Postatakarékpénztár csekkszámla	42,500	—
316	Tud. int. és társ. társközi bizottsága	200,000	—
14	Európai árú- és podgyászb. Rákosi Jenő alap	1.000,000	—
38	Szemző István alap tart. tartalék	13.678,623	—
39	Halmos Izor » »	1.000,000	—
82	Makfalvy G. » »	1.000,000	—
32	Költségszámla szem. járandóságok	3.000,000	—
41	Barakovich S. tart. sz. a Wesselényi-u. ház után	50,000	—
270	Többek számlája	13,192	42
Összesen		21.213,131	16

Budapest, 1924 december 31-én.

A könyvelésért :
 néh. *Eyssen Gyula* helyett
Badics.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

*Koós Zoltán,**Kelemen.*

H i t e l e z ő k		Passivum	
		1924 dec. 31.	
		K	f
8/167	Bólyai jutalom	12,500	—
	Görgey István hagyománya	4,000	—
	Siskovics örökösök adományából befolyt összegek	8	73
	Magyar Mesterműszótár alap	200	—
	Kőrösi Csoma-Sándor emlékalap	855	04
	Lévay Henrik különalap	85	04
	Román Ferenc alap	125,257	86
	Értékpapírok árfolyam csökkenés rt. tartalék alap	10,902	13
	Többek alapja	12,533	21
	III. osztály könyvkiadásai	26,632,000	—
	Római Történelmi Intézet	10,916	90
	Adományok határozott rendeltetéssel	13,927,105	—
	Könyvtárszámla	7,500	02
	Mikszáti Kálmán síremlék-alap	2,101,000	—
	Gróf Tisza István összes munkái szerkesztésére és kiadására szolgáló alap	4,760,000	—
	Egyesített Budapesti fővárosi Takarékpénztár	11,716,000	—
	Léderer Ábrahám alap	4,000	—
Összesen:		59,324,863	93

Budapest, 1924 december 31-én.

A könyvelésért:
 néh. *Eyssen Gyula* helyett
Badics.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője
 MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET
Koós Zoltán. *Kelemen.*

Magyar Földhitelintézet számláinak egyenlege

F ő k ö n y v b e n		1924 dec. 31-én	
		K	f
	Báró Kornfeld Zsigmond alap s kamatai	200,900,000	—
	Mikszáth síremlék-alap	2,101,000	—
	Gróf Tisza István összes munkái szerkesztésére és kiadására szolgáló alap	4,760,000	—
	Unghváry László	7,057,620	—
	Benedek Sándor alapítványa	5,778,000	—
	Könyvtár külön számlája	—	—
	Rendes számla	73,150,013	—
Összesen:		293,746,633	—

Budapest, 1924 december 31-én.

A könyvelésért:
 néh. *Eyssen Gyula* helyett
Badics.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője
 MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET
Koós Zoltán. *Kelemen.*

A Magyar Tudományos Akadémia részére tett alapok és alapítványok után hátralékos kamatok kimutatása 1924. december 31-én.

	Kamat-láb	Az alapítványok általános 1923. dec. 31-én		Kamat-hátralék általános 1923. dec. 31-én		Kamat-hátralékra becsült		1924. évre járó kamatok alapítványok után		Ezre történt felelősek az 1924. évben		Az alapítvány általános 1924. dec. 31-én		Kamat-hátralék 1924. dec. 31-vel		Kamatok az 1925. évre		A Pódlitelenkénti letétmenyességi alapítványokra vonatkozó kötvények és iratok
		K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K				
Nyiregyháza város	6%	2.100	378	—	—	1.26	—	—	—	—	—	2.100	504	126	1857. VI. 5. alapít. lev.			
Albrecht főherceg gróf Andrássy Aladár	5%	21.000	5.250	—	—	1.050	—	100	—	—	—	21.000	6.300	1.050	1894. IV. 9. átirat József nádor javára			
Buda szab. kir. város	5%	2.000	—	100	—	100	—	—	—	—	—	2.000	—	100	1881. I. 4. alap. levél			
Görög-óráh-macedon egyház	5%	4.200	105	—	—	210	—	—	—	—	—	4.200	105	210	1850. VII. 28., VIII. 25 és 1860. IV. 14. l.			
Losonc város	5%	2.000	1.000	—	—	100	—	—	—	—	—	2.000	1.100	100	Levél kelet nélférl			
Nagybánya város	5%	2.000	700	—	—	100	—	—	—	—	—	2.000	800	100	1861. alapító levél			
Hajdúnánás város	5%	2.000	1.300	—	—	100	—	—	—	—	—	2.000	1.400	100	1860. I. 18. alap. l.			
Szentendre város	5%	1.400	—	—	—	100	—	—	—	—	—	1.400	100	100	1860. IV. 3. jkv. ktv. és levél			
Vitéz-alapítvány	5%	400	140	—	—	20	—	—	—	—	—	400	160	30	1861. jkv. ktv. és l.			
Marczibányi Imre	5%	1.680	—	—	—	84	—	—	—	—	—	1.680	84	84	1861. jkv. ktv. és l.			
Údvarnokai Gyula	4%	—	840	—	—	420	—	—	—	—	—	—	420	420	Fiatali könyv			
Fejes János	Kamat nélkül	4.000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.000	—	—	1. végzés			
Összesen:		42.880	9.713	310	—	2.410	1.150	—	—	—	—	42.880	10.973	2.410	1.			

Budapest 1924. december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

Kocs Zoltán s. k.

Kelenen s. k.

A könyvelésért

néh. Egressy Gyula helyett

Bádcics László.

1925. évet illető személyzeti fizetések és nyugdíjak	1924. dec. 31.	
	K	f
Fröhlich Izidor osztálytitkár	1.000,000	—
Jónás Károly nyugdíjas	400,000	—
Özv. Rieger Péterné	300,000	—
Özv. Tiringner Béláné	600,000	—
Fináczy Ernő osztálytitkár	1.000,000	—
Összesen:	3.300,000	—

Budapest, 1924 dec. 31-én.

A könyvelésért:
néhai *Eyssen Gyula* helyett:
Badics László.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője
MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET
Koós Zoltán. *Kelemen.*

Megjegyzések

az 1924. évi vagyonmérleghez és zárszámadáshoz.

Az Akadémia vagyonának értékelése az eddigi gyakorlatnak megfelelőleg papirkoronában történt. Az Akadémia tulajdonában levő érték-papírok a mérlegben ezuttal is tőzsdei árfolyamuknál lényegesen alacsonyabban vannak felvéve.

Az Akadémia tulajdonában levő értékpapiroknál a következő eltérések mutatkoznak:

csökkent: sorsolás és eladás folytán Magyar Földhitelintézeti 4%-os szab. és talaji. záloglevelek névértéke 1,876.000 koronával, 4½%-os Magyar Földhitelintézeti záloglevelek 12,200 korona névértékkel, Pesti Hazai Első Takptár részvény két darabbal, Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézeti 4½%-os záloglevél 10.800 korona névértékkel, a Fabricy S. alapítvány 30.000. Magyar Földhitelintézeti 4%-os záloglevél névértékkel, Fraknói Vilmos alapítvány 12.000 korona Magyar Földhitelintézeti 4%-os záloglevél névértékkel, a Feridun ösztöndíj alapítvány 68.000 korona Magyar Földhitelintézeti 4%-os záloglevél névértékkel, a Feridun bej. alapítvány 50.000 korona 4%-os Magyar Földhitelintézeti záloglevél névértékkel, a Szemző István alapítványa 7.862,000 korona beváltott Magyar Földhitelintézeti pénztárjeggyel.

Szaporodott ellenben az Akadémia értékpapírállománya 2 drb. Beregmunkácsi Takptár részvennyel, 200.000 korona névértékű Magyar Mezőgazdák Szövetkezete alapítói üzletrésszel és a Magyar Nemzeti Bank alakulásakor jegyzett 10 drb. Magyar Nemzeti Bank részvennyel.

Az ingatlan vagyonállományban az 1924. évben változás nem történt.

A zárszámadás szerint volt 1924. évben:

bevétel	554,469.359 K 79 fill.
kiadás	521,246.902 α 94 α

Vagyonkezelési felesleg: 33,222.456 K 85 fill., amely összeggel az Akadémia szabad rendelkezésre álló vagyona 36,499.815 korona 49 fillérre emelkedett.

Néhai *Eyssen Gyula* helyett:
Badics László.

A M. Tud. Akadémia fűtési berendezésének kijavíttatása.

II. Jegyzet a 78. laphoz.

Akadémiánk palotájának még 1865-ben készült fűtési berendezését az Igazgató-Tanácsnak 1924. június 5-én hozott határozata alapján a múlt év augusztus-szeptember és október hónapjaiban a beérkezett legkedvezőbb árajánlat elfogadásával olyképen kellett kijavíttatni, hogy a heti ülésteremnek, amelyben az Akadémián kívül a legtöbb tudományos és irodalmi társaság is üléseit szokta tartani, továbbá az e mellett fekvő képes teremnek és az ezekhez csatlakozó előszobának fűtési berendezése teljeseen megújított.

Ez az átalakítás a következő költségekkel járt:

I. Új kazán és szivattyú berendezés és a központi fűtőberendezés egyéb szükséges részeinek megújítása	122.953,512 K
II. Az új kazánházzal összefüggő munkálatok	8.930,000 «
III. A kazánház világításának berendezése	1.556,000 «
Összesen:	133.439.912 K

A Római Magyar Történeti Intézet költségvetése az 1924/25. költségvetési évre.

A Római Magyar Történeti Intézet (Istituto Ungherese di studi storici) néhai Fraknoi Vilmos t. t. úr kezdeményezésére és alapítványaiból (lásd Ügyrend 109. §), valamint a vallás- és közokt. minisztérium hozzájárulásával létesült és évi javadalmát az 1924/25. költségvetési évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 15.000 azaz Tizenötezer aranykoronában állapította meg.

Ez az összeg havonként utalványoztatik.

A Római Magyar Történeti Intézet akadémiai bizottságának előadói tiszteletdíja félévre 500,000 K.

Az Akadémia kiadványát tiszteletpéldány gyanánt megküldi az Intézet könyvtárának.

Nekrologok.

Áldásy Antal l. t. beszéde Pasteiner Gyula t. t. ravatalánál 1924 november 10.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

A magyar tudományos élet vezető intézményeinek nevében lépek e ravatalhoz, hogy búcsút vegyek Pasteiner Gyulától, e koporsó néma lakójától. Búcsúznom kell a magyar műtörténet, a művészeti szakirodalom megalapítójától, a kiváló tanár és tudóstól, a tudományban, a művészetben, az irodalomban megalkuvást nem ismerő egyenes, határozott jellemű férfiútól.

E hely, e pillanat nem alkalmasak arra, hogy érdeme szerint méltassam Pasteiner Gyula tudományos munkásságának értékét, hogy beleillesszem azt a magyar tudomány-

történetben az öt megillető helyre. Nem méltathatom érdemük szerint tanulmányainak hosszú sorát, melyekben a magyar műtörténetnek nem egy homályos problémáját helyezte kellő megvilágításba. Csak rámutathatok azokra a hézagpótló, maig is egyedül álló munkáira, melyekben a művészetek történetét, a magyar középkori művészeti emlékeket ismertette meg a hazai szakkörökkel és a nagyközönséggel. Csak érinthetem azt a szerepet, melyet hazánk művészeti mozgalmaiban a múlt század 80-as éveiben játszott. Mert a gyász órájában, a veszteség feletti fájdalom pillanatában tudományos munkásságának objektív méltatása nem lehetséges. Csak mélységes fájdalomknak adhatunk kifejezést, hogy ismét kidőlt sorainkból a magyar tudományos világnak, a magyar kultúrának egy régi, érdeműs munkása, hogy ismét szegényebbek lettünk egy büszke, öntudatos férfiúval, aki nem keresve az olcsó népszerűséget, tudományának, hivatásának élt kizárólag, akire méltán illik Horatius mondása: *Odi profanum vulgus et arceo*, de aki e mellett telve lelkesedéssel tudománya, hivatása iránt, tanítványainak melegszívű tanára, irányítója és tanácsadója volt, aki ha nem is alapított talán iskolát a szó elvont értelmében, tanítványai sorába számíthatta mindazokat, akik az utolsó évtizedekben a magyar művészet, a magyar műtörténet művelőinek sorába tartoztak.

Pasteiner Gyula, szeretett kartársunk, kedves barátunk! Az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akarata Reád is kimondotta: eddig és ne tovább. Betelt élted mértéke és az Úr maga elé szőlított Téged, hogy miként a bibliai sáfár, számot adjál a reád bízott talentomokról. Földi porhüvelyed útrakészen áll, de mielőtt átadjuk azt örök pihenőre az anyaföldnek, hadd intézzem hozzád az utolsó búcsúszavakat mindazok részéről, kikkel tudományos munkásságod révén életedben összeköttetésben állottál.

Búcsúzom Tőled, Pasteiner Gyula, a M. Tud. Akadémia, a magyar tudományosság legfőbb foruma nevében, melynek negyedfél évtizeden keresztül tagja voltál. Az Akadémia nevében, melynek tudományos munkásságában míg erőd engedte, fáradszátlanul vettél részt, mely tudományos érdemeidet a tiszteleti tagsággal, a legmagasabb kitüntetéssel jutalmazta, melyet a tudomány hivatott művelőinek juttathat.

Búcsúzom Tőled a Pázmány Péter Tudományegyetem és annak bölcsészeti kara nevében. Az egyetem nevében, melynek tanszékén 31 éven át hirdetted tudományod igéit. Az egyetem nevében, melynek szolgálatában tudomány-

szakodnak generatiokat neveltél, melynek hallgatóival szemben szigorú követelésekkel léptél fel, de akiknek mindent megadtál, amit egy valódi, igaz tudós és tanár tanítványainak megadhat. Az egyetem nevében, melynek dékáni tisztét ritka körültekintéssel viselted, amelynek jogait, autonómiáját, kiváltságait ugyanazzal a hajthatatlansággal védelmezted, mely Téged mint férfiút jellemzett. Az egyetem nevében, melynek történetében nevedet örökre emlékeztetéssé titted, mert a Te nevedhez fűződik az egyetemi műtörténeti gyűjtemény megalapítása, melynek kiépítésén, fejlesztésén évtizedeken keresztül fáradoztál. Ez az alkotásod meg fogja őrizni nevedet az Alma Mater történetében, mely odaadó, hűséges tagját gyászolja Benned.

Búcsúzom Tőled a Szent István Akadémia, a magyar katolikus tudomány képviselője és a Szent István Társulat nevében, melyek Benned nem csak a tudós tagot, az ügybuzgó választmányi tagot, hanem a katolikus hitnek rendíthetetlen hívét, a vallásához mély meggyőződéssel ragaszkodó férfiút tisztelték.

És végül búcsúzom Tőled mindazok nevében, kiket Hozzád baráti kötelék fűzött, akik fájdalommal látnak távozni soraikból arra az útra, melyről többé nincs visszatérés.

És most mielőtt megindulnál utolsó útra, még egy szavunk van Hozzád. Köszönjük Neked mindazt, amit egész életeden keresztül a magyar tudományért, a magyar kultúráért tettél. A magyar tudományért, a magyar kultúráért, melynek felvirágoztatásában Neked is részed volt, melynek szentelted ifjúkorod lelkesedését, férfikorod munkásságát, hajlott korod tapasztalatait, és amelynek válságos helyzetbe jutását aggkorodban Neked is meg kellett érned. Térj örök pihenőre hosszú munkában eltöltött élted után és álmodjál a magyar tudomány, a magyar kultúra megújulásáról, mely el fog következni, mert el kell következnie. Pasteiner Gyula, szeretett barátunk, kedves kartársunk, Isten veled!

Heller Farkas l. t. gyászbeszéde Buday László ravatalánál
1925 március 10-én.

Mélyen tisztelt gyászoló Közönség!

Ha a villám lecsap közvetlen közelünkben, annyira elkábulunk, hogy nem tudjuk áttekinteni veszteségünket. Ily kábultnak érzem magam, midőn a Műegyetem tanácsa és a Magyar Tudományos Akadémia nevében búcsúztatnom kell Buday Lászlót. Valóban villámütésként hatott ránk

halálának híre. Hiszen még néhány nap előtt szorítottuk e falak közt baráti jobbját és hallottuk szeretett hangját. Oly hirtelen és súlyosan ért e csapás, hogy nem tudom, a kiváló tanárt, közgazdasági osztályunk lelkes dékánját, a szeretett kartársat, a meghitt jóbarátot, az Európaszerte ismert tudóst, avagy az igaz magyar hazafit sirassam benne. Mert mindezt veszítettük a Te oly váratlanul kialudt életteddel, kedves kartársunk és szeretett barátunk! Rövid időt, csak 5 évet töltöttél körünkben, de e rövid idő is elég volt arra, hogy itt mindenki megszeressen és ragaszkodó őszinte barátsággal fűződjék neves és önzetlen egyéniségedhez. Hiszen ittléted első napjától belekapcsolódtál műegyetemünk életébe és beleolvadtál a hagyományos szellembé, mely bennünket itt egybefűz. Rövid tanárságod alatt is Rád esett a választás a közgazdasági osztály dékáni méltóságának betöltésénél és a Tőled megszokott lelkesedéssel, tapintattal és kötelességtudással viselted e láncot életed utolsó napjáig.

Buday László már hosszú és fényes pályafutás után került Műegyetemünkre. Fényes nevet és bő tapasztalatokat hozott magával. Pályáját a szépirodalom terén kezdte és már 20 éves korában az Ország-Világ segédszerkesztője volt. Majd oly pályára sodorta a sors, mely látszólag messze esik tevékenysége első színterétől. A Központi Statisztikai Hivatalban vállalt állást és ezzel a szépirodalom nyájás körét a számok rideg világával cserélte fel. De számára e számok nem voltak élettelen számsorok, mert szeretett hazája állapotának titkait tárták fel előtte. Gyorsan is haladt előre hivatali pályáján, mint statisztikus nagy nevet teremtve magának. 1914-ben e hivatal vezetését vette át mint igazgató, mely minőségében később helyettes államtitkárrá lépett elő. Mint a hivatal köztisztviselője álló igazgatóját érte az a kitüntetés, hogy a Műegyetemen az alkalmazott közgazdaságtan és statisztika tanszéke megüresedvén, a Műegyetem tanácsa egyhangú lelkesedéssel Öt hívta meg e tanszékre.

A tanári állást, mint szigorú kötelességet fogta fel, mely nemcsak a tanításban és a példa útján való nevelésben, hanem a tudomány továbbvitelében is áll. Bár már hivatali pályáján is számtalan kiváló dolgozattal gazdagította irodalmunkat, most nyílt meg számára igazán a lehetőség arra, hogy egészen tudományának éljen. Fel is használta e lehetőséget bőségesen, mert tanári működésének majd minden évéhez egy nagy munkája fűződik. Pedig a közélet ezután is nagy mértékben lefoglalta maga számára

mélységes ismereteit és biztos ítélőtehetségét. A Statisztika elmélete c. munkája kiváló elméleti szakmunka, mely a külföld irodalmában is igen számottevő munka volna. Agrárpolitikája mintaszerű összefoglalása és éles kritikával való megvilágítása a mezőgazdasági politika alapelveinek, mely munkáját számunkra különösen becsessé teszi az, hogy a magyar viszonyok alapos ismerete és — mi több — igazi megértése szól minden sorából. Mindenekfölé emelkedik azonban «Megcsonkított Magyarország», mely tudományos munka és hazafias tett egyszerre. Német, francia és angol nyelven járja e munkája a világot, mindenfelé a magyarság igazát hirdetve.

Fényes tudományos sikereket jutalmazott a Magyar Tudományos Akadémia, midőn 1914-ben tagjai sorába választotta. Tevékeny szelleme itt is mindjárt serény munkára készítette. Magas színvonalon mozgó előadásaiival, melyek a magyarság művelődési viszonyaival és a statisztika rendszer-tanával foglalkoztak, derekasan kivette részét a II. osztály működésében. A nemzetgazdasági bizottság biztósitan rátermett egyéniségét sietett is maga számára kiválóan rátermett előadójának választotta meg. E minőségében szinte páratlan körülményekkel és buzgalommal fáradozott, minthogy minden ügykört, mely rá hármlott a maga ügyének tekintett, melyért egész személyiségével és tehetségével kell helyt állania. Pályadíjak és akadémiai megbízások koszorúzták munkásságát. E megbízások egy részének már nem tudott eleget tenni, mert meggátolta benne a halál. Így nem tudta már megírni a magyar középosztályról szóló munkáját, mellyel a mult évi nagyülés bizta meg. Pedig e fontos munka megírására egyénisége, tárgyismerete és éles ítéllete folytán annyira rátermett volt, mint kevesen az országban. Nem tehet többé eleget annak a megbízásának sem, hogy az Akadémia Széchenyi jubileumával kapcsolatban megírja az Akadémia hatását, szeretett tudományára, a statisztikára.

Szerencsétlen nemzet, mely ilyen fiát akkor veszíti el, midőn még annyi terv, annyi megvalósításra váró gondolat élt agyában, melyek mind a tudomány előbbrevitelét és a haza javát szolgálták volna. Szerencsétlen ország, mely a mai súlyos viszonyok között ilyen egyéniséget veszít, ki hazafias lángolásában is mindig megtartotta higgadtságát a rideg tények megítélésében, ki barátban, ellenségben egyaránt a becsületes szándék tiszteletét tudta kelteni és igazszándékával, mely homlokára volt írva, valamint őszinte melegségével barátságra és tiszteletre kényszerített mindenkit kívül érintkezésbe került.

Kedves Barátunk! Mi, kik munkásságodat közvetlen közelségből szemléltük, nehezen tudunk belenyugodni, hogy mindez számunkra csak emlék, csak néhány rövid év visszaemlékezése legyen. Csakis az a tudat segítheti ezt elviselni, hogy a nagy isteni Gondviselés akarta ezt így, melynek akaratára nem tűr ellentmondást, csak fájdalomteljes megnyugvást.

Isten Veled, Buday László! Mélyen megilletődve kiáltják ezt Utánad elszomorodott kartársaid és barátaid oda, ahonnan szeretett hangod már nem tud búcsúszavunkra válaszolni.

Hóman Bálint l. t. beszéde gróf Apponyi Sándorig és t. t. ravatalánál 1925 április hó 20-án.

A magyar kultúra legfőbb örékek és a magyar tudomány munkásainak utolsó üdvözlését hozom gróf Apponyi Sándornak.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter nevében bucsúzom nemzeti tudományunk lelkes művelőjétől, kulturintézményeink bőkezű pártfogójától; a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa nevében bucsúzom nagyérdemű, tudós tagtársunktól, a Magyar Bibliophil Társaság nevében a legnagyobb magyar bibliophiltől, a könyvtárosok fejedelmétől, a Magyar Nemzeti Múzeum nevében a nemesszívű jótevőtől, a Nemzeti Múzeum világhírű Apponyi Könyvtárának alapítójától.

Gróf Apponyi Sándor halálával egy nagy kulturhivatásnak szentelt, szép és nemes törekvések harmóniájában felolvadó, tudományos és morális eredményekben gazdag földi élet jutott végső állomásához. Apponyi Sándor megtestesülése volt a szó eredeti, igazi értelmében vett arisztokratának; *ἀριστος* volt, «legjobb», aki Istenadta tehetségét, őseitől örökölt vagyonát és előkelő társadalmi helyzetét nemzete kulturájának előrevitelére, a magyar kultúrájuk gyarapítására használta fel. A magyar Pécz-nemzetség hitével és energiájával, az olasz Nogarolak művész lelkével, ősenek — Apponyi Antalnak — könyvrajongásával és a verbeli tudós kitarásával, önzetlenségével és szigorú önkritikájával szentelte életét a kora ifjúságában maga elé tűzött nagy cél szolgálatára. A magyar könyv kultuszával, egész élete munkájával és ezt betetőző nagy áldozatával a Széchényiek korának nagy hagyományait ültette át eszmékben és ideálokban szegény jelenünkbe. Hazafias példa-

adásával új erőt öntött a magyar tudomány sorsán csüggedő lelkekbe.

Apponyi Sándor távozása nagy, nagy veszteséget jelent a magyar tudománynak s itt, koporsójánál állva, mégsem érezzük az elmulás okozta mélységes bánatot. Az élet, a magyar jövő, a magyar reménység levegőjét érezzük szétáradni e ravatalból. Apponyi Sándor nem halt meg. Lelke, a nagy Széchényiektől örökölt szelleme továbbra is élni fog közöttünk és meg fogja termékiteni megcsontított összetört hazánk kulturáját. Szelleme világító fáklyaként fogja vezetni nemzetünk vezető társadalmi osztályait a magyar kultúra felvirágzásához vivő úton, diadalra fogja vinni a magyar kultúra ügyét s a kultúra allappillérének újra fölépülő történeti Nagy-Magyarország lobogóját. Ebben a reményben fájó szívvel, de megnyugvó lélekkel búcsúzunk nagy kort ért, nagy hivatást betöltött tudós halottunktól.

Emléke, mint a többi fejedelmi és főúri tudománypártoló nagy magyarok — Hunyady Mátyás, Széchényi Ferenc és István, Teleki József — emléke, túl fogja élni a jelen ephemer dicsőségének örvendező kortársak emlékét. Kísérje utolsó útján a magyar kultúra hivatalos gondozóinak, a magyar tudomány munkásainak és a magyar nemzetnek soha el nem múló hálája!

Jelentés az akadémiai választásokról.

Az 1925. évi nagygyűlésen megválasztottak:

Elnöknek: újból Berzeviczy Albert ig. és t. t.

Másodelnöknek: Ilosvay Lajos ig. és t. t.

Igazgató tagnak: Csánki Dezső r. t., osztályelnök.

Az I. osztályba.

Tiszteleti tagnak: Ravasz László író és egyházi szónok.

Rendes tagnak a B) alosztályba: Horváth Cyrill l. t., irodalomtörténetíró.

Levelező tagnak az A) alosztályba: gróf Zichy István a magyar őstörténet kutatója.

Levelező tagnak a B) alosztályba: Zsigmond Ferenc irodalomtörténetíró.

A II. osztályba.

Tiszteleti tagnak: Károlyi Árpád r. t., történetíró.

Rendes tagnak a B) alosztályba: Takáts Sándor l. t., történetíró.

Levelező tagnak az A) alosztályba: Moór Gyula a jogfilozófia művelője.
Schütz Antal filozófiai író.

Levelező tagnak a B) alosztályba: Gombos Ferenc Albin történetíró.
Madzsar Imre történetíró.
Szekfű Gyula történetíró.

Külső tagnak: Japikse Miklós holland történettudós.

Meyer Eduard berlini egy. tanár, történetíró.

A III. osztályba.

Tiszteleti tagnak: gróf Teleki Pál ig. és l. t.

Rendes tagnak az A) alosztályba: 'Sigmond Elek l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba: Gróh Gyula állatorvosi főiskolai tanár, vegyész.

Ortvay Rezső egyet. tanár, fizikus.

Levelező tagnak a B) alosztályba: Csiki Ernő muzeumi ig., a rovartan művelője.

Külső tagnak: Ramann Emil müncheni egyet. tan., a talajtani tudomány munkása.

Don Santiago Ramón y Cajal a madridi egyet. tanára, histologus.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVI. KÖTET.

1925 június—szept.

6—9. FÜZET.

A M. Tud. Akadémia LXXXV. ünnepélyes közülése

Jókai Mór emlékezetére.

I. Berzeviczy Albert ig. és t. t. tag elnöki megnyitó beszéde.

Tisztelt Ünneplő Gyülekezet!

A Jókai Mór születésének századik évfordulója alkalmából főleg a hazában, de az elszakadt részekben s a külföldön is végbement és még véget nem ért ünnepléseknek szinte beláthatatlan sora legvilágosabban mutatja az ő alkotásainak az idővel dacoló becsét és hatását s az írói génusza iránti elismerésnek osztatlan, szinte egyetemes jellegét. Akadémiánk összhangban találja magát egész hazai irodalmi világunkkal, midőn ez idei ünnepélyes közülést szintén a Jókai nagy emlékének szenteli.

Az ünnepi megemlékezések kétségkívül gazdagítják Jókai-irodalmunkat és hozzájárulnak az ő művészi alkotása s írói egyénisége körül felmerült vitás kérdések újabb megvilágításához és tisztázásához is. Egy oly nagyhatású és roppant alkotóerejű író fölött a vélemények sohasem zárhatók le az ő halálával. Vannak kérdések, melyekre az elfogulatlan és biztos válasz megadása nagyobb időbeli távlatot igényel s másrészt a váltakozó nemzedékek és változó korok megítélésében nyilvánuló szükségszerű eltérések legbiztosabb próbakövei annak, hogy mi válik állandó, szinte változhatatlan irodalmi közvéleménnyé.

A Jókai alakja körül ezt az állandósult irodalmi közvéleményt már ma is meglehetősen kialakultnak látjuk. Ő ma is legolvasottabb írónk, ismerete a külföldön terjedőben van, legszigorúbb bírálóinak véleményét régen enyhítette, kiválóságának, rendkívüliségének elismerésében régóta egyetért az irodalmi közfelfogás.

Vajon ez azt jelenti-e, hogy Jókait immár egészen ismerjük, hogy munkássága és egyénisége nem tár fel többé

oly vitás kérdést, melyhez még hozzászólni, mely fölött még különböző nézeteket vallani lehet? Bizonyára nem. A classica philologia még ma is új szempontokat vél találhatni a több ezer év előtt élt remekírók sokkal szűkebb körü szellemi hagyatékának megítéléséhez, méltatásához és magyarázatához; hogyan találnánk mi új szempontokat közel egykorú oly írói alkotások tárgyalásához, melyek sokunkra nézve még az élmény jelentőségével bírnak, melyek csak az ifjabb nemzedékre nézve tartoznak a múlt irodalmához.

Azután vannak kérdések, melyek sohasem szűnnek meg kérdések lenni. Homer, Sophokles, Horác, Szent Ágoston, Dante, Shakespeare, Goethe, Petőfi foglalkoztatni fogják a világot, amíg a világ állni fog és azt hiszem nemcsak a mai, az ő korából még alig kinőtt nemzedék, hanem sokkal későbbiek is méltónak és érdekesnek fogják találni a Jókaiival való foglalkozást is. Méltónak és érdekesnek pedig addig találjuk a valamivel való foglalkozást, amíg az a valami eléggé gazdag, eléggé mély és sokoldalú arra, hogy fölötte nézeteink el is térhessenek, össze is ütközessenek.

Visszatérek a kérdéshez: ismerjük-e egészen Jókait, vannak-e véglegesen megállapodott nézeteink például az ő idealizmusára vagy realizmusára, az ő subjectivitására vagy objectivitására, művészi öntudatoságára vagy öntudatlanságára nézve? Mindezek olyan kérdések, amelyek különválaszthatók és mégis összefüggnek s amelyeknek elbirálásánál nemcsak a Jókai munkáinak tárgyszerű anyagára, hanem az ő saját vallomásaira és megnyilatkozásaira is vagyunk utalva.

Jókai nagyon közlékeny író; sokat beszélt és írt önmagáról is, szinte kedve telt benne azokra a kérdésekre, amelyeket az ő írói lényéről, munkáinak eredetéről, lelki és szellemi forrásairól valamikor valaki fölállíthat, már előre megadni a feleletet. Persze az ilyen írói közlékenység tisztában lehet azzal, hogy még önmagában nem dönti el e kérdéseket. A kritika, az aesthetika, az irodalomtörténet és a lélekbuvárlat nem áll meg az író nyilatkozatai előtt. Keresi, hogy mi van mögöttük, feszegeti, néha kétségbe is vonja azok őszinteségét, keresi s gyakran meg is találja az azok s az író művei, mint életének tettei között esetleg mutatkozó ellentéteket.

Jókai nagyon öntudatos író is volt; tudta mit miért ír és hogy ír s szeretett is számot adni róla. Mégis költői

lángeszét kellene kétségbe vonnunk, ha föltételeznők, hogy ez az öntudatosága mindig csalhatatlan volt. Rég megállapított lélektani tény, hogy a lángész működése legtöbbször öntudatlan. A lángész a maga alkotása perceiben nem tudja sem megmérni, sem megbecsülni azt, amit alkot; rendesen nem bír tudatával annak, mikor alkotja a legnagyobbat, legjobbat, legmaradandóbbat. Numine afflatur: egy láthatatlan kéz vezeti tollát, ecsetjét vagy vésőjét, ő maga rabszolgájává lesz az őt magával ragadó eszmének s néha megdöbbenve áll meg az előtt, amit alkotott, rá sem ismerve önmagára.

Egyik vallomásában Jókai maga megkülönböztetést tesz ihletszerűen, vagy csak fárasztó vesződéssel létrehozott munkái között. „Lehet valakinek — úgymond — a leg-hálásabb költői tárgy a kezében, bírhatja az írói nyelvet, a ragyogó tollat, merész fantáziát; ha nem tudta megtalálni a sugallatot, mely tárgya iránt átmelegítse, mely annak rejtélyeit feltárja, vesződni fog, kinnal alkot és belefárad, s mikor elkészült vele, bánja, hogy megteremté. Ellenben minő földöntúli gyönyör az: az önkénytelen sugallattól átmelegülve dolgozni egy munkán, melybe alkotója bele tudott mélyedni lelke egész szeretetével, azt az első megfogalmazás percében készen látja maga előtt s nem tud tőle megválni, míg be nem fejezte. Én éreztem mind a kínjait, mind az örömeit ennek a munkának . . . Azokat a munkáimat, miket az olvashatók közé soroznak — teszi hozzá szerényen, — mindig egy pillanatnyi ötlet teremté meg; másokhoz évekig készültem, s most bánom, hogy a tűzbe nem dobtam . . .»

Előbb említettem költészetének tárgyi vagy alanyi — objectiv vagy subjectiv — jellegét is. Ha nézzük, mily rengeteg világot ölelnek fel költői tárgyai, mennyi ezrét és ezrét az élő és beszélő alakoknak vonultatja fel előttünk hogy csapong képzelete a való és képzelt világ közeli s távoli terein, alig vonhatjuk kétségbe *írói tárgyilagosságát*;, hiszen ennyi temérdek ezer- és ezerféle tárgyba alig is viheti belé az író a maga lelkét, azt mind nem formálhatja át a maga képére. És mégis, ha azt tekintjük, hogy Jókainak alig van egy megírt mondata, melyet, ha a maga összefüggéseiből ki is szakítva olvasunk, benne Jókaira, nemcsak a Jókai stílusára, hanem tárgyalása, gondolkodása módjára rá nem ismernénk: ennyiben írói művét mindenestre nagyon alanyinak, mert nagyon egyéninek kell minősítenünk.

Tárgyilagos viszont Jókai annyiban, hogy elbeszélő műveiben a lírizmusok, a személyes érzelmi megnyilatkozások nem gyakoriak. Különben is a legtöbb költőnél nem lehetünk mindig biztosak felőle, vajon igazi betekintést ad-e lelkébe, vagy csak azt a képet mutatja, amelyet ő alkotott magának önmagáról. Az ilyen önmagáról alkotott képzetek, — köznyelven pose-ok — minden írónál föltalálhatók, többnyire jóhiszeműek is, mert gyakran öntudatlanok. Az írók nemcsak olyanoknak látják, olyanoknak hiszik is magukat, aminőknek feltűnni akarnak. Utóvégre is nem lehet azt rossz néven venni, ha valaki, akiben annyian gyönyörködnek, önmagában is tetszést talál. Hogy ez az öntetszés, az az önmagáról felállított kép gyakran téves, az csak mentségére szolgál az írónak. A legnagyobb emberek gyakran nagyot tévednek a saját megítélésükben. Mondják, hogy Goethe sokkal többre becsülte természettudományi — különösen színtani — fölfedezéseit és megállapításait, mint költői műveit. Heine megírta Paganiniról, hogy, ha művészetének rajongói elragadtatásukat nyilvánították játéka fölött, kezével legyintett s azt mondta: de mit mond bókjaimhoz, melyekkel a tapsokat megköszöntem? Rendkívül sokat tartott bókjai kecses voltára, pedig azok hoszszú, csontos alakja miatt nagyon esetlenek voltak.

Költőknek, úgy mint általában embereknek lelkébe igazi bepillantást többnyire csak a szenvedély kitérősei nyújtanak: és Jókai épenséggel nem volt szenvedélyes ember; szelidlelkű volt és tudott uralkodni magán, sőt bámulatosan fegyelmezte magát, különösen a munkára: ez egyik titka volt rendkívüli munkabírásának. Egyszer láttuk őt nemes haragra gyuladni, mikor a képviselőházban beszédje egy fordulatát komédiának nevezték. Tiltakozott ellene, mintha ő a parlamenti pályán olcsó babérokat hajhászna, ellenkezőleg, azokat a babérokat is, melyeket más téren szerzett itt és csak itt tépik le róla.

Nemes és őszinte vonás volt nála, *hogy rendkívül érzékeny volt a becsületére, hírnevére* és kegyetlenül ostorozta a tudatos és szándékos becsületrablókat. «Valakinek a becsületét ellopni — úgymond, — nem csak azért leg súlyosabb, mert a becsület a legdrágább kincse mindenkinek, hanem azért is, mert azt legnehezebb visszaadni». És egy parlamenti beszédjében ezt mondta: «A tisztelet adója a legterheesebb minden adónemek között, a jó közönség semminek sem örül olyan nagyon, mint ha azt hallja, hogy egy ember, akit évtizedeken át mint jó hazafit és becsüle-

tes embert ismert, ime nem érdemelte azt, mert kisült rá, hogy hazaáruló és tolvaj! Óh milyen jól esik azt hallani, hogy nem tartoznak már neki semmivel!»

Ha az ilyen megnyilatkozásokat teljes értékük szerint is fogadhatjuk el, több óvatosságra van szükségünk, mikor Jókai a *saját élményeiről*, lelki állapotairól beszél. Természetesen itt is érintkezik a valószerűség kérdése az öntudatosság kérdésével. Goethe talán maga sem tudott volna pontosan számot adni arról, hogy ifjúkori visszaemlékezéseiben, melyeket ő maga «Wahrheit und Dichtung» alcímmel jelölt meg, mennyi volt a valóság és mennyi a költészet? A teremtő képzelet isteni adomány, az nem hagyja magát szolgaszerepre kárhóztatni: úrrá lesz gyakran saját tulajdonosa fölött és elhomályosítja annak érzékét a való igazság iránt.

Jókai néha a humorista kedélyes túlzásával beszél a saját gyöngeségeiről; nem vehetjük neki rossz néven, ha viszont néha a romantika varázsát önti ki élményeire s nem törődik a szoros valószerűséggel. Így amikor az átélt veszélyekről beszél, melyeket egyébiránt kicsinyelni senki sem akar. «Bizonyos, — írja egy újabb méltatója — hogy Jókaival is inkább csak az emlékezetnek utólagos, öntudatlan autoszugesztíója hiteti el az így rendkívülivé fűvódott esetek élményszerű valóságát, de elhitei s ime, az ilyen irigylésreméltó lelkű ember teljes jóhiszeműséggel véli irás közben, hogy semmi valószerűtlen elemet nem lop be az elmondottakba.» Megrendítő például az, amit első felesége halála utáni lelki állapotáról, látományairól és álmairól elbeszél. De érthetjük-e azt s magyarázhatjuk-e csupán mint az önfegyelmzés ritka példáját, hogy mikor e nagy lelki válságra megnyugvást keresve útra kel, már első olaszországi állomásán egy éjszakáját arra használja fel, hogy Lenczi fráterről írjon kacagató kalandokat?

És sajátságos, hogy Jókai, aki szinte tudatosan ragadtatta el magát képzelete által, mégis hevesen tiltakozott, ha őt a *modern realista írókkal szemben idealistának tüntették fel*.

«Hát miért volnék én idealista? — írja — s miért volnának realisták csak azok, akik Balsac és Zola iskolájához tartoznak? Hiszen igaz, hogy furcsa dolgokat is irtam össze, amelyeket csapongó képzelet hozott elém; de a munkáim összes tömege egy egész nemzet népéletét igyekszik hiven, a valótól ellesetten visszaadni. Én egész hajlamom szerint realista író vagyok s azt mondom, hogy

ilyen a valódi élet. Csak egy különbség van közöttünk. Megmondom, hogy mi! Én ezer ember közül, akinek az élettörténetét ismerem, találtam ötven olyan alakot, aki képviselője volt a rossz szenvedélyeknek; de találtam ötszázat olyant, akinek jelleme a mindennapin felülemelkedett. Hátha az ötvennek a történetét irtam volna meg csupán, most magasztalnának, hogy milyen derék realista író vagyok; de mert azok mellett a többséget alkotó magasabb jellemeket választottam vezéralakokul, azoknak a történetét vettem tanuságul: azzal szidnak, hogy idealista vagyok. Én nem tagadom el a regényírónak azt a jogát, hogy az élet árnyoldalait élethűen részletezve, csoportosan adja az olvasó elé; de követelem, hogy az élet fényoldalai is el legyenek fogadva realizmusnak. Hát csak a korcsmai dulakodás képe jogosult faj, a csatatér leírása már nem az? A részeg, a kéjenc csak a valódi emberalak? A hős, a martír már csak képzelet? A városok szennye, a kloákák förtelme, a lebujok maszatja csak a realizmus? A virágos mező, a háborgó tenger, a falusi magány már csak idealizmus? A kéjvágy, az állati ösztön a valódi emberi attributum; az erény, a hűség csak tettetett külmáz?... Akik par excellence realistáknak szeretik magukat hivatni, erőszakosan kiválogatják a társadalomból a romlott kivételeket, alakokban úgy, mint helyzetekben s azokat csoportosítják mesterségesen, hanem azért, mert híven van leírva a kórház, a fegyentelep, a tébolyda, nem képviseli az igazi világot. Nekem a világ szebb fele jobban tetszik, de azért nem vagyok idealista.»

Ne vitatkozzunk vele; inkább mondjunk hálát neki azért a ragyogó védelemért, amelyben e sorok által a megtagadott idealizmust részesítette.

Ebben a vallomásában már megtaláljuk az ő *költői optimizmusának* magyarázatát is, mely írói lényének talán valamennyi közt legrokonszenvesebb vonása s mely megnyilatkozik abban a rajongásban is, amellyel ő költői hivatását mindenek fölé helyezi. Ez az optimizmus az a «káprázatos sugárözön», melyben alakjainak boldog seregét megfürdeti teremtdjük képzeletének isteni derűje... A jókedvnek ebben a kiapadhatatlan színpompájában benne van «egy egész nevető Magyarország».

Jókai maga egyben vagy másban látja varázslatos hatásának titkát, mintha nem akarná azt a saját érdeméül elismerni. Akadémiai székfoglalójának tárgyául a *magyar néphumort* választotta s ezt az értekezését így végezte:

«Ha engem valaki számadásra talál vonni: mi jogon foglalom a helyet derék szaktudósaink nagy tekintélyű sorában? nem fogom neki azt felelni, hogy ime irtam 91 kötet (akkor még csak ennyi!) regényt és egyebet, mert azok valószínűleg néhány lustrum elmúltával Dugonicsnak azon korszakban közkedveltségű regényei szomszédságában fogják pihenni a boldog elfeledés álmát; de fogom mondani azt: én e kötetekbe gyűjtöttem össze a magyar néphumor elszórt alakjait, ezeket hagytam az utókornak! És ezek a kötetek élni fognak és tanuskodni, míg a magyar él; ez pedig él — míg a világ áll.»

Másutt ismét a *magyar nyelvben* látja a költészet varázsforrását. «Hogy magyarul írok, azt nem azért teszem, mert nemzetem iránti kötelességem kényszerít, hogy hű hazafi legyek; hanem azért, mert én olyan szép kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odatalálóbbs *nyelvet nem ismerek, mint a magyar...* magyar nyelven költeni olyan, mint a hegedűművésznek a Stradivarión játszani... hálát adok az Istennek, hogy ezt nekem adta anyanyelvül...»

Költői hivatásáért való rajongása fölébe emeli a kritika minden kellemetlenkedéseinek. Ezt különösen Gyulaival érezteti. Vele való háborúságának okát abban látja, hogy Gyulai azt hiszi, «miképen kritikusként lenni okosabb dolog, mint poétának», ő meg azt vallja, hogy «kár annak kritikusként lenni, aki jó költő lehet. Isten ellen való véték a jó borból ecetet csinálni.» Azután fölteszi a kérdést: *Mi a kritika? A költészetnek az inasa... a múzsák szobalánya... pincér a publikum háta mögött... porkoláb Apolló armádiájában... kéményseprője a Helikonnak... olympusi finánc stb.* Ő — úgymond — Gyulait anatomicide disztíngválja; nem minden organumát tartja ellenségének. A szíve s a tüdeje, azok jó barátai; hanem a mája, meg az epéje, mely kritikai hajlamait rejti, azok ellenségei. Amiért vele kötekedni meg nem szűnik.

Természetes, hogy aki így csüng hivatásán, az *nem akar megöregedni*. Jókai kigúnyolja azokat a megtiszteltetéseket, amelyekben a «jó öregeket» szokták részesíteni s amelyeknél az ünnepektől nagyon jól tudja, hogy az az ő temetése. «No hát én — úgymond — ezt a temetést nem engedtem magamon végrehajtani... Nevetségessé, sőt szánalmassá lehet minden ember, aki túléli a férfikor határát: hadvezér, államférfi, financier. (Ez az utóbbi leginkább.) De nem lesz azzá a művész, amíg szelleme el nem hamvad.»

Ez a rajongás *vallat vele szerelmet az íróasztala* iránt «Ah, — írja — az íróasztal istenáldott hely! Egyedüli sziget a vízözönben: tündérkastély, ami a mesevilág örömeit rejti; tanácsadónk, ha mindenki elhagyott; oltárunk, ha kedélyünk fel van dülva; uradalmunk, ha mindent elvesztettünk; még a börtönben is az a darab papir, amin a toll végig fut, az örökké szabad hely, az egyedüli négyyszög-lábnyi területe az elidegeníthetetlen szabadságnak. Az íróasztal az «Otthon»; az íróasztal az «Én». Se ne dicsérjenek, se ne vádoljanak engem azért, hogy olyan sokat írok; önző vagyok, magamat mulattatom...» Bizonyára a tiszta igazságot mondja Jókai, mikor azt vallja, hogy neki *az irodalmi pálya* minden szenvedéseivel, küzdelmeivel, nehézségeivel együtt a *gyönyörök végtelensége* volt.

Igy a költő saját egyéni megnyilatkozásai is, ha lefejtjük róluk azt a keveset, amit az általános emberi gyarlóság, a nagyság érzetének megmagyarázható mámora s a képzelet ellenállhatatlan irama vétenek az igazság és őszinteség ellen, végeredményben csak kiegyenlítik a látszólagos ellenmondásokat s összhangzatosan kiegészítik és megerősítik azt a benyomást, melyet Jókai művei alkotó erejének tüneményességéről, költői eszközeinek gazdagságáról, világ-szemléletének derűjéről és lelkének vonzó, békés egyensúlyáról nyujtanak. Úgy hogy a születésétől letelt száz év mesgyéjén csak mindegyre nőni látjuk dicsőségét; terjedni, megerősödni a géniusza iránti hódolatot, melynek jegyében üdvözlöm a megjelenteket s nyitom meg az Akadémia LXXXV-ik ünnepi közülését.

II. Jókai költői és nemzeti értéke.

Négyesy László r. tagtól.

Ha valaki a mai ünnep tárgysorán a két előadás címét egymás mellett látja: Jókai hibái — Jókai értékei*, hirtelenében olyas gondolata támadhat, mintha vagy szereposztás történt volna, vagy a második előadó azt képzelte, hogy az ő feladata lesz a jót elmondani az ünnep hősről. És talán azt az élcet rögtönzi, hogy Jókai százéves ünnepén ime megfordul a kocka, a szépirodalmi és a kritikai közvélemény szerepet cserél: az első száz évben az volt a szokás, hogy az íróársak karban magasztalták Jókait, a kritikusok pedig hibáit feszegették, a második száz évben, úgy látszik, a

* E tanulmány előtt Rákosi Jenő ig. és tt. tartott előadást «Jókai hibái» címmel. Ez előadást kiváló tagtársunk nem foglalta írásba.

költőtársak fogják képviselni a vádat és az elmélet emberei látják el a védelmet.

Ha ilyen gondolat hirtelen felötlik is, bizonytalannal hirtelen el is múlik. Mindenki rájöhet, hogy a két cím közt az ellentét csak a szemnek szól, afféle szereposztásra nem lehetett szükség. Tudhattam én és tudhatta mindenki, hogy ha ma itt a költőtárs, napjaink egyik reprezentatív magyar írója a múlt század reprezentatív magyar írójának a hibáit teszi szóvá, abból nem ünneprontás lesz, amelyet egy másik előadásnak kell jóvátenni, hanem lesz Jókai hibáin át Jókai jelességeinek olyan dicsőítése, Jókai alakjának olyan fényözönbe állítása, amelyet az ünnep méltósága és jelentősége kíván s én akár előre elfújhatnám szerény gyertyáimat, ha az a hiú gondolatom támadt volna, hogy nekem kell megvilágítanom Jókai jelességeit.

Azt igenis elfogadom, hogy a magyar kritika mindenkor kész Jókai védelmére. Nincs magyar kritikus, aki eltúrné azt, hogy Jókairól negatív képet fessenek és ha megtörténék az a bízhatatlan dolog, hogy a magyar szépirodalom le akarná becsülni Jókait s ha akkor maga Gyulai Pál feltámadna, ő lenne az első, aki rendreutasítaná az elbizakodókat és odakiáltana nekik: «Igen, én bíráltam Jókait, mikor mindenki rajongott érte; de jegyeztek meg, hogy ő tanított meg benneteket elbeszélni!» Ilyen veszedelem azonban nincs s szépirodalmi és kritikai közvélemény a legteljesebb összhangban érzi és ünnepli Jókainak rendkívüli jelentőségét.

Én a magam témáját az ünnep természetéből vettem. A százéves határkőnél, mely előre is, hátra is utal, természetesen adódik a feladat, hogy ilyen nagy pálya értékeit számba vegyük s az a kérdés: mi lehet ezekből az, ami a jövőnek ezen a vámsorompóján áthalad. Mivel költőről van szó, esztetikai értékeket kell számbavenni s mivel magyar költőről, aki első sorban a mienk, nemzeti értékeket. Jókai pályáját csak ebből a két szempontból fogom méltatni. És ő nála mind a két szempont nagyon fontos is.

Az esztetikai, a költői érték egyetemes érvényű, legalább nagyjában véve egyetemes érték, a nemzeti érték általában helyi természetű, részben pretium affectionis-szerű, másutt nincs forgalma. Élesen azonban nem lehet elválasztani a kettőt. Közvetve még a nemzeti érték is egyetemes érték, mert mindaz az erő, amely által egy nemzetegyed a nemzetek közösségében számot tesz, egyúttal az összességben is érezteti hatását. Viszont az esztetikai érték egyúttal, már magában is, nemzeti érték is, kivált a költészetben,

amely közegénél, a nyelvnél fogva egy néphez szól s a nyelvi oldal szépségei teljes mértékben csak az eredeti nyelven, a költő népe előtt érvényesülhetnek.

Mi tehát először is az a tényező Jókai regény- és novella-költészetében, amely esztetikailag egyetemesen és marandóan értékesnek mutatkozik?

Legtöbben a fantázia-értéket szokták Jókaiában ünnepelni. Képzületét tekintik benne a faculté maîtresse-nek, különösen meseszölvő képességét s ennek szédítő gazdagságától mintegy elbűvölten meg is állanak és nem mennek tovább.

Valóban ez a képzelet bámulatosan termékeny. Jókai különben is olyan irodalomtörténeti korban élt, mikor az írók világszerte abban vetélkedtek, hogy mentül több kötetet termeljenek s mentül sokfélébb, változatosabb, újszerűbb, meglepőbb bonyolítású meseanyaggal hódítsák meg a közönséget. De őt nem a romantika tette oly termékeny íróvá, nem is csak az a becsvágy, hogy túltegyen csodált termékenységu elődjén, Jcsikán és magyar író létére versenyre keljen gyárilag termelő világhírú kortársaival, Dumas-val és Sue-vel, nem is a training, mellyel magát dolgozásra szoktatta s olyan napon érzett megelégedést, ha a maga negyvenezer betűjét megírta, még a közönség követelése sem, mely mohón várta új meg új köteteit, pedig az ilyen zaklató érdeklődés az írói termékenység leghathatósabb ösztönzője szokott lenni. Ő már romantikusnak született, magától volt termékeny, az ő mesefantáziája ki akarta tombolni magát, neki szinte állandó ihlete volt.

Termékenységének nem a merő statisztika a mértéke, a kötetek száza. Hiszen ha felényit irt volna, talán többet adott volna. Termékenység és lángész nem épen azonosak. De ha a mennyiséghez minőségbeli gazdagság is járul, ha az író minden regényében és novellájában új s eleven és elevenítő leleményt tud adni, akkor a produktivitas kétségtelenül a genie ismertető jele. Mindig újat alkotni, mindig a jövőt előlegezni, ehhez az alkotó energiának rendkívüli foka kell. És ebből a szempontból Jókai valóságos csoda. És ha valaki Jókainak vagy háromszáz kötetnyi elbeszéléséből kitörölné a talán ismétlődő vagy mesterkelt motívumokat és bonyodalomtipusokat, még csak jobban ki-tüntetné az érdekes és gyönyörködtető mesefordulatok hatalmas tömegét. Hálás tárgya lenne egy mindenesetre fáradságos elemző vizsgálatnak: összevetni Jókai regény-költészetének motívumkészletét, meseváltozatait és bonyo-

dalomtipusait a legtermékenyebb romantikusokéval s bizonytalannal csak igazolva lenne az ő felül nem mult gazdagsága és eredetisége.

Ha csak vázlatos schémáját állítjuk is össze tárgyköreinek, milyen sokféle s egyenként milyen tartalmas csoportokat kapunk!

Egyik kedves tárgyköre Magyarország egykorú és közelkorú állapota, amint vagy szemtanuként látta, vagy élő szemtanúk közléséből ismerte: a reformkor, a szabadságharc, az önkényuralom, a kiegyezés kora; visszafelé: a régi rendi Magyarország, a napoleoni háborúk, II. József, Mária Terézia kora s ezekben az emlékezetes elemi csapások: földrengés, kolera, árvizek és szárazság.

Egy másik tárgyköre a magyar és erdélyi történelem, a török világgal, a kuruc mozgalmakkal s régibb eseményekkel.

Harmadik a regés őskor, a hun- és avar-kapcsolatokkal, Csabával, a rokonfajú népek elválásával, az őshazával, az ősellenségekkel és viszályokkal.

A negyedik a magyar jövő.

Ötödik, társadalmi regényei körében, az egykorú társadalmi és politikai élet.

Hatodik az egykorú és közelkorú világesemények, mint a krimi háború, az oroszországi és törökországi dolgok.

Hetedik a világtörténet, mint Egyiptom, Róma, főleg a császárok kora, Palmyra, a mohammedán Kelet, az amerikai rézbőrűek.

Egy nyolcadik a hazai élet és természet. Magyarország tájrajzi és földrajzi érdekességei, serdülő korának színhelyeitől, Komáromtól, Pozsonytól, Kecskeméttől a székely havasokig és a Karszt vidékétől a szepesi Menedékköig, a Hortobágy és a Bükk, a Tisza és a Balaton, meg a Hanság, a főváros és a jellegzetes vidéki városok, a népfajok, a társadalmi osztályok, a népélet érdekes típusai.

Kilencedik csoport az exotikumok, a Nepean-szigettől az északi pólusig.

Egy tizedik csoport a fantasztikum, minő az Oceania, vagy az északi sarkon talált, óriás kristályokba beledőlve fenmaradt, özönvizelőtti bibliai személyek életrekeltése.

Csak úgy nagyjában érintve is milyen gazdagság ez! Fantáziájának pillangója felkeres úgyszólván minden kort és égaljat, minden emberfajt és nemzetet, hogy oda is lerakja petéit, onnan is mézet szívjon, ott is kiélje magát,

oda is maga után csalja az olvasót és ha a történet kevés, elmegy a regevilágba, vagy alkot új képzeletartományokat.

Sok anyagot szolgáltatott képzeletének a tapasztalás és sokat környezetének tapasztalása vagy tudomása, gyűjtött is tapasztalatokat, sokszor bejárta az országot. A közép osztály, melyből származott, a népelet, mellyel korán érintkezett, bőven ontotta neki a szemléleteket és emlékeket, az anekdotákat és egyéb hagyományokat. Ifjú korától fogva a közéletben forgott, onnan is áramlott hozzá a feldolgozásra való anyag, a nagyközönség is mintegy munkatársa lett, levelekben, szóbeli közlésekben szállították neki a motívumokat, maga is sok esetet, adalékot, ötletet fölirt jegyzőkönyveibe, voltak éles megfigyelései a nagyúri társadalomból is. Amellett tanult is. Ihletet vett a hazai tudományos mozgalmakból s az egyetemes természettudomány, valamint a technológia új eredményeitől. Mikor az ötvenes évek elején a történeti források tömegesebben előkerülnek, Cserei Mihály krónikáját már kéziratban átnézi és felhasználja. Körösi Csomának és Regulynak utazásai, meg Julián tudósítása a magyarság keleti hazája felé viszi a figyelmét. Mikor a magyar emigráció törökországi vendégszerető fogadása a rokonszenvet a törökség felé tereli, a törökökre vonatkozó forrásokba merül, Decsi Osmanographiájától és Hammer Purgstall híres orientalistának épen Pesten megjelent nagy ozmán történeti munkájától fogva az egykorú tudósításokig; Thaly kutatásai a kuruckorba vezetik s a Lőcsei fehér asszony történetéhez a helyszínére, Lőcsére, Krasnahorkára utazik benyomásokért, melyek egy részét ceruzarajzokban is megrögzíti. Egyszer régiségteni ismereteinek olyan tömegével lép elő, amilyenél Hugo Viktor szokta elkápráztatni olvasóit, máshol a növényvilág rendkívül finom megfigyelésének tömegével ragad el, vagy a csillagászat és a biológia eredményeibe mélyed.

Egyszóval Jókainál sok megfigyelés, konkrét szemlélet van és fantáziája, mikor főleg ezekből dolgozik, valószínű tud lenni. Sokszor azonban a szemlélet, a hagyomány, az adat csak az a lendítő alap, amelyről felrugja magát képzelete, hogy aztán szabad szárnyaira keljen. Különösen kedve telik a fantáziának ebben a kiegészítő munkájában, még pedig úgy értve a kiegészítést, hogy nem a szemlélet lesz többségben, hanem a képzelet. Hamar elégnek találja a szemléleti anyagot s türelmetlen képzelete nem vár többre, s ami még nincs meg, hozzákölti. Sőt kép-

zeletének ez a hatalmaskodása nemcsak költésében jelentkezik, hanem rendes lelki működésében is. Világismerete azért hiányosabb, mint sokoldalú érintkezéseitől és változatos életfolyásától várhatnók, mert az élet benyomásait is főleg fantáziája válogatja ki és disszociálja a maga céljai szerint. Így történik, hogy nála sokszor a képzelet helyettesíti a szemléletet és a megfigyelést. És megvan az a boszorkányos adománya, hogy még az olyan képzeleti világban is, melyet csupán egy-két általános és homályos hagyományyszálhoz fűzve épített fel, mint például az Óceániában is, levegő van és bizonyos elhithető varázs. Mikszáth azt jegyzi meg *A janicsárok vegnapjairól* és egyéb török tárgyú elbeszéléseiről, hogy semmi sem csodálatosabb, mint e mesék szépsége, melyek a keleti napfény szemvakító ragyogásában látszottak születni, mint fiatalabb s üdőbb testvérei az Ezeregy éjtszakának. E muzulmán-világ festésében utolérhetetlen, szinte tökéletes, a perzsa szőnyeg színpompájára emlékeztető leírásaival, hasonlataival, nyelvvel... Koloritja itt a legstilszerűbb, képzelmenek bujasága itt nem túlságos... Hiszen persze, — folytatja — ez is csak csalódás részünkről. De egy esztetikai eszközökkel előidézett csalódás, hol az illúzió mindvégig érintetlen ép-ségben marad meg. Bár tudjuk, hogy ha a magyar embert sem írja le reális hűséggel, kit pedig ismer, hogyan írná le a törököt híven, akit nem ismer. De itt az az előnye, hogy a törököt mi se ismerjük és hogy úgy tudja elénk teremteni, ahogy mi képzeljük őt; ha valóban úgy írná le, aminő, Zola vagy Gogoly tollával, közel sem érne el oly nagy hatást. Igen, Jókai török világa bizonyára nem jár olyan közel a valósághoz, mint pl. a Pierre Lotié, de mit nekem az etnografiai hűség, ha a költő csak képzelte is azt a világot s a törökséghez csak némileg hasonlít is az a világ, de ha az emberi érzésmód bizonyos változatait tudja benne adni s engem ez érzésmód eleven éreztetésével bele tud abba a világba lopni, miért legyen az nekem kevésbé értékes, mint ha pl. tündérekkel játszatná el meséjét?

Ezekben tárgyainak gazdagságára mutattam rá. De ép oly sokszerű a bonyolításbeli és általában a feldolgozásbeli gazdagság is. Ha nem vesszük is számba a romantikával közös fogásokat, pl. egy-egy alaknak a menekülés küszöbén új meg új veszélyekbe cseppenését, csak a mesterkéletlen és a tények természetéből adódó bonyodalmaknak száma és eredetisége is meglepő.

Hogy a jó mese, az új, a változatos, az érdekes mese minő érték, azt Jókainak kivált költői lendületű méltatói igen kedvesen, elmésen és ékesen kiemelték, így azelőtt Kozma Andor, újabban Ravasz László.

Igen, Jókai képzeletét elsőrendű értéknek tartom én is, de hozzá teszem, hogy nemcsak mesebeli képzeletét. Végzetes egyoldalúság lenne, ha a képzelet gazdagságát csak a tárgyak és a bonyodalomváltozatok sokaságával mérnők. S azt hiszem, a képzeletre nézve sokszor találkozunk egyoldalú nézetekkel jobbra is, balra is, Jókai esetében is ép úgy, mint másokéban. Gyulai például úgy nyilatkozik Jókai fantáziájáról, hogy az sem erős, sem egészséges, legalább — úgy mond — ereje nem a lényegben nyilatkozik, hanem a külsőségekben, pl. ragyogó színezésben, élénk előadásban; az elbeszélő költészetben fantázia nem fantasztaság, hanem szerencsés lelemény, erős alkatú mese, biztos jellemrajz. A szintetikus és biztos ítéletű Gyulainál ritka eset az egyoldalúság, de itt alighanem beléesett. A meseszömvő képzeletet mintegy kevésre értékeli, a mesét nem tartja ugyan csekély dolognak a jellemrajzhoz képest, körülbelül egy vonalba teszi vele, de csak az erős alkatban látja a mese erényét. Mindenesetre kell szilárd váz, és lélektanilag valószerűnek, erős alkatúnak kell lenni, a cselekvénynek, de a mese újszerűsége és érdekessége szintén fontos előny. Ezt ugyan jelentheti a «szerencsés lelemény»; de nem találunk-e Jókainál igen szerencsés leleményeket? Az *Új földesúr* és sok novella leleménye nem érdekes és lélektanilag is jó lelemények-e? A biztos jellemrajzzal is úgy vagyunk, hogy inkább a jellelfejllesztés nem biztos és egységes Jókainál, de lélekrajz van nála s jeleneteiben minden személy lélekrajza oly elevenséget és kölcsönös feszültséget mutat és általában oly biztos, hogy az olvasónak akárhányszor a legnagyobb élvezetet szerzi. És ha itt Gyulai a képzelet érdemét csak az erős alkatú mesében és a következetes jellemrajzban látja s Jókainak mesebeli változatoságát írja képzelete javára, épen az ellenkező egyoldalúságba esnek azok a teoretikusok, akik Aranynak leleménybeli szegénységét hánytorgatják s azt, hogy nem talált ki sokféle mesét, képzeletének fejletlenségére magyarázzák. Ezek kevésbe veszik azt, amit Gyulai tart igaz képzeletnek, t. i. az erős alkatú mesét és a biztos jellemrajzot, ami Aranynak jellemző sajátysága.

A valóság az, hogy a fantáziának többféle munkája van s e munkákra való hajlam szerint egyik költő ebben,

másik abban a fantáziaműködésben válik ki, úgy hogy típusokat lehet köztük e tekintetben megkülönböztetni. Van meseszöví fantázia, igenis. De aki erre korlátozza a fantáziát, az kénytelen lesz Szigligetit nagyobb költőnek mondani Aranynál, nagyobb drámáirónak Katonánál, sőt szükség esetén Shakespearenél.

Azonban nemcsak mesekitaláló fantázia van drámában és epikában. Van amellett lélekteremtő, van jelenetalkotó fantázia. Van közvetlenül az élet szemléleteiből, mintegy nyersanyagból dolgozó és van finomító fantázia. Shakespeare képzelete nem anyagtermelő, hanem lélekalkotó és nem extenzív, hanem intenzív fantázia. Nem veszi a mesét az életből, se maga nem gondolja mindenestől, hanem veszi anyagát a mondából, a hagyományból; olyan mesét ragad meg, melyet már költői előmunkálat bizonyos mértékig formált, azt ő felsőbbrendűvé finomítja, jelentősebb lelki tartalommal tölti meg. A lélekalkotó fantázia lélektani kompozíciót szeret, lelki motívumokból sarjasztja a mesét, az eseményeknek nem tarkaságára törekszik, hanem szervességére. És ki merné Shakespeare fantáziáját kétségbevonni, aki a régi mesék alakjait oly elevenné tette, oly idegélettel, oly szövevényes lelkiélettel, az egyéniségnek oly irracionális és megfejthetetlen magjával oltotta be, mintha a Prometheus munkáját leste volna el? Ez csak teremtő fantázia! És Aranynak, Shakespeare tanítványának szintén ilyen a fantáziája: léleklátó, költői előmunkálatokat tökéletesítő, finomító, lélektani kompozícióra irányuló képzelet.

Jókai képzelete a meseszöví típus felé hajlik, de nem kirekesztőleg oda tartozik. Ő egyúttal lélekrajzoló is. Ezt nagyon erősen szeretném kiemelni. Ezen a megállapításon nem változtat a lélektani kompozíció gyakori hiánya, sem a sokszor előforduló lélektani következetlenség, valamint a jellemelek elrajzolása. Jókai ugyanis egyike a legkitünőbb típusrajzolóknak. Kiváló érzéke van a típusok felfogására és ereje a típuszerű lelkiség feltüntetésére. Sok tanum van erre: mellékalakjainak hosszú sora, akik tele vannak realiztikus élettel. Jókainak is van lélelalkotó képzelete, de típusokat szeret alkotni, képzelete tipizáló. Főalakjai is típusokhoz közelednek. Be tudja mutatni őket egyénekül, de egyénítésben ritkán halad tovább, az első jelenetekben egyének, de amint tovább foglalkozik velök, amennyiben szerepet nem cserélnek, mindinkább típusokká válnak, egy csoportnak, az emberek egy osztályának képviselőivé. Egyéni életet ritkán élnek alakjai, ő mondja nekik, hová menjenek, mit tegyenek,

kivülről mozgatja őket, nem bennök lakik. Kompozíciója nem psychocentrikus. Olykor bepillantást enged a lelki rugókba, például mikor az örvényét kerülgető Bánffy Dénes lelkének analizésébe belémeleg, az Erdély aranykorában, de olyankor is egy-egy hirtelen ötlettel más tetre határozottatja el hősét, mint amelyet megérlelni látszott magában. Túl-eszményített alakjai sem egyebek egy-egy típus változatainál. Jókainak van tehát lélekrajzoló fantáziája, csak nem terjed ki az egyéniségek következetes rajzáig, de a típusok megteremtésében és az egyének első bemutatásában remekel, konkrét típusai igazak és rendkívül sokfélék.

Van továbbá Jókainak elsőrangú jelenetalkotó fantáziája. Igen eleven és jellemző helyzeteket talál ki és ezeket megtölti változatos lelki tartalommal. Számos regényében majdnem önnállósúlnak ezek a jelenetek, szinte az egység rovására; több regényének jó fele epizódokból áll, melyek megannyi művészi képek. De a főcselekvényeknek is vannak hol csattanóan hatásos, hol elbájolóan kedves, hol megindító jelenetei. S ha elhagyjuk is közülök a színpadiasan rendezett meglepetéseket, hányszor gyönyörködünk a legdiszkrétebb művészi eszközökkel létrehozott, költőien szép jelenetekben! Milyen biztos kézzel veti oda a legjellemezőbb vonásokat! Hogy előttünk áll az egész, elevenítő részleteivel és mégis egységes hangulatával! Hogy ki tudja tölteni a keretet! Mi minden eszébe nem jut, mikor egy-egy képet kidolgoz! Hol van nála jobb leíró? Mily kitünők tájképei, mily gazdagok hangulatokban, színekben! Hogy ismeri a növényvilágot s mily kedvesen tudja szerepeltetni még az állatokat is, a lovat, a kutyát, Kadarkuthy báró mackóját! Milyen találók genréképei, intim vonásaikkal és összhangos humorukkal! Hogy tudja a párbeszédeket fűzni!

Jókai leleményei közt mindenestre sok a különleges. Gyulai igen szellemes és tartalmas fejtegetést ad a kivételességek és ritkaságok esztetikai értékéről. A különös, a kivételes csak kíváncsiságot ébreszt, nem részvétet. A képiro nem pusztán a természet kinövéseit és csodás játékát rajzolja. Igenis, a tragikai cselekvénynek ki kell emelkednie a köznapni életből és kiváló érdekűnek kell lennie. Jókai azonban a kiemelkedést sokszor összetéveszti a különössel, bizarral, vagy épen a képtelennel, a kiváló érdeket pedig a kivételessel, és emezeket vadássza. A pszichológia újabb rendszeres vizsgálat tárgyává tette, egyéb lelki folyamatok közt, a gondolati és a képzeleti működés megindulását is, és Avenarius valósággal kategorizálta a fantáziát és gon-

dolkodást működésre bíró élményeket, s ezek az osztályok épen: a szokottól eltérő, a rendkívüli, a váratlan, a feltűnő, csodálatos, kétéss stb. Az ilyen élmények izgatják, nyugtalanítják és reakcióra serkentik a képzeletet és az értelmet. Ezeknek a nyitjára akarnak jutni s a művész ezekben pszichológiai problémát sejt, melyet neki a maga művészi eszközeivel meg kell oldani. Hogy Jókait efféle tárgyak vonzzák, az nem baj; kiinduló pontnak ezek használhatók, ott származik belőlük baj, ha a cselekvény továbblendítésében is, vagy épen a megoldásban is ezeknek jut szerep; ekkor az író kielégítés helyett nyugtalantságban hagy bennünket.

De Jókai meg tudja látni az egyszerűségben is a költőiséget s igen nagy művészi sikerrel ábrázolja. Gyulai szerint is meg-meghatja egy igaz érzés, egy-egy gyermek- vagy ifjúkori emlék, egy-egy ember, kit ismert, egy-egy esemény, melyet tapasztalt, egy-egy eszménye, mely szívében fekszik. Eltűnik a színpad festett világa s a valódi élet képe ringatózik a költészet félhomályában.

Jókai a tipusrajznak, a genreképnek és a leírásnak a szépprózában egyik klasszikusa. Képzetele pedig az effélékben nemcsak extenzív, hanem intenzív is.

És most tovább megyek.

Bármily nagy értéknek valljuk is Jókai képzeletét, ne feledkezzünk meg egy másik, ép oly elsőrendű adományáról: érzéséről. Már a rendes lelki életben is az érzelem az a tényező, amely mint egy folyam, tovább viszi a képzeteket, összehozza, elemeire bontja és összekapcsolja. Minden tudatfolyamat és képzeletműködés affektív reakcióval indult meg. A művészi képzeletet meg épen affektív erők mozgatják. De érzés és képzelet viszonya mégis sokféle lehet s művész és művész közt e tekintetben nagy különbségek találhatók. Vannak aránylag hideg képzeletű művészek. Jókai képzelete nem hideg képzelet: érzés mozgatja; gépezetét érzelem fűti. El sincs rejtve előttünk ez a tűz. Jókai szubjektív epikus. És a romantikus írók nagyjai közt is egyike azoknak, akikben legmozgalmasabb az érzelem.

Ez az érzelmi tartalom megnyilvánul alakjainak nagy változatú érzésvilágában, az író együttérzésében alakjaival és az író külön jelzett hangulatában.

Az ő különjelzett hangulata is igen nagy skálájú. Hol páthosszal, hol érzelmesen, hol kedélyesen, hol humorosan fogja fel tárgyát, de mindig érzelmi színezettel beszél, soha sem szárazon. Páthosza is olykor megkapó igazsággal

nyilatkozik meg, pl. a pesti árvíz nagyszerű festésében (Kárpáthy Zoltán), vagy a komáromi földrengés félelmes fenségének érzetetésében (Elátkozott család). Érzelmessége mily tiszta tükrű pl. A koldusgyermekben! De különleges nagy értéke költészetének a humor. És ez nem külföldi import. A francia regényből nem vehette, mert ott nem találta. Az angol regény nemes és gazdag humora is csak serkentő példa lehetett előtte. Az ő humora magyar humor. Századokon át magától élt és lappangott középosztályunk társalgásában, anekdotáiban, beszédfordulataiban; kiválóbb művészei hamarabb voltak az életben, mint a művészetben, noha irodalmilag is meg-megszólt, mint már Mikesnél, Kisfaludy Károlynál. De Jókai emelte a humort művészi értéké. A régi nemesség és táblabíróvilág, továbbá a nép humorából ő kedves, jóhiszemű, nem érzelgős és nem keserűnyés, hanem derült és kedélyes irodalmi humort nemesített. Erős komikai érzéke is volt. És sok egyéb hangulatárnyalat játszadozik ábrázolásain. Műveinek mindig hangja van. Ebbe a hangba sok öröklött elem, sok irodalmi hatás vegyül, de az alaphang az övé. Két hangulat szinte uralkodónak mondható nála: a humor és bizonyos elegikus páthosz, mely részben Vörösmartyéval, részben Petőfi lelkesedésével rokon.

A személyeivel való együttérzése is sajátos érték elbeszéléseiben s olyan hatásos, hogy észrevétlenül átharapózik az olvasóra is. De személyeinek érzésvilágát is sokszor rendkívül élénken ábrázolja. Általán szeret az érzések húrjain játszani. A mese magában nem öncél nála, hanem az érzelem, a hangulat. A felindulás, a dac, az ellágyulás, a lelkesedés, az öröm, a kesergés, a diadal, a lemondás, a büszkeség, a szégyen, a szeretet, a gyűlölet érzését és jóformán minden emberi indulatot átélelt velünk. Sejtelmes érzéseket és átfogó nagy egyetemes érzéseket ébreszt. Szereti a gyors fordulatokat, az érzelem átcsapását ellentétébe, pl. a rémületét diadalujjongásba, s ezekkel nagy hatást ér el. S ha alkalmazza is a romantika fogásait, de a hatás akárhányszor természetes módon költői. Milyen hű és igaz például a *Köszívű ember fiai*-ban az osztrák katonaság rettegését az átszenvedett pesti lakosság örömkítőzésének rajza az első huszárcsapat megjelenésekor az isaszegi győzelem után! S milyen művésziiesen tudja a költő a tömeg mámoros lelkesedését egy egyénben is szemléltetni és az olvasó együttérzését végül humorba oldani fel, a józsefvárosi iparos-házmester alakjában, aki a huszárnagy képében legalább az őrnagy lovát ölelgeti meg és a maga

reggeli kávéjába mártogatott kiflijével traktálja az állatot, azzal fejezi ki hazafias örömét és polgári háláját. Milyen szép ugyane regényben a magát bátyjáért titokban feláldozó Baradlay Jenőnek utolsó levele anyjához, bátyjához és sógornőjéhez, mely levelek az ő félreértett nagy lelkét néhány sorban oly sokatmondólag kinyilatkoztatják. S mily kivételes tapintattal tárja fel a sógornőjének szóló búcsúlevél tiszta lelkének eszményi szerelmét, melynek reménytelensége ép úgy oka halálbasietésének, mint bátyja megmentésének vágya és hazája összeomlásán érzett fájdalma. Mily remeklése a művészi gyöngédségnek, amint a *Magyar nábob*-ban Fanni rejtegetett szerelmének titka hirtelen kiderül eszményképe, Szentirmay Rudolf előtt s amint ennek hatása alatt a gróf gyanuja a legőszintébb tiszteletté változik. Vagy Ankerschmidt Erzsike kegyes családja, mellyel megkönyékezi apját, hogy neki társalkodónőt fogadjon, a mohó igyekezet, mellyel a még nem is látott társalkodónő jóságát nem győzi magasztalni, a szegény beteg asszony számára minden lehető kényelmet és figyelmet kieszközöl, s tulajdonkép nyomorban és betegen visszatérő néniének kíméletes fogadását készíti elő a szigorú apánál, — mily mesterkéletlenül igaz és mély! Nagyon-nagyon igazságtalannak lennénk Jókaival szemben, ha nem emlékeznénk azokra a gyönyörű jelenetekre, melyekkel valaha megrikatott, megvigasztalt, fölemelt és elbájolt bennünket. Mennyi lelki-élmény, mennyi szépség! Hány bús és édes könnyért, hány igézetes percért vagyunk adósak az ő szívének!

Ne csak a képzeletét méltányoljátok Jókainak, hanem ezt a rendkívül gazdag szimpatikus érzését is! Vagy ha fantáziájáról beszéltek, értsétek hozzá ezt a hordozóját és mozgatóját: érzésvilágát is. Ha Jókai oly érdekes és megvesztegető, nagyrészt ennek a gazdag érzésvilágának tulajdonítsátok. Pompás leírásait is főleg ez élteti. És méltányoljátok Jókainak hangterjedelmét, mellyel az esztetikai érzések minden alapformájában és e formák vegyületeiben kitűnik!

És ne hagyjuk ki Jókai geniejének tényezői közül a gondolkodó erőt se. Hiszen Jókai egyike a legszellemesebb íróknak. Ezt minden olvasója gyönyörködve tapasztalhatta. Műveinek eszmei tartalma is jelentékeny s még méltatóra vár.

Csak ha a képzeletet tágabb jelentésben, az egész alkotó munkára értitek, az alkotó művész összes lelki erőinek összefogására, akkor lesz igazatok, ha Jókainak főeréjét képzeletében látjátok.

Mindebben pedig: képzeletben, érzésben, szellemben, Jókai egész alkotó munkájában egyéniség nyilatkozik meg, valami egyetlen személyiség, szeretném mondani: egy bájos ember, ha ezt a kifejezést a társasági nyelvhasználat le nem járatta volna. Mindenesetre olyan ember, akinek megvan a sajátos szemléleti módja, saját jellemzetes érzésvilága, saját kifürkészhetetlen, kiapadhatatlan varázsa. Ez az egyéniség sokban közös nemzetével, magában hordja a faj, a kor, a környezet lelki típusát, de különös is, senkiével össze nem téveszthető, senkiével nem pótolható.

Ez egyéniség egyik legfőbb jegye szeretetreméltósága. Ez árad ki egész lényéből, minden sorából, ezzel ígéri meg leginkább olvasóját. Ez kölcsönzi a báj övét Múzsájának. E szeretetreméltóság tényezői közt van veleszületett jólelkőség és nevelésfejlesztette finomság és érzékenység. Érezzük rajta a harmonikus házi kört, melyből a költő származott; érezzük a költőben a jónevelésű úri fiút, akit mindenki szeretett és kedvességre szoktatott. Megvan benne a kedély pezsgése, az ábránd és vágyak eszményi iránya. Erős szimpatikus érzés tölti el családjá, környezete, városa, felekezete, osztálya, írói és baráti köre, nemzete iránt és az emberiség iránt; a jók, a nagyok, a kicsinyek és megtévedtek, a szegények és szenvedők iránt. Levegője az optimizmus, elpusztíthatatlan hite van a jóság győzelmében. Simulékony szellemét mindig oldaladnál érzed, mindig közli veled bizalmát, mindig adni akar valamit s te is megnyitod szavainak szívedet. Megnyer, megveszteget és elbűvöl s még némi könnyelműségét is kedvesnek találjuk. Nem tartjuk őt költőink közt a legmélyebbnek és legsúlyosabbnak, de szinte a legvonzóbb barátunknak.

Ez az egyéniség is sarkalatos nagy esztetikai érték.

Eddig szinte mindig feljebb léptünk az értékek fokain s még mindig hátra van két fontos érték, még pedig olyanok, melyeket a legszigorúbb kritika is mindenkor elismert s maga Gyulai is jóformán magasztalt. «Kitünő elbeszélő tehetsége van» — írja róla — s egy pár találó vonással hol pasztikailag, hol festőileg emeli ki tárgyát. Valami kedves elevenséggel ragadja magával olvasóját, anélkül, hogy fárasztaná. Könnyedén lebeg az elbeszélés folyamának kanyarulatain. Valóban előadásában fantáziája, szelleme, kedélye, egész egyénisége tüneményesen ragyog; teli van az ízzel, színnel, tűzzel. Mikor elbeszél, látszik rajta, hogy magának telik benne első sorban kedve s a költőt magát is ihleti saját művészi erejének érzése. Hogy tud haladni, ha kell

megállani, részletezni, kifesteni egy szituációt, bevezetni egy-egy alakot s hogy tud tovább lendülni! Ebben minden addigi prózairónkat felülmúlta. S ezt a művészetet is ő teremtette meg. Külföldről nem hozta. Hiszen más írónk előtt is ott voltak a minták, a külföldi nagy elbeszélők, olvasták Goethét és Scott Waltert, Dickenst, Hugot, Dumast, de egyikük sem tudott velők versenyre kelni, se Jósika, se Eötvös, se Kemény. Jókai tudott. Nem úgy, hogy valamelyiket utánozta volna. Mindenkitől tanult, de legtöbbit a magyar lélekből és önmagából fejlesztett. És ami különösen az elevenséget, a hang terjedelmét és változatosságát illeti, abban még a nagy elbeszélők legtöbbit is felülmúlja.

A másik érték stilusa, illetőleg nyelve. Gyulai stíljének erejét, hangzatosságát, jellemzetességét és magyarosságát méltatja. E tekintetben is felülmúlja, — úgymond — regényíró társait. A népies és művelt nyelv bájait összeolvasztja. Valódi magyar hangsúly vezérli szófűzését s a kifejezések árnyalatainak egész kincstára áll rendelkezésére. Ezt is ép oly ritka adománynak mondja, mellyel az Isten áldotta meg Jókait. Ezt Gyulai mondja, a magyar prózának maga is egyik művésze s ezzel oly velősen és tömören jellemezte Jókai nyelvét és stílusát, hogy inkább a részletezésnek lehetne helye, mint a hozzáadásnak. Tulajdonképp Kossuth, Jókai és Gyulai alakították ki az új magyar prózát, egyik a publicisztika és a szónoklat, a másik a szépirodalom, a harmadik az értekező és a történeti előadás számára. A magyar nyelv muzsikája, színe és gazdagsága legteljesebben Jókainál nyilatkozik meg. Nála a nyelv maga is költemény.

Es most hadd szóljak, — bármily sommásan is az idő rövidege miatt, — Jókai költészetének nemzeti értékéről.

De kell-e egy költőnek, művésznek még külön a nemzeti értékéről beszélni? Nincs annál nagyobb nemzeti érték, mint ha egy nagy költő hatalmas esztetikai értékeket termelt, a nemzet nyelvén dicső műveket alkotott. A remekművek egyetemes esztetikai értéke mindenütt becsületet és tiszteletet szerez a nemzet géniuszának. És Jókai költészete bármily egyenetlen fordításokban is, minden művelt nemzet nyelvén hirdeti a magyar költői képzelet dicsőségét.

Es kell-e költőben egyéb értéket keresni, vagy éppen ünnepelni, mint költőit? Nem azt a felemás igényt támogatjuk-e azzal, hogy a költészet hasznát is hajtson, akár milyen ideálisat is, de mégis az esztetikai élet körén kívül eső hasznát? Szabad-e a pegazust hámba fogni? S ha egy költő még gyakorlati nemzeti célzat szolgálatába is áll,

nem mond-e le azzal művészete szabadságának legfelsége-
sebb jogáról?

De vajjon nincs-e nemzeti jellege még Goethe költészetének is, aki csak költői célokat tartott szem előtt és a nemzeti törekvéseket nem szolgálta költészetének tartalmával, mint Schiller tette? Nem volt-e minden nemzeti közömbössége mellett is mérhetetlen hatása a német költészet fejlődésére, nem a német lélek nyilvánul-e meg költészetének szellemében és alakjaiban? Nem a német leány örök típusa-e Gretchen s nem a németiség lelki tartalma szól-e a *Herman und Dorotheából*?

Es ha a nemzeti elem nem csupán idegen súly a költészet léghajójában, hanem annak emelő ereje és anyaga, ha a nemzeti gondolat ihletté alakul át a költőben és az alkotásba vegyileg beleolvad, akkor esztetikailag is ép oly jogosult az, mint bármely más motívum, mely valaha költői keblet ihletett. Sőt a legszentebb motívumkörök egyike.

Epen nálunk magyaroknál az egész költészet lendítő ereje a nemzeti gondolat volt, azzal együtt született meg az irodalmi öntudat és újult meg irodalmunk Bessenyeieik korában. Nálunk az irodalom nemzetébresztő, nemzetmegváltó, nemzetfenntartó hivatása hitvallás volt, melyet az egymás nyomába lépő írói nemzedékek szent örökségkép vettek egymástól. Kazinczy költészetében még nem volt nemzeti szín, de Kazinczy a nemzeti gondolatért küzdött és szenvedett, áldozott és martirkodott. A Kisfaludyak és Kölcsey hazafias lelkesedésből írtak és Vörösmartynál a hazafihlet a legmagasztosabb művészi erővé vált. És mikor a költészet magyar szintet kapott, a nemzeti gondolat csak annál nyilattabban lelkesítette a Petőfi, Arany, Tompa, Jókai nemzedéket. És milyen hidegkeblű teoretikusnak kellene annak lenni, aki nem érezné épen Jókai költészetének nemzeti misszióját és nemzeti ihletének esztetikai jogosultságát!

Jókai költészetének nemzeti értéke kettős: irodalomtörténeti és általános nemzeti.

Irodalomtörténeti értéke nem csekélyebb, mint két nagy modern testvér-műfajnak, a novellának és regénynek korszakos fejlesztése és teljes magmagyarosítása, továbbá a magyar széppróza kialakítása.

Mikor Jókai feltűnt két évvel a szabadságharc előtt, a magyar verses költészet már akkor dicső multra tekintethetett vissza s nemcsak művészi szempontból vett nagy fejlődést, de meg is magyarosodott. Meg voltak alkotva Csokonai dalai és Dorottyája, Berzsenyi ódái, Katona József tragé-

diája, Vörösmarty eposzai, fenséges lírája, humoros életképei, ugyanő megteremtette a magyar költői nyelvet a dráma számára is. Petőfi épen összeolvasztotta a lírában a nemzeti és a művészi elemet s ezt a munkát Arany az epikára is átvitte. Nálunk a verses költészet megmagyarosodott. De a széppróza, különösen a regény, elmaradt a fejlődésben. Csak alig tíz évvel Jókai fellépte előtt vett a magyar regényírás a verses költői fajkéhez méltó lendületet, de rohamosan haladt, tíz-tizenegy év alatt egész arcvonalában kifejlődött. Jósika nyomában előbb Eötvös, azután Jókai és Kemény műveiben világirodalmi színvonalra lendült fel. Dúsabb költőiséget Kemény és Jókai vittek bele, főleg a szabadságharc után. Eötvösnél a gondolati tartalom és a közéleti célzat uralkodik, olykor a költői hatás rovására, a nyelv nemes és költői, de nem elég magyaros. Az egyszerre érkezett Kemény és Jókai mindakettő teremő génusz volt, de ellentétes két tehetség. Kemény egészen modern regényíró, jóval előtte járt korának, a mai olvasóra nézve csak keveset szenvedett az időtől. A lélektani analízisben a legmélyebb írók közé tartozik, alakjaira reális világítást vet, noha tableauira a nagyszerűségnek olyan bélyegét nyomja, mely a hatás költői ereje tekintetében a romantika legmerészebb jeleneteivel vetekszik. Erkölcsi érzéseinek emelkedettsége, tragikái szemléletének fájdalmas fensége, világnézetének metafizikai mélysége a monumentális költői lelkét érzeti. De inkább a szellemi élet arisztokráciájának írt, nem is igen volt termékeny, hatása szűkebb körre terjedt és lassabban tört utat.

Jókai egészen más temperamentum és más irány. Kemény genieje nehéz páncélos lovas, Jókaié könnyű fegyvernem, mint a magyar huszár.

Jókai kedélye könnyen hangolódó, képzelete villámgyors. Vérbeli romantikus és optimista, kevésbé boncoló elme, inkább festegető. Mentül szélesebb köröknek írt, szerette a népszerűséget, de meg is tudta nyerni és hihetetlenül ki tudta szélesíteni az olvasóközönség körét. Bálványa lett különösen az ifjúságnak és a női közönségnek. Valami hasonlót tett a regénnyel, mint Petőfi a lírával. Egyébként is számos rokonvonást mutat vele. Ép olyan termékeny, oly könnyen alakítja át élményeit költőivé; ép úgy beleveti magát a kor közéleti áramlásaiba; alanyiságát árasztja rá tárgyaira s viszont felveszi magába és vérévé dolgozza át a néplélek és nemzeti lélek tartalmát: emlékeit, érzéseit, ösztöneit és vágyait, izlését és műformáit. Ihletet vesz a népmese és a

népdal közvetlenségétől és elevenségétől és a magyar nyelv muzsikájától.

A magyar regénynek és novellának nagy szüksége volt a motivumok gazdagságára, az előadás elevenségére és a nyelv magyarságára. Ezeket Jókai adta meg a magyar szépprózának. De neki kevesebb előzménye volt a szépprózában, mint Petőfinék és Aranynek a költészetben, ő előtte nem volt egy Vörösmartyja a magyar prózának. Talált egyik-másik magyar elődjénél használható elemeket, de egész nyelvművészetét neki kellett megalkotnia a népmese-előadó kedvességének és közvetlenségének alapján s a Petőfi és Arany magyaros nyelvművészetének analogiájára. Ez szolgálhat fényes mentségéül pongyolaságainak. A magyar szépprózának mintegy ő lett a Vörösmartyja és Petőfije.

Egy pár évtized óta nyugatiasítani akarják a magyar költészetet s úgy beszélnek, mintha most fedezték volna fel nálunk nyugatot. Pedig felfedezte azt már Szent István. És ha időnként lazultak is a kapcsok, mindig voltak, akik szorosabbra fűzték. Bessenyei és Kazinczy kora óta ez a kapcsolat túlságosan szoros is volt. Hol párisi leánynak, hol német leánynak tetszett a magyar múzsa, közben antik lepert hordott, csak sokára jött rá, hogy neki magyar leánynak kell lenni. A XIX. század derekán az volt a szükség, hogy a nagyon is nyugatos magyar költészetet megmagyarosítsák. És a nyugatos Eötvös melegen üdvözölte Petőfiben a magyar népszellemet és izlést. A művészi elemet összhangzásba kellett hozni a magyarral. Ezt a feladatot a regényre nézve Jókai oldotta meg. És ő tőle vették át a regény nyelvét Mikszáth, Herczeg, Gárdonyi és mindazok, akik a magyar regényt vagy novellát írják. Bármily önálló is, Jókai örökét gyarapítják, mint a költők nyelve Vörösmartyén alapszik.

Ha most Jókainak a magyarság fejlődésére való hatását tekintjük, azt fogjuk találni, hogy ő nemzetiségünk kialakulásának olyan tényezője volt, akit hatásra és eredményre nézve csak nagyon kevesen multak felül.

Annak az új Magyarországnak, melyet Széchenyi, Kossuth, Deák korszaka épített fel, szüksége volt, egyebek közt, de az elsők közt, európai színvonalon álló irodalmi életre. Modern állami és nemzeti élet enélkül el nem képzelhető és fenn nem állhat. Az alkotmányos reform csak a keretet adja meg, ezt a keretet ki kell tölteni gazdasági, szellemi, művelődési, társadalmi munkával, ki kell elégíteni a nemzetnek nem csupán akarati és gyakorlati, hanem szel-

lemi és esztetikai szükségleteit is. És meg is indult ez a munka a nemzeti élet minden körében. A gazdasági művelődési és társadalmi munkát maga Széchenyi megindította s mi sem mutatja inkább az ő geniejét, mint éppen az, hogy az új Magyarország felépítését itt kezdte. A költészetben már félszázad óta folyt a reformmunka és a magyar költészet a XIX. század három közéleti óriása mellé azonnal oda tudta állítani a maga háromságát: Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt.

De a magyar költészetnek nemcsak az a feladata volt, hogy a modern magyar nemzet esztetikai szükségleteit kielégíthesse. Oh nem! A mi viszonyaink közt ennél több kellett. A magyar költészetnek ki kellett segítenie a politikát, közéleti missziót kellett teljesítenie. Költészetnek, szépirodalomnak az volt a feladata, hogy azzal a nemzeti tudattal, mely eddig a nemesség százazeiben élt, áthassa a nép millióit, a megizmosodott nemzettestben megteremtse a közleket, a közös emlékek és vágyak, közös eszmények és törekvések kultuszát, az érzés egységét. Ki kellett terjeszteni ezt a nemzeti lelket fölfelé is, az arisztokráciára, melynek nagyrésze idegen volt a magyar szellemtől és irodalomtól, de összhangba kellett hozni az osztályok, felekezetek és gazdasági helyzet által sokfelé tagolt értelmiséget is egymással és ki kellett terjeszteni a nemzeti lélek egységét a polgári osztályra, a népből az értelmiségbe emelkedőkre és lehetőleg a népnek mentül szélesebb rétegeire is. Ez hosszú és nagy munka volt s elvégezve ma sincs. De a magyar költészet és szépirodalom a magyar nemzetiség e belső kiépítésének rendkívüli szolgálatot tett, már a reformkor és a szabadságharc idején is. Különösen sokat tett a költészetnek az az iránya, mely a legfelsőbb költői szépséket is egyszerű és mindenkitől felfogható formában tudta nyújtani s a költészetet népszerűvé tette, első sorban természetesen Petőfi és Arany költészete. De különleges hivatás várt itt a tömeg-műfajokra, a mulattató irodalomra, a regényre, novellára.

S itt domborodik ki Jókai nemzeti küldetése egész nagyságában. Főleg a szabadságharc után lett az ő szerepe gondviselésszerűvé, amikor alkotmányunk eltöröltetett és a nemzeti élet súlypontja megint az irodalomra helyeződött át. Az ő regényei és novellái lettek e korszak legkedvesebb olvasmányai, melyek legjobban elhatottak lefelé is, legalább a polgárházakba és felfelé, a palotákba és mindenütt magyar érzést, szellemet közvetítettek, a magyar szó zenéjével

hatották át a sziveket. Ez időből valók első nagy regényei és novellagyűjteményei, az Erdély aranykora, a Törökvilág, A magyar nábob, a Kárpáthy Zoltán, a Dekameron, A régi jó táblalírák és egyebek, geniális hibáikkal és csodálatos szépségeikkel, aranyos illúzióikkal, páratlan hangulatosságukkal és stílusuk megvesztegető bűbájával. Jókai, mint egy jeles írónk találóan mondja: «az alvó nemzet álmait szötte a nemzeti multról, a magyar faj erejéről; mulattató, bátorító, búfelejtő álmokat; regényeiből a bizalom, a remény, az erő érzetéből fakadó humor beszélt.»

És ez a hatás nemcsak erős volt, hanem hosszantartó is. Átnyúlt a kiegyezés utáni korba is, és legalább három évtizeden át, az 1880-as évekig, annál kevésbé csökkent, mert az érdeklődést a szerző folyton friss alkotásokkal táplálta. Azalatt új meg új nemzedékek érkeztek és ezek egymásután lelkükbe vették a Jókai költészetében talált gyönyörűséggel a magyarságnak abban kifejezett szellemét. Nincs magyar író, aki annyi lélekkel oly huzamos időn át érintkezett volna, akivel annyi olvasó annyi órát töltött volna és nincs, aki nagyobb tömegeket hódított volna meg a nemzeti gondolat számára. Magyarosodásunkban és nemzetiségünk belső erősödésében olyan része van, melyet történeti fontosságúnak kell mondanunk s melyért neki nem lehetünk eléggé hálásak.

Külön ki kell emelnünk nevelő hatását. Az 50-es évek óta fejlődő nemzedékek nagyon sok erkölcsi hatást vettek műveiből. Idealizmusában a lelkesítő hatás mellett némi kábító elem is van; ábrándjai, pathosza, fantasztikumai, lélektani szeszélyei nem kedveztek a realitás iránti érzés fejlődésének és zavarták az ítéletet, hatása e tekintetben nem mindig üdvös. De azok a férfi- és női ideálok, az önfeláldozásnak, a hűségnek, a hősiségnek, kiválóságnak azok az eszményképei, melyeket elénk tárt, mennyi nemes fellángolásnak szikráit hordták szét száz- meg százezer serdülő ifjú és leány szívébe. És ha szörnyetegeket, gonoszokat rajzolt, azokat mindig visszataszítóaknak tüntette fel. Nem csinált a bűnnek propagandát, hanem oltárra emelte az erényt.

És miért ne hivatkozzam mint külön nemzeti értékre, műveinek mintegy muzeális tartalmára, a magyar élet képeinek, típusainak és alakjainak arra, páratlanul gazdag képtárára, melyet művei őriznek? Egy egész érdekes század magyar életének jeleneteit, képeit és lelki világát találják meg a későbbi korok ezekben a művekben friss és elmulthatatlan színekkel. A rájuk áradó humor és szeretet mindig

életre fogja melegíteni az olvasók szemében ezeket az alakokat, mikor a társadalmi élet és a hazai föld egészen átalakul is. A régi Magyarországot már most is sokan csak Jókai műveiből ismerik.

Ime, még nemzeti küldetése sem olvadt belé egészen a korba.

Ő maga azt írta egyszer, hogy regényei egykor épen olyan sorsra fognak jutni, mint a Dugonicséi. Bizonyosra vehetjük, hogy nem. Dugonics műveiben csak nemzeti érték volt s az beleolvadt a korba. Jókai műveiben esztetikai érték van, mely maradandó és ő a genie életerejével győz az enyészeten. Túlélte a regényirodalom divatváltozásait és fejlődésformáit és még ma is legolvasottabb írónk. S ha majd egyszer kiszorul is a tömegforgalomból, akkor sem a Dugonics sorsára jut, hanem a Boccaccióra. Képzlet- és érzésszerű értékei fenntartják, kedvessége és humora nem vesztí el varázsát. Ma is velünk él, de élni fog újabb meg újabb nemzedékekkel is.

... Van a magyarságnak egy kedves mondája, amely arról szól, hogy valahányszor veszély fenyegeti a székelyeket, hívásukra fölkelnek sírjaikból a csatamezőn rég elesett hun elődök, előrobognak a hadak útján és halhatatlan fegyvereikkel megsegítik a szorongatott utódokat. Így kelnek fel az Attila fiainak harcában elhullott hun vitézek Csaba irétől, így Csaba vitézei s így Szent László is az ellenséggel küzdő székelyek támogatására.

Jó monda ez kis számú népnek, mely ellenséges fajoktól körülvéve a nagy világon sehol szövetségest nem talál. Kénytelen a sírban nyugvókat idézni segítségül. Jókai is többször feldolgozta ezt a regét a szabadságharc után, amikor két nagyhatalom erejétől leverve fényes jövőnk küszöbéről az enyészet szélére zuhantunk.

Ó, milyen szép, milyen megható szimboluma ez annak az erkölcsi erőnek, mely meghatványozza a küzdő nemzet fizikai erejét a nemzet multjában rejlő értékekkel, az ősökkel való összetartozás, a nemzeti halhatatlanság gondolatával!

Igy idézzük mi is boldogtalanságunk és elhagyatottságunk napjaiban, egymást követő százéves ünnepünkön a mi szellemi őseinket, hogy jöjjenek vigasztalásunkra, segítségünkre. És nem hívjuk hiába. Hiszen ezek a szellemi ősök nem is csak emlékből élnek, hanem folyton kézen forgó, állandóan olvasott műveikben velünk együtt hatnak, építenek, a szíveket, az elméket formálják, a nemzeti életet velünk élőkkel együtt szervezik. Nem vagyunk elhagyatva,

ezek az óriások velünk vannak. És lesz feltámadás. Ők a tanúk rá, hogy erős hit és akarat számára van feltámadás. Csak higgyünk és alkossunk. A magyar irodalomnak megvan az a dicsősége, hogy egy század alatt két ízben megmentette nemzetiségünket. Hol lehet a hit erősebb nemzeti jövőnk iránt, mint az irodalom és tudomány e szentelt csarnokában? És mikor doboghat fel szívünk a jövő reménységétől melegebben, mint mikor azokat a szellemi hőseinket ünnepeljük, akik átlépnek a századok mesgyéin, meg nem halnak, mindig élnek, mindig hatnak?!

«Ti örök vitézek!» Ti halhatatlan szellemek, ti megfogtok segíteni bennünket bajjal küzdő, de bízó nemzedéket. Mennyivel kevesebb örökséget vettetek ti át elődeitektől, mint mi tőletek! Mennyivel kevesebb kincs volt a magyarság szellemi és erkölcsi tárházában száz évvel ezelőtt, mint ma van! Nem vagyunk koldusok. Gazdagok vagyunk. A ti alkotástok mind, mind a mi kincsünk!

És a mi kincsünk a ti *példátok* is. Nagy lendületek, önbizalmatok, bátorságtok! Halld meg élő nemzedék, hallja meg minden ifjú tehetség, amit e nagyok mondanak, amit Jókai is mond: merjetez alkotni, merjetez magyarokul is az emberiség első szellemei mellé emelkedni. Nagy cél nélkül nincs nagy eredmény; a hit csodát tesz. Higyjetez és alkossatok: egyéni nagyság és nemzeti nagyság lesz jutalmatok!

A M. Tud. Akadémia ünnepi ülése a «Zalán futása» megjelenésének százéves évfordulója alkalmából 1925 június 15-én.

I. Berzeviczy Albert, ig. és t. t., elnök úr megnyitó beszéde.

Tekintetes Akadémia!

A mai ülés régi határozatunk szerint ünnepi jelleggel bír, feladata megemlékezni egy százados évfordulóról, melyet irodalmunk méltán ünnepel meg. Az utóbbi években összehalmozódott születési centennáriumok után ez is születés évfordulója: az egyik legnagyobb, legjelentősebb magyar költői alkotás megszületésének centennáriuma.

1825-ben jelent meg Vörösmarty Mihály nagy hősi éposza, a «Zalán futása» s gyakorolt mindjárt, megjelenésekor a költő pályájára s irodalmunk további alakulására nézve is döntő hatást.

Van abban valami végtelenül fájdalmas tragikum, hogy akkor, amikor az ezeréves magyar haza meghódításának hősi éneke fölött az első évszázad fejeződik be, a költői alkotás birtoka fölötti büszke örömről a haza nagy részének elvesztése fölötti keservünk vegyül. De ez a fájdalom csak becsesebbé teheti nekünk a visszaemlékezést Vörösmartyra és első nagy művére. Ő is a jelen iránti szemrehányással kezdte hősi énekét s a saját kora fölött keseregve emelkedett a hőskort dicsőítő költői lendületre. Nekünk is nem a hazában, hanem a környező részvétlen világban kell «riadó vak mélységet fölverni szavunkkal», hogy nemzetünk igazának érvényt szerezzünk. Csakhogy nekünk nemcsak azoknak az ősöknek a hősiségéről kell megemlékeznünk, akik e hazát vérükkel szerezték, hanem azoknak a fiainknak, testvéreinknek kifolyt véréből is, akik nem kisebb hősiséggel, hullottak el a haza védelmében, balvégzetünk miatt — hasztalanul!

A «Zalán futása» nem tartozik ama költői művek közé, melyeket a jelen nemzedék sűrűn olvas, olvasása nem is váltja ki ma azt a lelkesedést, amellyel a száz év előtti közönség fogadta. De jelentősége ma is szembeszökő, mert költői nyelvünk e műben bontakozott ki először a maga teljes szépségében és gazdagságában, a nyelvújítási harcokat lezárva, nemzetünk örök birtokába egyesítve mindazt a régi és új elemet, amit Vörösmartynak szinte csalhatatlan nyelvérzéke megtartandónak, illetve elfogadandónak ítelt. A mű egyes részei ma is megdobogtatják szívünket és költői lendületet adnak lelkünknek s az egész utóvégre is annak a Vörösmartynak első nagy alkotása, akinek költői dicsőségét a megjelenése óta eltelt száz esztendő csak tisztább, ragyogóbb fénybe helyezte, akinek versei a magyarság lelkivilágának örökbecsű kincsei, szellemi kultúránknak világraszóló bizonyítékai fognak maradni mindenkoron.

Az ő nagy géniusza előtti hódolat jegyében nyitom meg mai ülésünket és adom át a szót a «Zalán futása» méltatójának, Császár Elemér tagtársunknak.

A «Zalán futása»-nak százéves fordulóján.

Császár Elemér r. tagtól.

A nemzet életében gyorsan lejáró évek között van egynehány, melynek említésére gyorsabban dobog minden magyar szíve. Az ilyen évszámok számjegyei mögött a képzetek egész tömege nyüzsög, s a képzetek tartalma szerint

derüs vagy borús hangulatot árasztanak maguk körül. Ezek közül a jelentős évszámok közül való az 1825-ik. Hallatára fölemelő érzés vesz rajtunk erőt: ez az év az új Magyarország megszületésének éve. Mintha a «ver sacrum» üde szellője egyszerre tovaűzte volna a magyar közéletre ránehedő sötét felhőket: a nemzet életének három legfontosabb nyilvánulása, a politika, a közműveltség, az irodalom, jóformán egy időben, egy-két hónap távolában, hirtelen-váratlan kivirult, s az 1825-ik év ősze forró óhajokat és régi reményeket érlelt valósággá. A király összehívta újra az országgyűlést, s ezzel nemcsak a hosszú abszolutizmust váltotta föl a törvény uralma, az alkotmányos kormányzás, hanem megkezdődött nemzetünk reformkora, újabb történetünk legnevezetesebb negyedszázada, mely egy évezred nemes, de elkorhadt intézményeit új, korszerű módon átalakítva, megteremtette a régi Magyarország romjain az újat. Ezen az országgyűlésen ajánlotta föl Széchenyi István gr. egy évi jövedelmét a fölállítandó tudós társaságra, s ezzel nemcsak életre keltette a félszázadja vajúdo magyar tudományos akadémiát, hanem megteremtette vele a magyar közműveltség legfontosabb szervét, leghatalmasabb emelőjét. Még az országgyűlés megnyílta és Széchenyi föllépte előtt megzendült Vörösmarty ajakán a «merész hadi dal», s a *Zalán futása*, fölvervén szavával az irodalom «vak mélységét», új korszakot nyitott költészetünkben. Az irodalom, mint annyiszor, most is megelőzte a politikai események árját és a közműveltség föllendülését, s az 1825-iki szent évünk a *Zalán futása* hangjaival indult meg.

Minek köszöni Vörösmarty eposza ezt a történeti jelentőségét, miért számíthatjuk tőle egy új irodalmi korszaknak, a magyar költészet virágkorának kezdetét? Nem esztétikai értéke miatt. A *Zalán futása* ma, száz évvel megjelenése után, drága kincse ugyan irodalmunknak, de szépségeiben csak a szakemberek gyönyörködnek, s őket is inkább a részletei bájolja el, mint az egész mű. A *Zalán futása* nem azokra a hatalmas modern festményekre emlékeztet, amelyek közelről nézve jelentés nélküli színfoltok halmozának tetszenek, messziről azonban érvényre jut egész nagyszerűségük. A *Zalán* Denner Boldizsár képeihez hasonlít: közel kell lépnünk hozzá, s akkor minden része művészi hatású. Bármelyik részét szakítjuk ki, az külön-külön olvasva jobban megragad és mélyebben megillet, mint az egész. Ami a matematikában képtelenség, az a *Zalán* műértékére vonatkoztatva csak paradoxon: részeinek összege

sokszorta nagyobb, mint az egész. Valóban az eposz sok nagy szépségével sem tartozik irodalmunk legelső remekei közé. Egész sorát bírjuk a *Zalán*nál sokkal nagyobb értékű elbeszélő és drámai műveknek — csak a legkiválóbbakra utalok, a *Bánk bán*ra, a *Toldi*-trilógiára, Kemény regényeire, az *Ember tragédiájára*. Ezek közül egyiknek-másiknak a sikere sem maradt el a *Zalán futásáé* mögött, sőt Arany és Madách diadala nagyobb is volt, mint Vörösmartyé. És mégis ezek a világirodalmi jelentőségű remekök nem borították homályba a honfoglalás eposzát, sőt jelentőségük nem mérkőzhetik amazéval. Az a dicsőség, hogy egy új, ragyogó irodalmi korszak nyíljék meg nyomukban — egyiküknek sem jutott osztályrészül, csak a *Zalán*nak. De az is bizonyos, hogy az a glória, amelybe az utókor állítja Vörösmarty hőskölteményét, nem idegen fény, talán az 1825-ik nagy eseményeinek reflexe; a *Zalán futásának*, mint az álló csillagoknak, van saját fénye.

Hogy jól szemügyre vehessük ezt a fényt, hogy tisztán láthassuk a *Zalán* jelentőségét, ragadjuk ki magunkat a jelen világából és egy nagy lépéssel, száz esztendő távolát átszökve, térjünk vissza a múltba. Ne azt kutassuk, mit jelent a mai embernek az eposz — ez nem volna igaz mértéke nagyságának — hanem azt, mit jelentett azoknak, akik száz évvel ezelőtt, 1825-ben voltak magyarok. Éljük bele magunkat a múlt század eleji magyarság gondolatvilágába, kísértjük meg rekonstruálni az akkori idő magyar embereinek lelki szövedékét, szellemi színvonalát és műveltségét, irodalmi törekvéseit és izlését, rajzoljuk meg egy-két vonással a magyar irodalom képét, úgy, amint az most száz éve egy fogékony, a költészet iránt érdeklődő lélek előtt kibontakozott.

Átmeneti korban vagyunk, korszakok mesgyéjén. A régi letűnőfélben, az új emelkedőben, de a küzdelem még eldöntetlen. Új eszmék, új törekvések, új áramlatok mossák alá a talajt, de maguk még nem tudják kifejteni erejüket. Az irodalom harcosai sorában is megindult észrevétlenül az őrváltás; a hatalom már új ember, Kisfaludy Károly kezében van, de a vezéri polcon még Kazinczy szikár, alacsony alakja ül. Személyét még tisztelet övezi, a legnagyobb tekintély még az övé, s véleményével a hangos fiatalok is csak bizalmas körben mernek szembeszállni. A többség még az ő szemével nézi az irodalmat. Sajátos nézőpontjukból különös eredményre jutnak.

Az irodalom — úgy látja az ősz mester és hű táborra — sőt a költészet is, nem önmagáért van, hanem csak eszköz a közműveltség emelésére, a közizlés fejlesztésére. Valójában inkább mesterség, mint művészet: erős akarattal, nagy szorgalommal, sok tanulással elsajátítható. Legfőbb eleme a forma szépsége. Eredetiség, egyéniség, jellemző erő — ezek a követelések nem játszanak szerepet Kazinczyék esztétikájában, a képzelet merész röptétől, az érzésnek a hagyományos kereteket szétfeszítő hevétől meg épen borzadnak. Az igazi költészet a líra, ott is a dal, a legművészebb műfaj a szonett, legértékesebb hang a lágy, sima, epedő, a legméltóbb tárgy az egyetemes, az általános emberi. És különösen akkor szép az ilyen költemény, ha nagy külföldi mesterek nyomán készült, idegen minták utánzásaként. Nincs is, ami iránt Kazinczy jobban érdeklődne, ha új magyar vers kerül a kezébe, mint az: kitől utánozta a költő. Milyen szép költeményeket ír Matthisson után az isteni Kis János, a magyar költők díszé, s Csokonai is mennyivel nagyobb lett volna, ha Bürger példája nem vonja a póriás felé! Kisfaludy Sándort Petrarca, Berzsenyit Horatius követése a legelső magyar költők közé emeli, Kölcsey meg a német szentimentalizmus szárnyán emelkedik.

A fiatalok ugyan már másként látják költészetünket, más, igazabb értékeket keresnek és találnak költőinknél, de kritikuskuk, Kölcsey, még egészen Kazinczy tanítványa s az ő szellemében «recenseál». S valljuk meg, nem egészen joggal. Az új idő már közeledik, egyre több és több jele a nagy változásnak, fölbukkannak az új emberek s meglebben az új szellem, de az irodalom, a maga egészében, még erősen régi színezetű. A drámát, amely Kazinczyék körében meg sem mert szólalni, életre keltette ugyan az új vezér, Kisfaludy Károly, de a 20-as évek elején még egy-maga működött e téren; a novellát, kivált a vidám hangút, Fáy kísérletei után fölvirágoztatta az *Aurora*: de a líra terén csak nagy ritkán csendült meg egy-egy új, erősebb hang, mint Kölcseyé épen 1823-ban, egyébként a Kazinczy-Szemere-féle símára csiszolt, leheletszerűen elfinomított üres versek uralkodtak; az epikában pedig Csokonainak Dugonics-hagyományokból táplálkozó *Árpádiász*-töredéke, Kisfaludy Sándornak és utánczóinak magyaros színű, magyaros lelkű, de már elavult és sablonokká szintelenedett régi voltak a legújabb jelenségek.

A történeti költészet egyáltalán nagyon sivár képet mutatott ebben az időpontban. Közönségünk csak lelkesedni

tudott a nemzet dicsőséges múltjáért, de meg nem értette, sőt alig ismerte. Katona József, az egyetlen magyar költő, aki belelátott a letűnt századok lelkébe, ismeretlenül marad, történeti tragédiák helyett Kecskemét város jegyzőkönyveit írja, s a *Bánk bán* olvasatlanul hever a könyvkereskedők polcain. Az írók lelkében már ébredezett ugyan a történeti érzék, de Kisfaludy Károly egyetlen értékes tragédiájának tárgyát nem a magyar históriából veszi, hanem a néptől néphez vándorló mesekincsből. Bátyjának történeti költeményei tele vannak históriai nevekkal, színhelyük a Balaton körüli várak, hőseik királyaink és középkori nemes családok sarjai, de csak a nevek történetiek bennük, még a milió-rajz is költött: a régi magyar világot s a középkor magyar életét nem olyanak rajzolja, amilyen volt vagy lehetett, hanem a maga korának patriarchális nemesi életét egyszerűen visszavetíti a múltba s XIX. századi színekkel festi ki a XV—XVI. század magyar nemesi udvarházainak külső életét. A középkor szelleme helyett a XVIII. század német várromantikájának szelleme árad bennük, nyers, féktelen emberek helyett beteges érzelműk mozognak a színen. Még a kor legjelesebb történeti novellája, Kisfaludy Károlynak a *Zalán*nal egy évben írt *Tihamérja* is csak színre magyar: ugyanabba a keretbe, mint a *Toldi szerelmének* második fele, a magyar lovagvilág legfényesebb korszakába, olyan cselekményt foglal, amelynek indítékait a német lovagdrámák szolgáltatták. Székely Sándor kis eposzának tisztultabb ugyan a szelleme, de az alapjául szolgáló mondának nincs epikai hitele, s maga az eposz költői szempontból jelentéktelen.

És ezek még a kor legkiválóbb történeti költeményei, s Dugonics *Báthori Mária*ja, ez a németből magyarra átglyúrt kezdetleges tragédia, állandóan műsordarabja a fővárosi és vidéki színészcsapatoknak. Igazi nagy költőnek, igazi esztétikai értéknek nyoma sincs, szürke középszerűség mindenfelé a történeti epika és dráma terén, nincs, ami megbűvölje a szemet és megrázza a lelket.

Ebbe az egyhangú, vontatott dallamú melódiába az 1825-ik év szeptemberének első napjaiban belebúg a Régi dicsőségünk . . . hatalmas szózata; a magyar köntösbe bujtatott érzelműs bábok és levitézlett lovagok közé berobbannak a honfoglaló Árpád daliái: megjelen a *Zalán futása*, s címlapján egy jóformán ismeretlen név: Vörösmarty Mihály. A közönség, kivált legműveltebb része, az íróvilág, elragadtatással olvassa az eposzt, s egyszerre magasra csap a

lelkesezés árja: birja már a magyarság, amit évtizedek óta várton-várt, a nemzet eposzát. Az irodalom föllendülése és a nemzeti tudat fölébredése óta minden művelt magyar lélekben élt a vágy egy nagy nemzeti eposz után. Ne legyen a magyarság sem szegényebb a klasszikus és modern nyugati nemzeteknél, melyeknek megvan a maguk szent nemzeti kincsük! S mi lehet más e nagy nemzeti eposz tárgya, mint ezeréves múltunk legdicsebb mozzanata, legnagyobb emléke: a honfoglalás. Amint keletről fölrobognak szilaj lovukon az ázsiai magyar vitézek, s fejedelmük, Árpád vezérlete alatt elfoglalják a Duna-Tisza közét, örök időkre a magyarság hazájául — ez a kép lebegett minden magyar olvasó előtt; megírni a honfoglalás eposzát s vele a nemzet költőjévé lenni: ez a vágy tüzelte a XVIII. és XIX. század fordulójának majd minden magyar költőjét.

A meddő kísérletek után Vörösmartyra várt ez a dicsőség. *Zalán*jával, úgy érezte a huszas évek minden magyarja, megszületett a nagy nemzeti eposz. De az eposz nemcsak a nemzet költőjévé tette Vörösmartyt. Az irodalmi közvélemény fölismerete benne azt, akit a magyarság egy félszázadja öntudatlanul is kegyelt, a nagy költőt, az igazit. Vörösmarty, a nemzet epikusa, nagyobb minden magyar költőnél, aki addig élt. Mint Alexandriában a kereszt föltűnésére rombadőltek a bálványok, Vörösmarty megjelenésére összeomlottak az eddigi nagyságok, a *Zalán* dicsősége homályba borította a regéket és a várromantikát, Vörösmartyé Kisfaludy Sándort és a többi epikust. Csakhamar egy ihletett ajakról elröppen a közhangulat szerencsés tolmácsaként ez a költői szólam: «Így még nem zenge magyar lant» — s ez a rövid pár szóba tömörített ítélet éles fényt vet a *Zalán futásának* jelentőségére.

«Így még nem zenge magyar lant!» Valóban nem. Vörösmarty főnségesen omló hexameterre, melyeket Gyulai méltán állít szépségben, gördülékenységben Homeros hexameterrei mellé, csodálatot keltettek a műértőkben s zeneiségükkel megbűvölték az érzékeny fülüeket. Nyelve, ha nőről és szerelemről énekel, lágyan és behizelgően zeng, mint a furulyaszó; ha harcokról és férfiakról szól, harsog, mint a riadó, hatalmas szavai megrezegtetik a levegőt. Az idilli jelenetekben csupa báj, a harci képekben erő, amott az érzés melege, emitt a méltóság teszi költőivé az előadást — mindenütt szín és fény, képzet és kép, amely a szemem keresztül a lélekre hat, mindenütt tiszta költészet. A *Zalán* az igazi magyar szimfonia, az első nagyszabású mű, amelyet

magyar költő egész orchesterre írt. Csoda volt-e, ha az egész magyar világ elragadtatással fogadta azt a művet, amely minden ízében addig nem sejtett költői szépségeket tárt eléje?

De a versek zengzetessége, a nyelv és előadás bája, az idillikus jelenetek és harci képek kiformalásában nyilvánuló tiszta költőiség, ami mind még ma, száz évvel utóbb sem vesztett erejéből, csak egyik tényezője volt a *Zalán* nagy hatásának. Hozzájárultak, kimélyítették és elevenebbé tették olyan tényezők, amelyek fénye ma már elhalványult, akkor azonban teljes erővel ragyogott: a mű alkalomszerűsége és újsága.

Vörösmarty a *Zalán futásában* olyan művet adott nemzetének, amelyet az nem is mert várni, amelynek nemcsak párja nem volt irodalmunkban, de még hozzá hasonló sem. Az eposz új volt minden tekintetben, egészében és részeiben egyaránt. Új volt a tárgya, a szelleme, a hangja, maga az eposz pedig első nagyszerű jelentkezése az új idők diadalmasan előre törő irányának, a nemzeti romantikának. Száraz és rideg, lelketlen és unalmas történeti eposzok, naiv és kezdetleges költött mesék helyett a magyar mondák színes és mégis igaz világa, a honfoglalás dicsőséges mozzanatai, melyek még egy ezredév távolából is erős fényt árasztottak a késő utódokra. Mi más volt mindez, mint azok a lapos, prózai beszámolók, amelyeket eposz örve alatt a mohácsi vészről, Hunyadi János hadjáratairól, Laudon tábornok vitézkedéséről, II. József máramarosi intézkedéseiről adtak hivatlan verselők! Mi más volt a harcok között kipattanó szerelemnek, Ete és Hajna gyöngéd viszonyának bájos rajza, mint azok a bosszantóan hihetetlen ármányok, amelyek Kisfaludy Sándor szerelmes párjait halálba kergették. A történeti eposzok fagyos józanságából bántóan kirítt az ócska machina nyikorgása, Voltaire vértelen allegorizálása vagy épen az antik mythologia, s Neptunus megjelenése a komáromi várban, Cybeleé a máramarosi havasok között föntség helyett a komikum hatását keltette. A *Zalán futása* csodálatos elemének sem volt gyökere a néphitben, de hozzásimult a köztudathoz, amely rendületlenül hitt nemzetünk keleti eredetében és a magyarság őshazáját Perzsia körül kereste — így Hadúr és Ármány, a jó és gonosz magyar istenség szembeállításának mint a parsz dualizmus hajtásának, látszólag volt történeti alapja és hitele. A magyarok istene, ha talán ebben a fogalmazásban nem is tekinthetett hosszú múltra vissza, századok óta élt mint-kép

zet a magyarság körében, s Vörösmarty korában eleven hitt volt, egyszersmind szimboluma annak az érzésnek, hogy nemzetünk sorsát egy erős, jóindulatú hatalom tartja kezében. Vörösmarty Aranyosrákosi Székely Sándor kis eposzában találta ezt az indítékot, de ami ott pusztá név volt, legföllebb halvány, élettelen kép, azt Vörösmarty gazdagon kiképezte és életet vitt bele. A mithológia a *Zalán*nak sem tartozik erősebb elemei közé, mégis elérhetetlen magasságban áll Székely Sándor eposzának machinája fölött. Székely Hadura valójában csak jelenés, minden akciója egy hosszú rege eléneklése — s ez épen nem alkalmas arra, hogy fölkeltsse az isteni fönség képzetét és hangulatát, annál kevésbbé, mert a költő, igen művészietlenül, nem is a maga isteni valójában, hanem pásztor alakjában viszi őt hősei elé. Ellenképe, Nemere, «a rossz északi rém», még csak meg sincs személyesítve s az események sorában nem jut szerephez. Velük szemben Hadúr, sőt még a sokkal határozatlanabb Ármány is, félelmes valóságok, hatalmas személyiségek, az eposz cselekvő, küzdő principiumai, amaz a magyarok oldalán, emez ellenük, s Hadúrnak, a jó principiumának győzelme ellenén, a rossz principiumán, egyszersmind a magyarság diadala is. Ezáltal az égi hatalmak viaskodása a földiek küzdelmének szimbólumává lesz, a költő a természetfölötti elemet belekapcsolja eposza cselekvényébe s nemzeti szellemmel tölti meg, Vörösmarty tollán újjá vált a hagyományos, ragyogóvá a fakó, a színtelen. Észrevétlenül, szinte természetesen.

Ilyen észrevétlenül vitte bele költészetünkbe a *Zalán*-nal Vörösmarty az új irodalmi irányt, a nemzeti romantikát is. Gyulai megállapítása óta közismert, hogy az első igazi magyar romantikus műalkotás a *Zalán*, s ez épen a legnagyobb jelentősége, újszerűségének leghatalmasabb eleme. A *Zalán* mint a magyar romanticizmus megindítója nagy. De épen erről a feléről nincs kellőképen megvilágítva a költemény. A *Zalán* romanticizmusával kapcsolatban kérdések és kétségek merülnek föl, melyeket nem intézett még el vagy föl sem vetett a tudomány. Vajjon minden ízében romantikus-e a *Zalán*, «forradalmi lépés», amint Gyulai gondolja, s megalkotásakor Vörösmarty gyökeresen szakította a múlt törekvéseivel, a régi epikus hagyománnyal s a magyar történeti epikával? Azután: milyen csatornán jutott el a romanticizmus áramlata Vörösmartyhoz, melyik külföldi irodalomból merítette az ösztönt munkájához, milyen közvetítéssel termékenyítette meg szellemét az európai romantika, voltak-e

mintaképei? Végül miben áll valójában a *Zalán* romanticizmusa, mi teszi igazi romantikus alkotássá.

A *Zalán futása* minden újszerűségével sem forradalmi jelenség — még Arany *Toldija* is nyiltabban és merészebben száll szembe a műfaj akkor uralkodó irányával. A csöndes, higgadt, megfontolt Vörösmarty irodalmi téren sem volt forradalmi természet. Nem a régi romjain, hanem a régire építve akart újat adni. Valamint *Szózatában*, noha Széchenyitől ihletve szólt, nem tudott szakítani nemzetének múlt iránti rajongásával, és két ellentétes világfölfogás pillérjeire helyezte a nagyszerű költeményt: a *Zalán futásában* is az új irányt, a romantikát, nem a régi, a klasszicizmus ellen játszotta ki, hanem összeolvasztotta a kettőt, a hagyományosat az újjal. Mi, egy század mozgalmi s a romantika diadalai után, alig látjuk már meg az eposz klasszikus elemeit, s benne egy új kor, új irány riadóját keressük. Még Gyulai is, mikor azt tanítja, hogy Vörösmarty a klasszicizmust saját páncéljában verte meg, pusztán a versformára gondol, ezt említi egyetlen olyan szálként, amely az eposzt hozzáfűzi a klasszicizmushoz. Úgy látom, a dolog másként áll. Nem pusztán a versforma, a hexameter klasszikus hagyomány a *Zalánban*: klasszikus az egész stílusa is. S nem is csak a külsőségekben keresem a stílust. Hogy az eposz lírai megindítása az antik invocatiók modern formája, hogy a költő a régiek példájára ad seregszámlát, hogy hőseit állandó, minden említésükkor ismétlődő jelzőkkel emeli ki, hogy szereti a hasonlatait Homeros módján vagy szellemében fogalmazni, hogy nyelvének tömörsége s ünnepélyessége vetekszik a klasszikusokéval: mindez a hexameterrel együtt érdekes és jellemző, de nem lényeges. A lényeges az, hogy Vörösmarty eposzát a klasszikusok módján gondolta el s a klasszikus eposzok stílusában alkotta meg. Tárgya ugyanaz, mint a klasszikus eposzok csodált mintaképéé, az *Aeneis*: egy vándor nép letelepedése új hazájában. Hősei mind igazi hősök, de nem középkori magyar vitézek, hanem az ókoriak képmásai, hetykeségbe csapó önértékük épűgy antik hagyomány, mint a viadalok előtt ajkukról kereken ömlő beszéd, mely néha egész szónoklattá dagad — s ezek a hősök talán épen azért színtelenek és vértelenek, mert nem élő valóságok, hanem régi minták reprodukciói. Maga Árpád egy második Aeneas, még annyira sem tér el tőle, amennyire más egy középkori magyar fejedelem, mint egy ókori római. A főcselekvény párviadalok szakadatlan láncolata, s itt már nem is az *Aeneisig*, hanem az *Iliasisig* kell visszamennünk, hogy mintaképét meg-

találjuk — sőt ebben a tekintetben a *Zalán* iliaszibb az *Iliás*nál. A természetfölötti hatalmaknak mint valóságos személyeknek szerepeltetése és bekapcsolása a cselekvénybe szintén antik hagyomány, s ez annál föltünőbb, mert az eposz, Voltaire-nél, egyizben már elvetette magától ezt a machinát. Sőt mintha Hadur és Ármány dualizmusa a parsz mithológián túl a klasszikus fölfogásra is utalna: a trójaiak és görögök pártján egymás ellen harcoló ókori istenekre.

Mindez nem külsőség, nem pusztá klasszikus máz. Vörösmarty végigjárta az antik epikusok iskoláját, s ez mélyenjáró nyomokat hagyott eposzán: nemcsak a megalkotásában, hanem a koncepciójában is jelentős része volt e költői fölfogásnak. A *Zalán futása* nem tagadhatja, hogy a klasszikus eposzok talajából fakadt.

Ennek a megállapításnak a mélyén egy másik nem kevésbé érdekes rejlik: a *Zalán*, amelyet joggal tartunk a romantika első igazi nyilvánulásának, egyszersmind első klasszikus nyomon járó eposzunk is. A klaszicizmus, amely irodalmunkra a *Zalán* előtt vagy egy félszázadig rányomta a bélyegét s a líra terén szinte uralkodó szerepet vitt, epikánkban nem tudott érvényesülni. Deákos költőink, az igazi magyar klaszicisták, nem írtak eposzokat s még Baróti Szabó Dávid, is az egyetlen epikus köztük, csak új-latin költők elbeszéléseit fordítja vagy leíró jellegű verset cifráz föl eposzi sallangokkal (*Komáromi földindulás*. Többi epikusunk pedig — mind a hivatottak, mind azok, akik tehetség helyett csak műérzékkel voltak megáldva — vagy Voltaire nyomán jártak, mint Bessenyei és a *Hunniás* szerzője, Pálóczi Horváth Ádám, s az antik eposzok helyett azok vértelen utánzatát másolván, műveikről lepattogzott a klaszikus zománc, vagy ha a görög-római mintákhoz fordultak, mint Ráday, Pázmándi Horvát Endre és részben Csokonai, belefáradtak a munkába vagy már az első lépéseknél megakadtak. Így a magyar epikából kiesett a klasszikus eposz korszaka, s az első eposzunk, melyben az antik eposz egynémely vonása tükröződik, épen a *Zalán futása*.

A szellem azonban, amely ezt a klasszikus stilusú eposzt élteti, nem Homerosé és Vergiliusé. Az antik költők hangját csak érzékeny, kiművelt fül hallja ki belőle, az újkor költőinek, Ossiannak, Sir Walter Scottnak, Byronnak hangjait azonban meghallja benne a modern irodalmak minden ismerője. Az ő szellemi rokonuk Vörösmarty. Amazok számára az eposzaikban megénekelt múlt valóság volt,

naiv hitükben egynek érezték magukat tárgyukkal, emezek számára költői ábránd, ragyogó, de tőlük idegen világ. Az *Odysseia*, az emberi szellem egyik legromantikusabb költeménye. Homeros szemében való história volt, Scott históriáit szerzőjük előtt is képzeletének merész játéka tette értékessé! Vörösmarty eposza is szorosabban kapcsolódik a modern romantikus költők műveihez — talán azért, mert az ő tanítványuk volt? Az angol romantikusok voltak a mesterei vagy épen a mintaképei? Korántsem. Tanult tőlük, ahogyan a cigány is elles egypár dallamot a mulatozó uraktól, de az a romantika, amely a *Zalánt* élteti, nem az angoloké. Még kevésbé francia vagy német romantika. Egyáltalán a külföld romantikus mozgalmai közvetlenül csak kevésé hatottak Vörösmartyra. Ami e külföldi romantikus irodalmakban sajátosan nemzeti, ami az egyes nemzetek romantikájára vagy általában a nyugat romantikájára jellemző, annak a magyar eposzban nyomára sem akadunk. S a szelleme is idegen amazokétól, úgyhogy Vörösmarty romantikája a külföldivel szemben valami egészen más, attól sajátosan különböző. Amit a *Zalán* ad: az magyar romantika. Érintkezik ugyan több ponton az európaival, hiszen közös talajba is nyúlnak gyökereik, de más okok keltették életre és jellemük is eltérővé fejelett. Tudományunk már régen megállapította, hogy a harmincas évektől magasha lendült magyar romantikus költészet milyen külföldi ösztönzéseket értékesített és milyen idegen elemekkel bővült; azt is megállapította, hogy az európai romanticizmusnak mely vonásai hiányoznak a magyar romantikából: de arra még nem utaltak kellő nyomatékkal, hogy a mi romantikus költészetünknek vannak olyan gyökérszállai, még pedig nagy számmal, amelyek a magyar televényből szívják föl az éltető nedvet. Sőt még határozottabban fogalmazhatjuk véleményünket. A romanticizmus nálunk nem idegenből, mester-ségesen átplántált virág, mint volt az új-klasszicizmus, a szentimentalizmus és az Anakreon-utánzás, hanem valójában hazai termés, megvan a maga sajátos színe, jelleme, s mind eredetében, mind lényegében más, mint a nyugati nemzetek romantikája.

Nyugaton az adja meg a romantika igazi karakterét, hogy szembehelyezkedve a klasszicizmussal, új tárgykört, új fölfogást visz bele az irodalomba. Az újklasszikus irány hívei a görög-római világ képeivel s egyetemes emberi eszméikkel és indításokkal gyönyörködtek az olvasót, a romantikusok fölfüdüzik a költészet számára az addig megvetett középkort,

s a nemzet múltja felé fordulva, nemzeti tartalommal és nemzeti szellemmel töltik meg a költészetet. Nálunk sem olyan téma-változásra nem volt szükség, mint külföldön, sem a nemzeti érzés fölébresztésére. Egyfelől a klasszicizmust nem kellett számkivetni az epika köréből, mert — láttuk — nem vert ott gyökeret, másfelől a magyarság sohasem fordult el a középkortól. A középkor a magyar szemében sohasem volt «sötét» — sőt ellenkezőleg a középkor, letűnte óta szakadatlanul úgy élt a magyarság tudatában, mint a nemzeti múlt legragyogóbb korszaka. A magyar, ha személtelkét gyönyörködtetni akarta, a középkor felé fordult. Tudni nem sokat tudott róla, mert a nemzet egyes fiainak történeti ismeretei nagyon fogyatékosak és hézagosak voltak, de a nemzetnek magának volt történeti tudata, s elevenen élt — inkább a szívében ugyan, mint az elméjében — a középkor nagy magyarjainak és nagyszerű mozgalmainak emléke. Attila és a honfoglalás, Szent István és Szent László, II. Endre és az aranybulla, Nagy Lajos és Mátyás, a lovagvilág és a török harcok: ezekért lelkesedett, ezek dagasztották nagyra a magyar önérzetet. Minden szép emléke a középkorból intett feléje; 1526-tól kezdve, amikor megkezdődött nemzetünk életében az újkor, már csak borus emlékei vannak — hiszen a magyar nóta is Vörösmarty korában épen háromszáz év óta volt szomorú. S a nemzet tudott is lelkesedni a középkorért, a nemzet régi dicsőségéért — valójában mást sem tudott, mint lelkesedni — s a nemzeti érzés, 1780-tól kezdve, mind sűrűbben kirobbant a lelkekből.

A középkort és a nemzeti érzést tehát nálunk nem kellett föltámasztani, így a magyar romantikának egyik sajátos vonása, hogy tárgykörben nem újított, hanem pusztán belevitte a költészetbe azokat a történeti emlékeket, amelyek a nemzet tudatában mint képek vagy nevek éltek. A magyar középkor eseményei költészetünk állandó tárgyai már Bessenyei óta, s ő, az új-klasszikai irány megindítója, a középkor nagy hőseiről, Attiláról és a Hunyadiakról énekel; a középkor magyarjai szerepelnek Dugonics regényeiben és drámáiban, P. Horvát eposzában is, s innen kezdve, Kisfaludy Károlyig és Katonáig történeti költészetünk kirekesztőleg a magyar középkorból meríti a tárgyat. A kor ünnepelt epikusa, Kisfaludy Sándor meg épen egészen benne él a középkor világában; regéiben ugyan a középkor s annak eseményei csak háttérül szolgálnak egy-egy szentimentális és épen nem középkori szellemű mese

számára, de a középkort egészen a romantikusok módján nézi. Sőt a középkornak az az ideális fölfogása, amely a külföldi romantikusokat jellemzi, Kisfaludynál szinte már utopisztikussá fejlett: a középkor mint valami páratlanul fényes korszak, a magyar erényekben utólérhetetlenül gazdag mesevilág tükröződik regéiben.

Mindez sajátosan magyar fejlemény. Abban tehát, hogy a magyar történeti költészet a századforduló idején egy félszázadon keresztül a középkorról zeng s nemzeti érzéssel, nemzeti színnel vonja be tárgyait, a külföldnek semmi része sincs. De ennek a félszázadnak magyar költészete még nem az igazi romantika, csak annak két kapcsolatos jellemző vonása nyilvánul benne. A Kisfaludyak romantikája még nem határozott, kialakult művészi irány, még csak alap, de elég erős arra, hogy kifejlődjék belőle az igazi romanticismus. Ez a föladat, a romantikus alap kifejlesztése romantikus irányvá s az igazi magyar romantizmus megteremtése, Vörösmartyra várt — s ezt a föladatot végezte el *Zalán futása*.

A *Zalán futása* maga is a hagyományos magyar történeti költészet talaján sarjadt, alapjában ugyanazokból az elemekből áll, mint a letűnt kor történeti költeményei, és mégis, amint láttuk, egészen más, mint azok, hozzájuk mérve mind lényegében, mind részeiben újszerű. A XVIII. század magyar költőinek szinte öntudatlan rajongása a régi nagy múlt iránt a XIX. század költőjénél tudatos érdeklődéssé lett, nemzeti önértékük nála nemzeti érzéssé tisztult, s amazok romantikus fölfogását Vörösmartynál romantikus szellem váltja föl. Amazok szegényes, színtelen költészete mellett Vörösmarty eposza igazi romantikus fényben csillog — s ezzel benn vagyunk az utolsó kérdés vizsgálatában: mi teszi igazán romantikussá a *Zalán futását*. Röviden: épen azok a mozzanatok, amelyekben az eposz eltér magyar elődeitől s amelyekkel hozzákapcsolódik a külföldi irodalmak romantikus törekvéseihez.

Első sorban a múlt fölfogása. A múlt a *Zalánban* már nem csillogó köd, kényelmes burka a nyers történeti tényeknek vagy a vértelen, szentimentális mesének, mint volt magyar elődei epikus alkotásaiban. Vörösmartyban már az újkor szelleme munkál, mely a történeti kutatások alapján rekonstruálja a letűnt idők nagy mozgalmait. A költő is a tudomány útjait járja meg előbb, s a források tanulmányozása alapján iparkodik a valósághoz híven elbeszélni az eseményeket. A tudatos törekvés az igazságra, a múlt

korhű rekonstruálására Vörösmartynál is nyilvánvaló. Anonymus krónikáját, Horvát István és Cornides történeti dolgozatait lelkiismeretesen átbúvárolta, de igyekezete még nem arat teljes sikert. A múltat valójában inkább konstruálja, mint rekonstruálja, a múlt embereit még nem tudja a maguk igazi lelki életével föltámasztani, s inkább lélektanilag, mint történetileg igaz jellemképet fest a középkor magyar hőseiről. A történeti levegő eposzában kissé ritka, a történeti távlat túlságosan megnöveli az arányokat. Az az igazi történelmi szellem, amely a későbbi realisták, Arany és Kemény, történeti költészetét olyan magasra emeli, még hiányzik belőle — de épen ez teszi a *Zalánt* igazi romantikus alkotássá. A romantikus költő az igazság jelszavát festi zászlajára, de nem tud hozzá hű maradni, elragadja képzelete s a színes, hatásos, érdekes kedvéért földozza az igazat. Vörösmarty eposza is romantikus lélekben, az első romantikus magyar költő lelkében fogant: minden részletén a romantika varázsa árad el.

Az az egyszerű, szürke ember, akinek egyénisége úgy, amint a mindennapi élet viszonyai között mutatkozott, semmi rendkívülit nem árult el, lelkében egy csodálatos ábrándvilágot rejtegetett, eleven képzetek és színes képek tömegét, egy merész fantázia gazdag világát. De mint a kazánba fojtott gőz, Vörösmartynak a külvilág elől elzárt forrongó, romantikus képzelete szabad utat feszítvén magának a költészet felé, kitört a *Zalán futásában* és addig nem látott fényben csillogó alakokat, jeleneteket és képeket rajzolt a bámuló közönség elé.

Valóban Vörösmarty eposzában új, ismeretlen világ tárult föl. Fantasztikus lények jelennek meg az emberek között, a magyar népmese nyomán, de költői képzelettel megalkotott csodaállatok és tündérek: a táltos ló, a bűvös szarvas, amely megrázva magát gyönyörű tündérleánnyá változik, a délszaki tündér, Hajnal bűvös sipú fia, aki átéli előttünk a képzelet évezredes játékának legköltőibb meséjét, a halandó leányba szerelmes égi lény szomorú történetét. De a délszaki tündér romantikusabb minden elődénél: ő belepusztul viszonzatlan szerelmébe.

És megjelen a hősök oldalán a tündéréknél is elbűvölőbb lény, a földi nő, úgy, amint Vörösmarty képzeletében élt, a szív melegével ragyogóvá varázsolva. Két alakban látjuk, s mindegyik igazi nő: szívüket nem a dicsvágy, hanem a legemberibb érzelem, a szerelem hevíti. Az egyik Hajna, fiatal szerelmes leány, úgy, amint a romantika festi:

nincs más érzése, mint épen az egész valóját eltöltő szerelem. Milyen újszerű volt az eposzok hatalmas, bátor asszonyai, Deli Vid neje, Murány úrnője, Lónyai Anna után *Zalán* gyöngéd leánykája, ez a megriadt özike, aki a harcok viharában odabúvik a szerelmes ifjú karjába. A másik Antipater neje, a középkor női eszménye: páncélt és sisakot ölt, hogy elkísérje urát a harcba — de alakján a XIX-ik századi romantika csillog. Szépsége megigéz mindenkit, aki feléje közeledik, a szerelmében csalódott ifjút és a vad harcost egyaránt, de ő csak egy férfit lát, az urát, szívében más érzés számára nincsen hely, nem akarja, hogy legyen. Ez már nem a középkor rabszolgai hűségű lélektelen asszonya, ez már tudatos asszony, az újkor nője, s épügy eszménye a modern asszonnak, mint Hajna a modern leánynak. Ete és Hajna szerelmének idillikus képei, az Antipater hölgyétől fölvert szenvedélyek viharzása — mindez igazi romantika.

S igazi romantika a harcoknak, a párviadaloknak szakadatlan sora. Másik szelid lelkű, békés természetű nagy epikusunk, a képzeletében nem bízó, realista Arany, kitért a harci képek megrajzolása elől, s a *Buda halálában* a hatalmas nemzeteken keresztül gázoló Attilát nem látjuk harcok forgatagában. Vörösmarty sem forgott soha fegyverek zajában s ifjú korában még messzebb esett a harci zajtól, a háborúk mozgalmaitól, mint a férfi Arany, de ő igazi romantikus volt, bizott képzeletének erejében — s *Zalán*-jában nagyszerű harci jeleneteket rajzol, olyan bátran, mint Zrinyi, a kard félelmes hőse, de még merészebben — épen azért, mert soha sem látta, csak elképzelte a háború szörnyű öldökléseit. Képzelete kifogyhatatlan a viadalok fordulatainak kieszelésében, a halálos csapások intézésének és kivédésének rajzában, s a harci jelenetek gazdagságban és változatosságban vetekszenek Homeros csataképeivel. Az eposznak majd fele ilyen kezítéséből telik ki, s több vitéz esik el az alpári síkon, mint Ilon falai alatt. S mintha Vörösmarty lelke nem tudna betelni a harcok véres látványával, mintha őt is magával ragadná hőseinek ádáz szelleme: még az eposz énekeseinek ajkára adott hősdalok is csupa viadalról, csupa öldöklésről regélnek. Milyen szelid és szinte klasszikus nyugalma a romantika e szertelen képei mellett Kisfaludy Sándor regéinek folyamata.

Vörösmarty képzelete azonban a harci képek rajzában nem elégszik meg a romantika rendes fogásaival. Nemcsak csodálatosan megnöveli a méreteket, széttolja az arányokat,

a hihetlenségig fölfokozza az emberi test fizikai erejét, hanem időnként már a fantasztikum világába is átcsap, mint Huba és Zámir küzdelmében, akik a tengeren kezdik s a tengerben folytatják rettentő harcukat — s harcuknak indítója s egyben díja mi más, mint egy szép leány. De Vörösmarty merészsége még itt sem ért határt. Egy ízben, Hadúr és Ármány párharcában, olyan hatalmas, olyan szertelen föladatara erőltette képzeletét, amilyenre még Homeros sem mert gondolni. A görög eposzban is szemben állanak egymással az istenek, szóval ugyancsak megvagdossák egymást, nagy ritkán egy-egy dárda is elrepül egyik-től a másik felé — de Vörösmarty két istene valóságos párviadalra kel, élethalál-harcra, s az egy szédítően mozgalmas és élénk, de inkább szemképrázta, mint elképzeltető jelenet során abban a szinte hihetetlen mozzanatban hangzik ki, hogy a jó princípiuma, Hadúr, megöli a rossz princípiumát, Ármányt. Mikor Hadúr az alpári síkon kinyúl hatalmas karjával a Táttra ormáig s letörve onnan egy szikladarabot, porba sújtja vele ellenét, majd rátapod és összetöri a rém vas tagjait: még a föld is meginog remegve, sarkai összeroppannak — de megrendül az olvasó is a képzeletnek ilyen szertelen merészségén.

Valóban, a nagy költemény minden mozzanatán a romantika legbiztosabb ismertető jele, az eleven, szárnyaló képzelet fénye csillog. Bárhonnan veszi a költő a nyers anyagot, a szűkszavú monda, a perzsa dualizmus, a száraz tudomány, a klasszikus hagyományok: mindez szint és ragyogást kap a költő fantáziájától s az az egész művet tisztá, nemes romantika szellemvilágába emeli. Ez már nem Kisfaludy Sándor kezdetleges naiv romantikája, nem is Kisfaludy Károly németes ízű romanticizmusa, ez igazi romantika, mert szabad, merész, következetes és — mert nemzeti. A *Zalánban* a romantikus költő álarcában megszólal a hazafi is, s épen azok a legszebb helyek az eposzban, ahol a költő hangot vált, rhapsodosból aoidosszá lesz.

Ez a hangváltás nem Vörösmarty sajátos vonása, ez általános volt a kor történeti költészetében, sőt egyik legföltűnőbb jellemző vonása az újkor epikájának. Az ókor epikusai és követőik, az új klasszikusok, objektívek, amazok naivan, emezek tudatosan; az új epikusok szubjektívek, a múlt képeibe kivetítik egész érzésvilágukat, bánatukat és lelkesedésüket, csalódásukat és reményüket. Ez a szubjektívizmus, az epikai nyugalmat átáttörő izgalmak, a modern kor és a romantikus szellem nyilvánulása. Vörösmartyt

is meghódította az újkor szelleme, *Zalán*jában föl-fölbűg a lírikus hangja, s ebben a tekintetben is hozzákapcsolódik a nyugat romantikus eposzaihoz. Nem olyan szubjektik ugyan, mint külföldi társai, kevesebb benne a lírai kitörés, de ahol kibuggyan költőjéből szívének megáradt érzése, ott líraibb mindannyiuknál.

Líraibb, de nagyobb is. Egyfelől, mert érzésvilága gazdagabb és mélyebb volt, mint romantikus elődeié, másfelől, mert nem az ember, hanem a hazafi szólaltatta meg az eposzban érzéseit. A külföld epikusai a maguk egyéni szívetét zsákmányolták ki, Vörösmarty csak óvatosan nyúl ilyen egyéni indítékhöz, s akkor is a fölismerhetetlenségig elleplezi eredetét. Köztudomású, hogy a *Zalán* keletkezésébe belejátszott a költő legszubjektivebb érzése, szerelme: Hajna alakjának megformálásában eszményképének, Perczel Etelkának vonásai lebegtek előtte, a maga szerelmén át képzelte el Ete kedvesét, s a délszaki tündér szerelmi vágyából és szerelmi bánatából a költő sóvárgó, reménytelen szerelme hangzik felénk, Csakhogy Vörösmarty ezt az érzést nem mint a magáét rajzolja, hanem magára ölti a szomorú, fiatal tündér képét, hogy elzokoghassa fájdalmát, amelyet nyíltan föltárni akár versben is, tiltotta szemérme. Mindez valójában nem is igazi szubjektívizmus; az olvasó, irodalomtörténeti ismeretek híján, nem is veszi észre, hogy Hajnát nemcsak a költő teremtette, hanem az ember is, hogy a tündér ajkával Vörösmarty beszél.

Ahol Vörösmarty nyíltan, a maga nevében szól az olvasóhoz, ahol, megállítva az események forgatagát, hősei érzései helyett a magáéit zengi, ott mindenütt a hazafi hangját halljuk. Ez az elhajlás a nyugati eposzok szellemétől Vörösmartynál tudatos. Az volt az érzése, hogy ha rést üt az évezredes eposzi tradíció, azt csak a legmagasztosabb érzés, a nemzeti, motiválhatja. Az eposz, s az ő *Zalán*ja is, egy nemzet legnagyobb vállalkozásának képe: ehhez a főséges tárgyhoz nem méltó más líra, csak az, amelyet a hazafias érzés csal ki a szívből. Ezen a ponton Vörösmarty kevésbé romantikus, mint Byron, de költőibb: keze művészippen fogta a húrokat a líra sokhúrú hangszerén. Vörösmarty, a született lírikus, eposzában is a líra szárnyán emelkedett a legmagasabbra, akkor írja a legszebb sorokat, amikor nemcsak szíve szerint, hanem a szívéből ír. Akár a Hajna alakja köré fonódó szubjektív érzésnek hangjait lesük meg a *Zalán*ban, akár a honfibunak és honfíreménynek, a nemzeti büszkeségnek és nemzeti aggodalomnak

magasra csapó szólamait: magával ragad az ihletett költő nemes művészete. Ezek a hangok, ezek a szólamok a maguk tiszta líraiságával ma sem vesztek értékükből — az utóbbiak a száz év előtti nemzedéknek meg épen belemarkoltak a szívébe, mert a kor lelkéből törték föl, az egész nemzet hangulatát szólaltatták meg. Am tiltsák a poétika merev szabályai a költő alanyiségének ilyen bevitelét az eposzba, mi magasztaljuk érte Vörösmartyt s az elmélet kedvéért nem vagyunk hajlandók föláldozni a *Zalán* legszebb lapjait.

Vörösmarty szubjektívizmusa azonban csak részben az újkor romantikus szellemének hajtása, van gyökere a hagyományos magyar költészetben is. Vörösmarty, mint mindenütt, ezen a ponton is kereste a kapcsolatot a múlttal s az újat nem szakította el a régítől, hanem hozzája fűzte. A magyar epika már a középkorban magába tudta olvasztani a szerző lírai megindulását, s egyik legkorábbi emléke, Szabadkai Mihály éneke Beriszló Péter püspök haláláról, az elbeszélés és megindultság sajátos vegyülete. Tinódinál ritkábban csendülnek meg lírai hangok, de annál élesebben és szubjektívebben, s a megénekelt esemény akárhányszor szinte csak ürügynek tetszik, hogy a költőt hazafias céljában segítse: óv a töröktől és egyetértésre buzdít. Köznapián, sőt prózaian folyó verseit ezeken a helyeken erős nemzeti érzése fölemeli a költészet régiójába, s egyhangú krónikájában a legszebb sorok épen az ilyen hazafias csengésű szólamok — akár a *Zalánban*. Még a fönséges *Zrinyiász* is, noha objektivitásban nem enged semmit az antik eposzoknak, alapjában egy nagy érzés illusztrálása, ugyanazé, amely a derék Tinódit lírai kitörésre bírta: fogjon össze az egész magyarság a török kiűzésére. A múlt képeiben tükrözni a jövőt, az események sorából lírai indítékot fejteni ki: a magyar epika sajátos vonása. A kurucokban újra föltűnik az epikának átjátszása a líra terére, s egy század múlva Kisfaludy Sándornál még nagyobb mértékben, — hiszen Kisfaludy regéinek legjellemzőbb vonása épen az erős lirizmus, ereje és egyben gyöngesége elbeszéléseinek.

A lírai hangulat, az epikus burkon keresztül törő érzés, tehát csak látszólag új Vörösmartynál, valójában régi hagyomány, közvetlen kapcsolatban egyfelől Kisfaludy Sándorral, másfelől Zrinyivel. Kisfaludy regéivel eposzának hangulata rokon, a *Szigeti veszedelemmel* közös a tendenciája.

Amaz romanticizmusának lényeges eleme, ez nemzeti karakterét adja meg.

Kisfaludy is, Vörösmarty is a múltba nem pusztán költői érdekből merülnek el, a letűnt századok képeivel nem pusztán gyönyörködtetni akarják az olvasót. Megilletődötten állanak velük szemben, úgy tekintenek reá, mint valami egészen más világra. Nem a történeti távolnak az az idealizáló ereje dolgozik bennük, amely a klasszikus költészetben játszott szerepet. Ők másként idealizálják a múltat. A múlt az ő szemükben lényegében más, mint a jelen: igazi hőskor, csodálatos világ, amelyben az emberek nagyobbak, derekabbak, hatalmasabbak, mint a maguk korának emberei, tele érzéssel és erővel, szenvedélyekkel és akarattal. Erős, szemkápráztató fény ragyogja be a kort és hőseit, s a késő utód megbüvölve néz föl reájuk. Ez épen a romantikus álláspont: nem az ember lesz költővé, hanem a költőben megszólal az ember, s a költészet színes fátyolán át látja maga is a múltat. Ez a romantika valódi szubjektivizmusa: megszádul a múlt fényességétől, de nem veszi észre, hogy azt a maga lelkéből vetítette oda. De Kisfaludy és Vörösmarty fölfogását mély szakadék választja el. Kisfaludy is érzi, hogy nagy a különbség a jelen és a «szent hajdankor» világa, az önmagával és a világgal megelegetett ember között — de ő boldogan és büszkén száll vissza a múltba. Kétségek nem gyötrik, naiv optimizmusában elhessegeti magától a fájdalmas képeket, nem gondolkodik az élet nagy kérdésein, meg se látja őket — csak lelkesedik, kivált ha a múlt jeleneit képzei el. Vörösmarty már az új kor fia, a tisztult, fejlett romantika levegőjében él. Már nemcsak néz, hanem lát is: látja, amint nemzete saját gyöngesége és a bécsi kormány erőszakossága következtében az örvény felé sodródik. Herderék már megkongatták a halálharangot a magyar faj fölött, s valóban az ezeréves magyar állam alapja recseg-ropog, s a nemzet idegenektől bilincsbe verve, holtra váltan sínylődik. Sívár, sötét a nemzet jelene, viaszgalan a jövője. A lelkét gyöttrő fájdalmak elől tudatosan menekülni akar. Rousseau és a szentimentális írók a meghasonlás elől a természethez menekültek, Vörösmarty, mint a romantikusok, a múlthoz: feledést keresett abban a gondolatban, hogy ha már nincs örömrünk a jelenben s nincs reményünk a jövőben, legalább volt nagyszerű múltunk — s a nemzet hajdani dicsőségének emléke elaltatja egy időre hazafiúi fájdalmát. Ez a gondolat, ez az érzés maga is tipikusan romantikus lelki tartalom, s ebben fogant a *Zalán*;

nyomán uralkodó lesz a magyar költészetben, mindaddig, míg egy másik nagy magyar romantikus, Széchenyi, ki nem mondja a nagy ígét: ne hátra, hanem előre nézzünk, múltunk nem volt, de jövőnk, az lesz!

Széchenyi merész, biztató jóslata akkor még késett a hajnali homályban, s Vörösmarty sötétén látása általános volt a hazafiak körében. Nem volt ez beteges pesszimizmus, a tények kényszerítették az emberekre, Vörösmartyra is, de éppen azért egészséges lelkével ki tudott emelkedni belőle. A fájdalomban született *Zalán* maga is bátorító szózáttá lett, azzá tette az a költői eszme, melyet Vörösmarty a maga lelkéből, de nyilván a nagy Zrinyi öntudatlan hatása alatt, vitt bele eposzába. Ez az eszme maga is valójában egy nagy érzés, a hit a nemzet jövőjében. Ez már nem romantikus gondolat, ez magyar gondolat, s e romantikus indítékokból, romantikus képzelettel szőtt eposz mássá, többé, nagyobbá fejlődik: nemzeti eposzá.

Valóban a *Zalán futása* első nemzeti eposzunk a *Szigeti veszedelem* óta, azzá emeli költőjének érzésvilága és fölfogása. Amit Zrinyi nagy műve óta epikát írtak, Gyöngyösin kezdve, az csak magyar volt, de nem nemzeti. Magyar volt tárgyban, milióban, Kisfaludy Sándornál már érzésben is — szellemben magyarrá, nemzetivé, Vörösmarty tette az eposzt. Ő nem egyszerűen kiválasztja a magyar múlt valamelyik érdekes eseményét, hanem nemzeti létünk legfontosabb mozzanatát, legnagyobbszerű tényét ragadja meg, a honalapítást, egy évezredes fejlődés megindítóját, a magyar állam megalakulását. A múltat egészen másként dicsőíti, mint elődei. Amazok naiv lelkesedésében nem volt semmi pozitívum, csak hangzatos szavak, Vörösmartynál a hangzatos szólamok komoly tartalommal telnek meg.

Az eposz minden sorában ott érzik, ki nem mondva, de annál hatásosabban, a költő nagy, megokolt szeretete a múlt és hősei iránt, s a magyar honfoglalásnak ez az első nagyszabású tablója egy mélyértelmű glorifikációvá lesz, a magyar nemzet *férfiúi erényeinek* glorifikálásává, azoknak, amelyekkel magának ezt a hazát megszerezte: a bátorságnak, vitézségnek, kitartásnak. S valamint Zrinyi a maga hatalmas eposzában a múlt képével a jelen nemzedékre akar hatni a magyar jövő érdekében, Vörösmarty hőskölteményéből is kisugárzik egy nagy eszme, az a hit, amelyről föntebb megállapítottuk, hogy már túlemelkedett a romantikán, a hit nemzetünk életerejében. A magyarság, amely most elgyötörve és megalázva szolgásgorban sinylődik,

lerázza majd bilincseit — de csak akkor, ha a jelen «puhaságra serényebb gyermekeit» megedzi majd a dicső múlt emléke, a honszerző Árpádnak és hőseinek ragyogó példája. Ez a gondolat, mely a költő érzéséből kristályosodott eszmévé, egyszersmind tanítás is, tendencia. Valamint a világitó torony fénye megmutatja a hullámokkal küzdő hajósnak a biztos révet, a *Zalán* is megvillantja a kor magyarja előtt a múlt fényében az óhajtott jövőt. Ha meg akarjuk valósítani, ha az őstől megszerzett, de a koros utódoktól elvesztett hont újra meg akarjuk szerezni: méltóknak kell lennünk az első honfoglalókhöz, az ő erejükkel, lelkesedésükkel, hűségükkel kell dolgoznunk nemzetünk jövőjének megalapozásán. S akkor bizonyosan elérkezik az az idő, mikor

Majd ismét föllázad erős lelkében az ősi
Hírnek egekbe hívő szikrája: csatákra keményül
S hősi fejét ezerek teshalma közül üti fényre
Véresen és szabadon . . . (II. ének.)

A múlt és jelen erkölcsi értékének ez az ellentéte, a régi dicsőség képe mint nemzeti munkára biztató ideál nem volt új eszme Vörösmarty korában. Nemcsak Berzsenyi gondolatvilágán uralkodott, mikor előbb elkeseredett haragja erejével vette ki szívéből a *Romlásnak indult* főségesen zord szólamait, s később megenyhülve a «Sast nemzenek a sasok» bizakodó hangjait, nemcsak Kisfaludy Károly *Mohácsa* hangoztatta épen a *Zalán* születésének évében, hogy «a múlt csak példa legyen most», hanem ott élt a huszas évek minden magyarjának lelkében. Mindannyian a múltba néztek, hogy annak ragyogásából merítsenek erőt, hitet, bizalmat a jövőre. A *Zalán* eszméjével is bekapcsolódik a magyarság egyetemének fölfogásába, ez teszi igazán nemzetivé az eszmét és vele a költeményt. Vörösmarty a közhangulatot szólaltatja meg, eposzában a nemzeti közérzést, de költői lángelméje újszerűvé varázsolta a közkeletűt azért, hogy ezt a *lírai* indítékot *eposzban* fejezte ki. A messze múlt eseményeiből, a csaták és viadalok képeiből, a fegyverek zajából az hangzott ki, amit minden magyar érzett és óhajtott, a költeményen olyan érzés áradt el, amely egy nemzet lelkéből sarjadt ki s egy nemzet lelkét hozta mozgalmába.

A *Zalánnak* ezzel a sajátosan magyar érzésvilágával harmonikusan olvad össze romantikus szelleme, s az a két folyamat, mely addig költészetünkben párhuzamosan, de külön haladt, itt, Vörösmartynál, egymásra talált és meg-

termékenyül egymástól. Ez adja meg az eposznak valódi jellemét és egyben történeti jelentőségét. Vele indul meg irodalmunkban a romantika, kezdetleges, bátortalan, színtelen kísérletek után merészen, művészen, és ami mindennél fontosabb, hozzásimulva a nemzet lelki valójához. Az emberi lélekben mélyen gyökerező romantikus törekvés akkor lesz műelvvé, az évszázadok, sőt évezredek óta élő és ható romantikus fölfogás akkor fejlik művészi irányná, mikor nemzeti talajba gyökerezik, mikor a nemzet lelkéből sarjad ki, mikor megszólal benne a nemzeti szellem: ez a nagy fordulat irodalmunkban Vörösmarty nevéhez, az 1825-ik évhez fűződik, s az első magyar költői mű, amely ennek a kifejlett nemzeti romantikának ad hangot, épen *Zalán futása*.

Bizottsági jelentések a pályázatok eldöntéséről.

Jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi mellék- jutalomról.

Az 1925. évben esedékes akadémiai Nagyjutalom és a Marczibányi mellékjutalom odaítélése ügyében kiküldött bizottság ez alkalommal kénytelen volt szakítani az előző cyclusokban tett jelentések formájával. Amíg azok kimerítő áttekintést nyújtottak az egyes évkörök tudományos termeléséről, az Akadémia jelenlegi pénzügyi helyzete nem engedi meg egy ily nagyterjedelmű jelentés előterjesztését és így a bizottság arra kénytelen szorítkozni, hogy a lefolyt kilenc évi időkörnek tudományos termékei közül azokat emelje ki, melyek legjobb tudása és meggyőződése szerint belső értéküknél fogva elsősorban tarthatnak arra számot, hogy a nagyjutalmi jelentésben róluk megemlítés történnék. Ez a körülmény a bizottság munkáját lényegesen megnehezítette és növelte a felelősség terhét is, mely a jelentéstétellel a bizottságra háramlík.

A bizottság ez alkalommal is megállapodott abban, hogy saját tagjainak a lefolyt cyclusban megjelent munkáival nem kíván foglalkozni és ezért ezek megemlítését a jelentésben, úgy ahogy azt az előző cyclusokban is tette, mellőzi.

A bizottság mindenekelőtt megállapította, hogy a kitűzött határidőig, 1924 december 31-ig egy pályázó jelentkezett a nagyjutalomra; *Rudnay Béla*: Ősi intézményeink (Budapest 1924.) c. munkájával. Rudnay Béla neve nem ismeretlen a történeti irodalomban. Családtörténeti és birtok-

történeti tanulmányai sok figyelemreméltó adatot tartalmaznak a régi magyar családok birtokviszonyaira és pörököségeire. Ősi intézményeink c. művével kísérletet tesz egyes alkotmányjogi kérdések tisztázására, valamint az ország megszállásának és a régi törzsek felosztásának megvilágítására. Az alkotmányjogi kérdések tekintetében művében az a felfogás domborodik ki, hogy a magyar intézmények nem a külföldi minták utánzásai és erősen szembezáll azzal a nézettel, hogy a «félig nomád (magyar) nép semmi efféjét nem hozhatott magával az őshazából» és így Szent István hatalmi szóval, idegen vezetőkkal, idegen intézményeket létesített. Nézetét és felfogását, intézményeink ősi voltát illetőleg főleg a törvényekkel és az elbeszélő forrásokkal támogatja, kevésbé okleveles bizonyítékokkal, miután mint maga mondja, az általa gyűjtött történeti apparátus cseh területen szenvedett fogsága és a házkutatások alkalmával nagyrészt elkallódott. Ezen okleveles apparátus hiánya művében érezhetővé is válik és kétségkívül annak segítségével a rendes felfogástól eltérő állításait és nézeteit nagyobb mérvben lett volna képes alátámasztani. Munkája széleskörű olvasottságról, a törvények, elbeszélő források és az irodalom részletes ismeretéről tesz tanúságot és ha nem is fogadhatók el mindenben megállapításai, kétségkívül érdeműl tudható be a munkának, hogy intézményeink ősi voltát illetőleg számos szempontra hívja fel a kutatás figyelmét és lehet, hogy a további kutatások szerzőnek nézeteit egyes részeikben újabb bizonyítékokkal támogatva, érvényre fogják juttatni.

A bizottság ezután általános szemlét tartott a lefolyt kilenc esztendő tudományos termelésén, melynek eredményeképpen a következő munkákat vélte — szerzőik szerinti sorrendben — jelentésében kiemelendőknek. Külön emlékezik meg a bizottság a szorosabb értelemben vett történeti segédtudományokkal foglalkozó munkákról, valamint egyes oklevéltári kiadványokról.

Ballagi Aladár műve XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon (Budapest 1922.) világtörténeti eseményt tárgyal meg, megvilágítva minden oldalról annak magyarországi vonatkozásait is. XII. Károly uralkodásának ez a része még tisztázandó volt és magyar vonatkozásait tekintve, érthető, hogy magyar historikus foglalkozik vele. Ballagi nagyterjedelmű kutatások után fogott hozzá a feladathoz. A keretet a svéd király magyarországi itineráriuma adja meg, amelyen belül XII. Károly tettvágyó egyénisége,

merész és mindvégig céltudatosan követett tervei és a nemzetközi politika megnyilatkozásai nyerneek kellő megvilágítást. Különösen érdekesen állítja be a munka a bécsi udvar politikáját a svéd királlyal szemben, amely a királyt végül is arra kényszerítette, hogy a Magyarországról való visszavonulást a bécsi udvar terveinek megfelelőleg hajtsa végre. Kiemelendőnek tartjuk Magyarország akkori közgazdasági állapotainak ismertetését, főleg a svéd sereg ellátására vonatkozó adatokat, valamint topografiai megállapításait, melyeket a dolog természeténél fogva sikeresen csak magyar kutató tudott megoldani. Egyes részei a munkának, így pl. a svéd naptárról, a svéd postáról szólók, nálunk alig ismert kérdéseket helyeznek kellő megvilágításba, ha mindjárt ezeknek szélesebb alapon való tárgyalása és a tulajdonképeni szövegbe való beékelése bizonyos fokig a munka megterhelését, az áttekinthetőség rovására eredményezte.

Berzeviczy Albertnek Az absolutizmus kora Magyarországon (I. kötet. Budapest 1922.) kiváló voltáról már az a bizottsági jelentés mondott véleményt, melynek alapján e mű az 1924. évben a Szilágyi István jutalomban részesült. A jelentés akkor kiemelte azokat a tulajdonságokat, melyek Berzeviczy munkáját az utolsó évtized tudományos termékei között a legkiválóbbak egyikévé teszik. Berzeviczy munkája Magyarország történetének oly korszakával foglalkozik, melynek részletes történetét — magyar író tollából — eddig még nem birtuk. Berzeviczy e műben elsőnek használta fel évekre terjedő kutatások eredményeképen azt a gazdag anyagot, melyet e korra a hazai és bécsi levéltárak magukban rejtének, kiegészítve a nyomtatásban megjelent anyagnak — beleértve ebbe a folyóiratokban és napilapokban megjelent tanulmányokat is — gondos felhasználásával. Már ez a körülmény is nagy értéket biztosít a munkának, melyet még növel a benne megnyilvánuló magas felfogás, mely teljes objektivitással igyekszik az eseményeket megvilágítani, a választékos irály, mely a munkát a művelt nagyközönség részére is élvezhető és tanulságos olvasmánnyá teszi. Különös érdeme, hogy az eseményeknek osztrák egyoldalú beállítását a maga valódi értékére szállítja le, de viszont nem esik a másik végletbe sem, hanem mindenütt a hiteles oklevelek alapján igyekszik a kor igazi képét megrajzolni. Nagy előnyére válik a munkának, hogy szerzője hosszú idő óta a magyar politikai életnek egyik aktív tényezője, aki politikai iskolázottságánál fogva a kor

eseményeit mozgó titkos erőket és tényezőket élesekben megítélheti. Berzeviczy munkája ezen tulajdonságainál fogva valósággal hézagpótló irodalmunkban és maradandó értékű.

A XV. századi egyetemes történet egyik kimagasló egyéniségével, kinek szereplése hazánkban a törökök elleni küzdelmeiben örök időkre emlékezetes marad, foglalkozott *Bölcskey Ödön* a székesfehérvári cisztercita főgimnázium tanára Capistranoi Szt. János élete és kora (Székesfehérvár 1923—24.) című 3 kötetes nagy munkájában, mely 23 éven keresztül folytatott lelkiismeretes kutatások gyümölcse. Kimerítő élet- és kortörténeti tanulmány, mely Capistranoi János életét, politikai, egyházi, szociális és irodalmi téren kifejtett működését a legapróbb részletekig megtárgyalja és egész sorára a különböző kérdéseknek és eseményeknek vet világot, melyekről eddig vagy egyáltalában nem, vagy csak felületesen voltunk tájékoztatva. Különösen kimerítően szól az azon korbéli törökellenes küzdelmekről, Hunyadi Jánosnak a török elleni harcairól és Capistranoi Jánosnak azokbani szerepéről. Beható méltatásban részesül Capistranoi János működése az egyházpolitikai téren, a husziták és egyéb eretnekek elleni küzdelmekben, a hit érdekében kifejtett misszió tevékenysége és főleg irodalmi munkássága hátrahagyott műveinek és levelezésének beható méltatásával, mely utóbbi rész a középkori irodalomtörténetre bír nagy értékkel. Nagy értéket képvisel a III. kötetnek az a része, mely a reá vonatkozó okleveles anyag regestáit tartalmazza, különösen leveleinek kivonatát, melyeket a szerző ritka teljességben tudott összegyűjteni. A munkának vannak egyes fogyatkozásai, így előfordulnak tárgyi tévedések, helyel-közel ismétlések, egyes részek talán kissé túlságosan el vannak nyújtva, de ezek a mű jelentőségét és becsét nem befolyásolják erősebben, mely szegényes egyetemes történeti irodalmunknak határozott nyeresége, amelyhez hasonlót a külföldi irodalom sem tud Capistranoi Jánosról felmutatni.

Bruckner Győző műve: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben (I. köt. 1510—1745. Budapest, 1922.) főleg a kiadott források lelkiismeretes összegyűjtésével és felhasználásával válik ki, de emellett a szerző igyekezett a levéltári és kézirati anyagot is lehetőleg kiaknázni. Ez utóbbi tekintetben bizonyos hézagok észlelhetők, minthogy a szepesmegyei levéltárak kiaknázásában szerzőt a politikai alakulások akadályozták. Ennek dacára

szerzőnek érdeméül kell betudnunk, hogy nem riadt vissza a munka megírásától és közrebocsátásától. A Szepesség egyháztörténeti viszonyaira vonatkozó ismereteinket nem egy tekintetben előbbre viszi.

Eckhart Ferencnek: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában (Budapest, 1922), az Akadémia által annak idején pályadíjjal jutalmazott munkája önálló levéltári kutatásokon és a kérdés irodalmának régi és legmodernebb termékein alapuló dolgozat, mely a bécsi udvarnak Magyarországgal szemben követett mostoha gazdasági politikáját éles megvilágításban tünteti fel. A munka részletesen kiterjeszkedik az őstermelés, ipar és kereskedelemre, az egyes gazdasági ágak állapotára, bajaira és fejlődésére. Részletesen foglalkozik az 1754—55. évi vámrendszerrel és az új vámrendszer ügyében folytatott tárgyalásokkal. Kiemelendőnek tartjuk azokat a fejezeteket, melyek Mária Terézia korának gazdasági elveivel, a Magyarországgal szemben követett gazdasági politika okaival és azok bírálatával foglalkoznak. Nagyon részletesen tárgyalja a munka a kereskedelmi politikát, az egyes anyagok termelésével, feldolgozásával és forgalomba hozatalával együtt. Rendkívüli fáradtsággal összeállított statisztikai tabellákban mutatja be a szerző a külkereskedelmi áruforgalmat, valamint az államháztartást, melyek nagyon tanulságosan illusztrálják a munka egyes részeiben elmondottakat. Becse a munkának főleg az udvarnak Magyarországot fojtogató gazdasági politikáját feltűntető számadataiban rejlik, valamint azon megállapításában, hogy az udvar gazdasági politikája mennyiben akadályozta meg a polgárság és egy egészséges kapitalisztikus rendszer kialakulását.

Fógel József II. Lajos udvartartása (Budapest, 1917) című műve folytatását képezi az előző cyclusban megjelent II. Ulászló udvartartását tárgyaló műnek. A széleskörű levéltári kutatásokon alapuló, apróbb részletekre is kiterjeszkedő, az elérhető teljességre törekvő munkának különös értéket ad az aprólékos, személyi adatok összeállítása, melyek a kor szereplő személyeinek életkörülményeire vetnek világot. Kiemeljük azokat a részeket, melyek az udvar tudományos életére, a tudományos és irodalmi törekvésekre és az udvartartás külsőségeire vonatkoznak, melyek a munkának leggondosabban megírt és legértékesebb fejezetei.

A magyar történetíróknak néhány hónap előtt elhunyt nesztora *Fraknói Vilmos* a lefolyt évkörben is fáradhatat-

lanul dolgozott egyes történeti kérdések megvilágításán. Két nagyobb terjedelmű, önállóan megjelent munkáját említjük itt meg. Az egyik a magyar király-választások történetével foglalkozik (Budapest, 1922), amely bizonyos fokig az aktualitás jellegével bír, miután oly időben jelent meg, amikor a királyi trón betöltésének kérdése több ízben felmerült a közvéleményben. Fraknói e munkájában régebbi, e tárgyra vonatkozó kutatásait kívánta összefoglalni, de dacára annak, hogy előzőleg egy egész sor tanulmányban szólott hozzá e kérdéshez, azt nem merítette ki teljesen, úgy hogy munkája nem ad lezárt képet a kérdéstről. Érdeme a munkának, hogy a különböző részletkérdések egész komplexumára hívja fel a figyelmet, melyek megvilágítása kívánatosnak mutatkozik. Másik munkája Martinovicsról szól (Budapest, 1923.) akinek személyével és összeesküvésével már 1880-ban megjelent művében foglalkozott. Ismeretes, hogy Fraknói felfogása Martinovicsról és társairól akkor nem egy ellenmondást váltott ki és Pulszky Ferenc külön tanulmányban foglalt állást Fraknói felfogásával szemben. Fraknói akkor 1880-ban a Martinovics ügyre vonatkozó anyagot nem használhatta fel teljesen. A bécsi levéltári anyag akkor még nem volt hozzáférhető és csak a monarchia széthomlásával szabadult fel a tudományos kutatás részére. Fraknói ezzel abba a helyzetbe jutott, hogy maga szólhatott mégegyszer hozzá a kérdéshez. Munkája az 1880-iki munkával szemben szűkebb körre szorítkozik. Csak magával Martinovicsal foglalkozik, életrajzán belül adja elő az összeesküvést, a vizsgálatot és a pör lefolyását, de nem aknázza ki teljesen a kérdést. Az összeesküvés többi tagjainak szerepére nem terjeszkedik ki és ha mindjárt tisztázza is Martinovics életének külső mozzanatait és ismereteinket az összeesküvés részleteire nézve a pöriratok kapcsán kibővíti, mégsem nyerünk teljesen tiszta képet Martinovics egyéniségéről, úgy hogy a Martinovics kérdésben az utolsó szó, úgy véljük, még mindig nincsen kimondva.

Becses adalékot nyújt a reform-korszak problémáinak történetéhez *Gárdonyi Albert* és *Bodnár István* munkája, *Bezerédj István 1796—1856* (Budapest, 1918—1919), melyet nagy olvasottság, tárgyszeretet, a levéltári adatok szorgalmas felhasználása jellemez. A legkülönbözőbb irányban méltatja a régi világ egyik legvonzóbb alakjának életét, közéleti működését és éles megfigyeléseivel, a vármegyei viszonyokra vonatkozó megjegyzéseivel és jellemző adataival nagyban hozzájárul a korszakra vonatkozó ismereteink gyarapításához.

Idősb Görgey Istvánnak bátyjára Görgey Arthurra vonatkozó művei közül a Görgey Arthur a számkivetésben (1849—1867. Budapest, 1918) címűt említjük meg, mely tulajdonképen emlékirat jellegével bír, mert benne mindenütt, noha igyekszik magát háttérbe szorítani, a szerző áll előtérben. A munka a testvéri szeretetnek megható dokumentuma, de kútforrás értékét is ez a körülmény határozza meg és ezért adatait, amelyeket úgy Görgeyre, mint az aszolutizmus korára tartalmaz, megfelelő kritikai ellenőrzés alá kell venni.

A szláv, orosz történetnek legalaposabb ismerője *Hodinka Antal* nagy hálára kötelezte le a régi magyar történetnek az orosz nyelvet nem bíró művelőit Az orosz évkönyvek magyarországi vonatkozásai című művének (Budapest, 1916.) közrebocsátásával. A magyar történet szempontjából oly fontos három orosz krónika csoportnak, u. m. a primitív, vagy őskrónika, a kievi krónika és a halics-volhiniai krónika csoportnak magyar vonatkozású adatai pontos fordítását vesszük e munkában, mely ily módon szélesebb körnek teszi felhasználhatóvá ezt a forrásanyagot. Növeli a könyv értékét az eredeti szövegrészek és variánsok közlése, ami módot nyújt az eredeti szövegek tanulmányozására is, melyek eredeti orosz kiadásai szakköreinknek nem egykönnyen hozzáférhetők. Forrástani szempontból növelik a mű értékét az általános bevezetés és az egyes részek előszavai, melyek a forráskritikai felvilágosításokat tartalmazzák és az orosz évkönyv-irodalom kérdéseiről nyújtanak tájékoztatást. Itt akarjuk megemlíteni *Hodinkának* még egy másik dolgozatát, a *Bossányi Árpád* kiadta *Regesta Supplicationum* két kötetéhez írt bevezetéseit, melyek a római levéltárak és könyvtárak, első sorban a Vatikáninak beható ismertetését foglalják magukban és terjedelmes kézikönyvet képeznek a római levéltárakban kutatók részére, megismertetve a levéltárak történetét, beosztását, azok egyes osztályait és útbaigazítást adnak azok magyar vonatkozású anyagához. Nagyon értékes a szerző által lelkiismeretesen összeállított terjedelmes bibliográfia, mely a levéltárakra vonatkozó irodalomról tájékoztat, valamint a római levéltárak anyagára visszamenő tudományos kiadványok jegyzéke.

A gazdaság és pénztörténet terén legkiválóbb *Hóman Bálintnak* Magyar pénztörténet (1000—1325-ig, Budapest, 1916) Akadémiánk kiadásában megjelent műve, mely a maga nemében valósággal úttörő és a külföldi szakkörök

előtt is nagy feltűnést keltett. Aránylag rövid kort ölel fel, de épp olyant, amelyre nézve eddig úgyszólván teljesen homályban tapogatóztunk. A munka magvát az Árpád-kori magyar pénztörténetnek világos, áttekinthető elrendezésben megírt monografiája képezi, melynek érdekében végezte szerző azokat a körülményes metrológiai kutatásokat, számításokat és méréseket, melyek a munka első részét foglalják el. E részben a metrológiai apparatus, az ezrekre menő pénzdarabok lemérési adatainak összeállítása, a pénznemek tiszta ezüst tartalmának megállapításai válnak ki első sorban, valamint a font és a márka, főleg a bajor, osztrák, cseh és a lengyel márka fejlődésének tárgyalása, melyben különösen a bécsi márkára vonatkozó fejtegetései újak és érdemelnek figyelmet. Ki kell emelnünk a Karoling font súlyának megállapítását, melyre nézve a külföldi kutatás sem tudott végleges eredményt felmutatni. Ezt a kérdést Hóman kutatásai alapján eldöntöttnek lehet tekinteni. Új az a megállapítása is, hogy Szt. István nem vehette át a regensburgi márkát, mert akkoriban a márka még csak Skandináviában és Angliában volt ismeretes, hanem a párisi fontot használta, míg a márka csak a XII. században honosodott meg nálunk és pedig a troyesi típus szerint. Figyelmet érdemel a Wolfger passauai püspök és a Pegolotti-féle adatok feloldása és átszámítása, valamint a nálunk előforduló márkasúlyoknak tüzetes megvizsgálása és a magyar font- és márkasúlyok változásainak megállapítása a legújabb időkig. A magyar vérdíjrendszer alapján mutatja ki továbbá a szerző, hogy a pensa a megmért arany értékében bizanci arannyal volt egyértelmű, majd Szt. István a font rendszert hozta be és a regensburgi dénárok mintájára verette fél dénárait, obulusait, mely elnevezést később III. Béla idejében a dénár váltja föl. Tüzetesen tárgyalja a Szent István után beállott pénzromlást (mely legmélyebb fokát II. Béla idejében érte el), a III. Béla idejében a szerző által termény és veretlen ezüst valuta korának nevezett jelenséget, amikor a nagyobb összegeket veretlen ezüstben, nagyrészt ezüst rudakban fizették le és részletesen foglalkozik a pénzromlás következtében az országban forgalomba került idegen pénzekkel, így a friessachi és bécsi dénárokkal, valamint a cseh garasokkal, melyek közül első helyen említettek szolgáltak mintául a Szlavóniában vert báni dénároknak. Rendkívül értékes kísérletszámba mennek azok a tabellák, melyek a pénzvásárló képességére vonatkozó megállapításokat tartalmazzák,

s a melyek alkalmasak a további kutatások irányát is megszabni. Hóman Bálintnak ez a munkája a benne feldolgozott óriási terjedelmű anyaggal, a belőle vont legnagyobb részt teljesen új megállapításokkal és szigorú tudományos rendszeren alapuló kidolgozásával a lefolyt évkör egyik legértékesebb terméke.

Hóman Bálintnak másik munkája: A magyar királyság pénzügyi és gazdasági politikája Károly Róbert korában (Budapest, 1921.) az e korbeli pénzreformra vonatkozó fejtegetésénél fogva értékes, főleg annak kimutatásával, hogy e pénzreform, mely 1335-ben léptette életbe az aranyvalutát (mely 1338-ban jutott diadalra), nemcsak valutáris tekintetben volt jelentős, hanem kihatással volt a gazdaságpolitikai rendszer megváltoztatására és a külpolitikára is. A munka jelentősebb részeit képezik ezenkívül a bányászat és a kapú-adó kérdésének megvilágítása és annak kimutatása, hogy a kapú-adó behozatala az adógazdaságra való áttérést jelentette, valamint annak kifejtése, hogy a gazdasági reform abban állott, hogy a király az Árpádok teljesen domaniális jellegű fináncpolitikájáról áttért a regale gazdaság alapjaira. Mindezenfelül a munka az Árpádok és Anjouk államháztartásának összefoglaló képét nyújtja a szerzőtől megszokott világos előadásban.

Rég érzett hiányt pótol *P. Jablonkay Gábor* S. J. nagyszabású műve Loyolai Szt. Ignác élete (Budapest, 1921), amely a Jézustársaság alapítójának első kimerítő életrajza magyar nyelven. A munkát elsősorban a Monumenta Historica Societatis Jesu nagyszámú adatának nagy lelkiismeretességgel történt kiaknázása jellemzi és sem polemikus, sem apologetikus jellegű. Nyugodt, tárgyilagos hangon nagyrészt magukat a forrásokat szólaltatja meg a szerző; kerüli a polemiát és előadási modorában sikerrel szorít vissza mindent, ami alkalmas volna subjectiv vonásokat a munkába belevinni. A történelmi igazságot keresve, szigorú tárgyilagosságra törekszik s a lefolyt cyclusnak újabkori egyetemes történetbe vágó termékei között egyike a legjelentősebbnek.

Károlyi Árpád a lefolyt évkörben két hatalmas munkával lépett a szakkörök elé. Az egyik a Magyar Országgyűlési Emlékek XII. kötete (Budapest, 1916), mely nemcsak a benne közölt okleveles anyagnál és a hozzáfűzött jegyzeteknél, hanem elsősorban a bevezetésénél fogva érdekel nagy figyelmet. A kötet az 1606. évi bécsi békekötés történetét foglalja magában a tavaszi előzményektől egé-

szen Bocskay haláláig. Eddigi töredékes vagy hézagos ismereteinkkel szemben Károlyi munkája meglepő fényben mutatja be e történeti eseményt és a bécsi béke létrejöttét új adatokkal, új felfogással és új szempontokkal világítja meg. Károlynak ezt a művét is az a rendkívüli lelkiismeretesség, pontosság és klasszikus előadási mód jellemzi, mint munkáit egyáltalán, figyelme ebben a munkában is kiterjed mindenre, életrajzi, gazdasági, politikai és társadalmi, egyházi és kulturális viszonyokra vonatkozó adatokra egyaránt s mesteri kézzel rajzolja meg különösen a jogi és diplomáciai alkudozások fordulatait. Illésházy államférfői nagyságát, Bocskay nagy nemzeti jelentőségét mesterien jellemzi s noha csak körülhatárolt tárgyra szorítkozik, minden részletében kidolgozott, teljes egészet ad.

Károlyi másik munkája Gróf Széchenyi István döblingi hagyatékával foglalkozik. (Budapest, 1922.) Ennek a két kötetnek közzétételével Károlyi valóban elévülhetetlen érdemeket szerzett. Közismert az a nagy feltűnés, melyet a két kötet megjelentekor kiváltott. A napi és a szaksajtó egyértelműleg rámutatott a kiadványnak nagy jelentőségére Széchenyi egyéniségének, élete döblingi korszakának megismeréséhez. A kiadványban közzétett naplók, levelek, Széchenyi eddig ismeretlen műveinek historiai becsét méltatni nem feladatunk. Csak a Károlyi tollából származó bevezetésre és arra a mintaszerű szerkesztésre kell rámutatnunk, mellyel Károlyi a hagyatékot közrebocsátotta. Károlyi, biztos érzékkal választotta ki Széchenyi hagyatékából mindazt, ami valami szempontból elsőrangú kútfőnek bizonyult és ezt a kiválasztott anyagot oly módon rendezte sajtó alá, melyet bizvást a legtökéletesebbnek mondhatunk. A Bevezetés pedig, melyben Károlyi a közzétett anyag historiai értékét méltatja, felülmúlja mindazt, amit Károlyitól eddig kaptunk. A döblingi házkutatás előkészítése és lefolytatása, a politikai viszonyok kifejlődése Bach bukása előtt és után, a házkutatás hatása Széchenyi lelkületére, kedélyének hullámzására, mely végül is a tragédiára vezetett, Széchenyi döblingi irodalma és politikai működésének ismertetése és mindennek beállítása a történeti miliőbe, a II. kötetet betöltő nagy satírára vonatkozólag annak megállapítása, hogy az tulajdonképen nem más, mint az Önismeret folytatása, valóságos irodalmi remekművek, melyekben Károlyi történetírói kiváló egyénisége a maga egész teljében mutatkozik. Az amit Károlyi e munkában Széchenyi egyéniségének ismeretéhez nyújt, a legbecsesebb, amit az

utolsó évtizedek irodalma Széchenyre nézve felmutathat és mindenkor maradandó értéket fog képviselni.

A régi magyar történetnek, főleg a nemzetiségek történetének és a magyar egyháztörténetnek, nagyérdemű munkása *Karácsonyi János* a lefolyt cyclusban különösen két munkájával szerzett magának kiváló érdemeket. Az egyik a magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól le az Adriáig (Nagyvárad 1916.), melyben főleg a román történetírás azon törekvése ellen foglal állást, mely a románoknak Erdélyre vonatkozó jogigényeit történeti alapon igyekszik bizonyítani. Karácsonyi megelőzőleg már tanulmányainak egész sorában foglalkozott a nemzetiségi törekvésekkel és ezeket foglalta össze ebben a műben, melynek vezető alapgondolata, hogy a magyar nemzet más jogának sérelme nélkül foglalta el e hazát. Fejtegetéseiben a fősúlyt a tótok, oláhok és horvát-szlavonokra helyezi, de kiterjeszkedik a többi nemzetiségekre is, összegyűjtve lelkiismeretesen mindazokat az adatokat, melyek a kérdésre vonatkoznak. Művének a tótokra vonatkozó megállapítása az, hogy a mai szlovák-tótok ősei csak Szent László és utódai alatt kezdtek megtelepedni hazánk területén, míg a román jogigényeket Erdélyre illetőleg utal arra, hogy 1208-ig egyetlen szó sincs a románokról sem a történelemben, sem a régészeti leletekben, sem a helynevekben, ami pedig lehetetlen, ha a rómaiak bukásától fogva ott állandóan laktak volna a románok. Karácsonyi e művének nagyobb aktualitást kölcsönzött az a körülmény, hogy oly időben jelent meg, midőn a nemzetiségi jogigények erősebben próbálkoztak meg az érvényesüléssel, a világháború második időszakában.

Karácsonyinak másik nagy művéből, melyet Akadémiánk a Forster—Scitovszky alapítványból jutalmazott, Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, csak az első kötet látott még napvilágot (Budapest, 1923.), míg a második kötet most van sajtó alatt. Ez a hosszú, több mint egy évtizedre terjedő kutatásokon alapuló munka kimerítő képét nyújtja a rend magyarországi történetének, annak minden vonatkozásaiban. Nagy szorgalommal, lelkiismeretes kutatással hordta össze az adatok tömegét, hogy abból felépítse a rend történetét hazánkban. Egyes levéltárak anyagát a közviszonyok alakulása miatt nem tudta ugyan felhasználni, de az ezekben esetleg lappangó adatok aligha fognak azon a képen jelentősebbet változtatni, melyet Karácsonyi nekünk megrajzolt. E jelentésnek szűkre szabott kereteiben nem

mutathatunk rá mindazokra az új megállapításokra, melyeket e mű tartalmaz, de különösen ki kell emelnünk a rend magyarországi történetének legrégebb idejére vonatkozó részt, mely véglegesen tisztázza, hogy a Szt. Ferencz rend honnan és mikor telepedett be hazánkba, a rendi provinciák általános történetének felderítését, valamint azt az értékes anyagot, melyet az egyes kolostorok történetét tárgyaló részek tartalmaznak, melyek nemcsak megbízható rendi archontológiát foglalnak magukban, hanem birtok, család, és földrajztörténeti szempontból is kiváló fontosságúak, különösen a már régen nyomavesztett kolostorok helyeinek megállapításával. Tudományos kvalitásai e munkát nemcsak a magyar egyháztörténet legkiválóbb termékei sorába iktatják, hanem bátran mondhatjuk, hogy hasonló jellegű rendtörténeti munkát a külföldi irodalom is keveset tud felmutatni.

Karácsonyi János munkáját időben megelőzte *Szabó György Pius-é* Magyar Ferencrendiek a magyar történelemben (Budapest, 1923.), amely azonban nem lép fel azzal az igénnyel hogy összefoglaló, áttekintő történetét nyújtsa a rend magyarországi szereplésének. Csak adalékokat óhajt adni a rend történetéhez, tehát nem is törekszik teljességre és a rendi történetnek csak a lényeges, legfontosabb momentumai-val foglalkozik. A fősúlyt a rend újabb történetére helyezi, a török időkre és a Regnum Marianum korszakára, de azért kiterjeszkedik általában a rendi történetnek egyéb fontos eseményeire is, ha mindjárt helyel-közzel csak nagy vonásokban. A munkán bizonyos módszerbeli fogyatékoság jeleit észlelhetjük, de viszont el kell ismernünk, hogy a szerző ismeri a vonatkozó irodalmat és azt szorgalmasan igyekezett felhasználni.

A magyar történettudomány történetére értékes gyarapodást jelent Horváth Mihály életrajza *Márki Sándortól* (Budapest, 1917), mely különösen Horváth Mihály történetírói egyénisége fejlődésének előadásával és munkái létrejötté körülményeinek megvilágításával köti le figyelmünket, valamint azon értékes adalékokkal, melyet a munka a Magyar Történelmi Társulat történetére nézve magában foglal.

Az ifjabb történetírói nemzedék egy derék tagjának, *Mályusz Elemérnek* tollából értékes monografia látott napvilágot *Túróc vármegye kialakulása* (Budapest, 1922.) címen, mely szigorú rendszerességével, alapos forráskutatásával és széleskörű tárgyismeretével vonja magára a figyelmet. Nagy

terjedelmű levéltári apparatus segítségével világítja meg a megye kialakulását és fejlődését, annak betelepítését és a településtörténeti kutatás rendszeres keresztülvitelével arra a pozitív eredményre jut, hogy a tótság szlovén ősei a IX. században csak a Nyitra és a Vág folyó völgyében laktak és onnan húzódtak tovább és hogy a vármegyében a XIII. század elején a lakott helyek még mind a folyó parton, vagy a hegyek lábainál voltak és a közbül eső vidék betelepítése a XIII. században történt és úgyszólván teljesen a magyarság munkája volt. Nagyon értékes a zólyomi királyi uradalom primitív gazdasági viszonyainak és igazgatási szervezetének ismertetése, valamint a jobbágyfiúkról szóló fejezet, kikből a megyei köznemesség fejlődött ki.

A Magyar Történelmi Társulat által megindított újabbkori történeti források sorozatában *Steier Lajos* kötetét kell kiemelnünk (Beniczky Lajos visszaemlékezései és jelentései az 1848/49. évi szabadságharcról és a tót mozgalmakról, Budapest, 1924.), mely az 1848—49-i tót mozgalmaknak és kapcsolatban a szabadságharc több fontos mozzanatának elsőrendű forrását képező Beniczky Lajos-féle naplót terjedelmes bevezetéssel ellátva bocsátotta közzé. A kiadvány fősúlya és bece a visszaemlékezéseken és a közölt iratokon fekszik, melyekből e kor történetének írói még hosszú ideig meríteni fognak. De nem kevésbé értékes a kiadónak bevezető kritikái ismertetése, mely a bécsi és az országos levéltárak anyagának lelkiismeretes felhasználásával ismerteti a felvidéken 1848—49-ben lejátszódott eseményeket, a tót mozgalmakat, a világosi fegyverletétel előzményeit stb. A közzétett túlnyomó részben egészen új anyaggal ez a munka a szabadságharc irodalmának egyik legértékesebb termékét képezi, márcsak azért is, mert Beniczky Lajos a felvidéki-bányavidéki viszonyoknak és embereknek egyik legalaposabb ismerője volt, aki mint Kossuth és Görgey bizalmasa, a polgári és katonai kormány közti ellentétekről a legpontosabban informálva volt.

Szekfü Gyulának a lefolyt cyclusban megjelent művei közül A magyar állam életrajza (II. kiadás, Budapest, 1924.) című történelmi tanulmányát emeljük ki, melynek német nyelvű és első magyar nyelvű kiadása 1918-ban jelent meg. A munkát az a gondolat vezeti, hogy a magyar állam kezdettől fogva egészen 1867-ig egy nemzetnek, a magyar nemzetnek az alkotása és hogy a magyar állam kezdettől fogva egészen a mai napig a keresztény-germán kultúrközösségbe tartozik. A magyar történetnek csak azon ada-

tait emeli ki, melyek az állam fejlődésének folyamára tényleges hatással voltak, azokat a tényeket, melyek a fejlődést előmozdították, vagy gátolták. Szerző tudományos módszerrel, tárgyilagosan írta e munkáját, mely elsősorban a külfölddel volt hivatva megismertetni a magyar állam fejlődésének menetét. Bizonyos, apologetikus vonást észlelhetünk ugyan benne, a keresztény-germán kulturközösség kiemelésében, ami bizonyos mérvig publicisztikai jellegűvé teszi a művet, melyet azonban éppúgy lehet a történelmi munkák közé is sorolni.

A török hódoltság és az azt követő korok történetének nagyérdemű, fáradhatatlan munkása *Takáts Sándor* tollából az elmúlt időkörben több kisebb-nagyobb terjedelmű munka jelent meg. Ezek közül csak egyet említünk meg, a *Rajzok a török világból*, III. kötetét (Budapest 1917.), melynek tartalma elsősorban művelődéstörténeti, nevezetesen tudomány, ipar- és gazdaságtörténeti szempontból értékes, de emellett számos politikai történeti tekintetben is fontos adatot tartalmaz. A művelődés, ipar és gazdaságtörténet tekintetében ki kell emelnünk azokat a fejezeteket, melyek a hódoltság korabeli orvostudományi viszonyokkal, a régi faragó mesterekkel, a borkötőkkel, vagyis kádárokkal és különösen a magyar üveggyártókkal és üvegesekkel foglalkoznak. Rendkívül poétikusan vannak megírva azok a fejezetek, melyek a régi magyar kertészettel és a kerteknek különböző fajaival foglalkoznak és elődeink életét erről az oldalról egészen új világításba helyezik. A *Rajzok* első két kötetét már az 1916. évi nagyjutalmi jelentés méltatta részletesen, kiemelte a szerző rendkívül alapos tárgyi ismereteit, a kivétel nélkül levéltári adatokra támaszkodó feldolgozási módot és az egész munkának zamatos, magyar stílusát. A szerző, mondja az akkori jelentés, nagy lelkesedéssel mélyedt bele a XVI. századbeli magyarországi török világba, melynél lelkesebb és nemzetiebb kort hazánkban alig tud elképzelni, rámutatva arra, hogy a török nem volt az a romboló pogány, aminek régebbi történetiróink feltüntetni szerették, hanem hogy a török hódoltság üdvös dolgokat is teremtett az országban. Kiemelte a jelentés akkor a szerzőnek tárgya iránti nagy előszeretét, amely a hódoltságnak eddigi lehangoló képe helyébe egy csillogó, színpompázó képet varázsol az olvasó elé, amelynek minden egyes, a közfelfogástól elütő vonása okleveles adatokkal van alátámasztva. Ezek a megjegyzések a jelen évkörbe eső harmadik kötetre is teljes mérvben alkalmazhatók.

A múlt század harmincas-egyvenes éveinek egyházpolitikai viszonyainak ismeretéhez nyújt nagyon értékes és sok tekintetben új adatokat *Várady L. Árpád* posthumus műve *Lonovics József* római küldetése (Budapest, 1924.), melynek fősúlya természetesen magára a római tartózkodásra és a vegyes házasságok ügyében ott folytatott tárgyalásokra esik, melyeket *Lonovics* naplójának alapján ismertet. Nem kevésbé értékes azonban a bevezető fejezet is, mely a vegyes házasságok ügyének fejlődését hazánkban az 1832—36.-iki országgyűlésig mondja el. Növeli a könyv értékét *Lonovics* naplójának egész terjedelmében való közzététele, mely pontos bepillantást enged a tárgyalásoknak úgyszólván napról-napra folyásába és alakulásába és feljegyzéseinek közvetlenségével, a naplóíró subjektív megjegyzéseivel hat az olvasóra, aki a munka révén e fontos egyházpolitikai kérdés egész történeti kialakulásáról megbízható és pontos áttekintést nyer.

A tágabb értelemben vett történeti segédtudományok között az archeologiai irodalom egy jelentős gyarapodását kell kiemelniünk, *Kuzsinszky Bálint*-nak A Balaton archeologiaja (Budapest, 1920.), művét, amely mintaképül szolgálhat hasonló kiadványok részére. A munka a Balaton körüli római és népvándorláskori leletek és lelőhelyek pontos egybeállítását tartalmazza és régóta érzett hiányt pótol régészeti irodalmunkban. E hiányt legalább az ország egyik kisebb területére *Kuzsinszky* munkája most megszünteti és feltárja a Balaton körüli emberi kultúrának ősi multját az olvasó előtt. A munka értékét nagyban növeli a Balaton környékére vonatkozó eddigi régészeti tanulmányok és kutatások és azok eredményeinek rendszeres összefoglalása, melyet eddig szintén nélkülöztünk s amely az archeologiai leletekre vonatkozó művekről is kimerítő tájékoztatást nyújt.

A szorosan vett történeti segédtudományok közül a palaeografia köréből két figyelemreméltó munka látott napvilágot. Az egyik *Hajnal István* műve, *Írástörténet az írásbeliség fellendülése korából* (Budapest, 1921.), mely szigorúan tudományos módszer alapján, terjedelmes oklevéltanyag segítségével, arra a megállapításra jut, hogy a francia főiskolák, elsősorban a párisi egyetem erős befolyást gyakorolt a magyarországi és osztrák oklevelek íróira, kiknek kezevonásain a francia írásmodort könnyen ki lehet mutatni. E teljesen új megállapítás nemcsak a diplomatika szempontjából fontos, hanem a magyar művelődéstörténet terén is egészen új szempontokra fogja a kutatók figyelmét fel-

hívni. A másik *Isoz Kálmán* műve Latin zenei paleográfia és a Pray Kódex zenei hangjelzései (Budapest, 1922.), melynek különösen második, a Pray kódex zenei hangjelzéseivel foglalkozó része érdemel figyelmet, amennyiben összeállítja a kódex neumatikus írásának pontos leltárát és a jegyek beható vizsgálatából arra az eredményre jut, hogy e hangjelzés nyolc különböző kéztől ered, melyeknek kora a XIII. század első harmadától a XIV. század közepéig terjed, amiből viszont következik az, hogy a kódex egy századon keresztül tényleg használt egyházi szerkönyv volt, melyet újabb meg újabb kéz folytatólagosan neumázott, követve ebben a németországi iskolák rendszerét.

Az oklevéltani munkák közül *Szentpétery Imré*-nek három dolgozata emelkedik ki. Az egyik A borsmonostori apátság Árpádkori okleveleiről szól (Budapest, 1916.) és az apátságnak 1190. és 1300 közt szerzett okleveleit teszi vizsgálat tárgyává, amelyből különösen azok a részek emelendők ki, amelyek az alapító levél és az 1225. évi nagy kiváltságlevél hitelességéről szólnak, valamint a III. Béla féle oklevél hamis voltának bizonyításával és az 1294. évi oklevélpár kérdésének végleges eldöntésével foglalkozók. A 83 oklevélből álló csoportból 16 oklevélnek hamis voltát mutatja ki, melyek egynek kivételével XIII. századi hamisítások. Másik műve Szt. István király pécsváradai és pécsi alapító oklevéléről szól (Budapest, 1918.), mely ezen oklevelek hitelességének kérdését végleg eldönti oly irányban, hogy a pécsváradai oklevél hamisított voltát bebizonyítja, mely a XIII. század második vagy harmadik évtizedében készült, míg a pécsi oklevél ugyan megcsonkított és néhány helyen rongált szövegű, de egészen kétségtelen hitelű oklevele Szt. Istvánnak. Szigorú diplomatikai kritika, éles történelmi judicium jellemzi mindkét munkáját s az utóbbinak nagy fontosságú kronológiai megállapításai nemcsak a diplomatikai kritika szempontjából értékesek, hanem a Szt. István korabeli történet alapvető kérdéseit is új megvilágításba helyezik.

Szentpétery harmadik munkája Az Árpádkori királyi oklevelek regestái (Budapest, 1923), melyből eddig az első füzet II. Endre koráig bezárólag jelent meg. E nagyszabású munka szerzőnek közel két évtizedre terjedő fáradságos levéltári kutatásokon és oklevél-kritikai munkálaton alapuló bűvárlatainak eredménye. A lehetőségig teljes kritikai corpora az Árpádkori királyi oklevelek regestáinak, mely a modern kritikai oklevélkutatás teljes fegyverzetével

végzett vizsgálat alapján állapította meg az egyes oklevelek hiteles vagy nem hiteles voltát. Megállapításai a hazai diplomatikában egészen új szempontokra fogják a kutatók figyelmét irányítani és már eddig is nem egy megdöntetlentnek látszott nézetet kellett revisió alá venni, másrészt a kritikai vizsgálatok eredményei Árpádkori történetünket nem egy tekintetben alkalmasak egészen új világitásba helyezni.

A hazai címertani irodalomból *Illés József* művét A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve (Budapest, 1916) emeljük ki, mely széleskörű levéltári kutatások alapján szól hozzá a kérdéshez, különösen jogtörténeti és közjogi szempontból. Főleg azok a részletek érdekesek, melyekben szerző a magyar kancelláriának a centralisztikus törekvésekkel szemben folytatott rendszeres küzdelmét és következetes ellenállását adják elő, melyekről eddig csak felületes tájékozottsággal birtunk.

Az oklevéltári kiadványok közül elsősorban a néhai *Nagy Gyula* szerkesztette Anjoukori Okmánytár VII. kötetét (Budapest, 1920) emeljük ki, melynek anyaga főleg családtörténeti és jogtörténeti ismereteinket gyarapítja azonkívül vámtörténeti, composicionalis, földesúri bíráskodási szempontból is értékes adatokat tartalmaz, de különösen birtoktörténeti adatokban rendkívül gazdag. Ezt a kötetet is az a mintaszerű gond, pontosság, következetesség és lelkiismeretesség jelzi, mely Nagy Gyula minden hasonló kiadványában felfedezhető.

A családi oklevéltárak közül kettőt kell megemlítenünk. Az egyik a *Závodszky Levente* szerkesztette Héderváry Oklevéltár II. kötete (Budapest, 1922), melynek fősúlya az újkori család és birtoktörténetre esik. A másik a *B. Szabó László* szerkesztette Oklevéltár a Gróf Csáky család történetéhez (Budapest, 1919), mely a családra vonatkozó okleveleket az 1229—1818-ig terjedő időből foglalja magában.

Várostörténeti szempontból rendkívül értékes a *Húzy Jenő* által szerkesztett Soproni Oklevéltár három kötet (Sopron, szabad kir. város története I. Oklevelek. 1921—24), amely a város történetén kívül kereskedelmi és gazdaságtörténeti szempontból is megbecsülhetetlen anyagot foglal magában és azonkívül a kor politikai történetéhez, nem egyszer a külpolitikai eseményekhez is becses adatokat szolgáltat.

A legjelentősebb oklevéltári kiadvány gyanánt a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* III. kötetét kell meg-

emlitenünk, melynek megjelentét már évtizedek óta várták a szakkörök. A kötet szerkesztésének fáradságos munkáját *Dedek Cr. Lajos* végezte, kit ezért teljes elismerés illet meg. Az 1321—1349-ig terjedő időszakból 975 oklevelet közölt a kötetben, túlnyomórészt kiadatlanokat, teljes szövegben, míg a már kiadottak rövid regestákban vannak közölve. A kötet anyaga elsősorban természetesen az esztergomi érsekség történetére, főleg birtoktörténetére vonatkozik, de köztörténeti tekintetben is elsőrendű anyagot tartalmaz a kiadvány, mely Csernoch János hercegprimás áldozásának 50. évfordulója alkalmából jelent meg, s amelynek további folytatása elé a legnagyobb várakozással tekinthetünk.

Átterve ezek után a nagyjuttalom és Marczibányi mellékjuttalom odaitélésére vonatkozó konkrét javaslat megtevésére, a bizottság az Ügyrend 84. §-ában foglalt rendelkezés szemeltartásával, valamint a fent előadottak gondos és beható mérlegelése alapján azzal a tiszteletteljes egyhangú indítvánnyal járul a tek. Osztály elé, hogy az 1925. évben esedékes Nagyjuttalomra *Berzeviczy Albertnek Az absolutismus kora Magyarországon I. kötetét*, a Marczibányi mellékjuttalomra pedig *Hóman Bálintnak Magyar pénztörténet* című művét hozza a nagygyűlésnek javaslatba.

Kelt a bizottságnak 1925. évi április hó 17-én tartott üléséből.

Csánki Dezso
r. tag elnök.

Áldásy Antal
l. tag előadó.

Kollányi Ferenc
r. tag.

Domanovszky Sándor
l. tag.

Lukinich Imre
l. tag.

A B. Kornfeld Zsigmond alapítvány 1925. évi kamatainak odaitélése tárgyában kiküldött bizottság jelentése.

Báró Kornfeld Móric, édesatyja elhalálkozásának 15-ik évfordulója alkalmából, «báró Kornfeld Zsigmond-alapítvány» címen 200,000.000 koronát bocsátott a Magyar Tudományos Akadémia rendelkezésére. Ez alapítványról ügyrend készült, mely egyebek közt úgy intézkedik, hogy e tőkének csupán jövedelme legyen felhasználható, még pedig vagy valamely, az Akadémiától elfogadott tudományos mű nyomdaköltségeire, vagy új juttalomtétel kitűzésére, vagy pedig az előző három évben megjelent oly mű jutalmazására, mely erre tudományos jelentőségénél fogva méltónak mutatkozik.

Utóbbi esetben az Akadémia a mű kiválasztásakor nincs szorosan az osztályokhoz kötve s a díj nem osztható meg. A kamatok felhasználása tárgyában javaslatételre az Akadémia vegyes bizottságot küld ki, melybe az igazgató-tanács két tagot, az osztályok pedig egy-egy tagot választanak s a bizottság jelentését a többséget alkotó tagok egyike szerkeszti és terjeszti elő a nagygyűlés második napján, amikor is a díjat az összes ülés szavazó tagjai, azaz az igazgató, tiszteleti és rendes tagok ítélik oda, titkos szavazással, kétharmad, ha pedig ez nem nyerhető el, egyszerű szótöbbséggel.

Az ez ügyben kiküldött vegyesbizottság jelen évben következő tagokból állott: báró Wlassics Gyula ig. és t. tag, b. Forster Gyula ig. és t. tag, az Igazgató-Tanács részéről; Szinnyi József ig. és r. tag, mint az I. osztály, Csánki Dezső r. tag, mint a II. osztály és Fröhlich Izidor ig. és r. tag, mint a III. osztály kiküldötte.

A vegyesbizottság alulírt napon foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az alapítvány jövedelme ez évben miként legyen felhasználható, s beható tanácskozás után abban állapodott meg, hogy az ezuttal, *mint jutalomdíj* adassék ki.

Arra a kitűnő történelmi műre gondolt, melyet Károlyi Árpád r. tag 1921-ben és 1922-ben gróf Széchenyi Istvának általa két kötetben kiadott döblingi irodalmi hagyatékáról írt.

Ez egymással szorosan összefüggő két kötetben Károlyi, mint szerkesztő, Széchenyi naplóját, leveleit, eddig ismeretlen műveit s rendőri megfigyeltetéséről, a döblingi házkutatásról és az elkobzott iratokról szóló hivatalos ügyiratokat tette közzé. Már magát e közzétételt és szerkesztést is tökéletes gondossággal, részletekre kiterjedő utánjárással és tudással végezte. A kiadott szövegeket kísérő rendkívüli becsü jegyzetekben az olvasó előtt ismeretlen vagy homályos minden kérdést pontosan tisztáz és megvilágít.

A kötetekhez írott két bevezetés pedig mintája egy közvetlen forrásokon s a kor beható ismeretén alapuló, a tudós kritikájával és tárgyilagosságával, de egyszersmind az íróművész alkotó képzeletével és formaérzékével életre hívott remek előadásnak. Ez előadás központja Széchenyi egyénisége, lelkének és sorsának szemünk láttára kifejlődő tragédiája, melyben viszont betegesen lüktet a sebeiben és sokféle szaggatottságában vergődő, méltatlan ellenségektől kínzott hazájáért és nemzetéért való legnemesebb tépelődés és önmarcangolás.

Eme világtörténelmi kerettel körülzárt egységes történelmi előadás egymásra torlódo fejezeteiben egy modern dráma élete hullámszik, holott tulajdonkép egy céhbéli történetíró tárja elénk, mesterei megvilágításban, az igazolható tények és események, egymásra ható okok és eszmék szövevényét, a kor és a nagy tragédia közvetlen és távolabbi szereplőinek jellemét, lelkivilágát és tetteit.

Igy alakul ki egy történelmi és emberi mivolta szerint kimagasló egyéniség mártir-életének és halálának méltó, igazsággal és étellel teljes megjelenítése.

Ezek alapján a vegyes bizottság egyhangulag azt javasolja az Akadémiának, hogy a Kornfeld Zsigmond alapítvány 1925. évi kamatait Károlyi Árpád rendes tagnak ítélje oda, *gróf Széchenyi István* két kötetben általa kiadott *döblingi irodalmi hagyatékáról* írott kitünő művének.

E javaslatát a bizottság abban a meggyőződésben teszi, hogy a jutalomdíj odaítélésével a Magyar Tudományos Akadémia nemcsak e nagyérdemű magyar történetírót, egyik legtisztéletreméltóbb tagját koszorúzza meg, hanem első tudományos testületünk alapítója dicsőséggel övezett nagy nevének és tragikus emlékének is áldoz.

Budapest, 1925 április 27-én.

B. Wlassics Gyula,
ig. és t. tag, elnök.

B. Forster Gyula,
ig. és t. tag.

Szinnyei József,
ig. és r. tag.

Fröhlich Izidor,
ig. és r. tag.

dr. Csánki Dezső,
r. tag, előadó.

Jelentés a Kugler Mihály által alapított Rákosi Jenő-díjról.

A Kugler Mihály, János és Henrik nevére tett alapítvány (egymillió korona) évi kamatai, az alapítvány ügyrendi szabályzata szerint évről-évre oly magyar állampolgárnak ítélendőek oda, aki az előző években (1924. és 1925-ben) a magyarság ügyének kiváló szolgálatot tett.

Az Akadémia által a múlt évben, a múlt évi díjra leendő jelölés céljából kiküldött vegyes bizottság három évi ciklus tartamára működik; tavaly sikeresen végezte feladatát.

A folyó 1925. évben esedékes díjra leendő javaslatlattal véget a bizottság f. évi április hó 24. napján tartott ülést és alapos megbeszélés és igen élénk eszmecsere után egyhangulag abban állapodott meg, hogy e díjra Rejtő Sándort, Akadémiánk rendes tagját, a budapesti kir. József-műegye-

tem jelenleg nyugalmazott, de előzőleg negyven esztendőn át volt nyilvános rendes tanárát hozza javaslatba.

Ezt az ajánlást a bizottság következőképen okolja meg:

Rejtő Sándor műszaki tanulmányai befejeztével annak idején mint iparfelügyelő kezdte pályáját. Már fiatal kezdő korában, iparfelügyelői hatáskörében, kitartással és ritka szakértelemmel parkodott a fémeket, a fát és a szálas anyagokat feldolgozó iparágak dolgán lendíteni. Működésének nyomát az 1885. év körül megindult ipari fejlődés számos mozzanatában megtaláljuk. Hogy hazánkknak, de Európának egyik legnagyobb ipari vállalata, Weiss Manfrédnak csepeli nagy gyártelepe, szerény kis sárgarézöntő műhelyből fejlődött mai nagyságára, részben neki köszönhető; a kezdet nehézségei között Rejtő Sándor volt az, aki mint iparfelügyelő önzetlen tanáccsal, útbaigazítással, sok-sok életrevaló gondolat felvetésével ezt a hatalmas fejlődési folyamatot nagyban előmozdította.

Rejtő Sándor képzelőtehetsége, nagy tudása, hazafias lelkesedése, vas-szorgalommal gyűjtött szaktudása, műegyetemi oktató működésének ideje alatt jutott teljes érvényre. Rejtő Sándor kerek 40 évig nevelte a Magy. Kir. József-műegyetemen a mérnöki generáció egész sorát. A kezdet nehézségeivel küzdve olyan időben vetette meg a mechanikai technológia rendszeres oktatásának alapjait, amikor a külföldi egyetemeken e gyakorlati tudományág tanításában még nem alakult ki egységes oktatási gyakorlat.

Szívós kitartással szervezte meg a Műegyetem technológiai szertárát, teremtette elő a gyakorlati oktatáshoz szükséges felszereléseket és sok akadályt leküzdve sikerült felköltöztetnie e nagy szorgalmat, figyelmet és elmélyedést igénylő nehéz tudomány minden ága iránt hallgatósága figyelmét. Az oktatásban valóságos iskolai példát szolgáltatott arra, miképpen kell az elméleti kiképzést a gyakorlati kiképzéssel szoros összhangba hozni és együtt fejleszteni.

Tanítás közben megértéssel, jóindulattal, de igazságos szigorral szoktatta hallgatóit a lelkiismeretes munkára. A tanításnak e következetes módjától akkor sem tért el, mikor ez népszerűségének rovására ment. Egyidejűleg önálló kutatást is folytatva, számos új elméleti és gyakorlati igazságot fedezett fel és itthon is, külföldön is tekintélyt tudott magának szerezni, úgy az elmélet, mint a gyakorlat terén. Tanácsaival minden alkalommal rendelkezésre állott és tudásának gazdag kincseiből ellenszolgáltatás nélkül szívesen

juttatott tanítványainak is, meg a magyar vállalatoknak is, ha tanácsért hozzá fordultak.

Nagyszabású működést fejtett ki az anyagvizsgálat terén is; a nemzetközi anyagvizsgáló kongresszusokon hazánk és annak képviselői mindig előkelő módon szerepeltek; az itt elért sikerek nagy részben neki és a nevelte új generációnak köszönhetők.

A Magyar Tudományos Akadémia 1912-ben levelező tagnak, majd 1923-ban rendes tagnak választotta meg. Számos elismerésben és kitüntetésben volt része, de a tudományt a tudományért ápolva, egész erejét és idejét az eszményi célnak szentelve, sohasem kereste az anyagi javakat; ilyenekhez nem is jutott. Habár a fentiekben vázolt tevékenysége alapján rászolgált arra, hogy jó hazafinak nevezzük, különösen ki kell emelnünk azt a nagy lelkesedést és példátlan munkát, amelyet a magyar ipar fejlesztésének érdekében kifejtett. Mindenütt, minden alkalommal hirdette a magyar munkásnak és a magyar mérnöknek az iparra való rátermettségét és harcolt azért az igazságért, hogy hazánk boldogulását, anyagi haladását és a magyar nemzet erejét a földművelés és ipar terén kell kiküzdenünk.

Működésének koronája és hazafias cselekedeteinek egyik legszebbje, hogy a háború folyamán és után, lelki szenvedések és talán nélkülözések között is megírta a mechanikai technológia négy kötetes nagy magyar tankönyvét és ezzel megteremtette e téren a hazai irodalom első összefoglaló és rendszeres szakmunkáját. Műve valóságos kincsháza az elméleti és gyakorlati tudásnak. E munka megírásával, különösen a szövést és a fonást tárgyaló negyedik kötetben, melynek második kiadását 1923-ban írta meg, végzett valóságos honmentő munkát.

Nagy mértékben, az ő oktató és nevelő munkájának, valamint a hazai ipar fejlesztésére irányuló tevékenységének köszönhető, hogy Csonkamagyarország fonó- és szövőipara az ország megcsonkítása után bámulatra méltó gyors fejlődésnek indult. Ennek jelentősége kitűnik abból, hogy a háború előtt szövött és fonott, valamint kötött árúért kerek 460 millió aranykoronával adóztunk évenként a külföldnek. Ez összegből kb. 220 millió korona az, amivel a külföldnek fizetett munkabér, vállalati kereset, tőkekamat és egyebek címén az osztrákoknak és cseheknek gyarapodásához hozzájárultunk. 1924-ben ugyanilyen árúért kereken 190 millió aranykoronát küldtünk a külföldre, amiből körülbelül 80 millió korona ment munkabér és egyebek címén a gazdasági

életünket tönkretenni akaró szomszédokhoz. Ha 2—3 év alatt sikerülni fog — a megkezdett úton tovább haladva — e rettenetes vérvesztéséget megszüntetnünk — ez elsősorban Rejtő Sándor 40 éves munkájának köszönhető.

Rejtő Sándor 1923-ban 70. évét betöltve, 1924 telén vonult nyugalomba, mint műegyetemi nyilv. r. tanár, de áldásos munkáját teljes erővel tovább folytatja. Polgári érényeivel, hazafias működésével és puritán jellemével igen nagy befolyást gyakorolt az utolsó negyven évben nevelt magyar mérnöki gárda erkölcsi felfogására is.

Budapest, 1925. április 24.

Concha Győző

ig. és r. t. másodelnök.

Rákosi Jenő

t. t.

Fröhlich Izidor

ig. és r. t. előadó, o. titkár.

Fináczy Ernő

r. t. o. titkár.

Kugler Mihály

alapítványozó.

Jelentés az 1924. évi Sámuel—Kölber-jutalomról.

A Sámuel—Kölber-jutalom odaitélése ügyében ki-
küldött bizottság, szemlét tartván a mult év nyelvtudományi
irodalma felett, abban állapodott meg, hogy a fiatalabb
kutatók munkálatai közül megjutalmazásra Dr. *Vitéz Házi
Jenő* A Soproni latin-magyar szójegyzék (megjelent a Magyar
Nyelv 1924. évi folyamában és külön is) c. dolgozatát hozza
javaslatba. Házi Jenő a szójegyzék felfedezésével, gondos
és körültekintő kiadásával és kritikai feldolgozásával nagy
szolgálatot tett a magyar nyelvtörténetnek s XV. sz.-i
nyelvemlékeink (szójegyzékeink) sorozatát nagyértékű újabb
emlékkel gyarapította.

Budapest, 1925 május 5.

Gombocz Zoltán

r. előadó.

Szinnyei József

ig. és r. tag, elnök.

Melich János

r. t. tag.

Petz Gedeon

r. tag.

Jelentés a Riedl Frigyes-díjról.

A Riedl Frigyes-díj, amelyet ezúttal először ítél oda
az Akadémia, 200.000 K. jutalommal tünteti ki az 1924-ben
megjelent értekezések közül a legjobbat. Noha a díj ügy-
rendje nem szólítja föl a szerzőket értekezésük megküldé-
sére, hanem a bírálókra bizza, hogy a tudomásukra jutott

értekezések közül válasszák ki azt, amelyet jutalomra méltónak ítélnék, két pályamunka mégis érkezett az Akadémiához Szemák Istváné *A magyar ifjúsági irodalom története* és Solymossy Sándoré *A Toldi-monda keletkezése*. Ez utóbbiról alább majd megemlékszem; az előbbi a pályamunkához mellékelte levelében szóról-szóra a következőket írja: «Munkámat nézetem szerint csak hivatásos bibliografusok bírálhatják meg illetékesen, akiknek kezén kétségkívül megfordultak azok a munkák, melyekről munkámban szó van. Például a Nemzeti Múzeum bibliografusa, Pasteiner és az Akadémia volt könyvtárosa: *Hellebrant*... Irodalomtörténetíróinknak szemrehányást teszek (20—22.), amiért ifj. irodalmunkat könyveikben elhanyagolják, ezért esetleg elfogultak lesznek munkámmal szemben, ha nekik adatnék az megbírálás végett.» Azt hiszem, irodalomtörténetíró létemre, semmivel sem igazolhatom jobban elfogulatlanságomat, mintha a levélíróról és munkájáról hallgatok.

Mivel az ügyrend semmiben sem köti meg a bírálók kezét s mivel az Akadémia másik, hasonló rendeltetésű jutalmát, az Ordódy-díjat, a kifejlődött gyakorlat szerint fiatal, kezdő íróknak juttatjuk buzdításul: a bíráló bizottság abban állapodott meg, hogy a Riedl-díj odaítélésénél tekintetbe veszi tudományunk érdemes, kipróbált munkásait is, és valóban a legkiválóbb dolgozat szerzőjét ajánlja kitüntetésre. Figyelembe vettük tehát az elmúlt év minden irodalomtörténeti értekezését, akár folyóiratban, akár önálló füzetben jelent meg. Ezek közül a három legjelentékenyebb: Mályusz Elemér dolgozata, *A Toldi-monda történeti alapja* (Irodalomtörténeti Közlemények), Solymossy Sándor értekezése, *A Toldi-monda keletkezése* (Irodalomtörténeti Közlemények) és Zlinszky Aladár tanulmánya, *Klasszicizmus és romanticizmus* (megj. önállóan).

A három dolgozat közül irodalomtörténeti szempontból kétségkívül Mályuszé a legjelentősebb: eredménye, Toldi történeti szerepének megvilágítása és egyénisége rendkívüli voltának igazolása nemcsak fontos, érdekes és meglepő, hanem valóságos irodalmi esemény — de maga a dolgozat, irodalomtörténeti vonatkozása ellenére is, anyagában és módszerében nem irodalomtörténeti, hanem történeti, s így nem jutalmazható. Solymossy Sándor nagybecsű értekezése szintén magyar irodalomtörténeti vonatkozású, sőt jelentőségű, mert — noha nem kétségbevonhatatlanul — megjelöli azt az utat-módot, amelyen a Toldi-monda idegen elemei Franciaországból elkerülhettek hozzánk, de módszere ezt is

idegen tudomány szakba, az összehasonlító irodalomtörténet s még inkább a folklóre körébe utalja s így kénytelen voltunk mellőzni.

Zlinszky Aladár tanulmánya igen érdekes és fontos kérdést vizsgál, a romanticizmus kialakulását, jellemét és hatását, amint az irodalmunkban jelentkezik. A német és angol romanticizmusra kevesebb ügyet vet, s nem értékesíti a romanticizmussal foglalkozó rendkívül gazdag német elméleti és történeti tudományos irodalom pozitív eredményeit vagy többé-kevésbé elfogadható általánosításait sem, de tudatosan korlátozva terét a francia romantikára, elsősorban annak világnézeti tartalmára és társadalmi fölfogására, új nézőpontjából igen érdekes világot vet ennek az irodalmi irány-
nak érdekes természetére, mind francia, mind magyar irodalmi jelentkezéseire. Noha mindenképen érdekes beállítá-
sára, úgy nézem, túlságosan egyoldalról veti a fényt, tagadhatatlan, hogy éppen ezáltal rendkívül élesen kirajzolódnak a romantika egyes vonásai, azok, amelyekre eddig kevesebb ügyet vetettek. Egyébként is a tanulmány igen gazdag finom megfigyelésekben és jellemzésekben, kivált anyagának magyar felében; Széchenyi beállítása a magyar romantika világába, a *Carthausi* és *Az ember tragédiája* romantikus elemeinek meghatározása, a romantika kedvelt alakjainak fölbukkanása a magyar irodalomban: mindez egy olyan elmének műve, amely a rejtett összefüggések, a logikai és pszichológiai vonatkozások fölismerésében nagy és értékes szellemi munkát végzett, s amely a konkrétumoktól föl tud emelkedni az általánosság, a szellem világába.

A bizottság egyhangú megállapodással arra kéri a tek. Akadémiát, hogy az 1924-es Riedl-díjjal Zlinszky Aladár értekezését tüntesse ki.

Budapest, 1925. május 2.

Horváth János
l. tag.

Császár Elemér
r. tag, előadó.

Pintér Jenő
l. tag.

Jelentés a Gorove-jutalomról.

A Magyar Tudományos Akadémia 1924-ben nyílt pályatételt tűzött ki «Az erkölcsi norma természetete» címmel. A megjelölt határidőig két pályamű érkezett, melyekről a következőkben vagyunk bátrak jelentésünket a tek. Akadémia elé terjeszteni.

Az I. sz. pályaművet dr. Kalmár Simon Ernő szövetkezeti ügyvezető-igazgató nyújtotta be. Mindössze 24 gépirásos

oldalra terjedő dolgozat, melyhez 15 oldalnyi bibliographia és 6 oldalnyi «néhány előzetes megjegyzés, amely nem tartozik szorosan a pályatételre», járul. A kézirat tehát a szó szoros értelmében vett vázlat, mely egyetlen etikai problémát sem tárgyal behatóan. E sovány substratum alapján is azonban megállapítható a közvetkező: Szerző nem járatos a modern etikai vizsgálódás alapfogalmai és módszerei körében; az ontológiai és az axiológiai szempont elválasztásáig sem jut el. Általános philosophiai műveltsége sem elegendő ahhoz, hogy alaptételét, mely szerint az erkölcsiség az élet feltétele, világosan és módszeresen kifejtse. Mindenekelőtt az erkölcs mibenlétét iparkodik megállapítani. Arra az eredményre jut, hogy «Az erkölcs az étellel együtt ontológiai jelenség: az erkölcsi tömegben ható erő» (15. l.). Hogy vannak erkölcsi normák, ezt a következőképen magyarázza meg: «Az, amit az emberrel, mint szellemi jelenséggel szemben általában anyagnak nevezünk, az erkölcsi tömegnek csak közvetett anyaga az emberen keresztül. Minthogy azonban az erkölcs az erkölcsi tömegben ható erő, ennél fogva itt nem érdekel bennünket az anyag közvetlenül, hanem csak az ember, mint az erkölcsi tömeg alkotó anyaga. Itt az egyik gyökere az erkölcs normatív természetének. Az ember ugyanis — hogy rövidség kedvéért eltérjünk egy kissé a tudományos színezettől — szóból ért. Minthogy pedig a szó magára az emberre, nem rajta kívül álló tárgyilagos jelenségre vonatkozik, tehát nem természettörvénynek jelentkezik, azért normaszerű jelleget nyer. Ebben hasonlít a szakácskönyvhöz és a szokáshoz is» (17. l.). Nem meglepő, hogy szerző ily zavaros eredményekre jut, hiszen alapfogalmai is ilyenek. Például szolgáljon a következő állítás: «A tapasztalást mi majdnem egyértelműnek vesszük a beidegzett s a jövőre elraktározott, okozatiságból vagy egymásutániságból fakadó összefüggésekre vonatkozó észleletanyaggal» (6. l.).

A Bizottság a tervezetből semmiféle biztosítékot sem meríthet arra nézve, hogy Szerző a pályakérdést a tudomány mai színvonalának megfelelő módon képes lesz megoldani.

A II. számú pályamű szerzője *dr. Horváth Barna közalapítványi kir. ügyész*. A kézirat terjedelme XII + 198 oldal. Művét három részre osztja, amennyiben az erkölcsi norma természetét az ismeretelmélet, az értékelmélet és a normaelmélet útján iparkodik megvilágítani. Teljesen kidolgozva négy fejezetet ad, u. m.: az első rész első fejezetét, mely

a valóság, ethos, logos fogalmaival, valamint az erkölcsi érvényesség strukturaelemeivel foglalkozik, a második résznek ugyancsak első fejezetét, mely az erkölcsi érték substratumáról szól s a harmadik rész két első fejezetét, melyek elseje a «normatív sphaerát», a második az erkölcsi norma helyét tárgyalja a normák birodalmában. A mű többi része csak vázlat vagy épen csak terv, mely csupán a címszavak felsorolására szorítkozik. A kidolgozott részek azonban annyira alapvető jelentőségűek, hogy teljesen világos képet nyújtanak a szerző álláspontjáról és módszeréről.

A fejtegetés az ethikai relativizmus sikerült bírálatából indul ki; szerző találóan mutat arra, hogy az erkölcsöt merőben ontologiai szempontból tárgyaló relativizmus ép az erkölcsi magatartás ama sajátosságát nem képes megmagyarázni, melynél fogva igényt tart minden idők erkölcsének bírálatára. Pauler Ákos és Lask álláspontjának ismertetése után mélyreható vizsgálatokat folytat az Ethos és a Logos viszonyáról, miközben — mint mindenütt — gondosan figyelembe veszi az idevágó irodalmat. Némileg homályos amaz állítása, hogy «A maga teljességében átélhetjük közvetlenül az erkölcsi értéket anélkül, hogy logikai funkciókhoz kellene folyamodnunk (36. l.) — mert az «átélés» mibenléte itt tisztázatlan. Ha ugyanis ebben a legcsekélyebb helyeslés vagy helytelenítés foglaltatik — ami nélkül erkölcsi élmény alig gondolható — már az *ítélet* csirája van jelen, mely logikai strukturát tesz fel s új logikai funkciónak tekintendő. Ezt maga szerző is elismeri, midőn némileg ellentétben előbbi állításával kiemeli, hogy theoretikus minimum nélkül Ethos nincsen (59. l.). Ellenben igen sikerült annak a kimutatása, hogy az erkölcsi érték substratuma gyanánt egy nemérzéki értékmateriát kell elfogadnunk. Rámutat különösen Schellerrel szemben arra, hogy az erkölcsi érvényesség nem ismerhető meg a megfelelő erkölcsi norma elismerése nélkül. Figyelemreméltó ama éles különbség, melyet egyrészt a «Kell» és a «Norma», másrészt a «Norma» és az «Imperativus» között tesz s miközben rámutat arra, hogy pl. az aesthetikai normának semmiféle köteletség sem felel meg. Arra az eredményre jut, hogy «az erkölcs lényegesen érték, lényegesen *kell* és lényegesen *normatív*; ellenben nem lényegesen *imperatív*, nem merül ki a *kötelességsphaerával*.» A nemkötelességszerű *érdemnek* is helyet kell adnunk az erkölcsi megítélésben. Meg kell azonban itt jegyezni, hogy szerző végleges állásfoglalása e kérdésben csak akkor fog kiderülni, ha majd

művének utolsó fejezetét is megismerjük, melyet csak tervként nyújt be: ebben igéri ugyanis az Ethos kosmikus jelentőségének tárgyalását. Ha szerző eközben Platon álláspontjára jut, mely szerint az érték a lét priusa s ez utóbbi feladata ép az, hogy az előbbit minél teljesebb mértékben megvalósítsa — akkor alig tarthatja majd fenn a norma és az imperatívus merev szétválasztását.

A mű mélyenjáró fejtegetései közül még kiemeljük az «adiaphoron» érdekes megvilágítását, az erkölcsi törvény és az erkölcsi ideál megkülönböztetését, a normák háromszoros relativitásának kifejtését s az erkölcsi norma sikerült jellemzését a többi abszolút normával szemben. Némileg ellentétben áll szerző amaz állásfoglalásával, mellyel az empirikus módszerek meddségét vallja az etikában, azon tanácsa, hogy az erkölcsi törvény rationalis kifejezését inductív úton iparkodjanak a bölcselek elérni (105. l.).

Dr. Horváth Barna pályaműve minden tekintetben figyelemreméltó munka. A problémákat lényegökben ragadja meg s erős dialektikával gondolja végig állásfoglalását. A felhasznált irodalom majdnem teljes s a legóvatosabb methodussal fejt ki eredményeit. A mű értékéről véglegesen természetszerűleg csak akkor mondhatunk majd ítéletet, ha a még kidolgozatlan alapvető jelentőségű fejezeteket is megbírálhatjuk. *A már benyújtott fejtegetések is azonban feljogosítanak arra a reményre, hogy a műben a magyar philosophiai irodalom majd jelentős nyereséggel gyarapszik.* Vagyunk bátrak tehát azt javasolni a tek. Akadémiának, hogy «Az erkölcsi norma természete» c. mű megírásával *dr. Horváth Barna bizassék meg a benyújtott Tervezet alapján.*

Pauler Ákos

r. tag.

Kornis Gyula

l. tag.

Jelentés Dr. Laky Dezső szegedi ny. r. tanárnak a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület Fáy András alapítványából hirdetett jutalomtételre beadott munkájáról. (A következő pályakérdésre: «Fejtessenek ki megfelelő elméleti megalapozással a Magyarországon követendő iparpolitika alapelvei».)

Laky Dezső a kitűzött pályatétel megfejtéséhez a feladat tágkörű értelmezésével kíván hozzáfogni. Miként benyújtott tervezetéből kitűnik, történelmi, statisztikai és elméleti alapon egyaránt meg kívánja világítani Magyarország iparpolitikájának alapelveit. A feladat ily széleskörű értelmezése teljes mértékben megfelel a pályatétel inten-

tionak és a gazdasági életünk továbbfejlesztése szempontjából is jelentős munka megírását helyezi kilátásba.

Laky tervezete tizennyolc fejezetre terjed. Az első hét fejezet főképen történeti jellegű, amennyiben bennük a szerző hazánk ipari fejlődésének múltját kívánja felölelni, különösen a világháború előtti évek fejleményeinek részletesebb tárgyalásával. A VIII—XVII-ig terjedő fejezetek Magyarország iparának mai helyzetét, annak fejlesztési lehetőségeit és eszközeit tárgyalják. A szerző külön fejezetet kíván szentelni a kisipar (kézműipar,) a háziipar, a vándoripar és a gyáripar kérdéseinek és itt kellő figyelemmel van arra, hogy a gyáripar kérdései megfelelően kidomborodjanak. Külön kívánja tárgyalni az ipari érdekképviselők és az ipari jogvédelem, valamint az ipari termelés fejlesztésének kulturális kérdéseit. Az utolsó XVIII. fejezet a munka tanulságainak összefoglalását tervezi.

A munkának ily keretben való megírása nagyon kívánatos, mert csakis az összes vonatkozások áttekintése nyújthat kellő alapot iparpolitikánknek a jövőben való irányítására. A fejezetek beosztása bizonyára még nem egészen végleges, mert ily beosztást csakis az egész anyag átdolgozása után lehet nyújtani. Ez az oka annak, hogy a történelmi és a rendszerező szempont nincsen az egész vonalon egyöntetűen keresztülvive és bizonyára egyes fejlődéstörténeti részletek, melyek a tervezetben a rendszerező fejezetekben foglalnak helyet, az előbbi fejezetekbe fognak áttolódni. Így p. o. a Kereskedelmi és Iparkamarának története, a tervezet szerint a XV. fejezetben foglal helyet, holott a szerző nyilvánvalóan kénytelen lesz e részletet az első fejezetek valamelyikében elhelyezni, minthogy iparunk kifejlődésében az érdekképviselői intézményeknek is fontos szerep jutott. Ugyanez áll az iparoktatás fejlődéséről is, mely a XVI. fejezetből valószínűleg múltját illetőleg épp úgy az első fejezetek valamelyikébe fog áthelyeztetni, mint ahogy a védjegyügy is. Ezek azonban részletkérdések és az anyag végleges elrendezésével függenek össze.

Igen helyesen cselekszik a szerző, amikor tervezetében kellő figyelemmel van a külföldi összehasonlításokra. A hazai fejlődés megítélése szempontjából ezek az összehasonlítások igen gyümölcsözőek. A szerző a kidolgozásnál bizonyára meg fogja találni azt a mértéket, amelyben ily összehasonlítások jogosultak és szükségesek. A tervezetből kitetszőleg a szerző különös statisztikai szempontból kívánja megalapozni a pályakérdést és ez mindenesetre nagy előnyére fog válni a

megírandó munkának, mert csak a fenálló állapotok alapos ismeretéből nőhet ki egészséges gazdasági politika. A tervezet emellett az elméleti szempontokra is kellő súlyt helyez és azok a kidolgozásnál bizonyára még jobban fognak előtérbe lépni.

A fentieket összegezve megállapítható, hogy a tervezet az összes számbavehető szempontokra kiterjeszkedik és így a munka ez alapon való megírása mindenesetre kívánatos. Csupán egy szempontból lehet kívánatos a tervezet kiegészítése. Nevezetesen a tervezetben nem történik említés iparunk háborús szervezetéről. Kétségtelen, hogy a kitűzött pályakérdés nem kívánja meg okvetlenül iparunk háború alatti alakulásának érintését, de a szerző által helyesen választott történelmi beállítás a munkának mégis kívánatossá teszi, hogyha röviden is, de mégis legalább nagyjában érintessenek azok a hatások, amelyeket a háború alatti évek és a gazdasági élet akkori változásai előidéztek.

A kidolgozott fejezet nagy alaposságról, kiváló írói készségről és mindenben helyes felfogásról tesz tanúságot, Magyarország iparának fejlődését vázolja a világháborút megelőző évtizedekben. Benne is erősen kifejezésre jut a szerzőnek az a főtörekvése, hogy statisztikailag kellően megalapozza munkáját.

Mint hogy úgy a benyújtott tervezet, mint pedig a kidolgozott fejezet, teljes biztosítékot nyújtanak aziránt, hogy nagy értékű munkával fog hazánk irdalma gyarapodni, a munka megírására a megbízásnak dr. Laky Dezső egyetemi tanár úr részére való megadását van szerencsém tisztelettel javasolni.

Budapest, 1925. március hó 30-án.

Heller Farkas
levelező tag.

Bírálotársam fent kifejtett javaslatához mindenben hozzájárulok. Csak formai szempontból kívánom megjegyezni, hogy a készülendő mű nagyobb áttekinthetősége szempontjából célszerű volna, ha a mű írója nagy gonddal összeállított statisztikai táblázatait nem úgy, amint az a próbafejezetben látható, a szöveg közé ékeli, hanem azokat módszeres összeállításban a munka függeléke gyanánt adja, a szövegben pedig e függelékre hivatkozik. Véleményem odairányul, hogy ezáltal a mű könnyebben lesz olvasható, a statisztikai anyag pedig helyesebben csoportosítható.

Budapest, 1925 április hó 10-én.

Kováts Ferenc
levelező tag.

Jelentés a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából hirdetett pályázatról.

A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából hirdetett következő pályakérdésre: «Fejtsék ki a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt», egy pályamunka érkezett be, amelynek címe: A pályakérdés; jeligeje: «Vivat, crescat, floreat Hungaria».

A pályamunka fejezetekre nem tagolt, rövid, 30 oldalas *kis értekezés*. Szerző vázlatos, egészen rövidre fogott és amellet nem is teljes ösmertetését adja a hatósági ármegállapítással kapcsolatos magyar tételes törvényeknek, rendelkezéseknek és intézményeknek, azokra vonatkozó, oda-vetett bírálatos észrevételeivel. A kérdést *felületesen tárgyalja* és annak csak inkább jogi vonatkozásaira terjed ki, de nem foglalkozik azzal, ami főképp feladatát kellett volna hogy képezze, a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatásának kimerítő, alapos elemzésével.

Bár szerző jártasságot árul el a pályakérdés tárgyát képező problémában, de *nem fogott kellő tudományos készséggel és szükséges előtanulmányokkal feladata megoldásához.*

Nem találjuk e dolgozatban annak rendszeres kimutatását és beható kifejtését, hogy az áralakulásnak mely tényezői azok, amelyeket a hatósági beavatkozás befolyásolt és milyen eredménnyel jártak a különböző intézkedések. Dolgozata végén csak érinti, de *nem tárgyalja* alaposan a hatósági beavatkozás problémáját, nevezetesen, szükséges-e a hatósági ármegállapítás.

A hatósági ármegállapítással kapcsolatban jelentkező zugkereskedelem jelenségével *sem foglalkozik* a dolgozat, csak ennek egyik alakjával, a lánckereskedéssel és ennek is inkább külső jogi alakjaival, mint gazdasági jelentőségével és hatásával.

Mint hogy a pályadíj csak abszolút becsű műnek adható ki, a pályadíj kiadását nem javasolhatjuk.

A pályakérdés újból való kitűzését azonban tisztelettel javasoljuk, mert kívánatos volna annak tudományos értékű megoldása, a háborús gazdasággal foglalkozó irodalmunk gazdagodása szempontjából.

Budapesten, 1925. évi április hó 6-án.

Fellner Frigyes

1. tag.

Czettler Jenő

1. tag.

Jelentés a Pesti Tőzsde adományából hirdetett nyílt pályázatról.

A Pesti Tőzsde adományából kitűzött II. számú nyílt pályatételre jelentkezett egyetlen pályázó, Heller Farkas levelező tag tervből és egy kidolgozott fejezetből álló munkálata, melynek címe: «Magyarország gazdasági politikájának története és kritikai ismertetése és méltatása 1867-től a világháború kitöréséig, különös tekintettel a kilencvenes évek elején megindított gazdaságpolitikai tevékenységre», a jogos várákozásnak megfelel. Előszót is csatol hozzá, mely arról tanúskodik, hogy feladatát elég magas szempontból helyesen fogta fel. A kidolgozott fejezet is biztosíték arra nézve, hogy igen széleskörű és rendkívül elágazó tárgyának elemzésébe és kritikus méltatásába mélyen fog behatolni s annak minden vonatkozásaira ki fog terjeszkedni. E cikk kiváló szakértelem bizonyítéka és oly mértékűt szolgáltat, melynek ha az egész nagy dolgozat megfelelő, nemzetgazdasági irodalmunk igen becses művel fog gazdagodni. A munka tervrajza is az egész tárgykör felöllesztésére vall és kellő rendszerességgel van összeállítva. E tekintetben csak némi pótlás mutatkozik szükségesnek. Az első fejezetben kívánatos volna, hogy a XIX-ik századot megelőzőt évtized reformtörekvései is távlatosan figyelembe vétetnének és fel-
említetnének. Ezek a későbbi nagy átalakulások szükség-szerűségét bizonyítják. Mindez azonban a tervrajz megváltoztatása nélkül is lehetséges és csupán a feldolgozás kérdéséhez tartozik. Ellenben pótlást igényel az ország állampénzügyi törvényhozás kormányzata és igazgatása befolyásának ecsetelése mindenütt, ahol az a dolog természete szerint a közgazdaságra mindég jelentkezett. Az állampénzügyek fejlődésének története nem tartozik a pályázat által kijelölt tárgykörbe. Erre nincs is szükség, mert az igen behatóan már megíratott, legfeljebb annak a világháborúra való pótlása volna még másutt a maga helyén. De a mindenkor érvényes pénzügyi törvények kétségkívül igen mélyen belenyúltak a gazdasági életbe. Ennek hatása nemcsak az egyes tárgyaknál, de általános jellemzés alakjában külön fejezetet is igényelnek, amely esetben mindjárt az első közt foglalhatna helyet. Ezzel azután az egyes részlet-méltatások valamivel megrövidítettetnének.

A felemlített pótlások tehát nem érintik a bemutatott teljes munkatervrajz egészét, csak teljesebbé tennék azt.

Mindezek alapján javasoljuk, hogy a kitűzött pályázat-tétel kidolgozásával mint arra minden tekintetben hivatott

író, Heller Farkas akadémiai levelező tag bízássék meg s igen terjedelmes művének beterjesztésére vonatkozó határnapúl 1927. évi szeptember hó 30-dika tűzessék ki.

Budapest, 1925. március 3.

Gaal Jenő
rendes tag.

Czettler Jenő
levelező tag.

Jelentés a «Pesti Tőzsde» című szaklap adományából
hirdetett nyílt pályázatról.

A «Pesti Tőzsde» című szaklap szerkesztőségének 10 millió koronás adományából 5 millió korona pályadíj a következő kérdés megoldására tüzetett ki: «Fejtessek ki a spekuláció természete és jelentősége a közgazdaságban általában, különösen pedig az érték- és terményüzletben.» A tárgyalásnál ki kell terjeszkedni a spekuláció szerepére gazdasági válságok keletkezésénél. Végül felsorolandók a spekuláció visszaélései folytán a különböző országokban elrendelt törvényhozási és hatósági intézkedések és hatások.

A nyílt pályázatra két pályamunka érkezett. Az egyiknek szerzője *Falócz László*, a másik pályamunkáé *Zelovich László* okl. mérnök, műegyetemi tanársegéd.

Az előbbi pályamunka nem tervezet egy kidolgozott fejezet kíséretében, hanem mindjárt a pályakérdés teljes kidolgozásával törekedett végleges munkát nyújtani, ami nem lett volna baj, ha a munka a kérdés megoldását jelentette volna. A pályamű azonban hevenyészve készült, át-gondolt szerkezet nélkül, tehát az egész anyagot, megfelelő tagoltság helyett, ötletszerűen, összevissza tárgyalja, anélkül, hogy kiterjeszkednék a pályakérdésben előirt problémák gondos, alapos fejtegetésére. A munka négy fejezetre oszlik, de a fejezetek közt hiába keresünk összefüggést; ilyet, úgy látszik, szerző sem talált, mert a fejezeteknek címet sem adott. Az egyes fejezeteken belül azonban a szakaszok címei is már rámutatnak arra, hogy a Szerző nem volt képes uralkodni az anyagon, mert sok kérdésre terjeszkedik ki, ami egyáltalában nem tartozik a tárgyhöz, viszont nem tárgyalja azt, amit a pályakérdés előír. Szerző megállapításai és definíciói rendszerint feltűnően lazák. Így van ez magánál a spekuláció fogalmának megállapításánál is (I., 14.), melyből az egyik nagyon lényeges kritérium, a jövő alakulásának megállapítása, tökéletesen hiányzik.

Állításai sokszor ellentmondanak a tényeknek és önmaguknak. Így a Law-féle spekulacionális műveletekre nézve azt állítja, hogy assignatái csak utalványok voltak az eladásra kerülő állami földbirtokok és a papságtól elkobzandó birtokok értékére. Pedig a két időpont között körülbelül 70 esztendő van és nehéz elhinni, hogy Law a 18. század elején már azokra a papi birtokokra bocsátott volna ki assignatákat, melyeket csak a forradalom idejében koboztak el. Ide tartozik az az állítása, hogy a Bank of England jegyei fedezetlenek lettek volna. Továbbá, hogy az angolok példájára minden állam életbe léptette volna a jegykibocsátás monopoliumát (I., 10.). Ügyszintén nem állnak helyt azok az állításai sem, melyek szerint az angol font lett volna szinte egyetlen tényezője Anglia mai nagyságának. És míg a lényeges, a feltett pályakérdés velejét érintő kérdésekben ilyen hézagokat és ellentmondásokat látunk, a Szerző — amint arra már fentebb rámutattunk — meglepő előszeretettel csap ki oly mezőkre, amelyek meglehetősen távol állnak attól a feladattól, amelyet itt meg kell oldani. Legyen szabad itt a brahmanizmusnak, Mózes törvényhozásának, Heckel és Ostwald elméleteinek tárgyalására utalni.

Nem hagyható szó nélkül az a kijelentés sem (IV., 8.), amely szerint a visszaéléseket a szabad forgalom legalizálja és pedig annál kevésbbé, mert ilyenféle kijelentésekkel másutt is találkozunk.

A tőzsdevilágban az utolsó 200 év alatt történtek bő anyagot nyújtanak a megfontolásra és ebből kellene tulajdonképp levonni a következtetéseket, ezekhez azonban szerzőnk alig jut el. Különösen sovány az utolsó fejezet, melynek a meg nem engedett spekuláció ellen alkalmazott rendszabályok összefoglalását kellene tartalmaznia. Itt, hogy egyébről ne szóljunk, adós marad azoknak a harcolnak méltatásával is, amelyek nálunk is a fedezetlen határidőüzlet körül kifejlődtek és amelyek igazán megérdemelték volna részéről a komoly méltatást.

Zelovich László részletes tervezetet és egy kidolgozott fejezetet nyújtott be.

A pályamű-tervezet szerint Szerző a következő részekre, illetve fejezetekre osztva óhajtja a munka anyagát feldolgozni:

Első rész: Alapvetés. I. Fejezet. A spekuláció fogalma és fajtái. II. Fejezet. A spekuláció általános szerepe a közgazdaságban. III. Fejezet. A spekuláció és a tőzsde.

Második rész: Gazdasági válságok és a spekuláció. IV. Fejezet. A gazdasági válságok okai és a spekuláció szerepe ezek között.

Harmadik rész: A spekuláció és a jogszabályalkotás. V. Fejezet. A helyes szabályozás gazdasági irányelvei. VI. Fejezet. A szabályozás gyakorlati keresztülvitele. A jogszabályalkotás. VII. Fejezet. A kereskedők jogviszonyainak szabályozása a spekuláció szempontjából. VIII. Fejezet. A tőzsde szabályozása.

A Szerző a most vázolt keretben a pályakérdés minden részletére kiterjeszkedő, beható tervezetben ismerteti, hogyan kívánja feldolgozni a kérdés anyagát.

A kidolgozott fejezet címe: «A spekuláció fogalma és fajtái.» Szerző beható elemzés alá veszi a spekuláció jellemvonásait és arra az eredményre jut, hogy másképen határozza meg a spekuláció fogalmát közgazdasági és másképpen jogi szempontból, amely álláspontját revízió alá kellene vennie, mert a gyakorlati élet szempontjából el nem fogadható eredményre jut. Szerinte ugyanis a spekuláció közgazdasági szempontból: «az embereknek az a *tőrekvése*, hogy az előre pontosan nem látható áringadozások révén anyagi előnyökhöz jussanak.» Ez a fogalommeghatározás nem helytálló. Mert a *tőrekvés* épügy, mint a *szándék*, még nem vált ki gazdasági hatást. Holott a spekulációnak nagy hatása van a gazdasági életre, aminthogy ezzel — a tervezet szerint — Szerző tisztában van.

Kiegészítésre szorul még a válságok ismertetése is, — így különösen a háború utáni válságok elemzéséből sok érdekes tanulság vonható le (Pl. az 1920-as amerikai gazdasági válság, amelynek irodalmából kiemeljük Montgomery professzor tanulmányát, stb.).

Épígy tárgyalandók lesznek a spekulációra vonatkozó külföldi legújabb törvényhozási intézkedések is (Pl. a nevezetes belga törvény: Loi sur la spéculation illicite en matière de denrées et marchandises, papiers et effets publics).

Anélkül, hogy a Szerző felfogását befolyásolni vagy irányítani célunk volna, rá kell mutatnunk arra, hogy a spekuláció visszaéléseinek korlátozása körül a jogszabályalkotásnak túlságos jelentőséget látszik tulajdonítani, holott épen annak a szempontnak helyes megvilágítására és alapos kifejtésére van szükség, hogy várható-e ezen a téren törvényhozási és kormányintézkedésektől eredmény.

Zelovich László dolgozata több komolyságot, tudást árul el és már eddig is nagy buzgalommal és nem eredménytelenül fejtett ki irodalmi működést a közgazdasági tudomány terén.

Miután ismerjük az ő egyéni képességeit is és a benyújtott tervezet és a kidolgozott fejezet is reményt nyújt arra, hogy a pályakérdést kellő alapossággal fogja kidolgozni és oly értékes munkát fog nyújtani, amely majd megüti azt a mértéket, amelyet az Akadémia egy jutalomdíj odaítélése esetén akkor is megkíván, ha — mint a jelen esetben — a pályázati feltételek közt nincs kikötve, hogy a pályamunka csak abszolút tudományos értékű dolgozatnak ítéltető oda: ennél fogva tisztelettel javasoljuk, hogy *Zelovich* Lászlónak a megbízatást a pályamű kidolgozására megadni és a kész pályamű betérjesztésére határidőül 1925 december 31-ét megjelölni méltóztassék.

Budapest, 1925 március 14.

Mattekovits Sándor,
bizottsági tag, mint elnök.

Bernát István,
bizottsági tag.

Fellner Frigyes,
bizottsági tag, mint előadó.

Jelentés a Kőrössy-pályázatról.

Tekintetes Akadémia!

Az 1921. évi Kőrössy-pályázatra, amelynek címe «A produktív korosztályok valószínű tagozódása hazánkban a jövőben, tekintettel a háborús veszteségekre és az elmaradt születésekre» annak idején egy tervezet érkezett be, amelynek alapján a tervezetszerzője, *dr. Tallós János középiskolai tanár* a munka kidolgozására a megbízatást meg is kapta.

A kidolgozott pályamunka a kitűzött kérdést helyes statisztikai és matematikai érzékkel oldja meg. Először foglalkozik Magyarország népesedésének a háború előtti kialakulásával és a népességnek korcsoportok szerint való tagozódásával, összehasonlítva e tagozódást Európa többi országainak hasonló adataival. Majd foglalkozik az egyes nemzetiségek kormegoszlásával. Áttér azután a háborús veszteségek ismertetésére és külön számítja ki a születések elmaradása folytán előálló közvetett veszteséget és azután azt a veszteséget, amelyet népességünk a hősi halálozások folytán szenvedett. Matematikai alapon vezeti le a népesség kormegoszlására vonatkozó számadatokat az 1918. év

végére. Mindenütt figyelemmel a tényleges születési számokra, a halálozásoknak kor szerint való megoszlására, valamint arra is, hogy a hősi halottak milyen mértékben csökkentették az egyes korcsoportokat. Sőt a háború előtti kivándorlókat is igyekszik felosztani korcsoportok szerint, hogy a veszteségek minden tekintetben megmérhetők legyenek.

A népességnek ilyen módon 1918. végére kiszámított kormegoszlását ezután tovább viszi öt évenként egészen a folyó évszázad végéig, 1998-ig. Számítása mindenütt logikus, mert számol azokkal a körülményekkel, amelyek a háború miatt teljesen megváltozott viszonyok folytán a jövőben elkerülhetetlenül mutatkozni fognak. Így számításba veszi azt a születési veszteséget is, amelyet a hősi halottak nagy száma folytán népességünk a jövőben szenvedni fog s azt a még nagyobb születési veszteséget, amely akkor fog mutatkozni, amikor a háború megfogyatkozott szülőttei produktív korba kerülnek. Az előbbi születési hiány hamarabb fog enyhülni és lassankint megszűnni, az utóbbi azonban több nemzedéken át fog mutatkozni s természetesen a népesség kormegoszlására is nagy hatással lesz.

Számításait mindenütt a férfiakra és nőkre külön teszi meg, mert a férfiaknál a hősi halottak nagy számánál fogva a kormegoszlás még nagyobb hullámzást fog mutatni, mint a nőknél, akiknél csak a születések elmaradása befolyásolja a kormegoszlást.

A népesség kormegoszlását grafikai ábrákkal is bemutatja öt éves időközökben, amely ábrákból szépen látszik az a hiány, amely az egyes időszakokban és az egyes korcsoportokban a háborús veszteségek folytán mutatkozni fog.

Foglalkozik azután az egyes nemzetiségek kormegoszlásának kérdésével. Igyekszik a háborús veszteséget nemzetiségek szerint megállapítani és ezeknek alapján az egyes nemzetiségek jövőbeli fejlődését megrajzolni. Ennél a számításánál csak az kifogásolható, hogy a születések elmaradását egyforma mértékűnek veszi valamennyi nemzetiségnél, holott erre pozitív adataink vannak. Ennek a figyelembevételével számai némileg módosulni fognak.

Végül megpróbálja kiszámítani a korosztályok kialakulását a megcsonkított Magyarországon ugyanolyan módszer szerint, amint azt az integer Magyarországra vonatkozólag kiszámította. Tehát először 1918. év végére számítja ki a kormegoszlást és azután ezen az alapon a következő évtizedekre. Hogy számítása mennyire helytálló, — legalább 1918-ra vonatkozólag — bizonyítja az, hogy az 1920. évi

népszámlálásnak a népesség kormegoszlására vonatkozólag közölt adatai és az ő általa 1918. év végére közölt adatok között csak jelentéktelen eltérés van, ami egyébként megmagyarázható a menekülteknek a népesség többi részétől eltérő nemi és kormegoszlásával.

Dr. Tallós János munkája elismerésreméltó szorgalommal, helyes statisztikai érzékkel és nagy matematikai tudással készült. Megállapításai helytállóak és maga az a körülmény, hogy az első időszakra kiszámított adatait a népszámlálás igazolta, bizonyíték emellett, hogy a későbbi jövőre vonatkozó számításai is alapos megfontolás eredményei. Természetesen ezek a számítások csak akkor válnak be, ha a természetes népmozgalom arányai lényegesen nem változnak meg, ha feltételezzük azt, hogy a születési, halandósági és a kivándorlási viszonyok is mostaniak maradnak. Ezt maga a szerző is mondja és számításait is ilyen feltevésben eszközölte. A munka stílusa is elég gördülékeny, csak itt-ott mutatkoznak nehézkes és magyartalan kifejezések, amelyekben azonban kinyomás előtt még javítani lehet.

Mindezeknél fogva kérjük a tekintetes Akadémiát, hogy dr. Tallós János e munkájának az 1921. évi Körössy-díjat kiadni méltóztassék.

Thirring Gusztáv

l. t.

Kovács Alajos

l. t.

Az illető osztály és annak javaslata alapján a Nagygyűlés a bizottsági jelentést elfogadta.

A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei:

1.

A M. Tud. Akadémia 1896 október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor is fog Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza akár kéziratban, akár kinyomtatva benyújtani, ennek szerzője jutalomban fog részesülni. E jutalomdíj összege ötmillió korona.

A pályaművek megbírálásában egy az Akadémia három osztályából kiküldött ötagú bizottság előterjesztése alapján a nagygyűlés dönt. E bizottság a II. osztály elnöke, vagy akadályoztatása esetén valamely ilyenül megválasztott tiszteleti tagja, tagjai közül kettőt a II., egyet-egyét az I. és III. osztály választ. A jutalom odaítélése vagy ki nem adása iránti véleményes jelentést a bizottsági tagok egyike szerkeszti és terjeszti elő a nagygyűlésen.

2.

A M. Tud. Akadémia id. Báró Wodianer Albert alapítványa kamatainak felhasználásával fejenként egy millió K jutalmat tűz ki

Magyarország bármely népiskolájában működő két legérdemesebb népitanítónak, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia 1926. márciusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke adja át.

E jutalomra az Akadémiához kérvényt nem lehet beadni, mert csak a tanfelügyelőktől a közoktatásügyi minisztérium útján beérkezett jelentések szolgálhatnak a döntés alapjául.

Az I. osztályból.

I. Új jutalomtétellek.

3.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia Vojnits-érme) az 1925. évben Budapesten előadott irodalmi becsü és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Bármely más jutalmat nyert színmű nem jön tekintetbe.

A jutalom az 1926. évi februári összes ülésben fog odaítéltetni.

4.

Az 1925-ben megjelent nyelvtudományi értekezések legjelesbiké a Sámuel Alajos (Kölber)-alapítvány kamatainak felhasználásával 200.000 K jutalomban fog részesülni. A jutalom odaítélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

E pályázatban részt vesznek az összes 1925-ben megjelent értekezések, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

II. Már hirdetett jutalomtétellek.

5.

A Gróf Teleki József-jutalomért 1925-ben verses formában írt szomorújátékok pályáznak.

A legjobbnak ítélt pályamunka jutalma 1.000.000 K.

A megjutalmazott mű előadásra a Nemzeti Színház tulajdona, kiadásra a szerzőé marad.

Határnap 1925 szept. 30.

6.

A magyar igekötők fejlődése a XV. század végéig alakítani és jelentéstani szempontból.

Jutalma a Marczibányi-alapítvány kamatainak felhasználásával 200.000 K.

Határnap 1925 szept. 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsü munkának adatik ki. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik, ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

Gyöngyösi tanulmányozásának nyomai Arany János költészetében.

Jutalma Lehr Albert alapítványának felhasználásával 200.000 K.

Határnap: 1925 szept. 30.

A jutalom csak abszolút becsü műnek ítéltetik oda. A megjutalmazott mű a szerző tulajdona marad, aki azt egy év alatt kiadni tartozik. Ha egy év lefolyása alatt ki nem adná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

8.

A magyar dráma története 1867—1896-ig.

Jutalma a Bésán-alapítvány kamatai felhasználásával 1,000.000 K.
Határnap 1925 szept. 30.

A jutalom csak önálló (abszolút) becsü munkának adatik ki.

9.

Homeros Magyarországon.

Jutalma a Lévyay Henrik-alapítvány kamatainak felhasználásával
1,000.000 K.

Határnap 1925. szept. 30.

A II. osztályból.

I. Új jutalomtétel.

10.

(Nyílt pályázat.)

Budapest székesfőváros jutalomdíja 1,000.000 K. Ez összeggel az Akadémia 1926 március 31-ig megjelenő vagy megjelent olyan dolgozatot jutalmaz, amely eredeti forrástanulmány alapján a főváros történetét, vagy annak valamely részét új eredményekkel világítja meg. Az Akadémia figyelmezteti az ily dolgozatok szerzőit, hogy műveiket 1926 április 15-ig a Főtitkári Hivatalhoz küldjék be. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha a be nem küldött munka, amelyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatnak; sőt ha az az Akadémia kiadásában jelent meg, vagy ha könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván. A díj odaítélése az 1926. évi nagygyűlésen történik.

II. Már hirdetett jutalomtételek.

11.

(Nyílt pályázat.)

A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények értelmében.

Jutalma a M. Tud. Akadémia adományából 1,000.000 K. A munka tervrajza egy kidolgozott fejezet kíséretében 1925 december 31-ig küldendő meg.

A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbizatik a munka megírásával. A jutalom újabb bírálat után csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

12.

(Nyílt pályázat.)

A XVIII. századi csatornatervezések története Magyarországon közlekedéspolitikai szempontból.

Jutalma a Gorove-alapítványból 200.000 K.

A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1925 dec. 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához. A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom újabb bírálat után csak a teljesen kész, jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A jutalmazott munkát a szerző köteles kiadni; ha ezt egy esztendő alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

13.

A világháborúból és a forradalmakból meríthető tanulságok köznevelésünk szervezésére nézve.

Jutalma Halmos Izor úr adományát kiegészítve 100.000 K.

Határnap: 1925 dec. 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának ítéltetik oda.

14.

A banderiális szervezet története Magyarországon.

Jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány kamatainak felhasználásával 500.000 K.

Határnap: 1925. dec. 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

15.

Fejtsék ki a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományából 1,000.000 K.

Határnap 1925 dec. 31.

A pályadíj csak abszolút becsű műnek adatik ki.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, aki azonban köteles azt egy év leforgása alatt közrebocsátani és egy példányt a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha azt a szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

16.

(Nyílt pályázat).

Fejtsék ki Magyarország kereskedelmi összeköttetéseinek iránya és jelentősége a háború előtt és a háború folytán megváltozott helyzetben.

Jutalma a Pesti Tőzsde adományából 2,000.000 K.

A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1925. évi dec. 31-ig küldendő a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához. A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására záros határidővel megbízást kap. A jutalom újabb bírálat után csak a teljesen kész, jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A III. osztályból.

Új jutalomtétel.

17.

Az 1926. évi akadémiai Nagyjutalom (5.000.000 K) és a Marczibányi-mellékjutalom (2.000.000 K) az 1917—1925. évkörben megjelent biológiai-, ásvány- és földtani munkák legjobbjainak lévén odaítélendő, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1925. évi december hó 31-ig a főtítkári hivatalhoz küldjék be, följegyezvén röviden,

amit a munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelemzetelesnek korántsem az az értelme, mintha be nem küldött munka, amelyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatnék: sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg, vagy ha könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván.

18.

Már hirdetett jutalomtétel.

(Nyílt pályázat.)

Kíváztatik mindazoknak a törvényhozási, hatósági és társadalmi intézkedéseknek ismertetése és kritikai méltatása, amelyek eddig a természeti emlékek megóvása és fenntartása érdekében bel- és külföldön tétettek. Ennek alapján tüzetesen kifejtendők és gyakorlati javaslatok formájában megjelölendők a szükséges intézkedések arra nézve, hogy az osztatlan Magyar Birodalom területén található és az állat-, növény- és földtan körébe tartozó természeti emlékek a pusztulástól megóvassanak.

A pályázni óhajtok felhivatnak, hogy szándékolt munkájuk tervezetét, esetleg egy kidolgozott fejezettel együtt 1925. évi dec. hó 31-ig a főttkári hivatalnál nyújtsák be. A netáni megbízás az 1926. évi nagygyűlésen fog kihirdettetni.

Jutalma a Vitéz-alapítvány kamatainak felhasználásával 1,000.000 K.

Határnap a megbízás esetén lesz kitűzve.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a kézirat tulajdonjog az Akadémiára száll.

LXXXV. nagygyűlés.

Első nap. 1925. május 6.

I. A főttkár bemutatja a május 10-én tartandó LXXXV. ünnepélyes közülés programját: Elnöki megnyitóbeszéd Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöktől, 2. Jókai hibái, Rákosi Jenő ig. és t. tagtól, 3. Jókai költői és nemzeti értéke, Négyesy László r. tagtól. — Tudomásul van.

II. Az elnöklést Csánki Dezső r. t., osztályelnök veszi át.

A főttkár előterjeszti, hogy a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom ez évben a történeti tudományokat illetvén, a javaslatételre kiküldött bizottság (Csánki Dezső r. t. elnöklete alatt: Kollányi Ferenc r. t., Domanovszky Sándor, Lukinich Imre l. tt. és Áldásy Antal l. t., előadó) szemlét tartott az utóbbi évkörben megjelent történettudományi munkák fölött és a Nagyjutalmat Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök, az Abszolutizmus kora Magyarországon c. műve I. kötetének, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig Hóman Bálint l. t., Akadémiánk kiadásában megjelent Magyar

Pénztörténet c. művének javasolja kiadatni (Birálati jelentés, I. Ak. Ért. 1925. évf.). A II. osztálynak egyhangú javaslata alapján a nagygyűlés egyhangúlag ilyen értelemben határoz.

Elnök urat, aki a szavazás alatt a szomszéd teremben tartózkodott, visszatértek a nagygyűlés meleg tetszésnyilvánítással fogadja, Csánki Dezső h. elnök pedig értesíti a nagygyűlés egyhangú határozatáról. «A legőszintébb örömökre szolgál, — úgymond — hogy Akadémiánk azt a legnagyobb jutalmat nyújthatta Nagyméltóságodnak, amelyet tudományos kitüntetésként adni képes. Nagyméltóságod szép és nagyértékű művét fásultságra, meddségre, rezignációkra hajló időkből írta meg egy másik hasonló korszaknak eseményeiről és műve mégis felemel, erőt ad és vigasztal, mert az élet és az igazság megtestesítésére és az igazságtalanságoknak tárgyilagos megállapítására törekszik, amelyek Isten törvényei szerint magukban hordják jóvátételüket és büntetésüket. A szaktudós alaposága, az íróművész intuíciója és formaérzéke biztosítják e szép mű állandó értékét és hatását. Akadémiánk a Nagyjutalom odaítélésével felajánlja egyúttal őszinte ragaszkodását, nagyrabecsülését, hálaérzetét és Nagyméltóságod további történetírói munkálkodásához a nagy Ranke erejét, magas életkorát, sikereit és soha nem hervadó dicsőségét kívánja.»

Berzeviczy Albert elnök mélyen meghatva mond köszönetet a bensőséges szavakért, amelyeket barátja és elnöktársa intézett hozzá. A lefolyt 21 év alatt az Akadémia elhalmozta őt bizalmának, elismerésének és jóindulatának jeleivel, s sokkal tovább kellene még élnie, hogy viszonzhassa mindazt, amit az Akadémiától kapott. De a dísz, melyet a nagygyűlés mai határozata reá ruház, bizonyos tekintetben felülmúl minden eddigit, mert az eddigi elismerés az ő munkásságának inkább adminisztratív, s így feledésnek szánt részét illeti, ellenben az Akadémiától ma kapott kitüntetés művét irodalmunk jobb munkái közé sorolta. Végtelen hálával tartozik ezért a kitüntetésért és igéri, hogy ha Isten erőt és időt enged, munkáját az Akadémia megelégedésére fogja befejezni.

III. A főtitkár előterjeszti a B. Kornfeld Zsigmond-alapítvány 1925. évi kamatainak odaítélése tárgyában kiküldött bizottság (B. Wlassics Gyula ig. és t. t., elnök, Csánki Dezső osztályelnök, előadó, B. Forster Gyula ig. és t. t., Fröhlich Izidor és Szinnyei József ig. és r. tt.) egyhangú javaslatát, amely szerint a f. évi kamatok Károlyi Árpád

r. tagnak volnának odaitéleendőek gróf Széchenyi István két kötetben, általa kiadott döblingi irodalmi hagyatékáról irt művéért. — Az ügyrend szabályzata értelmében elnök úr elrendelvén a titkos szavazást, a nagygyűlés huszonöt szóval egyhangúlag elfogadja a bizottság javaslatát.

Az elnök úr lelkes örömmel hirdeti ki az Akadémia határozatát, amely egyformán méltó az Akadémiához és kitüntetett társunkhoz, akit az elnök úr indítványára a nagygyűlés táviratilag üdvözöl.

IV. Az 1925. évi Sámuel-Kölber-díjat a kiküldött bizottság (Szinyei József r. t. elnöklete alatt Melich János, Petz Gedeon r. tt. és Combocz Zoltán r. t., mint előadó) jelentése alapján az I. osztály javaslatára a nagygyűlés vitéz Házy Jenő dr.-nak ítéli oda a soproni latin-magyar szójegyzékről írott tanulmányáért.

V. A Riedl Frigyes-díjat, amely az 1924. évben megjelent legkiválóbb irodalomtörténeti értekezésnek volt odaítéleendő, a bizottság (Császár Elemér r. t., előadó, Horváth János és Pintér Jenő l. tt.) javaslatára a nagygyűlés Zlinszky Aladár l. t. Klasszicizmus és Romanticizmus c. művének adja ki.

VI. A II. osztály javaslatára az 1921. évi Köröspályázat (Ak. Ért. 1921. évf. 127. l. 37. számú jutalomtétel) alapján az egymillió K-ra felemelt jutalom Tallós János középiskolai tanárnak adatik ki «A produktív korosztályok valószínű tagozódása hazánkban» c. művéért. (Bírálati jelentés Ak. Ért. 1922. évf. 111—113. l.; megbízás u. o. 267. l.).

VII. A hirdetett pályázatok során beküldött tervrajzok alapján a II. osztály javaslatára megbízást kaptak az alábbi jutalomtételek kidolgozására:

a) Az erkölcsi norma természete, dr. Horváth Barna közalapítványi kir. ügyész.

b) A Magyarországon követendő iparpolitika elvei, dr. Laky Dezső szegedi egyet. tanár.

c) Magyarország gazdaságpolitikájának történeti és kritikai ismertetése és méltatása 1867—1914-ig. (A Pesti Tőzsde szerkesztőségének adományából kitűzött 2. sz. nyílt pályatétel), Heller Ferenc műegyetemi tanár l. t.

d) A spekuláció természete és jelentősége a közgazdaságban. (A Pesti Tőzsde szerkesztőségének adományából hirdetett ötmillió K-ás jutalomtétel), Zelovich László okleveles mérnök, műegyetemi tanár-segéd.

VIII. A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából «A hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt» címen hirdetett jutalomtétel a bírálóknak (Fellner Frigyes és Czettler Jenő l. tt.) egybehangzó nem kedvező javaslata alapján nem adatik ki.

IX. A Kugler Mihálytól alapított Rákosi-jutalom tárgyában kiküldött bizottság jelentése felett a szavazás a nagygyűlés második napjára halasztatik.

X. Eredménytelenek maradtak és az Akadémia pénzügyi helyzetére való tekintettel nem hirdettetnek az 1924. évi Ak. Ért. 120—122. lapjain közölt következő számú jutalomtételek: 16, 18, 21, 22, 23 és 25.

XI. A főtitkár javaslatára a már hirdetett, de még le nem járt pályázatokon kívül a nagygyűlés a következő jutalomtételeket írja ki:

1. gróf Széchenyi István életrajza; jutalma 5.000.000 K.
2. Wodianer-jutalmak, két tanító kitüntetésére egyenkint 1.000.000 K.

Az I. osztály köréből:

3. Vojnits-jutalom (emlékérem).

- 4. Sámuel-Kölber-díj (nyelvészeti értekezés, 200.000 K.

A II. osztály köréből:

5. Budapest Székesfőváros Jutalomdíja a Főváros történetét vagy annak valamely részét új eredményekkel megvilágító mű jutalmazására 1.000.000 K.

6. A Pesti Tőzsde szerkesztőségének III. sz. jutalomtetele (Magyarország kereskedelmi összeköttetéseinek iránya és jelentősége a háború előtt és a háború folytán megváltozott helyzetben) 2.000.000 K.

7. A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából: A hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt; az Akadémia által 1.000.000 K-ra kiegészítve.

A III. osztály köréből:

8. Az 1926. évi Nagyjutalom (5.000.000 K) és a Marczibányi-mellékjutalom (2.000.000 K) az 1917—1925. évkörben megjelent biológiai, ásvány- és földtani munkák legjobbjainak.

9. A természeti emlékek megóvása és fenntartása érdekében bel- és külföldön tett törvényhozási, hatósági és társadalmi intézkedések (Nyílt pályázat).

XII. A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából hirdetett, de eredménytelennek ítélt pályázatra küldött pályamunkának jelígis levele («Vivat, crescat, floreat Hungaria») megsemmisítésére az elnök úr Domanovszky

Sándor és Heller Farkas I. tagokat kéri fel, akik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljártak.

XIII. Az illetékes egyetemi hatóságok felterjesztése alapján a nagygyűlés nyelvészeti, illetőleg történettudományi jutalmul 10—10 kiadványt ítél oda a következő egyetemi hallgatóknak:

A budapesti Tudományegyetem részéről: Waldapfel József IV. éves bh. (nyelvészeti), Suhajda Károly IV. éves bh. (történettudományi).

A debreceni Tudományegyetem részéről: Kornya Sándor IV. éves bh. (nyelvészeti), Szabó Erzsébet IV. éves bh. (történelmi).

A szegedi Tudományegyetem részéről: Fövényessy Margit IV. éves bh. (nyelvészeti), Boross Jenő IV. éves bh. (történelmi).

A nagygyűlés felhatalmazza egyúttal a főtitkárt, hogy a pozsonyi Egyetemtól esetleg utóbb érkező javaslat értelmében hasonló könyvjutalmakat engedélyezhessen.

XIV. A főtitkár bemutatja az egyes osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről: Tiszteleti tagnak: Ravasz László 30 szavazattal 10 ellen; Pekár Gyula I. t. 28 szavazattal 11 ellen.

Az A) alosztályba: levelező tagnak: gróf Zichy István 29 szavazattal 11 ellen.

A B) alosztályba: rendes tagok: Horváth Cyrill I. t. 31 szavazattal 10 ellen; levelező tagnak: Zsigmond Ferenc 33 szavazattal 8 ellen.

A II. osztály részéről: Tiszteleti tagnak: Károlyi Arpád r. t. 39 szavazattal 3 ellen.

Az A) alosztályba levelező tagnak: Moór Gyula 35 szavazattal 9 ellen, Schütz Antal 32 szavazattal 13 ellen.

A B) alosztályba rendes tagnak: Takáts Sándor I. t. 36 szavazattal 7 ellen, Wertheimer Ede I. t. 31 szavazattal 11 ellen; levelező tagnak: Szekfü Gyula 38 szavazattal 3 ellen, Gombos F. Albin 33 szavazattal 8 ellen, Madzsar Imre 27 szavazattal 13 ellen, külső tagnak: Japikse Miklós 36 szavazattal 2 ellen, Meyer Eduard 30 szavazattal 3 ellen, Becker Károly 31 szavazattal 9 ellen.

A III. osztály részéről: Tiszteleti tagnak: Gr. Teleki Pál ig. és I. t. 26 szavazattal 8 ellen.

Az A) alosztályba rendes tagnak: Sigmond Elek I. t. 33 szavazattal (egyhangúlag); levelező tagnak: Gróh Gyula 32 szavazattal 2 ellen, Ortway Rezső 31 szavazattal 4 ellen.

A B) alosztályba levelező tagnak: Csiki Ernő 23 szavazattal 10 ellen. Külső tagnak: Ramann Emil 32 szavazattal 2 ellen, Don Santiago Ramon Y Cajal 30 szavazattal 2 ellen.

● Második nap. 1925. május 7.

I. Elnök úr az ülés megnyitása után felemlíti, hogy a tegnapi ülés végén egyesek távozása miatt a Kugler Mihály által alapított Rákosi-jutalom odaítélése tárgyában kiküldött bizottság jelentése felett a határozat a mai napra halasztatott. A kiküldött bizottság (Rákosi Jenő ig. és t. t. elnöklete alatt: Concha Győző másodelnök, Fináczy Ernő és Fröhlich Izidor r. tt., valamint Kugler Mihály alapítványtevő) egyhangú javaslata alapján a nagygyűlés 46 szavazattal egyhangúlag a f. évi Rákosi-érmét Rejtő Sándor r. tagnak ítéli oda. Elnök úr őszinte örömmel üdvözlí érdemes tagtársunkat kiváló munkássága elismerése alkalmából. — A jutalmazott hálásan köszöni, hogy az Akadémia elismerte az iparfejlesztés szempontjából kifejtett tudományos munkássága fontosságát. Ez buzdítólag hat reá és számos ugyanezen a téren dolgozó társára is.

II. Titkos szavazás útján 41 szavazattal igazgató taggá Csánki Dezső r. t., osztályelnök választatott meg. 1 szavazat esett Ballagi Aladár r. tagra, 1 pedig érvénytelen volt, mert «igen» jelzéssel volt ellátva. — Az elnök úr melegen üdvözlí Csánki r. t. urat, aki meghatottan mond köszönetet az Igazgató-Tanács tagjává történt kitüntető választásért.

III. A II. osztály javaslatot tett nagyérdemű volt főtítkárunk Fraknoi Vilmos ig. és t. t. arcképének a képes-teremben elhelyezése iránt. — A nagygyűlés a javaslatot egyhangúlag elfogadja.

IV. Elnök úr az Ügyrend értelmében sorshúzással állapítja meg az osztályoknak a tagválasztásnál leendő sorrendjét. — Az eredmény: III., I., II.

V. Titkos szavazással golyózás útján megválasztottak:

Az I. osztályba. Tiszteleti tagnak: Ravasz László 40 szavazattal 5 ellen.

Az A) alosztályba levelező tagnak: gróf Zichy István 36 szavazattal 8 ellen.

A B) alosztályba. Rendes tagnak: Horváth Cyrill l. t. 35 szavazattal 7 ellen. Levelező tagnak: Zsigmond Ferenc 37 szavazattal 3 ellen.

A II. osztályba. Tiszteleti tagnak: Károlyi Árpád r. t. 40 szavazattal (egyhangúlag).

Az A) alosztályba levelező tagnak: Moór Gyula 38 szavazattal 2 ellen, Schütz Antal 29 szavazattal 11 ellen.

A B) alosztályba. Rendes tagnak: Takáts Sándor l. t. 34 szavazattal 6 ellen. Levelező tagnak: Madzsar Imre 35 szavazattal 5 ellen, Szekfü Gyula 34 szavazattal 6 ellen. Gombos Ferenc Albin 34 szavazattal 6 ellen. Külső tagnak: Japikse Miklós 35 szavazattal 2 ellen, Meyer Eduard 28 szavazattal 2 ellen.

A III. osztályba. Tiszteleti tagnak: gróf Teleki Pál ig. és l. t. 40 szavazattal 6 ellen.

Az A) alosztályba. Rendes tagnak: Sigmond Elek l. t. 41 szavazattal 2 ellen. Levelező tagnak: Gróh Gyula 43 szavazattal 2 ellen, Ortway Rezső 41 szavazattal 4 ellen.

A B) alosztályba levelező tagnak: Csiki Ernő 32 szavazattal 13 ellen. Külső tagnak: Ramann Emil 41 szavazattal 2 ellen, Don Santiago Ramon y Cajal 41 szavazattal 3 ellen.

Ünnepi beszédek.

I.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr beszéde Nógrád vármegyének Madách Imre és Mikszáth Kálmán emlékére Balassagyarmaton, 1925 szeptember 6-án tartott ünnepi ülésén.

Az Akadémia és Kisfaludy-Társaság képviselőjében, a magyar irodalom nevében köszöntöm azoknak a nagyjainknak emlékét, a kiknek nevét Nógrád megye mai ünnepe összekapcsolta; és köszöntöm Nógrádmegyét, a mely megcsonttatása fölötti szent fájdalomában vigaszt, reményt talál egykori nagy szülőttei tiszteletének, dicsőségének ihletében.

Madách és Mikszáth! látszólag oly nevek, oly fogalmak, melyeket csak a szülőföld közösségének véletlene kapcsol össze. Mikszáth térben, időben közelebb áll hozzánk; hisz mindnyájan ott voltunk azon a lélekemelő ünnepen a budapesti Vigadóban, mikor ő körülujjongva, körülrajongva egy nemzet hódolatától, azokat az emlékezetes szavakat mondta, hogy érdemes volt ennyi embernek ide jönni, mert látnak valamit ami ritkán látható: egy boldog embert. Az a boldog ember alig néhány héttel később holt ember volt. De Mikszáth ma is úgy áll előttünk, mint jubeliuma napján: mint a magyar olvasó-közönség kiváltságos kedveltje, mint a magyar lélek, a magyar élet, a magyar humor irodalmi klasszikusa, aki a szív melegéből s a lélek derűjétől áthatott költészete

varázsával szerteszt a világban megszámlálhatatlan barátot szerzett az annyiszor félreismert, annyiszor megrágalmazott, annyiszor gyűlölt magyarnak.

Mily más Madách! A magyar nyelvhatáron született s mégis minden ízében magyar birtokos nemes, aki bizonyosságává és hirdetőjévé lett annak, hogy a magyar elme az emberiség legmagasabb problémáinak megragadására és költői megfejtésére képes; aki csodálatos tünemény gyanánt jelent meg és tűnt le hirtelen, váratlanul irodalmunk szemhatárán, egy új korszakot avatva fel remekművével, melynek fénye át fog világolni a váltakozó századokon.

És mégis nagy közös vonásokra is ismerünk a két annyira különböző halhatatlanban. Először is mindketten sokkal többet köszönhetek szűkebb hazájuknak, mint első pillanatra látszik. Mikszáth legkedvesebb fiatalkori élményeit, melyek elbeszéléseire rózsafényt vetnek, az ő jó palócait, akiknek annyi szeretettel adott polgárjogot a világirodalomban. Madách a falu ihletes csöndjét és nyugalomát, a természet balzsamos hatásait, amelyek közé sebzett lelkével visszavonult, hogy ott fogadja azt a szinte túlviláginak látszó sugallatot, mely nagy művét létrehozta. De még egyebet is köszönhetett Madách szülőmegyéjének: saját sorsának és vele műve sorsának kedvező alakulását. Ismerve az ő végtelen szerénységét, magába vonuló természetét, az első érvényesülési kísérleteket követő elkedvetlenedését, jogos a föltevés, hogy halhatatlan alkotása is talán fiókjában maradt volna, egy későbbi kor esetleges fölfedezését várva, ha őt a balassagyarmati kerület a rövid, de emlékezetes 1861-iki országgyűlésre képviselővé nem választja, felszólalása a felirati vitában feltűnést nem kelt, s őt mindez arra nem bátorítja, hogy bizalmával a nemzet akkor élő legnagyobb költőjéhez, Arany Jánoshoz forduljon, aki boldogan vezette be a költőtársat és művét a magyar irodalom Pantheonába.

A másik rokonvonás életök hirtelen s aránylag korai megszakadása. Mindkettő dicsősége delelő-pontján dőlt sirba. Ezt mélyen fájlahatjuk, arra gondolva, hogy mit alkothattak volna még; de azért mégis kétes marad, vajjon nagy embe-
reknél az istenek haragjának vagy szeretetének jele-e, ha őket dicsőségök teljességében ragadják magukhoz? Talán még nagyobb dicsőséget tartogatott számukra a sors, talán elhomályosulását a már meghódítottak, csalódást, meg nem értetést, elidegenedést az új nemzedéktől, lassú hanyatlás látványát? Vajjon irigylendőbb-e az a cédrus, mely fenn-

állva a vérségtől szárad el, vagy irigylendőbb-e az, amelyet ereje teljességében dönt le a szélvész haragja, hogy a vándor bámulva álljon meg óriási roncsa előtt, halálában is csak viruló nagyságát látva?

Ők elköltöztök, de emlékek, példájok, alkotásuk szellemi öröke a miénk. Mikor Németország apró tartományokra volt szétdarabolva, s a nagy német egység még csak ábránd volt, akkor Schiller és Goethe jelképezték azt a szellemi közösséget, mely az összes németeket összekapcsolta. Mikor Olaszország csak geográfiai gyűjtőneve volt a számtalan külön-külön, többnyire idegen uralmaknak, akkor Dante volt az, akinek művében az olaszok magukra és nemzeti egységökre ráeszméltek.

Igy legyen nálunk is irodalmunk közös kincseinek cultusa a széttéphetetlen kötelék, mely erőszakkal megvont országhatárokon át egyesíti a magyarokat, mely még a világ-tengeren át is hidat ver magyar és magyar között. Legyenek irodalmunk elismert nagyjai harsonaszavú hirdetői a magyarság megcsúfolt egységének, világító fáklyái szenvedéseink éjszakájának, legyen az ő halhatatlanságuk symboluma nemzetök feltámadásának.

II.

Gvadányi szobra előtt.

Ünnepi beszéd Gvadányi rudabányai szobrának
leleplezéskor 1925 aug. 20-án.

Elmondta: *Császár Elemér r. t.*

A mai szent napon egész országunk ünnepel. Megszenkített harmada kitörő lelkesedéssel, hangos szóval, másik, nagyobbik fele, némán, a szívek mélyébe rejtett áhitattal. Ünnepli első nagy királyunkat, akinek lovas képmása ércebe öntve ott áll a nagy magyar nemzeti egység szimbóluma, a Boldogasszony régi budai temploma mellett. Itt, Rudabányán is pihennek ma a csákányok és kalapácsok, hangtalanok a tárnák — s az egész magyarság szeme ide van szögezve, e kis bányavároskára. Mert Rudabánya kettős ünnepet ül: Szent István király napján legnagyobb fia, Gvadányi József gróf születésének kétszázéves fordulóját. Ennek a szerény, öreg lovasgenerálisnak emléke épúgy az egész nemzeté, mint a hatalmas nagy királyé, de őt Rudabánya adta a magyarságnak — Isten áldása legyen azokon a köveken, amelyekből ez a község épült, magán a községen és hű magyar lakóin.

Lovas-generális — de vajjon Rudabánya község és a Borsodi bányatársulat Mária Terézia magyar armadiájának egy vitéz generálisát tisztelték meg e szoborral, s Pásztor János művészünk egy marcona katona alakját mintázta? Lovas-generális volt valóban Gvadányi? Ő annak tartotta magát, s ha volt valamire büszke életében, az katonai méltósága volt. S csakugyan negyven évig híven szolgált a királyasszonyt, háborúban és békében, az ország határain belül és kívül, s noha nagyobb szabású katonai föladatot nem juttatott neki a hadvezetőség, annál inkább kivált személyes bátorságával, vitézi bravurjaival. Ott szálguldott ő is, magyar huszárjai élén, szürke paripáján, a Büszkén abban a kis csapatban, amellyel Hadik András tábornok 1757 októberében meglepte és megsarcolta a királyné félelmetes ellenfelének, Nagy Frigyesnek fővárosát, Berlint: a poroszok legvakmerőbb tisztje, a szabad csapatok és a pardont nem adó és nem kérő zöld dragonyosok ura, Kleist, az alacsony, de fürge Gvadányit a görbe török kardos, kócsagtollas kalpagú magyar őrnagyot tartotta legméltóbb ellenfelének. Meg is becsülte — és száz aranyat tűzött ki fejére. De az erősen állott Gvadányi zömök nyakán, sőt egyízben kis hija volt, hogy nem a magyar vitéz csapta el a porosz fejét.

A vitéz katona 1801 óta örök álmát alussza a Felvidéken, a csehektől megszállt területen. Fájdó szívvel gondolunk reá, eszünkbe ötlük, milyen jó volna, ha nagy vezéreivel, Hadikkal, Laudonnal s nagy ellenfelével, Kleisttel együtt föltámadna, s a magyar huszárok meg a burkus dragonyosok együtt ütnének rajta a közös ellenségén... De ez a Gvadányi, a híres lovas-generális, számunkra meghalt. Aki él, akinek emléke ma egybegyűjtötte az egész nemzet képviselőit, az egy más Gvadányi, az a költő, a *Falusi nótárius* és a *Rontó Pál* halhatatlan szerzője. Ez a két verses elbeszélés nem remekmű, s maga a költő, mint művész, messze marad igazi nagy epikusainktól, Zrinyitől és Csokonaitól, Vörösmartytól és Aranytól — mégis ez a két munkája nemcsak nevét tartja fönn késő századokig, hanem maguk is élnek és élni fognak a nemzet ajkán. A *Nótárius* és a *Rontó Pál* nem pusztán irodalomtörténeti jelentőségű alkotások, egy letűnt világ pusztá emlékei, melyeket az utókor megbecsül régiségük miatt. Ez a két elbeszélés sokkal több tiszteletreméltó emléknél, ezek részei az élő irodalomnak. Hatalmas életerő lüktet bennük, s annak révén immár az ötödik nemzedék gyönyörködik Zajtai uram fura kalandjaiban és maró szatiráiban, meg az

egri szökött katona csínyjeiben. 1780 óta amikor *Nótárius* megjelent, ismételten megváltozott a magyarság műveltsége, fölfogása, izlése, egészen megcserélődött a magyar olvasóközönség — Gvadányi műveinek eleven ereje azonban nem csökkent, diadalmasan állja a költői művek legkegyetlenebb ellenségének, az időnek támadásait. Kell bennük valamilyen nagy értéknek lenni, az örök emberi vagy az örök magyar kisugárzásnak, mert a minden mulandót elnyelő idő árját csak azok az alkotások ússzák meg, amelyekben az igazi művészet vagy az igazi emberi visszfény csillog.

Művész nem volt Gvadányi. Alapjában nem volt egyéb, mint a maga gyönyörűségére és barátai mulattatására verselő főúr; jókedvű, tréfás, pajzán lélek, tele élccel, ötlettel s páratlan volt a fogékonysága az élet furcsa, kómikus helyzetei iránt. Ezeket aknáztta ki verses munkáiban, többkevesebb szerencsével, rendszerint az élet vaskosabb, dűrvább fordulatait értékesítve. Kétízben azonban gyöngyszemre talált. Először akkor, midőn meghallotta, hogy egy szatmármegyei barátja, Beesky György, lóra ült, fölkocogott Budára, megszerezni magának a királyi tábla ülnöki méltóságát. Másodszor az akasztófa mellett érte ilyen szerencse. Egy szökött huszárt kísérte mint őrnagy a vesztőhelyre, s az ott, az utolsó pillanatban kapott kegyelmet; a huszárt később fékezhetetlen vére gyilkosságba hajtja, s Lengyelországba szökve, Benyovszky grófhoz csatlakozik és bejárja vele a félvilágot. Ennek a két hősnak élményeiből, a külföldi hasonló célú munkák ötleteiből és anyagából alakult a két elbeszélés — de nem magától. Ezen a ponton működni kezdett Gvadányi teremő ereje, s megvalósította azt, ami a legnagyobbszerűbb költői földadat: *embert* formált. Sikertült neki, ami csak a legnagyobb költők kiváltsága, élő alakká varázsolni a kalandok hőseit. Zajtay uram és Rontó Pál nem igazi egyének ugyan, csak típusok — amaz a *Peleskei nótárius* első felében a falusi jegyzőnek; második felében a nemzeti karakterét élő-haló hazafinak, emez a *Rontó Pál*-ban a szökött katonának típusa — de mind a kettő a magyar fajnak egyik jellemző képviselője, olyan elevenen és élesen bemutatva, mind a kettő annyira magyar, érzésükben és gondolkodásukban, jellemükben és viselkedésükben egyaránt, hogy örökre belerögződtek a magyar elmébe s onnan semmi új benyomás nem mossa ki. Az a költő, aki két igazi s ép azért örökéletű magyar típust tudott teremteni, nagy költő volt, drága kincse nemcsak ennek a községnek, hanem az egész Nagy-Magyarországnak.

Gvadányi azonban nemcsak a magyar *embert* tudta megrajzolni, hanem a magyar *életet* is. Csodálatosan éles szemmel figyelte meg a mindennapi élet mozgalmait, s abban a bátorságban, amellyel a valóság apró de jellemző képeit beemelte a költészet világába, ráismerünk az egykori bravuros huszárcapitányra. Abban a korban a realizmus ismeretlen volt irodalmunkban. A valóság realis fölfogása és ábrázolása helyett beteges, vértelen idealizálást követelt az uralkodó fölfogás, s ócska francia heroikus regények megérzelgős német históriák voltak divatban a maguk szintelen, hazug világukkal. Csupa olyan történet, amelynek az élethez, a valósághoz nincs köze; mesterségesen kiesztelt helyzetek, üres, lélektelen klisékből szerkesztett miliő, terméketlen fantáziában fogant halvány mesék — hazugság és képtelenség mindenütt. Mint késő ősszel a lombjukat vesztett bükkök között az élet zöldjében viruló fenyő, úgy válik ki az élettelen, szárazzá hervadt elbeszélések közül Gvadányi két műve, amelyekben a XVIII. századi magyar élet igazságtól duzzadó képei közé a valóságból ellesett mozgalmak, érdekes jelenetek szövődnek. A magyar Alföld világa, a falu, a kisváros és Pest élete, parasztok és katonák, urak és polgárok viselt dolgai, csínyek és kalandok, mulatozások és verekedések — mindez a maga tarkaságában és fordulatosságában gyökeresen magyar és utolsó vonásig igaz. Annak a világirodalmi áramlatnak, mely a XIX. század derekán uralkodó lett Európa-szerte, a művészi realizmusnak, Gvadányi a hírnöke, ő az első magyar realista. Innen van, hogy olyan közel érezte őt szívéhez a két legnagyobb magyar költő, maguk is a művészi realizmus hívei, Petőfi és Arany. Amaz jobban szerette minden régi magyar költőnél, emlegette úti-leveleiben és regényében s egy kedves versben örökitette meg emlékét, emez nemcsak művészi arcképet festett róla, hanem egyben-másban az ő nyomdokain járt is. Akit Arany János fogadott mesterének, az nem utolsó poéta! Ez a tudat büszkébbé tette volna az öreg generálist, mint berlini kalandja vagy Kleist százaranyas díja — de még a *Nótárius* és a *Rontó Pál* nagy sikere sem ér föl vele!

És volt a költő Gvadányinak még egy nagy érdeme: két főalakjában a magyar nemzet, a magyar nép érzésvilága szólal meg. A szökött katonát népünk abban az időben meleg szeretettel ölelte magához. Idegen hadsereg szerencsétlen áldozatának tekintette: kötéllel fogták katonának, erőszakkal öltöztették a császár mundéjába, ott sínylett tiz évig a profósz mogyorófa-vesszeje alatt, távol övétől. Megszökött,

jól tette! Hogyan gondolkodott Gvadányi őrnagy korában a szökött katonáról, nem tudjuk, de egészen bizonyos, hogy mint a császár katonája, szigorúan elítélte; mikor azonban mint félzsoldos generális verset írt róla, hosszú éveket töltve magyar falvak népe között, megenyhült iránta, belelátott a sokat szenvedett katona lelkébe s a magyar paraszt szívébe — megszánta, s ekkor már szavaiból nem a generális ridegsége, hanem a magyar úr meleg rokonszenve hangzott ki. Még elevenebben buzog az érzés Zajtay uramban, mikor hosszú, viszontagságos utazás után fölérkezik Pestre. Az egész ember csupa érzés: szeretet és harag. A magyar faj szeretete tüzeli, s a harag az idegenen kapó, a külföldi divatot majmoló, anyanyelvét megtagadó magyarok miatt. Hideg észemberek megütköztek a nótárius pesti viselkedésén. Úgy találták, hogy kiesett szerepéből, s ő, aki portás akart lenni a táblán, erkölcsbírónak csapott föl, olyan magas polcra ítelt a pesti urak és hölgyek fölött, amilyenre sem értelme, sem műveltsége nem jogosította föl. Megvádolták Gvadányit, hogy észrevétlenül belebújt hőse maszkjába s Peleske egyszerű lelkű jegyzője helyett Zajtay uram szájával a hatalmas főúr, a tüzes magyar költő beszélt. Igaz, sőt még tovább mehetünk. Az a lelkesedés, az a fölháborodás, amely a nótárius szavaiban izzik, a korcs magyarok gyűlölete s az igaz magyarok szeretete nem is pusztán Gvadányi lelkéből került a nótáriuséba, hanem a nemzetéből; itt valóban nem a nótárius beszél, nem is a költő-generális, hanem a nemzet, a XVIII. század nyolcvanas éveinek nemzeti reakciója. II. József germanizáló törekvései s az a romboló hatás, amelyet azok a közömbös, hitvány magyarok gondolkodásában tettek, az igaz magyarok körében mérhetetlen elkeseredést szült — s ez a elkeseredés robbant ki elemi erővel Gvadányiból. Véték-e, hogy a költő csak némi következetlenség árán tudta kifejezésre juttatni lelkének háborgó érzéseit, s nem nyer-e költeménye sokszorta többet azáltal, hogy gyilkos szatirjára és javító tendenciája az egész nemzet fölfogását tükrözi? A hajóhídon, a Dunaparton, Buda utcáin a nemzet élő lelkiismerete zúdult föl, Gvadányi egy historiai kor közölközésének adott hangot — s ez nem véték, ellenkezőleg érdem, egyike a költő legnagyobb érdemeinek.

Magyar jellem, magyar élet, magyar érzés: Gvadányi költészetének legföltünőbb, legértékesebb vonásai, velük és általuk emelkedik az egyszerű lelkű, verselgető generális az örökéletű magyar költők közé. Ennek a gondolatnak szimbolikus kifejezője az az emlékmű, amely itt áll előttünk,

most még lepelbe burkolva. Egy pillanatra maradjon még föllebbentetlenül, egy kötelességünket még nem teljesítettük.

Taine, a nagy francia irodalombölcselő azt követeli az esztétikustól, hogy ne álljon meg a láthatónál, hanem szálljon mélyebbre, a láthatatlanhoz, a *költő* mögött keresse meg az *embert*. Gvadányinál ezt a föladatot annál inkább el kell végeznünk, mert kevés magyar költő van, aki annyit nyerne értékben, ha költői valója mellett fényt vetünk emberi valójára is. Ez a szerény, egyszerű szabású öreg úr páratlanul érdekes ember volt. Ellentétes, szinte összeférhetetlen vonások szövődtek lelkében egységes, harmonikus egésszé. Csupa tréfa, csupa jókedv volt az ember, minden szava élc, minden tette móka — és elméjét mégis komoly föladatokon jártatta, lelkét nagy, nemes eszmények hevítették. Hatalmas főúr volt, mint katona ezreknek ura, — de szívében szikrája sem pislogott a gőgnek, s nem restelt barátkozni a közkatonával meg a paraszttal. Annak a társadalmi osztálynak volt a tagja, amely magyar könyvet nem vett a kezébe, a magyar költőt lenézte, egy fokra helyezte a csepürágóval s a vásári komédiással — ő meg egyik magyar könyvet a másik után írta, s legnagyobb gyönyörűsége magyar versek írása volt. A királyné és a császár leghívebb szolgálja volt, egész férfikorát, tizennyolc éves korától ötvennyolcadik esztendejéig a német hadseregben töltötte, az osztrák fejedelmi házért kockáztatva életét, áldozva vérét — s a magyar nemzeti követeléseknek ő volt egyik leghangosabb szószólója, még katonai téren is. Sőt a költészetben ő volt az első, aki a nemzet követeléseit a törvényhozással szemben határozottan, szabatosan fogalmazta. Három pontba foglalta azt, amit a nemzet uralkodójától és a karoktól meg a rendektől vár: 1. törvény tegye kötelezővé a magyar viseletet; 2. magyar legyen az állam hivatalos nyelve; 3. legyen nemzeti hadseregünk alkotmányos szabadságunknak legerősebb biztosítóka. Minden magyar ennek a hadseregnek legyen tagja, tisztjei mind magyarok legyenek, idegen származású katonának nincs benne helye, idegen seregnek nincs helye az országban. A magyar hadsereg vezére és parancsolója a nádor legyen, s a katonák ne csak a királyra, hanem a házára is tegyenek esküt. Ezek a követelések nem merítik ki a teljes állami függetlenség biztosítékait, politikus elmék és könnyen hevülő lelkek megtoldhatták volna még a pontokat, de a maguk idejében merész és okos szavak voltak — kétszeresen azok az osztrák hadsereg generálisának tollán. Méginkább fo-

kozba jelentőségüket, hogy Petőfig kellett várni, míg versben újra ilyen tisztán és bátran csengő szólamok tolmácsolták a nemzet óhaját. S hogy mily nagy dolog volt a harmadik követelése, hogy a magyar nemzet önállósága valóban a nemzeti hadsereg kérdésén fordult meg, azt igazolta a jövő, majd másfél-század nehéz, de meddő küzdelme a magyar hadsereg megvalósításáért. Tragikuma a magyarságnak, hogy csak nemzetünk összeomlása, országunk szét marcangolása árán tudtuk megszerezni nemzeti önállóságunknak ezt a kritériumát.

Végül az utolsó ellentét, a legmélyebb, legkiáltóbb: ez a tüzes magyar, akinek osztrák uniformisa alatt hazafiasabban érző, a magyar fajért hangosabban verő szív dobogott, mint nem egy kacagányos mente alatt, atyái vére szerint olasz volt. Dédatyja, olasz örgróf, mint zsoldosvezér jött országunkba az uralkodó zászlói alatt a török ellen harcolni, s ott pusztult el a híres szentgotthárdi csatában (1664). Fiát már megfogta a magyar föld, magyar leányt vett feleségül, 1687-ben letette a honpolgári esküt — s ez az új magyar, maga még olasz apa, olasz anya szülötte, unokájában megajándékozta hazánkat korának leglángolóbb érzésű magyarjával. Az arezzói híres Guadagni-család negyedik hajtása, az olasz marchiók második magyar grófi sarja, nemcsak szívben-lélekben magyar, hanem a magyarságnak reprezentánsa, korának legmagyarabb magyarja. Egy idegenvérű, megmagyarosodott nevű főúrban kristályosodik ki a magyar psyche akkor, amidőn ősmagyar vérből eredt főuraink elnémetesednek, s Mária Terézia bécsi udvarában német gúnyát öltenek, német asszonyt vesznek élettársul, német szóra nyitják ajkukat azok, akiknek ősei az Árpádok trónjának lépcsőin állottak. Ám Gvadányiban anyjának és nagyanyjának színmagyar vére dolgozott, a Pongrátzok és Forgáchok vére — nem véletlen, hogy a nemzeti ellenállás politikai vezére is egy Forgách gróf lett, a törhetetlen kuruc Forgách Miklós, aki elsőül dobta oda József császár lába elé örökös főispáni méltóságát! De dolgozott a magyar levegő is, a magyar föld lelke, a magyar ég fénye, melege, ez a láthatatlan, csak érezhető fluidum, mely átjárja a Kárpátok koszorúján belül élő emberek egész valóját, s magyarrá, tüzes magyarrá formálja azt az idegent, aki a magyar föld kenyerét eszi, a magyar folyók vizét issza. Ezt a nemes fluidumot, amely a Rákócziakat, a Zrinyieket, a Kossuthokat, a Gvadányiakat formálta, semmiféle erőszakkal nem lehet légbeoszlatni, s ameddig ez a fluidum él és hat, addig nincs veszve Nagy-Magyarország.

Ebben a reményben, mint a M. T. Akadémia, a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság képviselője, főlemelem a rudabányai Gvadányi-emlékről a leplet, azzal az óhaj-tással, hogy a nagy magyar költőnek és nagy magyar embernek bronzba öntött képmása, Rudabánya község és a Borsodi bányatársulat áldozatkészségének nemes nyilvánulása, századokon keresztül hirdesse a magyar szellem diadalát, az utókor háláját, a költészet dicsőségét.

III.

Üdvözet a M. T. Akad. nevében Mihályfi Károly művészpályájának 50-ik évfordulóján 1925 április 23-án a Nemzeti Színházban.

Elmondta *Ferenczi Zoltán* r. t.

Kedves Barátom! Engedd meg, hogy életpályád e legnagyobb ünnepén is e bizalmas megszólítással forduljak hozzád, mellyel már annyi év óta megörvendeztettük egymást. Engem a M. T. Akadémia küldött ki, hogy e szép ünnepen, melyet az egész közönség és összes pályatársaid rendeznek Neked, nevében üdvözöljelek. Erre az üdvözlésre az Akadémiának több oka van. Az első az, hogy az Akadémia egyesíti magában nemcsak a tudományok, hanem az összes művészetek elméleti s részben gyakorlati ágait; mert elve az, hogy tudomány és művészet édes testvérek, hogy a művészet a tudománynak szebbik testvére s midőn a művészet ünnepel, ő is ott van, ott kell lennie. Második az, hogy Te az Akadémia működésében mint bíráló számtalanszor részt vettél s e gyakran nehéz feladatban tudásoddal, egész odaadással s megfelelő sikerrel vettél részt. De végre szól harmadszor ez az üdvözet Neked a férfinak és művésznek. Mint férfi, Te mindig egészen az voltál, igaz magyar, hű és derék, a hazának küzdő bajnoka, fáradhatatlan hőseinek egyike, mint nehéz, küzdelmes pályád katonája. Mint művész pedig egyike voltál s vagy a magyar színművészet legnagyobbjainak. Emlékszel rá, mit írt Petőfi 1844-ben Egressynek? Azt, hogy gyakran a kor nem érti meg a maga emberét. Ha ez a balszerencse költőt ér, nem nagy baj, világosabban látó századok feltámasztják és méltón ünneplik. Más a színész végzete; őt csak a jelen, a saját kora értheti meg:

Ha a jelennek biztos főnyébe
Le nem bocsátá híre horgonyát,
Elmegy nevével az idő hajója,
És menni fog egy örökléten át.

Ez a balszerencse Téged nem érhet. Te a magyar színészet aranykönyvébe fényes betűkkel irtad be neved s az ott ragyog a legnagyobbaké mellett; Te lebecsátottad híred horgonyát a jelen és múlt biztos fövenyébe s neveddel az idő hajója elmenni nem fog. Ime, ennek is elismerését jelenti az Akadémia üdvözlete, amit kijelenteni épen nekem öröm és büszkeség. Hiszen emlékszel rá, hogy én ott voltam, midőn annyi sok évvel ezelőtt — nem mondom meg hányal és oh Sors meg ne halld! — fölléptél Kolozsvárt a Szegény ifjú történeté-ben s midőn megjósoltam, hogy a magyar színészet büszkesége lész. Fogadd az Akadémia üdvözlete mellett tehát az én szerény köszönetemet is, hogy amit ígértél, beváltottad s hogy nekem is e nagy örömet megérem engedted. Az Ég áldása kísérje további pályádat s művészeted alkotásait!

A Magyar Tudományos Akadémia alapításának századik évfordulója.

Folyóévi november 3-án lesz századik évfordulója annak, hogy gróf Széchenyi István egyévi jóvedelmét ajánlotta fel a magyar Tudós Társaság megalapítására.

Akadémiánk ezen a napon ünnepi ülést fog tartani, amelyen Berzeviczy Albert, ig. és t. t., elnök úr megnyitóbeszéde után a főtitkár fogja röviden ismertetni az alapítás történetét s azután Szinnyei József, ig. és r. tag, osztálytitkár fogja felolvasni tanulmányát arról, minő hatást gyakorolt Társaságunk száz év alatt a magyar nyelvtudomány fejlődésére; végül pedig Négyesy László, r. tag a magyar irodalom és költészet százéves történetét fogja vázolni.

A M. Tud. Akadémia megbízta az alább megnevezett akadémiai tagokat, hogy az 1925. és 1926. években Akadémiánk ülésein tartandó előadásokban fejtsék ki, mi volt száz év alatt az Akadémia hatása az alább felsorolt tudományágak fejlődésére:

Classica Philologia, Förster Aurél, l. t.;

Művészettörténet és a magyar képzőművészet fejlődése, Hekler Antal, l. t.;

Zeneművészet és zeneirodalom, Hubay Jenő, t. t.;

Történettudományok, Lukinich Imre, l. t.;

Jog- és államtudományok, Magyary Géza, r. t.;

Közgazdaságtan, pénzügytan, továbbá közgazdasági, pénzügyi és agrárpolitika, Heller Farkas, l. t.;

Statisztika, Thirring Gusztáv, l. t.;

- Filozófiai tudományok, Kornis Gyula, l. t. ;
 Földrajz, gróf Teleki Pál, ig. és t. t. ;
 Biológiai és orvostudományok, Lenhossék Mihály, r. t.,
 Marek József, l. t. és Gorka Sándor, egyet. tanár ;
 Növénytan, Mágocsy-Dietz Sándor, r. t. és Degen
 Árpád, l. t. ;
 A zoológiának faunisztikus része, Horváth Géza, r. t. ;
 Ásványtan, Schafarzik X. Ferenc, r. t. ;
 Földtan, Vendl Aladár, l. t. ;
 Műszaki tudományok, Zelovich Kornél, l. t. ;
 Fizika, Fröhlich Izidor, r. t. és Pogány Béla, l. t. ;
 Matematika, Kürschák József, r. t. és Fejér Lipót, l. t. ;
 Kémia, Ilosvay Lajos, ig. és r. t. és Zemplén Géza, l. t. ;
 Mezőgazdasági tudományok, 'Sigmond Elek, l. t. ;
 Erdőgazdasági tudományok, Kaán Károly, l. t.

A külföldi akadémiáknak a centennáris ünnepi
 ülésre küldött meghívó.

Academia Litterarum Hungarica die 3. Novembris anni
 1925. hora 11. antemeridiana in domo sua consessu sollemni
 celebrabit festum centenarium foundationis suae.

Ea igitur, qua par est, reverentia invitamus Vos ad
 hunc consessum sollemnem et, si nos honorare vultis legato
 ad hoc festum misso, rogamus, ut nomen eius officiumque
 perscribatis praesidio Academiae nostrae (Budapest, V.,
 Akadémia-utca 2.). Si autem de hac sollemnitate plura scire
 optatis, interrogate secretarium Academiae generalem.

Initium festi consessus sollemni oratione auspicabitur
 praeses, secretarius generalis breviter comprehendet histo-
 riam foundationis centennis, Josephus Szinnyei, socius ordi-
 narius, exponet Academiae nostrae in glottologiam Hunga-
 riam merita, Ladislaus Négyesy autem, socius ordinarius,
 enarrabit historiam centennem litterarum et poseos in
 patria nostra.

Deinde sequentur orationes salutatoriae Academicarum
 externarum et magistratum Hungaricorum.

Salutem Vobis plurimam dicit

Albertus de Berzeviczy,

Academiae Litterarum Hungaricae praeses.

Vargha Gyula t. t.-nak 1925. március 9-én tartott székfoglalója.

Tekintetes Akadémia!

Oly sok hálatartozás terhel, hogy lerovására nem találok köszönő szavakat; de annál mélyebben érzem nagy értékét annak a kegyességnek, mellyel hazánk legelső tudományos társulata elhalmozott. Mélyen érzem, mily nagy kitüntetés, hogy Akadémiánk költészetemet elismerésének legfényesebb jelével, a nagyjutalommal becsülte meg, magamat pedig a tiszteleti tagság díszére méltatott. Ez utóbbi kitüntetés annál nagyobb, mert más osztályból léptem át egyszerre az első osztály tiszteleti tagjainak fényes sorába, hol a magyar szépirodalom oly elismert kitünőségei tündökölnék.

Midőn a tisztelt osztály engemet kebelébe fogadott, hanyatló éltém késő alkonyán végre ott találok magamat, hová tulajdonképeni hivatásom utalt. A Gondviselés kimagyarázhatatlan tetszéséből majd egy egész hosszú emberéletet töltöttem oly munkakörben, hol nem a hivatás, hanem a köteletség ösztönző szavát hallottam csengeni lelkemben. Jól tudom, hogy amit több mint négy évtized alatt mulasztottam, most már életem végén, fogyatékos erővel ki nem pótolhatom. Költői pályám, nagyon jól tudom, csonka, töredékes marad; de a tekintetes Akadémia méltányoló elismerése azt a reményt kelti bennem, hogy talán mégsem éltém egészen hiába.

Kitűnő társunk, Horváth János, ki költészetemmel legbehatóbban foglalkozott, mint lírikust méltatott, s ha én most, ennek ellenére, nem lírai, hanem kisebb elbeszélő költeményekkel foglalok széket, úgy érzem, mentségre szorulok, vagy legalább is magyarázattal tartozom. Kétségtelen, hogy verseimnek erősen túlnyomó része lírai hevületből fakadt s talán a legjobbak is ezek sorából valók. Kétségtelen az is, hogy a líra területe oly nagy, hogy a költői képzelet szinte korlát nélkül csaponghat rajta s ha ott marad, akkor sem kénytelen ugyanazon tárgy- és eszme-kör taposó malmában keringeni. De talán mégsem követ el hibát a lírai költő, ha engedve belső sugallatának, új hűrt is feszít hangszerére s az elbeszélő költészet terén szintén megpróbálja erejét. Elbeszélő verseimet nem előre kitervelt szándékossággal, nem azért írtam, hogy ezáltal költészetemet változatosabbá s új hangokkal gazdagabbá tegyem, hanem mert hangulatomnak akkor épen ezek felel-

tek meg. Tehát ezek szintén ihletből, csak talán másnemű ihletből fakadtak.

Ha általános irodalmi szempontból nézzük, akkor is kívánatos, hogy elbeszélő költészetünk mezeje ne heverjen parlagon. Már Arany és Gyulai Pál fölemelték szavukat az örökös lirizálás ellen. Mit szólnának most, midőn költészetünk belefűl a líra áradatába s midőn az új irány hívei a lélek legbelső rendüléseit akarva festeni, egységes tiszta kép helyett ziláltságnál, töredezettségénél s bántó zűrzavar-nál nem adnak egyebet. Olyan ez a líra, mint mikor az erős szélről felborzult folyam cikk-cakk vonalakba tördelve, eltorzítva rezegetti a parti tárgyak tükörképét. Én azt hiszem, hogy az új költészetünk általános megújulásához az objectiv szemléletre készítő elbeszélő költészetten keresztül vezet.

Felolvasandó verseimet — kegyes engedelmmökl — rövid bevezetéssel leszek bátor kísérrni. E tudós gyülekezetben nemcsak a szépirodalom gyakorlati művelői foglalnak helyet, hanem az elmélet legkiválóbb képviselői is. Talán érdekelni fogja őket, ha bepillantást engedek költői műhelyembe s némi adalékkal szolgálok ily irányú kutatásaikhoz. Tárgyamat, legyen az érzés, gondolat, történet vagy mese-motivum, sohasem kényszerítem előre megállapított versformába. Míg fülemben meg nem csendül a költemény saját hangja, ritmusa, mondhatnám muzsikája, egy sort sem tudok írni belőle; de ha megcsendül, sokszor szinte magától ömlik a vers. Kettős hasznát látom ennek. A külső és belső, a test és lélek ily módon szervesen összeforrva egyszerre születik, a versformák nagy változatossága pedig jóformán külön egyéni életet ad minden egyes költeménynek. Ha nem áltatom magamat, nemcsak lírai verseimnél van ez így, hanem kisebb elbeszélő verseimnél például balladáimnál is. Nem Arany-utánezatok ezek, Meyer Konrád Ferdinánd hatása alatt sem születtek, mint egyik bírálóm e fajta verseimről írta, akár jók, akár rosszak, egészen az enyimek.

Székfoglalómul három balladát leszek bátor felolvasni. Az elsőnek címe: *Báthory Erzsébet*. Olvasgatva régi krónikákat s újabb történeti munkákat, különösen a XVI. és XVII. század életrekeltőjének Takáts Sándor tisztelt tár-sunknak műveit, fölmerült lelkemben Báthory Erzsébet képe, de nem úgy, mint a történelem és monda asszonyi szörnyetegje, Csejte vár véres asszonya, hanem mint a Báthory-ház ártatlan szép virága, az ország legelső daliá-

jának Nádasdy Ferencnek menyasszonya. Takáts Sándor mélyen tisztelt barátom, kinek versemet felolvastam, megerősített, hogy felfogásom megfelel a történeti igazságnak: Báthory Erzsébet ártatlan szépséges leány volt, az az iszonyú lelki betegség csak később tört ki rajta.

Tudom nagyon jól, hogy midőn Báthory Erzsébet lélektani problémájának rejtelméhez költőileg közel igyekeztem jutni, bizonytalan útra tévedtem, hol könnyen el is lehet tévedni. Balladám szerint Erzsébet megrontója, dajkája Dorottyá volt, a csejtei véres borzalmak egyik fő szereplője, kit a történelem és monda egyaránt gonosz boszorkánynak rajzol.

Balladámban a lelki méreg első cseppjeit ez a boszorkány lopja varázslatával az ártatlan szűz lelkébe. A legalkalmasabb időt, Erzsébetnek épen esküvő előtti éjjelét használja föl a megrontó bűbájjra, midőn a felizgatott lélek legfogékonyabb annak befogadására. Arra biztatja Erzsébetet, hogy ha lepihen, fordítsa meg feje alatt *balkézzelet* a párnát, majd így jövőjét megálmodja.

Lehet-e ily ártatlannak tetsző babonáságnak ártó hatása? Ejthet-e a lelken oly karcolást, mely mint Sully Prudhomme híres vázáján, láthatatlanul addig terjed tovább, míg a kristályt egészen meg nem repesztí? A néphit szerint igen, sőt az egyházi felfogás is (a katolikus épűgy, mint a protestáns) azt tanítja, hogy ha valaki bármi csekélynek látszó varázslatra vetemedik, azzal szabad utat enged lelkébe a sátán megrontó hatalmának. Azt hiszem, a költőnek joga van ily motivumot is felhasználni, midőn a történettudomány a meg nem oldott rejtély mellett némán halad tovább.

Maga a ballada következőleg hangzik:

Báthory Erzsébet.

Rajjal teli méhkas a Báthory-ház,
Holnap kezdődik a nász.
S fél ország ünnepli az új párt.
Kukta, szakács konyhán száz számra sűrűg,
Halmokban a vad s a baromfi sereg,
S mint fecske, mikor ficsereg,
Lantos, hegedős már pöngeti húrját.
Lantosnak ugyancsak van zengni miről,
A bor és szerelem s harc örömiről.

Erzsébet a dűs ara, szűz ara, szép,
És szende szelíd, mint oltáron a kép,
Vagy mint a kelő hajnal, ha kilép
Félénken az éjjeli ködből;

A nagy hirű nádor nagy szívű fia,
 Hét országon a legjobb dalia,
 Nádasdy Ferenc veszi nőül.
 Palotákat a szó szanaszerte bejárja:
 Sas lesz a gerlice párja.

Nyugodni megy Erzse a násznap előtt,
 Dajkája, Dorottya vetkezteti őt,
 És suttog a vén: «Gyönyörűm, a jövőt
 Ha talán tán tudni kívánod,
 Fordítsd meg az ágyban szép fejed alatt
*Balkéz*zel hétszer a vánkosodat,
 S a mi lesz, azt festi meg álmod...
 Szép álmokat angyal!» — Suttog a vén,
 S mint macska kisurran a ház küszöbén.

Patyolat-párnáját forgatja a szüz,
 Száz gondolatot száz gondolat üz,
 Liljom-kebelét előnti a tűz,
 Szemeit nem tudja lehunyni.
 Elzúzza egészen a végtelen éj.
 Szeretne kiáltani...Fél...
 Oh bár csak bírna alunni.
 Hajnal fele végre *pókszötte* fonálon
 Leereszkedik lassan az álom.

Lát álmot a lány: Keleten kel a nap,
 Szórja pazar kézzel a rőt aranyat,
 Kilövelnek az árnybul a fényugarak,
 Aranyos lesz tőlük a felhő.
 S ő nyugszik a felhőn, még nászruha rajta,
 Fejét puha bíbor párnára lehajtva,
 Legyezgeti lágyan hűs hajnali szellő.
 De szíve szorong, ver, ver szilaján,
 Retteg, hogy az égből a földre zuhan.

Eltűnik a kép, és mintha imetten
 Bolyongana rózsáligetben,
 Körülötte a dél heve rekken,
 Jó lesz lepihenni a rózsalugasban;
 Vértörős rózsákból van vetve az ágy,
 Illata kábító, bársonya lágy,
 S a langy levegő csupa balzsam...
 De minő vad fájdalom újra?
 Fullánk-e? Vagy rózsza tövise szúrja?

Eltűnnek a rózsák. A csejtei vár
 Mohos fala alján komor terem áll,
 Vérszaggal a lég tele már.
 Nem hősök küzdik a harcot,
 Ömlik patakokban a krétafehér
 Gyenge szüzek kebeléből a vér.
 Eltorzult kintul az arcok,
 Medencze közepén, a vér oda gyűl,
 A vér, a piros vér ott elegyül.

Erzsébet, — a leplét eldobva elébb —
 A medence meleg habjába belép,
 Pacskolja nyakát, karját, kebelét,
 — Vérharmat a liliomágon —
 Pacskolja magát, majd néha pihen,
 Oly zsibbatag érzés zsong ereiben,
 Mint a mikor mérgez a mákony...
 Az álma nehéz, az álma mély,
 Arczára kiül a démoni kéj...

A várt nap, a násznap felvirada rég,
 Megtölti egészen a várat a nép,
 De nem ébred a szép ara még,
 Nyugtalan a nyoszolyóasszony;
 Erzse szobájába sietve belép,
 De csak egy pillantás a lányra elég,
 Vért hogy látása fagyasszon.
 Sikoltva kiált: «Irgalmas atyám!
 Mi van veled, ébredj, mi lelt te leány?!»

Álmosan Erzsébet már nyitja szemét,
 De benne az álom fátyol-köde még,
 Nem hallja a zajt, a zenét,
 Csak hagyja magát cziczomázni.
 Ott már a fején a gyöngyös koszorú,
 De a szíve nehéz, úgy összeszorúl,
 És mintha elkezdene fájni.
 Véletlen egy násfa tüjéhez ér,
 S liliom-újjából kiserked a vér.

Következő balladám címe: *Béldi Pálné*. A Bánffy Dénes és Béldi Pál tragédiája egyik legismertebb epizódja Erdély történetének. A Thököly-féle fölkelés, (Bocskai, Bethlen s első Rákóczi György hadviselésére emlékezve), Erdélytől várt és kért segítséget. Teleki Mihály a fölkelők érdekében iparkodott befolyásolni Apafi Mihályt, az erdélyi fejedelmet, míg Bánffy és Béldi, Erdély két leghatalmasabb főura, feltve Erdély nyugalmát, sőt függetlenségét is a kétes kimenetelű vállalatától, a beavatkozást minden módon meg akarta akadályozni. Teleki, hogy elhárítsa politikai tervei elől az akadályt, előbb Bánffyt buktatta meg, felhasználva Béldi féltékenységét. Majd, miután Bánffy hóhérpallos alatt elvérzett, Béldi ellen fordult, ki hogy életét megmentse, Csáky Lászlóval és másokkal a portára menekült. Béldi Pál közel volt hozzá, hogy a szultán őt, mint fejedelmet török hadak élén küldi vissza Edélybe; de ez a terv a bűjosók egyenetlensége s Béldi nyakas állhatatossága miatt csakhamar meghiusult; s Apafi követeknek fáradozása folytán Béldi Pál a Héttoronyba záratott s ott is végezte életét.

Bánffy és Béldi tragédiáját nem egy írónk és költőnk feldolgozta már, s nekem ezt a sok ágú, szétfolyó s rövid versbe alig tömöríthető történetet eszembe sem jutott volna feldolgozni, ha egy-két hónappal ezelőtt Cserei Mihály históriáját olvasgatva, a következő néhány szó oly erősen meg nem kapta volna képzeletemet: «egy Körtövény nevű vizslája volt, — úgymond Cserei — mikor a szegény úr meghalt, a temetésénél egy hétig mind ordított.» Nyomban papírra vettem a következő két strófát:

«A Héttoronyban két rab ül,
Szegény magyar rabok,
Bilincsben ülni évekig
Keserves állapot:
Tegnap temették Béldi Pált,
A harmadik rabot.

Almából egyik felriad:
«Bajtárs nem halod-e,
Gazdája sírján hogy' vonít
A Béldi Pál ebe?...
Szegény jó úrnak nem maradt
Ebenél egyebe.»

A megütött hang azonban, úgy éreztem, nem az igazi hang, s különben is nagyon köznapi fogásnak tűnt fel, hogy az egyik rab beszélje el a másiknak Béldi Pál szomorú történetét.

A verset abba hagytam, nem is gondolva többé reá. De egy idő múlva — már nem tudom, hogyan s miért — a Marosújváriban raboskodó szép Béldi Pálné tűnt fel képzeletemben, ki ott is halt meg, s megszületett gyorsan a következő ballada, mely a szétágazó cselekményt néhány perc alatt pörgeti le.

Béldi Pálné.

Újváriban rabasszony szép Béldi Pálné,
Oly büszke azért még, mint egy királyné.
Ily lelket a balsors meg nem aláz;
De sötét rózsát fest arczára a láz.

Emésztli a láz mindegyre jobban,
A lázzal az élet már-már kilobban.
Felriad élfélkor... Előtte ki áll?
A Héttorony rabja, Béldi Pál.

Ott áll a küszöbnél némán, komoran;
Felujong az asszony: «Én drága uram!
Hogy lássalak ismét, ingyen se hívém...
De a vizslád hangját hallám az imént,

Bár bús volt, tudtam a vonításból,
Ha Körtövény itt van, te se vagy távol.»
«Hol a vizsla vonít, nagy-messze a föld,
Gazdája sirján Galatában üvölt.»

«Velem azt el nem hiteted,
Hogy másnak adtad hű ebedet...
De csak hogy itt vagy, s nem vagy már rab.
Tudta a jó Isten, mily nagyon váriak.»

«Nem vagyok — úgy van — szultán rabja,
Földi úr sorsom meg nem szabja,
Börtönöd zára se zárt ki engem,
Messze Bizáncból hozzád siettem.»

Béldiné arcán kigyúl az öröm:
«Fejedelem vagy hát!... Isten, köszönöm!...
Jobb a bilincsnél a fejedelmi bot,
Választani könnyű. Úgy-e tudod?

Hogy emelni kell tán Erdély adaját?
Sok rosszakarónk hadd lássa baját;
Töröknek adóra van kincsek elég,
Üttesd le az álnok Teleki fejét.

Apafit, a gyávát, zárd Fogarasba,
Hítvese is sorsát véle sirassa!
Az a gyász, az a váz, az a vézna karó
Fejdelemasszonynak úgyse való.

Gyémántot tűzők sötét hajamba,
Gyöngysor lehel fényt hatyu-nyakamra,
Hogy irigylik majd a daliás fejedelmet,
Neje ha ott ragyog oldala mellett.»

«Szívedet, asszony, ne palástold,
Bánfi Dénes még daliásb volt.
Az a csók, mely arczodon égett,
Itt, itt, még most is folyvást éget.»

«Bánfi a bálban részeg bolond volt,
Hidd el, szerelemre sobase gondolt;
Azzal a vermet Teleki ásta,
A te bukásod lett Bánfi bukása.»

«A mit hibáztam, azért vezekeltem,
Útra vak éjben te miattad keltem,
Jöttem hru lelked fordítani jóra,
Csak egy óráam van, a szellemóra.

Kincs, hatalom: füst, a széles út rossz út.
Hagyd a hatalmas Istenre a bosszút;
De sírnál is erősb a szerelem...
Asszony feleségem, jer velem.»

«Jaj, ne ölelj úgy, a szívem eláll.
Fekete mélységbe taszít a halál.»
«Oit is enyim léssz, nem a halálé.»
Nagyot sohajt rá Béli Pálné.

Lihegő ajkán a hosszú sohaj
Még hosszabb fájó csókba hal,
S eltűnik gyorsan a jelenés,
Kilobban az élet, kialszik a mécs.

A harmadik ballada címe: «*Furulyaszó.*» Tárgyát Apor Péternek «*Metamorphosis Transsylvaniae*» című munkájából merítettem. Ott olvastam, hogy Petki Farkas szép leánya, kit egy magyarországi úrfi jegyzett el, a lakodalom estéjén egy juhászlegénnyel megszökött. Keresték, nem találták, csak később ismertek reá a hegyek között, mint egy havasi juhász mezitláb járó feleségére. Öccse Petki István az asszony fiát magához vette s a fejedelemtől ármálist eszközölt ki részére. A régi idők egyszerű jámborságának dicséretképen beszéli el ezt a történetet Apor Péter és Cserei Mihály, hogy még a főurak is fentartották az atyafiságos összeköttetést az alacsonyorsú, szegény rokonnal. Jókai is feldolgozta ezt a tárgyat «*Petki Farkas leányai*» című elbeszélésében, szintén jó kimenetellel. Az én felfogásom szerint azonban a költői igazságszolgáltatás föltétlenül tragikus megoldást kíván. Erre annál inkább feljogosítva érzem magamat, mert a Petki leány története erősen mondai jellegű s így szabadabb költői alakítást enged, mint a kétségbevonhatatlan történeti valóság.

Felfogásom helyességében megerősített épen Apornak az a leírása, mely a régi menyegzői szokások közt a következőket mondja:

«Mikor a harmadik táncot járták volna, jel adatván, az szövétnekes ifjak az ajtó felé kezdettenek nagy hamarsággal, csaknem futva, menni, az vőfély az menyasszonyt utánok vezette, az vőfély s menyasszony után kísérve mentenek az nyoszolyó-asszony, kezit fogván a nyoszolyó-kisasszonynak, az menyasszonyt az vőlegény hálódházába bevitték, s az vőlegénynek az vőfély prezentálta, azután az vőfély a kardját kivonta, és karddal az menyasszony fejéről az koszorút lemetszette és az kardja markolatáig lebocsátotta, mezitelen lévén az kard. (Az azért volt, hogy emlékezzék meg a menyasszony, hogy mivel szüzességének jegyét az koszorút karddal veszik le, úgy viselje magát az szent házasságban, hogyha azt megmocskolja, kard lészen az fején.)»

Ez az erdélyi szokás is föltétlenül tragikus megoldást kívánt.

A költemény következőleg hangzik:

Furulyaszó.

Petki Farkas udvarában leveles szín alatt
Nászlakomán nagy vidáman fél Erdély ott mulat;
Apaí, a fejedelem is ott iszik keményen,
Kozák-süveg a sok bortól gőzölgő fejében.

«Uramöcsém, kakas csípje az ilyen völegényt,
Mit tud, hogyha inni sem tud erdélyi mód szerént?»
«Mégkövetem Nagyságodat, tudok én, de már is
Kettőt mutat a két szemem, asszonyt is, kupát is.»

Most egy perczre elnémul a nevető nagy asztal
Hát a völgyből furulya sír epedő panasszal,
Mint mikor a fülemüle párját csalogatja,
Elsápad a szép menyasszony gyenge ábrázatja.

Kisérik már a menyasszonyt fáklyával, zenével,
Olyan mint egy harmatos ág koszorús fejével.
Ágyasháznak küszöbénél hirtelen megállnak,
S szól a vőfély a halovány könnyező arának:

«Hadd veszem le szűzkoszorúd, gyöngyös szép fejedek,
Menj uradhoz, ifju asszony, nem kell már tenéked;
Ráfűzöm ez éles kardra, ez példázza néked:
Pallos vár, ha meg nem őröd hitvesi hűséged.»

Ágyasházban maga marad völegény, menyasszony.
Völegény a medvebőrön elvágódik hosszan,
S hortyogni kezd. A menyasszony borzadva néz rája.
Reszket, mint a nyárfalevél, minden porcikája.

Reszketve áll. Majd megfojtja szíve dobogása;
Hát a völgyből furulyának sír fel zokogása,
Fülemüle hívja párját, csalogatva, kérve,
S elrohan a szűz menyasszony, ki, ki a vak éjbe ...

Van reggelre riadalom. «Lóra hamar, lóra!
Keresni kell a menyasszonyt, drága minden óra.»
Józan már a völegény is, nyergeltet serényen,
Úgy elvágat, vissza se néz, kergeti a szegényen.

Szerteságuld lovag, apród, darabont és hajdú,
Rengetegben keselyű, sas fölrebben a zajtúl;
Erdőt, mezőt átkutatnak, minden bokoraljig,
Itt is, ott is lárma, kürtszó, ebszaholás hallik.

Meg is hozzák a menyasszonyt harmad napon délre,
S lánczra verve karcsu, magas juhászlegényt véle.
Dali legény, fél országban aligha van párja,
Fehér asszony mint az inda, úgy fonódik rája.

Juhászlegény homlokán egy hosszú, mély seb tátog.
 «Beste kölke, míg lebirtuk, négy vitézt levágott.
 Megfojtaná a medvét is pusztá két marokkal.»
 Csendet int a fejedelem most, s szól sötét haraggal:

«Tanácsurak, széket ülni, ide hamar mellém.»
 Petki feláll, hősakálla megrezdül a mellén:
 «Véremnek, ki becstelenül meggyalázta vérem,
 Büntetését, fejedelem, pallos által kérem.»

Kész a törvény, tanácsurak, nem sokat latolnak:
 «Pallos alatt feje hulljon lánynak és latornak.
 Ősi háznak, ősz apának vér mossa le szennyét,
 Míg e tűzhely tiszta nem lesz, el se megyünk innét.»

Áll a vérpad. Fenn a hóhér. Veres köntös rajta,
 Pallosát a tőke mellett lebocsátva tartja.
 Porkoláb int, juhászlegény a tőkére fellép.
 Nagy zokogás reszketteti fehér asszony keblét:

«Piros vérem a vérével egy patakot mosson!
 Apám, apám, megbocsátok, ne átkozzon sorsom.»
 «Bocsásson meg az Úristen, én meg nem bocsátok,
 Kevély urak — bűg a legény — verjen meg az átok!»

Hazafelé tart a násznép, de zaj, zene hallgat,
 Fejök felett kóvályogva kárognak a varjak;
 Petki Farkas ül magában, komoran, sötétén,
 S éjjel-nappal furulyaszó zokog a fülében.

Vargha Gyula.

KÖLTSÉGVETÉS

az 1925. év július—december hónapjaira.

I. Akadémiai Értesítő 1925. évf. 2. és 3. füzet... ..	40,000.000 K
II. A tagok irodalmi munkálatainak kinyomatására... ..	10,000.000 «
III. A Budapesti Szemle 1925 június és szeptemberi füze- tének írói tiszteletdíjaira... ..	5,000.000 «
IV. Hozzájárulás a Budapesti Szemle 1925 szeptember— december havi füzeeteinek nyomdai kiállításához... ..	10,000.000 «
Összesen... ..	65,000.000 K

A) Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezésekre és czekek írói tiszteletdíjára... ..	5,000.000 K
2. Bírálati díjakra... ..	1,000.000 «
3. Zolnai Gyula, r. t.: <i>Mondatátsszövődés</i> c. székfoglalójának kinyomatására és írói tiszteletdíjára... ..	8,000.000 «
Összesen... ..	14,000.000 K

β) Nyelvtudományi Bizottság.

1. Melich János, r.-t.: <i>A honfoglaláskori Magyarország</i> c. munka II. füzetére és írói tiszteletdíjára	35,000.000 K
2. Klemm Antal: <i>A magyar nyelv történeti mondattana</i> c. munka nyomdai kiállításához és tiszteletdíjára hozzájárulásul (részlet)	25,000.000 «
3. A Magyar Nyelv c. folyóirat nyomdai kiállításához ...	6,000.000 «
4. A Bizottság ülései meghívóira és egyéb kisebb kiadásokra	300.000 «
5. Az előadó úr tiszteletdíja... ..	500.000 «
Összesen... ..	66,800.000 K

γ) Classica Philologiai Bizottság.

1. Darkó Jenő: <i>Laonici Chalcocandylae Historiarum</i> <i>Demonstrationes</i> II. kötet 2-ik és befejező rész ...	24,000.000 K
2. A Classica Philologia kézikönyvének bír. díjaira ...	1,000.000 «
3. Az előadó úr tiszteletdíja... ..	500.000 «
4. Kiseb kiadásokra... ..	150.000 «
Összesen... ..	25,650.000 K

δ) Irodalomtörténeti Bizottság.

1. Az Irodalomtörténeti Közleményekre	25,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja... ..	500.000 «
3. Postaköltségekre és egyéb kisebb kiadásokra	150.000 «
Összesen... ..	25,650.000 K

Az I. osztály és bizottságai összesen 132,100.000 K

B) A II. osztály és bizottságai.

α) II. osztály.

1. Értekezésekre és emlékbeszédekre	5,000.000 K
2. Írói tiszteletdíjakra... ..	1,000.000 «
3. Iványi Béla I. t., székfoglalójának (<i>Mosóczi Zakariás</i> stb.) nyomdai kiállítására	8,000.000 «
4. Bírálati díjakra és postaköltségekre... ..	2,000.000 «
5. Jogi monográfia jutalomdíj	1,000.000 «
Összesen... ..	17,000.000 K

β) Történelmi Bizottság.

1. Karácsonyi János, r. t. <i>Szent Ferenc rendjének története</i> c. m. II. kötetének hátralevő része, név- és tárgymutató, boríték, fűzés nyomdai kilitására ...	8,000.000 K
2. Az Árpádkori Regesták tiszteletdíja	1,000.000 «
3. A Történeti Bibliográfia tiszteletdíja	1,000.000 «
4. A Hunyadiak kora levéltári kutatásokra	5,000.000 «
5. Másolásokra és levéltári kutatásokra	3,000.000 «
6. Az előadó úr tiszteletdíja	500.000 «
7. Bizottsági kisebb kiadásokra	200.000 «
8. A Történeti Szemle XII. évfolyamára	20,000.000 «
Összesen... ..	38,700.000 K

γ) Hadtörténeti Bizottság.

Hozzájárulás a Hadtörténeti Közlemények 1925. évi
folyamának nyomdai költségeihez 8,000.000 K

δ) Nemzetgazdasági Bizottság.

1. Popovics Sándor, ig. t.: <i>A pénz sorsa a háboruban</i> c. m. nyomdai kiállítására	20,000.000 K
2. A Közgazdasági Szemle segélye	1,000.000 α
3. Az előadó úr tiszteletdíja	500.000 α
4. Postaköltségre és egyéb kisebb kiadásokra	300.000 α
Összesen... ..	21,800.000 K

ε) Archaeologiai Bizottság.

1. Az Archaeologiai Értesítő legközelebbi kötetének nyomdai költségeire és írói tiszteletdíjára	40,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja	500.000 α
Összesen... ..	40,500.000 K
A II. osztály és bizottsági összesen	126,000.000 K

C) A III. osztály és bizottsága.

α) III. osztály.

1. A Matematikai és Természettudományi Értesítő 1925. évfolyamának nyomdai kiállítására, a belőle készülő külön lenyomatokra és az írói tiszteletdíjakra	50,000.000 K
2. A Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn 1925. évfolyamának nyomdai kiállítá- sára a jan.—júniusi 25.000.000 K kiegészítése gyanánt	5,000.000 α
3. B. Eötvös Lóránt műveinek kiadására hozzájárulásul	6,000.000 α
4. Emlékbeszédre és írói tiszteletdíjakra	5,000.000 α
5. Pósta kiadásokra	300.000 α
Összesen... ..	66,800.000 K

β) Matematikai és Természettudományi Bizottság.

1. Értekezésekre	10,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja... ..	500.000 α
Összesen... ..	10,500.000 K
A III. osztály és bizottsága összesen	76,800.000 K

A Könyvkiadó Vállalat f. évi kötetének (Szinyei Ferenc:
Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig
I. k.) nyomdai költségeire és írói tiszteletdíjára 60,000.000 K

Szótári Bizottság.

1. Dologi kiadásokra (karhoték lapok, papír)	2,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja... ..	500.000 α
Összesen... ..	2,500.000 K

Könyvtár.

Könyvtári legszükségesebb kiadásokra... ..	8,000.000 K
Felemelt jutalomdíjakra	10,000.000 K
Előre nem látott kiadásokra	30,000.000 «
B. Eötvös Lóránt arcképének megfestésére	10,000.000 «
Összesen... ..	50,000.000 K

A) Személyzeti kiadások.

1. Főtitkári fizetés	3.000 K
2. Főkönyvtárnok úr tiszteletdíja júl.—dec.-ig	12,000.000 «
3. dr. Jirka Alajos tiszteletdíja	12,000.000 «
Összesen... ..	24,003.000 K

B) Tiszteletdíjak (félévre).

A három osztálytitkár úrnak egyenként 4,000,000, összesen	12,000.000 K
dr. Bánszky János ügyész	4,000.000 «
Dudás Kálmán építész	4,000.000 «
dr. Alföldi Béla orvos (az altisztek és családjuk kezeléséért)	4,000.000 »
dr. Badics László könyvelésért	4,000.000 «
Összesen... ..	28,000.000 K

C) Nyugdíjak.

1. Jónás Károly ny. gondnok 3 személy után,	
2. dr. Trócsányi Zoltán 2 személy után,	
3. özv. Tiringner Béláné 3 személy után,	
4. özv. Borovszky Samuné 1 személy után.	
Összesen... ..	15,000.000 K

Ezenfelül minden nyugdíjas részére megszavazható tüzelőanyag.
 Jónás Károly, ny. gondnok a bérház I. emeletén természetben kap lakást
 (3 utcai szoba és egy udvari helyiség) valamint mellékhelyiségeket.
 Személyzeti kiadások végösszege 67,003.000 K

Rendes dologi kiadások lélévre.

Fűtésre két vagon tűzifa beszerzése kb.	15,000.000 K
Esetleg szénre félre kell tenni	— «
Villamos világításra (a palota rendes világítása és a bérház lépcsőházának világítása)	15,000.000 «
Vízdíj palota és bérházban együtt	15,000.000 «
Kéményseprés félévre	10,000.000 «
Gázóradíj	300.000 «
Ülési meghívók előállítására	1,000.000 «
Telefondíj	1,500.000 «
Postadíjakra kb.	5,000.000 «
Irodai kiadásokra	2,000.000 «
Kézbesítő alisztek villamosköltsége kb.	3,000.000 «
Adókra és pedig a) az Akadémia palotája után	— «
b) a bérház után több mint	30,000.000 «
Az adók összege még bizonytalan, végösszeg összesen több mint	97,800.000 K

Rendkívüli dologi kiadásokra és beruházásokra.

A széphalmi Kazinczy-mauzoleumnál felmerült helyre- állítási költségek	4,581.825 K
Az Akadémia palotájának villamos világításánál fokozatos javítási munkálatokra	5,000.000 «
A palota tetőzetének további javítására	4,000.000 «
A könyvtár részére visszavett helyiségekben az állványok mázolására	3,000.000 «
Előre nem látható javítási, helyreállítási munkálatok költ- ségeire tartalékul	5,000.000 «
A bérházban csőrepedés folytán szükséges javítási mun- kálatokra	4,000.000 «
Összesen	25,581.825 K
Összes kiadások	720,784.825 K

Bevételek.

Államsegély	135,000.000 K
Házbérjövedelem kb.	210,000.000 «
Könyvek eladásából	20,000.000 «
Adományok szabad rendelkezésre	20,000.000 «
Összesen	385,000.000 K
Pénztári maradvány 1925 jún. 30-án	79,643.074 K
Rendelkezésre áll.	464,643.074 «
Előrelátható hiány több mint	256,141.751 «

Ennélfogva csak egyes kiadványok és csak akkor adhatók nyom-
dába, amikor a pénzügyi helyzet ezt meg fogja engedni.

Az Akadémia bérházában a Könyvtár részére visszavett
helyiségek átalakítása a Könyvtár céljára.

1. Kallós Adolf kőművesmunkálatokért	28,298.534 K
2. Czagány Mihály asztalosmunkálatokért	12,566.000 «
3. Lukász Lajos Meidinger-kályha átalakításért	2,000.000 «
4. Villamos árammérő	1,804.200 «
5. Villamos szerelő munkálatok	5,252.000 «
6. Szilágyi Károly lakatosmunkálatokért	3,234.818 «
7. Fleischer Salamon üvegezésért	843.000 «
8. Padlótisztításért	100.000 «
9. Az állványok mázolásáért	3,000.000 «
Összesen	57,098.552 K

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző kiadványok jegyzékét l. Akad. Ért. 1925. évf. 74. l.)

- Akadémiai értesítő 1925. évf. 421—425. f., (97. l.)
Hóman Bálint: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII.
századi lezármazói (108. l.)
Irodalomtörténelmi Közlemények 1925. évf. I—II. f. (1—152. l.)

- Matematikai és Természettudományi Értesítő XLI. k. (256. l.).
 Némethy Géza: Addenda commentariis ad carmina Tibulliana.
 (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XXIV. k., 7. szám. 20 l.
 Stein Aurél: Legbelsőbb Ázsia: földrajzának hatása a törté-
 netben. (47. l.)
 Zelovich Kornél: Széchenyi és a magyar közlekedésügy (59. l.)

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Ért. 1925. évf. 74. l.)

Kazinczy Gábor alapítványa...	40,000.000 K
Magyar Építőanyag Kereskedelmi R.-T. adománya	1,000.000 «
Belegi Lajos az évi 25 q buza I. félévi részletének [12'5 q] fejében	6,218.000 «
Berzeviczy Albert, ig. és t. t. elnök úr adománya (az 1925. évi Nagyjutalom)	5,000.000 «
Salgótarjáni Kőszénbánya Társulat R.-T. «Chorin Ferenc-alapítványa»	500,000.000 «
Kugler Mihály (a Rákosi—Kugler-díj 1925. évi kamata fejében)	100.000 «
Budapest székesfőváros adománya (a magyar nyelv és irodalom fejlesztése céljából kitűzendő pályadíjra)	294 a. «
Károlyi Árpád, t. t. a «B. Kornfeld Zsigmond-alapítvány» 1925. évi kamatai	
Ganz-féle Villamossági R.-T. adománya	25,000.000 «

A több részvénytársaság hozzájárulásával létesült Serbán János-alapítvány ügyrendje.

A Magyar Sertészvizsgáló és Húsipari R. T. néhai Serbán János nyug. miniszteri tanácsos emlékére az általa szervezett és irányított közgazdasági vállalatok, névszerint a Magyar Élelmiszer Szállító és Arukereskedelmi R. T., a budapesti Központi Tejcsarnok R. T., a Viktuália Kereskedelmi R. T., a Magyar Föld R. T., a Budapesti Általános Tejcsarnok R. T., a Vetőmagnemesítő és Értékesítő R. T., és a Sertésnagyvágó R. T. nevében is a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál (20) húsz drb. egyenként (100) száz aranykorona névértékű Magyar Nemzeti Bank részvényt jegyzett, azokat teljes összegében előre kifizette s a M. Tud. Akadémia vagyonát kezelő M. Földhitelintézetnél letétbe helyezte.

Ezen alapítvány felhasználására nézve a következők rendeltetnek:

I. A tőke, mint «Több részvénytársaság hozzájárulásával létesített Serbán János-alapítvány» kezelendő az Akadémia vagyonában.

II. A tőke jövedelme *mindenkor a mezőgazdaság, a közgazdaság, vagy az ezekkel kapcsolatos tudományágak körében a következőképpen használható fel:*

1. Olyan megjelent műnek jutalmazására, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva jutalomra méltó.

A díj nem osztható meg.

A díjat bárkinek csak egyszer lehet odaitélni.

A díj nőnek is kiadható.

Ha a jutalmazott a díj odaitélése időpontjában már nincsen életben, a jutalmat özvegye, annak nem létében törvényes leszármazói kapják. A törvényes leszármazók hiányában az Akadémia az összeget a következő pontokban jelzett célok valamelyikére használhatja fel.

2. Fordíthatók a kamatok olyan érdemes tudós munkásságának megjutalmazására is, aki szakmájában hosszabb időn át sikerrel dolgozott.

3. Amennyiben az 1. és 2. pontok valamely évben nem alkalmazhatók, a kamatokat az Akadémia által kitűzött s az év során jutalmazásra kerülő nemzetgazdasági pályatételek pályadíjainak emelésére vagy az Akadémia Nemzetgazdasági Bizottsága kiadásában megjelenő munkák nyomdai kiállításának költségeire lehet felhasználni.

4. Az Akadémia a kamatokkal valamely új jutalomtétel vagy több jutalomtétel kiírása céljára is rendelkezhet.

III. A kamatok felhasználása, illetőleg a jutalom odaitélése tárgyában javaslatételre az Akadémia évenként január havában vegyes bizottságot küld ki. A vegyes bizottságba az Igazgató-Tanács két tagot, a II. és III. osztályok pedig szintén két-két tagot választanak. A Bizottság elnöke a Nemzetgazdasági Bizottság mindenkori elnöke.

A bizottság jelentését a Nemzetgazdasági Bizottság által megbízott egyik tag szerkeszti. Szavazati joguk van az igazgató, tiszteleti és rendes tagoknak. A nagygyűlés titkos szavazással, kétharmad szótöbbséggel dönt. Ha a kétharmad többséget senki sem nyeri el, a nagygyűlést követő összes ülés egyszerű szavazattöbbséggel határoz. Ha a többséget akkor sem kapná meg senki, a kamatjövedelem a II. 2. és 3. pontokban nyilvánított célokra fordítható, esetleg a tőkéhez csatolandó. A nagygyűlés, illetőleg az azt követő összes ülés eltérhet a bizottság javaslatától és a díjat olyan-
nak is odaitélheti, akit a bizottság javaslatba nem hozott, de akit az ülésnek szavazatra jogosított egyik tagja élszóval ajánlott.

IV. A költségvetés megállapításával kapcsolatban, ha ez a pénzügyi és gazdasági helyzethez képest indokoltnak mutatkozik, az Igazgató-Tanács akképen is határozhat, hogy az alapítvány-tőke kamatait két vagy több éven át összegyűjti és a II. rész 1., 2., 3., vagy 4. pontja értelmében egy összegben fogja felhasználni.

Némethy Géza osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából.

I. Jakab Ödön 1. taghoz 1924 október 13-án.

Kedves Társunk! Székfoglalóddal immár eleget tettél alapszabályaink követelményeinek és különös örömmre szolgál, hogy a Te személyedben ezúttal, elnökségem óta először, költőt iktathatok be a M. T. Akadémia teljes jogú levelező tagjai közé.

Akadémiánk, midőn megalakult, első sorban magyar nyelvűmívelő társaság kívánt lenni s nagyon természetes, hogy kezdettől fogva meleg szeretettel fogadta kebelébe a költőket, a nyelv e teremő erejű mívelőit. Így történt, hogy társaságunknak, alapításától fogva, egyik legszorgalmasabb tagja s nemcsak szépirodalmi, de nyelvészeti munkásságának is buzgó részese a költői nyelv legnagyobb művészeinek egyike, Vörösmarty volt, örök emlékezetű főtítkára pedig a másik nagy nyelvűművész, Arany János. E kettő nyomdokába lépsz most, mint eddig is leghívebb tanítványuk és mi bizton reméljük, hogy Te, aki mint az ifjúság lelkes tanítója, mindig közel állottál a tudományhoz, a mi tudós társaságunkban jól fogod érezni magadat és nemes céljainak hű szolgálója leszel.

De nagy a mi örömünk azért is, mert a Te mai ünneped összeesik írói működésednek egy jelentős évfordulójával, mert hiszen éppen ötven esztendeje annak, hogy első versed a magyar művelt közönség egykor annyira elterjedt szépirodalmi napilapjának, a nekünk oly kedves emlékü Vadnaytól szerkesztett Fővárosi Lapoknak 1874. évi folyamában napvilágot látott. Ha e munkás félszázadra visszatekintünk, jól esik megállapítanunk, hogy Te mindig tösegyszerű magyar tárgyak feldolgozója, tiszta és magyaros érzések költője voltál. Ilyennek mutatkoztál már első verskötetetedben is, midőn még *ifjúságod hangjait* hallottad, ilyennek férfikorodban, amikor, mint egykor Arany Ilosvait, szerencsés kézzel keltetted új életre XVI. századbéli iro-

dalmunk egyik legnépszerűbb széphistóriáját, az *Árgirust*, ezt a népies és naiv tündérmesét, melyet Akadémiánk a Nádasy-díjjal jutalmazott; utóbb pedig *Róza* című költeményciklusodban a hitvesi szeretetnek és kegyeletnek emel-tél oly megható és költészetünkben párját ritkító emléket, hogy társaságunk ezt a művedet is megkoszorúzásra méltónak ítélte.

Hiányos volna azonban a Te írói arcképed megfestése, ha ez alkalommal rá nem mutatnék arra, ami az én szívemnek is, akit Erdélyhez a legszebb emlékek fűznek, különösen jól esik, hogy Te úgy emberi, mint írói egyéniségeden a magyarság egyik kedves törzsének, a székelységnek bélyegét viseled s főképen prózában írt műveiddel, a *Székely históriákkal* és a *Marosszéki történetekkel*, a székely nép életéből merített majd kedvesen humoros, majd meghatóan érzelmes novelláiddal és rajzaiddal a Székelyföld üde levegőjét hoztad ide nekünk és különösen a mostani szomorú időben sok édes-bús érzést támasztottál magyar szívünkben. Ezért én azt hiszem, hogy székfoglalód napján nem kívánhatok neked kedvesebbet, mint azt, hogy a Te, gyermekemlékeidből és szülőfölded örökre eltörölhetetlen benyomásaiból fakadt, igazán hazulról hozott költészeted legyen egyik erős szála annak a szent és széttéphetetlen köteléknek, amely minket, magyarokat, ahhoz a gyönyörű, de ma oly szerencsétlen földhöz fűz, ahol egykor bölcsőd ringott s ahol Téged a Mezőhavas fenyeséseinek zúgása, Szováta napfényben tündöklő sósziklái, a Nagy-Csomád virágdíszben pompázó oldala és alatta a Szent-Anna tavának Székelyország kék szemeként csillogó tükre elbűvölt, mégihletett és költővé avatott.

II. Dézsi Lajos r. taghoz 1924 november 10-én.

Székfoglalód elhangzása után nagy örömmel iktatlak be Akadémiánk teljes jogú rendes tagjainak összes jogaiba és szívem egész melegével üdvözöllek nemcsak, mint osztályelnök, hanem, mint régi barátod s egykori kolozsvári tanártársad is, a legnagyobb tudományos kitüntetés birtokában Téged, a magyar irodalomtörténet hangyaszorgalmú, bámulatos termékenységű és eredményekben gazdag munkását.

Szinte zavarban vagyok, midőn az a köteletség hárul reám, hogy a Te sokoldalú tudósi működésednek legalábbis egyes kiemelkedő csúcspontjaira rámutassak. De talán elég lesz, ha ezúttal utalok arra, hogy Te nemcsak régibb, hanem újabb irodalmunkkal is mélyreható módon foglalkoztál;

becses monográfiákat szenteltél régibb íróink közül a nagy jelentőségű Szenczi Molnár Albertnek s utóbb Tinódinak, akiről Te irtad a legkimerítőbb, a művelődéstörténeti háttérre s az egész históriás énekköltésre kiterjedő tanulmányt; ami pedig újabb íróinkat illeti, Jósikáról is Te adtad a legterjedelmesebb életrajzot, melyhez a Jósika-levéltár becses anyagát Te használtad fel először s a regényekről nemcsak méltatást közöltél, hanem forrásaikat is felkutattad; majd Jókai életével és műveivel kezdtél hasonló módon foglalkozni s e munkád első eredményeit már be is mutattad osztályunk egyik ülésén.

Ezenkívül egész csomó becses kritikai kiadást bocsátottál közre régibb irodalmunk termékeiből bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel s enemű munkásságodat tetézted legújabban Balassa összes költeményeinek párját ritkító, gondos kiadásával. Irodalomtörténeti értekezéseid száma légió s ezeket egyik ajánlód méltán nevezte mintaszerűeknek.

Ezért, mi vérbeli filologusok, a gondos forrás- és részletkutatás elsőrangú mesterét látjuk benned, aki a legapróbb részletekre is kiterjeszkedel és nyomozásaid közben nem ismeresz kicsit és nagyot. Nem ismeresz, mert nem ismerhetsz: hiszen mi, tudós kutatók, nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is dolgozunk és munkánk közben sohasem tudhatjuk, hogy a legkisebb részleteredményekből, amelyek egyelőre talán csekély fontosságúaknak látszanak, nem fog-e valamely utódunk igen fontos következtetéseket vonhatni. Hogyne telnék hát nekünk legnagyobb gyönyörűségünk éppen a Te munkásságodban, amelyben azt az elvet látjuk uralkodni, amelyhez mi, filologusok, a laikusok minden hitelensége, sőt gúnyja ellenére is fanatikus hittel ragaszkodunk: *«Nihil in litteris parvum.»*

III. Kéky Lajos I. taghoz 1925 február 9-én.

Miután székfoglalóddal eleget tettél alapszabályaink követelményeinek, örömmel iktatlak be a M. T. Akadémia levelező tagjának összes jogaiba Téged, mint az újabb magyar irodalom történetének érdemes kutatóját s különösen az újabb magyar költők műveinek avatott méltatóját.

Hogy csak néhány ismertebb munkád tartalmára utaljak, amit a magyar verses elbeszélő költészetéről a XIX. század első felében, Arany elbeszélő költészetéről különösen, Petőfi János vitézének hatásáról, Arany Toldijára, Tompa Mihály életéről és műveiről, a jellemrajzról a magyar szép-

irodalomban, az újabb írók közül pedig Herczegről, Gárdonyiról és Baksayról írtál, az mind egyetemes irodalmi tájékozottságról, finom esztétikai érzékről, művészi alakításról tesz tanúságot s egy gyökeresen magyar elme és magyar szív harmonikus megnyilatkozása.

Te csakugyan méltó tanítványa voltál annak a nemrég elvesztett nagy társunknak, aki mindnyájunk szívéhez annyira hozzánőtt s akire még mi, öregedő emberek is, egy életen keresztül a tanítványi hála kegyeletével néztünk: Beöthy Zsoltnak. Mellette töltötted életedet kora ifjúságotól fogva férfikorodig s midőn őt egy végzetes gyorsaságú kórság elragadta tőlünk, mindnyájan Tőled vártuk, hogy méltó irodalmi emléket emelj neki; és Te ezt a feladatot a mi legnagyobb örömünkre fényesen oldottad meg. Kezünkben a könyv, amelynek egy lapját sem tudjuk olvasni megilletődés nélkül, mert a köteles tárgyilagosság és kritika sérelme nélkül végig vonúl egészen a baráti szeretet és a tanítványi hálaérzet jóleső melegsége.

Kedvest a kedvesnek: ez lehetne a Te Beöthy-könyvednek legméltóbb jelmondata, mert Te ezzel egy felejtethetlen kedvesünk mohosodó sírjára a kegyelet olyan virágát tetted le, amely valamennyiünknek, akik itt ülünk, egyaránt kedves. Mi azért ezen a mai örvendetes napon hálásan megköszönjük Neked, hogy szép munkáddal itt marasztottad köztünk az elköltözöttnek nemes szellemét, azt, aki nemcsak a Te mestered volt, hanem mestere mindnyájunknak, akik ebben az országban az irodalom, bármely irodalom tudományával foglalkozunk.

IV. Vargha Gyula t. taghoz 1925 március 9-én.

Alapszabályaink a tiszteleti tagoktól nem kívánnak székfoglalót s így ezúttal nincsen szükség arra, hogy tagsági jogaidba hivatalosan beiktassalak, mert már a megválasztás erejénél fogva azok teljes élvezetébe léptél. Mindazáltal szívem sugallatát követve ezt a mai szép alkalmat, amikor először ültél felolvasó asztalunkhoz mint osztályunk tagja, felhasználom arra, hogy legalább néhány barátságos szóval üdvözljelek.

Kezdetől fogva kettős minőségben szolgáltad irodalmunk ügyét: egyrészt, mint magyar és keresztény érzések édesszavú költője, másrészt, mint a közgazdaság jeles tudósa. Ez utóbbi minőségben lettél Akadémiánk második osztályának munkás tagja, a hivatalos pályán pedig ugyan-

ebben a minőségben emelkedtél igen magas polcokra. De, amikor ez a fáradtságos és érdemekben gazdag hivatalos pálya véget ért, és Te megszerezted magadnak azt az Arany óhajtotta «független nyugalmat, melyben a dal megfogyanhat», újult erővel fordultál első szerelmed, a poézis felé, megkezdődött költői fejlődésednek egészen új, bámulatos termékenységgű és valóban szerencsés korszaka s ma csak poéta vagy, egészen poéta. Igaznak bizonyult a Te példádon is a régi tapasztalás, hogy mindig és minden körülmények között, még a költői alkotásnak legkevesébbé kedvező foglalkozás mellett is, költő marad az, aki érezte valaha a művészi teremtés lázával küzdödé, forró homlokán az égi asszony, a fenséges Múza enyhet adó csókját.

Ez az örvendetes metamorfózisod érlelte meg bennünk azt a kívánságot, hogy Téged, aki szived szerint, úgy hisszük, mindig hozzánk tartoztál, forma szerint is megnyerjünk az irodalmi osztály számára, amelynek legfőbb díszje egykor a Te mestered és bálványod, Arany volt; és nagy a mi örömünk, hogy ezt a célt tiszteleti taggá választásoddal elértük s hogy Te immár teljesen a miénk vagy, a mi díszünk és büszkeségünk.

Ködben: ez a címe annak a hatalmas versgyűjteményednek, melyet Akadémiánk adott ki, utóbb nagyjutalmával is kitüntetett s amellyel kezdődik költői munkásságodnak új korszaka. Valósággal megráztad ezzel magyar lelkünket, mint a világháború baljós Kasszandrája és szörnyű katasztrófánk prófétái erejű siratója. De, ami bennünket, a tudomány és a gondolat embereit, különösen megörvendeztetett és kellemesen lepott meg, az nem más, mint költészetednek ebben a kötetben tapasztalt filozófiai elmélyülése, az előrehaladott kornak benne megnyilvánuló elmélkedő hajlandósága és érett bölcsessége. Utolsó köteted is, melynek jellemző címe: *A végtelen felé*, ugyanebben az irányban halad tovább. Engedd hát meg, hogy én, aki verseidnek kora ifjúságomtól fogva hű olvasója voltam, aki egy kissé magam is poéta vagyok s éppen most tettem szerény kísérletet, hogy a költészetben a tudósi élménynek s a tudományos gondolatnak is helyet szerezzek, arra kérjelek: emelj fel bennünket ezután is minél többször az élet zord és nyomorúságos világából, ebből az igazán siralom völgyévé lett világból a gondolat tisztább, derűsebb, feledést és vigasztalást kínáló világába s mutass nekünk utat a *ködből a végtelen felé*.

NEKROLOGOK.

Berzeviczy Albert, ig. és t. tag, elnök úr megemlékezése Plósz Sándor ig. és t. tag, volt másodelnök elhunytáról, az 1925 június 15-én tartott összes ülésen.

Tekintetes Akadémia!

Akadémiánkat pótolhatatlan veszteség és mély gyász érte. Elvesztettük tiszteleti és igazgató tagtársunkat, volt osztályelnökünket és másodelnökünket, Plósz Sándort. Kimulta, magas kora ellenére, váratlanul következett be, mert hiszen szokva voltunk őt fáradhatatlan tudományos munkában látni mindvégig és Akadémiánk is tapasztalhatta még a legutóbbi időkben is nem csökkenő érdeklődését ügyei iránt. Az ő kimulása nemcsak a mi veszteségünk. Mérhetetlen csapás az a magyar tudományra és jogéletre nézve is. Tekintélye az alaki jog, különösen polgári perjog terén szinte páratlanul állott s azt a külföld elismerése is szentesítette. Nagy, üdvös alkotások hirdetik jogéletünkben elméjének és tudásának összefoglaló, szervező, ítélő és alakító képességét, nemzedékek vették fel magukba tanításának termékeny magvát. S emellett ő mindvégig az igénytelen, de munkás, erős meggyőződésű, de lelkiismeretes és az ellenzét iránt türelmes tudós maradt; a melegszívű, jó ember, kít lehetetlen volt valóban ismerni és nem szeretni. Az ő sirja felett valóban fel kell sóhajtánunk, hogy mikor fog már a mi szerencsétlen, lesújtott, megnyomortott hazánk veszteségeinek mértéke betelni?!

Halálakor külföldön időzván, a főtítkár úr volt szíves a másodelnök úrral minden intézkedést megtenni s ő mondott megható búcsuztatót boldogult nagy társunk ravatala fölött. Az Akadémia oszlopcsarnokából temettük el; koporsójára koszorút helyeztünk, gyászjelentést adtunk ki s családjának kifejeztük mély részvétünket.

A mai összes ülés feladata veszteségünk fölötti fájdalomunkat jegyzőkönyvében megörökíteni, amit ezennel határozatképen kimondok s egyúttal felhívjuk a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

*

Az összes ülés mély és őszinte kegyelettel hallgatta az elnök úr beszédét és az abban foglalt javaslatokat általános helyesléssel határozattá emelte.

Lukinich Imre 1. tag beszéde Márki Sándor r. tag
ravatalánál 1925 július 3.

Elfogódott szívvel és lelkem mélységes fájdalomával állok e ravatal előtt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat nevében örökre búcsút vegyek immár az örök béke honába költözött felejthetetlen tagtársunktól, Márki Sándortól. Tanítványa voltam, hálás és hű tanítványa s most, midőn mint a magyar történettudomány egyik munkása, a magyar történettudomány két vezető intézményének nevében keresem a kegyeletes megemlékezés szavait, úgy érzem, hogy volt kedves tanárom ravatalánál tanítványi hálám és szeretetem kifejezése is helyet találhat. A magyar kultúra azóta veszendőbe ment keleti bástyájának ő volt egyik leghűségesebb katonája. Szíve egész melegével ragaszkodott Erdélyhez s a boldogtalan szamosparti Athenae ifjúságának személyes példájával mutatta meg, hogyan kell szeretni a Hazát s szolgálni a magyar tudományt. Tanítványainak százai és százai előtt az ő egyénisége volt a követendő mintakép; tőle tanultuk meg a kötelesség feltétlen teljesítésének parancsoló szükségességét, a legnemesebb értelemben vett felebaráti szeretetet, a megalkuvást nem tűrő, de bangos hazaszeretetet és az Isten akaratában való keresztényi megnyugvást.

Mindnyájan bizalommal közeledhettünk feléje, mert mindenki iránt türelmes és szeretetteljes volt. S nem volt olyan, aki Márki Sándortól megnyugodott lélekkel és bizalommal eltelve ne távozott volna. Szerette az igazságot és gyűlölte — már amennyire az ő szelid és jóságos lelke gyűlölni tudott — az igazságtalanságot. Történetírói tevékenységében is az igazság szeretete vezérelte; talán azért fordult érdeklődése nagyobb mértékben a magyar történelem azon részletei felé, melyeket felfogása szerint vagy egészükben, vagy részleteiben, esetleg vezető egyéniségeiben igazságtalanul ítélt meg az egykorú, vagy a kései történetírás. Dózsa György és Péró forradalmának, II. Rákóczi Ferenc korának s az 1848—49-iki szabadságharcnak története, Márki Sándor történetírói működésének ezen jellemző emlékei, ebből a felfogásból erednek. A magyar nép s főleg a jobbagyság sorsa, szerepe és jelentősége nemcsak egyetemi előadásáiban, hanem Aradmegye mintaszerű monografiájában, Mária királyné és Horváth Mihály művésziesen megírt életrajzában és egyéb munkáiban is állandóan foglalkoztatta.

Termékeny és sokoldalú történetírói munkássága közép-pontjában azonban, életének utolsó szakaszában II. Rákóczi Ferenc kora állott. Neki köszönhetjük a legteljesebb Rákóczi-monografiát, amely mindenkor alapvető forrása lesz e kor történetének. Az utolsó erdélyi fejedelem tragikus sorsa azonban e monumentális mű befejezése után is állandóan foglalkoztatta pihenést nem ismerő tollát. S ha Rákóczi történeti szerepének jelentősége immár határozottabb formában bontakozik ki előttünk, azt első sorban Márki Sándornak köszönhetjük.

Most már a nagy bujdosó fejedelem bujdosó történetírója is megpihent. Oh de nem a kolozsvári Házsongárd hős fái között, ahogy ő képzelte, Kőváry László, Finály Henrik és Brassay Sámuel mellett, akiknek emlékét ő örököltette meg Akademiánkban. Kedves egyetemét sem láthatja többé, amelynek az ő szerény egyénisége dísz és méltóságot adott, sem azt a csendes kis Esterházy-utcát, ahol íróasztala mellett ülve, álmodozhatott a boldog, nagy Magyarországról. Az ő örökébe pogányok ültek s ő a Tiszamenti Rodostóból vérző szívvel és égő szemmel látta rombadőlni mindazt, amit egy becsületes, önfeláldozó munkában eltöltött emberöltőn át épített. De bízott, és vele együtt bízunk mindannyian, hogy nem élt hiába. Hisszük vele együtt, hogy «lesz még kikelet Kolozsvár felett». Kedves Társunk, addig is pihenj csendesen!

Sir Aurel Stein Innermost Asia: its Geography as a factor in History.

On January 3rd, 1925 Sir Aurel Stein read a paper on *Innermost Asia: its Geography as a faktor in History*. It dealt with the part which the elevated drainageless basins between Tibet in the south and the great Tien-shan range in the north have played for two thousand years as a natural corridor for the interchange of the civilizations of China, India and the West. This vast region stretching for close on 1600 miles from east to west is for the most part occupied by deserts of drifting sands, wind-eroded steppe and bare gravel. Nature by denying to this region adequate atmospheric moisture and grazing grounds has protected it from becoming the scene of great nomadic migrations and of the upheavals entailed by them. Cultivation all through historical times has there been entirely dependent on irrigation

and hence restricted to a thin string of oases along the foot of the encircling mountains.

The safe trade route passing through these oases was first opened when the Chinese in the last quarter of the second century B. C. forced the Huns to the north of the Tien-shan and then pioneered a track into the Tarim basin through the Lop Desert. China's policy of Central-Asian expansion at first aimed at securing an open road westwards for its exports, and particularly for its silk fabrics, the most valuable of its industrial products, of which it long retained a monopoly. The necessity of safeguarding this road forced the Chinese empire into gradually extending political and then also military control right across the Pamirs and even beyond.

Sir Aurel Stein, on the second and third Central-Asian expeditions undertaken by him under the orders of the Indian Government, had traced this ancient Chinese route along its whole length. By systematically exploring the ruins of the watch stations once guarding the ancient Chinese border wall west of Tun-huang and of ancient settlements in the Tarim basin, abandoned from the 3rd century A. D. onwards to the desert, on ground now wholly waterless, he had brought to light an abundance of interesting relics of the traffic and trade once passing along this road. Among the most noteworthy of these relics are remains of beautiful Chinese figured silks of the first centuries before and after Christ, and also of fine tapestries of unmistakably Hellenistic style.

Hundreds of documents on wood in Indian script and language of the third century A. D. attest how the same route in the reverse direction served for that spread of Buddhist doctrine to the Far East which forms the most important of India's many notable contributions to the spiritual development of civilized mankind. Fine paintings on silk and stucco sculptures in plenty show how Graeco-Buddhist art from the north-western marches of India simultaneously penetrated into China and influenced its native art.

The opening of the earliest route through the Lop desert comprising the salt-encrusted dry bed of a prehistoric sea affords striking evidence of that remarkable power of intelligent organization which enabled the Chinese through successive periods to overcome formidable natural obstacles. The same capacity far more than force of arms helped them to regain control of those distant regions more than once

during successive ages after it had been lost through internal decay of imperial authority.

Plentiful archaeological finds, as illustrated by Sir Aurel Stein's slides, showed how the cultural influences of India, China and the Near East intermingled in the Tarim basin during close on a thousand years. The remarkable preservation of these remains proves the extreme aridity of the climate prevailing here since ancient times. The same atmospheric dryness has made it possible in the Lop desert for bodies of inhabitants of ancient Lou-lan to survive in very remarkable preservation since the first centuries of our era. They suggest that the people in the Tarim basin of whom we know that they spoke various Indo-European languages, showed in their physique the same *Homo alpinus* type which the anthropometrical materials collected by Sir Aurel Stein prove to be still the prevailing element in the racial constitution of the present population of the oases.

INHALTSVERZEICHNIS.

	Seite
Die inneren Mitglieder der Akademie	1
Eröffnungsrede des Präsidenten und Direktorial- und Ehrenmitglieds Albert v. Berzeviczy in der am 26. Januar 1925 abgehaltenen Festsitzung der Ungar. Akad. der Wissenschaften	5
Die in der Vertretung der Ungar. Akad. der Wissenschaften und der Kisfaludy-Gesellschaft auf der am 13. Januar 1925 statt- gefundenen Jókai-Feier des Comitats Pest gehaltene Rede des Herrn Präsidenten und Directorial- und Ehrenmitglieds Albert v. Berzeviczy	6
Die Sitzungen der Ungar. Akad. der Wissenschaften im Jahre 1924 .	7
Die Arbeiten des Wörterbuch-Ausschusses im Jahre 1924	9
Bericht über die Tätigkeit des Ausschusses für Geschichtswissen- schaft im Jahre 1924	11
<i>Inflation und Geldwert auf Grund der Erfahrungen des letzten Jahrzehntes.</i> Auszug aus dem am 15. December 1924 gehaltenen Vortrag des korresp. Mitglieds Béla v. Jankovich	12
<i>Beiträge zu den historischen Quellen und der Erklärung des «Bánk bán».</i> Auszug aus der in der I. Klasse am 5. Januar 1925 vorgelesenen Abhandlung des ord. Mitglieds Franz Badies	16
<i>Die Friedensverhandlungen zu Szatmár und Zar Peter der Grosse.</i> Auszug aus der am 12. Januar 1925 gehaltenen Vorlesung des korresp. Mitglieds Emerich Lukinich	20
<i>Aus der Geschichte der Entwicklung des Bauwesens in Budapest.</i> Auszug des am 19. Januar 1925 gehaltenen Antrittsvortrags, von dem Ehrenmitglied Alois Hauszmann	34
<i>Széchenyi und das ungarische Verkehrswesen.</i> Aus dem am 23. Februar 1925 gehaltenen Vortrag des korresp. Mitglieds Cor- nelius Zelovich	50
Ausschussberichte über die Preiszuerkennungen	59
1. Bericht über den Kóczán-Preis. (Vorgetragen von dem korresp. Mitgl. Edmund Jakab)	59
2. Bericht über den Vojnits-Preis. (Vorgetragen von Aladár Zlinszky, korresp. Mitgl.)	64
Die mit dem Wodianer-Preis der Ungar. Akad. der Wissenschaften ausgezeichneten, bzw. dem Herrn Minister für Kultus und Unterricht zur Anerkennung vorgeschlagenen Lehrer	73
Neuausgaben der Ungar. Akad. der Wissenschaften	74
Forgesetztes Verzeichnis der Schenkungen an die Ungar. Akad. der Wissenschaften	74
Kassenbericht der. Ungar. Akad. der Wissenschaften vom Jahre 1924	75
Kostenanschlag des Ungarischen Historischen Instituts zu Rom für das Etatsjahr 1924/25	90
Nekrologe	90
Bericht über die akademischen Wahlen	97
I. LXXXV. Feierliche Generalsitzung der Ung. Akademie der Wis- senschaften zum Andenken Maurus Jókai's	99
1. Eröffnungsrede des Präsidenten und Direktorial- und Ehren- mitglieds Albert v. Berzeviczy	99
2. Jókai's dichterische und nationale Bedeutung, von Ladislaus Négyesy, ord. Mitglied der Akademie	106
II. Festsitzung zum Andenken an die hundertste Jahreswende des Erscheinens von «Zalán futása»	126

	Seite
1. Eröffnungsrede des Präsidenten und Direktorial- und Ehrenmitglieds Albert v. Berzeviczy	126
2. Festvortrag von Elemér Császár, ord. Mitgl. der Akad.	127
III. Berichte über die Preisuerkennungen	148
1. Bericht über den Grossen Preis der Akademie und den Marczibányi-Preis	148
2. Bericht über die Zuerkennung der Zinsen der Baron Sigmund Kornfeld-Stiftung für das Jahr 1925	165
3. Bericht über den von Michael Kugler gestifteten Eugen Rákosi-Preis	167
4. Bericht über den Samuel Kölber-Preis vom Jahre 1924	170
5. Bericht über den Friedrich Riedl-Preis	170
6. Bericht über den Gorove-Preis	172
7. Bericht über den aus der Andreas Fáy-Stiftung des Pester ersten vaterländischen Sparcassa-Vereins ausgeschriebenen Preis	175
8. Bericht über den aus der Széchenyi-Stiftung der Ungarischen Handels-Halle ausgeschriebenen Preis	178
9. Bericht über die auf die 2. offene Preisaufgabe — ausgeschriebenen aus der Schenkung der Redaktion der Pesti Tözsde — eingesandte Arbeit	179
10. Bericht über die auf die 1. Preisaufgabe — ausgeschriebenen aus der Schenkung der Redaktion der Pesti Tözsde — eingesandte Arbeit	180
11. Bericht über die Körössy-Preisauflage	183
IV. Die Preisausschriften der Ungar. Akademie der Wissenschaften	185
V. LXXXV. Generalsitzung	189
VI. Festreden. 1. Rede des Herrn Präsidenten und Direktorial- und Ehrenmitglieds Albert v. Berzeviczy auf der am 6. September 1925 zum Andenken Emerich Madách's und Koloman Mikszáth's stattgefundenen Festsitzung des Comitats Nógrád, 195. 2. Vor dem Denkmal Gvadányi's. Festrede bei der Enthüllung des Gvadányi-Denkmal's in Rudabánya am 20. August 1925, 197. — 3. Begrüssung im Namen der Ungar. Akademie der Wissenschaften anlässlich der 50-sten Jahreswende der Künstlerlaufbahn Karl Mihályfi's, im Nationaltheater am 23. April 1925.	204
VII. Die hundertste Jahreswende der Gründung der Ungar. Akademie der Wissenschaften	205
VIII. Die den ausländischen Akademien gesandte Einladung zur Centenarfeier	206
IX. Der am 9. März 1925 gehaltene Antrittsvortrag des Ehrenmitglieds Julius Vargha	207
X. Kostenanschlag	216
XI. Neuauflagen der Ungar. Akademie der Wissenschaften	220
XII. Fortgesetztes Verzeichnis der Schenkungen an die Ungar. Akademie der Wissenschaften	221
XIII. Geschäftsordnung der aus den Beiträgen mehrerer Aktiengesellschaften zustande gekommenen Johann Serbán-Stiftung	221
XIV. Begrüssungsreden des Klassenvorstandes Géza Némethy anlässlich der in der I. Klasse gehaltenen Antrittsvorträge: 1. An das korresp. Mitglied Edmund Jakab am 13. Oktober 1924, 223. — 2. An das ord. Mitglied Ludwig Dézsi am 10. November 1924, 224. — 3. An das korresp. Mitglied Ludwig Kéky am 9. Februar 1925, 225. — 4. An das Ehrenmitglied Julius Vargha am 9. März 1925.	226
XV. Nekrologe	228

SOMMAIRE.

	Page
Membres internes de l'Académie	1
Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, m. hon., président (Séance solennelle, le 26 janvier 1925)	5
Discours de M. A. de Berzeviczy, délégué de l'Académie Hongroise et de la Société Kisfaludy, à la fête Jókai du comitat Pest (13 janvier 1925)	6
Les séances de l'Académie en 1924	7
Les travaux de la Commission du Dictionnaire de la langue Hon- groise en 1924	9
Les travaux de la Commission historique en 1924	11
B. Jankovich, membre correspondant: L'inflation et valeur monétaire. Les expériences des dernières dix années. (Extrait du mé- moire présenté à la 2 ^{me} classe de l'Académie, le 15 déc. 1924)	12
Fr. Badics: Contributions aux sources de la tragédie «Bánk Bán». (Extrait du mémoire présenté à la 1 ^{re} classe de l'Académie, le 5 janvier 1925)	16
J. Lukinich m. c.: Les négociations de paix à Szatmár et le tsar Pierre le Grand (Extrait du mémoire présenté à la 2 ^{me} classe de l'Académie le 12 janvier 1925)	20
A. Hauszmann m. hon.: Contributions à l'histoire de l'architecture à Budapest (extrait du mémoire présenté à l'Académie, le 19 janvier 1925)	34
K. Zelovich m. c.: Le comte Széchenyi et les voies de communica- tion en Hongrie (Extrait du mémoire présenté à l'Académie, le 23 février 1925)	50
Rapports des commissions:	
1. Ó. Jakab: Prix Kóczán	59
2. A. Zlinszky: Prix Vojnits	64
3. Fondation Wodianer. 1. Les maîtres d'école récompensés par l'Académie du revenu annuel de la fondation. 2. Les maîtres d'école recommandés au Ministre de l'Instruction Publique à mention honorifique	73
Nouvelles publications de l'Académie	74
Liste des dons offerts à l'Académie (suite)	74
Les financières de l'Académie en 1924	75
Budget de l'Institut Historique Hongrois à Rome pour l'année bud- gétaire 1924/1925	90
Nécrologues	90
Elections	97
I. LXXXV ^e séance publique solennelle de l'Académie Hongroise des Sciences à l'occasion du centenaire de Maurice Jókai	99
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, membre hono- raire, président de l'Académie	99
2. L. Négyesy: La valeur poétique et nationale de Jókai	106
II. Séance solennelle. Le centenaire de l'épopée «Zalán futása»	126
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, membre hono- raire, président de l'Académie	126
2. Conférence de M. E. Császár, m. o.	127
III. Rapports sur les prix de l'Académie:	148
1. Grand prix et prix Marczibányi	148
2. Décernement du revenu annuel de la fondation baron Kornfeld (l'année 1925)	165

	Page
3. Le prix Rákosi, fondé par M. Kugler	167
4. Prix Sámuel-Kölber pour 1924	170
5. Prix Fr. Riedl	170
6. Prix Gorove	172
7. Décernement du prix Fáy András, fondé par le «Pesti Első Hazai Takarékpénztár Egyesület»	175
8. Décernement du revenu annuel de la fondation «Széchenyi» du Magyar Kereskedelmi Csarnok	178
9. Prix de la rédaction du «Pesti Tőzsde». Rapport sur le mémoire envoyé du 2 ^{me} concours	179
10. Prix de la rédaction du «Pesti Tőzsde». Rapport sur le mémoire envoyé au 1 ^{er} concours	180
11. Prix Körössy	183
IV. Concours de l'Académie	185
V. LXXXV ^{ème} séance solennelle	189
VI. Discours. I. Discours de M. A. de Berzeviczy, le 6 sept. 1925 à Balassagyarmat, à la fête commémorative de Imre Madách et de K. Mikszáth, 195. — II. Devant la statue de Gvadányi. Discours à l'inauguration de la statue de Gvadányi, à Rudabánya, le 20 août 1925. Discours de M. E. Császár, m. o., 197. — III. Adresse de l'Académie à M. Károly Mihályfi, à l'occasion du cinquantenaire de sa carrière d'artiste (le 23 avril 1925, dans le Théâtre National). Discours de M. Z. Ferenczi, m. o.	204
VII. Le centenaire de l'Académie Hongroise des Sciences	205
VIII. Invitation des Académies étrangères à la fête du centenaire de l'Académie Hongroise	206
IX. Réception de M. Gyula Vargha, m. hon. (9 mars 1925)	207
X. Budget	216
XI. Nouvelles publications de l'Académie	220
XII. La liste des dons offerts à l'Académie (suite)	221
XIII. Les statuts de la fondation «János Serbán», offerte par plu- sieurs Sociétés d'actionnaires	221
XIV. Discours de réception de M. Géza Némethy, président de la 1 ^{ère} classe de l'Académie. I. À Ödön Jakab, m. corr. (le 13 oct. 1924), 223. — II. À Lajos Dézsi, m. tit. (le 10 nov. 1924), 224. — III. À Lajos Kéký, m. corr. (le 9 févr. 1925), 225. — IV. À Gyula Vargha, m. hon. (le 9 mars 1925)	226
XV. Nécrologues	228

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVI. KÖTET.

1925 október—november.

10—11. FÜZET.

A M. Tud. Akadémia alapításának százados ünnepe.

I. Berzeviczy Albert ig. és t. tag elnöki megnyitó beszéde.

Főméltóságú Kormányzó Úr!
Királyi Fenségek!
Mélyen tisztelt Ünneplő Gyülekezet!

Ma száz éve öltött az Akadémiánk megalapítására irányuló törekvés a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István nemes elhatározása s megnyilatkozása által határozott és végleges alakot. A létesítését kimondó törvény két évvel később szentesített, a szervezés öt évvel később nyert befejezést, amikor az Akadémia munkássága is megindult, de mi szokva vagyunk — és pedig helyesen — ezt a korábbi időpontot tekinteni az Akadémia születése napjának, annál inkább, mert így még szorosabban csatoljuk Akadémiánk történetét a Széchenyi dicső nevéhez.

Összes ülésünk már 1924 januárius 28-án elhatározta, hogy ezt az évnapot ünnepiesen fogja megülni, és pedig nem csupán egyetlen ünnepély ihletes, de gyorsan múló perceivel, hanem egy sorozatával az előadásoknak, melyek Akadémiánk száz éves működésének minden ágát egyenkint fölkarolják és megismertetik s melyeket összegyűjtve fogunk kiadni, hogy így százéves tudományos munkásságunkról a nemzetnek lelkiismeretesen beszámoljunk.

Már eddig, a jelen év folyamában több akadémiai ülésen hallottunk előadásokat, melyek az Akadémiánk történetével válhatatlanul összeforrt nagy férfú korszakos működésének különböző oldalaival s alapítói tétével is foglalkoztak. Megbízást adtunk arra leghivatottabb tagtársainknak, hogy mutassák ki intézetünk hatását a lefolyt évszázad alatt külön-külön a magyar nyelvtudomány, a magyar irodalom és költészet, a classica philologia, a képzőművészet és művészettörténet, a zeneművészet és zeneirodalom, a történettudományok, a jog- és államtudományok, a közgazdaságtan és

pénzügytan, a közgazdasági és pénzügyi politika, a statisztika, a philosophiai tudományok. a földrajz, a biológiai és orvosi tudományok, a növénytan, zoológia, ásványtan, földtan, a műszaki tudományok, a fizika, matematika és kémia, a mezőgazdasági és erdőgazdasági tudományok fejlődésére. Ez ismertetések első ketteje mai ünnepi gyűlésünkön kerül bemutatásra.

Mai ünnepi gyűlésünk bevezetéseiül megkoszorúztuk gróf Széchenyi István cenki sírját, soproni és budapesti szobrát, úgyszintén koszorút helyeztünk az Akadémiánk megalapítása körül halhatatlanul érdemesült József nádor emléksobrára.

Mai ünnepi közülésünkre meghívtuk Magyarország főméltóságú kormányzóját, nemzetgyűlését és kormányát, a Magyarországon honos fenséges kir. hercegeket és hercegnöket, az ország összes magas egyházi, katonai és polgári méltóságviselőit; meghívtuk továbbá tudományos intézeteinket és társulatainkat és meghívtuk a külföld mindazon társintézeteit, fenhatóságokkal együtt, melyeknél jogosan föltételezhettük, hogy meghívásunkat szívesen fogadják s az ünnepélyünkről kiküldés alakjában megemlékezett nemzetek itteni hivatalos képviselőit is.

Szerencsém van jelenteni, hogy a meghívásunknak megfelelő a következő külföldi tudományos intézetek küldtek ünnepélyünkre megbízottakat: ¹ Németországból a berlini tud. Akadémia képviselőiben eljött dr. Max Rubner titk. tanácsos, tanár, a göttingai tudományos Társulat képviselőiben dr. Hans Stille tanár, a müncheni tud. Akadémia és a német Akadémia képviselőiben dr. Eduard Schwartz, titk. tanácsos, tanár és a lipcei tud. Akadémia képviselőiben dr. Philipp August Becker tanár. Ausztriából dr. Emil Schneider szövetségi közoktatásügyi miniszter és dr. Oswald Redlich udv. tanácsos, tanár, a bécsi tud. Akadémia elnöke. Bolgárországból a sofiai tud. Akadémia képviselőiben dr. Schischmanoff tanár, volt közokt. miniszter. Esztországból Hugó Rahamági tanár, vallás- és közoktatásügyi miniszter. Finnországból Emil Setälä tanár, közokt. miniszter és dr. Yrjö Wichmann tanár, a finn Akadémia elnöke. Franciaországból mint a kormány és az Akadémiák képviselői megjelentek: Georges Charles Lecomte, az Academie Française tagja, Jean Perrin, Gust. Adolfe Fougères és Raymond Thamin tanárok, az Institut többi Akadémiáinak tagjai. Végül Lengyelországból Jean

¹ A diplomatiái szokásnak megfelelően az országokat francia betűrend szerint sorakoztatjuk.

Michel Rozwadowszky tanár, a lengyel Akadémia elnöke és Jean Dabrowsky tanár, ugyanazon Akadémia tagja.

A távolmaradottak közül meghívásunkra már eddig is többen szívélyes üdvözlettel válaszoltak.

Akadémiánk nevében szívem mélyéből fakadó hódoló tisztelettel üdvözlöm meghívásunkra megjelent magas vendégeinket; üdvözlöm meleg rokonszenvvel és örömmel a külföldi és hazai tudományos intézetek és társulatok érdemes képviselőit s különös elégtétellel emelem ki kiküldöttjeik általi megjelenését vagy levélbeli megemlékezését oly nemzeteknek is, amelyekkel a világháború alatt ellenséges lábon állottunk s amelyekkel most békésen összefogunk és egyetértünk a tudomány közös szolgálatában.

Mélyen Tisztelt Ünneplő Gyülekezet!

Az alapítás száz év előtt végbement tényét előzményeivel és körülményeivel együtt ismertetni fogja főtítkárunk mai rövidebb s később közzéteendő terjedelmesebb jelentése s azt, főképp Széchenyi ténykedése szempontjából, az Akadémia megbízásából már egyszer részletesen leírta néhai Szász Károly társunk, a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmából 1880-ban megjelent «Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása» című könyvében. Megnyitó szózatomban keretében nem lehet föladatomban Akadémiánknak bármi rövidre fogott történetét adni, csupán néhány különösen jellemző vagy emlékezetes vonás és tény említésére szorítkozom.

Széchenyi szemei előtt, mikor az alapítást megindította, kétségkívül elsősorban nyelvemelő intézet létesítése lebegett; ezt a szempontot domborította ő ki s védelmezte az ellenkező felfogással szemben elnöki beszédeiben is és e szempontot Akadémiánk közel száz éves működésében soha szem elől nem tévesztette. Azonban, hogy már az első szervezéskor, az alapítókkal egyetértve az összes tudományágak, sőt a szépirodalomnak felkarolása is tervbe volt véve, mutatja az alapításról szóló 1825—27-iki XI. t.-cikk, mely «a honni nyelvnek nem csak terjesztéséről, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kimíveltetéséről» mint feladatról szól; mutatja, hogy már az első szervezet, vagyis alapszabály hat tudományosztályt ölelt fel, és pedig a nyelvtudományt, filozófiát, történetírást, matematikát, törvénytudományt és természettudományt s hogy már az első szervezéskor a nyelvtudományi és egyéb szakosztályokba összes akkor működött nagy költőink: Kisfaludy

Károly és Sándor, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel és Kazinczy Ferenc beválasztattak.

Ennek az eredeti tervnek megfelelően — bár utóbb egyszerűsített, három osztályra szorítkozó szervezettel — Akadémiánk igyekezett a tudományok összes ágait magyar nyelven minden rendelkezésére álló eszközzel művelni és fejleszteni, az egyes tagjaitól eszközölt kutatások, kísérletek és tanulmányok eredményeinek bemutatásával és megismeretetésével, jutalmak kitűzésével és osztásával, kiküldésekkel és megbízásokkal, tudományos vállalkozások támogatásával s főképp oly művek, különösen forrásművek kiadásával, melyeknek közzététele a magánvállalkozástól nem várható. A szépirodalom terén Akadémiánk munkássága szükségszerűen csak pályázatokra és bírálatokra szorítkozhatott s e téren számos alapítói rendelkezés lelkiismeretes végrehajtása közben csak nagyon is éreznünk kellett az idők és viszonyok változását, amely magával hozza, hogy mai nap nyílt pályázatok nagyobb irodalmi becsű alkotások feltűnését alig eredményezhetik, sőt inkább csak illetéktelen próbálkozások elbírálásának terhét hárítják Akadémiánkra: miért is a pályázati eljárásnak az alapítók szándékának tiszteletben tartásával való módosítása annál inkább kell, hogy gondoskodásunk tárgya legyen, mert a régi alapítványok jövedelmeinek elértéktelenedése következtében az Akadémia ügyis egyéb anyagi eszközeit kénytelen a kiszolgáltatandó jutalmak kiegészítésére fordítani.

Tudós társaságunk mindig teljes tudatában volt és van annak, hogy a tudomány az emberiség közjava, melynek előmozdítása az összes művelt nemzetek közös feladata s versengő, egyúttal egyetértő közreműködésüket igényli. Ezért mindig és minden szakban igyekeztünk figyelemmel kísérni a társnemzetek tudományos működését, velük összeköttetést tartani fenn s a mi saját tudományos eredményeinket — amennyire nyelvünk elszigeteltsége és korlátolt anyagi eszközeink megengedték — velük közölni. A világháború kitöréseig az Akadémiák nemzetközi szövetsége is — melynek tagjai voltunk — jó szolgálatot tett e téren; legújában a Nemzetek Szövetségének védpajzsa alatt a tudományos együttműködés céljából nemzetközi bizottság alakult, mellyel mi is azonnal összeköttetésbe léptünk, s melynek fölhívására Akadémiánk vezetése alatt megalakult a szellemi együttműködés magyar nemzeti bizottsága is; azonban e szervezet gyakorlatilag inkább a háború következtében elszegényedett nemzeteknek — melyek közé tartozunk, sajnos, mi is —

a tudományos munkásság eszközeivel való könnyebb ellátása által lesz hivatva érvényesülni.

Mig így Akadémiánk soha szem elől nem tévesztette a tudomány nemzetközi jellegét és vonatkozásait, mindenkor tisztában volt aziránt — s erre alapítóinak szándéka is kötelezte, — hogy neki első és főfeladata a tudományt nemcsak magyar nyelven művelni és terjeszteni, hanem összes magyar vonatkozásaiban ki is építeni. Művelni és fejleszteni nyelvünket, gyarapítani és — amennyire lehet — irányítani irodalmunkat, előbbre vinni nemzetünk történetének valódi megismerését, nemcsak történelmi művek útján, hanem főleg e megismerés kútforrásainak felkutatása s hozzáférhetővé tétele által; megismerni és megismertetni népünk sajátosságait, a magyar föld kincseit, természeti világunkat s mindazt, amit e földön bírunk. Elsősorban ez az, amit nemzetünk tőlünk joggal vár, amit alapítóink célul eléánkbe tűztek s aminek teljesítése által az emberiség tudományos közérdekének is a legértékesebb s egyedül csak tőlünk várható szolgálatot teszszük.

Tudós társaságunk megalakulása után s alig, hogy a múlt század negyvenes éveinek nagy nemzeti fellendülése munkásságában érvényesülhetett, ránk szakadt az uralkodóházzal és Ausztriával való súlyos összeütközés 1848-ban s annak következményeképpen a szabadságharc, annak leveretése után pedig a másfél évtizeden át tartott önkényuralom. 1848 és 49-ben Akadémiánk hosszú időn át egészen szünetelni volt kénytelen, azután pedig egész 1858 végeig működése csak szűkkörű, tisztán tudományos jellegű előadások megtartására szorítkozott; önkormányzatának felfüggesztése miatt választásokat nem eszközölhetett, magát ki nem egészíthette s így már úgyszólván kihálási állományra volt helyezve, midőn végre Széchenyi emlékezetes tiltakozó felszólalása s a Deák Ferenc jogvédő munkássága után Akadémiánknak legalább magyarságát megóvva, erősen kormánygyámkodás alá helyezett önkormányzattal a tagválasztó nagygyűlést újból megtarthatta, mely alkalommal tudományunk és irodalmunk jeleseinek hosszú fényes sora vonult be tudós társaságunkba.

Az újra ébredett Akadémia csakhamar megmutatta, hogy a nemzettel érez, midőn 1859-ben a Kazinczy születésének századik évfordulója alkalmával a nagy nemzeti apostol emléke ünneplésének megindításával erős lökést adott az általános nemzeti ébredésnek. Viszont a nemzet megmutatta, hogy Akadémiájával együtt érez, midőn akkori

elnökünk, gróf Dessewffy Emil lelkes fölhívására a közadakozások oly bőségesen folytak be, hogy már 1865 őszén lehetővé vált ezt a fényes palotát felavatni, melynek csak e teremben látható monumentális festői díszje való későbbi időből, a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiből, Trefort és br. Eötvös Loránd elnöksége idejéből.

A visszavivott alkotmányosság immár saját házában elhelyezkedett Akadémiánknak termékeny és dúsan virágzó korszakát nyitotta meg, mely a legszebb kilátásokat nyújtotta a jövőre nézve, midőn a ránk kényszerített és szerencsétlenül végződött háború nemcsak óriási pénz- és véráldozatot követelt a nemzetől, hanem okozója lett annak, hogy hazánk ezredéves birtokterületének kétharmadát elragadták tőlünk.

A magyar nemzetből sohasem lesz kiírtható az a meggyőződés, hogy országának ez a kíméletlen megcsonkítása igazságtalan és az illető országrészek, sőt az európai közjó szempontjából is helytelen és káros volt. A magyar nemzet soha sem fog lemondani a reményről, hogy a jobb belátás felülkerekedése volt ellenségei nagyobb részét is meg fogja győzni annak szükségességéről, hogy a hazánkon elkövetett igazságtalanságot minél nagyobb mértékben jóvátegyék. De egyáltalán nem rendelkezvén erővel arra, hogy sanyarú helyzetünket magunk változtassuk meg, lassú felvilágosító munkára kell szorítkoznunk és egyelőre be kell rendezkednünk a nekünk meghagyott területen a békés, termékeny munkásságra tudományos téren is, számítva arra, hogy a jelenlegi feszültség enyhültével legalább a szellemi együttműködés elszakadt véreinkkel tudományunk, irodalmunk javára mind kevesebb nehézségekbe fog ütközni.

A politikai összeomlással egyidejűleg bekövetkezett súlyos gazdasági válság Akadémiánkra is egész terhével ránehezedett. Vagyona túlnyomó része kötött jövedelmezőségű értékpapirokból, több mint 2 millió aranykorona erejéig hazafias köteleességből szerzett hadi kölcsönkötvényekből állván, jövedelmének ez a része pénzértékünk katastróphalis hanyatlásával majdnem megsemmisült; s miután ugyanakkor és ugyanazon okokból bekövetkezett a papir- és a nyomdaárak óriási emelkedése, az Akadémia az elé a helyzet elé volt állítva, hogy bevételei alig fedezhették az általános drágaság miatt szintén lényegesen emelkedett személyi és házi kiadásait s tulajdonképpen tudományos célokra, nevezetesen könyv- és folyóiratkiadásokra, valamint könyvtára gyarapítására eszközei egyáltalán nem maradtak.

Ebben a minden előbbinél súlyosabb válságában Akadémiánknak segítségére jött az állam és a társadalom.

A magyar nemzet törhetetlen életerejének és élni akarásának talán valamennyi közt legfényesebb bizonyossága, hogy akkor, mikor hazánk ezer sebből vérzett, mikor a ránk rótt kötelezettségek teljesítése s állami életünk fentartása ügyis majdnem elviselhetetlen terhekkel sujtotta az adózó polgárokat, a magyar állam legfőbb tudományos intézetét bukni nem hagyta, annak a munkássága folytatására legszükségesebb anyagi eszközöket megadta. E tekintetben kedves kötelességem ebben az ünnepélyes órában megemlékezni a nemzetgyűlésnek és a jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak Akadémiánk e megmentése körül szerzett elévülhetetlen érdemeiről. Az állam segítő akciója két irányban érvényesült: törvény alapján államszolgálatba fogadta az Akadémia összes tisztviselőit és altiszteit, — nem értve ezek alatt természetesen az akadémikusok által ellátott akadémiai tisztségeket, — miáltal a személyi kiadások legterhesebb részének gondjától szabadultunk; és a tényleges pénzürtéket legalább megközelítő arányban emelte az Akadémiának szabad rendelkezésére álló állami javadalmat.

De nem feledkezett meg az Akadémiáról a magyar társadalom sem. A nélkül, hogy bárkihez kéréssel fordultunk, a nélkül, hogy gyűjtést rendeztünk vagy propagandát indítottunk volna, teljesen önkénytesen, szinte sugallatszerűen, mintegy öt évvel ezelőtt megindult az adakozás az Akadémiára s szinte lavinaszerű növekvéssel máig másfél milliárd koronára menő összeget eredményezett.

Ez összegnek a valódi érték szerinti számbavétele nehéz, mert egybegyűlésének kivált első két éve összeesett pénzürtékünk föltartóztathatatlan hanyatlásával, úgy hogy a befolyt összegek ma értékelve nem adnak helyes fogalmat befolyásuk idejében fennállott értékükről; az akkori kisebb összegek a valóságban sokkalta nagyobbak voltak a mostani nagyoknál.

El nem mulaszthatom megemlíteni, hogy e segítőactio megindítója két férfiú volt, az egyik gazdasági életünknek egy azóta már elhunyt érdemes veteránja; id. Pekár Imre, a másik főnemességünknek egy nagyreményű sarja; herceg Esterházy Pál. Mint ahogy már e kezdet társadalmi életünknek úgyszólván két sarkpontját kapcsolta össze, úgy az adakozások menete mind máig társadalmunk egészének, legkülönbözőbb köreinek az Akadémia iránti érdeklődésről tett tanúságot, nekünk azt a megnyugtató tudatot nyújtva,

hogy magyar közönségünk a legnehezebb viszonyokkal elszántan küzdő Akadémiától bizalmát, szeretetét meg nem vonta. Éppen a mai ünnepély alkalmából öröömre és büszkeségemre szolgál kiemelhetni, hogy a legnagyobb magyar nemzetsége, a Széchenyiek, siettek hozzájuk méltó részt venni az adakozásokban ismételt, tekintélyes, legújabban ismét 200 millióval szaporított adományok által. Mint a legújabban befolyt legnagyobb adományok nyújtóit tartozom fölemlíteni b. Kornfeld Móricot, ki egymaga 450 millióval volt intézetünk segítségére és a Salgótarjáni Kőszénbánya Társaságot, mely nagynevű elhunyt elnöke, Chorin Ferenc emlékére Akadémiánknál félmilliárdos alapítványt tett.

Hazánk pénzügyi és közgazdasági viszonyainak most már biztosan remélhető megszilárdulása, azt hiszem, megengedi azt, hogy nem esve az ünnepi hangulattal járó optimizmusba, kifejezzem azt a meggyőződésemet, hogy Akadémiánk a magyar állam és a magyar társadalom segítségével immár leküzdte legveszedelmesebb válságát s ha az eddigi támogatás el nem lankad, ha a mi részünkről nem fog hiányozni a segítséges körültekintés, mérséklet és óvatosság, most már fennakadás nélkül fog tovább haladni azon az úton, melyet nagy alapítói száz év előtt számára kijelöltek.

E nemzet hálóját azok iránt a nagy alapítók iránt, kiknek emlékére gyűltünk ma össze, legnemesebben azzal fogja tanusítani, ha ők soraiban mindig fognak méltó utódokat találni.

Ezzel megnyitom az Akadémia ünnepi emlékülését.

II. Balogh Jenő főtitkár beszéde.

Mélyen tisztelt Ünneplő Gyülekezet!

Száz évvel ezelőtt, ugyanebben az órában valóra vált szép ábrándja néhány úttörőnek, akik a tudományoknak magyar nyelven műveléséért sóvárogtak.

Mindaz, ami földi volt belőlük, régóta porlad. Sokan közülök a magyar hazától elszakított földben, mások jelentelen sirban nyugsznak.

De boldogabb utódok buzdítására a Legnagyobb Magyar példaadása nyomán *a magyar nemzet akaratóból* óhajuk megvalósult és méltó dolog, hogy amikor ma kötelességem egy-két percre visszaidézni alapításunk történetét, az ő halhatatlan szellemüket is invocáljam.

Sokan vannak! A Magyar Athenás szerzője, alig ismert erdélyi lelkész, *Bod Péter* kívánta először 169 évvel ezelőtt:

«Igen jó volna tudós emberekből álló Magyar Társaságot felállítani». Azután Mária Terézia királynő daliás testőre *Bessenyei György*, a kiváló szerzetesek *Kreskay Imre* és *Horányi Elek*, kitünő tudósok: a magyar nyelvtudomány megalapítója *Révai Miklós*, a történetíró *Fejér György*, az esztétika professzora *Schedius Lajos*, világlátott, nagyműveltségű főurak *gr. Széchenyi Ferenc* és *gr. Teleki László*, a buzgó gyűjtő *Jankovich Miklós*, Erdélyben pedig *Aranka György*, a kir. tábla ülnöke és *Döbrentei Gábor* fáradoztak vagy írtak a Magyar Akadémia felállítása érdekében.

I. A Legnagyobb Magyarinak történelmi tette előtt ez ügyben legtöbbet, legrendszerezesebben és leginkább célra-vezető módon dolgozott Bessenyei György. Ő állította fel azt a helyes tételt: «Ha a nemzet úgy akarja, fundálhat egy Magyar Társaságot, amely néki mindig magyarul írna. Be dicsőséges dolog lenne!» Bessenyei dolgozta ki az első részletes szervezetet; 1779-ben hat társával együtt Pesten megalakította «a *Hazafiai Magyar Társaságot*» és e tárgyban az ország főrendeihez «*Buzgó Szózatot*» intézett. Ezt Révai Miklós 1790-ben mások támogatásával kinyomatta, majd latin nyelvre lefordította, átadta Sándor főherceg nádornak és buzgólkodott, agitált az eszme megvalósítása érdekében.

Gróf Széchenyi Ferenc 1790 októberben e tárgyban tanácskozássra lakásán több követet, főrendet és írók hívott össze.

E törekvéseknek csak a törvénytárban maradt két szerény emléke.

A történelmi jelentőségű 1790. évi országgyűlésen «a *fokozatosan felállítandó*» Akadémia tervét a tudományos bizottság elé utalták (LXVII. t.-c.), az 1808. évi VIII. t.-c. pedig addig is, «amíg egy tudományos társaság alakítására nézve egy következő országgyűlésen sürgősen intézkedni lehetne» a magyar nyelv ügyét a nádor figyelmébe ajánlotta.

A közbejött világtörténelmi események meggátolták a terv keresztülvitelét.

Erdélyben Aranka György alakított «Nyelvmívelő Társaságot», törvénycikket is hoztak, de ez *nem* nyert szentesítést.

Gr. Teleki László magyar és német nyelvű munkáltaiban már olyan Tudós Társaságot kívánt, amely művelje a magyar nyelvet és minden tudományt magyar nyelven. A kivitel részleteinek kifejtésére pályadíjat is tűzött ki.

Marczibányi István tudományos munkák jutalmazására nagyobb alapítványt tett és a pályakérdések kitűzését és a döntést a Magyar Nemzeti Múzeumra bízta.

II. Gondviselésszerű, hogy időközben *gr. Széchenyi István* «annyi háborúi és külföldi tapasztalatai» után, hazájába visszatérve, itthon *évekig* alapos tanulmányokat végzett és 1819 óta, — amint a világ egyik legcsodálatosabb könyvéből: *Naplói*-ből kitűnik, nagy ethikai átalakuláson ment keresztül.

Felismerte *küldetését*, elhatározta, hogy «ha más nem, ő a szerény körben munkálkodó lovaskapitány» fogja ezt a szegény nemzetet elmaradottságából kiemelni. Mivel «lelkében kiolthatatlanul égett a vágy, hogy hazájának használjon», tanácskozott barátaival: «min kellene kezdeni?» és e tanácskozásuk alapján még *mielőtt* az Országgyűlésre ment volna, «eltökéltett szándéka» volt: «egy Magyar Tudós Társaságot projektumba hozni és ahoz tetemesen áldozni.» (1830 január 30-ról írt levele Felsőbüki Nagy Pálhoz, *gr. Széchenyi István levelei* I. 142—43 l.)

Addig is az 1825 szept. havára az ősi magyar koronázó városba, Pozsonyba összehívott Országgyűlés tárgyalásait szorgalmasan látogatta és a tanácskozásokat figyelemmel kísérte.

Az 1825 nov. 2-án és 3-án tartott kerületi ülésben a magyar nyelv és a hazai nyelven oktatás ügyében folyt tanácskozások során többen: *Kolosváry Miklós* Győr, *Máriássy István* Gömör, *Takács Gáspár* Pozsony, *Comáromy István* Abauj és *gr. Dessewffy József* Szabolcs követei kívánták a Magyar Tudós Társaság felállítását és *Felsőbüki Nagy Pál*, aki e két napon négy ízben szólalt fel, negyedik beszédét azzal végezte, hogy a Tudós Társaság szükséges volna, de az óhajtott szándék azért maradt teljesítés nélkül, mert «az Ország nagyjai» nem hoznak áldozatokat a nemzet javáért és dicséért.

Ez az általánosságban tartott szemrehányás bírta reá a hallgatóság soraiban több barátjával együtt jelen volt *gr. Széchenyi Istvánt*, hogy nyomban megvalósítsa korábbi elhatározását.

Amíg a barsi követ beszélt, Széchenyi az elnökhöz ment és engedelmet kért, hogy habár nem tagja a kerületi ülésnek, felszólalhasson. Mikor a szót megkapta és «az óráéppen 11-et ütött», Széchenyi a tanácskozó asztalhoz közeledett és amint az egyik tanú írja, «spártai rövidséggel» kijelentette, hogy «*már ezelőtt eltökéltett szándékához képest*»

egyesztendei összes jövedelmét áldozza «oly Nemzeti Tudományos Intézet» felállítására, amely előmozdítsa a nemzeti nyelvnek legközönségesebb elterjedését és tökéletesedését és ezzel a tudományoknak és mesterműveknek a nyelv által leendő mind szélesebb kiművelését (az 1825 nov. 8-áról keltezett ajánlott levél fogalmazása).

Pár perc múlva *Vay Ábrahám* Borsodmegye követe és alispánja 8000 pengő frt-ot; *gr. Andrássy György* Tolnam. követe 10,000 p. frt-ot; végre a hallgatóság közt szintén jelen volt *gr. Károlyi György* évenként 1000 p. frt-ot; és ha a katonai tudományokat is magyar nyelven művelő Magyar Akadémia állíttatik fel, minden jószágainak esztendei fele jövedelmét ajánlotta fel.

A négy első alapítóhoz rövid idő alatt többen csatlakoztak, különösen József főherceg nádor ő fensége is 10,000 p. frt-ot ajánlott fel és az első alapítók kérelmére kijelentette, hogy hajlandó lesz elvállalni a felállítandó Társaság pártfogói tisztét.

III. 1825 előtt volt elég «jámbor szándék» «buzgó esdeklés», emlékirat és tervezet de *hiányzott* a nemzet akarata, amit Bessenyei már félszázad előtt mély értelemmel szükségeseznek jelzett, és nem voltak meg az anyagi eszközök.

Gr. Széchenyi István nagy példátadó tette elhárította a főakadályokat. Még sok nehézséget kellett leküzdeni, többen így a kamarai elnök (*gr. Zichy Károly*) is ellenezték a tervet, de végre egy év múlva leérkezett a királyi jóváhagyás és megalkottatott az 1827: XI. t.-c., amely az Akadémia felállítását elrendelte. Azután Széchenyinek sokat kellett még fáradoznia, hogy az eszmét életre is hozza, végre 1831-ben Társaságunk megkezdte munkásságát.

Kelet népe című remek könyvében 1841. kiad. 26. l. írta a Legnagyobb Magyar: «semmit sem tettem rögtönzéseként vagy pillanati felhevülés következtében de . . . minden tetteim . . . egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleményei. Vérem meggondolatlanul . . . soha el nem ragadott; 's pedig, mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelességérzés utáni elszántságbul».

Bizonyos, hogy Széchenyi nem a kerületi ülésen elhangzott beszédek következtében, hanem már sokkal előbb elhatározta, hogy áldozni fog az Akadémia megalapításáért, mert lángszével felismerte, hogy a nemzeti nyelv és a tudományoknak hazai nyelven művelése fokozni fogja a nemzeti erőt és haladást és, hogy «a kiművelt emberfőkben nagy kincs rejlik».

Az ő áldozata nemcsak néhány írónak és tudósnek, de az egész nemzetnek javára vált; ez a százados évforduló tehát a nemzet ünnepe.

Gr. Széchenyi Istvánnak példát mutató tette és József nádor pártfogása nélkül az Akadémia akkor nem alakulhatott volna meg.

Az ő dicső nevük válthatatlanul összeforrt Társaságunk létével.

De ha visszagondolok a száz év előtti eseményekre, *sziklaszilárd* az a hitem, hogy mindaz, ami történt, *nem* a röpke muló percnak véletlen játéka.

A vaksötét magyar éjszakába akkor egy *fénysugár* világított be. Akik látták: joggal kiálthattak fel, «*Numen adest!*»

Az, akinek felséges nevét ebben az ünnepi órában is csak félve veszem fel, *jelt* adott arról, hogy *munkálni* kíván a *jobb* magyar jövődön, hogy százados *borura*, évtizedes dermedtségre *derű* fog következni. Az ő küldötte volt akkor Széchenyi is.

Ma benső kegyelettel gondolunk az első alapítók s a nagy pártfogó dicső emlékére és mindazokra, akik Akadémiánk felállításáért csendes munkával vagy nagy tettekkel áldoztak.

Ma elszáll gondolatunk Keletre, a pusztakovácsi elhagyott sírra is, amelyben Bessenyei György nyugszik. Megható, hogy a világ egyik legelső tudományos társaságának, az *Institut de France*-nak hivatalos küldöttei, — akik nagyon jól ismerik Bessenyei érdemeit és akadémiai törekvéseit, — jöttek közénk hódolni Bessenyei szellemének és üdvözölni az általa kezdeményezett M. Tud. Akadémiát.

Kegyelettel gondolunk az úttörőkre, de első sorban a Mindenható Istent illeti a dícséret és hálaadás!

Az Ő kegyelmes gondviselésének köszönjük, hogy az eszme *akkor* megvalósult, hogy Társaságunk két nagy nemzeti katasztrófa *után* fennmaradhatott, és hogy most újból dolgozik.

Az Ő áldó kegyelmét kérjük Akadémiánkra és egész hazánkra!

Még sok nehézséggel küzdünk, de az Úr Isten segédelmében bizva, mindhalálig, *rendületlenül* folytatni fogjuk munkánkat.

A M. T. Akadémia és a magyar nyelvtudomány.

Irta *Szinnyei József* ig. és r. tag.

1825. november 3-án a megvalósulás stádiumába lépett a Magyar Tudós Társaság, amelyért a lánglelkű RÉVAI MIKLÓS annyit küzdött, írásban és nyomtatásban terjesztve az eszmét, levelezgetve írotársaival, ide-oda utazva, hogy a befolyásos és a gazdag urak között pártfogókat és adakozókat keressen, folyamodványokat intézve a kormányhatóságokhoz és személyesen kérve magának az uralkodónak kegyes pártfogását is.

RÉVAI legfőképpen a magyar nyelv szabályozásának és fejlesztésének ügyét hordta a szíven, és az ő tudós társaságának is az lett volna első és főfeladata. Óhajtságával és törekvésével nem állott magában; benne volt az korának szellemében és átöröklődött a következő nemzedékre is. Abban az emlékezetes november 3-i kerületi ülésben is sok lelkes szó hangzott el a magyar nyelvnek nemcsak terjesztéséről vagyis jogaiiba való beiktatásáról, hanem műveléséről is, és SZÉCHENYI ISTVÁN gróf az ő nagy nemzeti ajándékát szintén oly intézet fölállítására ajánlotta föl, «amely a magyar nyelvet kifejti, amely azzal segíti honnosinknak magyarokká neveltetését.» (M. T. Akad. Évk. I. 48.) Az 1827. évi XI. törvénycikk is «a honni nyelv kimivelésére felállítandó tudós társaságról vagyis magyar akadémiáról» szól és bevezetésében azt mondja, hogy «a Karoknak és Rendeknek gondosságok a honni nyelvnek nemcsak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kimiveltetésére is» van intézve.

Tehát a magyar nyelv kimívelése vagyis szabályozása és fejlesztése volt az, amit a közóhaj legelső és legfőbb feladataul tűzött ki a Magyar Tudós Társaságnak. Az «alaprajz»-ban ki volt mondva, hogy «a Magyar Tudós Társaságnak egyedül csak az van téve céljává, hogy munkálódása által hazánkban a tudományok és szép művészségek honni nyelven miveltessenek, s viszont ezek által a nyelv maga csinosulást, fennséget és bővülést nyerjen», továbbá: «Mindenek előtt kötelessége e Társaságnak a honni nyelvet mivelní és gyarapítani.»

A Magyar Tudós Társaság hat «tudomány-osztály»-ának elseje a nyelvtudományi volt, de a nyelvművelésben vele együtt tevékenykedett a többi is.

A legsürgösebb szükségletek voltak: a helyesírás szabályainak megállapítása, az irodalmi nyelvet szabályozó nyelvtan és egy nagy szótár. Az első kettőben választani kellett a két nagy ellenfél, RÉVAI és VERSEGHY elvei között, s a Tudós Társaság minden habozás nélkül RÉVAI követőjévé szegődött. A *helyesírás szabályait* először 1831-ben tagjai számára állapította meg, de már a következő évben a közönség számára is közrebocsátotta. A szabályozó nyelvtan *A magyar nyelv rendszere* cím alatt először 1834-ben, másodszer javítva és bővítve 1847-ben jelent meg. Megindultak mindjárt kezdetben a Nagy Szótár előmunkálatai is. Főlszólították mind a hat osztály tagjait, hogy szedjék össze régiebb és újabb könyvekből tudományuk műszavait és adják be betűrendben; továbbá gyűjtsék — amennyire alkalmuk van — a tájszavakat s a városi és a falusi mesteremberek műszavait. Az előbbi gyűjtésre valamennyi rondes és levelező tag s néhány tiszteletbeli is vállalkozott, és közöttük 782 munkát osztottak ki földolgozásra. Határozatba ment, hogy «amint majd egy-egy osztály készen lesz, annak műszavai kiadatnak, hogy az ekkép közrebocsátandó példányoknak több értelmes hazafiakkal közlése után vélekedésüket a műszavakról a Társaságnak nem-tagjai is előadhassák... Így mintegy az egész ország vévén részt országos köztulajdona minél tökéletesebb összeszerkesztésében, annak gyanúja, mintha önkény s makacosság akarna tolni a nemzetre szükséges műszavakat, elsímuljon, sőt ezeket a műveltségben gyarapodó magyar mind nyelve természeté, mind a világos értelem megkívánása útján új kincsül szavai közé készebben fogadhassa». A *műszótárak* közül három jelent meg: a *mathematikai* és a *filozófiai* 1834-ben s a *törvénytudományi* jóval később: 1847-ben. Sokan gyűjtöttek tájszavakat és elavult szavakat is. Mikor az előbbiekből már sok együtt volt, az 1834. évi nagygyűlés elhatározta szótár alakjában való közrebocsátásukat, hogy «író és átaljában minden magyar addig is együtt lelhesse azokat hasznóvétel vagy legalább megismerés végett, míg később a szótárban megjelennének», továbbá, hogy «nem a nyelv törvénye szerint alkotott új magyar szó helyett inkább az ezek közül jobbnak ismertethető vétessék köz folyamatba.» Az 1838-ban megjelent *Maqyar tájszótár*, amely majdnem négyszáz 8r. lapnyi terjedelmű volt, az imént idézettek szerint szintén a nyelvfejlesztés ügyét akarta szolgálni. Pusztá anyaggyűjtemény volt, s a Tudós Társaság is kimondta, hogy csak annak kell tekinteni; de mint

ilyen is sokáig nélkülözhetetlen forrásmunkájuk volt a későbbi nyelvészeknek.

A nyelvmuvelés ügyét kívánta előmozdítani a Tudós Társaság első nyelvészeti pályázat-hirdetéseivel is. Ezeknek eredményei lettek a négy kötetben megjelent *Nyelvtudományi pályamunkák*, amelyek a magyar nyelv ragjait és képzőit (1834), gyökérszavait (1838), a magyar szókötés és az «ékes» magyar szókötés szabályait (1846) állították össze.

A mindennapi élet szükségleteire is tekintettel volt a Tudós Társaság, azért adta ki *Magyar német és Német-magyar zsebszótárát*, amazt 1838-ban, emezt 1843-ban.

RÉVAI MIKLÓS az irodalmi nyelv szabályozójának a régi nyelvet, a «veneranda antiquitas»-t tette meg. Szükségessé tartotta ennél fogva a régi nyelvemlékek közrebocsátását kellő magyarázatokkal ellátva. Sorozatukat meg is indította a Halotti Beszéddel és folytatni akarta a Bécsi-kódex kiadásával, de ebben halála megakadályozta. KAZINCZYNAK hasonló vállalatából szintén csak az első kötet jelent meg, s a második, amely a Debreceni-kódexet foglalta volna magában, kéziratban maradt. E törekvéseket folytatta a M. Tudós Társaság. Az 1834-i nagygyűlés elhatározta, hogy megindítja a *Régi magyar nyelvemlékek* gyűjteményét, és 1838-ban megjelent az első hatalmas 4r. kötet, benne a Halotti Beszéd és a Bécsi-kódex, mind a kettő terjedelmes bevezetéssel és nyelvi magyarázatokkal. Ezt még két egész és egy csonka kötet követte (1840, 1842, 1846), amelyek három kódexen (Kinizsy Pálné Magyar Benigna imádságoskönyve = Czech-kódex; Tatrosi másolat = Münchener-kódex; Guary-kódex) kívül különféle tárgyú régi magyar iratokat tartalmaztak. A gyűjtemény szerkesztője DÖBRENTAI GÁBOR volt, s ő a negyedik kötet második füzetét (Egyházi vegyes könyv = Winkler-kódex) is kinyomatta és úgy hagyta utódjára, TOLDY FERENCRE. Ez rendezte sajtó alá és nyomatta ki az ötödik kötetet, amelynek tartalma a Jordánszky-kódex volt, de mind a kettő csak 1888-ban jelent meg. A M. Tudós Társaságnak 1848-ig ez a nyelvemlékgyűjtemény volt talán legértékesebb tudományos kiadványa, a magyar nyelvtudománynak mind e mai napig megbecsült forrásmunkája.

1839-ben kidolgoztatta a M. Tudós Társaság a nagy magyar szótár szerkesztéséhez való utasításokat, s miután ezek a következő évben *A nagy magyar szótár belső elrendelésének terve* cím alatt megjelentek, mind a hat osztály

tagjai megkezdték szótári munkálataikat. A dolgozásnak ez a módja azonban célszerűtlennek bizonyult, azért a Társaság (amely a negyvenes évek elejétől kezdve a M. Tudományos Akadémia névvel is élt) 1844-ben elhatározta, hogy a szótár szerkesztését két szakférfiúra bízva, akiknek egyike a szerkesztő, másika az ellenőrző «vizsgáló». Szerkesztőnek CZUCZOR GERGELYT, vizsgálónak pedig FOGARASI JÁNOST választották meg. Egyszersmind elhatározta az 1844. évi nagygyűlés, hogy a munka csupán értelmező szótár legyen, tehát csak egy része a később megírandó Nagy Szótárnak, amely a szavak történetét, elemzését és származását is tárgyalni fogja. A két megbízott azonban túlmént ezen az utasításon s a szavak elemzésébe és más nyelvek szavaival való összehasonlításába is belebocsátkozott, ezt 1847-ben bejelentette a nyelvtudományi osztálynak, és — miután a fölolvastott mutatóványok tetszetek — az osztály «kedvesen bevén a szerkesztők e dicséretes buzgóságát» elhatározta, hogy bejelenti a nagygyűlésnek. Így jött létre *A magyar nyelv szótára*, amelyet a közönség Nagy Szótár néven ismer. A hat vaskos kötetből álló munka kézírata 1861 közepe táján készült el, és kinyomtatása 1861-től 1874-ig tartott. Körülbelül száztizenegyezer cikk van benne, tehát sokkal teljesebb, mint bármely elődje. Sajnos, hogy bírálói a munkának csak gyenge oldalára vetették rá magukat és elmulasztották elismerni, hogy értelmező része jó.

A negyvenes években az Akadémia szolgálatot tett az összehasonlító nyelvtudománynak is. Egy nagytehetségű és erős akaratú magyar ifjú utazgatás közben elvetődött Svédország fővárosába és megismerkedett ottan tartózkodó finnakkal. Szóba került köztük a finn és a magyar nyelv rokonsága, s ő meg akart a dolog felől bizonyosodni. Elkezdte forgatni SAJNOVICST, GYARMATHIT, és egyszerre megtalálta élete célját. Elhatározta, hogy nem nyugszik addig, míg az állítólagos finnugor nyelvrokonság kérdésére meg nem tudja adni a végleges választ, akár igenlőt, akár tagadót. Ez az ifjú REGULY ANTAL volt. Alighogy elhatározása megérlelődött, azonnal elindult célja felé. Négy éven át — előbb Finnországban, azután Szent-Pétervárott — ernyedetlen szorgalommal tanulta és búvárkodva készült Urál-vidéki útjára. Mihelyt ez az Akadémiának tudomására jutott, azonnal megbízásokat adott neki és egy kis anyagi támogatásban is részesítette. A lelkes ifjú ambícióját nagyban növelte az, hogy most már a M. Tudós Társaság megbízottjának tekinthette magát. Eddigi munkálkodásáról és jövőbeli ter-

veiről az Akadémiának részletes jelentést küldött. Ezt egy bizottság megvizsgálván a legnagyobb helyesléssel fogadta és azt ajánlotta az igazgató-tanácsnak, hogy vállalja el REGULY utazásának összes költségeit. Az Akadémia szűkös pénzvizonyai miatt ez nem volt lehetséges, de az 1842. évi nagygyűlésben SZÉCHENYI ISTVÁN gróf is lelkesen fölkarolta REGULY ügyét és az igazgató-tanács-tól ezer pengő forint utiköltséget eszközölt ki számára. Az Akadémia közbenjárásának köszönhetően REGULY azt is, hogy a királytól szintén kapott ugyanakkora segélyt. REGULY (orosz tudósoktól is támogatva) megvalósíthatta tervét, s amiért Stockholmból elindult, azt elérte: megbizonyosodott arról, hogy a magyar nyelvnek finnugor voltához semmi kétség sem fér. Az Urál és a Volga vidékén bőséges anyagot gyűjtött, egyebek között két olyan rokon nyelvből, amely azelőtt alig volt ismeretes. Fáradozásának eredménye, mihelyt hozzáférhető lett, döntőleg hatott a magyar nyelvhasználat irányára, és sok későbbi nagyjelentőségű tanulmány tisztán vagy legfőképpen az ő gyűjtései alapján jött létre.

*

A múlt század derekán a magyar nyelvtudománynak erős lendületet adott HUNFALVY PÁL. A magyar tudományosságának ez a hatalmas alakja 1850-ben néhány akadémiai tagtársával együtt megindította az Új Magyar Múzeumot, s ennek beköszöntője *Igaz aranybulla* címmel az ő tolla alól került ki. Nagy bátorságra, mélységes hazaszeretetre és bölcseségre valló «öntő és buzdító szózat» volt ez, kitűzése a szellemi és az anyagi téren megkezdendő munkálkodás céljainak. Ebben a beköszöntőjében megállapította egyebek közt a magyar nyelvtudomány föladatait is. Nem szabad beérnie a nyelv mostani állapotának vizsgálatával, hanem ki kell terjeszkednie a múltjára és a rokonaira is. Ő maga legfőképpen az utóbbiakkal foglalkozott, de búvárolta a magyar nyelv történetét is. 1851 elején olvasta föl az Akadémiában *Nyelvészeti nagy tennivalóink s a finn népek régisége* című értekezését; hangoztatta benne, hogy az uráltajji nyelvészetben a vezérséget nekünk magyaroknak kell magunkhoz ragadnunk; nekünk kell e téren a külföldi tudósok számára utat törnünk; csak ez az egy alkalmunk van arra, hogy magunkat az európai tudománynak szükségessé tegyük. Az elsőt aztán több éven át úgyszólván szakadatlan sora követte az ő akadémiai értekezéseinek, amelyekben a nyelvhasználat elveit fejtegette, az indogermán, a

sémi és az urál-altaji nyelveket jellemezte, majd áttért a finnugor és a török nyelvcsalád jellemzésére, finnugor szógyezéseket állított össze s a hazai és a külföldi nyelvtudományi mozgalmakat ismertette. Keményen elítélte FOGARASI JÁNOS nyelvfilozófiáját, KASSAI JÓZSEF erőszakos szóelemzését, CZUCZOR GERGELYnek «önállási elvét» és «honi álláspontját», amely abban állt, hogy minden szót magyar elemekből állónak magyarázott, még a nyilvánvaló jövevényszavakat is. 1856-ban HUNFALVY megindította a *Magyar Nyelvészet* című folyóiratot és az Akadémia támogatásával hat évig tartotta fenn. Ez egyetemes nyelvészeti folyóirat volt; megjelentek benne általános íránycikkek és elvi kérdéseket tárgyalók, továbbá indogermán és sémi nyelvekről szólók is, de legfőképpen mégis a magyar nyelvhasználatával és e mellett szorosabb értelemben vett magyar nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott. HUNFALVY az erős meggyőződés embere volt, s aminek igazságáról meg volt győződve, azt körömszakadtig védte. Abban sohasem kételkedett, hogy a józan nyelvhasználat csakis az urál-altaji nyelvek között keresheti a magyar nyelv rokonait, azért kemény harcokat vívott azokkal, akik az «előkelő» sémi és indogermán rokonságba kapaszkodtak, valamint azokkal is, akik a magyar nyelv «előkelőségét» inkább abban keresték, hogy «eredeti» nyelv, amelynek nincsen semmi néven nevezendő rokona.

1856 elején fölállította az Akadémia az állandó nyelvtudományi bizottságot. Ez az első években csak alkalomadtával járt el a reábizott ügyekben, amilyenek voltak: a helyesírás revíziója, véleményadás a Magyar Nyelvészet pártolásáról, a Corpus Grammaticorum kiadásáról, a Régi Magyar Nyelvmélekek szerkesztéséről stb. Az 1861-i akadémiai év leteltével azonban a bizottság akként szervezkedett, hogy folyton munkálkodhassék; megállapította működése körét és arra kérte az Akadémiát, hogy adjon neki módot egy nyelvészeti folyóirat: a *Nyelvtudományi Közlemények* kiadására. Ez megtörténvén, HUNFALVY megszüntette a maga folyóiratát és mint a bizottság előadója az új, immár akadémiai folyóirat szerkesztője lett. Ettől fogva a nyelvtudományi bizottság az egész magyarországi nyelvészeti munkálkodás irányítója és középpontja volt.

HUNFALVY a Nyelvtudományi Közleményekből tizen-négy kötetet szerkesztett, még pedig ugyanabban a szelvényben, mint előbbeni folyóiratát. A legtöbb teret az urál-altaji és a speciális magyar nyelvészeti dolgozatok foglalták el, de hely jutott mellettük indogermán és sémi tárgyú

dolgozatoknak, sőt mythologiai és ethnologiai értekezéseknek is. Magának HUNFALVYNak egyebek közt három nagyon terjedelmes dolgozata jelent meg benne: a *lapp nyelvek grammatikája*, a *kondai vogul nyelv* és az *északi osztják nyelv ismertetése* (nyelvtan, szöveg és szótár), s a két utóbbi egy-egy teljes vaskos kötetet töltött be.

HUNFALVY előadásága idejében jelent meg a TOLDY FERENC szerkesztette *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum* (1866), amelyben SYLVESTER JÁNOS, SZENCI MOLNÁR ALBERT, KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY, PERESZLÉNYI PÁL, KÖVESDI PÁL nyelvtana, GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatska-ja, SZŐNYI NAGY ISTVÁN Magyar Oskolája és néhány helyesírási oktatás meg apróság van híven nyomtatva.

Már az ötvenes évek vége felé dolgozótársul szegődött HUNFALVY PÁLhoz BENFEYnek nagy reményekre jogosító tanítványa, BUDENZ JÓZSEF. Ez a fiatal göttingai doktor görög-latin filológiai és indogermán összehasonlító nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozott s azon az úton volt, hogy majdan mint a klasszikus filológia vagy az indogermanisztika egyik kiválósága fog tündökölni, akit a német egyetemek egymás után iparkodnak egymástól elhódítani. A magyar nyelvvel való véletlen megismerkedés, azután SCHOTT és BOLLER urál-altaji tanulmányainak olvasása kitérítette eredeti irányából. Az indogermanistát megragadta az a sok minden, ami neki az urál-altaji nyelvekben új és meglepő volt. Kedve támadt arra, hogy belemerüljön e terra incognitának tanulmányába, s a magyar nyelv mellett a törökséggel is elkezdett foglalkozni. HUNFALVYNak köszönhetjük, hogy BUDENZ az ő nagy tehetségét, tudását és munkabírást egészen az urál-altaji nyelvek bűvárlatának szentelhette. Ő nyújtott neki módot arra, hogy hazánkba jöhessen és a mienk maradhasson.

BUDENZ volt az első magyar összehasonlító nyelvész, aki nem autodidakta volt. Az indogermanisztikának BENFEY-től és más göttingai tanáraitól tanult módszerével fogott hozzá új tanulmányaihoz, és HUNFALVY éppen ilyen dolgozótársat óhajtott régóta.

Az a kor, amelyben BUDENZ hazánkban megtelepedett az urál-altaji nyelvhasonlítás terén még a sötétben tapogatódzás kora volt. Hogy a magyar nyelv az urál-altaji nyelvtörzshöz tartozik, az a komoly nyelvészek meggyőződése szerint kétségtelen dolog volt, de annak a megállapításában HUNFALVY is, BUDENZ is ingadozott, hogy a nyelv-

törzsnek két családjával, a finnugorral és a törökkel minő viszonyban van. A külföldi nyelvtudósok egészen kétségtelesen tekintették a magyar nyelv finnugor voltát. Minálunk zavaró hatása volt annak, hogy szókészletünkben meglehetősen sok a török nyelvekével egyező elem, s ebben a korban föl sem merült az a gondolat, — amely pedig régebben már föltünedezett, — hogy a szókészletbeli török-magyar egyezéseket máskép is lehetne magyarázni, mint a közös eredettel. Ezenkívül az összehasonlítás anyaga is nagyon szegényes volt még; nem ismerték eléggé a török nyelveket, még kevésbé a finnugorságot. A magyar nyelvnek éppen a legközelebbi rokonai voltak legkevésbé ismeretesek; az osztjájából két nyelvjárásnak tökéletlen nyelvtana és körülbelül másfél-ezer szó állott rendelkezésükre a kutatóknak, a vogulból pedig semmi egyéb, mint néhány száz szó.*

Annak a tisztázására, hogy a magyar nyelv minő viszonyban van a finnugor és a török nyelvcsaláddal, döntőleg hatott REGULY hagyatéka. A tudománynak ez a hőse és mártirja a maga elé tűzött cél eléréseért föláldozta viruló ifjúságát, egészségét, szellemi erejét. Hazatérte után már csak árnyéka volt önnönmagának; a nagy tervek, amelyeket még mindig forgatott elméjében, kinzó démonokként gyötörték, mert amint munkához látott, azonnal éreznie kellett, hogy tőle már semmi sem telik. A nagy fáradtsággal, önföläldozással, keserves nélkülözések között összegyűjtött anyagból semmit sem tudott földolgozni, még csak kiadni sem. 1858-ban bekövetkezett halála után kézíratai Akadémiánk birtokába kerültek. HUNFALVY az Urál-vidéki gyűjtések átbúvárlását és földolgozását vállalta magára, a Volga vidékén gyűjtött nyelvi anyagot pedig BUDENZnek engedte át.

REGULYnak a vogulok közt gyűjtött anyagából kerekedett ki HUNFALVYnak 1864-ben megjelent nagyterjedelmű munkája: *A vogul föld és nép mint a Reguly Antal hagyományai* című gyűjtemény első (és egyetlen) kötete. REGULYnak azok a szövegei, amelyeket HUNFALVY nagy fáradtsággal meg tudott fejteni (mert csak egy kis részük volt sorközi fordítással ellátva), megváltoztatták a magyar nyelv hovátartozásáról vallott korábbi nézetét. Most már úgy vélekedett, hogy a magyar nyelv a kétfelé szakadt finnugor nyelvcsaládnak ugor csoportjába tartozik, és legköze-

* A WITSENTŐL 1690 és 1705 között hollandi helyesírással följegyzett Miatyánk nem jöhet számba, mert abban az elferdített vogul szavak közül alig egy párra lehet ráismerni.

lebbi rokonai a vogul és az osztják. Az ugor csoport a középső helyet foglalja el a finn és a török nyelvcsoporthoz, de a magyar nyelv közelebb áll a finn nyelvekhez, mint a törökhöz. Nyelvünk szókészletének török elemei között pedig van egy sereg olyan, amelyet a törökből átvettnek lehet, sőt talán kell is tartani, tehát nem ősi közösségnek. Ez nagy haladás volt a korábban vallott nézetekhez képest.

REGULYNak Volga-vidéki gyűjtései alapján és a korábban megjelent munkálatok felhasználásával készültek BUDENZnek csuvas, cseremiszi és mordvini dolgozatai, amelyeket a Nyelvtudományi Közleményekben (és részben különnyomatban is) tett közzé. Ezek anyagközlések, nyelvtanok és szótárak voltak.

A HUNFALVY-közölte anyag és saját tanulmányai teljesen meggyőzték BUDENZet arról, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládba tartozik, s ez a meggyőződése határozott irányt adott további vizsgálódásainak. Azokat az elemeket, amelyeket előbb a magyar-török nyelvrokonság bizonyítékainak tartott, most már egészen más világításban látta és később (1871) fővonásaiban véglegesen tisztázta a magyar nyelv és a török nyelvek viszonyát. Megállapításai alapján ma is azt valljuk, hogy lehet szó a finnugor és a török-tatár nyelvcsalád ősvilágáról, vagyis mind a kettőnek egy alapnyelvből, az ú. n. urál-altaji alapnyelvből való fejlődéséről, de nem lehet beszélni külön magyar-török nyelvrokonságról; szókészletünk török elemei átvétel útján kerültek bele nyelvünkbe, mégpedig a legrégebbiek az ó-csuvas nyelvből.

BUDENZnek rendkívül nagyarányú irodalmi munkássága legeslegnagyobb részben Akadémiánk keretében folyt le. A Nyelvtudományi Közleményeknek előbb HUNFALVY mellett, később mint szerkesztőjük legtermékenyebb írójuk volt, s amint a folyóiratot átvette, tárgykörét egészen az urál-altaji nyelvekre szorította. Bámulatos munkabíráásával föl tudta ölelni az urál-altaji nyelvtörzsnél minden ágát, de fegyelmezettségénél fogva erceje javát a mi szempontunkból legfontosabbra, a finnugorra fordította. Éles szemmel való átvizsgálása után mindennek, ami az ő korában megvolt, és számtalan részlet kidolgozása után született meg az ő két alapvető munkája: a *Magyar-ugor összehasonlító szótár* (1873—1881) és *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana* (1884—1894).*

* Itt ugor a. m. finnugor.

lommal folytatott bűvárkodás eredményei. Megjelenésük óta évtizedek teltek el, de még most is folyton forgatjuk mind a kettőt, és nem jelenik meg sem hazánkban, sem külföldön olyan finnugor összehasonlító nyelvészeti tanulmány, amelyben idézve ne volnának. Ebben a két munkában volt először tüzetesen bebizonyítva a finnugor nyelvek összetartozása és a magyar nyelvnek finnugor volta.

A török-magyar nyelvrokonság kérdése még egyszer napirendre került az Akadémiában. 1882-ben megjelent VÁMBÉRY ÁRMINNAK *A magyarok eredete* című terjedelmes munkája, amelyben a szerző a magyar nyelv finnugor voltának megcáfolását s a magyar-török nyelv- és fajrokonság bebizonyítását kísérelte meg. A munka nagy föltűnést keltett nemcsak tudóskörökben, hanem a nagy közönség körében is. Több évig tartó éleshangú vitatkozást vont maga után, amelyben HUNFALVY, BUDENZ, VÁMBÉRY, BARNA FERDINÁND és az Akadémián kívül az ifjabb nyelvész-nemzedéknek néhány tagja vett részt. A vitatkozásból a finnugor nyelvrokonság elmélete diadalmasan került ki. 1895-ben VÁMBÉRY is elismerte legyőzött voltát, azt írván: «A balitélettlől ment kutatónak ma már nem lehet kétsége, hogy a magyar nyelv alapépülete ugor» (értsd: finnugor).* Ezzel a török-magyar nyelvrokonság mindenkorra el volt földelve.

Régi hagyományaihoz híven az Akadémia a nyelv-művelés ügyét is újra fölkarolta, midőn szükségét látta a beavatkozásnak. A nyelvújítás szertelenségei ellen már a neológusok közül is fölzúdultak néhányan, s az ő táborukból harsant föl az a kiáltás, hogy «eddig és ne tovább!» Akadémiai körökben is egyre többen meg többen hangoztatták, hogy gátat kell vetni a korcsalkotások és a kész-akarva vagy vétségéből átültetett idegenszerűségek elburjánzásának. A hatvanas évek közepén az Akadémia pályadíjat tűzött ki a nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólásmódok bírálatára és az újítás helyes módjainak megállapítására. A pályázat eredménye — többszöri sikertelen megismétlés után — 1872-ben PONORI THEWREWK EMILNEK *A helyes magyarság elvei* című megjutalmazott és IMRE SÁNDORNNAK *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata* című dícsérettel kitiüntetett munkája volt. (Mind a kettő a következő évben jelent meg.)

A nyelvtudományi bizottság 1871-ben egy *Magyar Nyelvőr* című folyóirat megindítására kért és kapott az

* A magyarság keletkezése és gyarapodása. 94. l.

Akadémiától anyagi támogatást. A folyóirat, amelynek rendeltetése ki volt fejezve a címében, a következő év elején meg is indult, s az Akadémia azután is három évtizeden át rendes segélyezésben részesítette. A Magyar Nyelvőr szerkesztőjének a nyelvtudományi bizottság SZARVAS GÁBOR választotta meg, aki rátermettségét a magyartalanságokról írt két korábbi értekezésével megmutatta. SZARVAS GÁBOR egyike volt a leghatározottabb egyéniségeknek: nyelve törölmetszett magyarság volt, s a tollat mesterien forgatta. A nyelvújítás híveinek félelmes ellenfelük volt; feltették tőle a megújított nyelvet, túlzónak mondták, aki minden új szót ki akar pusztítani s az irodalmi nyelvet el akarja szegényíteni és parasztosítani. Megindult a küzdelem a Nyelvőr ellen az irodalomban és az Akadémiában. TOLDY FERENC, FOGARASI JÁNOS, BALLAGI MÓR, BRASSAI SÁMUEL, IMRE SÁNDOR hevesen támadta a fiatal «ósdiaikat», ahogy az orthológusokat csúfolták, de SZARVAS GÁBOR és társai diadalmasan vertek vissza minden támadást. A neológusok és az orthológusok harcai az irodalomban minduntalan fölújultak és ébren tartották a jó magyarság iránti érdeklődést. A Nyelvőrt nagyon sokan olvasták, és rendkívül nagy hatása volt nemcsak a szépirodalom, hanem a tudomány és a hirlap-irodalom nyelvére is.

De a Nyelvőr gárdája nemcsak a nyelvújítás «fattyúhajtásait» nyesegette s az «idegen csemetéket» irtogatta, nemcsak jó magyarságra tanított. Neki nem lehetett a pusztá «nyelvérzék»-re támaszkodnia, amelynek mindentudó és mindenható voltát annyiszor és annyi gúnnyal lobbantotta szemükre a neológusoknak. Neki nyelvtudomány is kellett: a régi nyelvnek és a népnyelvnek alapos ismerete s annak a tudása, hogy mi hogyan fejlődött, mi honnan való. A Nyelvőr a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudomány minden ágának buzgó művelője lett, s írói fölvirágoztatták és nagyra növelték ezt a tudományt.

Ami HUNFALVY PÁLNAK BUDENZ JÓZSEF volt, az volt SZARVAS GÁBORNAK SIMONYI ZSIGMOND. A Nyelvőr megindulásától kezdve kerek ötven esztendeig talán egyetlen olyan füzet sem jelent meg, amelyben ott ne lett volna a neve egy vagy több kisebb-nagyobb közlemény alatt, SZARVAS GÁBOR halála után pedig a címlapra is odakerült mint szerkesztő. A magyar nyelvtudománynak alig van olyan területe, amelyet ne művelt volna. Legsajátosabb működési tere a mondattan volt. Ezt művelte legnagyobb kedvvel és leg-részletesebben, s ezen a téren köszönhetünk neki legtöbbet.

Mondattani tudományos előmunkálat nem sok volt. BRASSAI SÁMUEL írt egy nagyon terjedelmes tanulmányt *A magyar mondat* cím alatt (1860, 1863) és egy kisebbet *A magyar bővített mondat* címmel (1871), amely utóbbi a jelzőkről szól. A magyar igeidőkkel foglalkozott HUNFALVY PÁL (1857, 1858, 1860, 1862), FOGARASI JÁNOS (1858, 1862) és akadémiai pályadíjjal kitüntetett munkájában SZARVAS GÁBOR (1872): a szórenddel FOGARASI JÁNOS (1838, 1860) és ARANY JÁNOS (1873), a tárgyas ragozás használatával LEHR ALBERT (1874). — SIMONYI kisebb értekezéseken kívül *a kötőszókról s egyúttal az összetett mondatokról* szóló háromkötetes (1881—83), *a határozókról* szóló kétkötetes (1888—92), *a szórendről* (1902) és *a jelzőkről* (1913) írt egy-egykötetes munkájával gyarapította mondattani irodalmunkat. Mondattani tanulmányait összefoglalta és kiegészítette egy *teljes magyar mondattanban*, de ez eddigelé még nem jelent meg. Rajta kívül sokan foglalkoztak mondattani kérdésekkel, s részint az akadémiai értekezések és más kiadványok sorozatában, részint a Nyelvtudományi Közleményekben és a Magyar Nyelvben számos idevágó kisebb-nagyobb értekezés és munka látott napvilágot.

SIMONYI foglalkozott hang- és alaktani kérdésekkel, jelentéstannal, szófejtéssel, jövevényszavak kimutatásával és a nyelvhelyesség kérdéseivel is. Nagyobb munkái közül ki kell még emelnem a *Tüzetes magyar nyelvtan* első (és egyetlen) kötetét (1895), amelyet BALASSA JÓZSEF közreműködésével írt. Az Akadémia könyvkiadó vállalatában jelent meg *A magyar nyelv* című kétkötetes munkája (1889), a művelt közönségnek szánt igen vonzóan megírt népszerűsítő könyv. SZARVAS GÁBORRAL együtt szerkesztette a *Magyar nyelvtörténeti szótárt*, amelynek kiadása 1888-ban kezdődött meg és 1893-ban fejeződött be. Ez a háromkötetes monumentális munka, amely a nyelvújítás előtti irodalmi szókészlet gyűjteménye, rendkívül nagy termékenyítő hatással volt a nyelvtudományra.

A Magyar Nyelvtörténeti Szótárral indult meg az Akadémia tudományos szótárainak sorozata. Követte az új *Magyar tájszótár*, két vaskos 4r. kötet (1893—1901), amelynek szerkesztője* kritikával dolgozta föl a nyomtatásban megjelent tájszógyűjteményeket és -közléseket, továbbá a népköltési gyűjteményeket s ezeken kívül tetemes kézírati anyagot is. A szótár nyomtatása közben és befejezése után

* SZINNYEI JÓZSEF.

a szerkesztő még egy jókora kötetre való anyagot jegyzett össze, de ez még kiadatlan.

A Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz való pótlék a *Magyar oklevél-szótár* (1902—1906), régi latin oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szavak gyűjteménye. Legnagyobb részüket SZAMOTA ISTVÁN gyűjtötte, a szótárrá szerkesztés munkáját pedig ZOLNAI GYULA végezte.

Az Akadémia 1904-ben pályadíjat tűzött ki egy magyar etimológiai szótárból való próbadolgozatra s az alapul szolgáló elvek rövid kifejtésére. A megjutalmazott pályamunka szerzőit, GOMBOCZ ZOLTÁNT és MELICH JÁNOST 1906-ban megbizta a munka kidolgozásával, s 1914 elején megjelent a *Magyar etymológiai szótár* első füzeté, utána pedig 1918 közepéig még hat, összesen hetven 4r. iv. A munka az egész magyar szókészletet fölöleli, tehát magában foglalja az irodalmi és a köznyelv szókészletén kívül a tájszavakat is, valamint a tulajdonnevek közül is azokat, amelyeknek nyelvészeti vagy történelmi fontosságuk van. Ez a mintaszerű módszerrel és szigorú kritikával készülő szótár — ha ilyen arányban sikerül folytatni és befejezni — a magyar tudomány nagyszabású alkotásai között a legelső sorába fog tartozni.

1898-ban fölállította az Akadémia az állandó szótári bizottságot. Elnöke SZILY KÁLMÁN, a magyar szótörténet nagy-érdemű búvárlója lett, aki az Akadémiának nyelvtörténeti munkásságát mint tervező, irányító, ösztönző és támogató is jelentékenyen előmozdította. Az új *Nagy Szótár*hoz való anyaggyűjtés a következő évben megkezdődött. Vezetője előbb ZOLNAI GYULA bizottsági előadó volt, s az ő tisztét később TOLNAI VILMOS vette át. A gyűjtés munkájának nagyját jelenleg tizenkét középiskolai tanár végzi, akiket a válás- és közoktatás-ügyi miniszter Akadémiánk kérésére szolgáltatottak a szótári bizottsághoz osztott be; a belső munkatársakon kívül azonban külsők is szolgáltatnak adatokat. A gyűjtők 26 év alatt 3208 művet dolgoztak föl, s az eddig összeírt szótári adatok száma meghaladja a harmadfél milliót.

Kiadott az Akadémia az utóbbi évtizedekben két gyakorlati célú szótárt is. Az egyik a szükségtelen idegen szavak elkerülésére szolgáló *Magyarító szótár* (1900), amelyet a nyelvtudományi bizottság közreműködésével TOLNAI VILMOS szerkesztett. A másik FRECSKAY JÁNOS nagyterjedelmű munkája, a *Mesterségek szótára* (1912), ötven iparág leírásával; célja a műhelyek felemás nyelvének megmagyarosítása.

A nyelvtudományi bizottság 1872-ben elhatározta, hogy a Régi Magyar Nyelvmélekeknek, amelyeknek példányai már elfogytak, legfontosabb részeit, nevezetesen a Bécsi- és a Münchener-kódexet újra kiadatja. A következő évben ezt a határozatát úgy módosította, hogy annak a két kódexnek új kiadása csak első kötete legyen egy nagyobb gyűjteménynek, amely valamennyi kódexünket magában foglalja. Így indult meg 1874-ben egy háromtagú szerkesztő-bizottság (BUDENZ JÓZSEF, SZARVAS GÁBOR és SZILÁDY ÁRON) vezetése és fölügyelete alatt a *Nyelvmélektár*, és kiadása 1908-ban fejeződött be. Ez a nagybecsű gyűjtemény 15 kötetre terjed és 46 kódexet, illetőleg kódextöredéket foglal magában. Legnagyobb részét (13 köt.) VOLF GYÖRGY adta ki és látta el bevezetésekkel, amelyekben pontosan le vannak írva a kódexek és el van mondva a történetük.

Mínt hogy a Nyelvmélektárnak egyes kötetei, mégpedig éppen a legfontosabb kódexek közül valókat tartalmazók elfogytak, a nyelvtudományi bizottság 1910-ben új, teljesebb nyelvmélekgyűjtemény kiadását határozta el és kidolgozta a tervezetét. Ebből a gyűjteményből is megjelent már egy kötet első fele (1916), amelyben Mészöly Gedeon a Bécsi-kódex szövegét és latin eredetijét adta ki a legteljesebb paleografiai pontossággal; kiegészítő része: a bevezetés meg a nyelvtani és szómutatató kéziratban készen van.

A XVI. századból való nyomtatott nyelvmélekek közül hármat az eredetihez lehetőleg hű utánezatban tett az Akadémia könnyen hozzáférhetővé: *Szent Pál leveleinek* KOMJÁTHY BENEDEKTŐL származó fordítását, a legelső tisztán magyar szövegű nyomtatott könyvet (1883), SZEGEDI GERGELY *Énekes könyvét* (1893) és PESTHY GÁBOR *Új testamentumát* (1895). Mind a hármat SZILÁDY ÁRON adta ki.

Az újabb időben fölfödözött összefüggő nyelvmélekek: a *Königsbergi Töredék Szalagjai* (1894), a *Gyulafehérvári Sorok* (1898) és az *Ómagyar Mária-Síralom* (1923) az Akadémiában kerültek bemutatásra.

A magyar nyelv szókészletének régi emlékei közül közrebocsátotta az Akadémia a *besztercei* (1892), a *schlágli* (1894) és a MURMELLIUS-féle *szójegyzéket* (1896), a *gyöngyösi* (1898) és a *brassói szótártöredéket* (1905), SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS *szójegyzékét* (1906) és CALEPINUS *szótárát* (1912); részint külön kiadványokban részint folyóiratokban jelentek meg a *schlágli* (1894), a SZALKAY LÁSZLÓ-féle (1895), a *gyöngyösi* (1898), a *németujvári* és a *budapesti glosszák* (1910). E kisebb-nagyobb szöveggyűjtemények tetemes anyaggal járul-

tak hozzá a régi magyar nyelv ismeretének gyarapításához. Kiadóik FINÁLY HENRIK, SZAMOTA ISTVÁN, SZILÁDY ARON és MELICH JÁNOS voltak. Ez utóbbi társunk megírta a *magyar szótárirodalomnak* a legrégebbi szójegyzékektől PÁRIZ-PÁPAI FERENC szótáráig terjedő történetét is (1907).

Nem nyelvészeti célra készült kiadványok ugyan a *Magyar leveles tár* (1861, 1879), a *Régi magyar költők tára* (1877—1921) és *A budai basák magyar nyelvű levelezése* (1915), de ezek a magyar nyelvtörténet kutatójának is nagyértékű anyaggyűjtemények, főleg azok a kötetek, amelyekben a szöveg nem a kiadó olvasása szerint átírva, hanem betűről-betűre az eredeti szerint van közzétéve.

Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig cím alatt ZOLNAI GYULA 1894-ben kiadott egy nyelvemlék-anthológiát, amelyben a nyelvemlékek ismertetésén és a mutatványokon kívül teljesen hű hasonmások, nyelvi és történeti magyarázatok vannak.

A kegyelet adóját kívánta leróni Akadémiánk azzal, hogy a magyar nyelvtörténet legelső bűvara, a nagy RÉVAI halálának századik évfordulóján (de 1908 év számmal) kiadta az *Elaboratio grammatica Hungarica*-nak harmadik kötetét, amelynek kézírata legnagyobb részben reánk maradt és meg van őrizve a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

A magyar nyelvtörténeti tanulmányok sorát HUNFALVY és BUDENZ értekezései nyitották meg a Magyar Nyelvészetben. A hozzáférhető anyag gyarapodtával egyre élénkebbé vált e téren a munkásság. Mondattanban, szótanban, hangtanban mindenütt ott volt a nyelvtörténeti háttér. A németországi ú. n. újgrammatikus iskolának az a téttele, hogy a hangtörvények kivételnélküliek, minket is beható hangtörténeti vizsgálódásokra készítetett. Az utóbbi három évtizedben különösen a régi magyar magánhangzórendszer történetével foglalkoztunk sokat. *Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok kcorában?* — ez volt a címe egy 1895-ben fölolvastott akadémiai értekezésnek,* amelynek végső következtetése idő múltával megdőlt ugyan, de volt benne egy új megállapítás, amely a magyar hangtörténet terén való munkásságra termékenyítően hatott. A kérdés körül harminc év alatt egész kis irodalom támadt, s ennek termékei közül MELICH JÁNOS és GOMBOCZ ZOLTÁN értekezéseit kell kiemelni. Most a magyar magánhangzóknak ősmagyar és ómagyar korbéli története már jóformán tisztázva van.

* Szerzője SZINNYEI JÓZSEF.

A nép nyelvéből való anyaggyűjtést — mint láttuk — az Akadémia kezdettől fogva egyik főadatának tekintette, s mindjárt az első években meg is volt a látható eredménye. Népnyelvi közlemények a Magyar Nyelvészetben és a Nyelvtudományi Közleményekben is megjelentek, de a népnyelv kincsanyagjának legfőbb kiaknázója a Magyar Nyelvőr volt. Minden füzetében közölt tájszavakat, szó-lásokat, közmondásokat, meséket, mondákat, dalokat, ráolvasásokat, babonákat stb., és megjelent benne egy csomó nyelvjárástanulmány. Az itt és egybeült közzétett bőséges anyag s kérdőívvel beszerzett adatok alapján írta meg BALASSA JÓZSEF *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* című munkáját (1891). — Mikor az új M. Tájszótárnak már utolsó füzetei voltak megjelenőben, a nyelvtudományi bizottság (1900-ban) újabb tájszógyűjtést indított meg a pótlékkötet számára. Több fiatalembert küldött ki a nyári hónapokban az ország különféle, vidékeire, s e néhány éven át folytatott gyűjtés eredménye a tájszavakon kívül több nyelvjárástanulmány lett.

Sokat foglalkoztak nyelvészeink a magyar nyelvben meghonosodott idegen szavak kimutatásával is. A BUDENZTŐL összeállított *török* jövevényszavak számát MUNKÁCSI BERNÁT szaporította, s ugyanő kiadott egy vaskos kötetet, amely nyelvünknek *úrja* és *kaukázusi* elemeiről szól, bevezetésül a kérdés történetét bocsátván előre (1901). A *szláv* jövevényszavakkal legtöbbit AFDORH OSZKÁR és MELICH JÁNOS foglalkozott s az utóbbinak *Szláv jövevényszavaink* című nagy munkájában (1903, 1905) sikerült Árpád-kori művelődéstörténetünknek két fontos kérdését: a magyar nyelv keresztény terminológiájának s a latinbetűs írás eredetének kérdését tisztázni. Sok szónak *német* eredetét SZARVAS GÁBOR derítette ki. Német jövevényszavainknak lehetőleg teljes összeállítását MELICH JÁNOSTÓL kaptuk (1895), és ő nyomozta ki, hogy a legrégebbek mely nyelvterületekről valók (1900); kimutatta továbbá egy akadémiai értekezésében, hogy egy-néhány *ó-francia* szó is meghonosodott a magyarban (1914). Az *olasz* szavak kimutatásával legtöbbit KÖRÖSI SÁNDOR foglalkozott, az *oláh* szavakat pedig először EDELSPACHER ANTAL állította össze (1876) s utóbb még egyszer (1893—94) tárgyalás alá kerültek.* Viszont nem maradt el annak a kimutatása sem, hogy mely magyar szavak honosodtak meg más nyelvekben.

* Tártyalta SZINNYEI JÓZSEF.

A finnugor nyelvészet terén 1877-től kezdve BUDENZ mellett dolgoztak az ő tanítványai is. Dolgozataik sorát SIMONYI ZSIGMOND nyitotta meg a *finnugor módalakokról* szóló értekezésével, s két évtizeddel utóbb munkába állott a harmadik nyelvészemzedék is. Az Akadémia, amely a finn nyelv tanulásának előmozdítására már régebben kiadott két munkát (1859-ben FÁBIÁN ISTVÁN *Finn nyelvtanát* és 1861-ben HUNFALVY PÁL terjedelmes *Finn olvasókönyvét*), 1881-ben közrebocsátott egy *Finn-magyar szótárt*,* amely az akkori irodalmi nyelv és a népköltészet szókészletét foglalta magában. Akadémiánk támogatásával tanulmányutakat tett HALÁSZ IGNÁC és MUNKÁCSI BERNÁT. Az előbbi, a szorosabb értelemben vett magyar nyelvészetnek is érdemes munkása, három ízben (1884, 1886, 1891) járt a svéd- és a norvégországi lappok között, s gyűjtéseinek eredményei szövegkiadások, nyelvtanok, szótárak és nyelvjárási leírások lettek (1885—1901), amelyek korábbi (1881, 1883) lapp nyelvtanaihoz csatlakoztak. MUNKÁCSI BERNÁT 1885-ben a votjakok földjén gyűjtött népköltési termékeket és szótári anyagot, s e gyűjtésének eredményeként jelentek meg azután a *Votják népköltészeti hagyományok* (1887) és *A votják nyelv szótára* (1896), egyike a legnagyobb finnugor szótáraknak. Még nagyobb és reánk nézve sokkal becsesebb eredménnyel járt az ő második, szibériai tanulmányútja, amelyre 1888 tavaszán indult el. Sokat szenvedve és nélkülözve bejárta a vogulok-lakta óriási területet, gyűjtött temérdek népköltési terméket és szótári adatot s megfejtette REGULY gyűjtéseinek azt a tetemes részét, amely egy félszázadig holt kincs volt, mert a hozzávaló magyarázatot REGULY magával vitte a sírba. A *Vogul népköltési gyűjtemény* (1892—1921), amely a vogulok népköltészetéről és ősi hitvilágáról szóló bevezetésekkel s a szövegekhez csatolt tárgyi és nyelvi magyarázatokkal együtt harmadfél-ezer lapnál többre terjed, egy kihalóban levő nép szellemi termékeinek gazdag tárháza s a nyelvészre és a folkloristára nézve egyaránt rendkívül becses. MUNKÁCSI szibériai tanulmányútjának másik eredménye a *vogul nyelvjárások szóraozásának* ismertetése (1894). A népköltési gyűjtemény alapján két *vogul szójegyzék* készült és jelent meg (SZILASI MÓRICÓ 1896 és TRÓCSÁNYI ZOLTÁNÉ 1910), magának MUNKÁCSINAK nagy vogul szótára pedig készülöben van.

Az említett munkálatok jókora része először a Nyelvtudományi Közleményekben jelent meg s aztán belőlük

* Szerzője SZINNYEI JÓZSEF.

A főtítkár.

lenyomatva könyvalakban. Ugyanígy más rokon nyelvekből való szövegek és szótári adatok is, nevezetesen: GENETZ ARVID *kólai-lapp* nyelvmutatványai (1874), SETÄLÄ EMILTÖL egy kis *liv* nyelvmutatvány és egy *vepsä* daltöredék (1889. 1890), WICHMANN GYÖRGY *urzsumi cseremisiz* (1908), FOKOS (FUCHS) DÁVID *zürjén* (1913) és PÁPAY JÓZSEF *északi-osztják* szövegei (1910); SZILASI MÓRIC *cseremisiz* szótára, amely GENETZ ARVID közreműködésével készült (1901), a PÁPAI KÁROLY gyűjtései alapján MUNKÁCSI BERNÁTTÓL összeállított *déli-osztják* szójegyzék (1896) és PATKANOV SZERAFIM *irtisi-osztják* szójegyzéke (1902). A világháború alatt a nyelvtudományi bizottság előmozdította a hadifoglyok körében való nyelvanyag-gyűjtést, és ezen az úton sok *cseremisiz*, *zürjén* és *votják* népköltési termék és szótári adat gyűlt össze.

A Nyelvtudományi Közleményekben a szövegközléseken és a szótári munkálatokon kívül az utóbbi évtizedekben sok finnugor hangtani, alaktani és mondattani leíró dolgozat és értekezés jelent meg. Ezek közül csak egynéhány olyat emelek ki, amely vagy az egész finnugorságra kiterjed, vagy a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudományt érdekli. Megjelent SETÄLÄ EMILNEK egy hangtani értekezése, az ő nagyjelentőségű fokváltakozási elméletének első kidolgozott fejezete, amelyet Akademiánkban mutatott be (1896). Komoly és legalább részben megállható eredményekkel járó kísérletek történtek annak a megállapítására, hogy a magyar magánhangzók minő ugor és finnugor alapnyelvi hangokból fejlődtek; az előbbi kérdéssel MUNKÁCSI BERNÁT (1895), az utóbbival GOMBOCZ ZOLTÁN foglalkozott (1910). HALÁSZ IGNÁC a *finnugor és a szamojéd nyelvcsalád rokonságáról* írt (1893—94), s az ő tanulmányának megjelenése óta tekinthetjük e rokonságot tudományosan bizonyítottnak.

1920 elején a nyelvtudományi bizottság elhatározta, hogy — mintegy betetőzésül az eddigi munkálkodásnak — megiratja a magyar és a finnugor nyelvtudomány kézikönyvét. A *magyar nyelvtudomány kézikönyvének* megírására 18-an szövetkezünk, s a könyvnek meg van már írva a fele, de megjelenése a mostoha viszonyok miatt eddig csak a hatodik füzetig haladhatott. Ez a könyv magában fogja foglalni rendszerbe szedve az eddig elért biztos eredményeket, megszerezve sok újjal, amely a mostani kutatásokból áll elő, és rá fog mutatni megoldatlan kérdésekre, kijelölve a további bűvárkodás céljait és útjait. Így fog benne összekapcsolódni múlt, jelen és jövő.

A magyar irodalom és költészet fejlődése.

Irta *Négyesy László* r. t

Az egész jubiláris év minden témája közt kétségkívül a legnagyobb, legszebb és a legnehezebb a magyar irodalom és költészet száz éves fejlődéséről beszámolni. Virágerdőben járunk, de hogy álljunk meg gyönyörködni az egyes példányokban, ha az egészet egy rövid félóra alatt kell áttekintenünk? És hogy járjuk be csak a főbb utakat is, mikor ezek az utak oly sokféle ágazók és sokszor annyira keresztezik egymást?

De meg kell kísérelnünk. Hadd vegye körül e nagy virágliget egész pompája Akadémiánk alapítójának szellemi alakját, és szálljon illata hálátömjénként a Gondviselés felé, mely tehetségeket támasztott és küzdelmeiket megáldotta.

Egyszerűsíti feladatomat az, hogy tudományos irodalmunk fejlődésének méltatását az egyes szaktudományok fejlődéséről havi osztályüléseinken tartott előadások hosszú sorozata már elvégezte. Reám e tudományok irodalmának csak formai, nyelvi és mintegy művészeti oldala tartozik, ámbar nagy elégtétellel lehetne összefoglalólag rámutatni, hogy Akadémiánknak tudományos kiadványai minő tekintélyes könyvtárt tesznek ki s a tőle támogatott szaktársulatok és vállalatok munkálatai egy másik tetemes könyvtárt. Valósággal szemléltetni lehetne, hogy a tudományos életnek mennyire főmozgatója volt Akadémiánk.

De viszont az Akadémia elé tartozik-e az irodalom másik két nagy tartományának: a gyakorlati és a szép-irodalomnak fejlődése? A publicisztikai irodalom, ahova az irányműveken és a hírlapirodalmon kívül a politikai szónoklat is számítandó, az életben, a nyilvánosság előtt él, onnan kapja serkentő erőit, oda hat vissza, élettani reakciókkal felel a szükségletekre és nem várhatja egy fontolgató szerv irányítását. Ép oly kevéssé irányíthatja testületi munka a költői termelést, mely elsősorban egyéni ihletből fakad. Sőt az akadémizmus a költészet és a művészetek történetében nem mindig a legjobb hírv. Vagy tán a mi Akadémiánknak sikerült megrendelnie s megalkottatnia kiváló költői műveket?

Mindjárt erre felelek. Akadémiánk csakugyan közrehatott a magyar szépirodalom fejlesztésére, érzéket mutatott az új szükségletek iránt, azokhoz alkalmazkodni tudott. A mi Akadémiánk eszthetikai tekintetben a legszabadelvűb-

bek közé tartozott, s minálunk alig is volt az akadémizmus vádjának igazi alapja.

Ez az Akadémia kezdettől fogva munkakörébe vette a szépirodalmat. Nem is alakult kirekesztőleg Tudós Társaságnak, bár ezt a nevet vette föl, de a tudós névbe bele volt értve az író, a költő is. Osztályainak rangsorát is úgy állapította meg, hogy első helyre tette a nyelv- és széptudományi osztályt. Hiszen létrehozója a nemzeti nyelv művelésének szüksége volt, s ebbe belegondolták a nyelv szépirodalmi alkalmazását is; a szépirodalom épen a nyelv legfőbb virága. Mindjárt alakulásakor beválasztotta a kor első költőit, s ez a hagyomány mindig gyakorlatban volt. Mikor vagy húsz évvel ezelőtt egy tagválasztó értekezleten egy fiatal akadémiai tag azzal ellenezte egy ajánlott költő megválasztását, mert tudományos testületben inkább tudósra volna szükség: a már agg Gyulai Pál hevesen szembeszállt e szűkkörű felfogással és erélyesen hangoztatta a költők jogát az akadémiai tagsághoz.

És az Akadémia útmutatólag, kezdeményezőleg is befolyt a szépirodalom fejlődésére. Mindjárt megalakulása után hazai és külföldi színműtárat alapított, hogy a szülemlő magyar játékszínnek legyen műsora és a szerzőknek legye- nek mintáik. Pályázatai hosszú időn át termékenyek és termékenyítők voltak, épúgy azon szépirodalmi intézmények, elsősorban a Kisfaludy-Társaság pályázatai is, melyek az Akadémia decentralizálásaképp keletkeztek és a szépirodalmi szerepkör jelentékeny részét átvállalták. Olyan remekek, mint a Toldi, vagy a Buda Halála, pályázatokra készültek, amaz a Kisfaludy-Társaságba. És Szigligeti, Csiky Gergely termékenységének hathatós ösztönzői voltak a pályázatok. Még több eset volt az utólagos elismerésre. Nagyjutalmunk és Marczibányi-jutalmunk sokszor koszorúzta meg a kiváló költői sikereket, maga a Buda Halála is akadémiai koszorút nyert.

Egyáltalán az Akadémia már pusztán létével is ki- hatott az irodalmi élet egész körére. Mint irodalmi köz- pont, az irodalmi tudatosság központja, mint a nyelvművelés őrhelye, mindenfelé éreztette hatását. Éreztette a publi- cisztikai irodalommal és a politikai szónoklattal is és kap- csolata ezekkel mindig fennállott. Az újabb magyar publi- cisztika alapvetője épen Akadémiánk megalapítója, gróf Széchenyi István volt, a magyar szónoklatot pedig Kölcsey emelte irodalmi és művészi színvonalra. És ebbe a testületbe tartozott Eötvös, Kemény, Csengery és a nagy szónokok és

közéleti írók tekintélyes száma egészen napjainkig. A tartalmasságot és a művészi formát Akadémiánk a szellemi élet minden terén méltányolta és támogatta.

Nem fogunk ez irodalmi ágak fejlődésében a kellőnél több érdemet követelni intézményünknek, de ha a valónál kevesebb része lett volna is e központi szervnek e legszabadabb tagok fejlődésében, akkor is az Akadémia tisztelte a százéves munka folyását és eredményeit számbavenni. Az Akadémia erre nemcsak illetékes, hanem ezzel jóformán köteles is.

A fejlődés vizsgálata a következő két főszempont szerint haladhat.

Először: hogyan és mily mértékben fejlesztette ki az irodalom a maga szerveit, formáit, eszközeit a sokasodó szükségletek, a differenciálódó lélekállapotok, a felmerülő eszthetikai és művészi követelmények kielégítésére? Hogyan fejlesztette és reformálta közegét, a nyelvet, tagolta, módosította, tökéletesítette a kifejezés és az alakítás belső és külső formáit, a műfajokat, az előadást és a stílust? Ez, egy szóba foglalva, a fejlődés formai oldala.

Másodszor pedig: miféle funkciót végzett az irodalom a közösség (nemzet, társadalom, emberiség) és az egyén lelkiéletében? Ez a fejlődés tartalmi oldala.

Ez a két szempont kölcsönös viszonyban is van egymással, s a kettőnek szinthezise az a kérdés: miféle marandó értékeket termelt a magyar irodalom, mi a készlete, s minő eleven erők működnek benne?

Mikor Akadémiánk alakult, a magyar szépirodalmat nem kellett megalapítania, az már megvolt. Több mint félszázada újra megindult. Még pedig tudatosan, terv- és propagandaszerűen. Addig is, míg Akadémia nem volt, mintha lett volna. Az irodalom azonnal szervezkedett, organumokat alapított. Már Bessenyeiék csoportba gyűltek és már Bessenyei kifejtette «jambor szándék»-át, utána Révai izgatott «Planum»-a érdekében, itt is, ott is alakultak egyesülések, és amíg intézményes központ nem jöhetett létre, személyi központok irányították az irodalom életét. Ilyen központ volt évtizedek során át Kazinczy, Zemplénben, és ilyen volt épen az Akadémia születésekor Kisfaludy Károly, Pesten. Ujabb, 1772-től kezdődő irodalmunkat a régibb korszakoktól épen ez a szervezkedő, erőgyűjtő, tudatos és propagáló tevékenység különbözteti meg, más szóval az a mozzanat, hogy az irodalom helyet foglal a nagy nemzeti feladatok sorában. Az író attól fogva nemcsak ezt vagy azt az adott célt

akarja elérni, hanem azt is tudja, hogy már azzal, hogy ír, a nemzeti művelődés ügyét szolgálja, a nemzet fenntartásához járul hozzá. Ezt a felfogást nem árt talán ma is hangoztatnom, mert még nem ment át eléggé irodalomtörténetírásunkba sem.

Az Akadémia tehát nem alapította a szépirodalmat, de ugyanaz a lelki szükséglet, ugyanaz a művelődési törekvés teremtette meg mindakettőt. Ha pénz és engedély lett volna hozzá, az Akadémia is ugyanakkor világra jött volna, mikor irodalmunk felújult. Így az Akadémia létrejötté késett, a szépirodalom addig is megindult, megkezdte fejlődését, versben és prózában.

Ennek az Akadémiát megelőző jó félszázados irodalmi életnek jellemző vonása, hogy a fejlődésnek formai oldala volt előtérben. A különféle «iskolák»-at leginkább formai és ízlésbeli irányaik különböztették meg egymástól. Az irodalom ez egész idő alatt mintegy kereste a maga formáit. Kereste a szebb, művészi nyelv, versalakot, kifejezés- és alakításmódot. Abban a folyamatban, amint ez iskolák sorban hegemoniára jutottak, az Akadémia megalapításakor már túl voltunk két állomáson. Előbb a franciás iskola, legújabbban az óklasszikus iskola már befejezte szerepét s mindakettőnek értékei beleolvadtak irodalmunkba, az óklasszicizmusból a forma még élt és virágzott rövid ideig, de a tartalom, a szellem már romantikus volt. Az egykori németes iránynak azonban a formai programja is hamarosan uralomra jut. A negyedik iskola, az egykori magyarosoké, nem-hogy terjedt volna, inkább tért vesztett. Az ízlés modernné vált, de nem nemzeti értelemben; egészen nyugoteurópai irányba terelődött lírában, drámában, prózai elbeszélésben, később a verses elbeszélésben is. Egészben már jelentékeny egyszerűsítése ment végbe az irányoknak. De még mindig volt valami ellentét a szükséglet és az irodalom közt. Művészi már volt az irodalom, modern is volt, de még nem volt művészi oldalára nézve nemzeti.

A nagy artisztikus reformok közül megvalósult a versújítás jórésze. Meghódították irodalmunknak a klasszikus formákat, ki is irták, és meghonosították, begyakorolták a nyugoteurópai versformákat, melyeket azóta is folyton használnak költőink. Nem történt még meg akkor hazai költői ritmusunk megújítása és művészi kiképzése. Elkülönítették a műfajokat, belső forma, hang és nyelv tekintetében; elválasztották a stílnemeket. Ebben Kazinczyé a főérdem. Kiemelték a prózát laposságából, a költői nyelvben az óda

fenségéig emelkedett a magyar költői ékesszólás. Megvívta a korszak legnagyobb irodalmi harcát, a nyelvújítási harcot, mely az újítások győzelmével és bizonyos közeledéssel végződött. És épen az Akadémia megalapításának évében megszületett az új magyar költői nyelv, Vörösmarty Zalán Futásában, mint egy kinyilatkoztatás, az előkészület korának dicső bokrétája és az új időknek gyönyörű nyitánya. Az egykor szegénynek és közéleti használatra alkalmatlannak vélt magyar nyelv a legfinomabb művészi feladatokra is alkalmasnak bizonyult.

E formai és művészi vívmányokon kívül voltak tartalmi eredmények is. Közkézen forogtak már az első szerelmi daloskönyvek, Himfy szerelmei és Csokonai Lillája, meg volt alkotva a magyar komikus eposz a Dorottyában, meg voltak írva Berzsenyi ódái, Kazinczy levelei, s még észre nem vett értéke is volt a költészetnek, a legjobb magyar tragédia, Katona Bánk bánja. De egészben véve mégis inkább csak szórványos volt az irodalomban az étellel való közvetlen kapcsolat. Az irodalom főiránya némiképp el is hanyagolta a tömegolvasmányokat, s a közönségnek alig volt érzéke a felsőbbrendű művészi törekvések iránt. Csak nagyon aktuális művek tudtak nagyobb olvasóközönségre szert tenni, mint egykor Dugonics Etelkája és Gvadányi Falusi nótáriusa. Az íráság nem is volt életpálya, csak egy-két szerkesztő élhetett meg belőle. Révai, Csokonai, Virág szegényül éltek és haltak. A ki nem nélkülözött, mint Kisfaludy Sándor és Berzsenyi, az birtokából élt. De Kazinczynak még a birtoka is ráment arra a magasztos küldetésére, hogy az Akadémiát hosszú időn át és a közöny tengere közepett pótolta. Dicsőség nevének ma is, innen is, és dicsőség a többi úttörőnek, hogy csüggedetlen hittel és önfeláldozással, csak egymás érdeklődésétől bátorítva fenntartották az irodalmi eszmét, dolgoztak és alkottak és előkészítették a jobb jövőt.

Ezek az eredmények várták készen az Akadémiát. És volt épen új vezére az irodalomnak, mellette lelkes és nagyraihivatott friss írói gárda, meg volt találva az irodalom természetes központja, Pest: megvolt az új organum, a z Auróra: megkezdődött a tömegműfajok, a dráma, regény, novella művelése. Voltak új célok, törekvések és friss kedv.

Fennmaradt még a feladat: az irodalmat közelebb hozni az élethez, a tartalmi elemet is erősebben kiképezni, a hiányzó műfajokat kifejteni és a nemzeti és művészi elemet összeolvasztani, a modern európai kapcsolatok ápolásával az irodalmat megmagyarosítani, az egyszerűsítést folytatni, a

költészetet közkinccsé tenni, közlélek-teremtő és nemzet-nevelő hatását fokozni, egyszóval gazdagon szervezett, európai és nemzeti irodalmat teremteni.

Mindez az Akadémia életének első félszázadában megtörtént, az irodalom entelegeiája — általában kielégítő, több irányban fényes sikerrel — kialakult. Egy nagy íve kezdődik a fejlődésnek, mely iv első fele a szabadságharcig tart, s ezt a második fele, a kiegyezés utáni kor elejéig, szimmetrikusan kiegészíti: a reformkor irodalma s az önkényuralom és a kiegyezés korának irodalma. A iv második felét azonban nem kell hanyatlásnak, hanem részben még emelkedésnek, részben kiegészítésnek és kiteljesedésnek gondolnunk. De a fejlődésnek legalább alapjai már az első századnegyed végéig, a szabadságharcig, minden főbb irányban le voltak rakva.

A reformkor irodalmának kibontakozása szinte szédületes gyorsasággal történt, nem is annyira méretekben, mint inkább értékekben. A reformvágy, mely addig csak az irodalomban lüktetett állandóan, most kiterjedt az egész közéletre. Sőt ettől fogva volt nálunk folytonos közélet. S ha az irodalom addig is, magára hagyatva is, fejlődött, most, mikor intézményes központra tett szert s a közéletben erős szövetségre talált, mikor a társadalmi, gazdasági, politikai reform is megindult, még merészebb ihletet vett. Ennek első eredménye volt, hogy az irodalom közvetlenebb kapcsolatba került az étellel és közélettel. Életszerűbb lett. Nem volt ez a kor sem egészen tövistelen rózsaberek. A közöny még mindig nagy volt. Már javában benne volt a nemzet Széchenyi korában, mikor Külcsey a legkeserűbb magyar költeményben, Zrinyi második énekében mulhatatlannak látja a magyarság pusztulását a nemzedék tunya és szívtelen közönye miatt. De a jobb lelkek melegétől mindinkább fölengedt a fagy. A közszellem ébredezett, az olvasók érdeklődése fokozódott, számuk is nőtt, s az írókat már nyilvánvalóbb elismerés jutalmazta.

Az egyetemes, lázas alkotóvágy sokat megmagyaráz e korszak tüneményes irodalmi fejlődésében. A nemzet élni akarása, a hitnek prófétai hirdetése, a nagy célkitűzés, az egyetemes lendület szárnyat adott a tehetségeknek, felfokozta a szellemi erőket. Az Európa népein idegfolyamatként átáramló vágyak és törekvések is lendítették nálunk a közszellemet és az irodalmi alkotó kedvet: a kor romantikus lángolása, a népek szabadságvágya, a visszahatás a szent szövetség uralmával szemben, a népek szolidaritásának ér-

zelme, törekvéseik kölcsönös méltánylása és a kor eszméivel kapcsolatos szellemi és irodalmi mozgalmak. Az irodalmi eredmények láttatát az is szembetűnőbbé teszi, hogy volt tér a működésre, mert sok volt a hiány; alapítani egy nemből csak egyszer lehet; ez a korszak tehát aránylag könnyebben lehetett a sok kezdemény kora. És nem csoda például, ha Jósika talentuma intézményesen megalapítja irodalmunkban a regényt. De hogy jöttek utána a genieik, hogy nyomába keltek Eötvös, Kemény, Jókai, az már külön csoda volt, a Gondviselés ingyen áldása, mely a nemzeti szellem régóta pihenő, szűz talajából dús termést fakasztott.

Az Akadémia nem volt csupán nézőpáholy ebben a nagyszerű színjátékban. Mikor megalakult, helyet kaptak benne az irodalom nagyjai, régiek és újak. És az irodalom irányítását a reformkorban az Akadémia három tagja tartotta kezében, mintegy areiopagos: egy alkotó génusz, a kor legnagyobb költője: Vörösmarty, a kritikai eszméletesség képviselője, Bajza, és az irodalomtörténeti eszméletesség képviselője és az agitatori szellem örököse, Toldy Ferenc. Hogy pedig hatásuk nem a haladás kerékkötője volt, mutatja az, hogy az új tehetségeket, magát Petőfit is, utóbb Aranyt, tárt karokkal fogadták.

És e két nemzedék költészete, Vörösmartyé, meg a Petőfi-Aranyé, ki is egészíti egymást. Petőfi és Arany nem törölték el a régi törvényt, hanem betöltötték s a megkezdett fejlődést betetőzték. És ez a két nemzedék, az Akadémia első félszázadának irodalma, tartalmilag oda fejlesztette a költészetet, hogy az egyén és a közösség érzelmevilágának nagy regiszterű művészi tolmácsa legyen, modern értelemben és magyar ízlésben.

A költői geniének addig nem ismert és azóta is felül nem mult hatalmát, gazdagságát, eredetiségét Vörösmarty érezte először. Érezte az egyéniség elemezhetetlen titkát és kimeríthetetlen varázsát, a képzeletnek a mindenséget átívelő merészségét, az érzésnek a fenség, a báj, a humor, a gyöngédség világában egyenlő otthoniasságát, a szerelmi, a bölceleti és a hazafias ihlet újszerű báját. Ő szerelt a magyar lirára gazdagabb mellézköngéjű, változatosabb és teljesebb hangszínű hurokat, megtanította a magyar költészetet, hogy a sejtelemszerű érzéseket is közölni tudja, a metafizikai intuiciókat költői szemléletbe formálja. Ő tanította meg költőinket a poétai ékesszólásra. Nyelvtերemő fantáziája egyike az egyetemes irodalomban a legtüneményesebbeknek.

Az egyéniség költői hatóerejét még közvetlenebbül és jellegzetesebben, szabadabban nyilatkoztatta meg a még ifjan az örökkévalóságba költözött Petőfi költészete, mely csodálatosan magába tudta emelni a valóság minden jelenségét. Oly élményszerű költészet volt ez, amelyet Goethe óta sokszor kívántak, de csak igen kevesen értek el. Új tárgyakat, új motivumköröket hódított a lírának. A szerelem, a hazafiérzés, a szabadságvágy a legédesebb és legtüzesebb költőiséggel nyilatkozik meg nála, és kezében minden arannyá válik, a mihez nyul, az élet minden mozzanata költői csillámot nyer. Ő nem képzeleti tartományokat hódított a költészetnek, hanem megtanította az embereket arra, hogy a valóságot is tudják költői érzéssel nézni. Megszépítette számunkra környezetünket, mérhetetlen arányban befolyásolta a közleket. És kifejezte lírai módon a maga egyénisége mellett a magyarság karakterét, a kor érzését. A XIX. század közepének fő érzelmét, a szabadságot, ő dalolta világszerte a legelragadóbban.

Arany tárgyilagos szemlélete, ethikus érzésvilága kiégszítette Petőfi alanyi lángolását. Az ő egész költészetében is egy nagy egyéniség nyilatkozik meg, de egyúttal a magyar faj és nemzet évezredes történeti és tipikus valója is. A nemzet egyéniségét Arany minden költőknél gazdagabban és művészibben képviseli. Epikus- és balladaköltészetében a psychocentrikus alkotás, a lélektani kompozíció ereje, a hang és az előadásmód bámulatos sokfélesége, a nyelv époly magyaros, mint művészileg tökéletes, plasztikai és zenei csodája a magyar költészet egyik tetőpontját jelzi.

E költőkben és kortársaikban kiteljesedett a magyar lélek sajátos ereje és arculata. Egyúttal kifejezésre találtak a kor érzései és törekvései. Még Arany epikájában is, mely minden tárgyilagossága ellenére is nemcsak emlékeket tolmácsolt, hanem remények és vágyak, sejtelmek és intelmek, törekvések és jóslatok költői szimbolikája is volt.

Különösen a szabadságharcig uralkodó volt költészetünkben a nemzet és az egyetemes emberiség vágyainak és törekvéseinek tolmácsolása, ennek köszönjük a Szózatot és testvéreit, a Gondolatokat a könyvtárban és Petőfi szabadságdalait, ez volt egyik ihletforrása a kor epikájának és regényeinek is, ezek közt a Karthausinak, a Falu jegyzőjének, és másoknak. A tendencia is érvényesült olykor s a lírában és a balladában nem egyszer retorikát kaptunk költői érzés helyett, de egészben költészetünk megőrizte művészi jellegét. A szabadságharcon innen a bukás fájdalma

és az emberiség válságai, csalódásai ihlették költőinket, ebből a hangulatból fakadt Tompa, Arany, Gyulai, Vajda János hazafias költészete, s a világirodalom egyik legszilajabb és egyúttal legművészebb lírai terméke, *A vén cigány*. Bizonyos kiábrándulás is érezhető. Arany demokratizmusa a szabadságharc után átalakul, s a népelet naturalisztikus rajz tárgyává lesz a Bolond Istókban. De nem hanyagolják el az egyéni lélek kifejezését és rajzát sem, részint külön életében, részint a közösséghez való viszonyában. Az egyén és a világegyetem viszonya sokszor megcsillan a romantikusoknál, az egyén és a társadalom Eötvösnél, az egyén és a nemzet Petőfinél, az egyén és a hagyományok Aranyánál, az egyén és az egész emberiség történelmi életének értelmé Madáchnál, hogy e sort tovább ne folytassuk.

Épöly jelentősek voltak e kornak a művészi s formai sikerei is. Petőfi és Arany végre össze tudták olvasztani a művészi és a nemzeti elemet. A népköltés ritmusát és a népnyelv virágait értékesítették, megfinomították és egyetemesen érthető, magyar hangú költészetet teremtettek. Ezzel mintegy a régi iskolák egyike, a legősibb gyökerű, a magyaros iskola is jogaihoz jutott. A költészet egész nivoltában magyarrá lett. Megmaradt költészetünkben a nyugateurópai versforma és stílus is, de bizonyos szereposztás történt a kettő közt. Egyúttal a nyugateurópai ritmusokban megmagyarosodott. Ezzel egy hosszú életű technikai probléma jutott nyugvópontra.

Vezérműfaj a kor kezdetén az eposz volt, még hexameterben. A nemzetnek már a XVIII. század közepétől jelentkező eposzvágya látszott teljesülni a régi dicsőség e borongó és ragyogó festéseiben és a Zalán Futásának történeti jelentőségű hatása is volt a nemzeti lélekre. De a nagy epopeák gyönyörű részleteik és erős lírai hangulatuk ellenére kompozíció és lélekrajz tekintetében fogyatékos alkotások; az egész epikai ciklus idegen formájánál és fellengző nyelvénél fogva nem válhatott általános olvasmányá és hamarosan elhallgatott. Azonban az eposz már másfél évtized múlva újra feltámadt a művészi vé fejlesztett magyar versformában, a népköltés nyelvéből nemesített szép nyelven. Arany nem egyetlen epikai stílust teremtett. A Buda halálának nyelve lényegesen másnemű, mint pl. a Toldié. És a hangnak, stílusnak, tárgyszerintiségnek olyan változatosságával találkozunk nála, aminővel sehol más epikusnál nem; a naiv tárgyilagos és idillikus eposz, a humoros eposz, a komikus eposz, a byroniasan érzelmes eposz, a nagy hősi eposz, a

regényes eposz hangnemében egyaránt mester. A modern alanyias humoros és érzelmes eposznak utána még hosszú folytatása van.

A drámában nem mutathatunk fel hasonló diadalokat, bár ott a fejlődés folytonos, mióta Kisfaludy Károly a drámát intézményessé tette. Küzdelmesen kereste a magyar színiköltészet részint a költői, részint a színi hatást, és sok sikert is ért el. Vörösmarty megteremtette a verses dráma költői nyelvét. Szigligeti negyven éven át ritka termékenységgel ellátta darabokkal a színház eredeti műsorát s ugyanő megalapította a 40-es évek derekán a majdnem félszázadig virágzó népszínművet. Sok szerző buzgólkodott még mellette, sikerek is voltak, mint a Teleki Kegyence, el is látta a termelés a napi szükségletet, de az időközben forgalomba került Bánk bán drámai értékéig egy újabb alkotás sem emelkedett. A félszázad legbecsesebb alkotása két, nem szorosan színpadi költemény, egy tündérajáték: Vörösmarty Csongor és Tündéje, mely üde költőiséggel és bölcselmi jelentőségével nem méltatlan párja a Szentivánéji álomnak, és az önkényuralom korából Madách Ember tragédiája, egy magasra szökő költői és bölcséleti koncepció, melyben egy magyar költői lángelme az egyetemes emberiség történeti életének problémáját dramatizálja.

A legrohamosabb fejlődést vette a regény, mely nyomban állandósulása után Eötvösnél európai színvonalra emelkedik s három-négy típusra tagozódik, Keménynél pedig tragikailag és lélektanilag elmélyül, Jókainál az előadás páratlan művészetét éri el, a magyar kedv, magyar humor és érzésvilág gyűjtőmedencéjévé és magyar típusok képtárává bővül.

De az egész korszak legfőbb műfaja a líra volt. Ehhez fűződnek a legnagyobb tartalmi és formai emlékek. Vörösmarty a Berzsenyi antik, monumentális, egyszerű vonalú ódáját a viharzó, nyugtalan és szeszélyes modern ódával helyettesítette s egyúttal megalkotta az újabb reflexív lírát, a «költeményt.» Petőfi pedig megteremtette a specifikus magyar dalt, melyre az előző korok állandóan törekedtek. És a kisebb költői fajokban is sok elsőrendű alkotás jött létre: Vörösmarty epigrammái, Szép Ilonkája, a legendában Hedvigje, a költői rajzban Egy szép asszony könyve, Petőfi genreképei, lírai leírásai. A forradalom után keletkeznek Arany balladáit, ezek a könnyű lírai strófákba öntött súlyos drámák, melyek költészetünk legfőbb büszkeségei közé tartoznak. És idevaló Tompa, Gyulai, Lévay, Vajda költé-

szete, Aranynak forradalom utáni lírája. Ebben az újabb lírában mindinkább érvényesül, kivált Aranytól és Vajdánál, a bonyolult lélekállapot lírai festése.

E fejlődés során költészetünk mindinkább áthajlott a realizmushoz, az egészséges valóságérzéshez.

A nemes forma áttért a prózára is. Mindenekelőtt a szónoki beszédre. Kölcsey megalapítja általában a művészi szónoklatot s a politikai beszédet is ő avatja irodalmi színvonalúvá, erős érzelmi kompozíciójával, nemes páthoszával, költői melegségével és ünnepiesen hangzó zengzetes előadásával, s a reformkor országgyűlésein már kiváló szónokok egész sora vonul fel. A legnagyobbaknál: Deáknál és Kossuthnál az ethikus és a pathetikus szónoklat típusai kristályosodnak ki klasszikus módon. Kossuth a XIX. század szabadságharcjének a legnagyobb szabású szónoki hirdetőjévé emelkedik, mint Petőfi is legnagyobb költői hirdetője volt világszerte. Széchenyi a könyvet közéleti hatalommá emelte, Kossuth pedig a hírlapot, s megalapította a magyar vezércikket. A publicisztika nagy hagyományait a forradalom után is fenntartották és tovább fejlesztették Deák, Eötvös, Kemény, Falk és társaik, meg utódaik.

A költészet mellett mint az eszmélet és a fegyelem szerve kiváló szolgálatot tett a kritika is, mely nem engedte magát többé megfélemlíteni s jelentékenyen közrehatott irodalmunk egészséges fejlődésében. A kritika függetlenségét kivívta Bajza, de esztetikai jelentőségét Gyulai Pál mélyítette el; nem kevésbé bátor, mint félelmes előde, de sokkal fogékonyabb, finomabb, nagyobb látókörű és a formának kiváló művésze.

Az irodalomtörténetírás alapjait is ebben a korban rakja le Toldy Ferenc. Az az alapkoncepció érvényesül felhasználásában, mely Szalay történeti elgondolásában, Deák jogfolytonossági elméletében is az alaptényező: a nemzeti egyéniségnek, mint egy történetileg élő substantiának fogalma. Es ezen az alapon épült tovább, jelentékenyen reformálva Gyulainál és a későbbieknél.

A próza nyelve kissé lassabban alakult ki, mint a költészeté. De mégis kiforrott a szónoklatban is, az elbeszélő és értekező prózában is. A regényben és novellában Jókai teremtette meg a magyar szóláskincs értékesítésével és az előadó kellem, ügyesség kiképzésével az elbeszélés nyelvét, az értekező próza előtt pedig elsősorban Gyulainak kristályosan világos, eleven és magyaros prózája szolgálhatott mintául.

A magyar irodalom hőskorának hatása áterjed a kiegyezés utáni korszakba is. Arany Toldi Szerelme, öregkori balladáái és Ószikéi a 70-es évek végén láttak napvilágot. Jókai pedig még századunk elejéig is egyre alkotott.

A kiegyezés után azonban lassanként változás állott be. A viszonylag megszilárdult államjogi helyzet új távlatokat nyitott meg a nemzet előtt. A magyar költészetnek egyik ősi ihletforrása apadni kezdett. A nemzetfáltás állandó nagy lelki élménye vesztett erejéből, a kuruc szellem megszűnt egyetemes nemzeti érzés lenni. Viszont az új pozitív nemzeti célok inkább prózai természetűek voltak: az állami szervezet belső kiépítése, a gazdasági, társadalmi, művelődési érdekek gondozása. A figyelem főleg ezek felé fordult. A szaktudományok örvendetes fejlődést vettek, egyre jobban bővültek és tagozódtak. A fejlődés súlypontja ezekre helyeződött át.

A lírai ér kiszáritásához hozzájárult a világnézet megváltozása, a pozitívista és materialista irányzat, anélkül, hogy ezek az irányok jelentősebb szépirodalmi alkotásokban is megtestesültek volna. Ellenök már a kiegyezés éve körül némely írók az új romanticizmusban kerestek menedéket. Az előző nagy korszak után azt lehetett volna hinni, hogy a magyar regény egy embernnyommal később európai jelentőségre fog emelkedni, de ez nem következett be. Az orosz regény és a norvég dráma jelentőségére nem jutottak a mi tömegműfajaink.

Mindamellet a költészet haladt és fejlődött az XIX. század utolsó negyedében is. Nagy kereteket az írók nem adtak, nagy hódítások nem történtek. Azonban a részleteket sok finomsággal alakították ki lírikusaink s az egyéni érzelmek és helyzetek s a bonyolult lélekállapotok kifejezésében előrehaladtak. Endrődi Sándor, Ábrányi Emil, Kiss József, Reviczky Gyula és több kortársuk kétségtelesen jeles tehetségek. A drámában a társadalmi kérdéseket oldozgatták. A hazafias motívum gyengülése után a bölcselmi ihletre kerülhetett volna a sor; de ahhoz hiányzott a filozófiai légkör. Az újabb költői nemzedékben nem volt meg az a bölcselmi szellem, a mi egykor Fötvösben és Madáchban. Nem tartok azokkal, akik azt vallják, mintha a nemzeti nagyság illúziójában elbíztuk volna magunkat. Inkább úgy tapasztaltam, félénkebbek voltunk a kelleténél. A bátorság megfogyatkozott, a nagy koncepciók megritkultak. A hangszer készen volt, ki volt játszva, költői és prózai előadás kiképezve. Irni könnyebb volt már, mint egykor. De

másrészt nehezebb is, mert a nagy költők emléke ránehezedett az élőkre. A holtak versenyétől az új nemzedék egy része azzal akart szabadulni, hogy a nemzeti jelleget, hangot, ritmust egészen mellőzte és idegen minták szerint, idegen ízlésben dolgoztak. A hazai hagyomány súlya ellen külföldi hatásban keresték önállóságuk biztosítékát. Jelszavuk lett — már az 1880-as évek elején — az egyéni és az általános emberi. A nemzeti elemet művészetben kivülinek és tendenciaszerűnek tartották. Igaz, hogy a régi témakör, kivált a naiv világnézetbe illő motívumok el is voltak már használva; de viszont a nemzeti ízléstől való elszakadás magával hozta a helyi szín hiányát és az eltávolodást a szélesebb körű közösségtől. Zola naturalizmusát is megakarta egyik-másik elbeszélőnk honosítani, de nagyobb költői siker nélkül.

De jelentek meg időnként kiváló írói egyéniségek is, a lírában, regényben és drámában. Különösen 1880 után és a 90-es években mutatkozott a szétforgácsolódás után erősebb concentratio. Úgy érzem, ildomosabb lesz, ha hivatkozásaimban az élők neveit elkerülöm. De megemlíthetem a magyar elbeszélés két újabb büszkeségét, Mikszáthot és Gárdonyit, a kik már nincsenek köztünk. Mindakettő azt mutatja, hogy mégis azok az írók lesznek termékenyebb hatásúak, akik a nemzeti lélekből merítik ihletüket. Mindakettő vett némi hatást részint közvetve, részint közvetlenül modern külföldi elbeszélőktől, franciáktól, angoloktól, oroszoktól, de egész lényével hazai talajon állt, Mikszáth a magyar humort csillogtatta újszerű, egyéni, kissé csipős kedvességgel rajzaiban, novelláiban, regényeiben és satirájában. Nem volt a nagyobb kompozíciók mestere, de a kisebbekben is eredeti tehetséget mutatott. Gárdonyi is megmutatta, hogy a naiv néplélek bányája még koránt sincs kiaknázva, és hogy az igazi költői intuición még mindig tud egyszerű szemléletek által is mély tartalmakat kinyilatkoztatni. Kissé egyenetlen, de erős költői érzésű, izmos tehetség. Mindakettő ismét jellemzően magyaros, szép prózát ír. Abban mindakettő egyoldalú, hogy a modern világ bonyolult érzésvilágát nem igen ábrázolják. Ezt a feladatot más kortársaik végezték és végzik. A magyar regény és dráma itt is lépést tartott a modern fejlődéssel. A 90-es évektől fogva a már elhaltnak vélt történeti regény és dráma is felújult, új élettel telt meg. Ezek a nemzeti gyökérnek friss és eleven hajtásai.

Hasonló jelenségek voltak líránkban is. Részint Petőfi egyszerűségében is erős költői érzésének, részint Arany mű-

vészetének a kiegyezés utáni korban is támadtak nem követői, hanem eredeti folytatói, s támadtak ismét más jellegű, finom nyelvű és differenciált érzésvilágú lírikusok, akiket a nagyközönség nem is mind ismer érdemük szerint. Ellenben a magyar hagyományokból indult és ezek alapján népszerűvé vált Kiss József utóbb e hagyományok ellen fordult.

A világnézetek forrongásában némely költőink Nietzsche-nél kerestek tájékozódást. A jeles Komjáthy Jenő a filozófiai lírának adott új értékeket, noha költői képzelete nem volt arányos filozófiai ihletével. Az én kultuszának, az én végtelenné kiterjesztésének indítéka nála és később állandó motívum.

Regényben, novellában, drámában voltak a közönségnek egyetemesen bálványozott írói. De lírikusaink közt nem volt ilyen egyetemes hatású jelenség.

A líra vált-e korszerűtlenné? A közönség elprózaizodott-e? Vagy egészen belerögződött a régi költők ízlésébe?

Nem. A közönségben volt költészetvágy. És volt új hang iránti vágy. Mi éreztük azt, hogy a mai ember lelki-világát már nem egészen elégíti ki a régi költészet. Vártuk az új vatest, az új költői Messiást. Vártuk a szó hatalmas művészetét, a ki új szinthezisbe tudja foglalni az egyéni, a nemzeti és az általános emberi valót, a mai ember lelki rezdüléseit és az örök emberit, és mindnyájunkat elragad. Vártuk évtizedről évtizedre sóvárogva, de a tünemény egyre késett.

Igy jutottunk el a huszadik századba. Ennek az elején végre jött egy mozgalom új költői evangélium ígéréteivel, sok újszerűséggel és szokatlan sajátossággal, és fő képviselőjét a várt költői tüneménykép mutatta be. Az irodalom és a közönség egy része vonakodott az új mozgalmat az igazinak elfogadni és főalakjában nem ismert rá arra, akit várt. Ellenben a közönség másik része az új költői hatásokra való vágyában kész szívvel fogadta az új irányt, kielégítve látta várakozását és meghajolt a fanatizmus előtt, mellyel a kritikai propaganda ezt az irányt terjesztette. Hozta ez a költészet a Beaudelaire és a Verlaine decadentiáját, ezeknek és a német Blätter für die Kunst körének szimbolizmusát. Tagadta a nemzeti elemet és hadat üzent a hagyományoknak. A közéleti ihletet általán megvetette, az egyéni lelkiség különlegességeinek elemző rajzában keresett új értékeket. Annak is főleg egy irányát, a beteges lélekállapotok önanalízisét adta szimbolista lírájában. És hívei főleg artisztikus hatásokra törekszenek,

a l'art pour l'art elvi alapján állanak. Az érzelemnek világos és érthető gondolatsorral ábrázolását kerülik, és egymást a mozgóképek gyorsaságával felváltó szimbolumokban közlik a hangulatokat. Főeszközük a szimbolizmus és a nyelv zeneisége, amelynek azonban eddigi ritmikai útját elhagyják és hanghatással, hangszimbolikával dolgoznak, mintegy a zene egész hanghatását akarják a költői nyelvből kicsalni, mégpedig a nyelv hangtestéből, a tartalom jelentőségének lefokozásával vagy zenei általánosságra szublimálásával.

Mindezeket mint tényeket soroltam fel, hibáztatás és helyeslés nélkül. A bíráló méltatást más alkalomra tartom fenn.

Annyit azonban ki kell emelnem, hogy ezt a mozgalmat nem lehet egyenesen az új költészetnek nevezni, mert nem uralkodik egyedül. Mellette másik, nemes és ép gyökerű, nagy értékű magyar költészet is él és virágzik, hajt is új sarjakat.

El kell azt is ismerni, hogy maga ez a mozgalom, bármily hevesen támadta is kezdetben a hagyományt, csakhamar ő maga is ösöket keresett a magyar költészet múltjában. Ezzel elfogadta a hazai alap szükségét. Legfőbb képviselőjénél, Adynál pedig a hazai élet is egyik jelentékeny ihletforrás, bár inkább szatirikus szellemben. A közeledés legújabbán is állandó.

Ha a szimbolizmus iskoláját ki kell járni a magyar lírának, ám járja ki, tanuljon abban is, a mit lehet, és gyarapodjék tőle. De ne higgye, hogy ez az egyedül üdvözítő művészi dogma. És ne higgye, hogy mivel őszinte fanatizmussal terjesztik, kétségtelenül ez marad a jövő költészete. A művészet és a költészet annyi, egykor nagy rajongással felkapott divatot látott letűnni, hogy jogosult tartózkodással nézhetünk a rajongók fanatizmusára. Láttuk a marinizmus, a gongorizmus és a preciosité sorsát és a minden túlzást követő kiábrándulások hosszú sorát.

*

Ha ma, 1925-ben számot vetünk száz év szépirodalmi eredményeivel, sok diadalra lehetünk büszkék. De nem elégedhetünk meg a régi dicsőség hirdetésével. Jó lesz, ha a hiányokra is eszmélünk és új teendőkre serkentünk. Irodalmunk és nyelvünk ma úgyszólván minden műfaj, minden hangnem, minden stílnem körében a legfelsőbb rendű művészi feladatok megoldására alkalmas. A formai feltételek irodalmunk fejlődésére a legteljesebb mértékben megvannak. Költészetünk technikai és ritmuskincse ma a leggazdagabb

minden európai nemzeté kört. Prózáink a szépirodalmi, tudományos és szónoki előadás minden változatára ki van készítve. A fejlődés tartalmi tényezőit részben a közlélektől kell várnunk. Itt azonban lehetetlen nem látni örvendetes jelenségek mellett aggodalmasokat is.

Újabban ismét inkább széthúzó, mint központra igyekvő erők érvényesülnek irodalmunkban is, mint egész közéletünkben és társadalmunkban.

A magyarság szét is van szakítva. Négy-öt állam területén, a szellemi közlekedéstől elzárva él. Ez a fejlődésnek újabb szakadozotttságát idézi elő. Talán új változatokat is teremtet.

A hazai magyarság szelleme sem egységes. Szét vagyunk idebent is szakítva.

Az irodalom hihetetlen mértékben megnövekedett és kiterjedt. Ebben áldás is van, veszély is. Az olvasóközönségbe alulról és kívülről új, nagy tömegek tódultak be, amelyeknek se nemzeti érzése, se irodalmi műveltsége nem mély gyökerű s nincs a Petőfi, Arany, Jókai szellemétől áthatva.

Ez a közönség könnyebb fajsúlyú és nemzetileg színtelen irodalmi termékeket kíván és ilyeneket kap nagy mennyiségben.

Nincs egységes nagy ideál, egységes átfogó szellem. És nincs elég hit.

A magyar nemzet résztvett a világtörténelem legnagyobb katasztrófájában, nem hogy hódítson, hanem hogy létét megmentse. Fenségesen küzdött, rémesen szenvedett. És ez a nagy küzdelem és nagy fájdalom csak liránk egyik felében talált visszhangra, a másikat hidegen hagyta, vagy ha érintette, inkább gáncsoskodó hangot csalt ki belőle. Teljesítette-e a magyar líra a maga természetes funkcióját?

A könnyű fajsúly nagy becsülésnek örvend. Exportdrámánk egy része, egy-két jelentékeny mű kivételével, ilyen darabokból áll s igen egyoldalú képet mutat oda-künn a magyar költői termésről és a magyar lélek erkölcsi állapotáról.

Nagy költői és írói feladatok iránt erősebb önbizalmat, bátrabb alkotó lendületet, komolyabb, nagyobb, mélyebb ihletet várunk íróinktól. Nem hiányzik a nagy koncepció, de igen ritka.

Stílus, ritmus, ízlés tekintetében is több nemzeti elemet kívánnánk. Fenmaradásunk attól függ, a nemzetek összhangjában is akkor képviselünk értéket, ha saját egyéniségünk van, ha külön szólamot jelentünk.

És egész meglevő költészetünk sem elégít ki még minden szükségletet. Különösen a nagy filozófiai ihlet és a vallásos ihlet hiányzik, és a társadalmi kérdéseknek még többoldalú, mélyebbreható rajza lenne szükséges.

A fejlődést megkötni senki sem akarja, ellenkezőleg óhajtja. Az irodalmat nem akarjuk odaszögezni pl. a Petőfi és Arany költői művészetéhez, mint egyetlen ideálhoz. Tudjuk, hogy az idő halad, és a fejlődés parabolája görbül. Tudjuk, hogy annak az épületnek alapja, melyet innen tizenöt földrajzi foknyi távolságra emelnek, nem feketik ugyanazon síkban, nem lehet ugyanazon egyenesnek folytatása, mint az itt rakott alap vízszintes vonala. De azt is tudjuk, hogy az alapnak ott is vízszintesnek kell lenni és a falaknak a föld középpontjára merőlegeseknek, ha az épület meg akar állani. A mai magyar költőnek is a nemzeti lélek mélyeiből kell merítenie, és a költészetnek vannak ethikai forrásai is. A költőnek tudni kell lelkesedni és lelkesíteni, az emberi szív minden szükségletét kielégíteni. Tudjuk azt is, hogy a jó hagyományok nem avulnak el egy-két évtized alatt. Kivált nem az olyan hagyományok, amelyek oly hosszas fejlődés szükségképi eredményeképp jöttek létre és a népleleknek annyira a mélyében gyökereznek, mint a XIX. század közepének nagy költői hagyományai. A francia irodalom ma is a XVII. században vetett alapokon nyugszik, az írók ma is a XVII. század hagyományát követik: jól szólni, jól gondolni. És a mai francia írók önállóságának nem árt a hagyomány. Egy nagy francia irodalomtörténet végén ezt olvassuk: Fiaink is utánunk ebből az iskolából fognak kikerülni, felkészülve, kiformalva, kímélve — és mindenesetre szabadon is, szabadon az iránt, hogy másképp gondolkodjanak és szóljanak, ha akarnak, jobban, ha tudnak.*

Ezt valljuk mi is. Akadémiánk sohasem volt dogmatikus. Ma is csak egy dogmája van: az igazság. Kivánjuk az irodalomban a belső igazságot. Csak az maradhat meg, a mi egészséges, az, a minek belső igazsága van.

És nem bánjuk, ha fiaink másképp írnak, mint mi, csak jobban írjanak. Ezt azonban kivánjuk. És várjuk, epedve várjuk az új, a nagy költőt, a ki szebben beszél mindenkinél és a kinek mindnyájunk számára van édes titka, üdítő, éltető szava!

* Petit de Julleville, Histoire de la Littérature française. VIII. köt. 899. l.

Ezután

Magyarország főméltóságú kormányzója

a következő beszédben üdvözölte a M. T. Akadémiát:

«Most száz esztendeje indult meg a magyar nemzet életének egyik legértelmesebb korszaka: a reform kor.

Megindult Széchenyi István fellépésével, kinek első nagy cselekedete a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása volt. Az ő örök érdeme, hogy felismerte ebben az intézményben a nemzet kulturális fejlődésének leg-hathatósabb eszközét. Mert nem állhatott volna meg a magyar Európa közepén nyelvének kipallérozása és művelődésének elmélyítése nélkül. Az Akadémia ekként nemzetmentő és nemzetépítő munkát végzett, midőn intézményesen folytatta Bessenyei és Kazinczy művét és megvetette alapját a tudományok *rendszeres* művelésének. Sok száz magyar elme szellemi munkáját fogja össze nemzeti összecslekedetté a száz éves Akadémia.

Innen van az, hogy a mai korszakos évfordulón az egész nemzet bensőséges szeretettel és osztatlan elismeréssel fordul Akadémiánk felé, mely kiolthatatlanul beleszövődött a nemzet életébe.

Magyarország nevében melegen üdvözlöm mai nemzeti ünnepünkön Tudományos Akadémiánkat és őszinte örömmel adok kifejezést afelett, hogy a népek szellemi együttműködésének nemes vágyától vezetve, a hazánkkal és művelődésünkkel rokonszenvező vagy az iránt érdeklődő nemzetek is szép számmal küldték el hozzánk kimagasló képviselőiket.

Kérem a Mindenhatót, árássa áldását a magyar szellemi munka éltető forrására, a Magyar Tudományos Akadémiára.»

Scitovszky Béla,

a Nemzetgyűlés elnöke beszéd kíséretében átadta a Nemzetgyűlésnek következő szövegű üdvözlő iratát:

**Magyarország Nemzetgyűlése —
a Magyar Tudományos Akadémiához.**

Magyarország törvényhozása mindig legnemesebb hagyományai közé számította annak a szoros kapcsolatnak fenntartását és ápolását, mely a magyar szellemi élet iránítására hivatott intézményeket közéletünknek is elsőrangú tényezői sorába emeli. Történelmi rendeltetésünkkel összefüggőnek ismerte fel e kapcsolat jelentőségét abban, hogy amíg szerencsésebb nemzetek tudományos és irodalmi kultúrájukban nemzeti egyéniségük kifejtésének virágát élvezhetik: a mi nemzeti életünk fejlődésében ezeknek inkább az életet tápláló gyökér szerepe jutott.

Bizonyára nem véletlen, hogy az a korszakot alkotó pillanat, mely a száz év előtti kerületi ülésben Széchenyi István gróf lánglelkéből küldetésének első isteni szikráját kipattantotta, a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával nyitotta meg a nemzetet újjáteremtő alkotások sorát. A legnemesebb hazafiszív töprengő gondjának ihlete nyilatkozott meg benne: «Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való!»

S hogy az a láng, melyet ez az isteni szikra gyújtott fel, hogy töltötte be nemzetéltető hivatását az új oltáron, arról már egy negyedszázad múltán megtette tanúságát az első megpróbáltatás, azokban a szomorú esztendőkből, melyek alatt a tudomány és irodalom csendes berkei vették át az elnémitott közélet szerepét a nemzeti lélek jogfolytonosságának fentartásában.

A Magyar Tudományos Akadémia nemcsak időrendben bizonyult Széchenyi István legelső alkotásának, hanem halhatatlan alapítója szellemében való ernyedetlen munkásságával is.

Százados fennállásának emlékünnepe szomorúbb időkben üli, mint amilyenek száz év előtt életreihívták s e szomorú idők új feladatokat is rónak az új századba induló útjára. Ma már nem az a hivatása többé, hogy egy tudomány nélkül való nemzetet segítsen megmenteni az elveszéstől, hanem az, hogy e száz év alatt — nagyrésztben az ő munkásságával is — a tudományos és irodalmi kultúra európai színvonalára

emelkedett nemzet számára segítsen visszaszerezni a világ művelt nemzeteinek közösségében megillető helyét, melyről a világesemények alakulása oly méltatlanul szorította le.

Ennek az új hivatásnak útján is azzal a bizalommal kíséri a nemzet, melyre a betöltött száz év munkássága jogosítja s ennek a bizalomnak kifejezésével küldi Magyarország Nemzetgyűlése, mai napon tartott üléséből, a Magyar Tudományos Akadémia évszázados fennállásának ünnepére hazafias üdvözlését.

Kelt Budapesten, ezerkilencszázhuszonöt évi mindszent-hava harmincadikán.

Scitovszky Béla s. k.
a nemzetgyűlés elnöke

Bodó János s. k.
a nemzetgyűlés jegyzője.

Gróf Klebelsberg Kunó,

vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Tudományos Társulatok Szövetsége és a Magyar Történelmi Társulat elnöke, a kormány és a tudományos társaságok összessége nevében üdvözölte az Akadémiát. Beszédje első felében rámutatott arra, hogy a magyar Akadémia nem tudománypártoló fejlődelmek alapítása, hanem magából a nemzet kebeléből fakadt hatalmas életmegnyilvánulás. Ez a tény a nemzet előtt különlegesen értékessé teszi Akadémiánkat. Majd azt fejtegette, hogy a mai tudományosság egyik nagy veszélyének, a tudományok rendkívüli elágazásának és specializálódásának idején milyen hatalmas és fontos összetartó szerep jutott az Akadémiáknak. Ezek között a Magyar Tudományos Akadémia is első sorban áll és hivatásának tett és tesz eleget.

József főherceg

tábornagy, ig. és t. t. úr Ő Fensége a következő üdvözlő beszédet mondta:

«Mint rangban legidősebb tiszt és a világháború hadvezéreinek egyike eljöttem ide, hogy a hadviseltek nevében, kik 1000 éves szent jogainkért és hazánkért öt esztendeig küzdöttek és szenvedtek, üdvözöljem a 100 esztendő M. T. Akadémiát. Teszem ezt azon bensőséges forró imaszerű kívánsággal, hogy adja az Isten, hogy azt, amiért mi a csatatereken emberfölötti tusákban hiába küzdöttünk és véreztünk,

azt amit kardunkkal nem tudunk megvédeni, mert gonosz belső ellenség kiütötte hősiezen küzdő fiaink kezéből a fegyvert, hogy azt a M. T. Akadémia a tudomány fegyvereivel dicsőségesen kivívja, a világot igazunkról meggyőzve. Az Isten áldása kísérje az Akadémiát dicső hazafias útjain még igen sok centenáriumon keresztül hazánk és nemzetünk javára.»
Végül

Ripka Ferenc

főpolgármester Budapest székesfőváros nevében meglehangú beszédben üdvözölte az Akadémiát.

Ezután a centenaris ünnepre meghívott külföldi tudományos társaságok hivatalos küldöttei, valamint az osztrák, az észt és a finn kormányok képviselői* üdvözölték az Akadémiát.

A Német birodalomból kiküldött hivatalos képviselők nevében

Rubner Miksa

titkos egészségügyi főtanácsos, a porosz tud. akadémia első titkára a következő beszédet mondta:

Gäste aus weiter Ferne bewegten Herzens und freudiger Stimmung sind in dem glänzenden Saale mit den Repräsentanten des geistigen Ungarns vereint, um der Akademie der Wissenschaften zu huldigen und ihr die wärmsten Glückwünsche zur Centenarfeier darzubringen. Die deutschen Akademien, für die ich gemeinsam das Wort zu nehmen die Ehre habe, sind Ihrer Einladung zu dem Feste gerne gefolgt und begrüßen Sie herzlichst in dieser Weihestunde.

Mit Stolz können Sie auf dieses erste Jahrhundert ernster, erfolgreicher Arbeit zurückblicken. Die besten Kräfte der Nation im Dienste der Wissenschaft einigend, hat die ungarische Akademie an dem allgemeinen Kulturwerk der gesitteten Welt gebührenden Anteil genommen.

Ein Ehrentag der Wissenschaft ist es, aber zugleich des ganzen Volkes. Ungarns Patrioten mit ihrem Stephan Széchenyi an der Spitze, dessen Denkmal heute in dankbarer Erinnerung bekränzt wurde, haben die Akademie für die Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften mit opferwilligem Mut und eigenen Mitteln gegründet als eine freie Organisation und eine neue Macht, die den Staat auf-

* A diplomáciai szokásnak megfelelően az államokat a *francia* betűrend szerint soroljuk fel.

wärts führen sollte. Der Kampf um die Wahrheit und Erkenntnis, der sich in den Errungenschaften der Wissenschaft international auswirkt, steht immer auch auf nationalem Boden und dient, wie es Leibniz so klar erkannte, dem Gedeihen des Vaterlandes.

Ein Ehrentag ist es auch für die heutige ungarische Kultusverwaltung, die bei dem finanziellen Zusammenbruch, die wir vor wenigen Jahren durchlebt haben, mit klugem Verständnis ihre Hand schützend über die Akademie breitete und ihr zugleich mit neuen Mitteln die Freiheit gab, ohne die sie nicht bestehen könnte.

Aus vollem Herzen wünschen wir der ungarischen Akademie ein weiteres, glänzendes Gedeihen für die fernste Zukunft.

Durch schwierige politische Verhältnisse und schwere politische Kämpfe hat sich die ungarische Akademie hindurchgerungen und selbst bei den Ereignissen der jüngsten Vergangenheit, die das Herz jedes Ungarn bluten machten, sich aufrecht erhalten.

Und erst sind noch die Zeiten. Noch sehen wir die kommende Morgenröte nicht, aber von Ihnen ausgehend, meine Herren, wird Mut und Hoffen das zähe Volk durchfluten und die Kräfte lösen zum Aufbau eines neuen glücklichen und freien Ungarns. Das walte Gott.

Schneider Emil

osztrák kultuszminiszter, az osztrák nép és az osztrák kormány nevében mondott üdvözlő beszédet:

Meine Herren!

Ich bringe Ihnen die Grüsse und Wünsche des österreichischen Volkes und seiner Regierung zur heutigen Jubelfeier. Die österreichische Regierung legt grössten Wert darauf, hier vertreten zu sein, weil sie die Wissenschaft und ihre Forschung hochhält und dieselbe stets fördert und unterstützt.

Das durch viele Dezennien zwischen den beiden Ländern bestehende Band hat auch auf wissenschaftlichem Gebiete, im Streben nach Wissenschaft und in der Förderung der schönen Künste ein enges Band geschlungen.

Die österreichische Regierung ist gerne bereit, auch in Hinkunft, soweit es ihr möglich ist, die ungarischen

wissenschaftlichen Bestrebungen mit allen Kräften zu unterstützen. In diesem Sinne wünsche ich der ungarischen Akademie der Wissenschaften zu ihrem heutigen Festtage das Allerbeste!

Redlich Oswald,

a bécsi tudományos akadémia elnöke, a következő beszédet mondta:

Es ist mir die Ehre zuteil geworden, im Namen der Akademie der Wissenschaften in Wien der Ungarischen Akademie der Wissenschaften zu ihrer Zentenarfeier die herzlichsten Glückwünsche zu überbringen. Ich beglückwünsche die hochgeehrte Schwesterakademie zu diesem festlichen Tage, den sie feiern darf, im Bewusstsein, so manche Schwierigkeiten in fernerer und naher Vergangenheit überwunden zu haben. Sie darf glücklich und stolz darauf sein, der Wissenschaft unermüdlich gedient zu haben, sie darf von freudiger Genugtuung erfüllt sein, dass sie ihrem Volke eine leuchtende Führerin auf der Bahn zu geistiger Selbständigkeit in Sprache, Literatur und Wissenschaft gewesen ist und bleiben wird. Das ist ja das Eigenartige und Grossartige, dass die Ungarische Akademie eine Schöpfung der Nation selber und vor allem eines ihrer edelsten und grössten Söhne ist, dass sie als unabhängige und mächtige geistige Potenz fruchtbar im Leben und in der Entwicklung der ungarischen Nation gewirkt hat. Neidlos reichen wir der Ungarischen Akademie diesen Kranz.

Wien und Ungarn haben nicht immer harmoniert. Aber auf dem Gebiete ernster Wissenschaft hat stets nur ein geistiger und edler Wettstreit geherrscht. Die Ungarische Akademie hat durch höchst wertvolle sprach- und naturwissenschaftliche Forschungen die Erkenntnis der Völker und der Natur der alten Monarchie mächtig gefördert, sie hat durch ihre monumentalen Publikationen historischer Quellen der Geschichtsforschung die grössten Dienste geleistet. Wenn die Wiener Akademie heute die österreichische Wissenschaft repräsentieren darf, so begrüsst sie die ungarische Wissenschaft und deren glänzende Vertreterin, die Ungarische Akademie mit dem aufrichtigen Wunsche: wir wollen auf dem gemeinsamen grossen und erhabenen Gebiete wissenschaftlicher Arbeit einig zusammenwirken!

A bolgár tudományos akadémia nevében

Dr. Schischmanoff,

volt bolgár közoktatásügyi miniszter a következő beszéddel üdvözölte az Akadémiát:

L'Académie Bulgare des Sciences m'a fait l'insigne honneur de la représenter aux fêtes du centenaire de Votre illustre Académie et cela non seulement par sentiment de fraternité et de politesse internationale, mais aussi par profonde gratitude pour les grands services que la Science hongroise a rendus et continue à rendre aux recherches de notre passé historique.

Il est aujourd'hui notoire, grâce surtout aux brillants travaux de Vos savants, que les anciens Bulgares du Caucase, du Koubán et du Don, les fondateurs au VII. siècle du premier État slavo-bulgare au sud du Danube, ont vécu dans leur patrie d'origine pendant des siècles dans les rapports les plus étroits avec les Magyars, comme en témoigne encore le riche trésor de Votre langue. Ainsi certaines époques et surtout les époques initiales de l'histoire hongroise et de l'histoire bulgare ne peuvent plus être étudiées isolément et c'est pourquoi nos Académies auront encore plus d'une tâche commune.

En pleine conscience de la nécessité et de l'utilité de cette collaboration l'Académie bulgare des Sciences présente à sa soeur aînée ses félicitations les plus sincères à l'occasion de son jubilé.

Rahamägi Hugó

észt kultuszminiszter az észt kormány üdvözlétét tolmácsolta következő beszédével:

Ew. Durchlaucht, Herr Reichsverweser!

Ew. Exzellenz, Herr Kultusminister!

Ew. Exzellenz, Herr Präsident der Akademie!

Hohe Damen und Herren!

Es ist mir eine überaus grosse Ehre und Freude zu Teil geworden — zur hohen Feier der ungarischen Akademie der Wissenschaften die Glückwünsche aus dem kleinen Eesti zu überbringen!

Gewiss — in erster Linie war die ungarische Akademie der Wissenschaften eine zentrale Versammlungsstelle für die bedeutenden Vorkämpfer des geistigen Erwachens Ungarns.

Die Funken der Liebe zu Ungarns freier national-kultureller Entwicklung zündeten das opferwillige Herz des grossen Patrioten, Grafen Stephan Széchenyi. Von da sprangen sie zu den anderen über — und entfachten im damaligen Parlament eine Feuersbrunst, die durch keinen Widerstand gelöscht werden konnte. Alle Ehre diesen grossen Pionieren! Das angezündete geistige Feuer ist ewig und rettet das Volk auch durch die schweren Schicksalsschläge hindurch!

Wegen des ursprünglichen Charakters der ungarischen Akademie der Wissenschaften wurde aber gleich am Anfange weit über die Grenzen Ungarns geschritten. Im hellen Schein der Begeisterung für die Fragen des Ursprunges und der Entwicklung der ungarischen Sprache kam man zu den Sprachen der verwandten Stämme. In diesem Licht wurde eigentlich für Ungarn Eesti und für Eesti Ungarn entdeckt!

Die Akademiker Paul Hunfalvy, Joseph Budenz, Joseph Szinnyi haben durch ihre hervorragenden sprachlichen Forschungen einerseits, die feiernde Akademie durch die verdienstvolle Herausgabe der Werke dieser Gelehrten andererseits, viel zur Klärung der ugro-finnischen verwandschaftlichen Beziehungen beigetragen.

Paul Hunfalvy war dazu ein grosser Freund Eestis geworden. 1869 unternahm er eine Reise nach Norden. In unserer Universitätsstadt Tortu war damals das erste estnische Sängerfest — zugleich die Geburtsstunde des estnischen national-kulturellen Erwachens. Damals schrieb Hunfalvy: er sei an der Wiege eines Volkes gestanden, das eben geboren: es sei interessant, was daraus werde!

Es ist daraus im schweren Ringen und heissen Kampf ein politisch freies, seine geistige Eigenart zur Entwicklung bringen wollendes und diese Entwicklung behauptendes Volk geworden.

Sicher — auch darum, dass im Lichte der Forschungen der ungarischen Akademie der Wissenschaften die weitverstreuten Glieder der finnisch-ugorischen Völker entdeckt wurden, dass ein Ruf von hier an dieselben ging: auf zum Einheitsbewusstsein! auf zur selbständigen kulturellen Arbeit!

An der Wiege des erwachenden estnischen Volkes war einer aus der Familie der ungarischen Akademie mit warmem Herzen, mit banger Hoffnung!

Wie sollte nun nicht der jüngere Bruder, der inzwischen selbständig geworden, in die schöne ungarische Hauptstadt eilen, zu dieser seltenen Feier!

Es kann nicht anders sein; er muss mit von innerer Freude warm schlagendem Herzen der ungarischen Akademie der Wissenschaften zurufen:

Vivat, crescat, floreat ex saeculo in saecula et in aeternum!

Setälä Emil

finn közoktatásügyi miniszter a finn nemzet, finn kormány, a Finnugor Társaság, a Kalevala-Társaság és a Finnség Szövetsége üdvözleteit hozta:

Főméltóságú Kormányzó Úr!

Királyi Főnökök!

Excellenciás Elnök Úr!

Tekiutetes Akadémia, mélyen tisztelt közönség!

Miként a fa, amely gyökereit a talajba vájja, de sudarát a fény felé emeli és lombkoszorús koronáját tág körre kiterjeszti — úgy született, úgy nőtt és fejlődött a Magyar Tudományos Akadémia egy évszázad eltelte alatt. Nemeslelkű áldozatkészségtől létrehozva, a haza hantjából magasba törve, a nemzeti szellemtől támogatva, az igazságkeresés buzgalmától sarkantyuzva az Akadémia nagybecsű munkát teljesített: olyan munkát, mely az emberi tudás összes ágait felölelte a haza és a rokonépek büszkeségére — diadalára a tudományos kutatásnak.

Ha valahol, úgy elsősorban Finnországban keltett és kelt meglepedést és örömet ez a munka. Semmi más nép nem érzi égetőbb szükségét annak, hogy e munka és annak vívmányai alkalmából szerencsekívánatait nyilvánítsa, mint éppen a testvér finn nemzet. Nem csupán a tudományos igazság föllelése érdekében derekasan teljesített munka iránti hámulat s nem egyedül azon rokonérzés serkent bennünket erre, amely az ősrégi nyelvrokonság alapján él a finn népben a magyar nemzet és annak kulturális munkája iránt. De igenis különleges súllyal esik a latba, hogy a Magyar Tudományos Akadémia részt vett azon kérdések tisztázásában, amelyek kulturánk közös ősi gyökereinek megvilágítására a nyelvészet, a nép- és régiségtudomány kutatásának útjain törekednek. A Magyar Tudományos Akadémia e szeltemben anyaggyűjtés végett tudományos expedíciókat indított útnak és azok eredményeit hozzáférhetővé tette a tudomány használatára, kiadott alapvető jellegű műveket e tudomány terén, közzétett és közzétesz továbbra is folyóiratokat, amelyek nélkül a kutató mindennapi fegyverzetét aligha

tudnók elképzelni. S egyúttal azon munka, amely legszorosabban csatlakozik az Akadémia munkateréhez, a magyar anyanyelv kutatása, egyenes tevékenység e nagy cél megvalósítása érdekében.

Szeretném ezen érzelmeket a finn kormány — és mondhatom: a *finn nemzet* nevében e nagy ünnepnapon előadni, s egyúttal a Finnugor Társaság díszlevelét, a Kalevala-Társaság és a Finnség szövetsége üdvözleteit van szerencsém az Akadémiának átadni.

Legmelegebb üdvözleteink nyilvánítása mellett mi finnek bátorkodunk kívánni a Magyar Tudományos Akadémiának a lehető legdúsabb sikert, a lehető leggazdagabb munkaeredményt a kezdődő új évszázad folyamára és évszázadról évszázadra — in saecula saeculorum.

Wichmann György,

a finn akadémia elnöke, akadémiájának üdvözetét olvasta fel:

A Magyar Tudományos Akadémia meglepedéssel és büszkeséggel pillanthat vissza száz éves működésére a mai napon. A magyar nemzet jóval-rosszal váltakozó éveiben a *Tudományos Akadémia*, mint a magyar tudomány első képviselője magasan tartotta a tudomány és a kultúra zászlaját saját nemzetének becsületére, az emberi tudás gyarapítására és a művelődés emelésére — rendületlenül és állandóan.

Egy kutatási területen élénk kölcsönös hatás és közeli együttműködés alakult ki a magyar és a finn tudósok munkásságában. Ez a terület a finn-ugor nyelvtudomány és a néprajz, amely tudományokat már több mint száz éve sikerrel művelik különösen Magyarországon és Finnországbán. A tudományos kutatószellemhez csatlakozott — erőteljes kísérő dallamként — az anyanyelvnek, e nyelv művelésének és múltjának szeretete, úgyszintén a nemzethez, annak sajátosságaihoz és történetéhez való ragaszkodás. Sajnovics, Gyarmathi és Révai már a *Magyar Tudományos Akadémia* alapítása előtt végeztek úttörő munkájukat. Az Akadémia alapítása után az egész finn-ugor nyelvtudomány legfontosabb elért eredményei nagy része a *Magyar Tudományos Akadémia* és működő tudósainak érdeme. Nemzeti szempontból tekintve alig lehet a tudósnak hálásabb munkatere, mint tulajdon nyelve és nemzete sajátosságainak és múltjának kutatása.

Minden művelt nemzet azonban a tudomány valamennyi ágának megmunkálásával is ki akarja venni a maga

részét. Ennek a nemzetközi munkának a *Magyar Tudományos Akadémia* elismerten részese a legnagyobb sikerrel már száz év óta.

A magyar kultúra ezen a nagy ünnepnapján a Finn Tudományos Akadémia is legőszintébb és legmelegebb üdvözlését küldi a *Magyar Tudományos Akadémiának*.

A Finn Tudományos Akadémia nevében :

Wichmann György
elnök.

Komppa Gusztáv
főttkár.

Discours de Mr. Georges Lecomte, de l'Académie française.

Monsieur le Président,
Eminents et chers confrères de l'Académie Hongroise.

Membre de l'Académie Française dont le troisième centenaire sera bientôt célébré, et Président de la Société des Gens de Lettres de France qui groupe tous les écrivains français, j'ai l'honneur en cette commémoration solennelle de saluer le noble passé et l'avenir fécond de l'Académie Hongroise. Je vous apporte également ce salut au nom de mes éminents confrères, représentant l'Académie des Sciences, l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, l'Académie des Sciences morales et Politiques, M. M. Jean Perrin, Gustave Fougères et Raymond Thamin qui m'ont fait l'honneur de me choisir comme l'interprète de notre pensée commune.

Enfin, ce salut je vous l'adresse au nom du Gouvernement de la République Française, qui, dans son cordial désir de coopération intellectuelle entre tous les hommes et les peuples de volonté pacifique, nous a délégués auprès de vous, Messieurs.

Personne ne peut méconnaître l'heureuse influence que depuis un siècle l'Académie Hongroise ne cesse d'exercer, la juste gloire des maîtres qui lui valurent et qui lui gardent tant de prestige, la beauté des oeuvres originales, fières et noblement humaines qu'ils ont offertes au monde et dont ils l'émeuvent encore.

Nous en particulier, les représentants de la France, comment oublierions nous que, au 18-ème siècle, ce fut l'un de vos poètes *Georges Bessenyei* qui, fervent admirateur de Voltaire et de Marivaux, et fraternellement attentif aux

idées de chez nous proposa, pour favoriser en Hongrie l'essor d'une littérature purement nationale, la fondation d'une Académie analogue à la nôtre ?

Reprise par Nicolas Révai, philologue et poète d'une toute autre inspiration, qui apercevait dans une pieuse étude de la langue latine une rénovation de la vôtre, cette idée ne se réalisa qu'à la Diète de 1825, dans l'élan de généreux et patriotique enthousiasme déterminé par la flamme du Comte Etienne Széchenyi, dont la statue au seuil de ce palais prouve la fidèle gratitude d'un peuple.

Dans votre histoire politique et littéraire c'est une grande date que cette année 1825 dont nous célébrons le souvenir ! La France lettrée et libérale n'en ignore pas l'importance.

C'est à ce moment que, pour la première fois après le long ébranlement de l'Europe, fut enfin réunie cette Diète depuis si longtemps attendue par la Hongrie et où elle espérait voir naître pacifiquement l'aurore de ses libertés politiques.

Ce qui tout d'abord y fut forgé, dans la flamme des paroles de foi et d'espoir, c'est l'instrument de sa préservation intellectuelle.

Messieurs, l'un des plus hauts mérites des écrivains vos aînés, fut d'avoir compris que c'est par sa langue et, s'il se peut, par sa littérature, qu'un peuple maintient son âme.

Fière, ayant la certitude de sa grandeur et des services rendus à la civilisation, la Hongrie avait le légitime désir de sauvegarder l'âme personnelle dont elle se sentait frémissante.

De bonne heure, vos grandes écrivains pensèrent qu'ils ne pouvaient le vivifier qu'en mettant à son service un plus riche et plus souple moyen d'expression.

Pour le lui donner les uns recouraient à l'étude des littératures étrangères contemporaines, d'autres n'avaient foi qu'en l'adaptation des formes latines à votre génie national, d'autres enfin ne comptaient que sur le jaillissement spontané de l'inspiration populaire. Tous s'unirent pour que l'âme de votre nation trouvât son chant et que ce chant pût emouvoir tous les coeurs.

L'Académie Hongroise fut la source et l'instrument de cette rénovation littéraire qui, accomplie à grands coups d'ailes par des poètes de génie, ne tarda pas à fleurir en une rénovation politique consacrée par les ans.

Vos illustres écrivains, dont les statues président à votre vie quotidienne, ont si bien exprimé les grandeurs de votre histoire la beauté des vos légendes, les moeurs des vos campagnes, la poésie des vos plaines fécondes que, poètes épiques ou lyriques, délicats ou fougueux évocateurs de votre âme nationale, ils lui ont donné plus de force et une conscience plus nette de sa force.

Messieurs, sous l'égide et l'impulsion d'animateurs glorieux, dont certains furent des héros, la fondation de l'Académie Hongroise vous a valu une littérature noble, humaine, pathétique, où rayonne l'âme de votre pays. Et, par l'ardent cri de souffrance et d'amour qu'est cette littérature, l'institution dont vous fêtez le centenaire contribua puissamment à votre indépendance.

Le bel aréopage qu'une Académie ! Il fait irrésistiblement songer à ces spacieux jardins, à ces tranquilles horizons plantés d'arbres, ou un grand peintre français, grand poète en même temps, notre illustre Puvis de Chavannes, a, sous des ombrages immortels et devant un hémicycle de marbre, groupé les Grâces et les Muses. L'arbre de la Science du Bien et du Mal mêle ses pommes d'or au feuillage sacré de Minerve.

Il y règne une lumière favorable à l'élévation de l'esprit. Là retentit l'appel des poètes, des philosophes et des savants.

Et comme une admirable réplique à ces élysées, un autre peintre célèbre de chez nous, Henri-Martin, à cette même Sorbonne, dans cette maison de France dont le rayonnant prestige attire de plus en plus les étudiants étrangers, nous a imposé la noble vision d'un autre jardin où, sous les pins — l'arbre de Ronsard frère des lauriers d'Akadémos — devisent de jeunes hommes transfigurés par leur idéal et par la lumière de leur beau rêve intérieur.

Fort heureusement, Messieurs, si clément que soit son climat, la France n'a pas le privilège de ces beaux jardins, de ces immortels foyers.

Chaque pays tient à coeur de choyer son passé, de conserver ses souvenirs glorieux, de maintenir la flamme de son génie propre, d'honorer la mémoire de tous ceux — grands savants, illustres poètes, célèbres écrivains et artistes — qui l'ont immortalisé, de se pencher aussi avec une sympathique attention vers tous les efforts nouveaux.

N'est ce pas le rôle d'une Académie telle que la vôtre, telle que l'Académie française et que l'Institut de France

tout entier, conservatoire du passé proposant sans cesse à l'avenir, comme un permanent exemple, ses traditions et ses leçons, soucieuse aussi de suivre à travers ses transformations apparentes, l'esprit éternellement mouvant de la race?

La France toujours attentive en sa générosité pacifique et humaine, répond amicalement par sa haute flamme inextinguible à ces grands foyers épars sur le monde.

Non seulement, elle a par-delà les frontières, semé ses idées vivifiantes, mais encore elle a accueilli avec une joie ineffable les grands signaux enflammés du dehors. Il n'est pas une oeuvre, miroir de son propre idéal de fraternité, de paix et de concorde, qui n'ait trouvé en elle la sympathie ou l'admiration qu'elle méritait.

Aussi, n'oubliant pas l'estime que les fondateurs de votre Académie manifestèrent toujours pour les idées et la littérature françaises, suivons-nous avec intérêt vos travaux. Notre présence ici en est le témoignage.

Certes, si l'on prêtait une oreille plus attentive à ces grandes vibrations communes d'âme, de coeur et de pensée, que de conflits tragiques on pourrait éviter!

De tout son âme douce et fière la France croit que le culte de la Beauté, l'Amour et la recherche de la vérité, le fécond labeur scientifique peuvent unir les hommes. Aussi fait-elle un ardent appel à la coopération des intelligences.

Ces liens spirituels qui nous lient les uns aux autres. resserrons les, Messieurs, plus étroitement encore. Qu'ils nous unissent fraternellement dans un idéal de fraternité!

Et que, grâce à eux, après le crépuscule ensanglanté, naisse enfin, sous le signe pacifique de Minerve, une aube sereine et définitive, pareille à cette aurore enchantée évoquée tout à l'heure, avec les beaux horizons élyséens d'un Puvis de Chavannes, peintre de France, grand imagier de l'idéal humain que, de toute notre honnêteté, de toute notre sincérité, de tout notre respect pour la vie, la pensée, le travail, nous voudrions voir commun à tous les hommes.

Végül

Rozwadowsky János Mihály,

a krakkói lengyel akadémia elnöke, olvasta fel akadémijának latinnyelvű üdvözlő iratát:

Festos dies saeculares Academiae Scientiarum Hungaricae sollemniter a Vobis celebrandos Academia Scientiarum

Polona optimis omnibus prosequitur et laetitiae Vestrae eo libentius fit particeps, quo longiore temporis spatio utraque gens amicitiae copula coniuncta nec non vinculis cultus humanitatisque conexas est. Quam morum institutorumque congruentiam iam a. MDLXXV legati Stephani Bathorei in comitiis electoralibus his praedicaverunt: «Nota est regnorum Hungariae et Poloniae conformitas, quae firmiorem reddat amicitiam; mores utriusque gentis, leges habitusque ferme similes; arma vero, militaris disciplina, religio, libertas et vivendi ratio plane communia; vetus praeterea societas regnorumque utriusque fati vicissitudo, perpetua concordia et suppetiarum ferendarum facilitas.»

Orta est autem illa societas ex communi consortio hereditatis Romanorum, quam ante hos mille annos acceptam utraque gens et diligentissime servavit et ab Orientis impetibus strenuissime defendit.

Quo factum est, ut non solum sanguine in proeliis contra eosdem hostes commissis effuso, sed etiam labore in excolendis civium moribus collocato inde a temporibus Stephani Bathorei et Mesconis I coniungeremur. A Vestra enim plaga illuxit nobis primum splendor renatarum in Italia litterarum, a Vestris focus illa studia accenderunt nobisque intulerunt vel Gregorius Sanoceus et Paulus Crosnensis. Cum nomine Hedvigis Andegavenae renovatio antiquissimi Studii Generalis Cracoviensis in aevum consociata est, nomine autem Stephani Bathorei Universitas Vilnae ab ipso condita adhuc ornatur, tamquam ad verba in sepulcro magni regis insculpta comprobanda, quae sunt: «Mors invida virtutem Bathoream non extinguet.»

Talenta nobis tradita in terram non fodimus, sed ut lucrum facerent curavimus. Itaque in Schola Cracoviensi inde a saeculo XV sescentos Hungariae filios studiis doctrinarum imbuimus, inter quos Iohannes Erdösi Silvester fuit, primae Grammaticae linguae Hungarorum famosissimus auctor. Typographiae nostrae Cracoviensis antiquissimis libris Hungaricis typis exscriptis gloriantur. Nostri vero artifices atque architecti artes post litteras renatas in Polonia excultas in Vestras terras detulerunt. Quibus rebus tanta cultus humanitatisque communitas effecta est, ut iam tum Vester ille Stephanus Arator exposceret, ut Hungari Romae sacris studiis dediti, non, ut adhuc fiebat, in uno cum Germanis collegio sed in communi Collegio Polono-Hungarico collocarentur.

Centum abhinc praeterlapsi sunt anni, ex quo Academia Scientiarum Hungarica gubernaculum arripuit doctrinarum apud Vos cultarum. Inter procellas et tempestates serenas, inter res bonas et adversas, quibus temporum decursu patria Vestra eodem ac nostra modo obnoxia erat, doctrinae litterarumque lumen et cultus humanitatisque splendor facis inextinctae vice fungebatur, quae utrique genti bonam spem in posterum prae lucebat. Nec defuit umquam disciplinae studiis utrimque promovendis mutuam auxilium. Vestri enim nostrique iuris consulti, historici, geographi, naturae speculatores, linguarum indagatores in opera conficienda administri et socii sibi invicem fuerunt. Ita, ne remotiora attingamus, a. MCMXIII magna expeditio virorum doctorum a nostra Academia Scientiarum ad tabularia archivaque Vestra excutienda perscrutandaque missa, tanto populi Vestri favore accepta est tantumque auxilium ab Academia Vestra impetravit, ut non inter vicinos benevolos, sed inter fratres amatissimos versari videretur.

In veteris orbis ruina Vos quidem nec cladibus nec iniuriis Fortunae fracti estis. Itaque ut omnis eruditorum litteratorumque respublica ita et homines apud Polonos docti cum admiratione studia disciplinae aspiciunt, quae post belli turbinem pessima conditione sita splendidiore quam umquam gloria florent. Nos quidem his verbis summam admirationem et comprobationem operae Vestrae, ad quam communiter suscipiendam adiuvandamque semper parati sumus, experimentes, vota facimus, ut ad multos eosque faustiores quam nunc sunt annos crescat, floreat in usum atque utilitatem generis humani, gentis Vestrae nostraeque nec non eius cultus humani civilisque a Romanis accepti, cuius rationibus per mille iam annos strenue consulimus.

Cracoviae, a. d. III. Nonas Novembr.

Stanislaw Wróblewsky
secr. gener.

Jean M. Rozwadowsky
praeses.

VI. Végül *Berzeviczy Albert* elnök az üdvözlésekre a következő latin nyelvű be-zéddel válaszolt:

«Nomine Academiae Litterarum Hungaricae gratias ago ex imo corde profectas rectoribus rerumpublicarum externarum et legatis societatum litterariarum externarum pro verbis illis honorificis, quibus maximo nos gaudio affecerunt hoc festo die, quo centesimum huius Academiae conditae annum celebramus.

Academia nostra una cum tota gente Hungarorum pro amicitia illarum nationum, quarum ingentia de re litteraria merita iam pridem admiratur, sincero animi affectu refert gratiam, quod hac occasione oblata invitationem nostram accipientes legatos suos ad nos miserunt. Reportate igitur domum, Hospites Illustrissimi! salutem nostram cum promisso, nos semper id acturos, ut laborem nostrum exiguum ad promovendam augendamque litterarum rempublicam cum Vestro labore infatigabili consociemus.

Hungaria, quae nuper bello infelicissimo implicata et post cladem funestissimam gravissimis pacis condicionibus onerata duas partes amisit regni illius, quod per mille annos possederat, erat per saecula propugnaculum Europae et totius orbis Christiani horrendo impetui Osmanico oppositum, quare continuis bellis impedita non nisi sero ingenuis pacis artibus se dedere potuit, quamquam magni quidam principes iam medio aevo sacella Musis hic condiderunt et Mathias Corvinus iam altera saeculi quintidecimi parte renatas in Italia litteras in regnum suum transplantare et fovere conabatur.

Patria nostra in communi litterarum republica inde a saeculo undevicesimo civitatem sibi acquisivit. Duo Bólyay, pater et filius, Wolfgangus et Johannes, operibus mathematicis latine scriptis toto orbe terrarum famam sibi pepererunt, et praecipue Johannes, filius patre maior, iure gloriatus esse videtur se novum quasi mundum ex nihilo creavisse, cum invenisset scientiam spatii ab undecimo Euclidis axioma independentem, id est geometriam, quae dicitur absolutam. Quo factum est, ut, cum Academia nostra praemium mathematicum nomine eorum ornatum condidisset, in hoc praemio adiudicando clarissimi Europae mathematici nobis libentissime auxilio essent. Alexander Csoma de Kőrös, infatigabilis perscrutator Asiae, ut inter omnes constat, primus viam patefecit ad linguam Tibetanam cognoscendam. Liberi baronis Josephi Eötvös magnum opus politicum vulgo notum et approbatum est, praesertim in Germania. Semmelweis, professor Universitatis Budapestinensis, servator ille matrum, causa febris puerperarum detecta praeclare de genere humano meruit. Arminius Vámbéry, qui Asiam mediam pede claudo audacissime peragravit, in turcologia eximium obtinuit locum. Liberi baronis Rolandi Eötvös inventa ad gravitationem et ad magnetismum terrae pertinentia, pariter nota in Europa et in America, non solum maxima laude accepta, sed etiam communi usui iam tradita sunt. Iurisprudentiam Alexandri Plósz et praecipue opera eius de

litibus instituendis scripta maximi aestimant iurisconsulti Germani. Ludovici Lóczy in geographiam et geologiam merita ubique nota sunt. Quae Ignatius Goldziher de historia Mohamedanismi exposuit, ea viri docti non solum Europaei, sed etiam Americani summopere probaverunt. Hactenus de iis, qui mortalitatis debitum iam persolvērunt: nam vivorum merita celebrare posteritatis est.

Sed praeter hos illustrissimos Hungariae filios eruditione atque doctrina excellentes liceat mihi commemorare — nominibus vivorum hic quoque omissis — poeseos nostrae principes, Alexandrum Petőfi, Johannem Arany, Emericum Madách, Mauritium Jókai et Colomannum Mikszáth, quorum opera in multas linguas peregrinas translata toto paene terrarum orbe pervulgata et notissima sunt

Exigua est certe pars nostra in illo ingenti labore, quo maiores nationes thesaurum litterarum ditaverunt, est tamen tanta, ut iis offerre nos liceat huius ingenui laboris socios. Itaque hoc festo memorabili rei litterariae Hungaricae, quo tot nationum legatos doctrinae fama illustres in circulo nostro salutare nobis contigit, fortasse non sine causa speramus: nos etiam posthac ad hunc laborem salutarem litteris promovendis inservientem semper et ubique conventuros.»

A beszéd magyar szövege a következő:

A Magyar Tudományos Akadémia nevében mélyen érzett köszönetet mondok a most elhangzott meleg üdvözlésekért, melyekkel különböző külföldi nagytekintélyű tudományos társulatok és intézetek, valamint kormányok kiváló és érdemes képviselői örvendeztettek meg bennünket tudós társaságunk alapításának évszázados ünnepén.

Akadémiánk és a magyar nemzet igaz rokonszenvvel s tudományos érdemeik iránti elismeréssel és csodálattal viszonozza ama nemzetek barátságát, melyek ez alkalomból meghívásunkat elfogadva, képviselőiket körünkbe elküldték. Vigyék meg küldőiknek üdvözlétünkkel annak biztosítását, hogy mindenkor igyekezetünk és büszkeségünk lesz a tudomány közös nagy érdekének szolgálatában szerény munkánkat az önökével egyesíthetni.

Magyarország, melyet a legutóbbi békeszerződések a háborúban szenvedett veresége következtében ezeréves birtokának kétharmadától megfosztottak, évszázadokon át Európa és a kereszténység védőbástyájául szolgálván az előnyomuló pogány ozmán hatalom ellenében s így folytonos harcokban lévén elfoglalva, csak későn foghatott hozzá a

tudományok beható ápolásához, bár egyes nagy fejedelmei már a középkorban hajlékot adtak itt a műsáknak és Corvin Mátvás már a XV. század második felében igyekezett az olasz renaissance műveltségét országába átültetni.

Hazánk számottevő szerepe a tudomány világában a XIX. században indul meg. A két Bolyay, János és Farkas latin matematikai munkái, bár némileg elkésve, mondhatni világszerte feltűnést keltettek s a nevükre alapított díjnak nemzetközi verseny alapján való odaítélésében az európai tudós világ leghírnevesebb matematikusai szívesen vettek velünk részt. Körösi Csoma Sándor magyar kutató utazó a tibeti nyelv megismerésének úttörőjeként van világszerte elismerve. Báró Eötvös József nagy államtudományi műve a német tudomány legelőkelőbb elméit foglalkoztatta. Semmelweis budapesti egyetemi tanár a gyermekágyi láz elhárítása módjának fölfedezésével az emberiség jótévője lett. Vámbéry Armin Azsia megismertetése által szintén nagy hírre tett szert. Báró Eötvös Loránd fölfedezései a nehézkedés és földmágnesség terén úgy Európában, mint Amerikában figyelmet keltettek, elismerést, sőt gyakorlati alkalmazást is találtak. Plósz Sándor jogászi szakértelmét a perjog terén különösen a német szakkörök méltatták. Lóczy Lajos földrajzi munkássága közismert. Goldziher Ignác a mohamedán világ megismerése körül végzett munkájával Európában, sőt Amerikában is sikereket aratott. A még élők- és működőkre nem akarok kiterjeszkedni.

Míg így magyar tudósok nagy számmal emelkedtek hazájukon messze túlterjedő hírnévre, költészetünk jelesei közül talán elég — szintén mellőzve az élöket — a Petőfi, Arany, a Madách, a Jókai s a Mikszáth nevét említenem, hogy igazoljam, hogy a magyar költészet termékei számos más nyelvre lefordítva majdnem az egész művelt világon elterjedtek.

Szerény a mi részünk a nagy nemzetek által a tudomány és irodalom terén végzett alkotó munka mellett, de feljogosít arra, hogy magunkat munkatársaikul felajánljuk. S midőn a magyar tudományosság ez emlékezetes mai ünnepén annyi nemzet kiváló tudományos képviselőit üdvözöljük itt körünkben, talán szabad ezt annak zálogául tekintenünk, hogy a tudomány szolgálatának békés és üdvös munkájában ezentúl is, mindig és mindenütt találkozni fogunk!

VII. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöknek a Magyar Tudományos Akadémia centenáriuma alkalmából a külföldi hivatalos küldöttek tiszteletére november 4-én adott ebéden mondott beszéde.

Berzeviczy Albert a Magyarország Kormányzójára és a kiküldöttek által képviselt nemzetek államfőire mondott pohárköszöntő után előbb magyar nyelven üdvözölte ünneplő akadémiai társait s azokat a külföldi képviselőket, kik — mint a rokon finn és észtek nemzetek küldöttei — vérrokonság címén is kerestek föl bennünket, magyarul is szóltak hozzánk, s kikkel való szellemi együttműködésünket barátságunk ez újabb megpecsételése kétségkívül elő fogja mozdítani.

Azután francia nyelven fordult a francia kormány és az Institut négy akadémiájának képviselőihez, kiknek megjelenése különös fontosságot kölcsönöz ünneplésünknek. Emlékeztet arra, hogy Franciaország a háború után kezdeményezte a nemzetek szellemi együttműködésének szolgáló intézet létesítését. Magyarország mindig fogékony volt a francia impulzusok iránt; a párizsi februáriusi forradalom hozta létre nálunk az 1848-i márciusi napokat, melyek vérontás nélkül diadalra vitték a liberális és demokratikus eszméket és a fény, mely a Szajna partjáról oly gyakran terjedt szét, nálunk is világokat gyújtott. Szónok üdvözli a franciák érdeklődését a magyar tudomány ünnepélye iránt, mint Franciaország egy új nagyságához méltó szerepének beköszöntőjét. E szerep az, hogy védelmébe vegye a legyőzötteket, hogy a béke olajágával kezében emelje fel azokat, akiket fegyvere lesújtott! Üdvözli azután Lengyelország régi, hagyományos barátságának hírnökeit s megjegyzi, hogy mi saját bukásunk mélyéből is örömmel nézünk Lengyelország feltámadására. A bolgár akadémia képviselője minden rokonszenvünket bírja, mint annak a nemzetnek küldöttje, amely hős fegyvertársunk volt a harcban s most hősi bajtársunk a vereség szenvedéseiben.

Végül német nyelven üdvözli Németország és Ausztria küldötteit. Ha — úgymond — a múltban közjogi kötelekek és politikai szövetségek csatoltak össze, a legújabb kor közös megpróbáltatásai még inkább együvé láncolnak. Közös küzdelem életre-halálra, közös hősiség, melyet a sorshatalmak által megpecsételt vereség el nem homályosít, végül most a legyőzöttek közös mostoha sorsa arra készítetnek, hogy

tudományos munkánkban is összeálljunk és összetartsunk. Magyarországnak nem kis küzdelmébe fog kerülni visszavíni csak azt a szerény helyet is, melyet a szellemi világban a háború előtt elfoglalt. A német nemzet helyzete egészen más: a roppant szolgálatok, melyeket az emberi művelődésnek tett, lehetetlenné teszik, hogy egy percre is félretolassék. Szóló meg van róla győződve, hogy a nyugat nagy nemzetét saját, magasan kifejtett kultúrérzékük rá fogja vinni, hogy a német szellemmel való munkaközösséget megbecsüljék és keressék. Adja Isten, hogy ez az összejövétel a magyar tudomány egy szerény ünnepélyén szintén előmozdítsa azt, hogy a mostani szükség-közösségek nemsokára új vívmányok közösségévé váljanak.

Poharát a képviselt külföldi tudományos társulatok és nemzetek felvirágozására emeli.

VIII. A külföldi tudományos társaságok meghívása és a kapott válaszok.

1. A Magyar Tudományos Akadémia 1925 június havában egyes külföldi Akadémiáknak a centenáriumi ünnepségre szóló következő meghívót küldte szét:

Academia Litterarum Hungarica die 3. Novembris anni 1925. hora 11. antemeridiana in domo sua consessu sollemni celebrabit festum centenarium foundationis suae.

Ea igitur, qua par est, reverentia invitamus Vos ad hunc consessum sollemnem et, si nos honorare vultis legato ad hoc festum misso, rogamus, ut nomen eius officiumque perscribatis praesidio Academiae nostrae (Budapest, V., Akadémia-utca 2.). Si autem de hac sollemnitate plura scire optatis, interrogate secretarium Academiae generalem.

Initium festi consessus sollemni oratione auspiciabitur praeses, secretarius generalis breviter comprehendet historiam foundationis centennis, Iosephus Szinnyi, socius ordinarius, exponet Academiae nostrae in glottologiam Hungaricam merita, Ladislaus Négyesy autem, socius ordinarius, enarrabit historiam centennem litterarum et poeseos in patria nostra.

Deinde sequentur orationes salutatoriae Academicarum externarum et magistratum Hungaricorum.

Salutem Vobis plurimam dicit

Albertus de Berzeviczy

Academiae Litterarum Hungaricae
praeses.

2. A külföldről érkezett üdvözlő iratok.

A) *Anglia.*

The British Academy,

16. VII. 1925,

Sir,

I have the honour to inform you that the Council of the British Academy has appointed Sir Aurel Stein, Fellow of the Academy, as representative at the forthcoming Centenary of the Hungarian Academy, to convey the congratulations and good wishes of the British Academy.

I am, Sir

yours faithfully

J. Gollancz

Secretary of the British Academy.

The President, the Hungarian Academy.

Minthogy Sir Stein Aurél külső tagnak újabb ázsiai kutatásainak folytatása végett már november elején ismét Indiába kellett visszautaznia, a következő levélben mentette ki elmaradását:

«Mélyen, de mélyen sajnálom, hogy Indiába való készülődésem megakadályozza az Akadémia évszázados ünnepélyén való személyes részvételemet. Gondolataim hűségesen felkeresik majd az Akadémiát kegyeletes ünnepélyén avval a hő kívánsággal, hogy az utódok egykor megkönnyebbült érzésekkel tekinthessenek vissza a centenariumot megelőző és kísérő nehéz időkre. Teljesülve lássák ők majd az Akadémia felbátorító jeligéjét! Nem választotta-e azt maga a nagy alapító bátor, fiatal érzéssel.

Remélem, idején érkezik meg a British Academy üdvözlő levele.»

Az ünnepi ülés után néhány nappal a M. Tud. Akadémia a következő iratot kapta:

The British Academy

to

The Hungarian Academy

The British Academy sends cordial congratulations to the Hungarian Academy on the occasion of the Centenary

of its foundation, due to the far-sighted wisdom and bounty of the illustrious Count Stephen Széchenyi, whose ideals as reformer of social conditions were so largely derived from personal association with England.

The Fellows of the British Academy desire to join in acclaiming the many eminent scholars whose names adorn the Roll of the Hungarian Academy. They gratefully acknowledge the valued contributions by members of the Academy to the advancement of learning, more especially in the domain of Oriental Philology and Archaeology.

Alexander Csoma de Kőrös was the first to interpret Tibetan Literature to the West. His heroic self-sacrifice in the cause of Buddhist lore is enshrined in the record of his life, by another member of the Hungarian Academy, Theodore Duka, whose life-long devotion to the interests of his native land went hand in hand with deep-seated affection for England, his adopted country, to which he was linked by closest ties.

Vámbéry, philologist and publicist, and Ignatius Goldziher, the greatest authority of his time on Islamic culture, one of the first Corresponding Fellows of the British Academy, are gratefully remembered on this occasion.

Happily, among its present Fellows, the British Academy numbers Sir Aurel Stein, who so well maintains this two-fold tradition of Hungarian scholarship in the field of Oriental studies. Had his duties permitted, he would have fittingly conveyed, as nominated delegate, to his fellow members of the Hungarian Academy, these messages of goodwill and congratulation from their British colleagues.

Floreat Academia Litterarum Hungarica!

J. Gollancz,
Sec. Brit. Acad.

Balfour,
president.

The British Academy, Burlington House, Piccadilly,
London, October 19. 1925.

Az üdvözlő irat magyar szövege a következő:

A British Academy üdvözlője a Magyar Tudományos Akadémiának

A British Academy szívélyes üdvözlőit küldi a Magyar Tud. Akadémiának alapítása századik évfordulója alkalmából.

Ez az alapítás a kitűnő Gróf Széchenyi István messze a jövőbe látó bölcseségének és áldozatkészségének köszönhető, akinek a magyar társadalmi viszonyok reformjára irányuló eszményei nagy mértékben az Angliával való személyes érintkezésből fakadtak.

A British Academy tagjai szívesen csatlakoznak a jeles tudósok méltatásához, akiknek nevei a M. Tud. Akadémia névsorát ékesítik és hálásan ismerik el a M. Tud. Akadémia tagjainak értékes közreműködését a tudomány előbbrevitelében, *különösen* a keleti nyelvészet és archaeologia terén.

Kőrösi Csoma Sándor volt az első, aki a tibeti irodalmat megismertette a nyugattal. Hősies önfeláldozását a buddhista tudományok szolgálatában a M. Tud. Akadémiának egy másik tagja, Duka Tivadar rajzolta meg emlékbeszédében, az a Duka, akinek élete fogytaig szülőhazája érdekei iránt tanúsított odaadása párhuzamosan haladt mélységes szeretetével második hazája, Anglia iránt, amelyhez a legszorosabb kapcsok fűzték.

Ez alkalmából hálásan emlékezünk vissza Vámbéryre, a nyelvtudósra és publicistára, valamint Goldziher Ignácra, aki korában az izlám-kutatás legnagyobb tekintélye volt, és akit a British Academy az elsők között választott levelező tagjává.

A British Academy szerencséjének tartja, hogy jelenlegi tagjai közé számíthatja Sir Aurél Steint, aki oly kiválóan egyesíti a magyar tudományosság kettős hagyományát a keleti tanulmányok terén. Ha kötelességei megengedték volna, nagyon hivatott lett volna arra, hogy mint hivatalos küldöttünk elvigye britt kollegáinak üdvözléteit és szerencsekívánatait tagtársai, a M. Tud. Akadémia tagjai részére.

Floreat Academia Litterarum Hungarica!

J. Gollancz, s. k.,
a British Academy titkára.

Balfour, s. k.,
elnök.

B) *Finnország.*

A Finnugor Társaság üdvözléte.

Unkarin Tiedeakatemiaalle!

Niinkuin puu, joka työntää juurensa maan kamaraan, mutta kohottaa runkonsa kohti valkeutta ja levittää oksansa ja lehvänsä laajalle, on Unkarin Tiedeakatemia syntynyt, kasvanut ja kehittynyt vuosisadan kuluessa. Ylevän uhraus-

mielen synnyttämänä, isänmaan maaperästä nousseena, kansallisen hengen kannattamana, totuuden etsinnän innon kannustamana on Akademia suorittanut suuriarvoisen työn, joka on ulottunut kaikille inhimillisen tietämyksen aloille, isänmaan ja sukukansojen ylpeydeksi, tieteellisen tutkimuksen voitoksi.

Jos missään, on tämä työ herättänyt ja herättää tyydytystä ja iloa Suomessa. Ei mikään muu kansa lämpimämmin tunne tarvetta lausua onnitteluaan tämän työn ja sen saavutusten johdosta kuin Suomen sukulaiskansa.

Syynä tähän ei ole yksistään yleinen ihailu tieteellisen totuuden löytämiseksi suoritettua työtä kohtaan, ei myöskään yksistään se myötätunto, joka ikivanhan kielisukulaisuuden nojalla Suomen kansassa elää Unkarin kansaa ja sen kulttuurityötä kohtaan. Vaan siihen on erikoisena syynä se, että Unkarin Tiedeakatemia on ottanut osaa niiden kysymysten selvittämiseen, jotka tarkoittavat meidän kulttuurimme yhteisten alkujuurien selvittämistä kielentutkimuksen, kansaja muinaistieteellisen tutkimuksen keinoin. Tässä tarkoituksessa on Unkarin Tiedeakatemia pannut toimeen tutkimusmatkoja aineiden keräämistä varten, on julkaissut niiden tuloksia tieteen saatavaksi, on julkaissut tämän tieteen alalla perustavaa laatua olevia teoksia, on julkaissut ja julkaisee yhä aikakauskirjoja, jotka kuuluvat tutkijan välttämättömään asevarastoon. Ja samalla on kaikki se työ, joka läheisimpänä kuuluu Akatemian työalaaan, unkarin oman kielen tutkimus, suoranaisista työtä tämän suuren tarkoituksensa toteuttamiseksi.

Kunnioituksen ja kiitollisuuden tunteensa Unkarin Tiedeakatemiaa kohtaan tahtoo tänä suurena juhlapäivänä tuoda esiin myös Suomalais-ugrilainen Seura. Samalla seuramme pyytää lämpimimmän tervehdyksensä ohella saada toivottaa Unkarin Tiedeakatemialle mitä runsainta menestystä, mitä runsaimpia työn saavutuksia alkavalla uudella vuosisadalla ja vuosisadasta vuosisataan.

Helsingissä MDCCCXXV.

Suomalais-ugrilainen Seura

Esimies:

E. N. Setälä.

Pääsihteeri:

Artturi Kannisto.

Unkarin Tiedeakatemiaalle.
(A Magyar Tudományos Akadémiának).

Suomalaisuuden Liiton Sukukansaosasto pyytää täten kunnioittavimmin onnitella Unkarin Tiedeakatemiaa 100-vuotisjuhlan johdosta. (A Magyar Tudományos Akadémia százéves emlékünnepe alkalmából a Finniség Szövetsége Rokonnép-Osztálya a legnagyobb tisztelettel teljes szerencsekívánatait nyilvánítja.)

Helsingissä, lokakuun 28 p. 1925.
(Helsinki, 1925 október hó 28-án.)

Suomalaisuuden Liiton Sukukansaosasto:
(Finniség Szövetsége Rokonnép-Osztálya:)

Matti Pesonen.

Rafael Engelberg.

C) Olaszország.

1. A R. Accademia Nazionale dei Lincei
hivatalos küldöttje

Millosevich (Federico)

váratlan akadály folytán csak a centenaris ünnep után érkezett Budapestre, ahol átadta Berzeviczy Albert elnök úrnak az Accademia dei Lincei üdvözleteit és jókívánságait Társaságunk számára.

2. R. Accademia della Crusca (Firenze).

Firenze, li 31 ottobre 1925.

Illustre Signor Presidente,

L'Accademia della Crusca, che nel secolo decimosesto iniziò in Italia gli studi per la metodica ricerca e per la compiuta registrazione del patrimonio delle lingue nazionali, salutando ora l'Accademia ungherese, mentre essa celebra il suo primo centenario, sente di poterlo e doverlo fare non soltanto con animo fraterno ma con un compiacimento che ha del materno.

Quel meraviglioso vincolo d'oro e di gemme che Mattia Corvino, principe geniale e munifico, consacrò ad unire amorevolmente insieme la coltura italiana, già gloriosa, e la giovanile vigoria magiara, ebbe infatti un'indiretta conferma anche dal proposito del Conte Stefano Széchenyi, allora che questi fondò la Società Scientifica, la quale, a

simiglianza della Crusca, si propose di volgere i propri sforzi a far sì che la lingua nazionale divenisse strumento docile ed efficace per qualsiasi espressione della scienza e del pensiero.

Non diverso, otto secoli fa, l'intendimento di Dante Alighieri. Nè ci dogliamo che l'Ungheria abbia dismesso quell'uso del latino onde era singolare fra le nazioni europee, e che la faceva sì spesso apparire sorella a noi che tuttavia parliamo una latinità moderna.

La forte ed alacre gente, che con tanto vantaggio della civiltà fermò ed affermò sè medesima tra Slavi e Germanici contro il Turco invasore della cristianità, è tale da promettere sicuramente altri e fecondi vantaggi per la umanità progrediente.

Godrà l'Italia d'ogni ulteriore incremento che a tale uopo sia per conseguire la nobile nazione de'Magiari, con la quale ha sempre desiderato di saldare più splendide e resistenti le anella della reciproca considerazione e dell'affetto profondo.

Il Segretario :
Guido Mazzoni.

Il Presidente :
Pio Rajna.

3. Fondazione Leonardo (Roma).

Roma. Fondazione Leonardo e Istituto Interuniversitario italiano plaudono beneaugurando fausto centenario benemerita Accademia scienze.

Il presidente (de consigli direttivi).

Giovanni Gentile.

I) *Litvánia.*

Academia Budapest.

Vilna. Diebus festis anniversariis fortissimi populi Hungarorum cum quo populo nostra fraterna, propemodum intercedit necessitudo universitas Vilmensis a rege Stephano Báthory e Hungaria oriundo condita praeterire non potest quin vobis viri praestantissimi in vestris Conatibus ad cultum atque humanitatem spectantibus fausta omnia precetur, qua occasione oblata eadem universitas Bathoreana diem quartum ante idus Novembres clarissimae Academiae Hungarorum celebrandae constitutum esse nuntiat.

Marianus Zdziechowski
Rector.

E) *Norvégia.*
(Távirat.)

L'Academie des Sciences de Hongrie Budapest.

L'Academie Norvegienne des Sciences et des Lettres Oslo vous prie de vouloir accepter ses felicitations cordiales et souhaits sincères au centenaire. Koht president, Olaf Broch secretaire general.

Nielsen Konrád, egyetemi tanár (Oslo), meglehangú táviratot küldött.

F) *Svédország.*

Academia Suecana Academiae Litterarum Hungaricae
S. P. D.

Gratissima nobis fuit epistola vestra qua nos invitatis ad festum quod acturi estis centenarium vobiscum celebrandum.

Optavimus quidem ut legatum ad vos coetu nostro mittere liceret. Cum vero in praesenti id facere non vacet, huic chartae gratulationes nostras permisimus.

Hoc igitur nobis in votis est: floreat per nova saecula Academia Hungarica litteris opem ferens patriaeque Hungaricae honorem augens.

Dabamus Holmiae die XXX mens. Oct. MCMXXV.

Per Hallström m. p.

E. A. Karlfeldt m. p.

Academia Scientiarum Regia Suecana.
Academiae Litterarum Hungaricae S. P. D.

Litterae Vestrae officii plenae certiores nos faciunt, sollemnia ad memoriam Academiae vestrae abhinc centum annos constitutae celebrandam a vobis indici, quibus sollemnibus ut mitteremus qui nostra auctoritate interesset, comiter et benevole suasistis. Ac si utile est laudabilia intueri exempla, quid potest esse aut ad imitandum gravius aut ad cognoscendum optatius quam videre, quibus ab initiis profecti quantam obtinueritis existimationis celebritatem.

Quae cum ita sint, iucundum sane futurum fuisse intelligimus et agnoscimus, si per opportunitatem temporis nobis liceret invitationi vestrae obsequi. At voluntatis favore et benevolentia caritatis vobis aderimus, optantes, ut in posterum prospera omnia vobis sint. Pergite thesauro doc-

trinarum in omni investigationis genere strenue ac feliciter adaugendo et vestrae laudi consulere et patriae utilitatem tueri et generi humano universo inservire. Valet.

Dabamus Holmiae Pridie Idus Octobres MCMXXV.

Academiae Scientiarum Regiae Suecanae Nomine

Allvar Gullstrand m. p.
praeses.

H. G. Söderbaum m. p.
secretarius.

Academia Scientiarum Hungarica Budapest.

Upsala. Academiam de patria et scientia optime meritam solemnia saecularia celebrantem salutet *Wiklund*.

IX. Üdvözlő iratok hazai hatóságoktól és intézetektől.

A centenarium alkalmából üdvözlő iratokat küldtek: Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek, Bárdos Remig pannonhalmi főapát, Werner Adolf zirci apát, Hám Antal a piarista-rend főnöke; továbbá a m. kir. honvédség főparancsnoka, a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem és a szegedi m. kir. Ferenc József tudományegyetem rektorai, illetőleg dékánjai, az Operaház igazgatója, a Magyar Mérnök és Építész Egylet, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) stb.

X. Adományok és alapítványok a centenarium alkalmából.

1. Alapítványok.

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, gróf Széchenyi István alapítvány tőkéje gyanánt	100,000.000 K
Pesti Hazai Első Takarékpénztáregyesület, FáyAndrás nevét viselő korábbi alapítványi tőkéjének kiegészítésére	100,000.000 «
Kónyi Hugó, Kónyi Manó-alapítvány tőkéje gyanánt . .	125,000.000 «

2. Adományok.

Gróf Teleki Tiborné (Széchenyi Alice grófnő) és gróf Károlyi Lajosné (Széchenyi Hanna grófnő) az Akadémia centenariuma alkalmából kiadandó mű költségeire	100,000.000 K
Gróf Széchenyi Aladár, elsősorban a magyar mezőgazdaságot érintő munkák támogatására	100,000.000 «
Főmagasságú Csernoch János biboros hercegprimás . .	1,000.000 «
«Hernád völgyi», a közzgazdaság körébe vágó tanulmány jutalmazására	2,000.000 «

Dr. Pápay Ignác m. kir. folyamőr-főhajónagy	1,000.000 K
N. N.	2,000.000 «
N. N.	2,000.000 «
Franklin-Társulat	20,000.000 «
Budapesti Ügetőversenyegyesület	1,000.000 «
Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége .	2,000.000 «

**XI. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr indítványa
gróf Széchenyi István a haza körül szerzett
érdemeinek törvénybe iktatása tárgyában.**

(Előterjesztette az 1925. okt. 5-én tartott összes ülésen.)

Tekintetes Akadémia!

Mult évi januárius hó 28-án tartott összes ülésünk határozatának megfelelően minden intézkedést megtettünk arra nézve, hogy Akadémiánk alapításának százados évfordulója f. é november hó 3-án méltóan megünnepeletessék. Az előkészületek folyamatban vannak; az érdeklődés ünnepegyünk iránt nemcsak hazai közönségünk legszélesebb köreiben, hanem a külföldön is megnyilvánult s minden igyekezetünket arra irányítjuk, hogy ez alkalommal nemcsak Akadémiánk közel száz éves fennállásának ténye a köztudatot áthassa, hanem halhatatlan alapítónk Gróf Széchenyi István érdemét is újabb dícsfény sugározza körül.

Nemzetünk és Akadémiánk a döblingi gyásznapi óta minden alkalmat megragadott, hogy háláját, kegyeletét a «Legnagyobb Magyar» iránt méltón nyilvánítsa; de eggyel még — úgy érzem — tartozik nemzetünk az ő emlékének.

Mikor Széchenyi elhunyt, alkotmányunk felfüggesztve lévén, a törvényhozó testület nem foglalkozhatott emlékével; a társadalom megnyilatkozása a gyászbán, kétségkívül méltó volt a nemzethez és Széchenyihez, utóbb — közadakozásból — szobra is felállított, de szintén nem törvényrendelése alapján.

Az 1847—48-iki I. t. c. törvénybe iktatta dícsőült József nádor emlékét; az 1876-iki III. t. c. által ugyanez történt a Deák Ferenc emlékével, amikor szobrának felállítását is a törvényhozás rendelte el és az 1890-iki III. t. c. ben ugyanígy hódolt a törvényhozás a Gróf Andrássy Gyula emlékének. Azt hiszem, a most ünneplendő centenáriumnak a legjobb alkalom volna arra, hogy nemzeti szuverénitásunk kifejezője, törvényhozásunk Gróf Széchenyi Istvánnak a haza körül oly sok téren szerzett hervadhatatlan érdemeit, melyeket a távolodó idő csak mind fényesebb és tisztább világitásba helyez, örök emlékezetül törvénybe iktassa.

Akadémiánkat a hála kötelezi s mert kötelezi, fel is jogositja arra, hogy ebben az irányban a kezdő lépést tegye meg. Bátor vagyok indítványozni, méltóztassék határozatilag utasítani az elnökséget arra, hogy a nagymélt. miniszterelnök úrhoz előterjesztéssel járuljon, kérve, hogy ily törvény meghozatala céljából a Nemzetgyűlésnek javaslatot tenne, s egyúttal a hozzánk legközelebb álló vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz is külön előterjesztést tegyen, kérve őt, hogy ez ügyet magáévá tenni s a kormány körében sikerre vinni méltóztassék.

Az összes ülés az általános helyesléssel kísért indítványt egyhangulag elfogadta és az Elnök urat az előterjesztések megtételére felkérte.

A m. kir. miniszterelnök úr e tárgyban 1925. októberben a Nemzetgyűlés elé törvényjavaslatot terjesztett, amelyet a Nemzetgyűlés el is fogadott.

XII. Ünnepi beszédek.

I. Voinovich Géza r. tag beszéde Arany János első budapesti lakóházának emléktáblával való megjelölésekor (1925 május).

A M. T. Akadémia kegyeletét és hódolatát teszem le e falaknál, melyek négy éven keresztül otthont adtak Arany Jánosnak.

Köszönet e ház érdemes új birtokosának, Böhm Béla úrnak, és a művésznek, hogy a magyar műveltség szeretetének sugallatára ez évek emléket e házon megjelölték.

1860 ősztől 64 tavaszáig lakott itt a költő, ez akkor kétemeletes ház második emeletén, a saroklakásban.

Akkor költözött fel Pestre. Megfáradt az évtizedes tanári pályán; új környezetre, új benyomásokra szomjazott. Vágya hazafelé vonta, Szalontára, hol zöld lomb árnyán csendes fészekről álmodott; a megélhetés gondja s fia jövője a főváros felé fordította vágyait. Hosszú szenvedés után akkor kezdett újra remélni a nemzet, az irodalmi élet is élénkebb hullámokat vetni. Föléledt az Akadémia s Aranyt mindjárt az első tagválasztó ülésen levelező s még ugyanazon ülésben rendez tagjai sorába iktatta, ami példátlan megtisztelés volt. Új életre kelt a Kisfaludy-Társaság is s őt választotta igazgatójává. Barátai váltig biztatták, első sorban Deák Ferenc. Felköltözését Csengery Antal «életkérdésnek» látta irodalmunkra nézve, mely benne «roppant

hatású központot nyerhet», annál is inkább, mert a költő szépirodalmi és kritikai folyóiratot készült indítani.

E ház lett a várva várt irodalmi központ. Ennek házszáma, — akkor Üllői-út 11, a 3 pipa utca sarkán — állott a Szépirodalmi Figyelő címlapján, mint «szerkesztőségi szállás». E kapun járt be látogatóba Eötvös József és Kemény Zsigmond, Gyulai Pál és Szász Károly s ha vidékről feljöttek: Tompa és Lévy. Megfordult itt Fáy András és Jókai Mór, Gönczy Pál és Egressy Gábor; ide hozták kézírataikat a fiatalok: Györy Vilmos, Szilády Aron, Thaly Kálmán, akkor még jobbára verseket. E küszöböt az egész akkori irodalom taposta. E falak hallották az ország jeleseinak beszélgetéseit a nemzetébresztő irodalom és az ébredő nemzet kérdéseiről.

E házban írta Arany tanulmányai nagy részét s számos kis cikket, melyek irányító hatással voltak íróinkra s a közönség izlésére egyaránt. Itt töprengett magányában nemzete sorsán, itt biztatta magát szorongásai közben az áldozatok és szenvedés erejével:

«Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké vissza málljon rólad, ég!
És annyi vér — a szabadság kovásza —
Posvány maradjon, hol elönteték».

Innen, e házból szárnyalt ki a *Kies ősz* költeménye, az octóberi diploma színleges félalkotmánya ellen, példázva, hogy a csalvirág lehullhat, azért a fa termő ereje ép, és — «ád az Isten új nyarat». — Innen zendült végig az országon szívreszoktetően a *Rendületlenül*, megújítva Vörösmarty *Szózatát*, a kishitőség és megalkuvás veszélyei közt rendületlen hitet követelve:

Oh értsd meg a szót: árban és apályon
— Szirt a habok közt — hűséged megálljon.

Estszürkületben e ház ablakaiból nézett el az alacsony, háztetők fölött kelet felé, maga elé képzelve szülőhelyét, hol «kedves fái bodorodva nőnek»; az Alföld síkját, hol Toldi bujdokolt, a Tisza partját, hol képzeletében hún sereg rajzott, kürtök rivalltak, Atilla sátra állt. E házban írta, itt fejezte be *Buda Halálát*.

Innen figyelte a nagyváros életét, az egyszerű alföldi élet után a józan magyar értelem mosolyával nézve fonákosságait, sok furcsa és szánalmas alakját, melyeket később megörökített verseiben, a humor szívárványát ragyogtatva e szürke és kopár világ fölött, a költő mindent megértését

és az öregkor elnézését. Ő vette nálunk először lantjára a nagyváros életét s ebben sem közelíti meg senki maig.

Irodalmi emlékeinknek valóságos kincses szekrénye ez a ház, melynek faláról mától fogva a költő arcának szobor mása tekint le a járókelőkre, egy nagy szellemre és nagy korra emlékeztetve őket.

Arany János áldott emléke legyen áldás e város, az egész ország szellemi életén.

II. Ferenczi Zoltán r. tag beszéde a Petőfi-házra helyezett Jókai-emléktábla leleplezésekor 1925 október 27-én.

M. t. Közönség és m. t. Polgármester úr!

Én a Magyar Tud. Akadémia és a Petőfi-társaság nevében jöttem erre a lélekemelő ünnepélyre azzal a megbízatással, hogy ennek a háznak emléktáblával megjelöléséért ezeknek a tudományos és irodalmi társaságoknak nevében kifejezzem a székesfővárosnak legmelegebb köszönetünket s az ezen emléktáblát tervező művésznek e szép műért mélyen érzett elismerésünket. Semmi sem volt természetesebb, mint az, hogy más, a költő életében nevezetes helyek megjelölése mellett, ennek a jubileumi évnek folyamán épen ez az épület is emléktáblát nyerjen; mert a nagy költő évek során itt nemcsak lakott, de életének több igen boldog évét töltötte itt egy szerető család körében. Ez évek alatt ez a ház emlékezetes estélyeken és összejöveteleken magába fogadta a székesfőváros akkor élt jeleseit; ezek az estélyek megannyi ünnepek voltak, melyeknek középpontja, napja Jókai Mór volt. Ez volt oka annak, hogy midőn a Petőfi-társaság épületet keresett, melyben elhelyezze a legnagyobb magyar és világhírű lírai költőnek, — kinek a társaság nevét viseli — nagy szorgalommal összegyűjtött emlékeit és első elnökének, a legnagyobb magyar regényírónak, Jókainak emléktárgyait, melyek az említett évek alatt ebben a házban voltak elhelyezve: választása erre a házra esett és épen ami Jókait illeti, miután restaurálta, igyekezett ennek emeleti részét, ahol Jókai lakott, azon a módon berendezni, mint s minő volt, midőn Jókai ebben a lakásban élt. Így szenteltetett ez a ház a két nagy költő emlékének. Ez annál természetesebb, mert ez a két nagy költő évek során a legszébb, legnemesebb barátságban élt és bár a forradalom alatt ez a barátság egy időre megszakadt külsőképen, de nem szakadt meg soha a szívekben. Mert tudni kell, hogy Petőfi

azóta, hogy Jókait megismerte 1842-ben Pápán, soha senkit jobban nem szeretett, mint Jókait; élénk figyelemmel kísérte pályáját; Kecskeméten a maga gyöngybetűivel másolta le Jókai első szindarabját, mely az akadémiai pályázaton dicséretet aratott; pár év múlva ő vezette be az irodalomba és nemcsak két költeményt írt hozzá, mint rokonszemű pályatársához, mit Arany Jánoson kívül senkiről sem ismert el, nemcsak leveleiben biztatta az írói pályára, hanem a többi közt ezt mondta róla: «mit én Jókai iránt érzek, ez igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mindakettőnél több . . . valami le nem írható, s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem érzem azt, egyedül iránta». És jellemző, hogy meghasonlásuk után is Petőfi nem szűnt meg Jókait szeretni. Midőn már nem beszéltek egymással, nem, hónapok óta, a Budavár bevétele alkalmából tartott örömnepi lakomán még egyszer utoljára találkoztak. Jókai ezen a lakomán rövid pohárköszöntőt mondott e szókkal végezve: «Éljenek azok, akik ezután fognak meghalni a hazáért; — éljenek örökké!» A költő ekkor feladva a már nyolc hónapos meghasonlást, hozzálépett e szókkal: «Köszönöm, hogy én értem is ittál!» Összekocintotta vele poharát s ez volt utolsó, de már békülésre hajló találkozásuk.

Jókai is mindannak dacára, mi köztük Jókai első házassága miatt történt és mi a meghasonlás főoka volt, mindig szeretettel, csodálattal viseltetett Petőfinek hasonlíthatatlanul nagy szelleme iránt. Mint dioskurok léptek fel az irodalomban, vezetői voltak az akkor létrejött új szellemnek. Jókai gyönyörűen írt a költőről, mikor 1847 márc. 15-ikén *összes költeményei* megjelentek; majd, mikor Petőfi megnősült, velök együtt lakott: együtt léptek fel és voltak első és legnevezetesebb vezetői a március 15-iki mozgalomnak; nevök együtt ragyog e nap történelmének lapjain. Utóbb is talán senki sem dicsőítette jobban a költőt, mint Jókai. Ismételve szerepelteti regényeiben, több költeményt írt róla, melyek egyike, *Aholt költő szerelme*, Liszt Ferenc zenéjével halhatatlanná lett; és soha egy alkalmat nem mulasztott el, hogy Petőfiről ne írjon s ragyogó nyelven beszéli el felolvasások, cikkek egész sorában azt, amit együtt éltek át, amit a költőben csodált és az emlékezet bámulatos eszméket ad tollára, ha róla ír. Emlékezzünk csak meg arról a bámulatos bevezetésről, melyet Petőfiről és költészeteréről írt, művei teljes kiadásához. Lássunk ebből csak pár szót: «Amit mint költő megálmodott, azt mint ember végig is élte. —

Jóslatokat mondott s azokat megvalósítani törekedett. -- Képzeteletének minden alkotását igen komolyan vette. -- Énekelt szerelemről s annak minden fájdalmaiban igazán vezeklett, gyönyöreiben igazán idvezült. — Énekelt szabadságról s azt tettel is kivívta. — Dalai követelték a dicsőséget és elnyerték. — Hős haláláról ábrándozott, s addig járt utána, míg megtalálta: ideáljáért halt meg, a népszabadságért. Egy rövid lustrum alatt egy hosszú életpályát fejezett be. Jött mint egy futócsillag az égen, s mikor a zenithet elérte: ott állva maradt; nem tűnt el: nem hullott alá. Most is úgy ragyog, mint akkor. Petőfi egész ember volt; de egész költő is: s az ember és a költő úgy összefonódva egymással, hogy semmi ellenmondó vonás nincs közöttük.»

Íme, így dicsőítette egymást ez a két rendkívüli férfiú.

Az ilyen érzelmeket, melyek ilyen barátság alapjai, egy félreértés megzavarhatja, de ki nem oltja; mert ez a tehetségek és belső hasonlóság eredménye; egy szellemi közösség. Xenophon helyesen mondja: «Nincs barátság, sem igazságosság azok közt, kikben semmi közösség nincs.» Plato is azt mondja: «A barátság csak egyenlők között keletkezhetik; ahol nincs egyenlőség, a barátság soká meg nem állhat.» Mindez ebben a két férfiúban megvolt s nem kétséges, hogy ez a barátság, ha Petőfi tovább él, helyreállott volna, mert belső kényszerűség volt.

Budapest székesfővárosa a közelebbi két évben két művészi emléktáblát emelt: egyet Petőfinek azon a házon, melyben az ő elhatározottsága által a szabadsajtó 1848 márc. 15-én megszületett; egy másikat, ezt, azon a házon, mely most már a székesfővárosé, melyben a költő legnyugodtabb és talán legboldogabb éveit élte s melyben a két nagy költő emléktárgyai vannak elhelyezve. Ennek szimbolikus jelentősége van s az érzés, melyből eredt, épolty nemes, mint amily nagyjelentőségű a tény maga. Mindkettő nagy embernek szól, mindkettő hirdetője a hazaszeretetnek, melyet e két nagy költő művei különböző formában, de egy meggyőződéssel, egyenlő felmagasztaltsággal hirdetnek. Legyen az emlékek állítóján épúgy, mint magukon az emlékeken az Ég szelid áldása s legyen az általuk hirdetett szent érzelem termékeny a haza minden fiának, de kivált a mindenkori ifjúságnak, a haza e legszebb reményeinek szívében. Úgy legyen, most és mindörökké!

SOMMAIRE.

	Page
La fête du centenaire de l'Académie Hongroise des Sciences .	233
I. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie	233
II. Discours de M. J. Balogh, secrétaire perpétuel de l'Académie	240
III. J. Szinnyei, m. o. : L'Académie de Hongrie et la linguistique hongroise	245
IV. L. Négyesy, m. o. : Évolution des littérature et poésie hongroises	263
V. Discours d'adresses :	
Discours de son Altesse, le Régent de Hongrie	280
B. de Scitovszky, président de l'Assemblée Nationale présente l'adresse de l'Assemblée Nationale	281
Discours du comte K. de Klebelsberg, ministre des Cultes et de l'Instruction publique	282
Discours de son Altesse, le maréchal archiduc Joseph	282
Adresses des délégués officiels des Académies étrangères et des Gouvernements étrangers	283
VI. Réponse de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie . .	295
VII. Discours de M. A. de Berzeviczy, prononcé au banquet en l'honneur des délégués officiels étrangers	299
VIII. Invitation des Sociétés scientifiques étrangères et réponses .	300
IX. Adresses des autorités et des instituts hongrois	308
X. Liste des dons à l'occasion du centenaire de l'Académie . .	308
XI. Codification de la mémoire du comte Étienne Széchenyi . .	309
XII. Discours de M. G. Voinovich m. o. à l'inauguration de la plaque commémorative posée sur la première demeure de Jean Arany à Budapest	310
XIII. Discours de M. Z. Ferenczi m. o. à l'inauguration de la plaque commémorative-Jókai posée sur la Maison-Petőfi	312
XIV. Traduction française du sommaire	315
XV. Traduction allemande du sommaire	316

INHALT.

	Seite
Die Zentenarfeier der Gründung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	233
I. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy	233
II. Die Gründung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, von dem Generalsekretär Eugen Balogh	240
III. Josef Szinnyei, Direktorial- und ord. Mitglied: Die Ungarische Akademie der Wissenschaften und die ungarische Sprachwissenschaft	245
IV. Ladislaus Négyesy, ord. Mitglied: Die Entwicklung der ungarischen Literatur und Dichtung	263
V. Begrüßungen:	
Rede Seiner Durchlaucht des Herrn Reichsverwesers	280
Béla v. Scitovszky Präsident der Nationalversammlung, übergibt das Begrüßungsschreiben der Nationalversammlung	281
Begrüßungsrede des Grafen Kuno von Klebelsberg, Direktorial- und Ehrenmitglied, Minister für Cultus und Unterricht	282
Begrüßungsrede Seiner Hoheit des Feldmarschalls Erzherzog Josef, Direktorial- und Ehrenmitglieds	282
Begrüßungsreden der auswärtigen Akademien und Regierungen	283
VI. Antwort des Präsidenten Albert von Berzeviczy	295
VII. Rede des Präsidenten Albert von Berzeviczy, anlässlich des zu Ehren der auswärtigen Gesandten gegebenen Diners	299
VIII. Die Einladung der auswärtigen wissenschaftlichen Gesellschaften und deren Antworten	300
IX. Begrüßungsschreiben der ungarischen Behörden und Institute	308
X. Stiftungen und Spendungen anlässlich der Zentenarfeier	308
XI. Inartikulirung des Andenkens des Grafen Stefan von Széchenyi (auf den Vorschlag des Präsidenten Albert von Berzeviczy und nach dem Gesetzentwurf der Regierung angenommen von der Nationalversammlung)	309
XII. Rede des ord. Mitglieds Géza Voinovich bei der Bezeichnung des ersten budapester Wohnhauses des Dichters Johannes Arany mit einer Gedenktafel	310
XIII. Rede des ord. Mitglieds Zoltán Ferenczi bei der Enthüllung der Jókai-Gedenktafel am Petöfi-Haus	312
XIV. Französisches Inhaltsverzeichnis	315
XV. Deutsches Inhaltsverzeichnis	316

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVI. KÖTET.

1925 december.

12. FÜZET.

I. Ünnepi ülés Lévay József tiszteleti tag emlékezetére 1925 nov. 30-án.

1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde.

E hó 18-án volt száz éves fordulója a Lévay József születése napjának. Ha azt tekintjük, hogy e száz évből csak hét esik az ő halála utáni időre, s hogy ő, ki már 1843-ban megszólaltatta lantját, élete legutolsó éveiben alkotta néhány, a legszebbek közé sorolható költeményét, szóval két emberöltőn át volt nemzetének egyik legkedveltebb dalnoka és egy félszázadnál tovább tagja Akadémiánknak, akkor valóban a Gondviselés különös kegyeltjét kell benne látnunk.

S ami e hosszú, zajtalan, igénytelen, de majdnem szakadatlanul derüs és összhangzatos költői pályát különösen emlékezetessé teszi, azaz, hogy egybeesett nemzetünk életfolyásának egyik legváltozatosabb és legjelentősebb korszakával. Mint ifju költő belevegyithette hangját a 40-es évek meginduló, nagy reformkorszakának pezsgő életébe; a szabadságharc ügyét tollal és karddal szolgálta; az elnyomatás ideje alatt együtt sirt, türt, remélt nemzetével; megénekelte az újra visszavívott alkotmányos élet munkás napjainak változó érzelmeit, mindig a hazaszeretet meleg hangján, bizva és biztatva, néha aggódva is, de soha nem csüggedve. Bár élete vége felé nem egyszer töprengett fölötte, hogy «örvény felé futunk... a múlt tanuságai előtt behunyjuk szemünket», félt, hogy «a szó kimondva ránk, hibáinkat... túrni már az Isten is unja», mégis azt kívánta, hogy «a túlvilágon is kísérjen bennünket a hit és remény szava, hogy rég elfelejtett hült poraink felett szabadsága szárnyán nagygyá emelkedett s felvirult a haza».

És a Gondviselés abban is kedvezett neki, hogy szeméit épen akkor hunyhatta le, amikor még nem volt megpeccsételve hazánk sorsa. 1918 nyarának elején költözött el az életből, amikor már a háború kimenetelére nézve súlyos aggodalmaink lehettek, de amikor még senki sem sejtette

bukásunk nagyságát és az igazságtalanul ránk mért csapások súlyát.

A hazafias lyra terén talán Mikes-ével érte el a költőiség legmagasabb szárnyalását, az mindenestre legmaradandóbb értékű versei közé tartozik, de lyrája gazdag volt minden nemes emberi érzelem megszólaltatásában. Benne lángoló hazafiság és mély vallásosság az élet szeretetével egyesült, a Horatius derült életbölcselete nála együtt járt a Longfellow érzelmes természetszemléletével s a Burns szeretetével az egyszerű falusias élet és erkölcs iránt.

S ami Lévayt különösen jellemzi és nekünk becsessé teszi, az érzelem világának és kifejezési módjának tösgyökeres magyarsága, mely annál figyelemreméltóbb, mert ő legnagyobb irodalmi műveltségű költőink közé tartozott, aminek köszönhetjük azt is, hogy egyike lett legjelesebb műfordítóinknak; különösen Shakespeare és Burns fordításai irodalmunk elismert kincseihez tartoznak.

Lévay oly költő, kire fájdalomtalanul gondolhatunk, kiről való megemlékezésünkbe semmi keserűség sem vegyül. Ő hosszú pályát futott be, élete munkáját jól végezte el; amit szerény természete kívánt: jó barátok szeretete, polgártársainak bizalma, derült életöröm és költői babér: azt az élet megadta neki bőven. «Nem a fellengező sas lőn barátja, csak a szerény pacsirta s fülmile», de muzsája őt «soká, forrón ölelte s muló korával mit sem gondola». Maga vallotta, hogy «neki a sors jó barátja, bár fenyté néha zordul, még az is csak jóra fordul». Elégedett volt, mert nemcsak vallotta, hanem híven követte is életelvét; hogy: «szívedet, mely fennen hevül, emeld önmagadon felül, csalódástól akkor ne félj, mindig szeress, mindig remélj».

Most még legtöbbünknek élénk emlékezetében van tiszteletre és szeretetre egyaránt méltó, patriarchai élő alakja. De az eleven emlékezet határán túl is élni fog ő költészetében, a magyar nemzet szívében s a kegyelet koszorúja, melyet ma fonunk neki, ma, mikor szülőföldje szobrot készül neki emelni, a távol jövő megértésének és hálás megemlékezésének is záloga.

2. Lévay József.

— Ünnepi beszéd születése századik évfordulóján. —

Irta: *Ravasz László* tiszt. tag.

Tekintetes Akadémia!

Első pillantásra könnyű feladatnak látszik Lévay Józsefről emlékbeszédet mondani, különösen itt, ebben a díszes társaságban. Lévay József ennek a nemzedéknek kedves ismerőse, sokáig Akadémiánk Nestora volt. Volt időnk hozzászokni az ő lényéhez; inkább az szokatlan, hogy már nincs közöttünk. Ez a kedves, tisztos öreg úr volt az az élő híd, amely irodalmunk aranykorát a mai nemzedékkel összekapcsolta; ő volt az átmenet a történelem és a mai nap között. Akármerről néztük ezt a drága hidat, egyformán közel volt hozzánk. Az innenső oldalon csak egy kézfogásnyira, hiszen közöttünk élt szép, nemes alakja; a tulsó oldalról csak egy gondolatnyira, mert e híd szépvonalú bálványive hozzá volt építve egy óriási lépcsőzettel művelődéstörténelmünk ama pontjához, ahol szellemi életünk koronás királyainak dicsőséges palotája emelkedik az ég felé. Már pedig a magyar lélek, ha szárnya van, *haza* oda száll, mert ott van a fészke. Mindenkinek van mondanivalója arról a költőről, kinek egypár versét az elemi iskolában tanultuk, akivel együtt bústunk a Mikes árvaságán és együtt vigadtunk a sajószentpéteri szüreten. Egyik-másik versével ma már a magyar nép ifjai vallják az örök szerelmet s képei, ritmusa az élő magyar beszéd néhány fényes alkotó része lett. Alakja annyi szállal szövődik bele a XIX. század szellemi életébe és annak legnagyobb embereivel olyan belső kapcsolatban van, hogy a «nagy század» irodalomtörténetét el lehetne tanítani és a jelenkor szellemi válságát meg lehetne magyarázni az ő külső és belső életének elbeszélése közben.

Mégis nehéz ez a feladat. Bár Lévay József egész életén át lírikus volt s alig beszélt másról, mint legbensőbb érzéseiről, mégis lelkivilágának szabatos megrajzolása próbára teszi az embert. Körülbelül 10:0 verse úgy hasonlít egymáshoz, mint egy kézzel ültetett nyírfa erdő fái. Nincsenek benne vizmosások, cserjések, vadonok, irtások és szakadékok. Ha az egyes darabokat nézzük, nem látjuk az egészet; ha az egészet nézzük, összefolynak az egyes darabok. Vagy a fától nem látjuk az erdőt, vagy az erdőtől a fát. Szóval különösen az emlékbeszédírókat fenyegeti veszedelem. Miután nincsenek benne tájékozódási pontok, legjobb lesz arra figyelni:

hogy milyen a gazda, hogyan ülteti fáit és miképen ápolja azokat. Régi, de jó módszer az emberrel magyarázni a költőt s a költővel az embert, mindaddig, amíg rendre megvilágosítják egymást.

Azt hiszem Lévy József egyike volt a *legegészségesebb* embereknek, akik valaha éltek. Nem az a nyers erőből kicsattanó egészség az övé, amely Rubens képeiről szinte süt, hanem a finom, pontos életműszerek elpusztíthatatlan szívóssága. Olyan, mintha gyertyánfából faragták volna ki s bár az anyag robustus, a mű maga filigrán. Apja, a nemes családból származott magyar földműves, alig volt huszonkét éves, anyja huszonegy, mikor ő megszületett. A magyar föld népének egészségét és szívósságát maradék nélkül örökölte. Egész életében sohasem volt beteg s kilencvenhárom éves korában még tiszta, üde hangon énekelt: egy hattyú, amely a holló szívósságával bír. Olyan meglepetés volt ez, mintha a tilinkó, amelynek hangja a völgyből ismerős, fenn a hegycsúcson bíboros alkonyon, havasi kiútként, váratlanul megzendülne és hallatára némán álmélkodnának közeli és távoli völgyek mélységei. Tompa azt írja róla ugyan egyszer, hogy olyan mint az árnyék; de Tompa hypochonder volt és a múlt gyomorbajt bizonyára halálos kórnak nézte. Hozzáképest milyen hamar omlott össze Vörösmarty óriás génusza, milyen beteges volt és mennyit szenvedett Arany! Még Balassa Bálint, ez a daliás magyar trubadur is milyen hamar felemészti magát szenvedélyeinek gyilkos tüzeiben! Petőfit nem vehetjük ide, mert huszonhat éves korában meghalt; de hamar öszült, szűkmellű s ahogy maga mondá, «csámpás legény» volt. Lévy megmaradt szép, erős férfiúnak, túl a pátriárkák korán is. Egészsége nemcsak testi, hanem lelki egészség volt. Nyoma sincs benne a neurazténianának, ami az Arany génuszát — öreg fa hajtása volt — nemcsak jellemzi, hanem mint a borostyánkőt a belefagyott hiba, értékében növeli is. Vérmérséklete is igen szerencsés: félig flegmatikus és félig melankolikus, ami egyéniségét a sangvinikus Petőfi, a kolerikus Arany s az egyszerre sangvinikus meg kolerikus Tompa mellett egyenletessé, nyugodtá, néha merengővé, de alapjában vidámmá tette. Volt a lényében valami elrejtőzködött szomorúság, de ez csak néha tekintett ki, mint muskátlis ablakon egy halvány asszony könnyes arca. Mindent el lehet róla mondani, csak azt nem, hogy izgatott, ingerlékeny lett volna. Olyan volt a külső világgal szemben, mint a kagyló a vízzel szemben: csak akkor férközött hozzá az élet árja, ha neki tetszett kinyitni; egyéb-

ként úgy haladt vizek és szörnyek között, mint egy úszó kődarab. És ő csak akkor nyílt ki, mikor táplálni akarta magát, neki való eledellel. Ez az oka, hogy annyi benyomás mellett haladt el lelki visszahatás nélkül. Olyan idóket élt át, amidőn a legnagyobb események és legnagyobb emberek délővi éghajlata köszöntött reánk. S vegyük számba, mindezekből mit énekelt meg ez az izig-vérig lírikus! Az egész magyar történelemben pár igénytelen jelenetet, kortársai közül négy barátját, a forradalomból és elnyomásból két-három általános hangulatot, a világháboruból egy nyomasztó érzést az irtózatossá emberpusztításról. Kossuth, Széchenyi, Deák arca nem néz be költészetének ablakán. A két előbbinek csak *emléke* jelenik meg — évek mulva — szemei előtt, mintha valaki tűzhányó közelében élte volna le életét s csupán annyit beszél róluk, hogy lávaköből egy pár kámeát farag. Arany hozzáképest sűrűn reagál távoli viharokra és földrengésekre, de Lévy el van foglalva öreg szüleiével, gyümölcsösével, a Tátrával, a Bükkalával. Azt, hogy szárazság, vagy esős nyár volt, meg lehet tudni a verseiből, de azt, hogy Európa hányszor állott lángban s hazája sorsa kockán, nem.

Lévy tehát lírikus létére nagyon keveset vesz fel a külső világból és nagyon kevés lírai reakciót mutat. Erőtlen-sége erő számba megy: nem zavarja a vihar apró foglal-kozásaiban. Még érdekesebb az, hogyan dolgozza fel a külső benyomásokat. Itt is azt tapasztaljuk, hogy érzékenysége tulajdonképpen állandó ellenállás s a külső világot átszűrve, szinte desztillálva alakítja át költészetté. Némelyik lírikusnál az ingerre azonnal felrobban a hatás, mintha égő gyu-fával magnesiumhoz értek volna; másik pár pernyi csönd után tisztán felel, mint a visszhang, vagy a bányatorokba ejtett kő óriás robaja; a harmadik csak későn ad választ, mint a virág a gyümölcsben arra az eseményre, hogy a dongó zúgva betöltötte kelyhét s észrevétlenül parányi himport szitált a sóvár bibére. Lévy az utóbbiak közé tartozott azzal a különbséggel, hogy a termékenyítést leheletszerűen a lát-hatatlan esti szellő végezte, amelyről nem tudni, honnan jön és hová megy.

Szellő vagyok, mely nagy zajjal
Zenobonát nem csinál
S egy víg dallal, egy sóhajjal
Észrevétlen tovaszál.

Azt a tengert, melyben olykor
Szárnyait megfürdöti
Merre lebben: a szemekben
S a virágon megleli.

Lévayn későn üt ki a hatás, sokszor évek múlva s ez alatt a nyers valóság légiessé válik. El kell mulnia, le kell viharzania a benyomásnak s ő utána rezzen fel, mint a pásztorfiú a lehullott csillagnak. Ezért valami csöndes *visszatekintés* van a költészetében. Próféta nem lehetett; epilogus-ember volt. Muzsája hátranéző asszony, mint a Lót felesége, csakhogy kövültségéből akkor érez fel, amikor hátra tekint. Hegyre menet nem azt énekli, ami előtte áll: a távoli csúcsot, ahol az örökkévalóság gondolatai, mint hófehér szárnyú sasok ülnek és várnak a riogató, vakmerő vándorra, hanem azt, amit megállva és visszatekintve, *maga mögött lát*: a völgyet s elhagyott otthonának ablakán a búcsúzó nap csókját. Ezért egyik legszebb költeménye: Völgyben, ezzel az ismerős csattanóval:

Én a Sajó partján a völgyben maradtam.

Szilágyi Dezsőről írt versében elmondja, hogy egy szikla zuhant a síma tóba s ő megénekli azt a futó gyűrűt, amiben az egész óriás esemény elsímul.

Ilyen lelki alkat mellett természetes, hogy benyomásait nem közvetlenül veszi, hanem másodkézből, az *emlékezet* tárából szerzi be. Az emlékezet csónakán érkező benyomások már átalakuláson mennek át. Elvész belőlük a nyers valóság, a hús, a vér; meg vannak szűrve, ki vannak forrva, fénytűstűek és légiesek, kissé bánatosak, mert nem élnek, de azért sugarasak, mint az őszi igézete és kiengesztelődés árad körülöttük. A kínzó problémából bölcs tanúság lett s úgy ragyog az ujjai közt, mint egy gyémánttá kövült könnyecsepp. A tények és gyötrelmek viperáinak méregfoga kitört s szelíden lejtenek a kígyóbüvölő szavára. Ezért énekel így:

Mint ki a tenger partjára
 Aggódó reménnyel ült
 S azt a drága hajót várja,
 Mely régesrég elmerült.

Mindebből világos, hogy nem lehetett érzéke a rendkívüliség iránt. Félt az olyan benyomástól, amely letiporná, ennél fogva, ha nem bír valamelyikkel, meg sem próbálkozik vele. Pedig szereti a nyugodt, csendes nagyságot. Egy pár nagy ember lábainál olyan szívesen megül, mint a Bükk szélén vagy a Tátra alján. Ezeket már ismeri, összebarátkozott velük, mint a völgylakó a Mont-Blanc távoli, óriás vonalával. Érzi, hogy ha sokáig velük van, csendesén hozzájuk nő.

Ugyanezt bizonyítja az is, hogy Lé v a y t az apró, hétköznapi benyomások bírják dalra, azért, mert ezek *állandóan ismétlődnek*. Vannak virágok, amelyek a zápor alatt becsukják kelyhüket, de a harmatseppet boldogan és győzelmesen hordozzák. Ha tehát a lírikust ebben az egyenletben akarjuk meghatározni: *a költő és az alkalom*, Lé v a y ról azt kell mondanunk, hogy nagyon rátartós volt az alkalmakkal: ez égi nemtőikkel szemben. Ezer meg ezer bűbájos alkalom, mint megannyi fejedelemasszony, suhant el mellette s ő rájuk sem nézett; de, ha egy kis Hamúpipőke állhatatosan, észrevétlen, titokban és hűn követte, mint árnyék: megakadt rajta a szeme és kinyújtotta érette kezét. Nem tett a kis jövevény fejére arany koronát, nem öltöztette bíborba, hermelinbe, nem ültette nagy gondolatok trónusára, hogy ott tündököljön, mint Pheidias Athenéje az Akropolis ormán. Nem rohant fel vele viharos érzéstörlesztők tetejére: néhány vadvirágot dob lábai elé s reámosolyogva, csendesén tovább megy. Világosan mutatja ezt szerelmi költészete. Lé v a y t az Isten is arra teremtette, hogy egy asszonyt szeressen, de ez egyetlen sohasem jelenhetett meg előtte, mert mindig volt, ami útját állja: egy személytelen személy, általános poétai ábrándkép. Az általános megölte a különöst. Így aztán jöttek sokáig, nagyon sokáig leányok és asszonyok, fiatalok és érettek; Lé v a y nak mindig voltak új esetei, de költészete csak a régi, személytelen belső kép iránt hevült át és annak énekelt. Hetvenöt éven keresztül élt boldog, belső monogámiában egy ábrándképpel s ez idő alatt mindig szeretett, mindig mást szeretett és holtáig agglegény maradt. Természetes, hogy a mi ennek a képnek énekel, az tele van resignatióval, mélabúval, sóhajtással, hogy elmúlt a szerelem s valami csöndes örömmel a fölött, hogy mégis mindig fáj. Egyetlen egy helyen üt erősebb hangokat, mikor szívéről azt mondja, hogy :

Félt, szán, remeg, kínját magába zárja,
Rajtad kívül mindent, mindent feled
S mint lomb között bujdokló fénybogárka
Erlékdik deritni éjjeled...

Van-e szomorúbb, melább, csendesebb valami, mint egy fénybogárka, ez az enyhe, csillogó bánat, fénnyé vált élő könnycsepp? Ugyanezt mutatják bordalai is. Petőfinél a meg nem ivott bor is valami szent részegséget okozott, Lé v a y nál a megivott bor is csak egy kis melegebb józanságot.

Ilyen költői alkat mellett más emberből verszegény, holdkóros poéta lett volna. Lé v a y t ősi egézsége megóvta

ettől. Kemény, súlyos, pozitív ember, ha merengő, csöndes és nyájas is. Így lett az egészséges, *szép öreg kor* poétája. Visszatekintő, epilógikus, emlékező természete, nyugodt, egészséges resignatioja egyaránt erre predestináltak. Akkor a legnagyobb, amidőn nyugodtan, szemrebbenés nélkül megáll az élet végén, a halál kapujában s erős kezét a kilincsre téve, mégegyszer visszatekint. Szeme végig jár minden kicsi és nagy dolgon, ami az ő életének eleven darabja volt. Búcsúzó tekintete megsimogatja a tárgyakat, az emlékeket, az álmokat. Eltölti az a nyugodt öntudat, hogy rendbe tett mindent, most már mehet pihenni. Mégegyszer fellobban lelkének minden lángja mint alkonyatkor a felhők közül kibukkanó nap fénye s azután egyenes szép alakja eltűnik a sötét pitvarban. Azok a legszebb költeményei, amelyekben ez a nagy leszámolás, végső, sugaras összefoglalás szólal meg: midőn egész életéről, szinte testamentomosan, beszél. A közeli dolgok elmosódnak, a távoliak megnőnek, gyermekségének benyomásai felélednek és uralkodóvá válnak. Aratás, Szép öreg templom című költeményei egyike a legszebbeknek, amiket magyar nyelven írtak. Éz a szépség ragad meg Arany bölcsője c. ódájának utolsó szakaszában, amelynek szinte szimbolikus sorai így zengenek:

Mint agg madár a költöző seregből
Rég elmaradtam tőled, töletek.
Bölcsődre most, százéves föllegedből,
Dalommal íme búcsúfényt vetek.
Leszáll az éj, végkép elhangzik a dal.
Emelj föl engem a mennybe magaddal,
Hogy idvezülten üdvözöljelek
S ott is csodáljalak, szeresselek!

Milyen költői itt az egész valóság! Benne van Léray egész élete, éppen úgy, mintha tisztán az ő költészete számára lett volna teremtve. A lírikus és élete, az ember és költő itt összetalálkoznak. Hiszen a költő az a lény, aki egy életen át el akarja mondani, hogy ki ő s ez néha sikerül neki. Léraynak ez sikerült, mint például ebben a versben is:

Méla pásztortűz vagyok, mely
Csendes őszi tájon ég,
Mikor már az éjszakára
Csillagot sem ad az ég.
Pásztortűznél pásztoreMBER
Megmelegszik úgy, ahogy,
Akkor is, ha már a tűznek
Hamva sűrű, lángja fogy.

Ez a legszebb, amit magáról mondott s ez a legnagyobb, amit róla elmondhatunk.

Hét nagy szellemmel volt találkozása s ennek a hétnek hatásáról lehet nála szó. Mindeniket azért szerette, mert belőlük egy-egy darab benne is élt. Petőfivel közös volt líraisága és népiessége. Először az ő nagy lelkének forgószelébe került. Vergődött, csapongott benne, mint a viharba került fecskéfióka, de a lélekzete elakadt és visszamenekült fészkébe; nem volt benne semmi sirályi. Tompa volt legbensőbb barátja, de ez az izgatott, forrongó emberi lélek tökéletes ellentéte volt Lévynek. Ő maga a legmélyebb tisztelettel Aranyt ölelte körül s örvendezett benne önmaga magasabb hatványának, akihez fogható sohasem lehet, bár mindig közel van hozzá s egy vele, mint a Jungfrauval a Schwarzer Mönch. Aranynak leginkább nyelv- és versművészetben követője: azon egy mesternél csináltatták a hegedűjüket, csakhogy Arany szebben muzsikált. Ez a különbség műfordításaikban is meglátszik, bár Lévy itt áll legközelebb Aranyhoz. Horatiusban saját életművészetének antik mesterét tisztelte, az élet okos, józan élvezetének vidám és bölcs tanítóját. Két megelégedett lírikus, két szép kivétel a lírikusok: az örök elégedetlenkedők beláthatatlan sorából! De Lévy amennyivel kisebb poéta, mint Horatius, annyival nemesebb és tisztább ember. Szerette Senecát és lefordította Vigasztalásait, mert a magyar emberben, kivált ha természetből is kálvinista, mindig van valami kevés stoicizmus: egyensúly, ami az idegek egészségéből, a tiszta lelkiismeretből és a világrend bölcsességébe vetett bizalomból táplálkozik. Lévy így néz szembe a halállal s pihenni akar szülei mellett, ahol az anyaföld

Kelére hozzájuk majd engem is felvesz.
S együtt várom velük, ami lesz vagy nem lesz.

Nyugodtan indul az utolsó útra. Nincs benne semmi a Dies irae reszkető félelméből:

Fáradt lelkem jövőt nem várva itt
Már bontogatni kezdi szárnyait,
Levetkezve, mit a földtől kapott,
A testet, az elnyűtt ruházatot:
Mint hófehér galamb száll fel az égbe
S tisztán, nyugodtan áll az Úr elébe.

Egész életén át nagyon közel állott szívéhez Burns.
Ez a kemény és gyulékony skót paraszt tele volt a körü-

lötte levő világgal s képes volt arra, hogy annak bármely parányi hatására kibontsa szenvedélyes és színes lelke óriás-legezőjét. Ilyen lennék én, ha nagyobb volnék és elkárhozott. Ez lehetett a Lévay érzése s babonásan vonzódott a züllött óriás felé. Végül volt egy poéta, aki csendes, tiszta melancholiájával bizonyos órákban édes testvére volt, mikor halkán kezdett beszélni egy drága vázáról, amely kezeink között egyszer összetört: Longfellow:

Olvass csekélyebb dalkokkból,
Kiknél a dal szívből fakad,
Mint nyári fellegből a zápor
Mint szemből a könnyáradat.

Zenével fog megtelni éjünk
S a gond, mely napunkra nyomul,
Mint egy arab, főlszedi sátrát
És lopva, csendbe' elvonul.

Ezekbe a tavakba nézett bele Lévay. Nem azért, hogy megfiatalodjék és mássá legyen, mint a csodakútak vizétől a vénülő kurtizánok, hanem azért, amiért a pásztorfiú, hogy lássa benne önönarcát hol vidámnak, hol szomorúnak s hódoljon nagy, vonzó mélységeiknek.

Lévayt egyhangúnak mondják kritikusan. Annyi egyforma verse van, hogy alig lehet különböztetni közöttük, bár technika dolgában egyike a legváltozatosabb magyar poétáknak. Olyan a költészete, mint egy nyirfaerdő. De a nyíres fái között különböztetnek a madarak. Előttük az a fa, amelyiken fészük van, külön világ, soha mással összenem téveszthető. Szeretni kell a dolgokat, hogy különböztetni tudjunk közöttük. Lévayt is szeretni kell, hogy verseinek lecsukott szeme felnyiljék s reánk mosolyogjon mindeniknek külön, egyéni lelke.

És lehet-e nem szeretni Lévayt? Emberi és költői alakja teljesen azonos; két felvétel ugyanazon személyről s mindkettő egyformán őszinte, egyszerű, csendes és nagy. Az egyik súlyos, imponáló és méltóságos, a másik szelíd, finom és tartózkodó. A vándort és az ő fényes árnyékát nem lehet elválasztani. Távolról olyan, mint egy kőoszlop, amelyet beborít a futórózsa s a körülötte emelkedő bokrok felett ugyanabban a stílusban emelt, távoli, nagyszerű épületek körvonala látszik.

Különös varázst ad alakjának irodalomtörténeti helyzete. Óriás fákból összenőtt pagonyban állott. Társai föléje nőttek s elfogták előle az eget, a vihart, a hajnalt; de ő

boldog volt, hogy ágaik összefonódtak: Lefelé kellett néznie s esemény volt számára a lepke, a méh, a gyöngyvirág, az avar levél. De mellőle és felőle kidőltek a fák. Egyedül maradt, szemhatára kitért és vénségében nőni kezdett. Beláthatatlan messzeségbe nézett a feltörekvő új geszt és dudvák között s halk, de óriás párbeszédet folytatott a leáldozó nappal, az éjszakával, étellel és halállal, világa megrendülő oszlopaival. Végre a nagy összeomlás előtt leszáradt utolsó galya is s ma úgy áll ott a romokból épülő új világ határán, mint a magyar irodalomtörténet Normafája.

II. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megemlékezése:

1. Salamon Ferenc r. t. és Xantus János l. t. születésének centenáriumáról az 1925 okt. 5-én tartott összes ülésen.

Tekintetes Akadémia!

Mielőtt összes ülésünk napirendjére térnénk át, legyen szabad a tekintetes Akadémiának figyelmét két, ránk nézve hecsed és emlékezetes évnapi felhívnom. F. évi aug. 29-én telt el száz esztendő azóta, hogy Salamon Ferenc született, és a mai nap századik évfordulója a Xantus János születésének.

Azt hiszem, illő, hogy mai összes ülésünkben mindkét elhunyt tagtársunkról megemlékezzünk, bár az Akadémia annak idejében méltatta már érdemeiket haláluk után kevés- sel: a Salamon Ferencét 1894 november 26-iki összes ülésében Szilágyi Sándor emlékbeszédje által, a Xantus Jánosét pedig 1898 december 19-iki összes ülésében Mocsáry Sándor emlékbeszédjével.

Salamon Ferenc egyik legeredetibb és legérdekesebb alakja volt irodalmunknak. Polyhistornak mondták őt joggal, mert hiszen természettudományi és matematikai tanulmányokon kezdve, közben katonáskodva, paedagógiával, sőt orvostudománnyal is foglalkozva, még a műfordítással és szépirodalommal is sikeresen megpróbálkozva, kritikus lett, majd publicista s végül történétíró. De írói munkásságának mindezek az ágai, még katonai tapasztalatai is egymást látszottak segíteni s a rengeteg tanulmánynak, melyet életében mint autodidakta végzett, egyetlen része sem ment egészen veszendőbe. Legemlékezetesebb kétségkívül történet-

írói munkássága s bár azt, amit főművének szánt, befejezetlenül kellett hagynia, bár sok kisebb munkáját folyóiratokban és napilapokban szórta el, sok fiókjában is maradt, működése el nem vesző nyomokat hagyott úgy irodalmi kritikánk, mint publicistikánk s főkép történetírásunk terén. A források kritikáját az intézmények valódi megismerésével s egyúttal az előadás művészetével alig tudta valaki úgy egyesíteni, mint ő.

Xantus Jánost mozgalmas élete nevelte azzá, ami lett s annak köszönhetőek főkép azok a szolgálatok is, melyeket tudományunknak tett. A szabadságharcban való részvétele miatt szenvedett sanyargatások fiatalon kiüldözték őt az országból s Amerikában napszámosmunkán át küzdte föl magát fontos expedíciók vezetőjévé, melyeknél mindig szem előtt tartotta hazája érdekeit is. Közgyűjteményeink ma is őrzik az ő szerzeményeit; előbb Amerikából, majd hazatérése után Ázsiából küldte és hozta az állattani és néprajzi anyagot s alapítójává lett budapesti állatkertünknek és muzeumunk néprajzi gyűjteményeinek. Nagyobb tudományos művet nem hagyott hátra, de négy nyelven írt kisebb munkái s nagyérdékű levelei számat tesznek különösen a föld- és néprajzi irodalomban.

Mindkét elhunyt jelesünk emlékezetét a száz év határára túl is őrzi és őrzeni fogja hálásan és kegyeletesen Akadémiánk.

Az összes ülés a nagy figyelemmel hallgatott beszéd alapján Salamon Ferenc és Xantus János emlékezetét az ülés jegyzőkönyvében is felújította.

2. Toldy Ferenc halálának félszázados évfordulóján.

Berzeviczy Albert igaz. és t. tag elnök megnyitó beszéde a Magyar Tud. Akadémiának 1925 december 21-én tartott összes ülésén.

Tekintetes Akadémia!

Midőn mai összes ülésünket — az utolsót ebben az évben — megnyitom, mindenekelőtt kegyeletos kötelességet rovlak le, amidőn tisztelt Tagtársaimat arra emlékeztetem, hogy néhány nap előtt — december 10-én — telt le ötven esztendő a Toldy Ferenc halála óta. Hogy mily munkát végzett ő egy félszázados pályára fáradhatlan lelkesedésével s azzal a tömegével a legkülönbözőbb dolgozatoknak, melyek által ő irodalomtörténetünk valódi megalapítójává lett, az a magyar tudomány történetében eltörülhetetlen betűkkel van följegyezve. Legméltóbb idéznem e tekintetben a Beöthy

Zsolt szavait, aki azt mondja róla, hogy «ő hordta össze irodalomtörténetünk köveit, ő emelte csarnokát, ő rendezte be és díszítette azt». Nekünk azonban a félszázados évforduló idejében illik megemlékeznünk különösen arról, hogy mi volt ő Akadémiánknak és illik tanúságot tennünk arról, hogy ma is kiolthatatlanul él mindnyájunk tudatában az, amit elhunytá bejelentésekor iktatott örök megemlékezésül jegyzőkönyvébe az Akadémia, mondván, hogy «emléket szentel a férfinak, kinek hosszú és munkás élete annyira fonódott vala egybe már kezdettől fogva a Tud. Akadémia életével, ki ennek alapítása óta rendes tagja, tovább egy negyed századnál titoknoka s mint ilyen, mondhatni szellemi felépítője, nehéz napokban éber és féltékeny öre, s hivatala megszűntével is, ülésekben, bizottságokban, egyik legbuzgóbb, legmunkásabb tagja, az igazgatótanácsban intézetünk anyagi érdekei körül is tapasztalásban gazdag tanácsadója, minden tekintetben Akadémiánk és irodalmunk igazi dísze és büszkesége volt. Maradjon áldott mind az idők végéig emlékezete». Igen, áldott fog maradni és a váltakozó nemzedékek ma is, mikor már egykori kor és munkatársai közül alig van egy is életben, fenntartják és tovább adják, mint templomi öröklángot a Toldy Ferenc emlékezetét, nevének s élete munkájának megbecsülését és csodálatát.

III. Herczeg Ferenc t. t. «A Híd» című színjátékának negyedik felvonása

(Felolvasta a szerző az I. o.-nak 1925 okt. 12-én tartott ülésén.)

Széchenyi dunaparti lakása. Nagy szoba, ablakok a Dunára. Az ablakon át a Lánchíd látható. Főbejárat jobbfelől. A baloldalon két ajtó, amelyek közül az egyik Széchenyi szobájába vezet. A két ajtó közt secretair a fal mellett. Nagy asztal székekkel. Az asztalon, amely zöld posztóval van leterítve, téntartó, azonkívül könyvek, hírlapok és tervrajzok halmaza. Idő: 1848 őszen.

Crescencia. Béni.

CRESCENCIA. *A secretair előtt ül és levelet ír.*

BÉNI. *Huszárlibériában, a levelet várja. Szünet után.*
Nincs itt sötét, kezit csókolom?

CRESCENCIA. *Tovább ír. Eleget látok. Szünet után fölkel, a levelet borítékba teszi. Ezzel menjen el Balogh doktor úrhoz. Ha otthon van, akkor várja meg a választ... Kívül csöngetés. Nézze meg, ki az?*

BÉNI. *Visszajön.* Szánthó úr, a cenki káplán van itt.

CRESCENCIA. Jöjjön, jöjjön be!

BÉNI *beereszti a káplánt, maga elmegy.*

Crescencia, Szánthó.

SZÁNTHÓ. Dicsértessék a Jézus!

CRESCENCIA. Isten hozta, tisztelendő úr. Mi ujság odahaza, Cenken?

SZÁNTHÓ. Élünk és nem tudjuk, mi történik a világban.

CRESCENCIA. Örüljenek, hogy nem tudják. Szépen virágoztak az idén az öreg hársfák?

SZÁNTHÓ. Mérföldekre hordta a szél a szagot.

CRESCENCIA. Oh, de jó volna ott lenni! *A szemét törli.* Szünet után. Mikor jött fel Pestre?

SZÁNTHÓ. Tegnap reggel.

CRESCENCIA. Már tegnap és nem mutatta magát? Pedig az uram beszélni akar önnel.

SZÁNTHÓ. Az országházban voltam, azt hittem ott találok a kegyelmes grófot.

CRESCENCIA. Napok óta nem jár az ülésekre... Kissé ideges, de ez nem komoly... ő nem beteg...

SZÁNTHÓ. Nem csodálom, hogy a kegyelmes úr ideges, — itt nagy események történnek... Két nap óta annyit láttam... A levegő itt csupa tűz és a föld remeg az emberek talpa alatt...

CRESCENCIA. Az uram a cenki plébánia dolgában akar önnel beszélni... Mikor meghalt a szegény öreg főtisztelendő, mindjárt mondta, hogy önt fogja presentálni a püspöknek...

SZÁNTHÓ. Kegyelmes asszony, nem vagyok én méltó ilyen kegyre...

CRESCENCIA. Ugyan már! Az uram szereti önt. Ön higgadt és szelid lelkű ember. Nem törődik a politikával.

SZÁNTHÓ. Attól félek, a miniszter úr, a mi szeretett földesurunk, különb embernek tart engem, mint amilyen vagyok. Én ember vagyok, magyar ember, — és bennem is meg vannak mind a gyöngeségek és szenvedélyek, amelyek ma lázban tartják a magyarság lelkét...

CRESCENCIA. Majd beszéljen az urammal... De most már nem vezetem be, a minisztértársait várja... Idejönnek, mert tudják, hogy az uram nincs egészen jól —, nem komoly, de azért jobb, ha itthon marad... Most menjen, tisztelendő. Egy óra múlva visszavárom! De biztosan jöjjön!

SZÁNTHÓ. *Meghajol, el.*

Crescencia az ablakhoz lép és fáradtan kinéz az esti alkonyba.

Crescencia, Béni, majd Balogh.

BÉNI. Kezit csókolom, itt van a doktor úr!

CRESCENCIA. Már —?!

BÉNI *beengedi a doktort, maga kimegy.*

CRESCENCIA. *Gyorsan hozzálép, kezét ad.* Üljön le, kérem.

BALOGH. *Fojtott hangon.* A kegyelmes úr?

CRESCENCIA. *Balra mutat.* Benn van...

BALOGH. Az éjszaka milyen volt?

CRESCENCIA. Nem jó. Alig aludt valamit. Hajnalig égett nála a lámpa, addig mindig járt-kelt. Csak napfölkeltekor pihent le egy keveset.

BALOGH. Nyugtalan mostanában?

CRESCENCIA. Igen — azaz: időközönként. Néha szörnyű izgalom vesz rajta erőt, főleg olyankor, ha híreket hoznak a szerb lázadásról...

BALOGH. Még mindig az önvád?

CRESCENCIA. Mindenért magát okolja. A délvidéki vérengzésekért és a pesti zavarokért is... Mint egy új Atlasz, vállára akarja venni a világ minden nyomoruságát. El lehet azt bírni?

BALOGH. És — bocsásson meg! — de ezt tudnom kell; ő mindig ura önmagának? *Mivel Crescencia nem érti.* Úgy értem: mindig logikus az, amit mond?

CRESCENCIA. Igen. Amennyire én meg tudom itélni. Csak az a nagy érzékenysége és a lelkifurdalások... *Gondolkozik.* Néha úgy beszél, mintha bele látna a jövőbe — évekkkel előre...

BALOGH. Baj, hogy miniszteri tárcát vállalt... így nem jut pihenéshez... ezt jó lett volna megakadályozni...

CRESCENCIA. Megakadályozni? Nem ismeri Széchenyit. Ha ő azt hiszi, neki kötelessége valamit megtenni... *Elhallgat.*

BALOGH. De hiszen a kegyelmes úr nem bízik az alkotmányos rendszer jövőjében... legalább ennek a mai rendszernek a jövőjében. Nekem mondta, hogy csakhamar minden össze fog omlani... miért ment be mégis a kormányba?

CRESCENCIA. Önnek megmondom, ön jóbarátunk. Bement, mert Kossuth is ott van. Őt annyira veszedelmes embernek tartja, hogy nem meri magára hagyni... Mindenütt ott akar lenni mellette, látni akarja, mit csinál...

Széchenyi szobájából kalapácsütések hallhatók.

BALOGH. Ez micsoda?

CRESCENCIA. Ládákat szegez, már reggel óta.

BALOGH. Ő maga?

CRESCENCIA. Nem engedi, hogy valaki segítsen neki... Az írásait és jegyzeteit rakja el... Könyveket is csomagol...

BALOGH. Ez nagyon szokatlan dolog... Feltűnő... mit mond ő? Miért teszi?

CRESCENCIA. Pest nem biztos hely, mondja. Lehet, hogy ágyúzni fogják a várost..

BALOGH. Ágyúzni, azt mondta? De ki ágyúzná? Csak nem hiszi a kegyelmes úr, hogy a szerb fölkelők idáig feljönnek?

CRESCENCIA. Pesten forradalom lesz és a császári csapatok harcolni fognak a forradalmárokkal...

BALOGH. A mi császárunk csapatai? *A kalapálás elhallgatott.* Már abbahagyta... Vajjon bemehetnék most hozzá?

CRESCENCIA. Be akar menni?

BALOGH. Hetek óta állandóan figyelem, az anyagot már rendeztem és megbeszéltem két kollegámmal... semmit sem akarok elmulasztani... de még néhány pótló megfigyelésre volna szükségem, hogy megcsinálhassam a végleges diagnózist...

CRESCENCIA. Doktor, úgy-e, ez nem... *Nem meri ki-mondani.* Úgy-e, ez csak idegesség? Nagyfokú idegesség, de meg fog gyógyulni...?

BALOGH. Reméljük — igen! — semmi okunk, hogy pesszimisták legyünk...

CRESCENCIA. Megyek, bejelentem Önt... *El. Egy idő múlva visszajön, suttogó hangon.* Menjen be, szívesen látja! *Balogh az ajtó felé indul.* Doktor úr! István önt mindig a másik ajtón szokta kiereszteni a lépcsőházba... Azt hiszem azért, hogy ne beszélhessen velem... Nem szereti, ha a betegségével foglalkozom. Pedig én nagyon szeretném tudni, milyen benyomást tesz önre...

BALOGH. Én innen hazamegyek, ott két kollegám vár... Velük szeretném megbeszélni... Ha végeztem velük, megint visszajövök...

CRESCENCIA. És mindent elmond nekem? Ugy-e mindent?

BALOGH. Mindent, kegyelmes asszony. *Meghajol és halk kopogtatás után benyit az ajtón.*

Crescencia Béni, majd Batthyány.

Béni két égő karosgyertyatartót állít az asztalra s azután elmegy.

BATTHYÁNY LAJOS. *Gyors léptekkel bejön.* Jó estét! *Kezet csókol.* Nagy izgalomban lát, édes Crescence, az egész világ:

megbolondult, die Welt is ein Irrenhaus! — beszélhetek Stefivel?

CRESCENCIA. Igen, hiszen önöket várja...

BATTHYÁNY. Én szándékosan jöttem korábban. *Óvatosan.* Mielőtt még Kossuth itt lesz...

CRESCENCIA. Kérem, Batthyány, Stefi nagyon ideges, neki kiméltre... *Hirtelen elhallgat.*

Crescencia, Batthyány, Széchenyi.

SZÉCHENYI. *Belép.* Miféle katonák azok a vörössipkások, akik az utcán járnak...

BATTHYÁNY. Vörössipkások? Nem tudom... Azaz dehogy nem! A kassai nemzetőrök, a Vitálsiz legényei... A rációk ellen vonulnak...

SZÉCHENYI. A király katonái a vörössipkások?

BATTHYÁNY. *Keserűen.* Mindenki a király katonája. A rác is, aki a Bánságot dúlja, a nemzetőr is, aki ellene masiroz...

CRESCENCIA. Én megyek — a szobámban leszek, ha netán szükség lenne valamire... *Széchenyire néz — el.*

Széchenyi, Batthyány.

BATTHYÁNY. Hát kérek, nem jó hírek, nagyon rossz hírek... Hiába volt minden: az az ember mégis a nyakunkra nőtt... Azt hiszem, most már elérkezettnek látja az időt, hogy megreszkirozza a maga tigrisugrását... A mi egész számításunk hibás volt... Kezdetől végig... Ráerőszakoltuk a pénzügyminiszteri tárcát, azt képzeltük, így skartba tesszük... Egy pénzügyminiszter, akinek nincs pénze — canis a non canendo — biztosra vettük, hogy népszerűtlen lesz, lejárja magát... A számítás hibás volt — wieder einmal die Rechnung ohne den Wirt gemacht! — ő a pénzügyi tárca mellett ráér mindennel törődni, — tulajdonképpen ő a miniszterelnök, nem én; ő a külügyminiszter, nem Esterházy; ő a hadügyminiszter, nem Mészáros... Amellett gyártja az új törvényjavaslatokat, ontja az ujságcikkeket, utazik, szónokol, agitál, — az egész ország teli van vele, a nemzet tőle vár orvosságot minden nyavalyára, az országgyűlés fascinálva van tőle. Szóval: amitől féltünk, az már be is következett, benne vagyunk a Kossuth-diktatura kellő közepében. Ma beszéltem Esterházyval. Abban állapotunk meg, hogy elég volt! Most már nyíltan szembefordulunk vele. Neked is velünk kell tartanod... Nyíltan és férfiasan! Ezentúl ő szemben fog állani a minisztertanács többségé-

vel. Megtagadjuk az összes eszközöket az ő kalandorpolitikájától. Vagy aláveti magát a többség akaratának és akkor nem veszedelmes többé, vagy pedig renitens, de akkor megsérti az alkotmányt. Ő most Scylla és Charybdis közt vitorlázik, az egyik föltétlenül elnyeli.

SZÉCHENYI. Nem fog sikerülni!

BATTHYÁNY. Miért nem?

SZÉCHENYI. Ő olyan, mint az orkán: látod merre jár, látod hogyan pusztít, de lefogni, elnyomni nem tudod.

Előbbieket, Kossuth, Tanácsos.

KOSSUTH. *Mögötte a Tanácsos, az utóbbi irattáskával, belépnek. Kossuth megáll, mire a két jelenlevő feláll. Kézfogás.* Magammal hoztam a Tanácsos urat, hogy felvilágosításokkal szolgáljon némely kérdésekben. *Tanácsoshoz.* Őexcellenciájukat érdekelni fogják a beérkezett jelentések. Először a temesvárit kérem!

TANÁCSOS. Vukovics Sebő kormánybiztos úr a szerb lázadásról. Báró Rukavina, a temesvári katonai parancsnok és báró Blomberg ezredes kijelentették a kormánybiztos úr előtt, hogy ők a délvidéken folyó harcokban neutrálisak maradnak.

KOSSUTH. Neutrálisak! Őlik a király népét — és a király tábornokai neutrálisak óhajtának maradni! Tovább!

TANÁCSOS. Megállapítást nyert, hogy a szerbiai és montenegrói martalócokkal megerősödött szerb sereg, amely a határvidéket pusztítja, Mayerhofer és gróf Nugent cs. kir. ezredesek kommandója alatt áll.

KOSSUTH. A vérszomjas csordát cs. kir. törzstisztek vezetik! Az asszonycsonkítókat és gyermekégetőket!

BATTHYÁNY. De hát biztos az?

TANÁCSOS. Három különböző forrásból kaptuk ugyanazt a hírt. Itt van még a zágrábi E. F. jelzésű megbízott jelentése. Horvát- és Szlavonországban fokozott erővel folyik a katonai toborzás és fegyverkezés. Jellachich bán környezete úton-útfélen híreszteli, hogy «a császár ellen föllázadt» magyarok fővárosát készülnek megszállani.

KOSSUTH. Hát hiszen csak jöjjenek!

BATTHYÁNY. Megbízható ember jelentése ez?

TANÁCSOS. Eddig mindig megbízható volt, kegyelmes uram.

KOSSUTH. De hiszen a horvát fegyverkezés egészen nyilvánosan folyik, Jellachich ugyan nem titkolózik! Aki nem restel leutazni Zágrábba, a maga szemével láthatja.

TANÁCSOS. Az erdélyi törvényhatóságokból tömegesen érkeznek a panaszok az utazó agitátorok ellen, akik az oláh népet lázítják.

KOSSUTH. Az első balázsfalvi gyűlésen az oláhok még velünk voltak, azóta azonban a feketesárga Saguna püspöknek sikerült őket ellenünk uszítania. A vak is látja, ebben az őrzöngésben rendszeresség van. Hogy mi a célja mindennek, arról felvilágosít egyik bécsi megbízottunk jelentése. Itt van a zsebemben! Az osztrák kormány a tegnapelőtti minisztertanácsban egyhangúan állást foglalt a mi márciusi törvényeink revíziója mellett, mivel Ausztria a külügyet, a hadügyet, a pénzügyet és vámügyet semmiképpen nem bocsáthatja ki a kezéből.

BATTHYÁNY. Nem bocsáthatják ki a kezükből! Ezek a fickók úgy beszélnek, mintha mi nem is a király, hanem az ő jobbágyaik volnánk!

KOSSUTH. *Tanácsoshoz.* Van még valami?

TANÁCSOS. Még csak Liptómege panasza — tót izgatások miatt.

KOSSUTH. Köszönöm. Azt hiszem, a tanácsos urat nem kell tovább fárasztanunk?

TANÁCSOS. *Összeszedi írásait, mélyen meghajol, el.*

Széchenyi, Batthyány, Kossuth.

KOSSUTH. Rendszeres összeesküvést szerveztek Magyarország ellen. Ez kétségtelen! Mind a négy világtájon ellenségeket támasztanak nekünk, hogy vérbe és gyalázatba fojtsák a mi alkotmányunkat. És hogy kényelmesebbé tegyék a hóhérok munkáját, már eleve lefegyverzik a nemzetet és Itáliába vezénylik a magyar csapatokat.

BATTHYÁNY. Ezt nem akadályozhatod meg! A csapatok fölötti rendelkezés királyi felségjog.

KOSSUTH. Vajjon a véres és gyalázatos dolgok, amelyek most a Bánátban történnek, öfelsege tudtával történtek-e?

BATTHYÁNY. Erre gondolnunk sem szabad, — mindezek az ausztriai kormány lelkét terhelik!

KOSSUTH. Ha az ausztriai kormány a király ellenére is keresztül tudja erőszakolni az akaratát, akkor nem a király, hanem a kormány az, aki Itáliába akarja küldeni a magyar csapatokat!

BATTHYÁNY. Bocsáss meg, ez szofizma! Ha renitensek leszünk a csapatok dolgában, akkor nyíltan forradalmi térre léptünk.

KOSSUTH. Torkunkon az illyr handsár — és mi rakjuk le a fegyvert?

SZÉCHENYI. Igenis, rakjuk le a fegyvert! Vessünk véget a játéknak, amely itt már évek óta a forradalom gondolatával folyik. A magyar nép nem akar forradalmat. *Kossuthhoz.* Gyávaság ha így beszélek? Lehet — nem bánom! — én készségesen magamra veszem a gyávaság vádját, ha ezzel megmenthetem szerencsétlen népünket a vérfürdőtől. Rakjuk le a fegyvert, nem az ellenség, hanem a magyar király előtt. Mert ha tovább folyik ez a zavaros játék — játék a szavakkal, játék az érzelmekkel, játék a tűzzel — ha tovább mímeljük azt a büszkeséget és harcvágyat, amelyet nem érez senki, ha tovább fitogtatjuk azt az erőt, amely nincs a tagjainkban, akkor elkerülhetetlen az összeütközés.

KOSSUTH. Mi védekező állásban vagyunk, nem keressük az ütközést. Ha mégis bekövetkezik, akkor minden gyalázat Ausztriáé és minden dicsőség Magyarországé lesz!

SZÉCHENYI. Dicsőség? Legjobb esetben csak dicsőséges bukásról lehet szó. Az összeütközés Magyarország megsemmisítő vereségéhez fog vezetni.

KOSSUTH. Az igazságot nem lehet leverni! Az ártatlanságnak nincs mitől félnie!

SZÉCHENYI. Nincs? A farkas mindennap széttépi a báránnyt. Ha Ausztria maga nem bír velünk, akkor föl fog támadni a régi szent szövetség. Az orosz cár nem tűri, hogy a rab Lengyelország mellett független Magyarország támadjon.

KOSSUTH. Én az ellenkezőjét hiszem: az orosz politika örülni fog az ausztriai ház gyöngülésének.

SZÉCHENYI. *Kifakad.* Mért nem akarjátok megérteni a szörnyű félelmet, amely a bensőmet összeszorítja? Te kevélyen beszélsz egy szegény és alázatos nép nevében. Egyáltalában: a politikusok és a juristák nálunk mindig harciasabbak, mint a katonák! Ezekből a zengő szavakból szenvedés és pusztulás fakad. Árvák és özvegyek... Nyomorékok és halottak...

KOSSUTH. Van idő, mikor áldozatokat kell hozni a hazáért.

SZÉCHENYI. Ki a haza? Mi a haza? A föld, a hegy, a víz? Hát nem az ember? Nem a magyar emberekben kell szeretnünk a hazát? Ezt a gyönyörű, vidám, magyar ifjúságot, amely teli van étellel és reménységgel, ezt akarod az ágyuk torka elé hajszozni? És miért? Mért nem bírsz a gögöddel! Én egy megtört ember vagyok... Minden bomlik, süllyed, hulladozik körülöttem... Lehet, hogy ez a megörülés... Huszonhárom évvel ezelőtt útnak indítottam a nemzetet, de

ha tudtam volna, hogy az út a vágóhidhoz vezet, bizony százszor is megátkoztam volna az órát, amelyben magyarnak szült az édesanyám.

BATTHYÁNY. *Kossuthhoz, nyomatékkal.* A csapatok engedelmeskedni fognak a király parancsának. Az összes miniszterek így kívánják, te egyedül maradsz az oppozícióddal.

KOSSUTH. Nem maradok egyedül, az egész nemzet egy velem az oppozícióban. Hogyan? Mi magunk fegyverezzük le a nemzetet, mi magunk szolgáltatassuk ki a bécsi hóhérnak? Nem, itt nem lehet már szó lefegyverzésről! Acélpengével a kezünkben várjuk, mit hoz a jövő. Nem félünk az orosz rabszolgák százezreitől, de a pokol kapuitól sem. Urak, gróf urak, vegyétek tudomásul: a magyar csapatok nem mennek Itáliába. A loyaltási komédia véget ért. Minket csak *egy* szempont vezet: a nemzet élete és becsülete! Ennek kedvéért mindent megteszünk, semmitől sem riadunk vissza. A csapatok nem mennek Itáliába! A nemzetgyűlés tiltja, a tisztek esküvel és írással fogadták, hogy itt maradnak a haza védelmére! *Elmegy.*

Széchenyi és Batthyány, majd Béni.

SZÉCHENYI. Pest oda van. Százugdó csapatok dűlnak szét mindent, mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve, — Hagellum dei!

BATTHYÁNY. A lánc elszakadt, a démon elszabadult — ez a forradalom. Most már látom, te igazat beszéltél: romok és hullamezők felé rohanunk!

SZÉCHENYI. És valami felé, ami ezeknél is rosszabb.

BATTHYÁNY. Van még rosszabb is?

SZÉCHENYI. Van: az örökéletű bizalmatlanság. Bizalmatlanság nemzet és dinasztia között, bizalmatlanság nemzet és nemzetiségek között. Ez a bizalmatlanság ki fogja szívni csontjainkból az erőnket, le fogja csapolni a vériünket, mocsárrá fogja változtatni lábunk alatt a talajt, szét fogja mállasztani a birodalmunkat.

BÉNI. *Belép, tálcán levelet hoz, Batthyányhoz.* A kegyelmes herceg Esterházy jágerja hozta.

BATTHYÁNY. Nekem? *Föltépi a levél borítékát.* Béni kimegy. Hát ez mi? Esterházy Pali lemond a külügyminiszterségről... Persze, ha ezzel el volna intézve a dolog! Hallgasd csak, kérlek! *Olvass.* «Ajánlom, kövesd te is a példámat, még ebben az órában, holnap már késő lesz. Mondj le a miniszterelnökségről, utazz külföldre és maradj távol

Magyarországtól, amíg el nem vonult a fürgeteg. Ha itthon maradsz, biztos, hogy áldozata léssz, magával fog sodorni...» *Az asztalra dobja a levelet.* Esterháznak mindig véres álmai vannak... Nem tudom, hogyan érti ezt: «Magával fog sodorni»? Engem sem erőszakkal, sem csellel nem lehet olyan táborba sodorni, amely nem a királyom tábora. Egy Batthyány nem csinál forradalmat... De le fogok mondani — egyebet nem lehet tennünk... El is fogok utazni, — nem ma, nem is holnap, — majd ha elvégeztem a legfontosabb dolgaimat... *Kezet nyújt Széchenyinek.* Akármilyen lesz is, mi a királyunk mellett állunk... *El.*

SZÉCHENYI. *Magában.* A párbaj véget ért. Elestem. Mi segíthetne még? Egy hordó puskapor... Kettő — akkor talán igen...

Széchenyi. Szánthó.

SZÁNTHÓ. *Belép, vörössapkás egyenruhában, megáll.*

SZÉCHENYI. *Egy ideig némán nézi.* A király katonája ön?

SZÁNTHÓ. Én a magyar nemzet katonája vagyok.

SZÉCHENYI. A királya ellen fegyverkezik a magyar nemzet?

SZÁNTHÓ. Kegyelmes uram — én Szánthó vagyok...

SZÉCHENYI. *Főbírad.* Ki az?

SZÁNTHÓ. A cenki káplán... A volt káplán... *Szünet.* A kegyelmes urat meglepi a katonaruhám... de hát mennem kell, mindenkinek mennie kell... odalenn a szerbek asszonyokat, gyerekeket ölnek, — magyar gyerekeket! — a császár katonái pedig nézik őket — a katonák «neutrálisak», — hát akkor nekünk kell mennünk... mindnyájunknak...

SZÉCHENYI. Önt is viszi, önt is? Önt, aki olyan szelid, olyan nyugodt volt, viszi a nagy düh, a keserű, a forró vihar? Akkor hát nincs mentség. Ez még sokkal erősebb, sokkal mélyebben szántó, mint hittem... akkor minden hiábavaló...

SZÁNTHÓ. Az ember föltesz magában valamit, azt mondja: semmi közöm a testekhez, semmi közöm a testi vágyakhoz és félelmekhez — én a lelkeknek élek... de aztán egyszerre: asszonyokat ölnek, gyerekeket, magyar gyerekeket, — nem, ezt nem lehet misékkal és imádságokkal eligazítani...

SZÉCHENYI. El lehetne még igazítani... El lehetne...

Kívülről egy vonuló katonai csapat dobolása, később trombitálása hallatszik. A vonulás a felvonás végéig mindig tart.

SZÁNTHÓ. *Látható izgalommal.* Ezek a mieink... Tízezer ember, — most mennek a hajókra... a Bánátba indulunk.

SZÉCHENYI. Mohács népe! *Szünet.* Ön katona, káplán úr... Ön tudna nekem puskaport szerezni...

SZÁNTHÓ. *Csodálkozva.* Puskaport — ?

SZÉCHENYI. Két hordó kellene... Két hordó elég... A lánckamrába kell tenni, akkor szétveti az egész hidat.

SZÁNTHÓ. A hidat, a Lánchidat?

SZÉCHENYI. *Titokzatosan.* Mindennek a hid az oka... Ott kezdődött a baj... Ha elpusztítanók a hidat — akkor megszakadna a gondolatok metafizikai kapcsolata, az okkal megszűnnének a következmények is... Beszélt ön dr. Balogh Pállal? Ugy-e, azt mondta, örült vagyok?

SZÁNTHÓ. Szent Isten, irgalmazz nekünk! *Összekulcsolt kezekkel, ijedten nézi Széchenyit. Kívülről az elvonuló csapat a Kossuth-nótát énekl. Káplán izgatottan az ablakhoz siet.* Ezek ők! A kassaiak! Az én embereim... Mennem kell! A jó Isten segítse meg kegyelmes uramat és segítse meg szegény magyar hazánkat. *El.*

Az ének még tart.

Széchenyi, Béni.

BÉNI. *Belép, nyugodt, mint mindig.* Balogh doktor úr van itt.

SZÉCHENYI. Balogh? Ő tudja, mit jelentenek az én szörnyű, véres álmaim... de ő nem akar szólni...

BÉNI. Azt mondta, jelentsem a kegyelmes asszonynak...

SZÉCHENYI. A kegyelmes asszonynak? Jól van... Itt szokta fogadni... hát jelentsd, — majd én — *körülnéz.* Csak jelentsd... *A szoba ajtajához lép, de állva marad a kezével a kilíncsen.*

BÉNI. *Benyit Crescencia szobájába.*

Előbbiek, Crescencia.

CRESCENCIA. *Külép.* Ebben a percben Széchenyi gyorsan és nesze nélkül bevonul a szobájába. Az ajtót csak betámasztja.

CRESCENCIA. *Menetközben.* A miniszter urak már elmentek?

BÉNI. Már jó ideje. Először Kossuth kegyelmes úr, később gróf Batthyány... *Kinyitja a főbejárat ajtaját, kiszól.* Tessék! Balogh belép, Béni kiimegy.

Crescencia, Balogh.

CRESCENCIA. *Halkan.* Nos, doktor? Baj van?

BALOGH. *Feszengve.* Azt hiszem, most már tiszta képem van...

CRESCENCIA. Baj van?

BALOGH. Nincs ok, hogy kétségbeessünk, de az állapotok komoly — nagyon komoly... A fő az, hogy gyorsan intézkedjünk, a kegyelmes úr nem maradhat itt, itt napról-napra újabb izgalmak rohanják meg... valami csendes helyre kellene vinni... Magyarországon kívül, hogy távol legyen a politikai küzdelmektől... nyugodtan kell élnie, persze orvosi felügyelet alatt... *Növekvő zavarral.* Az hiszem, találtam is ilyen helyet... nem tudom, a kegyelmes asszony helyeselni fogja-e? *Szünet.* Bécs mellett van...

CRESCENCIA. *Bizonytalan hangon.* És mi a neve?

BALOGH. Döbling.

CRESCENCIA. *Főltriad, de mindig fojtott hangon.* Döbling? Hiszen az — — Jézus Mária! *Sírva fakad.* Döbling...

BALOGH. Nincs ok, hogy kétségbeessünk...

CRESCENCIA. Döbling!

BALOGH. Persze, a név, — de abból még semmi sem következik...

CRESCENCIA. De hát hogyan mondjuk meg neki? Döbling! Ha nem akar menni... Ki mondja meg neki?

BALOGH. Ha itt marad, akkor hamarosan igen kínos dolgok fognak bekövetkezni...

CRESCENCIA. De ha nem akar menni?

BALOGH. «Oda» senki sem akar menni...

Előbbieket, Széchenyi.

Az ajtó nesz nélkül megnyílik, Széchenyi belép, látszólagos nyugalommal.

SZÉCHENYI. Jó, hogy itt találom, doktor... Úgy érzem, nekem nem jó itt Pesten... itt nagyon sok az izgalom...

BALOGH. *Zavartan.* Mindenesetre...

SZÉCHENYI. Jó volna elmennem innen, egy csendes helyre, ki az országból.

BALOGH. Van valami hely, ahová a kegyelmes úr szívesen menne?

SZÉCHENYI. Igen — Bécs mellett... *Szünet.* Döbling!

BALOGH. *Hang nélkül.* Döbling!

CRESCENCIA. *Széchenyihez lép és a vállához támasztja az arcát.*

SZÉCHENYI. Én ma utazom, az éjjeli póstával... Ráérne, hogy elkísérjen?

BALOGH. *Megtört hangon.* Kérem, hogyne, ha parancsolja a kegyelmes úr —

SZÉCHENYI. Az olyan helyre orvosi kísérettel kell menni...

— Fügöny. —

IV. Jelentés a Péczely-jutalomról.

(Felolvasta *Papp Ferenc* l. t. 1925 dec. 21-én.)

Az a történelmi világszemlélet, mely a XIX. század gondolkodását lényegében jellemezte, tetőpontra emelte irodalmunkban a történelmi regény fejlődését. Annál kevésbé kedvezett e költői műfajnak az individualizmus, mely a huszadik században társadalomra és költészetre egyaránt rányomta szellemi bélyegét. A fennhéjázó egyéniesség vagy megtagadta, vagy eltorzította a multat. A Péczely-díj bíráló bizottsága is könnyen kiválasztotta az 1923-ik és 1924-ik évek irodalmi terméséből azt a két történelmi regényt, melyek leginkább számot tarthatnak a figyelemre, valamint az Akadémiai Értesítőben a bírálatnak szánt szűk térre. Az egyik Csathó Kálmánnak *Földiekkel játszó égi tüneménye*, a másik Surányi Miklósnak *A nápolyi asszonyja*.

A könnyebb és kedvesebb részt Csathó Kálmán választotta. Ő Csokonai Mihály életének legmozgalmasabb részét állította elének, melyet a szerelem és az irodalmi érvénysülés izgalmai hatnak át. Hőse a reményt kergető költő, ki hasztalan sovárog irodalmi pártfogó után, s ki ifjúságának egyik legigazibb értékét, a szerető leányszívet is könnyelműen játssza el. Amily romantikus e költői tárgy, a költészetnek a valósággal való küzdelme, époly meglepően kicsi is. A regény cselekvénye valójában csak annyi, hogy Csokonai addig írja a Lilla-dalokat kedveséhez, míg a szép Vajda Juli Lévai uram mátkájává lesz.

Ezt az egyszerű tárgyat azonban Csathó annyira elhalmozza vonzó kedélyének s rajzoló művészetének gazdagságával, hogy szinte megnöveli a költői terv arányait. Maga a főhős mind lélektani, mind történelmi szempontból valószínűen jellemzett alak. Az ábrándos bohém-lélek szinte arra van teremtve, hogy örökösen a földiekkel játszó égi tünemény után szaladjon. Másrészt a nagy lírai költői tehetség annyira egyesíti magában a XVIII. századvégnek magyar irodalmi törekvéseit, főleg gondolkodását és társalgó-módját, mintha most lépett volna elő irodalmunk újjászületésének korából. Csathó azonban egyaránt irtózik a túlzott valószínűségről, mint a légi eszményítéstől. Ily mértéket tartó művészettel rajzolta meg regényének háttérében a verselő falusi kántornak. a régi vágású gazdatisztnak, a Parnassust ostromló Édes Gergely tiszteletes úrnak és Bédiné asszonyomnak, a költészetért hevülő főköltő-varrónénak, alakját is.

Csathó költészetének hódító ereje épen az ellentétek kiegyenlítésében rejlik. Történeti regénye is egyrészt kifejezte a mult lelkét a nélkül, hogy múzeumi költészetté vált volna, másrészt közelebb hozta hozzánk a letűnt világot anélkül, hogy a kornak eszmei tartalmát meghamisította volna.

Teljesen ellenkező úton haladt Surányi Miklós, mint Csathó Kálmán. Költői terve magasan kiemelkedett nagy méreteivel a mindennapi költői alkotások tömegéből, amennyiben azt a romboló munkát mutatta be, melyet az olasz renaissance szelleme végzett Mátyás király környezetében. A merész művészi becsvágy mellett Surányi rendelkezett megfelelő költői alkotóerővel is. Amennyire ismerte a renaissance-kor külső és belső életének legapróbb részleteit, annyira tudott a pusztá történeti adatba életet önteni; értett az egyénítéshez s a tömeglélek mozgalmainak érzékeltetéséhez. Így teremtette meg a történelemnek néhány irányadó jelzése után Galeottinak, az elpuhult, élvágyó, kiábrándult, de nem romlott lelkű humanistának jellemét. Még inkább mester kezére vallanak azok a biztos vonalú rajzok, melyek Mátyás király udvarának és hadainak Bécsbe való bevonulását megrázó realizmussal tárják szemünk elé.

Mindazáltal a történetnek bármily hivatott magyarázója is Surányi, világnézetének egy-egy imbolygó lidércfénye könnyen csábítja képzeletét veszedelmes ingoványok felé. Így alakul át regényében Beatrix királyné vad szenvedélyeknek, főképp az érzéki vágnak rabjává, igazi koronás szörnyeteggé, ki minden lelkiismereti furdalás nélkül lépi át a bűn és erény határait. Ily felfogásnak volt történeti alapja, hiszen még Berzeviczy Albertnek tárgyias történeti rajza is kénytelen Beatrix természetének érzékies voltára rámutatni (260. l.). Surányi regényében azonban a jellemrajz épen a túlzás következtében vált valóságatlanná és igazságtalanná. A démoni női jellem vonalai ismétlődnek meg a királyi udvar másik kiemelkedő női alakjának, Antonetta grófnőnek lelki arcképén is, ki épúgy csalja férjét és kedveseit, mint a királyné. Mindez annál inkább bántó, mert a költői cél ellenére árnyékot vet magának, Mátyás királynak jellemére is. A nagy király éleslátását s vasakarát alig cáfolhatná meg inkább más valami, mint az a romlottság, mely közvetlen közelében üli orgiáit. Így zavarja meg a szertelenkedő képzelet a sok tudással és művészettel megrajzolt történeti képek hatását, s így teszi kockára a költői alkotás összhangját.

Nagy utat tett meg Surányi Miklós a történeti regényírás terén, de látva költői egyéniségének kiváló értékeit, biztosra vehetjük, hogy nemes hecsvágya új és mind nagyobb feladatok megoldására fogja vezetni. Minél elfogulatlanabb szemmel tekint majd az elmúlt idők lelkébe, annál inkább felnyílnak előtte a történelem legtitkosabb zárai, s minél inkább kiegyenlítődnek világnézetének ellentmondásai, annál teljesebb összhangba olvadnak majd költői alkotásai.

Ily kritikai nézetekkel a M. T. Akadémia valóban ferde világításba kerülne, ha a két szóbanforgó történeti regény közül bármelyiknek is feltétlenül odaítélné a pályadíjat. Azért a bírálóbizottság (Kozma Andor t. t., Voinovich Géza rt. és Papp Ferenc lt.) az akadémiai jutalomnak főképp erkölcsi jelentőségét vette számba s azt javasolja a tekintetes Akadémiának, méltóztassék mindkét műben a valódi értékeknek igazságot szolgáltatva, a Péczely-díjat Csathó Kálmánnak *Földiekkal játszó égi tüneménye* és Surányi Miklósnak *A nápolyi asszonya* között megosztani.

V. Megemlékezés Duka Tivadar tiszteleti tagról.

(A III. osztály 1925. december 14-én tartott ülésén előadta *Horváth Géza* r. tag.)

Mielőtt a mai ülésünk napirendjén levő tudományos előadásokra reá térnénk, engedtessek meg nekem, hogy egy kegyeletes megemlékezésnek szentelhessek néhány percet. Ez idén van ugyanis egyik nagyérdemű tagtársunk Duka Tivadar tiszteleti tag születésének százados évfordulója.

Duka Tivadar 1825 június 25-én született, tehát ugyanabban az esztendőben, amelyben a Magyar Tudományos Akadémia megalapított, s amelyben a magyar irodalomnak és tudománynak annyi kitünősége született. Ebben az évben ajándékozta meg a Gondviselés nemzetünket Jókai Mór-, Lévy József-, Salamon Ferenc-, Xántus János- és Duka Tivadarral, akiket mint Akadémiánk tagjait mi is büszkén a magunkéinkak vallhattunk.

Jókai és Lévy nagy emlékének Akadémiánk már külön ünnepélyes üléseken áldozott. Salamon Ferencről és Xántus Jánosról pedig az elnök úr ő nagyméltósága egyik összes ülésen már szintén megemlékezett. Nekem, mint a III. osztály elnökének jutott az a megtisztelő feladat, hogy Duka Tivadar emlékét, még mielőtt az 1925-ik év letelnék, a

mai osztályülésen az egész Magyar Tudományos Akadémia nevében őszinte kegyelettel megújítsam.

Duka Tivadar eredetileg jogi pályára készült és ügyvédi oklevelet is szerzett, de 1848-ban ő is a haza védelmére sietett és az 1848—49-iki szabadságharcban annak végéig, mint Görgey hadsegédje vett részt. A világsi fegyverletétel után a sors Angolországba sodorta, ahol új életpálya után nézett. Londonban orvosdoktori diplomát szerezvén 1854-ben Kelet-Indiába ment és ott 20 évig mint katoniorvos működött. Ez alatt a szolgálati ideje alatt nemcsak jeles orvosi képzettségével, hanem a közegészségügyi adminisztráció terén végzett kitünő szolgálataival is oly derekasan megállta helyét, hogy 1874-ben alezredes-orvosi rangban nyugdíjba ment és visszavonult második hazájába Angliába, ahol 1908. május 5-én 83 éves korában elhunyt.

Duka Tivadar az alatt a több mint egy félszázadra terjedő hosszú idő alatt, melyet előbb Indiában, utóbb Angolországban töltött, soha sem feledkezett meg sem magyarságáról, sem magyar szülőhazájáról. A mult század 60-as éveiben sűrűn jelentek meg tőle a magyar lapokban és folyóiratokban népszerű ismertető cikkek Indiáról, annak népeiről és szokásairól, valamint Bengália természeti és tájrajzi viszonyairól. A magyar orvosi lapok (Orvosi Hetilap, Gyógyászat) szintén közöltek tőle közvetlen tapasztalaton alapuló szaccikkeket a tropusi orvostudomány köréből.

Duka Tivadar emellett nem feledkezett meg nyilvános közgyűjteményeinkről sem és mint Nántus János Észak-Amerikából, úgy ő Kelet-Indiából 1861-től 1873-ig több ezerre menő érdekes és becses tárggyal gyarapította a Magyar Nemzeti Múzeum természetrajzi gyűjteményeit.

Az őszinte hála érzetével kell e helyen és ez alkalommal különösen arról a hűséges ragaszkodásról megemlékezni, amellyel Duka Tivadar a Magyar Tudományos Akadémia iránt akadémiai taggá választása óta viselkedett. Akadémiánk 1863-ban választotta őt meg levelező tagjává, mire ő már 1864-ben, mikor 10 évi indiai tartózkodása után először jött vissza Európába, sietett akadémiai székfoglalóját megtartani. Azóta mindig a legmelegebb érdeklődés és rokonszenv fűzte őt, a messze idegenben is, első tudományos intézetünkhöz, amelynek munkásságát állandó figyelemmel kísérte s az angol tudományos világgal megismertetni törekedett. Igyekezett az angol és indiai tudományos intézetek és Akadémiánk között állandó kapcsot

latokat és csereviszonyt létesíteni, hogy ily módon a magyar tudományos törekvések komolyságáról a külföldi szakkörök is tudomást szerezhessenek.

Mióta Indiát végleg elhagyta és Angliában megtelepedett, gyakran látogatott el hozzánk és ily alkalmakkor sohasem kerülte el a magyar tudományosságnak e díszes palotáját, amelyben több angol és indiai külső tagunk felett emlékbeszédeket is tartott. Akadémiánk csak önmagát tisztelte meg akkor, midőn őt 1900-ban tiszteleti tagjainak sorába emelte.

Megemlíthetem még, hogy Duka Tivadar részt vett az 1885-ben Budapesten tartott nemzetközi orvosi kongresszuson is s azon a tropusi betegségekkel foglalkozó szakosztálynak elnöki tisztségét viselte.

De bárhol is volt, akár Indiában, akár második hazájában Angliában, mindenütt magyar szív dobogott benne és kiirthatatlan magyar érzések töltötték be lelkületét. Ennek legszebb és legértékesebb bizonyítékát hagyta reánk főművében, abban a munkájában, amelyben a nagy honfitársunknak, Kőrösi Csoma Sándornak legendás életére és munkásságára vonatkozó adatokat tette közzé. Már Indiába érkezésének kezdetétől fogva egy egész emberöltőn át annak szentelte legfőbb igyekezetét, hogy Kőrösi Csoma Sándor ködös homályba burkolt, önfeláldozó életére és munkásságára fényt derítsen. E munkája számára, melyet a Magyar Tudományos Akadémia 1885-ben adott ki, és mely ugyanakkor Londonban angol nyelven is megjelent, évtizedeken át szüves kitartással kutatta a szükséges adatokat és emlékeket. Rajongó szeretettel párosult nemes odaadásának valóban sikerült is olyan művet alkotni, mely hivatva van Kőrösi Csoma Sándor lelki nagyságát és hervadhatatlan tudományos érdemeit örök időkre fentartani.

Nagyon találóan jellemzik Duka Tivadar egyéniségét Stein Aurél külső tagtársunknak azok a sorai, amelyekkel Duka Tivadarról írt és 1913. október 27-én Szily Kálmán megboldogult tiszteleti tagunk által itt felolvasott emlékbeszédét befejezi, s amelyek így szólnak:

«Életét nemes odaadás és mély rokonérzés hatotta át. Szerencsés sorsa megengedte neki, hogy két országnak szentelhesse élete munkáját s mindkettőben méltó elismerés jutalmazza. Egy nemes férfiú* emlékezetének tett kegyeletes szolgálatai megóvják az övét az elfeledtetés minden veszedelemétől.»

* T. i. Kőrösi Csoma Sándor.

És valóban, ha Duka Tivadarnak semmi más érdemei nem volnának, mint hogy Kőrösi Csoma Sándor életeről és munkáiról szóló könyvét megírta, már akkor is méltán elmondhatná róla a hálás utókor: Exegit sibi monumentum aere perennius.

Orizzük meg mi is kegyelettel emlékezetét!

VI. Kivonatok az üléseken tartott előadásokból.

1. Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld.

(Kivonat *Kaán* Károly lt.-nak az 1925. évi október hó 19-iki összes ülésen tartott centenáris előadásából.)*

Gróf Széchenyi István egyik külföldi nagy útja naplójára azt írta, hogy «Magyarország nem sokat számít a nemzetek sorában!» Nem lemondással, de a jövőbe tekintő fogadkozással jegyezte naplójára Széchenyi István ezt a jeligét, amelyből gyökere és csirája fakadt későbbi hazafias elhatározásainak, hatalmas alkotó tevékenységének.

A tartománnyá leszorított ország akkori sajnálatos közgazdasági és kulturális állapotában s a letargiába esett nemzet életviszonyai között azonban Széchenyinek először öntudatra kellett ébresztenie nemzetét, hogy azután alkotó tevékenységet fejthessen ki és megkezdhesse reformmunkáit, amelyekkel hite szerint végcélját «a nemzetiség kifejlését», a magyarság anyagi és azután erkölcsi boldogulását elérni törekedett.

Amikor pedig az aldunai és egyéb eredményes munkássága után már a központi kormány is mind jobban érdeklődött az anyagi reformok iránt s egyéb körülmények is aszerint alakultak, felhívásra elvállalta az utak, vizek stb. «rendezésére» hivatott bizottmány elnöki tisztét és ily értelemben első tevékenysége színhelyéül az Alföldet, «a magyarság bölcsőjét» jelölte ki, «ahol a legtöbb és legeredetibb magyar lakik s amely napról-napra inkább közelít a végpusztuláshoz.»

Az volt a meggyőződése, hogy az Alföld anyagi és szellemi segítése előbb vagy utóbb megtermi majd az ország más részei számára is a maga gyümölcsseit; mert ha a nemzeti organizmus ez a kútforrása erős és egészséges lesz, «a pezsgő életerő elárad majd az ország más részeibe is.»

* Az egész előadást közli a *Budapesti Szemle* 1925. decemberi száma.

Gróf Széchenyi István a «Tisza völgyét rendezni» kívánta. A rendezés gondolatához pedig nemcsak a Tisza és mellékfolyói szabályozásának fogalmát kapcsolta, de közgazdasági, műszaki, kulturális, szociális és egyéb olyan terveket is fűzött, amelyekkel az ottani magyarság kifejlésének, az Alföld felvirágzásának elősegítését s végeredményében azt biztosíthatná, hogy a kulturális fejlődés magas fokára legyen emelhető, eszmei virágos kertté legyen alakítható az Alföld.

Azt is remélte, hogy az alkotó tevékenységgel, az eredményes munkával foglalkoztatva, a magyarság nem fogja majd minden idejét az áldatlan politikára pazarolni.

A szövetkezés, a társulatokba tömörülés feltételével tervezte elgondolásának megvalósítását, mert angliai útja benyomásai alapján azt vallotta, hogy a társadalmi szervezkedésben, az egyesülésben van a gazdasági boldogulás alapja. «Az érdekek józan egyesülése és a közös vállvetés az áldást hozó.»

A Tiszavölgy rendezésének szolgálatára a társulatok egész láncolatával kívánja behálózni az Alföldet és ezek fölől egy központi társulatot tervez.

Magyar embert, mérnököt szán a munkák élére, mert csak egy magyar ismerheti a hazai nehéz viszonyokat s az itt uralkodó szellemet. Nyíltan vallja, hogy hollandi szellem és rendszer mellett könnyen volna elvégezhető az egész munka, de magyar szellem és rendszer mellett még a legnagyobb lángész sem tudhatná nálunk csak a Körös völgyét is egyszerre a hollandi gazdasági előrehaladás fokára emelni. Azért kell a magyar szellemet megváltoztatni!

A kormánytól várt támogatás mellett a társulatokba tömörített érdekeltek hozzájárulását kívánja leginkább igénybe venni és kölcsönrel tervezi megkezdeni a munkát, mert a bizalmatlanokat először meggyőzni szükséges a munkák magángazdasági előnyeiről.

Ahhoz pedig, hogy a Tiszavölgy teljes rendezését jó sikerrel végrehajtani lehessen s a lakosság fokozatosan és mindinkább előteremthesse saját erejéből is a gazdasági és kulturális előrehaladásához szükséges anyagi eszközöket, többféle jelentékeny feltétel biztosítását látja még kívánatosnak.

Szükségesnek tartja azt, hogy mindenki bírhasson ingatlant az Alföldön s hogy a birtokosok teljes biztonságban lehessenek allodialis földeikkel. Szükségesnek tartja a birtokminimum meghatározását és szükségesnek látja

a «minden osztályzatra számított» iskolák mielőbbi felállítását, mert műveltebb néptől nagyobb közgazdasági tevékenység is várható.

«Neveletlen, műveletlen néppel» — így ír — «oly nagyszerű kertet alkotni akarni, mily kertté a Tisza völgyét kifejteni lehet, valóságos Döbrügi-féle elbizakodottság.»

A további reformok között kívánatosnak jelzi a jelzáloghitelintézeteket és a gazdasági élet minden ágára kiterjesztett érdektársulást, egyesülést, szövetkezést.

Mindenekfelett szükséges azonban az akadálytalan közlekedés lehetőségének biztosítása. Mert mit ér a vízártól megmentett sok mezőföld, mit a kulturális előrehaladással és a gazdasági fejlődéssel szaporodó termés és árú, ha nem tudjuk a fölösleget tovább szállítani. Amíg ezt nem biztosítottuk, nem tud «pezsgő élet» kifejlődni az Alföldön.

Hajózhatóvá kívánja tenni az Alföld folyóit, s egyiket a másikkal csatornák útján összekötni. A csatornák között első helyet szán a Duna-Tisza csatornának. Egyébként vasúthálózatot és kocsutakat tervez az Alföldre.

Az Alföld betelepítését, és az eddigi gazdálkodás módjainak és eljárásainak megváltoztatását és kifejlesztését pedig a hajózható folyók, a vizeket összekötő csatornák, a vasutak és az úthálózatok rendszerében, megöntöző csatornák létesítése mellett képzeli.

Ezek kifejezett tervszerűséggel, technikus koncepcióval és kivitelben azonnal létesülnének, mint ahogy pl. Hollandia lett virágos kertté csatorna hálózata között.

Az ekként létesített forgalmi eszközökkel tervezi többek között a szénét is eljuttatni az akkor már itt-ott szalmával és trágyával tüzelő Alföldre is; hogy a gazdasági előrehaladás e fontos eszközét minden lakosnak olcsón biztosítsa, másfelől hogy gátat vessen az Alföld itt-ott még megmaradt természeti díszei további pusztulásának, s a szalma- és trágya-tüzelésnek is.

Az különben a nézete, hogy ha nem pusztítják a hegyvidéken az erdőket, a folyók alföldi alsó szakasza sem fog annyi hordalékkal megtelni, s ezzel mérskékelhetők lesznek a vízáradások is.

Az alföldi erdők védelméért pedig külön is sikra száll, és olyan «abderitai tett»-nek minősíti azok pusztítását, «mely a közneheztelés legszigorúbb bélyegét érdemli».

Gondolja meg mindenki, — így ír — hogy «ledöntvén a százados csert — csak századok adhatják azt tökéletes épségben vissza».

Reá mutat arra, hogy a hatalmas legelők javítására, a «tág gabonás mezők» védelmére, főleg pedig azoknak a szelek ellen való oltalmazására mennyire szükséges volna az Alföld fásítása. Elítéli ezért azt az alföldi gazdát, aki úgy a szikes mint homokos földeit nem igyekszik fákkal és más természeti díszekkel felékesíteni, s ezúton is az eszmei virágoskert kialakítását elősegíteni.

Különösen olyan gazdák érhetnek el szerinte szép eredményt ilyen irányban is, akik földjeiket maguk művelik meg, s «anyai gonddal» ápolják is ültetvényeiket.

Felolvasó Széchenyi sokoldalú terveinek ismertetése után reá mutat arra, hogy minél jobban távolodunk Széchenyi korától, annál jobban tisztul a kép és annál terjedelmesebb arányokban és változatosabb, tökéletesebb formában tűnik elő az a mindenre kiterjedő nagy koncepció, amellyel gróf Széchenyi István alföldi reformmunkáit tervezte, és ezzel is változtatni kívánt azon a ténymegállapításán, hogy «Magyarország nem sokat számít a nemzetek sorában».

Ennek a nagy elgondolásnak összefüggő egészben kívánatos megvalósítását azonban előbb a féltékenység és előre nem látás, utóbb az elnyomatás elakasztották, azóta pedig bár sokat végeztünk, főleg az idő elégtelensége, de az ország közgazdasági életének nem mindig kedvezett változatos idők s az anyagiak hátráltatták azok teljes végrehajtását. Az ország mai súlyos anyagi helyzetében pedig csak fokozatos lehet ez irányban a munkálkodás

Ilyen okokból az eddig több irányban végzett igen kiváló és jelentékeny munkák, ha kedvező eredménnyel is jártak, más, azokat természetszerűleg kiegészíteni hivatott feltételeknek elmaradása folytán sajnálatosképen nem biztósíthatták mindenütt és minden tekintetben a teljes eredményt, az eszmei virágos kertté való kialakulást! Az alföldi egyes kultúrgócoknak és azok körzetének ilyen kialakulása azonban fennen hirdeti Széchenyi igazát.

Gróf Széchenyi alföldi koncepciójának megtervezésében a természet törvényeit vette alapul. Az volt a nézete, hogy a természet törvényeit, ha kárunkkal egy időre mellőzhetjük is, hatásukat örökre megsemmisíteni nem vagyunk képesek; mert megtartják ruganyosságukat, s így hatalmukat később annál jobban éreztetik velünk! Amint azt az Alföldön tényleg érezzük is.

Nem csak meg is adta az útmutatást ehhez egy nagy koncepcióban, de elég korán meg is érezte és meg is írta naplójában, hogy ha bármi okból nem tartanók vagy nem

tarthatnók be azokat az alapigazságokat, a melyeket Ő hirdetett, azokra egykor majd reá eszmélünk, és majdan meg is értjük, hogy hazafias törekvéseinek természetes rugóit mily célok sugalták. Jövendőbe látó érzéssel éppen most 100 éve útal erre naplójában, s így fejezi be sorait:

«Fogadjatok egyik ösötöknek üdvözetét, akinek a Mindenható annyi belátást és tiszta gondolatot adott — a melyért örökre hálás marad — hogy ezeket a szavakat már 1825-ben irhatta; oly korszakban — elhiszitek-e belátóbb gyermekek — amikor azok a szent szövetség részéről mint agyrémekek elvetve — ha nem rejtem el azokat — engem abba a veszélybe dönthettek volna, hogy álmodozónak nyilvánítsanak, vagy mint csalót bezárjanak».

2. Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711.

(*Ballagi Aladár* r. tag 1925. okt. 19-én tartott felolvasásának kivonata.)

Buda visszafoglalásával a Habsburg-ház nemcsak Magyarországot szerezte vissza hanem a vesztfáliai héke óta elvesztett nagyhatalmi állását is. A századokra kiható nagy sikert elsősorban a pápaságnak köszönhette. XI. Ince keresztet háborút hirdetett a török ellen. Megalkotta a szent ligát s közvetlenül vagy közvetve megnyerte annak nemcsak a felerészben protestáns Németországot, hanem még a kurucok egyrészét is, kik Buda alatt ontották vérüket. Merészen körvonalozott diplomai tervét a Jézus társasága és a nagy-eszű Buonvisi Ferenc bíbornok segédletével, páratlan virtuozitással hajtotta végre.

Mikor aztán meg lett az eredmény s Buda és Pest mint füstölgő romhalmaz a keresztyén császár kezébe került: örömrádatban úszott félEurópa. Széltibe rendezték a pazar-nál-pazarabb ünnepeket Ausztriában, Belgiumban, Portugáliában, Német-, Spanyol- és Olaszországban a nagy esemény örömére. Egymást érték a chansonok, dicsőhymnuszok, diadalzöngemények még francia, holland és angol írótól is.

Magyarország azonban néma maradt. Nagyon jellemző, hogy egyetlenegy magyar beszéd maradt fenn Buda visszavételének dicsőítésére. Azt is Landovics István jezsuita páter tartja, ami tehát nem jelent egyebet mint saját művük megünneplését. A társadalom sehol nem adott életjelt magáról. Thököly elgyengült tábora, a még mindig túlnyomó számban lévő protestánsok és a magyar református fejedelem alatt élő Erdély, szóval mindazok, akik öncélnak néz-

ték a magyar nemzetet, melyet ennél fogva természet- és történelmi jogon egyaránt megillet az önirányítás joga: megdöbbenve nézték a magyar főváros visszafoglalását. A fejlemények megmutatták, hogy nem ok nélkül.

A császár, Magyarország választott koronás királya esküvel volt ugyan kötelezve az ország területi épségének helyreállítására. De a császár a nagy diadalok után nem látott mást, mint azt, hogy az ő zászlai alatt, az ő vezérei hódították meg az országot, mely ennél fogva, mint új és saját szerzemény, a fegyver jogán (*jure armorum*) illeti meg őt. Tehet vele amit akar, annyival inkább, mert Thököly fölkelésével az ország felségárulás bűnébe esett s ezzel «eljátszotta» alkotmányát.

A diadalittas Ausztriai ház mohón látott régi tervei megvalósításához. Felvirradt a napja Kollonicsnak és Caraffának. A kort róluk nevezhetjük. Kollonicsot, mint győri püspököt, a pápa, Buda visszavívásának eleve kitűzött napján, 1686 szept. 2-án avatta huszonhated-magával kardinálissá. S nem telik bele félesztendő, hogy már Eperjesen dolgozik Caraffa, ki az ott berendezett vértörvényszéken, «nemcsak a magyar törvényekhez, de általában semmiféle törvényhez nem alkalmazkodott». Egy nappal Buda visszavétele után, szept. 3-án elrendeli a császár az első magyar hajdúezred fölállítását *auf teutschen Fuss*, 12 kompániába osztott 3000 «talpassal». Eddig is szolgáltak magyar hadcsapatok császári zászlók alatt, de magyar lábón, saját vajdák és ezeres-kapitányaik alatt, a megfelelő örökös tartományi csapatokéhoz képest épen felényi fizetéssel. Most az új ezred először szerveztetett német kommandóval, német ezrednyelvvél, német tisztekkel, kik valamennyien a német gyalogezredek tisztjeit megillető fizetést, ú. n. *teutsche Paga-mentót* húztak; csak a magyar legénység maradt továbbra is félzsoldon. («Szegény legénynek olcsó a vére, Két-három fillér egy napra bére».)

A császári akarat félremagyarázhatatlan jelképekben azonnal jelentkezett a visszavívott magyar fővárosban is. Leszedték Budavárában a félholdat, s helyébe rakták nemcsak a keresztet, hanem a kétfejű sast is. A csudálatosképen teljes épségében megmaradt Boldogasszony-templomának egyedül a kétfejű sas jutott. A magyar állam címere még a kétfejű-sas szivpajzsában is, csak a Kollonics-aera elmúlta után, 1723-ban lelt helyet.

Ettől fogva épen egy negyedszázadig, Buda és Pest, mint császári szerzemény, de facto a *császári kincstár tulaj-*

dona gyanánt kezeltetett. Mindkét helyen a budai várparancsnok, egy császári tábornok az első ember; polgári téren a császári kamarai inspektor, akitől függ a két város tanácsa. Császári és német lett itt minden. «Metropolis Hungariae Germanica facta est.»

A császári kamarai igazgatóság azon kezdte, hogy a háztulajdonos polgárokat föleskette és testületük részére, saját fennhatósága alatt Budán polgármestert, Pesten bírót választatott, de már a tanács tagjait maga nevezte ki. Az igazgatóságra hárul főfeladatúl, Buda és Pest fölépítése. Mert mindkettő merő rom. A vezérbasa az ostrom kezdetén a tűzi veszedelem megelőzése végett, az összes várbeli házak tetejét leszedette. Egész Buda úgy össze volt löve, hogy télire «alig maradt benne olyan hely, ahol az egészségnek, sőt az életnek veszélyeztetése nélkül megmaradni lehetne».

A császári kormányzat azon volt, hogy akármilyen tákolmány, de legalább tető alá jusson a lakosság és hogy a puszta telkek bekerítettessenek. Császári tisztviselők, az itt harcolt gyülevész katonák, főleg spanyolok (Buda-Ujlakon), olaszok és vallonok, meg a mesteremberek általában, ingyen kapják a tetőtlen házat, a telket vagy földet öt évi adómentességgel. A nagyobb vagy némileg ép házakat átlag potom 25—150 forintért adja oda öröktulajdonúl a kamara. Polgárjogot is a kamaraigazgatóság osztogat, még pedig öt forintért!

Nagyban keresik a mesterembereket, különösen a kőműveseket és a kőfaragókat, mint akiknek hasznát lehet venni a vár ujjaépítésénél. A kamarától ők kapják az első céhlevelet, már 1688 január havában. Telepedésre toborzó császári pátens megy Ausztriába és a Német-birodalomba. Szívesen látnak bárkit, föltéve, hogy német és római katolikus. Ezzel privilégiumot kap a betelepedésre az osztrák és a bajor lakosság, mely mindkét föltételnek megfelelt. Csupa szegény, odahaza boldogulni nem tudott «céhtől üres», vagyis kontár mesterember, aki jövőjét itt akarja megalapítani, nagy számmal sereglett a két városba. Megérkezésük előtt a magyar telepedők voltak túlsúlyban a gyér lakosságú két helyen. 1696-tól egy ideig a céhmesterek még felváltva magyarok és németek. De csakhamar felülkerekednek az újonnan beözönlő németek, kikről a vár egyik utcája Schwabengässel nevet kapott.

Buda és Pest régi lakosságának zöme, a disunitus rác, jó részben visszament török uralom alá; az ittmaradtakból még sokat elhódított a jezsuita propaganda. Ellenben a r.

kath. horvátok számát igen megszorította a ferencrendiek missziói tevékenysége. A Vizivárosban a róluk elnevezett Horvát-utca maig őrzi emléküket.

A zsidóknak a török-világ alatt ghettojuk az akkor Zsidóvárosnak is nevezett Vizivárosban volt, honnét a gazdagabbak lassanként a Várba, a Verböczi-utcába húzódtak. Most ami kevés az ostrom alatti és utáni mészárlásból megmaradt, vármegyei területre, Ó-Budára költözködött. Budán, üzleteik lebonyolítása végett, csak naplementig tartózkodhattak. De a budai polgárság így is lebírhatatlan versenytársat látott bennök. Úgyhogy az újonnan alakult budai tanács, már legelső fölterjesztésében a zsidók azonnali kikergetését kérte Kollonicstól. Rossz helyen kopogtattak. Egyszerűségükben hogyan is sejthették volna, hogy Kollonics, a protestáns keresztyének kérlelhetetlen üldözője, ugyancsak nagy politikai okokból a lehető legjobb lábon állt a fő-fő hadiszállítókkal, kik egytől-egyig zsidók, és akiket maga a császár is favorizál. Bécsben Oppenheimer Sámuelnek, aki saját aláírása szerint «Kaiserlicher Kriegssoberfactor und Jud», a Burggal szemközt fekvő kiváltságolt «zsidóházból» mindenkor csakúgy szabad bemenete volt a császárhoz, mint a még ekkor nagyon gyér számú belső titkos tanácsosoknak. Mert a hódításra berendezett modern állam úttörője: az abszolút fejedelem és a hadiszállító-bankár egymásra utalt, egymást szükségkép kiegészítő történelmi jelenség. Pénzügyileg Budának is úgy 1684-ki ostromát, mint 1686-ki visszavívását Oppenheimer és társai élelmessége és nemzetközi hitele tette lehetővé.

Igy történt, hogy közvetlenül Buda bevétele után, a zsidóellenes indulatok legnagyobb viharzása idején, a Hofkammer egymásután kiadott három paranccsal utasítja a budai kamarai igazgatóságot, hogy a katonaság szükségleteiről gondoskodó 3 zsidó szállítót továbbra is tőrjön meg a Vizivárosban. Mikor pedig 1692-ben Kollonics lett az udvari kamara főigazgatója (Oberinspector) vagyis főigazgató: nála már valóságos rendszer, hogy csakis a hadiszállítók (annonarii caesarei seu liferantes) az igazi Schutzzjud-ok, akik ép oly kedvező elbánásban részesítendőek, mint amennyi elnyomatásban azok, akik egyszerűen csak polgári kereskedelmet űznek (qui civilia commercia exercent).

A keresztyén egyház helyreállításában Budán és Pesten a lakosság rekatholizációja volt a vezérgondolat. Kolich Lukács jezsuita atya már a vár elfoglalásakor egy darab vizes ronggyal keresztelte meg az utcákon vérükben fetregő

török gyerekeket. Kollonics, Buda bevétele után úton-útfélen elhagyott török gyerekeket és 175 «akatholikus» gyereket szed össze, hogy a bécsi jezsuiták gondjaira bízva, jó katolikusokat és németeket neveltesen belőlük.

A primás, a jezsuitarend főnökét, a török uralom alatt plébánosi tisztet végzett ferencrendiek félretolásával, Budavára és külvárosai, valamint a Buda és Pest körüli falvak egyetemes plébánosává nevezte ki. A Jézus-társasága minden képzelhető hivatalos támogatással virágzó kollegiumot és papnöveldeket állított fel, s határtalan zélussal fogott hozzá a nemkatholikusok megtérítéséhez. Irányításuk mellett gyors egymásutánban kértek és kaptak telepedésre engedélyt a legkülönbözőbb szerzetrendek: Budán a karmeliták, a kapucinusok, a bő ujjas (de larga manica) ágostoniak, a marianus és a bosnyák ferencrendiek; Pesten a pálosok, az olasz szerviták és a domonkosrendiek. E szerzetrendeket házuk megalapítása és a hitéleti elsődleges szükségletek ellátása annyira elfoglalta, hogy, legalább a nyomtatott irodalomban, még csak egy füzetke se maradt tőlük. E felöltő jelenség magyarázatául, Budapest történetének maig publikált adatai alapján, szinte kínálkozik az a föltevés, hogy mivel a fővárosban nem volt nyomda, a szerzeteseknek, dolgozataik kinyomatása végett a távoleső Nagy-Szombatig kellett volna ide-oda járni, mint ahol 1711-ig egész Magyarországon az egyetlen katolikus nyomda működött.

A dolog azonban nem így áll. Annyit eddigi irodalmunk is megállapított, hogy már 1688-ban Heyll Quirinus würtzburgi nyomdász, nagy és teljesen újonnan berendezett nyomdájával és annak személyzetével Budára akart költözöködni. E célból a kamara útján a Felsőházhoz folyamodott. A könyvek — úgymond — Magyarországon igen drágák, ezért, főképp a német ifjúság, vagy tanítás nélkül nő fel, vagy pedig tankönyveikért a pénz külföldre megy ki. Németországból több könyvkötő-család örömetst jönne Budára, ha ott munkát adna nekik. Hozna magával egy papírmalomtulajdonost is. Ezer tallért szán rá, hogy mindenekelőtt Magyarország teljes leírását nyomassa ki, ívrétben, rézmetsetekkel, magyarul, németül és latinul. Ámde hiába indokolta ajánlatát igazán nagyszabásuan, az mégis megbukott. Még pedig a záradéka miatt, melyben közhasznú vállalatára potom 200 tallérnyi évi segélyt kért a kamarától.

Heyll mesternek a Könyvszemle 1905. évfolyamában közzétett beadványát Gárdonyi Albert fővárosi főlevéltárnok is ismeri. Ő azonban a nyomda ügyét a visszautasítás után

végleg elintézettnek tartja, s megismétli az irodalmunkban rég megállapodott nézetet, hogy 1473-tól, a budai krónika megjelenésétől 1724-ig tehát 251 esztendeig nem volt nyomda Budán. Szerinte is csak «1724-ben alapította Budán az első nyomdát Landerer János Sebestyén».

Ez azonban tévedés. Mert kutatásaim közben egy eddig ismeretlen német, egy holland, egy magyar és egy latin műre bukkantam, melyek mindenké 1688-tól 1708-ig Budán került ki a sajtó alól.

Az egyik, unicum az ulmi városi könyvtárban. Címe: «Mahometische Klag-Schrift, . . . von dem Ungenanten in folgende Reimen-Art verfasst worden, im Jahr 1688. Gedruckt zu Ofen in der Teutschen Truckerey». Azt tartom, hogy Heyll nyomatta, akit a császári végzés egyáltalán nem tiltott el a budai nyomda fölállításától, sőt biztatja, hogy «ha a saját költségén állítja fel», még hivatalos támogatásra is számíthat. Nem valószínű-e, hogy ily körülmények között, nem állott el rég föltett szándékától, hanem kísérletet teendő a gyors meggazdagodás reményével kecsesített területen, esetleg egy kézisajtóval lerándult Budára. Itt körülnézett s tapasztalván, hogy nem neki való klíma alá került, egy-két apróság kinyomatása után visszament hazájába.

A másik budai nyomtatványt a rotterdami Gemeente Bibliothek-ben találtam. Címe: «Jeczö Könyvetske; Prognosticatie op't Schrikkel-Jaar 1688. Gedrukt tot Buda, in de Hungersche Taale by Hans Bergstein». A híres kapucinus Marco d'Avianonak a budai meridiánhoz mért astrologiai számításai és az 1688-ki szökőévre szóló jóslatai vannak benne. Impressuma világosan utal ugyanezen műnek Budán kétségkívül szintén Bergstein nyomdájában, Jedző Könyvetske cím alatt megjelent magyar kiadására. Ez azonban elveszett vagy lappang.

A negyedik, igen szépen kiállított budai nyomtatvány ez időből Molnár György (recte Gergely) «Elementa Grammaticae Latinae» című munkája *Budae 1708* impressummal. Unicum a Pázmány Péter-egyetem könyvtárában.

Szóval a magyar nyomdászat történetéből ki kell törölni azt az állítást, hogy Budán Mátyás királytól III. Károlyig, nem kevesebb mint 251 esztendeig nem lett volna nyomda. Mert, hogy I. Lipót és I. József korában csakugyan voltak Budán nyomdák, említett termékeik kézzelfoghatóan tanúsítják. Igaz, hogy ez időben minden nyomdaalapítás csak kérészéletű kísérletnek bizonyult, mint minden kulturális

törekvés, ami a császári kamara alacsony színvonalú és korrupt közigazgatása idején boldogulni akart volna. Annak a gyámkodása alatt Buda és Pest annyira nem tudott megindulni a haladás útján, hogy alig-alig van különbség a török alatti és az ez időbeli állapotok között.

A katona-telepesektől, kik azon feltétellel kaptak telket, hogy egy év alatt házat építenek rá, jórészt vissza kellett szedni az adományt, mert a házak nem épültek meg. A vályog- és vertfalú gunyhók tető nélkül omladoztak tovább. 1692-től 1702-ig a hatóságnak kellett fenyegetőznie, hogy karhatalommal hányatja szét a szalmafüdeleket; hogy elkoboztatja a házakat, ha vesszővel font, sárral betapasztott gógányaik helyett kéményt nem építenek; hogy ne merészeljék továbbra is az utcára hordani a szemetet. Pest, Budával együtt, a nagy tisztátalanság miatt, miként száz év előtt most ismét pestis-tanya: 1688., 1689., 1692., 1697—1701., 1708—1711. években döghalál tizedeli a két város lakóit.

Az igazgatóság uralma 1703-ig tartott. Buda és Pest régi szabad királyi városi jellegüket csak akkor tudták visszaszerezni. Sok utánjárásba, nagy áldozatba, a «patronusoknak» «discretio» címén juttatott tömérdek pénzbe és még több budai bor Bécsbe szállításába került a törvényhatósági jog. Pénze ugyan nem volt egyik városnak se: de azt a városbírák és a tanácstagok készséggel előlegezték különböző kiváltságok biztosítása, terhek alóli fölmentés, javadalmak és városi telkek átengedése árán. Később is a város, főleg Buda határának jó része ily előlegek fejében került tulajdonból magánkezekre.

A kiváltságlevél a szabad királyi városok közt első helyre emelte Budát, mely ezentúl címerét az ország címerével díszítheti; második helyre Pestet, azzal a szoros kikötéssel, — amiért a tanács többször folyamodott — hogy más nem lehet a város polgára semmiféle ürügy alatt, mint aki r. kath. vallású (hoc per expressum declarato ut Nemo a vera Orthodoxa Romano Catholica Religione alienus in Concivem ullo sub praetextu admittatur, aut toleretur).

Buda és Pest polgárai azt hihették, hogy most már végre valahára maguk uraivá lettek. Hiszen épen azért áldoztak, erejükön felül, a privilégium megszerzéséért, mert ebben biztos zálogát látták városuk gyors fejlődésének. Aki nem ismeri a két város történetét, az is így gondolkozhat. A valóságban azonban épen ellenkező történt. Buda és Pest nemhogy előbbre haladt volna, hanem tönkremenetelök mond-

hatni azon naphoz fűződik, mire leérkezett Bécsből a még egészen ki sem fizetett kiváltságlevél. Mert ugyanekkor tört ki minden polgári közösség legnagyobb veszedelme: a belháború, II. Rákóczi Ferenc végzetesen szükségszerű alkotmányvédelmi küzdelme.

Rákóczi, bár egyszer-másszor Erdély egy csücske kivételével kezében volt az ország minden része, Budát és Pestet sohasem tudta megszerezni. A köfallyal kerített Pestet éjjel létrákon akarta ugyan meglepetni még 1704-ben, tervét azonban egy magyar ember pénzért (amit nem kapott meg) elárulta. Vak-Bottyán két izben is rajtaütött a budai szüretelőkön, de Buda várának megostromlását, faltörő ágyúk hiányában, meg se kísérelhette.

Wagner Károly jezsuita történetíró szerint Buda városa ez időben *Semper fidelis*-nek nevezte magát. Meglehet. Én e jelzöt soha, sehol, semmiféle okiratban nem láttam. Magyar-razátát azonban megtudom adni. Mikor u. i. 1707-ben az ónodi országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónvesztését, Eszterházy nádor Európa összes fejedelmeihez intézett hűségnyilatkozattal válaszolt s aláíratta azt az «örökös király» hűségében megmaradt karok és rendekkel. E hűségesek (fideles) sorában ott szerepel az egri püspök kivételével valamennyi főpap, néhány mágnást leszámítva az egész főnemesség és 13 szabad királyi város közt Buda és Pest, mint ahol császári helytartóként uralkodott a Festungskommandant von Ofen (br. Peffershofen János Ferdinánd).

A belháború nyolc esztendei tartama alatt az erődített két város, mint valóságos sziget a kisebb-nagyobb csapatokban körülötte táborozó vagy szállongó magyar hadak között, tökéletesen *zárt erősséggé* lett, ami maga után vonta a lakosság teljes elzűllését és elszegényedését. Már ez idő végén Pesten élhető állapotban nincs több 16 polgárnál. Falai közt 151 ház pusztán, tető nélkül omladozik; a többi 168 házban jó ha még 500 lélek lézeng.

Eddig főként a nemesség idézett elő olyan-amilyen pénzforgalmat úgy Budán, mint Pesten. Ezentúl a csaknem kizárólag Rákócziánus és protestáns nemesség a császári hadaktól megszállott magyar fővárost természetesen kerüli, mint a pestist. Pestvármegye 1689-ben Budán, 1691-től fogva Pesten tartotta gyűléseit; de már 1704 óta Cegléden, Körösön, Kókán, Zsámbékon, Aszódon, Boldogon, Szarvasgedén, Szécsénben, Versegen, Szentlőrinc- és Szentmártonkátán, Hatvanban, Apcon, Árokszálláson, Egerben és Gyöngyösön gyűlé-

szek. Tehát 17 különböző Pest-, Nógrád- és hevesmegyei községben, csak éppen Budán vagy Pesten nem!

A nemrég bevándorolt kereskedők és mesteremberek is sietve menekülnek a hadi állapot miatt minden forgalmától megfosztott mindkét városból. Kereset hiányában követik őket Buda külvárosának úgynevezett *gyorsparasztjai*, kik még a török uralom idején is jól megtudtak élni a fuvarozásból. A kapások ezentúl már csak a rendkívül értékes budai szállókat mivelik, főképp a Sashegyen. De a kőbányái szállók egészen, a szántóföldek pedig jórészen parlagon maradnak. Az a kilátás, hogy más szíretel és más arat, nem igen emelhetette a munkaöszönt az itt maradt lerongyolódott lakosokban, oly viszonyok között, mikor igen gyakran még a réteket se lehetett lekaszálniok.

Még 1702-ben 66 házat építettek a rácok Pesten, a mai szerb templom táján; 1703-tól 1711-ig egyetlenegy sem épült, a zsellér magyarok és rácok közül pedig igen sokan, a sereghez csatlakozandók, pusztán hagyták vityillóikat.

Egy egykorú hivatalos irat élénk színekkel foglalja össze a polgárság véghetetlen nyomorúságát és annak okait, ellenségnek minősítvén a belháborút. Hét év óta — úgy mond — az ellenség annyira elzárta a várostól a megélés lehetőségét, hogy akinek még volt is vagyona, annyi év alatt fölemésztette. A polgárok és a nép közül sokan költöztek el a városból, mert nagy inségökben kénytelenek voltak huszárnak, vagy a császár hajóhadába naszádosnak beállani. Sok kárt okozott, nagy pusztítást tett, sokakat ölt meg az ellenség. De csaknem végpusztulásra jutott a város akkor, midőn ő császári felségének hadserege Rabutin marsall vezérlete alatt itt tanyázott. Ez a merőben kenyér-, fa- és minden szükségeselek nélkül való közel 10.000 főnyi sereg úgy fölélte a várost, hogy a polgárokat csak a katonai magazinból kiszolgáltató prófontok mentették meg az éhhaláltól.

Szóval az 1703-ban megszerzett sz. kir. városi privilegium csak a jövő szempontjából volt becses szerzemény. A zimankós idők elmúltával annak alapján gyakorolhat majd a tanács kegyúri jogokat, polgári és büntető-igazságszolgáltatást, pallosjoggal s az mentesítendi az adófizetésen kívül egyéb országos terhek viselésétől a polgárságot.

De a tényleges viszonyok közt 1703-tól 1711-ig a sz. kir. városi privilegium nem ért semmit, — mert a kutyabőrben nem lehet megélni. S ez időben Pest városát például, hiába titulálják szabad királyi városnak, mikor olyan földhözragadt szegény, hogy tanácsa 1709-ben nem tud kifizetni 35 krajcár

értékű 5 szál gyertyát, csak biztatni tudja a kalmárt, hogy «jobb viszonyok beálltával (wann die Stadt bey Mittel sein wirdt)» eleget fog tenni kötelezettségének.

Mindkét város csak a császári kormányzat elmúltával indult meg a haladás útján. Az pedig nem 1703-ban, hanem — naphoz kötve — csak 1711 aug. 28-án következett be, midőn Eleonora anyacsászárné új privilegiuma, megszabadítva a két törvényhatóságot a katonai gyámkodástól (a commandantibus militaribus), elvalahára lehetővé tette polgári önkormányzatuk szabad működését.

3. Jókai és Debrecen.

(Kivonat *Zsigmond Ferenc* lev. tagnak az I. osztály 1925 nov. 9-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből.)

A politika és a költészet egymáshoz való viszonyára vonatkozólag azt mondja Jókai: «A határvonalat a kettő között nem ismerem!»* Őszinte és igaz nyilatkozat. Jókai nyugtalan képzelete és mohó becsvágya a költészet birodalmát szűknek érzi ahhoz, hogy egyedüli munkateréül válassza. Jókai életeszménye a romanticizmus vizén ringatózik, ez pedig, mint valami egyetemes nagy világfolyam keresztülhőmpölyög azokon a határvonalakon, melyek az emberi szellem különböző tevékenységi területeit egymástól elválasztják. E világnézet tanítása szerint a költő nemcsak poéta, hanem próféta is, közös néven: vátesz, aki a maga kivételes tehetségét nem öncélnak tekinti, hanem azon eszközök egyik legfontosabbjának, melyeket a gondviselés az emberiség tökéletesedésére és boldogulására kitalált.

A legsábitóbb, legkönnyebben hozzáférhető, sőt szinte kikerülhetetlen érvényesülési területet Jókai is a politika mezején lelte meg. Igazi otthonával, a költészet szent berkével sietett egybeszakasztani ezt a voltaképen egészen más természetű vidéket s a köztük levő «határvonal»-ról soha többé nem akart tudni. Tagadhatatlan, hogy bizonyos értelemben nagyszerűen értett a birtokba vett idegen terület kizsákmányolásához. A költő-Jókai, egész élete folyamán, nagy kedvvel alkalmazta műveinek nyersanyagául a politikai élet mozzanatait, eszméit, problémáit, közismert egyéniségeit, s különös képessége van arra, hogyan lehet a legnyersebb politikai motívumot is az esztétikai hatás engedelmes eszközévé tenni, pl. az egészen közeli, egykorú köz-

* Kárpáthy Zoltán 360. l.

életi eseményeknek mintegy fölibük kerülni s azokat művészi távlatból láttatni. Irodalomtörténeti szempontból is egyik legnagyobb érdeme ez Jókai költészetének. De Jókai nem elégedett meg a politika területének ilyen módú és mértékű kihasználásával, hanem minduntalan át is költözött oda s kitette magát az ottan szünet nélkül fenyegető veszedelmeknek, noha ezekkel szemben úgyszólván semmi egyéb védőfegyvere nincsen költészetének szárnyain kívül.

A napi politika viharába legmámorosabb önfelédtséggel, illetőleg vakmerőséggel pályája kezdetén vetette bele magát Jókai, vagyis a mult század negyvenes éveinek második felében. Ezt sokféle körülmény érthetővé teszi: a saját fiatalsága, Petőfivel való benső barátsága, az Európa-szerte uralkodó romantikus életdivat, mely 1848-at csaknem minden országban forradalmi esztendővé érlelte. A magyar nemzetre is sorsdöntővé lett ez az időpont s a nemzet sorsdöntő politikai mozgalmában mindvégig ott szerepelt Jókai is, teljes jóhiszemőséggel, sok naivsággal, egész létének kockázatásával. Aki prófétai szerepre vállalkozik, azt a vértanui sors is állandóan kerülgeti. Jókainak is többiben éreznie kellett a mártir-sors szárnya lebbenését. Előle menekült Debrecenbe is.

Jókai képzeletét mindenkor úgy vonzották a kivételességek, mint a mágnes a vasat. Az emberek közt is a kivételes egyéniségek voltak rá lenyűgöző hatással, illetőleg az olyanok, akiket az ő képzelete kivételesnek látott vagy ilyenné tudott idomítani. Regényhősei egy-egy húsból-vérből levő emberi modellnek olyan mértékig való eszményítése, hogy egészen kivételes, néha szinte hihetetlen alakoknak tűnnek fel a mi szemünkben, holott Jókai szerint élethűek, mert képzelete olyanoknak láttatja vele őket. A való életben rendszerint megvolt Jókainak a maga eszményképe, a maga «orákuluma», ezt azután képzeletének színes lencséjén át csodás arányúvá fokozta s elgyönyörködött benne, ösztönszerűleg alárendelvén magát neki gondolkozásban és izlésben. A szabadságharc idején két olyan férfiú (Petőfi és Nyáry Pál) következett egymás után Jókai hódoló érdeklődésében, akiknek az egyéniségét lényeges különbség választja el egymástól, ez a különbség aztán érdekes következetlenség alakjában tükröződik vissza Jókai politikai gondolkozásmódjában és viselkedésében. De nemcsak emberek foglalják le ilyen egvoldalú irányító erővel időről-időre az ő képzeletét, hanem a szemlélete körébe eső más jelenségek is, pl. kollektív egyéniségek, mint Budapest

vagy Debrecen. Mindegyiknek megvan a maga különleges vonzó ereje, s hol az egyik, hol a másik válik középpontjává Jókai egész politikai észjárásának, a képzelet észrevételén, Jókaira nézve épen nem tudatos beavatkozása folytán.

Jókai, míg Petőfi volt a politikai «orákuluma», addig bálványként tisztelte a forradalom eszméjét s eszébe se jutott bíráló meggondolás tárgyává tenni azokat a veszedelmeket, melyek jobbfelől és balfelől egyaránt fenyegetik a legjogosabb kiindulású és legnemesebb célú forradalmi mozgalmat is.

Már csak azért is rendkívüli jelentőséget nyer Jókai szellemi fejlődésére vonatkozólag a Debrecenben eltöltött pár hónap, hogy itt a Nyáry iskolájában és az új környezetben egészségesen ellensúlyozó leckéket kapott.

Valóban, ha az április 14-ike utáni tíz napot nem számítjuk, akkor Jókai politikai «Pálfordulásai» aszerint következnek egymásra, hogy Pesten van-e vagy Debrecenben. Ez utóbbi helyen a józan, mérsékelt politikai irányt szolgálja, ellenben mielőtt idejött Pestről s miután visszament Pestre: rajongó hajlamok vesznek erőt rajta és végtelenségbe ragadják. Szinte szemetszúróan kínálkozik itt az a feltevés, hogy Jókai politikai nézetváltozásainak okai között a Petőfi, illetőleg Nyáry sugalmazó hatása mellett helyet kell juttatnunk a tágabb értelemben vett környezetnek is, annak a társadalmi légkörnek, mely Pesten, illetőleg Debrecenben vette őt körül s bizonyos mértékig mintegy meghatározta gondolkozásmódját és tetteit. Úgy is van. *Az Esti Lapok* Jókai debreceni tartózkodásának közepe táján, valamint e lap megszűnésekor külön cikkben méltatja a debreceni környezet elhatározó — és pedig szerencsés — befolyását a politika sorsára.

... Valahogy egyszerre csak az az érzésünk támad, hogy az 1848–49-iki mástél esztendőnek szimbolikus jelentősége is van Jókai írói egyéniségére és munkásságára nézve. Igen, Jókai kábitó termékenységű írói működésének székhelye nem lehetett másutt, csak az ország fővárosában; ennek fenséges látképe, központi fekvése, reprezentatív szerepe, összehasonlíthatatlan elsősege, nyugateurópai, sőt világvárosi arányú, szédítő fejlődése, a benne zsbongó élet áttekinthetetlen bonyolultsága, a feléje irányuló miriádnyi ábránd, vágy, vérmes reménység: Magyarországon ez volt az egyetlen méltó és alkalmas bázis a Jókai világjáró, kielégíthetetlen, soha nem pihenő, pazar színpompájú, zsarnoki hajlamú költői

képelete számára. De ezt a világraszóló tehetséget időnként elfogja a vágy: menekülni Budapest bábeli zürzavarából, amely fejlődése arányában veszíti elfele nemzeti egyéniségét és válik mindinkább világvárosi klisévé, — menekülni innen, testileg is, vagy legalább képzeletben, a hazai exotikumok legjellegzetesebb földjére, a fajmagyarság legjellegzetesebb városába, amely a maga nemében egyetlen különlegessége a világnak: Debrecenbe, mint a vidéki magyarság egész életét jelképező menedékhelyre, s ott idilli szórakozás között magába szívni a magyar föld levegőjét, felfrissülni tőle... de aztán, hiába, egy-egy ilyen üdítő kirándulás után, megint csak felülkerekedik a rajongó hajlamú, buja képzelet s visszarepül a civilizáció magasabbrendű életformáihoz, görögtüzes szemfényvesztéséhez, egymást ölő izgalmaihoz, pótolhatatlan varázsú nyilvánosságához... De minden ilyen debreceni kirándulásból egy-egy olyan kisebb vagy nagyobb terjedelmű költői alkotás született, melyek Jókai egész költészetének legegészségesebb, legmaradandóbb termékei közé tartoznak.

Jókai debreceni élete voltaképen mindössze arra a 15—16 heti időre terjed, amely 1849 január elejétől április 25-ig telt el. Amily kererves volt a menekülés útja Debrecen felé, olyan fellengző büszke reményekkel hagyta el ezt az alföldi nagy magyar várost. Bizonyára nem gondolta — el sem hitte volna —, hogy másik négy hónap múlva még kétségbeejtőbb körülmények között kell majd menekülnie a hortobágyi lakatlan pusztaság felé s onnan is tovább — Arad felől... Oly sok dicső győzelem után mégis csak bukás lett a vége a magyar nemzet önvédelmi harcának s e nagy összeomlás egy időre maga alá temette Jókai szépen indult közszereplésének minden reménységét. De a legsötétebb reménytelenség közepette is megmaradtak s vigasztaló fényt árasztottak a közelmúlt nagyszerű emlékei. Jókainak is volt két ilyen lélekhevítő személyes emléke, két életveszélyes kockázatú küzdelem megharcolásának diadalmas tudata. Az egyik emlék Pesthez fűződött, a másik Debrecenhez; amaz az 1848 március 15-iki vakmerő forradalmi tüntetésre vonatkozott, emez a forradalom szélsőséges rajongói és kalandorai ellen vívott halálos komolyságú párbajra. Jogosan érezte Jókai, hogy ezzel a két cselekedetével belekapcsolódott a nemzet történetébe, s érthető, hogy ez a személyes vonatkozás is elősegítette annak a kivételes érdeklődésnek és vonzalomnak a meggyökerezését, mely Jókai szívét Budapest és Debrecen iránt egész életén át eltöltötte. A kettő között természetesen

Budapest az első, ez áll lelkéhez legközelebb; már nem is szeretet az, amit Jókai Budapest iránt érez, hanem szenvedélyes, rajongó szerelem; Buda-Pest reformkori fejlődését igazi fővárossá lételéig s kulturális jelentőségét szinte eposzi arányokra eszményíti (*Kárpáthy Zoltán, Eppure si muove*).

De Debrecen is mindig ott volt érdeklődésének közép-pontjában. Az ország fővárosával csak egy másik város vetekedhetik Jókaira nézve érdekesség és jelentőség dolgában: a magyar faj legjellegzetesebb városa. A Jókai félig politikai, félig költői tényezőkre épült történetfilozófiája úgy érzi, hogy a magyar nemzet európai fennmaradásának feltételei közé Budapest mellett Debrecen is odatartozik, kivált ha jelképi értelmezést adunk e két városnévnek. Ahogy a Habsburgok alatti magyar királyság mellett századokon át szükség volt önálló erdélyi fejedelemségre, olyanforma kettős gyujtó-pontját láthatjuk a magyar faj küldetészerű történelmi pályakörének az említett két városban. Az 1848—49-iki szabadságharc válságos fordulatai a Jókai szemeláttára bizonyították be, milyen jó menedékhelye lehet Debrecen a Budapestről száműzött magyar állami önállóságnak.

Ha pedig Jókai egyéniségének leguralkodóbb, legjelentősebb oldalát: költői tehetségének sajátos természetét nézzük, ebből a szempontból még nagyobb fontosságra emelkedik Debrecen városa. Nincs semmiféle hely a világon, amely Jókai telivérű romantikus képzeletét olyan állandó igazet alatt tudná tartani, mint Debrecen. Törvényszerű nyilvánulása ez Jókai költői egyéniségének. Mert Jókai ösztönös művészi programja lényegileg mindig ez volt: a valóságot a kivételességgel, az igazat a meglepővel, a tapasztalatot az exotikummal minél elhitehetőbb módon olvasztani össze. Ez a forrongó költői egyéniség a szabadságharc lángözönében tisztult meg salakjától s nyerte végleges kialakulását. A magyar történelemnek ez a világraszóló kivételessége egyrészt megerősítette Jókai veleszületett vonzalmát az élet minden olyan jelensége iránt, ami rendkívüli; de másrészt arra is megtanította, hogy ilyen rendkívüli, nagyszerű, csodás témákat itthon is találhat, sőt az érdekességnek egyik pótolhatatlan nemét épen az itthoniség szempontja, a faj, a nemzet, a haza fogalma adja meg. A költői program tehát lényegében ugyanolyan összetételű maradt a szabadságharc után is, csak a valósági, tapasztalati, hazai alkotórész javára történt benne eltolódás. A Nepean-sziget-féle földrajzi különlegességek mindvégig ott szerepelnek Jókai költészetének tárgyai között, de a szabadságharc után évtize-

deken keresztül majdnem mindig hazai vonatkozás és hazafiúi célzat lappang a távolról vett tárgy hátterében: s ha ez a rejtett kapcsolat hiányzik, az exotikum-hajhászó képzelet rendszerint nem is tudja olyan igazi sikerrel megvalósítani programját, mint mikor e programm egymással ellentétesnek látszó mindkét elemét itthon leli meg.

Az állandóan Budapesten élő, romantikus izlésű Jókai tehát szívesen megy máshova témáért, olyan helyekre, amelyek hazai területek ugyan s ennél fogva a költő tapasztalatilag is jól ismeri azokat, de amelyek általán véve is, különösen pedig a fővárosi emberre nézve, egy vagy több tekintetben különlegesség számba mennek, exotikumnak mondhatók... Bármily sokoldalú a Jókai érdeklődése és fogékonysága, mégis könnyen észrevehető, hogy költői kirándulási helyei között melyik három a legkedvesebb reá nézve. Ez a három hely: Komárom, Debrecen, Erdély. Közülök persze Komáromot ismeri legjobban, a gyermek- és ifjúkori emlékek egész raját használhatja fel bármelyik pillanatban a költői program egyik követelményének kielégítésében: a színmagyar életnek szemléletes, sokszor egyenesen realizstikus ábrázolásában. De a másik követelménynek, az exotikus jellegnek nem felelt meg eléggé Komárom, ez a Bécs és Budapest között fekvő, nagy forgalmú kereskedelmi hajóállomás. Viszont Erdély, ez az égbenyülő bércék közé zárt, vadregényes országrész maga a megtévesztült földrajzi és történelmi különlegesség, de — sajnos — a hamisítatlan, érintetlen, tüsgyökeres magyar faj kizárólagos otthonául nem szerepelhetett.

Ellenben Debrecen — a Jókai idejében is még — nemcsak a fajmagyarság legjellegzetesebb székhelye volt, hanem különösen a Hortobágy révén, de történelmi okoknál fogva is a legexotikusabb különlegességek egyike. Négy hónapi debreceni tartózkodása alatt (1849-ben) volt ideje jól megismerni és megkedvelni a debreceni embernek az életmódját és jellemét; rengeteg sok benyomás raktározódott el a lelkében, s ezek igen gyakran látták el költői ihletét tárgyi adalékokkal. Később aztán csak rövid ideig tartó látogatásra szokott le-lerándulni Debrecenbe, s ilyenkor tervszerű megfigyelés volt rendszeren a célja, Debrecen életének egyik-másik mozzanatára vonatkozólag.

Debreceni tárgyú első munkáját, a *Gyémántos minisztert* valószínűleg még 1849-ben, legkésőbb 1850 elején írta. Ettől fogva élete végéig állandó érdeklődéssel viseltetett minden iránt, ami vonatkozásban volt Debrecenre. Sűrűn szerepelteti munkáiban e nagy magyar várost, ennek jelenét és múltját;

halála előtt pár esztendővel írt egy minden ízében debreceni tárgyú, nagyszabású regényt. Hogy a debreceni téma első-sorban mindig exotikus jellegével fogja meg Jókai képzeletét, azt érdekesen mutatja az a tény, hogy magára a városra vonatkozó cselekvényei kivétel nélkül a multban játszódnak le, innenső időbeli határuk az 1848—49-iki szabadságharc. Csak hortobágyi környezetben szerepeltet későbbi vagy éppen egykorú eseményeket és embereket. A magyarázat nyilvánvaló: a mult század második felében Debrecen, Budapest után Szeged mellett az ország legnagyobb városa, nem maradhatott tovább exotikus elszigeteltségben; vasút, kőút, táviró stb. mindinkább belekapcsolta a nyugati civilizáció körforgalmába; de a Hortobágy a század végéig kikerülte ezt a sorsot, megmaradt lakatlan őpusztának, melyen vezető nélkül elindulni nem tanácsos. Jókai tehát a romantikus izlés jól ismert kettős útját követi: térben és időben minél messzebb távozni a mindennapi tapasztalat megszokott, unalmas, kicsinyes világától. A Hortobágy a térbeli, földrajzi különlegességnek elsőrendű példája, majdnem annyira ismeretlen, mintha Ázsia belsejében volna; a városnak meg a multja van tele érdekesebbnél érdekesebb példákkal arra nézve, mily kivételes helyzetet és hivatást juttatott a végzet Debrecen városának. Jókai debreceni vonatkozású művei valóban egytől-egyig a furcsa különlegességek zsúfolt múzeumai. De nem holmi megkövesedett, holt leletekből áll ki ez a gazdag gyűjtemény; csupa elevenesség ott minden, az adomai világnézet napsugaras, üde levegője életben tartja valamennyit időtlen időnkig.

Az a tárgykör, amelyből Jókai a Debrecen város multjára vonatkozó költői témáit meríti, két csoportra különül, noha a két tárgyi csoport között szoros kapcsolat van. A tárgykör egyik részét Debrecen régi társadalmi élete képezi, a maga különleges történelmi adottságában: védtelen külső helyzetével, s belső életének nagyszerű bölcsességével, mely többet ért minden külső erődítésnél, az önkormányzatnak azzal a csodálatraméltó kiépítettségével, mely a világi és vallási hatalom egységének tökéletes megvalósítása által a theokratikus köztársaság államszervezetének olyan mesteri példáját adta évszázadokon át, hogy Kálvin János Genfjét juttatja eszünkbe.

A Debrecen multját ábrázoló tárgykör másik csoportja voltaképen nem mellé-, hanem alárendeltségi viszonyban van az előbbivel, csak egy részlete emennek, de az író egyéni hajlama oly nagy teret juttat neki, s olyan jelentőséggel

ruházza fel, hogy a két témakört egyenlő rangúnak kell mondanunk. Ez a második tárgyi csoport: a debreceni református kollégium élete és kulturális szerepe. Ez a kollégium az egyház gyermeke, szemefénye, de századokon át a városé is volt, amely a kollégium hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával is bizonyosságot tett az egyházi és világi kormányzat testvéries egységéről.

(Részletes ismertetése következik Jókai debreceni vonatkozású műveinek.)

Jókai írói egyéniségének fejlődése 1843-tól 1849-ig ment végbe. Tehetségének uralkodó eleme kezdettől fogva a fantázia volt s az maradt mindvégig. A fejlődés abban nyilvánult, hogy ez az uralkodó natalmú képzelet egyre jobban függetlenné vált azoktól a francia mintaképektől, melyeknek eleinte alárendelte volt magát. Később is rokonságban maradt a francia romantizmus eszmevilágával, izlési körével és kifejező modorával, de a művészi alkotáshoz szükséges nyersanyagot s általában a költői ihlet forrását többé nem annyira olvasmányjaiban kereste, hanem mindjobban megtanulta saját szemével nézni a körülötte liuktető eleven életet, s munkáiban ennek az alakjait és eseményeit igyekezett visszatükröztetni. Ösztönszerű művészi programja úgy határozható meg, hogy a tapasztalati életben kereste a romantikus világnézeti álláspont igazolását; ennek főmódszere: törvényszerűség rangjára emelni a kivételest, hogy optimizmusunk vagy pesszimizmusunk bővében legyen az élet értelmére vonatkozó hatásos bizonyítékoknak. Jókai eleinte a pesszimizmussal kacérkodott... míg egyszer aztán eljött a «csoda», a kivételes nagy esemény, amely mögött ha talán más nem is, ő ráismert a Gondviselés isteni céljának törvényszerűségére. Ez a nagyszerű esemény az 1848—49-iki szabadságharc volt. Ennek a nemzeti küzdelemnek négy válságos és dicsőséges hónapját Debrecenben élte át Jókai, egyéni sorsának legveszedelmesebb válsága is erre az időre esik. Mindenesetre nevezetes élet-iskola volt Jókaira nézve a debreceni tartózkodás; ezzel tetőződött be igazában az ő erkölcsi egyéniségének fejlődése.

Jókai legifjabbkori költészete két részre különül, s ezeket a legvégtetesebb hangulati ellentét választja el egymástól. A pesszimizmus komor célzatú rajzai. (*A remete hagyománya*, *A nyomorék naplója* stb.) a legtúlzóbb komikai torzképekkel (*A serföző*, *Keselyő Péter* stb.) váltakoznak. A fantázia idomító hajlamának ez a két ellentétes irányú tevékenysége — mely lényegileg egészen azonos egymással —

mindvégig megfigyelhető Jókai műveiben, de az ifjúkori forrongás évei után itt is egészséges megtisztulás következett be: a komoly és a vidám genre megbékült egymással. A való élet mind a két irányban pompás modelleket kínált a költői képzeletnek, de sehol sem inkább, mint Debrecenben. Jókai komikai hajlama itt érezte magát legotthonosabban; bármerre nézett, a debreceni élet tipikus alakjai, természetes civisei és kofái szinte maguktól «gömbölyödtek» nevető és nevetető adomai figurákká, — de egyúttal megsejtette már 1849-ben Jókai azt is, hogy a debreceni különleges kis világ a maga jellemző vonásaival: csak egyik oldalról nézve komikai látvány, a másik oldalról életbölcességeknek, faji és történelmi kivételes értéknek tűnik fel, melyből becses tanulságokat meríthetünk. Merít is első sorban maga Jókai: világnézetének optimizmussá fejlődése sokat köszönhet debreceni élményeinek. Így valósul meg a csaknem teljesen zavartalan összhang Jókai fantáziájának komoly és vidám színezésmódja között, különösen a debreceni témáknál: adomákat kapunk a debreceni bírák furfangjáról, de egy-egy ilyen adoma bevilágít nemzeti történelmünk szomorú századainak homályába: mulatságos torzképeket látunk professzorokról, diákokról, civisokről, mesteremberekről, pásztorokról, kofákról stb., de ezek a torzképek is igazak lényegükben, a való élet alakjainak egy-egy uralkodó jellemvonását mutatják, nem meghamisítva, csak meghatványozva, a lényegtelegebbek rovására művészi biztossággal kiemelve.

Hogy Debrecen a magyar nemzet politikai és művelődési történetében mily nagy jelentőségű szerepet játszott a XVI. század eleje óta, azt leghatásosabban megéreztetni velünk Jókai debreceni vonatkozású költészete. Nekünk csak azt a másik nagy jelentőségű szerepet kell még ehhez hozzágondolnunk, amely abban áll, hogy Debrecen szerencsésen elősegítette a világ leghíresebb magyar mesemondó lángelméjének kifejlődését, költői ihlete számára a legegészségesebb táplálékot nyújtva félévszázadon át, — s Debrecen méltó büszkeséggel tekinthet vissza multjára.

4. A történelmi matérializmus és a vallás.

(Kivonat *Rácz Lajos* tanárnak 1925 nov. 16-án tartott felolvasásából.)

A dolgozat Marx és Engels ökonomikus történelmi felfogásának bírálatát és cáfolatát kívánja nyújtani, és pedig a legfőbb ideológia: a vallás szempontjából. A szerző azért vállalkozott a szocialista elmélet bírálatára, mert sem

a magyar, sem a széleskörű német, francia, angol s olasz irodalomban nem világították meg rendszeresen, úgy az elvi, mint a gyakorlati alkalmazás oldaláról, a tört. matérializmus elméletét.

A dolgozat I. fejezete az elmélet fokozatos kialakulását, azokat a filozófiai, szociális és gazdasági tényezőket ismerteti, amelyek Marxnál annak kialakulására hatottak, továbbá az elmélet különböző fogalmazásait, végül az elméleten Engelstől tett utólagos enyhítéseket, mérsékléseket sorolja fel. A II. fejezet annak általános, de főként pszichológiai, etikai és logikai szempontból való bírálatát adja, főleglítve az elméletnek egy némely tekintetben a modern történetíráásra gyakorolt kedvező hatását is, amennyiben a történeti fejlődésben a gazdasági tényezők gondosabb figyelembevételére utalta ezt. A III. fejezet az ősember és a mai primitív népek vallásából, a IV-ik a keresztyén vallás előállításából, az V-ik a reformáció előállításából mutatja ki, hogy a vallásos eszme mindenütt az első és eredeti hajtó erő volt s a gazdasági tényező csak azután csatlakozott hozzá.

A dolgozat második része a nagy világvallások történetéből — és pedig a brahmán, buddhista, chinai, parszi, mohamedán vallás, a héber próféta-ság, a középkori kath. egyház (itt főként a Sz. Benedek-rend) és a kálvini reformáció — történetéből azt mutatja ki, hogy a vallás minden időben, minden népnél elsőrendű befolyást gyakorolt az illető nép gazdasági, szociális, kulturális s olykor politikai életére és fejlődésére is, s mindig nagyobb mértékben meghatározta az illető nép előmenetelét, fejlődését, esetleg visszaesését és hanyatlását, mint a termelési mód megváltozása.

Mindezekből kitűnik, hogy a vallás nem a gazdasági viszonyok, a termelési formák függvénye, hanem az az ember társadalmi és kulturális életének époly eredeti, önálló tényezője, mint a gazdasági rend; kitűnik, hogy minden specifikus vallásos jelenség s mindenekelőtt a vallásos fejlődések nagy csomópontjai, a vallásos élet önálló megnyilatkozásai: Jézus, Pál apostol, Augustinus, Assisi Ferenc, Luther, Kálvin, az ő érzés- és gondolatviláguk nem vezethetők le gazdasági érdekekből és osztályharcból; kitűnik, hogy soha a történelem nagy változásainak, fordulatainak előidézésénél nem szerepel pusztán egy tényező, — hanem mindig és mindenütt valamennyi tényező (éghajlati, földrajzi viszonyok, faji tulajdonságok, gazdasági tények és ter-

melési viszonyok, erkölcsi és szellemi fejlődések) együtt szerepel. Az persze lehetséges, hogy bizonyos esetekben inkább az egyik, más esetekben inkább a másik tényező áll előtérben, a másik vagy harmadik pedig háttérbe szorúl. Az előadottakból kitetszik, hogy a tört. matérializmus álláspontja, mely egyedüli reális, ható tényezőnek csak a termelési módot, a gazdasági viszonyokat ismeri el, az ideológiákat pedig — s ezek közt a vallást — csak másodrangú tényezőnek, az előbbieket függvényének tekinti, teljességgel jogosulatlan, helyt nem álló s tisztán a politikai osztályharc érdekében konstruált egyoldalú felfogás. Ellenkezőleg, a vallás a történelemnek minden népnél és minden korban, bár változó erősséggel, egyik legfőbb mozgatója és formálója; ez határozza meg legtöbbször az erkölcsi és jogi eszményeket és hatékonyan befolyásolja a gazdasági, társadalmi és politikai életet. A vallás az ember társadalmi életében époly jelentős, époly hatékony tényező volt mindig, volt már az ősemberknél, a barlanglakóknál, mint a gazdasági tényező, sőt olykor ezt háttérbe szorítva, hosszú időkre — évezredekre — ez adta meg az emberiség szellemi és anyagi fejlődésének, kultúrájának irányát, és ma is egyike a leghatékonyabb társadalomformáló és társadalomfentartó erőknek.

5. A regény.

(Kivonat *Szimyei Ferenc* 1. tagnak 1925 dec. 7-én tartott előadásából.)

A regénnyel mint műfajjal elméletileg igen kevés munka foglalkozik nemcsak nálunk, hanem külföldön is. Az eddigi irodalom csak a legkülönbözőbb formájú és értékű adalékokat tartalmazza a regény elméletéhez Keiter és Kellen *Der Roman* c. terjedelmes könyvét kivéve, mely rendszeres elmélet kíván lenni. Kétségkívül érdekes olvasmány, amely azonban inkább a nagy közönségnek van szánva, mint a szakembereknek, s ezért nem iparkodik az egyes problémák mélyére hatni, hanem inkább kellemesen és könnyedén csevegni róluk sok jelentéktelen részletet keverve a fontos kérdések tárgyalásába. Így, noha kimerítőnek látszik, mert sok szempontra terjeszkedik ki, mégsem az és főként nem nevezhető tudományosan rendszeres munkának. Sokkal inkább az volna, ha regény elméletének csak a sarkalatos pontjait tárgyálná rendszeresen és behatóan, a kevésbbé fontosakat pedig egészen mellőzné.

Ez a regényelmélet csak a főproblémákkal kíván foglalkozni különálló tanulmányokban. Ez az első rész a belső

vagyis lelki világ rajzáról szól, mely a külső világ rajzával együtt a legfontosabb minden regényben (az utóbbi külön tanulmány tárgya lesz)

Arra a kérdésre akarok itt megfelelni, hogy milyen módon rajzolják a regényírók ezt a belső világot, vagyis milyen a lélek és a jellemrajz technikája.

Kiváló regényeket elemeztem ebből a szempontból s analiziseim eredményeit iparkodtam áttekinthető és összefüggő rendszerbe foglalni. A módszer és a rendszerbefoglalás új és önálló. Töretlen úton haladtam, ez legyen ment sége munkám esetleges gyengeségeinek.

Tanulmányom a következő részekre oszlik. A bevezetésben a lélekrajz és a jellemzés szoros kapcsolatáról szólok, amelynek ellenére szétválasztásuk mégis lehetséges, sőt szükséges.

A lélekrajz vagy elbeszélő, mikor az író beszéli el vagy írja le a lelki történéseket, vagy drámai, mikor a dialogus tárja fel őket. Az elbeszélő lélekrajz elmélete a következő fejezetekre oszlik: 1. A gondolatok rajza. 2. Az érzelmek rajza. 3. A gondolatok és érzelmek együttes rajza. 4. Lelki folyamatok testi jelei. 5. A külső világ hatása a lélekre. 6. A tettek rajza. A drámai lélekrajz tárgyalása után külön részben szólok az emlékezet, a képzelet, az álom, s a zavaros lelki működések rajzáról. Végül összefoglalom az eredményeket és a lélekrajz két fő típusával, előadásával, formáival és nyelvével foglalkozom.

A jellemzés szintén lehet elbeszélő vagy drámai. Az elbeszélő jellemzésről szóló rész a következő fejezetekből áll: 1. A lelki tulajdonságok rajza 2. Az emberi külső rajza. 3. Az életmód rajza. 4. Az életrajz. 5. A tettek rajza. A drámai (dialogusos) jellemzés tárgyalása után itt is összefoglalom az eredményeket, azután szólok a jellemzés formáiról, tárgyairól, valóságosságáról, előadásáról és nyelvéről.

Ezután bemutatja a *Bevezetést* és *A külső világ hatása a lélekre* c. fejezetet.

VII. A Dr. Chorin Ferenc-alapítvány ügyrendje.

A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvénytársulat 1925 május 2-án tartott rendes évi közgyűlése a társulat elhúnyt elnökének, Dr. Chorin Ferencnek, emlékére az ő nevére a M. Tud. Akadémiánál K. 500,000.000, azaz Ötszázmillió koronából álló alapítványt tett. Az Igazgató-Tanács határozata értelmében ez alapítvány tőkéjéből K. 498,715.000, azaz

Négyszázkilencvennyolcmillióhétszázötvenöt ezer koronán 329 drb., azaz Háromszázhuszonkilenc darab Magyar Nemzeti Bank részvény vásároltatott. A fenmaradt K. 1,285.000, azaz Egymilliókétszáznyolcvanöt ezer korona a M. Földhitelintézetnél az 1509. számú takarékbetétkönyvben helyzetetett el (1315/1925. ikt. sz.).

Ezen alapítvány felhasználására nézve a M. Tud. Akadémia a következőket rendelte:

I. A tőke mint Dr. Chorin Ferenc-alapítvány kezelendő az Akadémia vagyónában.

II. A tőke jövedelme a következőleg használható fel:

Elsősorban a *magyar közgazdasággal kapcsolatos tudomány-ágak* körében írt mű, amennyiben pedig a jutalomra érdemes ilyen közgazdasági mű az illető évben nincs, olyan *államtudományi munka* jutalmazására, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva jutalomra méltó.

Első alkalommal az 1920 év óta, később az előző év folyamán megjelent vagy kéziratban bemutatott munka jöhet tekintetbe.

A díjat bárkinek csak egyszer lehet odaitélni.

Ha a megjutalmazott a díj odaitélése időpontjában már nincs életben, a jutalmat özvegye, annak nemlétében törvényes leszármazói kapják. Törvényes leszármazók hiányában az Akadémia az összeget a következő években használhatja fel.

III. A kamatok odaitélése tárgyában *javaslatlételre* az Akadémia 1926-tól kezdve évenként január havában héttagú *vegyes bizottságot* küld ki A vegyes bizottságba az Igazgató-Tanács két tagot, a II. és III. osztályok pedig szintén két-két tagot választanak. A bizottság elnöke a Nemzetgazdasági Bizottság mindenkor elnöke.

A bizottság jelentését a bizottság által megbízott egyik tag szerkeszti. A nagygyűlés kétharmad szótöbbséggel dönt. Ha a kétharmad szótöbbséget senki sem nyeri el, a nagygyűlést követő összes ülés egyszerű szavazattöbbséggel határoz.

Ha a többséget ekkor sem kapja meg senki, a kamattöbbséget a következő években (alább VI. pont) használhatja fel.

IV. A nagygyűlés, illetőleg az azt követő összes ülés a javaslatot újabb tárgyalás végett a bizottsághoz visszaküldheti, vagy más bizottság kiküldetését rendelheti el.

V. Ha ez az Akadémia pénzügyi helyzetéhez képest indokoltnak mutatkozik, az Igazgató-Tanács a költségvetés megállapításával kapcsolatosan akképen is határozhat, hogy

az alapítványi tőke kamatait két, vagy legfeljebb három éven át összegyűjti és valamely jutalmazott munka nyomdai kiállítására egy összegben fogja felhasználni.

VI. Amennyiben valamely évben vagy egymás után ismételve a jutalomra érdemes mű hiányában a díj nem volna kiadható, az ily módon megmaradt kamatjövedelem olyan esztendőben, amikor a bizottság több művet talál jutalmazásra érdemesnek, felhasználható lesz. Az egy esztendei kamatnál nagyobb összeggel azonban egy mű szerzője sem jutalmazható; a fenmaradó összeget az illető munka kinyomatására lehet felhasználni.

VIII. A Kónyi Manó-alapítvány ügyrendje.

Kónyi Hugó úr boldogult édes atyja emlékére 1925 november 10-én a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank által K 125.000.000, azaz Százhuszonöt millió koronáról kiállított betétkönyvet helyezett el a M. Földhitelintézetnél a M. Tud. Akadémia letétjébe és az elnök úrhoz intézett levélben jelölte meg az alapítványnak rendeltetését.

A M. Tud. Akadémia az alapítványt elfogadta és felhasználásának módozatait az alapító úrral folytatott tárgyalás alapján, az alapító úrral egyetértve, a következőkben határozta meg:

I. Az alapítvány neve Kónyi Manó-alapítvány; tőkéje nem használható fel, csupán annak kamatai.

II. Az alapítványi tőke kamataiból 1800 (Egyszer-nyolcszáz) pengőt az Akadémia háromévenként «Kónyi Manó-jutalomdíj» cím alatt a napi pártpolitika teljes kizárásával, valamely publicisztikai, legujabbkori történelmi, esetleg közjogi munka jutalmazására fog felhasználni.

III. Jutalmazható olyan publicisztikai munka (könyv, röpirat, tanulmány), amely az utolsó három év folyamán akár önállóan, akár folyóiratban vagy napilapban nyomtatásban megjelent. A jutalmazásnál a lehetőséghez képest elsősorban fog tekintetbe vétetni annak a műve, aki legeredményesebben működik közre Nagymagyarország területének békés uton visszaállításában.

A jutalomdíj kiadhatása végett az Akadémia megelőző évi nagygyűlésén felszólítja mindazokat, akiknek az utolsó három év folyamán e körbe eső munkájuk nyomtatásban megjelent, hogy a munkát az év végéig az Akadémia főtítkárához küldjék be. Ez a figyelmeztetés azonban nem zárja ki azt, hogy a be nem küldött munka, amelyről a bíráló

bizottság tagjainak tudomásuk van, szintén ne pályázhassék. A díj odaitélhető névtelenül megjelent munkának is és ez esetben a szerző, ha a díjat fel kívánja venni, szerzőségét igazolni tartozik.

IV. Amennyiben az illető évkörben nem jelent meg olyan munka, amelynek megjutalmazását az Akadémia indokoltan tartaná, a kamatok a tőkéhez csatolandók.

V. A Kónyi Manó-jutalom kiadása tárgyában három évenként a nagygyűlés határoz, az Akadémia II. és I. osztályaiból kiküldött bizottság előterjesztése alapján. E bizottság elnöke a II. osztály elnöke, ha pedig ő akadályozva volna, a II. osztálynak elnökül megválasztott tiszteleti tagja. A bizottság tagjai közül kettőt a II., kettőt az I. osztály választ.

IX. Költségvetés

az 1926. év január—június hónapjaira.

I. Akadémiai Értesítő 1925. évf. 432. f. és 1926. évf. 1. f.	40,000.000 K
II. A belső tagok irodalmi munkálatainak kinyomatására	6,000.000 «
III. Almanach 1926-ra	10,000.000 «
IV. Hozzájárulás a Budapesti Szemle 1925. okt.—dec. havi füzetének nyomdai kiállításához	15,000.000 «
Összesen	71,000.000 K

A) Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értékezések és emlékbeszédek kinyomatására	40,000.000 K
2. Ezek írói tiszteletdíjaira	20,000.000 «
3. Zolnai Gyula r. t. <i>Mondatátszövődés</i> c. székfoglalójának kinyomatására és írói tiszteletdíjára	10,000.000 «
4. Thienemann Tivadar l. t. <i>Mohács és Erasmus</i> c. székfoglalójának nyomdai kiállítására (utólagos segély)	3,000.000 «
5. Bírálati díjakra	2,000.000 «
Összesen	75,000.000 K

b) Nyelvtudományi Bizottság.

1. A <i>Nyelvtudományi Közlemények</i> új füzetére írói tiszteletdíjjal együtt	60,000.000 K
2. Melich János r. t.: <i>A honfoglaláskori Magyarország</i> c. művének 2. füzetére	30,000.000 «
3. A <i>Magyar Etymologiai Szótár</i> 8. füzetére	100,000.000 «
4. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
5. Bizottsági kisebb kiadások	500.000 «
Összesen	191,500.000 K

c) Classica Philologiai Bizottság.

1. Darkó Jenő l. t.: <i>Laonici Chalcocandylae Historiarum demonstrationes</i> III. bef. r. nyomdai kiáll. és írói tiszteletdíjára	45,000.000 K
2. Ennek a műnek befejezése után Csengery János r. t. <i>Euripides töredékei</i> c. műve kinyomatására és írói tiszteletdíjára	80,000.000 «
3. Az előadó úr tiszteletdíjára	1,000.000 «
4. Bizottsági kisebb kiadásokra	200.000 «
Összesen	126,200.000 K

d) Irodalomtörténeti Bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	35,000.000 K
2. Kazinczy Ferenc Levelezésének XXII. kötetére. (Első részlet gyanánt)	60,000.000 «
3. Rozsnyai <i>Horologium Turcicum</i> c. művének a Régi Magyar Könyvtárban kiadására	12,000.000 «
4. Régi Magyar Költők Tára VII. kötetének befejezetlen jegyzetes kiadására	20,000.000 «
5. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
6. Kiseb kiadásokra	200.000 «
Összesen	128,200.000 K
<i>Az I. osztály és bizottságai összesen</i>	520,900.000 K

B) A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Értekezések és emlékbeszédek kinyomatására	40,000.000 K
2. Ezek írói tiszteletdíjaira	20,000.000 «
3. Iványi Béla l. t.: <i>Mossóczy Zakariás</i> c. székfoglalójának nyomdai kiállítására	10,000.000 «
4. Birálati díjakra és postaköltségekre	5,000.000 «
5. Jogi monografia-jutalomdíj	10,000.000 «
Összesen	85,000.000 K

b) Történelmi Bizottság.

1. Szentpétery Imre: <i>Az Árpádházi királyok okleveleinek</i> kritikai jegyzéke II. füzet	100,000.000 K
2. <i>A Történelmi Szemle</i> XII. kötetére	30,000.000 «
3. <i>A Történelmi Bibliografia</i> tiszteletdíjai	10,000.000 «
4. <i>A Hunyadiak-kora</i> levéltári kutatásokra	20,000.000 «
5. Másolásokra és levéltári kutatásokra	10,000.000 «
6. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
7. Bizottsági kisebb kiadásokra	500.000 «
Összesen	171.500.000 K

c) Hadtörténeti Bizottság.

1. Hozzájárulás a <i>Hadtörténeti Közlemények</i> 1926. évfolyamához	60,000.000 K
2. József főherceg Ő Fensége ig. és t. t.: <i>A világ-háború, amelyennek én láttam</i> c. műve nyomdai kiállítására	200,000.000 «
Összesen	260,000.000 K

d) Nemzetgazdasági Bizottság.

1. Popovics Sándor ig. t.: <i>A pénz sorsa a háborúban</i> c. műve nyomdai kiállítására	50,000.000 K
2. Kováts Ferenc l. t.: <i>Pozsony városának középkori kölcsönei</i> c. műve nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	50,000.000 «
3. A Közgazdasági Szemle segélye	30,000.000 «
4. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
5. Póstköltségekre és egyéb kiadásokra	500.000 «
Összesen	131,500.000 K

Ezekhez járulnak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István-alapítványának, továbbá az id. Chorin Ferenc és Serbán János-alapítványoknak 1926. évi kamatai, amelyek összege még bizonytalan.

e) Archaeologiai Bizottság.

1. Az <i>Archaeologiai Értesítő</i> legközelebbi kötetére	100,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
3. Bizottsági kisebb kiadásokra	200.000 «
Összesen	101,200.000 K
A II. osztály és bizottságai összesen	749,200.000 K

C) A III. osztály és bizottsága.

a) III. osztály.

1. <i>A Matematikai és Természettudományi Értesítő</i> nyomdai kiállítására, a belőle készülő különnyomatokra és az írói tiszteletdíjakra	100,000.000 K
2. A « <i>Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn</i> » nyomdai kiállítására és az írói tiszteletdíjakra	50,000.000 «
3. Báró Eötvös Lőránt összes munkáinak kiadására hozzájárulásul. (Első részlet gyanánt)	100,000.000 «
4. Emlékbeszédekre és írói tiszteletdíjakra	40,000.000 «
5. Bírálati díjakra és postaköltségekre	3,000.000 «
Összesen	293,000.000 K

b) Matematikai és Természettudományi Bizottság.

1. Értekezésekre	206,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
Összesen	207,000.000 K
A III. osztály és bizottsága összesen	500,000.000 K

A Könyvkiadó Vállalat kötetei gyanánt.

1. Szinyei Ferenc: <i>Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig</i> (II. kötet) nyomdai költségeire és írói tiszteletdíjára	80,000.000 K
2. <i>Gyulai Pál</i> -nak eddig össze nem gyűjtött kritikai dolgozatai nyomdai költségeire	40,000.000 «

Szótári Bizottság.

1. Szótári gyűjtések tiszteletdíjára	3,000.000 K
2. Dologi kiadások (kartoték-lapok, famentes papír stb.)...	3,000.000 «
3. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
Összesen	7,000.000 K

Keleti Bizottság.

1. A M. Tud. Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei, III. köt.: <i>Adatok Albánia Flórájához</i> (Táblákkal és szövegekőzti rajzokkal)...	80,000.000 K
2. A Balkán-kutatások zoológiai eredményei nyomdai költségére	30,000.000 «

Külön kiadvány.

Gróf Tisza István összes munkái III. kötet nyomdai kiáll. Tudományos társaságok és külföldi magyar vonatkozású folyóiratok segélyezésére	35,000.000 K
	600,000.000 «

Könyvtár.

1. Az 1918 óta csonkán maradt külföldi folyóiratok pótlására (Első részlet)	30,000.000 K
2. Könyvtári legszükségesebb kiadásokra	40,000.000 «
Összesen	70,000.000 K

A Széchenyi-Múzeum gyarapítására... ..	10,000.000 «
Akadémiai kiadványok szétküldésének költségeire	20,000.000 «
Az 1926-iki nagygyűlésen kiadható jutalomdíjakra	50,000.000 «
A centenáris tudományos előadások tiszteletdíjára	50,000.000 «
Előre nem látott tudományos kiadásokra	100,000.000 «
Báró Eötvös Lóránt arcképének megfestésére (utolsó részl.)	10,000.000 «
A széphalmi Kazinczy-ingatlanok tatarozási költségeire és tartalékul (Első részlet)	10,000.000 «

Személyzeti kiadások.

Főtitkári fizetés	3,000 K
A főkönyvtárnok úr tiszteletdíja (január—június hónapokra)	12,000.000 «
Összesen	12,003.000 «

Tiszteletdíjak félévra.

A három osztálytitkár úrnak egyenként 10,000.000, összesen	30,000.000 K
Dr. Bánszky János ügyész	10,000.000 «
Dudás Kálmán építész	10,000.000 «
Dr. Alföldi Béla orvos az altisztek kezeléseért	8,000.000 «
Dr. Badics László könyvelésért	8,000.000 «
Összesen	66,000.000 K

Nyugdíjak.

Az Akadémia régibb alkalmazottainak nyugdíjára	84,000.000 K
Jónás Károly nyug. gondnok 3 személy után.	
Dr. Trócsányi Zoltán nyug. irodaigazgató 2 személy után.	
Tiringér Béláné, a Könyvkiadó Hivatal vezetőjének özvegye 2 személy után.	
Özv. Borovszky Samuné (irodaigazgató özvegye) 1 személy után.	

Ezenfelül minden nyugdíjas részére megszavaztatott tüzelőanyag és Jónás Károly ny. gondnok a bérház I. emeletén természetben kap lakást (3 utcai szoba és egy udvari helyiség) valamint mellékhelyiségeket. Ezekből két szobát Jónás Károly másoknak ad bérbe.

Személyzeti kiadások végösszege 162,003.000 K

Rendes dologi kiadások félévre.

Fűtőanyagra	15,000.000 K
Villamos világításra és pedig:	
az Akadémia palotájának világítása és a bérház	
lépcsőházának világítása	20,000.000 «
Vízdíj a palotában és a bérházban együtt	15,000.000 «
Kéményseprés	4,000.000 «
Gázóra díja	300.000 «
Ülési meghívók előállítására és borítékokra	1,500.000 «
Nagygyűlés és ünnepi ülések alkalmával nyomtatványokra	500.000 «
Telefondíj	2,500.000 «
Postadíjakra kb.	5,000.000 «
Irodai kiadásokra kb.	2,000.000 «
Kézbesítő altisztek villamos költsége kb.	3,000.000 «
Adókra és pedig:	
a) az Akadémia palotája után	
b) a bérház után	
Összesen	68,800.000 K

Az adók összege még bizonytalan.

Rendkívüli dologi kiadások és beruházások.

1. Az Akadémia palotájának tetőzetén bádogos és palamunkák végzésére kb.	20,000.000 K
2. A palota és bérház mosókonyháinak és hasonló helyiségeknek rendbehozására az eddig beérkezett költségvetés szerint	8,180.000 «
3. Az Akadémia V. Arany János-utca I. szám alatt levő bérházában a kapualja, földszint stb. helyreállítása, illetőleg tisztítása és tatarozása (olajmázolással együtt) a beérkezett költségvetés szerint kb.	88,000.000 «
4. Előre nem látható javítási és helyreállítási munkálatokra (pl. csőrepedés stb.) tartalékul	10,000.000 «
5. A heti ülésterem világításának teljes rendbehozatalára a csillárok átalakításával eddigi költségvetés szerint	16,000.000 «
6. A könyvtári helyiségekben a villamos vezeték megjavítása	3,325.000 «
Összesen	145,505.000 K
<i>Összes kiadások</i>	3.398,408.000 K

Bevételek.

1. Államsegély	3.175.200.000	K
2. Házbérjövedelem kb.	220.000.000	«
3. Tőkék kamatai körülbelül	60.000.000	«
4. Könyvek eladásából	40.000.000	«
5. Adományok szabad rendelkezésre	20.000.000	«
Összesen	3.515.200.000	K
Pénztári maradvány 1925 december 31-én	47.466.672	K
Rendelkezésre áll	3.562.666.672	K

X. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(L. fennebb) 220—221. l.)

Bulay Kálmán: Genersich Antal r. t. emlékezete (Emlékbeszédék XIX. k. 5. sz.).

Entz Géza: Daday Jenő r. t. emlékezete (Emlékbeszédék XIX. k. 4. sz.).

B. Forster Gyula: Schulek Frigyes t. t. emlékezete (Emlékbeszédék XIX. k. 6. sz.).

Irodalomtörténeti Közlemények 1925. évf. III—IV. f. 153. és köv. l. *Karácsonyi János*: Szent Ferenc rendjének története II. k. 1—663. l. *Matematikai és Természettudományi Értesítő* XI. II. k. I—VI., 1—298. l.

Számvevői Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig I. k. 1—292. l.

Ezenfelül a M. Tud. Akadémia támogatásával jelentek meg a következő folyóiratok:

Budapesti Szemle és pedig 1925 októbertől havi 10 íves füzetekben;
Hadtörténelmi Közlemények XXVI. évf.;
Revue des Etudes Hongroises et Finno-Ougriennes;
Ungarische Jahrbücher.

XI. A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Ért. 1925. évf. 74., 221. és 308—309. ll.)

Tébe: Pályadíj a Hadtörténelmi Bizottság részére	2.500.000	K
Halmos Izor alapítványa irodalomtörténeti értekezések jutalmazására	10.000.000	«
Wellisch Alfréd alapítványa építészeti vagy képzőművészeti kérdésekről írt értekezések jutalmazására	20.000.000	«
Belegi Lajos 625 kg. búza ára fejében (II. félévi részlet)	2.048.000	«
Real Academia de Ciencias Exactas Físicas y Naturales, Madrid, a Coopération Intellectuelle Magyar Nemzeti Bizottsága részére 250 spanyol peseta	2.474.000	«
Rust József Beüthy Zsolt árcképeknek megfestésére	20.000.000	«
Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. Tisza István összes munkái kiadására hozzájárulásul	10.000.000	«
N. N. a III. osztály folyóiratának kiadására hozzájárulásul	937.500	«
Makó r. t. város képviselőtestülete 1924-ről	1.450.000	«
Makó r. t. város képviselőtestülete 1925-ről	1.000.000	«
B. Forster Gyula t. t.	2.625.000	«

N. N., Győr	1,000.000	K
Ravasz László t. t.	2,000.000	«
N. N.	2,000.000	«
Ernst Lajos (a könyvtárban beszerzendő új írógép költségeire)	1,000.000	«
Dr. Farkasházy Zsigmond (a könyvtárban beszerzendő új írógép költségeire)	1,000.000	«
Tébe (a könyvtárban beszerzendő új írógép költségeire)	2,000.000	«
Általános Köszémbánnya R.-T. 3 vagon tatai szén.		

A M. Tud. Akadémia javára a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 83.160/1925—VI. ü. o. számú rendelete alapján az iskolai Széchenyi-ünnepélyeken befolyt adományok jegyzéke.

(Az Akadémia vagyonát kezelő M. Földhitelintézet értesítései szerint.)

Kir. kath. Esterházy Miklós nádor főgimn., Dombóvár	320.750	K
Női felsőkeresk. isk. Budapest, IX., Mester-utca 23.	500.000	«
Orsolyiták Intézete, Sopron	232.000	«
Ág. h. ev. leánygimn., Kőszeg	1,150.000	«
Közs. gimn., Sárbogárd	47.000	«
Madách Imre gimn., Budapest, VII.	1,384.300	«
Közs. iparostanonc isk., Szarvas	200.000	«
Áll. felsőkeresk. isk., Sopron	500.000	«
Közs. polg. leányisk., Békéscsaba	323.000	«
Ág. h. ev. polg. leányisk., Budapest, Deák-tér	300.000	«
Áll. Szabolcs vezér reálgimn., Nagykálló	300.000	«
Áll. polg. fiúisk., Sarkad	75.000	«
Szilágyi Erzsébet leánygimn., Budapest, I. ker.	300.000	«
Piarista reálgimn. önképzőköre, Debrecen	225.000	«
Közs. polg. leányisk., Sarkad	50.000	«
Áll. polg. leányisk., Zalaegerszeg	180.000	«
Áll. polg. fiúisk., Sopron	58.150	«
Áll. elemi isk., Sütő	32.500	«
Fiú felsőkeresk. isk., Kecskemét	90.000	«
Közs. polg. fiúisk., Pécs	160.000	«
Közs. polg. fiúisk., Siklós	934.600	«
Ág. h. ev. főgimn., Budapest	1,380.000	«
Áll. polg. fiú- és felsőmezőgazdasági isk., Orosháza	77.500	«
Áll. polg. fiúisk., Pesterzsébet	104.900	«
Fiú- és női iparostanonc isk., Orosháza	172.100	«
M. kir. áll. Kossuth reálgimn., Cegléd	675.000	«
Női felsőkeresk. isk., Pécs	44.000	«
Áll. polg. leányisk., Budafok	32.850	«
Áll. polg. fiúisk., Tapolca	400.000	«
Négyévf. fiúfelsőkeresk. isk., Debrecen	650.000	«
Ref. főgimn., Mezőtúr	100.000	«
Ref. reálgimn. Kisujszállás	500.000	«
Fiú felsőkeresk. isk., Szolnok	330.000	«
Premontrei gimn., Szombathely	466.100	«
Ref. egyház és isk., Tiszainoka	33.236	«
Iparos és keresk. tanoncisk., Úcsöd	211.700	«
Ref. főisk., Pápa	240.000	«
Ág. h. ev. Rudolf reálgimn., Békéscsaba	300.000	«

Áll. polg. fiúisk., Szolnok... ..	260.000 K
M. kir. áll. négyévf. fiú felsőkeresk. isk., Miskolc	500.000 «
M. kir. áll. négyévf. Csányi László fiú felsőkeresk. isk., Zalaegerszeg	135.050 «
M. kir. áll. Somssich Pál reálgimn., Kaposvár	500.000 «
I. sz. áll. polg. leányisk., Ujpest... ..	147.000 «
Áll. Árpád reálgimn., Budapest, III. ker.	150.000 «
Áll. polg. leányisk., Nagykanizsa... ..	456.725 «
M. kir. áll. Széchényi István polg. fiúisk., Kőszeg	239.250 «
M. kir. áll. Csanád vezér reálgimn., Makó... ..	560.000 «
M. kir. áll. polg. fiúisk., Nagykanizsa	144.700 «
Premontrei reálgimn., Gödöllő	950.000 «
Székesfővárosi női felsőkeresk. isk. és női keresk. szak- tanfolyam, Budapest, II., Jurányi-u.	72.000 «
Áll. reálgimn., Szentes	86.000 «
M. kir. áll. négyévf. Türr István fiú felsőkeresk. isk., Baja Felsőkeresk. isk., Nagykanizsa	738.000 « 130.000 «
M. kir. áll. reálgimn., Csongrád... ..	167.000 «
Polg. leányisk., Nyírbátor	64.800 «
M. kir. áll. Balassi Bálint főgimn., Balassagyarmat	89.000 «
Áll. polg. isk., Hajdudorog	106.500 «
M. kir. áll. polg. isk., Dunapataj	100.000 «
M. polg. leányisk., Siófok... ..	140.000 «
Áll. leánygimn., Győr	287.000 «
Áll. polg. isk., Mezőberény	180.000 «
Közs. polg. leányisk., Pécs	220.000 «
Áll. polg. leányisk., Cegléd	250.000 «
I. sz. áll. polg. leányisk., Kispest	500.000 «
Áll. polg. fiú- és leányisk., Körmend	250.000 «
Bencés reálgimn., Pápa	210.000 «
Áll. reálgimn., Gyöngyös	151.000 «
Városi Dalárda, Kaposvár	200.000 «
Ref. főgimn., Debrecen	345.000 «
Áll. polg. isk., Etek	350.000 «
Ref. leánygimn., Miskolc	165.000 «
Áll. leánygimn., Szeged	500.500 «
Cisztercita III. Béla reálgimn., Baja... ..	250.000 «
Áll. leánygimn., Ujpest	265.250 «
Ág. h. ev. Kossuth Lajos főgimn., Nyiregyháza	200.000 «
Ág. h. ev. Petőfi reálgimn., Aszód	115.000 «
M. kir. áll. Hunfalvy János főreálisk., Miskolc	133.000 «
M. kir. Bolyai főreálisk., Budapest, V. ker.	1,000.000 «
Áll. polg. fiúisk., Hatvan	160.000 «
Városi felsőkeresk. isk., Nyiregyháza	100.000 «
Közs. felsőkeresk. isk., Kaposvár	170.000 «
Áll. polg. isk., Pásztó	25.000 «
M. kir. áll. Verseghy Ferenc reálgimn., Szolnok	1,008.000 «
Áll. Fáy András reálgimn., Budapest, IX. ker.	615.000 «
Áll. Verbőczy reálgimn., Budapest, I. ker.	275.000 «
Középisk. Tanárképző intézeti gyakorló gimn., Budapest, VIII., Trefort-utca 8.	208.000 «
Áll. polg. fiúisk., Cegléd	267.000 «
Áll. polg. fiúisk., Diósgyőr	165.000 «
Polg. leányisk., Jászapati	125.000 «
Áll. polg. és elemi leányisk., Kecskemét	200.000 «

Kereskedőtanoncisk., Kecskemét	101.500 K
Reálgimn., Kőszeg	100.000 «
Kir. kath. reálgimn., Mezőkövesd	170.000 «
M. kir. áll. Teleki Blanka leánygimn., Mezőtúr	172.500 «
Arany János gimn. és tanítóképző int., Nagykőrös	158.000 «
Áll. polg. isk., Nagymaros	90.650 «
Kir. kath. főgimn., Nyiregyháza	500.000 «
Áll. tanítóképző int., Sárospatak	40.000 «
Kegyesrendi reálgimn., Sátoraljaújhely	500.000 «
Ág. h. ev. Liceum, Sopron	131.000 «
Ev. tanítóképző int., Sopron	120.700 «
Női keresk. szaktanfolyam, Szarvas	531.000 «
Közs. polg. fiúisk., Törökszentmiklós	100.000 «
Szent István reálgimn., Budapest, VII.	201.000 «
R. kath. népisk., Felcsút	45.000 «
Áll. polg. fiú- és leányisk., Högyész	129.000 «
Áll. polg. isk., Szerencs	136.000 «
Áll. s. közs. polg. leányisk., Szekszárd	175.000 «
M. kir. áll. polg. fiúisk., Erd	85.000 «
Áll. polg. fiúisk., Zalaegerszeg	85.000 «
M. kir. áll. reálgimn., Nyirbátor	25.000 «
Gazdasági népisk., Komádi	85.000 «
Kegyesrendi reálgimn., Nagykanizsa	395.000 «
Zsidó reálgimn., Debrecen	265.000 «
Áll. reálistk., Szombathely	220.000 «
Málnai f. magánisk., Budapest, VII., Bajza-utca 20.	200.000 «
Áll. polg. leányisk., Szeged, III. kerület	193.300 «
Áll. polg. leányisk., Tapolca	107.500 «
R. kath. gimn., Kecskemét	45.300 «
Kir. Kath. Gr. Széchenyi reálgimn., Jászapáti	201.200 «
Polg. fiúisk., Szombathely	155.000 «
Áll. s. községi polg. leányisk., Tóváros	187.900 «
Ref. Tanítóképző int., Debrecen	100.000 «
Áll. s. polg. isk., Derecske	30.500 «
Ref. reálgimn., Kiskunhalas	145.000 «
Kegyest tanítórendi gimn., Budapest	1,000.000 «
Áll. s. közs. polg. leányisk., Szombathely	870.000 «
Áll. Kemény Zsigmond reálistk., Budapest, VI.	450.000 «
M. kir. áll. Kisfaludy Sándor főreálistk., Sümeg	350.000 «
Kegyesrendi főgimn., Tata	200.000 «
Áll. polg. leányisk., Kisvárdá	192.400 «
Izr. polg. fiúisk., Pápa	162.000 «
Ág. h. ev. gimn., Szarvas	143.000 «
Áll. polg. leányisk., Kispeszt, Munkástelep	60.000 «
Polg. isk., Tiszafüred	100.000 «
M. kir. áll. Mária Terézia leánygimn., Budapest	200.000 «
Kölcsey Ferenc reálgimn., Budapest, VI. ker.	200.000 «
Orsz. Izr. Tanítóképző int., Budapest	100.000 «
Áll. Révai Miklós reálistk. önképzőköre, Győr	60.000 «
Kereskedőtanoncisk., Nyiregyháza	100.000 «
Kegyesrendi reálgimn., Magyaróvár	250.000 «
M. kir. áll. tanítóképző int., Pápa	100.000 «
Áll. Könyves Kálmán reálgimn., Ujpest	480.000 «
M. kir. áll. tanítónőképző int. Budapest, II. ker.	350.000 «
R. kath. leánygimn. és tanítónőképző, Kecskemét	160.000 «

Áll. tanítóképző, Kiskúnfélegyháza	300.000	K
Felsőkeresk. isk., Székesfehérvár	200.000	«
Baár-Madas ref. leánygimn., Budapest	543.000	«
Áll. leánygimn., Szombathely	420.000	«
M. kir. áll. polg. fiú- és leányisk., Tokaj	419.000	«
Áll. József nádor reálgimn., Jászberény	400.000	«
M. kir. áll. Lőrántffy Zsuzsánna leánygimn., Békéscsaba	300.000	«
Áll. s. közs. polg. leányisk., Rákospalota	280.000	«
Szent Benedek-rendi Czuczor Gergely kath. főgimn., Győr	230.000	«
M. kir. áll. el. népisk. tanítóképző int., Nyiregyháza	123.500	«
Áll. polg. leányisk. és keresk. tanf., Balassagyarmat	40.000	«
Reálgimn., Bonyhád	770.000	«
M. kir. áll. Dobó István főreálisk., Eger	450.000	«
Négyévf. női felsőkeresk. isk., Debrecen	100.000	«
Áll. el. isk., Csanádpalota	50.000	«
M. kir. áll. polg. fiú- és leányisk., Kapuvár	560.000	«
II. áll. polg. fiúisk., Miskolc	90.500	«
Áll. polg. leányisk., Miskolc	205.000	«
Áll. tanítóképző, Budapest, I. ker.	150.000	«
Városi női felsőkeresk. isk., Miskolc	300.000	«
Áll. polg. leányisk., Csongrád	150.000	«
R. kat. tanítóképző int., Pápa	100.000	«
M. polg. isk., Devecser	83.500	«
Áll. polg. leányisk., Hódmezővásárhely	30.200	«
M. kir. áll. polg. leányisk., Győr	200.000	«
M. kir. áll. Bessenyei György reálgimn. Petőfi önképző- köre, Kisvárdra	131.600	«
Ref. reálgimn. önképzőköre, Kecskemét	87.000	«
Ref. nőnevelő int., Pápa	1.100.000	«
Áll. Szent László reálgimn., Budapest, X. ker.	400.000	«
Áll. polg. fiú- és leányisk., Salgótarján	166.300	«
Áll. polg. fiú- és leányisk., Szécsény	159.000	«
Áll. polg. leányisk., Keszthely	150.000	«
M. kir. áll. polg. leányisk., Magyaróvár	175.000	«
Városi főgimn., Szeged	700.000	«
Kegyes tanítórendi gimn., Vác	750.000	«
A Bányai ág. h. ev. egyházkerület leánynevelő intézete Aszód	341.000	«
Ref. reálgimn., Békés	222.750	«
Dugonics áll. polg. leányisk., Szeged, II. ker.	200.000	«
Áll. polg. fiú- és leányisk., Marcali	160.000	«
M. kir. áll. polg. leányisk., Diósgyőr	100.000	«
II. sz. m. kir. áll. polg. fiúisk., Újpest	100.000	«
Áll. reálgimn., Szekszárd	50.000	«
Orsz. nőképzőegyesület Veres Pálné leánygimn., Budapest	467.800	«
Tisztviselőtelepi m. kir. áll. Széchenyi István reálgimn., Budapest, X. ker.	400.000	«
Magán polg. fiú- és leányisk., Felsőgalla	120.000	«
Ág. h. ev. leánygimn., Nyiregyháza	500.000	«
Áll. négyévf. női felsőkeresk. isk., Szombathely	345.000	«
M. kir. áll. polg. fiú- és leányisk., Mátészalka	496.000	«
Áll. polg. fiú- és leányisk., Barcs	165.000	«
Áll. polg. fiúisk., Székesfehérvár	140.000	«
Angolkisasszonyok int. polg. isk., Budapest	200.000	«
Angolkisasszonyok tanítónőképző intézete, Eger	500.000	«

Mileties Péter ig. tanító, M.-Csanád	17.800 K
M. kir. áll. Petőfi polg. fiú- és leányisk., Kiskörös	150.000 «
Áll. polg. fiúisk., Kispest, Munkástelep... ..	205.000 «
Ref. Boeskey főgimn., Hajdúböszörmény	125.855 «
Beled és vidéke Kaszinóegyesület, Beled	300.000 «
Áll. és közs. polg. leányisk., Nyiregyháza	500.000 «

XII. Nekrológok.

Áldásy Antal l. t. beszéde Zsilinszky Mihály r. t. ravatalánál a M. Tud. Akadémia oszlopcsarnokában 1925 okt. 6-án.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Közel egy éve annak, hogy erről a helyről bocsátottuk el utolsó útjára Fraknoi Vilmost, a magyar történettudománynak élte utolsó lehelletéig fáradhatatlan munkását. Ma újra kitárultak e csarnok kapui, hogy befogadja földi életpályája végén rövid pihenőre Akadémiánk nestorának, Zsilinszky Mihálynak hült tetemeit. Vele nemcsak Akadémiánkknak korra legidősebb tagja távozik el körünkből örökre, de a régi nagy Magyarország közéletének egyik nagyérdemű alakjától is örökre búcsút kell vennünk, aki utolsó volt ama lelkes férfiak között is, akik a kiegyezés idejében a magyar történettudomány szolgálatába állítva erejüket és tudásukat, lankadatlan, önzetlen munkával lerakták az alapokat, melyeken a magyar történettudomány mai büszke épülete emelkedik.

Zsilinszky Mihály ravatalánál állva eszembe jutnak a zsoltáros szavai: «A mi éltünk napjai hetven esztendő, jó egészségben nyolevan esztendő, a mi annak fölötte van, fáradtság és fájdalom, mert eljő az ernyedés és elragadtatunk.» Valóban alig találnék szavakat, melyekkel jobban jellemezhetném elhunyt tagtársunk életét, akinek egész élete az ernyedetlen munkában, a magyar tudománynak, a magyar kultúrának és közéletnek szolgálatában telt el. Az egyszerű alföldi földműves gyermeke a legnemesebb pályát választotta magának, midőn a szarvasi gymnasium tanári katedrájára lépett, hogy a magyar történet, a magyar nyelv és irodalom ismeretébe bevezesse a gondjaira bízott fiatalságot. Nemes hivatásától elvonta őt a politika, mely a közéleti tevékenység terére sodorta, amelyen több mint negyven éven keresztül szolgált a közigazgatási hivatalokban, a törvényhozás termében, közéleti tevékenysége utolsó éveiben pedig

a magyar kulturális élet egyik vezető állásában. De a politika, mely annyi hű fiát a magyar nemzetnek térítette le végleg arról a pályáról, melyre predestinálva volt, Zsilinszky Mihállyal szemben kivételt tett. Politikai és közéleti tevékenysége közepette is hű maradt ahhoz a tudomány-szakhoz, melynek szolgálatába mint fiatal tanár szegődött és tudományos téren kifejtett munkássága jórészt arra a korra esik, amidőn a közpályán működött. Azokban a tudományos intézményekben, melyek a magyar történettudomány művelését tűzték ki céljukul, a Magyar Tudományos Akadémiában, a Magyar Történelmi Társulatban, melynek másodelnöki tisztét évek hosszú során át viselte, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságban Zsilinszky Mihály fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki és munkáinak hosszú sora bizonyosságot tesz arról, hogy a tudomány világa képezte azt a milieut, amelyben magát tulajdonképen otthon érezte.

Zsilinszky Mihály tudományos munkássága ifjú korában szülővármegyéjének, Békés vármegyének története felé fordult, melynek ismeretében Haan Lajossal együtt az értékes adatok egész sorát tette közzé. Tudományos munkásságakésőbb, megfelelőleg annak a kiváló positionak, melyet a magyarországi protestáns egyházban elfoglalt, ennek a története felé fordult. Tanulmányainak egész sorában foglalkozott a magyar protestantizmus, a magyar reformatió és ellenreformatió történetével. A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásairól, az 1707/15. évi zsinatról, az 1708. évi országgyűlésről, a linzi békekötés és az 1647. évi vallásügyi törvénycikkéről szóló munkái a legnevesebb produktumai e tárgyú munkásságának. Ezeket a tanulmányokat megannyi előkészületnek szánta ahhoz a nagy műhöz, melyben a magyar reformatió történetét akarta megírni. Tudományos munkásságának értékelése nyugodtabb pillanatra vár. Mert amint a természetben nincsen ugrás, úgy a tudomány téren nincsen megállás. Igazságok, melyeknek megdönthetetlen voltáról ma meg vagyunk győződve, holnap már elavulnak, lomtárba kerülnek. Az ő munkáiban lerakott, megállapított eredmények is nem egy tekintetben meg vannak ma már haladva. Az általa tárgyalt korszak történetét ma már egészen más szemmel nézzük, mint néztük akkor, a midőn munkái megjelentek. Munkáinak újabb tudományos kritikai mérlegelése lesz hivatva megállapítani, hogy azokból az eredményekből, melyeket elért, mi állja meg ma is a maga helyét, hogy azokból a következtetésekből, melyeket vizsgálódásaiból levont, mi marad meg mint megdönthetetlen bizonyosság. De ha a tudomány mai állásában a Zsilinszky

Mihály műveiben foglalt eredmények többé-kevésbé meghaladottaknak fognak is mutatkozni, érdemeit a magyar történettudomány közül mindenkinek, még ellenfeleinek is el kell ismerni. Mert voltak neki is ellenfelei. Az általa tárgyalt kérdések természetüknél fogva nem egy esetben idéztek fel támadásokat ellene. Volt része támadásokban, melyek munkáiban az objectivitás hiányát vetették szemére, az elfogultságot tárgyával szemben, de azoknak is, akik őt támadták, el kellett ismerni, hogy legjobb tudásával, lankadatlan szorgalommal és igaz magyar hazafias érzéssel szentelte munkásságát a hazai történettudománynak, amely Zsilinszky Mihály emlékére mindig kegyelettel fog visszagondolni.

A Magyar Tudományos Akadémia és a rokon intézmények nevében szólva, nem lehet feladatomban, hogy Zsilinszky Mihály közéleti és politikai tevékenységét is méltassam. Tudományos társulataink utolsó üdvözlétével jövök az elhunyt ravatalához, de midőn az utolsó búcsúszavakat intézem azok nevében megboldogult tagtársunkhoz, ez az utolsó búcsúszó nemcsak a tudóshoz szól, hanem szól a régi, nagy és boldog Magyarország hűséges fiához, hűséges munkásához is.

Zsilinszky Mihály nagyérdemű tagtársunk, kedves barátunk. Elérkezett a búcsúzás pillanata és Te megindulsz utolsó utadra ennek a palotának csarnokából, melynek küszöbét életedben annyiszor lépted át, melynek felolvasó termében annyiszor emeltél szót, hogy a magyar tudományos világ legfőbb fóruma előtt tudományos munkásságod eredményeiről beszámoljál. Te rajtad is beteljesedtek a zsoltár szavai: «Eljő az ernyedés és elragadtatunk.» Te is leróttad immár a természetnek örök adóját és visszatérsz az anyaföldbe, melynek porából vétettél és a melynek rögcivel haló poraid újból el fognak vegyülni. Tiszteletreméltó alakodat, melyet már évek óta nélkülöztünk körünkben, nem fogjuk viszontlátni soha, de emlékedet kegyelettel fogjuk megőrizni, mert azokat a kötelelességeket, melyeket az Akadémia tagjaitól elvár, hosszú életedben, azalatt a 47 év alatt, míg Akadémiánk tagja voltál, mindenkor hiven, odaadóan teljesítetted. Hűséges szolgája voltál a magyar történettudománynak, melynek nemtője elborult szemmel teszi le koporsódra az elismerés babériját. Térj örök nyugalomra Hozzá, munkában eltöltött élted után és álmodjál a sír csöndes ölében arról a Magyarországról, mely ismét nagy, ismét virágzó és hatalmas leend, mert az általad művelt tudományszaknak, a magyar történetnek tanulságaiból merítjük mi, akiket elhagytál, azt a törhetetlen hitet, reményt és meggyőződést, hogy erre a sze-

gény, nyomorúságteljes helyzetben sínylődő országra fel fog még virradni egy jobb jövő és lesz még számára is egykoron feltámadás! Zsilinszky Mihály, Akadémiánk nesztora, tagtársunk, barátunk, Isten Veled.

Rados Gusztáv rt. beszéde Réthy Mór rt. ravatalánál.
(1925 nov. 18.)

Tisztelt gyászoló közönség!

Legyen szabad néhány igénytelen, de legbensőbb meggyőződésből fakadó búcsúsztót intéznem Réthy Mórhoz azoknak nevében, akik e kitűnő férfiúnak pályatársai, barátai, tanítványai és mindannyian tisztelői voltak. Ezek nevében szólok, mert Réthy Mórt a matematikusok és physikusok körében széles e világon ismerték és nagyrabecsülték, mert tudományukat maradandó becsű alkotásokkal gazdagította. Ezek kegyeletes háláját tolmácsolom, amidőn légiószámba menő tanítványai nevében szólok, akik előtt félszázados tanári pályáján szent lelkesedéssel hirdette a tudomány igéit.

De első sorban szólok a Magyar Tudományos Akadémia nevében, amelynek ő közel félszázadon át tevékeny és nagy-érdemű tagja volt, valamint a magyar kir. József-műegyetem megbízásából, amelyen ő 35 éven át elismerést érdemlő tanári működést fejtett ki és amely egyetemen tanártársainak kitüntető bizalma folytán a vegyész-mérnöki és egyetemes fakultás dékáni tisztjét két ízben viselte. Szólok végül az Eötvös Lóránd Matematikai és Physikai Társulat nevében, amelynek alapítása óta buzgó választmányi tagja volt. Az Akadémia és Műegyetem megbízásából a hálás elismerés babériját teszem le e ravatalra, amely fáradhatatlan tudományos munkásságban töltött és a legnemesebb hazaszereztől áthevitett, ideálisan szép életnek befejezését jelzi.

Réthy Mór nagy tudományos felkészültséggel és szép sikerrel művelte az elméleti physikát, amelynek számos fejezetét eredeti kutatáson alapuló számottevő új eredményekkel fejlesztette. Különösen kiváló és immár klasszikussá váltak ama vizsgálódásai, amelyek az incompressibilis folyadék-sugár alakjára vonatkoznak és amelyek az idevágó irodalomban számos újabb kutatás kiinduló pontjául szolgáltak. A külföld tudományos köreinek osztatlan elismeréséhez csatlakozott a mi Akadémiánk is, midőn Réthy-nek idevágó értekezéseit a nagyjuttalom Marczibányi mellékjuttalmával kitüntette és a heidelbergi egyetem, mely tudo-

mányos érdemeinek meleg elismerése mellett 1922-ben jubiláris doktorává választotta.

Réthynek nagy hazafias érdeme, hogy Bolyai Farkas és Bolyai János, e két magyar szellemóriás, műveinek — genialitásukhoz méltó — kiadásában lankadatlan buzgalommal közreműködött. E munkásságának köszönhetőek azok a szép eredmények is, amelyekkel Réthy a végszerűen egyenlő területek Bolyai Farkas-tól fölvetett kérdését véglegesen megoldotta és ezzel a geometriának érdekes, új fejezetét teremtette.

Nem kevésbé értékesek a mechanika elveire és a chemiában szereplő Ostwald-elvre vonatkozó kutatásai, amelyeket tárgyaló értekezései részint az Akadémia kiadásában, részint előkelő külföldi szakfolyóiratokban tétettek közzé.

Ha most kérdezzük, hogy Réthy félszázados fáradhatatlan munkásságának mi volt a hajtó ereje, akkor nagy szerénysége és igénytelensége mellett más választ nem találhatunk, mint azt, hogy az emberi erények egyik legnemesbbike, az igazság határtalan tisztelete és szeretete, ösztönözte őt e nagy munkára. Tehetségének isteni adományával ő, az igazság keresésének és felismerésének rajongója, mindenkor híven sáfárkodott, mert sohasem hangzatos szólamokkal, hanem pihenést nem ismerő tudományos munkásságával szolgálta hazájának nagy kulturális érdekeit.

Tisztelt gyászoló közönség! A vallásos hitéletnek egyik legszebb virágja a minden földi salaktól megtisztult földöntúli életbe vetett hitünk. De van a földön is sirontúli élet, amely a kiváló emberek életművéből kisugárzó energiában nyilvánul, mely az utódok világát új munkára serkenti. E posthumus élet tartama próbaköve és mértéke az igazi érdemnek. Réthy életműve ezt a próbát is ki fogja állani, mert híven műveinek reális és maradandó értéke nevét a feledéstől megóvják.

És most kedves Réthy Mór barátunk bánatos lélekkel búcsúznak tőled, a nagykörösi tősgyökeres magyar embertől, aki egyéni szeretetreméltósággal, a naivsággal határos őszinteséggel, emelkedett életfelfogással, nemes eszményeidhez való hű ragaszkodással, önzetlen és áldásos munkássággal mindannyiunk meleg szeretetét és őszinte nagybecsülését megnyerted. A hosszú és fárasztó munka után térj pihenésre és legyen pihenésed édes és nyugodalmas. Emlékedet a tudomány története, barátaid szeretete és tanítványaid hálája ébren fogják tartani mindvégig.

Réthy Mór, szeretett kartársunk és barátunk: Isten veled!

XIII. SOMMAIRE.

	Page
I. Séance solennelle en mémoire de Joseph Lévy, m. hon. de l'Académie, le 30. nov. 1925.	
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie	315
2. L. Ravasz; m. hon.: La poésie de Joseph Lévy	317
II. Discours de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie:	
1. à l'occasion du centenaire de la naissance de Jean Xántus et de François Salamon	325
2. à l'occasion du cinquantenaire de la mort de Fr. Toldy	326
III. Fr. Herczeg, m. hon.: Acte IV. du drame: « <i>A Hűl</i> » (présenté à la séance de la I. classe, le 12 octobre 1925)	327
IV. Rapport et distribution du prix Péczely (présenté par Fr. Papp, m. corr., le 21 déc. 1925)	339
V. G. Horváth, m. o., président de la III. classe de l'Académie: La mémoire de T. Duka, m. hon. (le 14 déc. 1925)	341
VI. Extraits des mémoires présentés à l'Académie:	
1. K. Kaán, m. corr.: Comte Étienne Széchenyi et la Grande Plaine hongroise (séance plénière, le 19 okt. 1925)	344
2. A. Ballagi, m. o.: Le gouvernement impérial à Bude et à Pest 1686—1711. (II. cl., le 19 oct. 1925)	348
3. Fr. Zsigmond: Jókai à Debrecen (discours de réception le 9 nov. 1925)	357
4. L. Rácz: Le matérialisme historique et la religion (le 16 nov. 1925)	365
5. Fr. Szimneyi m. corr.: Le roman (le 7 déc. 1925)	367
VII. Statuts de la fondation François Chorin	368
VIII. Statuts de la fondation M. Kónyi	370
IX. Budget de l'Académie (janvier—juin 1926)	371
X. Publications récentes de l'Académie	376
XI. Dons et fondations	376
XII. Nécrologues:	
1. Discours de M. A. Áldásy aux funérailles de M. Zsilinszky m. o. (le 6 oct.)	381
2. Discours de M. G. Rados m. o. aux funérailles de M. Réthy (le 18 nov.)	384
XIII. Traduction française du sommaire	386
XIV. Traduction allemande du sommaire	387
Liste des travaux des membres hongrois de l'Académie	I

Demande de la Commission d'histoire littéraire au sujet de la publication de la correspondance de Fr. Kazinczy.

XIV. INHALT.

	Seite
I. <i>Festsitzung</i> zum Andenken des Ehrenmitglieds Josef <i>Lévay</i> am 30-ten November 1925	
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy . . .	315
2. Festvortrag des Ehrenmitglieds Ladislaus Ravasz über die Dichtung Josef <i>Lévay's</i>	317
II. Eröffnungsreden des Präsidenten Albert von Berzeviczy:	
1. Anlässlich des hundertjährigen Geburtstages Franz Salamon's und Johannes Xantus'	325
2. Anlässlich der fünfzigjährigen Wiederkehr des Todestages Franz Toldy's	326
III. Der vierte Akt des Dramas « <i>A Híd</i> », von dem Ehrenmitglied Franz Herczeg. (Vorgelesen vom Verfasser in der Sitzung der I. Klasse am 12-ten Oktober 1925)	327
IV. Bericht über den Péczely-Preis. (Vorgelesen von Franz Papp, korr. M. am 21-ten Dezember 1925)	339
V. Erinnerung an das Ehrenmitglied Theodor Duka. (Vorgelesen vom Klassenvorstand Géza Horváth, ord. M. am 14-ten De- zember 1925)	341
VI. Auszüge aus den Sitzungsvorträgen:	
1. Karl Kaán korr. M.: Graf Stefan Széchenyi und die grosse Ungarische Tiefebene (19. Okt. 1925. Gesamtsitzung)	344
2. Aladár Ballagi ord. M.: Kaiserliche Regierung in Ofen und Pest von 1686—1711. (19. Okt. 1925. Sitzung der II. Klasse)	348
3. Franz Zsigmond korr. M.: Jókai und Debrecen. (Antritts- vortrag am 9. Nov. 1925)	357
4. Ludwig Rác als Gast: Der geschichtliche Materialismus und die Religion (16. Nov. 1925)	365
5. Franz Szinnyei korr. M.: Der Roman (7. Dez. 1925)	367
VII. Geschäftsordnung der Franz Chorin-Stiftung	368
VIII. Geschäftsordnung der Emanuel Kónyi-Stiftung	370
IX. Kostenschlag für Januar—Juni 1926	371
X. Neuausgaben der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	376
XI. Schenkungen und Stiftungen für die Ung. Akad. der Wiss.	376
XII. Nekrologe:	
1. Rede des korr. M. Anton Áldásy an der Bahre des ord. M. Michael Zsilmszky am 6. Okt. 1925	381
2. Rede des ord. M. Gustav Rados bei der Bestattungsfeier Alaurus Réthy's am 18. Nov. 1925	384
XIII. Französisches Inhaltsverzeichnis	386
XIV. Deutsches Inhaltsverzeichnis	387
Die literarischen Arbeiten der inneren Mitglieder	I

(Auf dem Umschlag die Bitte des Literarhistorischen Ausschusses
um Einsendung der den Kazincey-Briefwechsel betreffenden Dokumente.)

PÁLYÁZAT.

Napról-napra mindjobban szaporodnak azok a külföldi katonai és egyéb tudományos művek, amelyek a volt központi hatalmak *1918. évi összeomlásának indító okaiul* vagy csupán a magyar sereg-és csapattestek lázadásait, engedetlenségeit, fosztogatásait stb.-t említik meg, vagy amelyek a volt monarchia nemzetiségei közül legalább is előtérbe helyezik a magyar csapatokat mint rendbontókat. Ezek miatt a való események részleteit és ezek előzményeit nem ismerő, leginkább külföldi olvasó, arra a végső következtetésre juthat, *hogy csakis a magyar csapatok okozták elsősorban is a volt központi hatalmaknak 1918-i összeomlását, főként azonban az olasz arcvonal romlását.*

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a velünk szemben ellenséges indulattal viseltető nemzetek vakon és kárörvendve hiszik el az ilyen művekben fölsorolt látszólagos bizonyító erővel ható adatokat annál is inkább, mivel nemzetünk nyelvét, amelyen a legtermészetesebb módon védekezhetnénk, sajnos kívülünk alig érti meg valaki.

A magyar csapattesteknek ilyen *tudatosan terjesztett elmarasztalása egyáltalában nem fedi a valóságot.* Az igazságnak ez az arculütése tehát mélyen kell, hogy sértse nemcsak a nemzet becsületét, hanem háttérbe iparkodik állítani azoknak a vitéz magyar csapattesteknek deréktségét és a nemzetnek a háborúban tanúsított önfeláldozó és sokak által oly gyakran elismert katonai erényeit, amely csapattestek annak idején a szó legszorosabb értelmében az utolsó pillanatig lelki és testi erejük végső kimerüléséig küzdöttek.

A magyar nemzet becsületének ilyen fölháborító megtámadása ellen *minden eszközzel védekezni kötelességünk és keresve kell keresnünk a hozzá vezető utakat és módokat.*

Ez a *nagy horderejű nemes cél* serkentette a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságát arra, hogy olyan műre hirdessen nyilvános pályázatot, amely alkalmas

a fentebb említett állítások megdöntésére, illetőleg azoknak kellő értékére való leszállítására.

A bizottság tehát pályázatot hirdet:

a volt központi hatalmak 1918-i összeomlásának okait összefoglaló műre.

A pályamű jutalma: *a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának és másoknak adományából összesen 5 (öt) millió korona.*

A munka tervrajzát egy, esetleg több kidolgozott fejezet kíséretében 1926 december 31-ig kell beküldeni a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának. Ezen időponton túl beérkező művek figyelembe nem vétetnek.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást nyer. A jutalmat azonban újabb bírálat után, csak önálló becsű, teljesen kész munka nyerheti el.

A jutalmazott pályaműnek tulajdonjoga a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságára száll, amely bizottság a mű kiadásáról is gondoskodni fog, még pedig: *elsősorban teljes egészében magyar nyelven, másodsorban — ha ezt az anyagi eszközök is meg fogják engedni — esetleg kivonatossan egy vagy két idegen nemzet nyelven.*

A mű kiadása esetén a szerzőt az Akadémia kiadványai számára megállapított ivenkénti írói tiszteletdíj illeti meg.

Feltételül szabja ki azonban még a Hadtörténelmi Bizottság azt, hogy a szerző *különös gondot* fordítson:

1. A délnyugati (olasz) és balkán hadszíntéren az összeomlás előtti és utáni azokra a harcokra, amelyekben magyar csapatok vagy seregtestek az utolsó pillanatig kifogástalanul megállották a helyüket és legfeljebb csak akkor adták föl a küzdelmet, amikor körülöttük már minden összeomlott;

2. a leírások akár a levéltárakban vagy egyebütt található és hiteleseknek elismert harcjelentéseken alapuljanak, akár személyes tapasztalatokon, élményeken, amelyeket az illető leírónak volt előljárói hiteleseknek bizonyítanak;

3. minthogy pedig az összeomlás indító okai *nem csupán a volt osztrák-magyar monarchia csapatainak és seregtesteinek a háború utolsó hónapjaiban tanúsított magatartásán múltak, hanem egyéb és előző körülményekben is rejlettek*, a szerző az összeomlást megelőző időszakban fellelhető indító okokat is foglalja össze.

Hogy pedig a pályázattétel eredményes kidolgozását a Hadtörténelmi Bizottság is tőle telhetőleg a legjobban előmozdítsa, gondoskodott a bizottság arról is, hogy a *magyar csapatokra vonatkozó hiteles adatok* a pályázni óhajtók számára az arra illetékes hivatalos tényezők (honvédelmi minisztérium és M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár) közreműködése révén rendelkezésre álljanak.

A belső tagok irodalmi munkálatai (főleg 1925-ben).

Angyal Pál l. t.

1. A kommunizmus tévedései. Uj Nemzedék 1924. dec. 6.
2. A háború értékelméletéhez. Budapesti Hírlap 1924. dec. 7.
3. Haladásunk irányvonalai. Nemzeti Ujság 1924. dec. 21.
4. Könyves Kálmán. Nemzeti Ujság 1924. dec. 25.
5. Szociális világnézetek. Nemzeti Ujság 1925. febr. 17.
6. A büntetőjog a társadalom védelmének szolgálatában. Négy előadás a Szabad Egyetemen 1925. febr. 6., 13., 20., 27-én.
7. A huszonöt éves bűnvádi perrendtartás. Magyar Jogi Szemle 1925. évf. 41—43. l.
8. Társadalmi bajaink alapoka. Előadás a Pécsi Kath. Kör kultur-estélyén 1925. márc. 8.
9. A szolidaritás szociológiai jelentősége. Előadás a Foed. Americana Transd. corp. 1925. márc. 19-iki convent ülésén.
10. Gyermekkriminalitás és a büntető novella. Előadás a Szociális Misszió-társulat szoc. iskolájában 1925. már. 21-én.
- (11) A jogfolytonosság. Nemzeti Ujság 1925. ápr. 12-én.
12. A párviadal elleni küzdelem. Előadás a Pesti Főiskolai Szent Imre Kollegiumi Körben 1925. ápr. 30.
13. A nemzeti társadalom feladatai. Felavató beszéd a Nemzeti Összetartás Körének ünnepi ülésén 1925. jún. 18.
14. A falú szociológiája. Uj Nemzedék 1925. júl. 26.
15. Gesetzgebung, Rechtsprechung, Literatur. Zeitschrift für Ost-europäisches Recht. 1925. évf. 122—134., 253—266. l.
16. La base sociologique de l'autorité. Revue de Hongrie 1925. évf. júl.-aug. szám, 1—10. l.
17. Szerkesztette a Magyar Jogi Szemlét. VI. évf.
18. Szerkesztette a Magyar Jogi Szemle Könyvtárát.

Badics Ferenc r. t.

1. *Adalékok «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarúzatá-hoz.* (Felolvasva az Akadémia I. oszt. 1925. január 5-iki ülésén.) Kivonata megjel. az Akadémiai Értesítő 1925. I. füz. 16—20. l. Egész terjedelmében megjelent az Irodalomtört. Közlemények XXXV. (1925.) 1—22. l. és külön nyomásban.
2. *Üdvözlő beszéd*, melyet a cisterci rend székesfehérvári főgim-náziumának 200 éves fennállása emlékülépén (1924. nov. 9-én) az Akadémia képviseletében mondott. Megjelent a székesfehérvári Sz. István reálgimn. 1924—5. évi Értesítője 41—43. lapjain.
3. *Ötven év előtt egy régi szerkesztőségben.* (Pesti Napló.) Megje-lent a Budapesti Hírlap 1925. okt. 4. számában egész lapnyi $4\frac{1}{2}$ hasábon.
4. *Sajtó alá adhatóan évek óta készen:* a) Gyöngyösi István Összes Költeményei. III. (befejező) kötet (Régi Magyar Költők Tára) jegyzetekkel. b) Endrődi Sándor életrajza. (Összes költeményei elé szánt bevezetés.)
5. *Készülőben:* Horváth János püspök írói és szónoki működése. (A Sz. István Akadémiában tartandó székfoglaló értekezés.)

Ballagi Aladár r. t.

Buda és Pest a világirodalomban 1473—1711. I. kötet. Budapest székesfőváros kiadása, 1925. N8r. 482 lap.

Balogh Jenő, r. t.

1. *A M. Tud. Akadémia alapítása*. Budapesti Szemle 579. sz. (1925. november) 161—188.
2. Beszéd gróf Tisza István emlékünnepe. 1925 április 22-én. *Tisza-Évkönyv*. Szerkeszti Angyal Dávid. IV. évf., 3—9.
3. Főttkári beszéd a M. Tud. Akadémia centenárius ünnepén. *Akadémiai Értesítő*. XXXVI. k. 330—431. f.
4. Plósz Sándor ig. és t. tag ravatalánál.
5. *Kozma Sándor kir. főügyész munkásságának jogtörténeti jelentősége*. A Dunántúli Református Egyházkerület 1925. évi jegyzőkönyve 5. és köv. l.
6. Matlekovits Sándor ig. és r. t. ravatalánál.
7. *Gr. Széchenyi István összes munkái* X. köt., Naplók I. köt., *Budapesti Szemle* 581. sz. 130—137.
8. *Die gesammelten Werke des Grafen Stephan Tisza*. Briefe B. II. Ungarische Jahrbücher B. V. 417—423.

Berzeviczy Albert, ig. és t. tag, elnök:

Benczúr Gyuláról, elnöki megnyitóbeszéd az 1924 november 24-iki emlékünnepe. Budapesti Szemle 1925 jan. füzet.

Színészet és zene az ötvenes években. Budapesti Szemle 1925 febr. 1—29. lap.

«*Jókai*» elnöki beszéd a Kisfaludy-Társaság 1925 febr. 8-iki közülésén (Budapesti Szemle márc. hat lap) Kisf.-Társ. Évlapjai.

Elnöki megnyitóbeszéd az Akadémia 1925 máj. 10-iki ünn. közülésén, egyúttal Jókai-ünnepélyén. (Akad. Értesítő 1925 jún., szept. nyolc lap; és Budapesti Szemle 1925 szept.).

«*Nel Centenario della nascita di Maurizio Jókai*» olasz emlékbeszéd Jókairól, tartatott 1925 máj. 20-án Rómában az Istituto per l'Europa Orientale-ban; megj. a Nuova Antologia 1925 okt. 1-i számában.

Időszaki sajtónk az ötvenes években. (Bibliophil Szemle II. évfolyam, 1—2. szám, 4—7. lap).

Deák Ferenc miskolci szobra előtt. Bud. Szemle 1925 dec. 321—328. l.

Elnöki megnyitó-beszéd a M. Tud. Akadémia alapításának évszázados ünnepén és köszönő beszéd u. akkor; u. ott 459—469.

Az abszolutismus kora Magyarországon II. köt. (Körülbelül 30 nyomtatott iv.) Sajtó alatt.

Bókay János, l. t.

1. *Az exanthema subitumról 11 eset kapcsán*. Előadott a Magyar gyermekorvos társaság ez évi ülésén Megjelent az Orvosi Hetilap-ban, németül a Deutsche Med. Wochenschrift-ben.

2. *Über den Zeitpunkt der Vornahme operativer Eingriffe bei Croup und meine Resultate mit der Intubation bei Kindern unter zwei Jahren*. Előadás a Deutsche Gesellsch. f. Kinderheilkunde ez évi Karlsbadban tartott ülésén. Magyarul: Orvosi Hetilap.

3. *Ernährungszustand der Kinder in Ungarn in den Kriegsjahren und nach dem Kriege bis 1921*. Nyomás alatt. Az amerikai Carnegie-Work számára készült munka.

4. *A gyermekorvostan tankönyve.* 805. oldal. Negyedik bővített kiadás.

Dr. Cholnoky Jenő, I. t.

1. *A földrajzi morfológia mai állása.* M. Földrajzi Tankönyv és Zsebatlasz. 1925. M. Földr. Int. R. T. kiadása, 97—107. lap

2. *Két nap Budapesten.* Földrajzi Olvasókönyv 7—57. oldal, 11 rajzzal. Budapest, 1925. Franklin Tarsulat.

3. *A Balaton-vidék.* Egy térképpel. Balaton Kalauz, szerkeszti dr. báró Wlassits Tibor. Budapest, Balatoni Társaság 1925. 252—268. lap.

4. *Elnöki megnyitó.* A M. T. E., 1925 március 11-én tartott, XXXVII. évi rendes közgyűlésén. Turisták Lapja, XXXVII. évf., 1925. 4—6. szám, 41—47. lap.

5. *A folyóvölgyekről.* Mat. és Természetf. A. Értesítő, XLII. kötete, 1925. M. T. Akadémia.

6. *Tengerpartok átalakulásai.* Mat. és Természetf. mészettud. Értesítő, XLII. kötete 1925. M. T. Akadémia.

7. *Humboldt Sándor.* A Gondolat Ujvári c. kiadványai II. sorozatában (sajtó alatt).

Császár Eleonóra, r. t.

I. Önálló művei.

1. *A magyar irodalmi kritika története a Szabadságharcig.* Bpest, Kisfaludy-Társaság (Pallas), 1925. évf., 409 l.

II. Cikk és értekezések.

1. *Jelentés a gróf Török József-pályázatról.* Akad. Ért. 1924. 174—176. l.

2. *Az Athenaeum szövegkritikái.* Budapesti Szemle, 197. k. (1925.)

3. *Egyfelé magyar irodalma.* Erd. Irod. Szemle, 1924. 9—10. sz.

4. *Haldoklik a rabságban?* Pásztortűz (Kolozsvár), X. évf., 1. sz.

5. *Ki volt Toldi László?* U. o. 12. sz.

6. *Van-e magyar irodalom?* (Második, átdolgozott és bővített összegezés.) U. o., 18.

7. *A magyar irodalomdák.* U. o., 19. sz. ✓

8. *A jó kritika feltételei.* (Mutatvány.) U. o., XI. 15. sz.

9. *Realizmus és romantika.* Uj Nemzedék, 1924. dec. 25. U. az átdolgozva; Pásztortűz, X. 22—23. sz.

10. *Írók és kiadók, közönség és kritika.* U. o., 1925. ápr. 12. U. az: Pásztortűz, XI. 9. sz.

11. *Bayer József, a tudós.* Nemzeti Ujság, 1925. máj. 14.

12. *Gvadányi József gr.* U. o., 1925. aug. 20.

13. *Olaszországi levelek.* Képes Krónika, 1925. aug. 16., szept. 6., 20., 27., okt. 4. ✕

III. Ismertetések, bírálatok.

1—7. Moly Tamás: *Bluff!* — Erdős Renée: *Borsó hercegnő.* — Szederkényi Anna: *Lázadó szív.* Budapesti Szemle, 197. k. (1925.) — Mécs László új költeményei. U. o. 200. k. — Ravasz László: *Százados énekek.* — Térey Sándor: *Visszatérés.* — Tabéry Géza: *Szarvasbika.* U. o., 201. k.

8—11. Zilahy Lajos: *Süt a nap.* Pásztortűz, X. 2. sz. — Zilahy Lajos: *Ezüstszárnnyú szélmalom.* U. o., 13. sz. — Feszty Árpádné emlékiratai. U. o., XI. 4. sz. — Kosztolányi Dezső: *Az aranyvárak.* U. o., 19. sz.

12—70. Az Uj Nemzedék köv. számaiban: 1924 dec. 14., 21.; 1925 jún. 4., 11., 18., 25.; febr. 1., 8., 17.; márc. 1., 8., 15.; ápr. 5.,

24.; máj. 17.; jún. 7., 21., 25., 28.; júl. 5., 12., 19., 26.; aug. 2., 9., 15., 23., 30.; szept. 13., 27.; okt. 4., 11., 16. 18.

Darkó Jenő, I. t.

Az 1913. év előtticket I. Akadémiai Almanach 1914. évf. 171. l.

I. Ötálló művek.

1. *Bölcs Leó Taktikájának hitelessége magyar történelmi szempontból.* (Értek. a nyelv- és széptud. köréből XXIII. 4. 1915.) 121 l.

2. *Laonici Chalcocondylae Historiarum demonstrationes.* Ad fidem codicum recensuit, emendavit, annotationibusque criticis instruxit E. D. Tomus I. (praefationem, codicum catalogum et libros I—IV. continens), 1922. Tomi II. pars prior (libros V—VII. continens) 1923. Budapestini, sumpt. Acad. Litt. Hungaricae. XXVI+206+146 l. Tom. II. pars posterior sajtó alatt.

II. Értekezések.

3. *Die Glaubwürdigkeit der Taktik des Leo Philosophinus.* Ungarische Rundschau, V. Jg. 1. Heft, 129—146. lk.

4. *A rezsprémi apácamonostor alapítólevelének 1109-i másolatáról.* Egyet. Phil. Közl. XLI (1917) évf., 257—272., 336—351. lk.

5. *Zum Leben des Laonikos Chalkokandyles.* Byzant. Zeitschrift XXIV (1923) $\frac{1}{2}$ Dh.

6. *Zur Frage der uralmagyarischen und urbulgarischen Beziehungen.* Körösi Csoma-Archivum I. 4 (1924), 292—301.

7. *Pecz Vilmos r. tag emlékezete.* Budapest, Akadémia, 1925. 26 l.

8. *Platontól Plethonig.* (A platonismus a görög ó- és középkorban.) Sajtó alatt a Budapesti Szemlénél.

III. Népszerűsítő cikkek.

9. *A Balkán és a magyar tudomány.* Budapesti Hírlap, 1916. évf. 37. szám.

10. *Magyar-bolygár-török testvériség.* Budapesti Hírlap, 1916. évf. 120. szám.

11. *Az ősmagyar hadi taktika.* Magyarország, 1916. évf. 77. sz.

12. *Az ősmagyar hadi szervezet és taktika.* A debreceni m. kir. tud. egyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások 4. sz. Debrecen, Csáthy, 1916. 22 l.

13. *Sappho.* Uránia, 1918.

14. *A görög tragédia eredete.* Uránia, 1918.

15. *Die Vergewaltigung Griechenlands durch die Entente.* Pester Lloyd, 1918. 137. sz.

16. *Beszédek Erdélyért.* Debrecen, Városi nyomda, 1919. 14 l.

17. *Elnöki megnyitó és ünnepi beszédek.* A Debr. Székely Társ. emlékkönyvében. Debr. 1922.

18. *Trákorománizmus.* Budapesti Hírlap, 1925. 49. sz.

IV. Ismertetések.

19. *Heisenberg—Wenger: Byzantinische Papyri.* Egy. Phil. Közl. 1914. évf. 223—226.

20. *P. Pecz: Συγκριτική πομπή etc.* Egyet. Phil. Közl. 1914. 484—489.

21. *R. Vári: Leonis imperatoris Tactica.* Egyet. Phil. Közl. 1920. 62—66.

22. H. Schönebaum: *Die Kenntnis der byzant. Geschichtsschreiber von der ältesten Geschichte der Ungarn vor der Landnahme*. EPhK. 1923. 96—98. és *Byzant. Zeitschr.* XXIV (1924), s. 4. Dh. 376. 7.

23. Schürmer: *Antike, Renaissance u. Puritanismus*. Prot. Szemle, 1925. VI. sz.

Dr. Degen Árpád, I. t.

1. Szerkesztette és kiadta a Magyar Botanikai Lapok XXIII. (1924) kötetét.

2. Megjegyzések néhány keleti növényfajról. — Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten LXXXII. *Thymus Stojanovii* n. sp. *Magy. Botan. Lapok* XXIII. 72. old.

3. Megjegyzések néhány keleti növényfajról. — Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten LXXXIII. *Leontodon repens* Schur. U. o. 91. old.

4. *The Longevity of Seeds*. Report of the Fourth Intern. Seed Testing Congress London, 1924. 139. old.

5. Report of the Dodder Committee. *Rapport du Comité de la Cuscuta*. U. o. 55. ill. 159. old.

6. A magyar lucernamagról. «Magtenyésztő», II. 14. old.

7. A lucernamag magyar származásának új ismertető jele. «Köztelek» XXXIV. II. 1924. 1252. old.

8. Bordói lé készítése. U. o. 1238. old.

9. Csávázás. «Köztelek», XXXV. I. 217. old.

10. Kölesüszök. U. o. 367. old.

11. Kikerics irtása. U. o. 541. old.

12. Csávázás. U. o. 685. old.

13. Cukorrépmag minősége. U. o. 685. old.

14. Az acat irtása. U. o. 765. old.

15. «J. Löw: *Flora der Juden*» c. mű ismertetése. «Pester Lloyd», 1925 No. 15, 1—2 old.

16. Über die Erfahrungen mit der Trockenbeize in Ungarn «*Pflanzenbau*», 1924/25. 364 old.

17. Feldolgozta a *Rosa*-genust Jávorka: «*Magyar Flora*» 538—590. oldalán.

18. Botanikai szakkifejezések. «Köztelek» II. (1925) 1352.

19. Porcsávázás. U. o. 1352.

20. Gabonarozsda. U. o. 1134.

21. Tillantin és Azoform. U. o. 1074.

22. Gabona-rozsnok. U. o. 818.

Dékány István, I. t.

1. A történettudomány módszertana. Bp. 1925 (74 l.)

2. A politikai pártok típusai. Társadalomtud. 1925. évf.

3. Egy új szociológiai irányról. U. o.

4. A földrajzi ismeret kezdetei. Földr. Közl. 1925.

Sajtóra kész: 5. Gazdasági szabadság és a földrajz álláspontja. (U. o.)

Dézi Lajos, r. t.

Sajtó alá rendezte: «*Hungarica*» Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher u. Flugschriften. Gesammelt u. beschrieben von Graf Alexander Apponyi. III. Band. Neue Sammlung. I. XV. u. XVI. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézi. München. Verlag Jacques Rosenthal. 1925. 8°, VIII., 413 lap.

Sajtó alatt: E mű IV. kötete.

Erekly István, l. t.

1. A közigazgatási jog s a közigazgatási jogtudomány kialakulása Angliában. (Tanulmány a Berzeviczy-emlékkönyvben.)
2. A közigazgatási jog kialakulása Franciaországban. (Tanulmány a Gróf Klebelsberg emlékkönyvben.)

Farkas Gyula, r. t.

Alapvetés az egyszerű egyenlőtlenségek vektorelméletéhez. (Sajtóra kész.)

Fellner Figyes l. t.

1. *The public finances of dismembered Hungary.* (The Anglo Hungarian Review. Vol. III., No 6. 1924. September.) London, Plulip Allan & Co.
2. *Das Notenbankwesen in Ungarn.* (Bankwissenschaft. Zeitschrift für das Bankwesen. Heft 11. 1. September 1925.)

Ferenczi Zoltán, r. t.

1. Gróf Széchenyi István: A Kelet Népe. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta. 1925. 8-r, 684 l. Összes művei. V.
2. Garay János és a Balaton. Értekezés a Balatoni Évkönyvben.
3. Vay Adámné, Br. Zay Anna imádságos könyve. Irodalomtört. Közl. 1925.
4. Jókai. Értekezés. Gr. Klebelsberg-emlékkönyvben 631—637. l.
5. Szerk. Shakespeare-művei új kiadását. Megjelent III. Richárd.
6. Szerk. az Írók és Költők sorozatát. Megjelent Beöthy Zsolt életrajza.
7. Tartott Jókairól előadást Komáromban, Pápán, Kaposvárt, Kecskeméten, Keszthelyen, Kiskörösön, Szarvason, Budapesten (5 előadást).

Fináczy Ernő, r. t.

1. *Az országos közoktatási tanács.* — Magyar Paedagogia XXX. évf. 81—84. l.
2. *Reformkísérletek.* — Magyar Paed. XXX. évf. 113—114. l.
3. *A tanítóképző intézetek új szervezete.* — Magyar Paed. XXXI. évf. 14—19. l.
4. *A középiskolai tanárképzésről.* — Magyar Paed. XXXI. 65—72. l.
5. *Az iskola egyénisége.* — Magyar Paed. XXXIII. évf. 1—7. l.
6. *Az ókori nevelés története.* Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából írta. Második bővített kiadás. Budapest, 1922. VII + 325 l.
7. *Világnézet és nevelés.* Tanulmányok. Budapest, 1925. X + 161 l.

Finkey Ferenc, l. t.

1. A Bünvádi Perrendtartás életbeléptének 25-ik évfordulóján. Ünnepi beszéd a Magyar Jogászegylet 1925 ápr. 2-iki teljes ülésén.
2. Nemzeti Himnusz és nemzetgyalázás vétsége. Büntetőjog Tára 77. köt. 3. s köv. l.
3. A negyedszázados magyar esküdtbíróóság. Magyar Jogi Szemle VI. évf. 47. és köv. l.
4. Az élet és a testétség hatályosabb védelme. Jogállam 1925 szept. szám.
5. A társadalom védelme és a büntetőjog. Miskolci Jogi Közöny 1925. okt.

6. Sajtó alatt: Karl Binding külső tag emlékezőte.

7. Kidolgozás alatt: Az anyagi igazság és a büntető eljárás című nagyobb tanulmány.

Földes Béla r. t.

1. A munkanélküliség 1923-ban. — A munkanélküliség 1924-ben. Elnöki beszédek a munkanélküliség elleni nemzetközi egyesület közgyűlésén. (Kézirat.)

2. Luigi Bodio. Akadémiai emlékbeszéd. Budapest, 1925

3. Der wahre Friede. (Pester Lloyd, 1924 január 1.)

4. Ein Lustrum. (Pester Lloyd, 1925 január 25.)

5. Jelszó és tett. (Budapesti Hírlap, 1924 február 14.)

6. Die Leitmotive eines ungarischen Agrarethikers. (Gróf Károlyi Sándor.) (Pester Lloyd, 1924 március 1.)

7. Sociale Gesetzgebung. (Pester Lloyd, 1925 március 7.)

8. Sachverständige. (Pester Lloyd, 1924 március 19.)

9. Revisionistisches. (Pester Lloyd, 1924 március 28.)

10. Die internationale Anleihepolitik Amerikas. (Morgenzeitung, 1924 május 2.)

11. Belső újjáépítés. (Magyarország, 1924 május 8.)

12. Wirtschaftspolitische Unabhängigkeit. (Pester Lloyd, 1924 jun. 1.)

13. Hibás irányítás. (Pesti Hírlap, 1924 június 19.)

14. Emberfelesleg. (Magyarország, 1924 július 24.)

15. Europäischer Wiederaufbau und amerikanische Wirtschaftsforschung. (Pester Lloyd, 1924 július 24.)

16. Das Ende des Bolschewismus in Ungarn. (Pester Lloyd, 1924 augusztus 1.)

17. Präventive Krisenpolitik. (Pester Lloyd, 1924 augusztus 8.)

18. A kastély. (Budapesti Hírlap, 1924 július 19.)

19. Arbeit und Musse. (Pester Lloyd, 1924 augusztus 22.)

20. Die Klärung der Kriegsschuldfrage. (Pester Lloyd, 1924 szept. 5.)

21. Die Schmerzenskinder des Friedensvertrages. (Pester Lloyd, 1924 szeptember 26.)

22. Der erste internationale socialpolitische Kongress. (Pester Lloyd, 1924 október 2.)

23. Gefühlspolitik und Interessenpolitik. (Pester Lloyd, 1924 okt. 11.)

24. Interessenkonflikte und Interessengemeinschaft. (Pester Lloyd, 1924 október 23.)

25. Sparsamkeitskommission. (Pester Lloyd, 1924 október 25.)

26. Szovjet és érdekszervezet. (Budapesti Hírlap, 1924 november 24.)

27. A békeszerződések revíziója. (8 órai Ujság, 1924 november 24.)

28. Historisch-diplomatische Aufklärungsarbeit. (Pester Lloyd, 1925 január 14.)

29. Kriegsschuld, Kriegsursache, Kriegs Anlass. (Pester Lloyd, 1925 január 29.)

30. Ein Wahrheitsverkünder. (Pester Lloyd, 1925 február 10.)

31. Wirtschaftsethik. (Pester Lloyd, 1925 február 22.)

32. Die Briefe Stefan Tisza's. (Pester Lloyd, 1925 február 28.)

33. A szellemi munkás. (Budapesti Hírlap, 1925 március 1.)

34. Politische Werte und Wandlungen. (Pester Lloyd, 1925 márc. 5.)

35. Budgetdebatten. (Pester Lloyd, 1925 március 17.)

36. Friedensdiktate und Bolschewismus. (Pester Lloyd, 1925 márc. 31.)

37. Währungspolitik. (Pester Lloyd, 1925 április 5.)

38. Die Rekonstruktion Europas. (Neues Wiener Tagblatt. 1925 április 15.)

39. Eine Jahreswende. (Pester Lloyd, 1925 május 20.)
 40. Der Revisionsgedanke. (Pester Lloyd, 1925 május 31.)
 41. Die Hauptstadt. (Pester Lloyd, 1925 június 14.)
 42. Sicherheitspakt, Friedensverträge, Geheimverträge. (Pester Lloyd, 1925 június 25.)
 43. Néhány szó a revizióról. (Pesti Hirlap, 1925 július 3.)
 44. Unser zukünftiges Geld. (Pester Lloyd, 1925 július 3.)
 45. Külpolitikai őrszolgálat. (Pesti Napló, 1925 július 5.)
 46. Magyar rejtély. (Pesti Napló, 1925 július 19.)
 47. Ein Schicksalsdatum. (Pester Lloyd, 1925 július 19.)
 48. Eine historische Redc. (Pester Lloyd, 1925 augusztus 3.)
 49. Érdekes volna tudni... (Pesti Napló, 1925 augusztus 30.)
 50. Politische Strömungen. (Pester Lloyd, 1925 augusztus 30.)
 51. Belpolitika — külpolitika. (Pesti Napló, 1925 szeptember 13.)
 52. Weltwirtschaftliche Nebelbilder. (Pester Lloyd, 1925 szept. 17.)
 53. «Magyarische Zwangsherrschaft». (Pester Lloyd, 1925 szept. 19.)
 54. Aldoatkésztség. (Budapesti Hirlap, 1925 október 6.)
 55. Einkommensverteilung und Preisgestaltung (Pester Lloyd, 1925 október 7.)
 56. Értekezlet után. (Pesti Napló, 1925 október 7.)
 57. Minoritätenschutz und Nationalitätenstatistik, (Pester Lloyd, 1925 október 15.)
 58. Zwei Möglichkeiten. (Pester Lloyd, 1925 november 1.)
 59. Die Fideikomnisse. (Pester Lloyd, 1925 november 10.)
 60. La responsabilité de la Hongrie pour la guerre mondiale.
 (Sajtó alatt.)
 61. Néhány szó a faluról. (12 vidéki lapban.)

Gaal Jenő r. t.

1. Széchenyi Eszmevilága. Bemutató előadás. Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1925. évi január hó 26-án tartott összes ülésében. Bp. Szemle 1925.
2. Széchenyi Emlékezete, halálának 65. évfordulója napján, az Orsz. Széchenyi Szövetség ünnepi ülésén olvastatott fel. Megjelent a Magyar Gazdák Szemléjében.
3. A kényszerkivándoroltatás. Felolvastatott az Országos Nemzeti Szövetségben. Megjelent a Közgazdasági Szemle 1925. évi júliusi füzetében.

Gróh Gyula l. t.

1. *Über die Ursachen der Farbenänderung der Kobaltchloridlösungen.* Megjelent a «Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie» c. folyóirat 146. kötetének 3—4. füzetében (305—314. oldal.)
2. *Diffusion des Jods in reinen Lösungsmitteln und in Lösungsmittelgemischen.* Megjelent ugyane folyóirat 147. kötetének 4. füzetében (321—330. oldal.) (Dr. Kelp J.-al együttesen publikált dolgozat.)

Báró Harkányi Béla l. t.

Uj csillagok. Stella-Almanach, II. k. 1926.

Hekler Antal l. t.

1. Beiträge zu einer Aesthetik der antiken Porträtkunst. Kunstgeschichtliches Jahrbuch, Wien. 1925. (Sajtó alatt.)
2. Geschichte der antiken Porträtkunst. (Előkészületben.)

3. Lippold: Kopien und Umbildungen griechischer Statuen, Birálat : Berliner Phil. Wochenschrift 1924 No. 51.
 4. Lechat: Phidias et la sculpture grecque au v. siècle. Birálat : Berl. Phil. Wochenschrift. (Sajtó alatt.)
 5. Michelangelo. (Franklin-Társ. 1925.)

Heller Farkas, I. t.

(1900—1925.)

Könyvalakban megjelent nagyobb munkák :

1. «A határhaszon elmélete.» A Magy. Tud. Akadémia által az Ullmann-díjjal jutalmazott pályamunka. — Budapest, Politzer Zs. és fia. 1904. 179 oldal.
 2. A «Műveltség Könyvtára» «Társadalom» c. kötetében a Közgazdaságtani fejezetek. (12 nyomtatott ívnyi terjedelemben.) — Budapest. Atheneum. 1908.
 3. «Közgazdaságtan.» I. kötet. Elméleti közgazdaságtan. — Budapest. Németh József. I. kiadás. 1919. 383 oldal.
 4. II. teljesen átdolgozott kiadás. (A Magy. Tud. Akadémia Sztrókay-díjával koszorúzva.) 1921. XII + 400 oldal.
 5. III. teljesen átdolgozott kiadás. 1925. XVI + 352 oldal.
 6. «Közgazdaságtan.» II. kötet. Gazdasági politika. — Budapest. Németh József. — I. kiadás. 1920. 499 oldal.
 7. II. teljesen átdolgozott kiadás. 1923. XV + 619 oldal.
 E kötetből megjelentek u. a. kiadónál,
 8. «Szociálpolitika.» 1920. 123 oldal.
 9. «Valutapolitika.» 1920. 69 oldal.
 10. «Vámpolitika.» 1922. 57 oldal.
 11. «Die Entwicklung der Grundprobleme der theoretischen Volkswirtschaftslehre.» — Lipsce. Quelle und Meyer.
 12. I. kiadás. 1921. 104 oldal.
 13. II. teljesen átdolgozott kiadás. 1924. VIII + 144 oldal.
 14. «Pénzügytan.» I. kötet: A pénzügytan elmélete. — Budapest. Németh József 1921. 280 oldal.
 15. «Pénzügytan.» II. kötet. Pénzügyi politika. I. füzet: Közületi kiadások. — Budapest. Németh József. 1922. IV + 107 oldal.
 16. «Magyarország szociálpolitikája.» — Budapest. Centrum. 1923. VII + 262 oldal.

Nagyobb cikkek :

17. «Németország kereskedelmi politikája (a XIX. században).» Közgazdasági Szemle. 1900. — Budapest. — 752—769. oldal.
 18. Cikkek a «Közgazdasági Lexikon»-ban.
 19. «Járadékelmélet.» II. kötet. 132—139. oldal.
 20. «Jövedelem.» II. kötet. 248—256. oldal.
 21. «Kartellek.» II. kötet. 284—294. oldal.
 22. «Munkabér.» II. kötet. 736—740. oldal.
 23. «Az Északamerikai Egyesült Államok vámpolitikája és a reciprocitás.» (névtelenül.) Közgazdasági Szemle. 1922. Budapest. 450—462. és 618—624. oldal.
 24. «A magyar-osztrák monarchia külkereskedelmi forgalma a XX. század elején.» (névtelenül.) Közgazdasági Szemle. 1903. Budapest. 97—120. és 196—221. oldal.
 25. «Die auswärtigen Handelsbeziehungen der österreichisch-ungarischen Monarchie am Anfang des XX. Jahrhunderts.» Schmoller's Jahr-

buch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 1904. Leipzig. 279—347. o.

26. «A társadalmi gazdaságtan tudományának feladata a gyakorlati kérdésekkel szemben.» «Adalékok a társadalmi gazdaságtan rendszer-tanához.» Athenacum folyóirat. 1904. 1. és 2. füzet. Budapest. 1904.

27. «Határhaszonelmélet 3. munkaelmélet.» «Közgazdasági Szemle.» 1904. Budapest. 463—473. és 516—534. oldal.

28. «A városba tömörülés jelensége Magyarországon.» (Különlenyomat.) «Közgazdasági Szemle.» 1904. Budapest. 854—863. és 907—923. oldal.

29. «A határhaszonelmélet és az uralkodó értékelméletek.» (Különlenyomat.) «Közgazdasági Szemle.» 1906. Budapest. 110—121. és 176—185. oldal.

30. «A határhaszonelmélet bírálata.» (Különlenyomat.) «Közgazdasági Szemle.» 1906. Budapest. 531—538. és 591—600. oldal.

31. «Adalékok a magántulajdon közgazdasági szerepének kérdéséhez.» «Magyar Társadalomtudományi Szemle.» 1908. Budapest. 89—107. 235—259. oldal.

32. «A drágaság kérdése elméleti világtításban.» (Különlenyomat.) és «Közgazdasági Szemle.» 1911. — Budapest. 301—342. és 385—418. oldal.

33. «A szociálpolitika és a felső osztályok.» A Törvényes Munkás-védelem Magyarországi Egyesületének kiadványai. 18. szám. — Budapest. Kilián Frigyes utóda. 1911. 33 oldal.

34. «Ausztria birtokpolitikája.» Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. — Budapest. 105—133. oldal.

35. «A gyermekmunka és a gyermekvédelem.» A Törvényes Munkás-védelem Magyarországi Egyesületének kiadványai. 30. számában 7. oldal. Budapest. 1912.

36. «Die Kinderarbeit in Ungarn.» Schriften der ungarischen Sektion der internationalen Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz. Heft 10. — Jena. Gustav Fischer. 1912. 38. oldal.

37. «Hadigondozásunk fejlődése.» Magyar Társadalomtudományi Szemle. VII. évfolyam. 6—21. oldal. — Budapest.

38. «A pénz befolyása az árakra.» Budapesti Szemle. 1918. Budapest. 353—384. oldal.

39. «Szociálpolitikai feladataink.» «Közgazdasági Szemle.» 1920. Budapest. 639—665. oldal.

40. «A pénzelmélet fejlődése.» «Közgazdasági Szemle.» 1921. Budapest. 196—222. oldal.

41. «Die Theorie der Volkswirtschaftslehre und der Weltkrieg.» Zeitschrift für Volkswirtschaft und Socialpolitik. 1922. Bd. II. Heft 7—9.

42. «A nemzetközi munkásvédelem.» A Magyar Külügyi Társaság 5. sz. kiadványa. (Különlenyomat a «Társadalomtudomány» 1921. évfolyamából.) Budapest. 1921.

43. «A háború és a közgazdaságtan elmélete.» (Akadémiai székfoglaló.) «Közgazdasági Szemle.» 1923. — Budapest. 1—22. oldal.

44. «Das Fundament der Volkswirtschaftslehre.» Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik. 1924. 577—605. oldal. — Jena. Gustav Fischer.

45. «A szociológia feladatai.» Társadalomtudomány. 1925. 6—13. oldal. V. évfolyam. 1. szám.

Apróbb munkák:

46. «Zur Frage einer mitteleuropäischen Zollunion.» Das Handelsmuseum. 1900. 36. szám. Wien.

47. A «Közgazdasági Lexikon». III. kötetében számos apróbb cikk.

48. «Kartellkérdés.» Budapesti Szemle. CCCXV. szám. 116—124. old.

49. «A népesedés kérdése.» Budapesti Szemle. CXXXI. kötet. 457—468. oldal. 1907.
50. «A Balkán szerződések kérdése» (névtelenül). Budapesti Szemle. CXLI. kötet. 107—122. oldal.
51. «Javaslatok az ólommérgezések elhárítására.» «Munkásügyi Szemle.» 1910. 453—459. oldal.
52. «A luganoi nagygyűlés tárgyai.» «Munkásügyi Szemle.» 1910. 549—555. oldal.
53. «A luganoi nagygyűlés eredményei.» «Munkásügyi Szemle.» 1910. 651—659. oldal.
54. «A gyermekmunka szabályozása.» (Kézirat gyanánt.) 36 oldal.
55. «A Magyar Társadalomtudományi Egyesület emlékirata közegészségi viszonyaink javítása tárgyában.» «Magyar Társadalomtudományi Szemle.» 1912. 437—454. oldal.
56. «Tanácskozás a gyermekmunkáról és az ólomkérdésről.» (Különlenyomat.) «Munkásügyi Szemle.» 1913. 19—20. szám.
57. «Die Kinderarbeit in Ungarn.» Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge. Jahrg. V. N. 4. 97—104. oldal.
58. «A bécsi háztartásstatisztikai felvétel módszere és eredményei.» «Munkásügyi Szemle.» 1917. 237—249. oldal.
59. «Magyarország és a nemzetközi munkaügyi szervezet.» «Közgazdasági Szemle.» 1923. 587—597. oldal.
60. «Ungarn und die Epoche des neuen internationalen Arbeiterschutzes.» Soziale Praxis und Archiv für Volkswohlfart. 1924. 118—120. és 138—140. oldal.
61. «Het Herstel van Hongarije.» Economisch-Statistische Berichte. 1924. No 437. 439—441. oldal. Rotterdam.

Holub József l. t.

1905.

1. *Eszterházy Bálint gróf emlékiratai.* Közérdek (Szekszárd) 24. sz.

1906.

1. *Jegyzetek szőlőművelésünk történetéhez.* Közérdek. 37. sz.

1907.

1. *Tolnamegye történetéhez a XVI. században.* Közérdek. 14. sz.

1908.

1. *A rómaiak szőlőműveléséről.* Közérdek. 33. sz.

1909.

1. *Istvánffy Miklós Históriaja. Forrásai és hitelessége* c. dolgozata a budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara által kitűzött Schwartzner-díjat nyerte meg.

2. *Istvánffy Miklós Históriaja haditörténelmi szempontból.* (Művelődéstörténeti Értekezések. 35. sz.) Szekszárd 1909.

3. *A Kisasszonyfalvi Istvánffy-család.* Felolvasás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságban. Megjelent a Turul 1909. III. füzetében. (Külön lenyomatban is.)

4. *Evlia Cselebi XVII. századbeli világotató megyénkről.* Közérdek. 2. és 3. sz.

1910.

1. A Mika Sándor szerkesztette Történelmi Olvasókönyvek VI. részében. (Magyarország története kül. tek. az alkotmány történetére) fordította az 1435—1608-ig terjedő részt.

2. *Heraldikai apróságok.* (Turul.)

3. *Könyvismertetések.* Alexa Ivie: Ansiedlungen der Bulgaren in Ungarn (Századok.) Ferenczi Miklós, Hadadi báró Wesselényi István élete és naplója, Jahrbuch der K. K. Herald. Ges. «Adler». (Turul.)

1911.

1. *A tolnai reformáció történetének vázlata.* Különlenyomat a «Tolnavármegye és a Közérdek»-ből.

2. *Adatok a török ellen tervezett 1455-iki hadjárathoz.* Hadtört. Közl.

3. *Adalék az 1591-iki délvüdeli harcok történetéhez.* U. o.

4. *Régi földindulások emlékei.* «Az Ujság» aug. 29.

5. *Könyvismertetések.* Scharfenort: Quellenkunde der Kriegswissenschaften für den Zeitraum 1740—1910. (Magyar Katonai Közlöny); Palatinus J.: Vasvármegyei nemes családok; Lütgendorff-Leinburg: Familiengeschichte; E. Devrient: Familienforschung (Turul); Szabó L.: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách-család története (U. o.); Szabó L.: A gróf Széchényi-család története I. k. («A Széchényiek ősei» címmel a «Tolnavármegye és a Közérdek» dec. 25-iki számában.)

1912.

1. *Istvánffy Pál.* Békefi Emlékkönyv.

2. *Pannónia és Dácia Istvánffy Historiájában.* Arch. Ért.

3. *A Habsburg család typp kialakulásáról.* Felolvasás a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságban.

4. *Könyvismertetések.* Jahrbuch Adler 1911—1912; Bahuson: Stamm- und Regententafel; W. Ewald: Siegelmissbrauch und Siegel-fälschung; A. Eitel: Über Blei- und Goldbullen; A. Sabatier: Sigillographie historique. (Turul.)

1913.

1. *Tolnavármegye 1698-iki pecsétkérese.* Felolvasás a Magyar Herald. és Genealógiai Társaságban.

2. *Az elenyészett tolnamegyei bencés apátságok.* Tolnavármegye és a Közérdek 66. sz.

3. *Könyvismertetések.* Otto-Forst-Battaglia: Genealogie (Turul); Folyóirat-szemle a Történelmi Szemlében.

1914.

1. *Tolnavármegye pecsétje.* (Turul.)

2. *Javitás a veszprémi püspökök sorozatához.* U. o.

3. *Albánia címere.* U. o.

4. *Családi levéltárak a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.*

Ugyanott.

5. *Újabb címereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.*

Ugyanott.

6. *A budai könyvtár állapota a XVI. sz. végén.* Magyar Könyv-szemle.

7. *Könyvkötő nyugta 1567-től.* U. o.

8. *Reinhold Lubenau utazásai Magyarországon a XVI. sz. végén.* Vasárnapi Ujság 11. szám.

9. *A másfélszázados Szent István-rend.* U. o. 19. sz.

10. *Könyvismertetések.* F. Eckhardt: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter; J. Roman: Manuel de sigillographie française; Jahrbuch der K. K. Herald. Gesellschaft «Adler» 23., 24. k.; Gothai Almanachok 1915. (Turul); Makay B.: A Balaton és vidéke a történeti korban. (Századok); Folyóiratszemle a Történeti Szemlében.

11. *Szerkesztette a Turult,* a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönyét.

1915.

1. *Az Orsz. Széchenyi-Könyvtár háborús gyűjteménye.* (Magyar Könyvszemle.)

2. *Megyék multjából.* Tolnavármegye és a Közérdek. 102. sz.

3. *Könyvismertetések.* F. Hauptmann: Wappenkunde; W. Ewald: Siegelkunde; M. Zimmermann: Das eiserne Kreuz; H. v. Zobelitz: Das eiserne Kreuz; Csánki D.: Magyarország történeti földrajza V. k.; Eble G.: A gróf Károlyi-család leszármazása; Lukesics P.: Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége. (Turul); Beschreibung der Reisen des R. Lubenau. II. Zimmermann: Die päpstliche Legation in der ersten Hälfte des 13. Jh. (Századok); Folyóiratszemle a Történeti Szemlében.

4. *Szerkesztette a Turult* a Magy. Her. és Gen. Társ. Közlönyét.

1916.

1. *Zalavármegye kiterjedése és határai a középkorban.* Földr. Közl.

2. *A Laki Káczor család.* Turul.

3. *Ottó király egy ismeretlen oklevele.* U. o.

4. *Az első pozsonyi koronázás.* Vasárnapi Ujság, 51. sz.

5. *A Magyar címer fejlődése napjainkig.* Előadás az Erzsébet-népakadémiában.

6. *A Habsburg-ház utolsó férfitagjának temetése.* Az Ujság, dec. 2.

7. *Könyvismertetések.* Folyóiratszemle a Történeti Szemlében.

8. *Szerkesztette a Turult,* a Magy. Her. és Gen. Társ. Közlönyét.

1917.

1. *A főispán és alispán viszonyának jogi természete.* Fejérvataky-Emlékkönyv. Bővített külön lenyomatban is.

2. *Zalavármegye vámhelyei és úthálózata a középkorban.* Századok.

3. *A nádor szerepe a koronázáson.* U. o.

4. *Füme címere.* (Turul.)

5. *Bosznia címere.* U. o.

6. *Szolgabíró.* Magyar Nyelv.

7. *A háború nyomtatott emlékei.* A Gyűjtő.

8. *Könyvismertetések.* Csánki D.: Az új magyar és ügynevezett közös címerekről; Illés J.: A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve; R. Kiss J.: A magyar állam címerei; Kmety K.: Nemzeti symbolaink térfoglalása; Turó B.: A közös címer- és zászlókérdés a közös intézményeknél (Turul); Guglia: Die Geburts-, Sterbe- und Grabstätten der römisch-deutschen Kaiser u. Könige (Történeti Szemle); A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke, V.; Lambrecht K.: A magyar malmok könyve. (Századok.)

9. *Szerkesztette a Turult,* a Magyar Her. és Gen. Társ. közlönyét.

1918.

1. *Az 1522-iki országgyűlés és törvénycikkei.* Századok. Különlenyomatban is.

2. *Időlátott levél.* Szily-Emlékkönyv.
3. *Ostoradó.* Magyar Nyelv.
4. *Könyvismertetés.* Osváth Gy.: A frank korszakbeli büntetőjog főképpen Gregorius episcopus Turonensis műve nyomán, (Századok.)

1919.

1. *Magyar vonatkozású represszáliák.* Adatok a nemzetközi jog történetéhez. Történeti Szemle.

2. *Az életkor szerepe régi magyar jogunkban.* Felolvasás a Magy. Tud. Akadémia II. osztályában.

1920.

1. *A halálesetre szóló ajándékozások régi jogunkban.* Székfoglaló a Szent István-Akadémia II. osztályában. Kivonata megjelent a Szent István-Akadémia Értesítőjében, 1920. 2. sz.

2. *Könyvismertetés.* Siklóssy L.: Műkincseink vándorútja Bécsbe. (Századok.)

1920.

1. *Az életkor szerepe középkori jogunkban és az «időlátott levelek».* Századok. Különlenyomatban is.

2. *Az 1290 : 21. t.-c. magyarázatához.* Századok.

3. *Könyvismertetés.* Lexicon universorum reŕni Hungariae locorum populosorum 1773 (Századok).

4. *Szerkesztette a Turult.* A Magy. Her. és Gen. Társ. közlönyét.

1922.

1. *Le rôle de l'âge dans le droit hongrois du Moyen âge.* Revue historique de droit français et étranger.

2. *Könyvismertetések.* Heymann E.: Das ung. Privatrecht u. d. Rechtsausgleich mit Ungarn; Zehntbauer: Einf. i. d. neuere Geschichte des ung. Privatrechts; Berent M.: Die Zugewinnstgemeinschaft der Ehegatten (Századok); Hajnal I.: Írástörténet az írásheliség felújítása körül; II. Nelis: L'Écriture et les Scribes. (Magyar Könyvszemle.)

1923.

1. *La collection de guerre de la Bibliothèque du Musée National Hongrois.* Előadás a brüsszeli ötödik nemzetközi tört. kongresszuson.

2. *Kutatások a párisi levéltárakban.* Levélt. Közl.

3. *Könyvtáros- és levéltáros-képzés.* Magyar Könyvszemle.

4. *Hímfi Benedek halálának éve.* Turul.

5. *Nekrolog* Fejérpataky Lászlóról. Levélt. Közl.

6. *Könyvismertetések.* École Nationale des Chartes. Livre du centenaire I—II.; Mazzatinti-Degli Azzi: Gli archivi della storia d'Italia (Levélt. Közl.); Alapi Gy.: Komárom vm. levéltárának középkori oklevelei; Közl. Szepes vm. multjából; Bossányi: Regesta supplicationum I—II. (Turul).

7. *Szerkesztette a Turult,* a Magy. Her. és Gen. Társ. közlönyét.

1924.

1. *A brüsszeli ötödik történelmi kongresszusról.* Levélt. Közl.

2. *Nekrolog* Tagányi Károlyról. Századok.

1925.

1. *Végrendeleti jogunk kialakulása.* Székfoglaló a Magy. Tud. Akad. II. osztályában.

Sajtkészen egyes fejezetek a Zala vármegye megbízásából készülő történeti monografiából és magánjogunk történetéből.

Hóman Bálint, I. t.

1. Ujabb östörténeti kutatások (Kny. a Századokból, 1924. 21 l.)
 2. Geschichtliches im Niebelungenlied (Ung. Bibliothek I. 9.), Berlin, 1924. 48 l.
 3. Beszéd a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történt beiktatáskor. 1924. 16 l.
 4. Gróf Apponyi Sándor 1925. 12 l.
 5. A Szent Lászlókeri Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi le származói. 1925. 4-r. 107 l.
 6. A magyar hűnhagyomány és hűnmonda. 1925. 107 l.
 7. A forráskutatás története Magyarországon (M. Történettud. Kézi-könyve I. 3.) 1925.
 8. Elnöki megnyitó a Néprajzi Társaság XXXVII. rendes közgyűlésén (Magyar Népélet). 1925.
 9. Történelem és katolicizmus. Beszéd a XVII. katolikus nagygyűlésén (1925).
- Könyvismertetések, nekrológok, kisebb cikkek folyóiratokban.

Horváth Géza, r. t.

1. Heteroptera nova madagascariensia. (Annales Musei Nationalis Hungarici. XXI. 1924.)
2. Results of Dr. E. Mjöberg's Swedish Scientific Expeditions to Australia 1910—1913: Tingitidae. (Arkiv för Zoologi. XVIII. No. 24. Stockholm, 1925.)
3. Description of a new Bat-Bug from India. (Records of the Indian Museum. XXVIII. Calcutta, 1925.)
4. Pentatomidarum genere lona Am. Serv. et de novo genere ei affini. (Annales Musei Nationalis Hungarici. XXII. 1925.)
5. Szerkesztette a Magyar Nemzeti Múzeum természettudományi «Annales historico-naturales Musei Nationalis Hungarici» cím alatt megjelenő folyóiratának XXII. kötetét.

Horváth János I. t.

Vörösmarty-Anthologia («A Napkelet Könyvtára»). — Az újabkori magyar vers rythmusa (Napkelet). — Herczeg Ferenc (Irod. Tört. Közl.). — Bírálólatok a Napk.-ben.

Hutýra Ferenc dr.

1. *Törvénytörési állatorvostan*. Az 1923. évi X. t.-c. szellemében teljesen átdolgozott második kiadás. XIV. és 406 l., Budapest, 1925.
2. *Entente internationale pour faciliter la lutte contre les maladies des animaux domestiques et sa réalisation pratique pour les épizooties suivantes: fièvre aphteuse, pleuropneumonie contagieuse des bovidés, peste bovine, tuberculose*. Referátum a varsói XII. nemzetközi mezőgazdasági kongresszuson 1925. június 23.-án.
3. *Aphthen és Aphthenseuche*. Két fejezet a Real-Encyklopedie für Tierheilkunde und Tierzucht c. munka I. kötetében 1925.
4. *Az állatorvosi főiskola múltja és jövője*. Beszéd a főiskola negyedszázados jubiléus ünnepén. Az Állatorvosi Főiskola kiadványai 39. sz.
5. *Az állatorvosi főiskola 1924/25. tanéve*. Tanévnyitó beszéd. U. o. 40.

Hosvay Lajos, r. t.

1. Tanulságok. Elnöki megnyitóbeszéd az Erzsébet Népakadémia Egyesület 1924. évi november 30-án tartott ünnepi ülésén. Sajtó alatt.

2. Dr. Semsey Andor t. tag emlékezete. Felolvasta a M. T. Akadémiának 1925. január 26-án tartott összes ülésén. Megjelent a M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott «Emlékezés» című kiadvány XIX. k. 2. számú. valamint a Természettudományi Közlöny 1925. évi áprilisi füzetében.

3. Mérges gázok és gőzök a háború szolgálatában. Elnöki megnyitóbeszéd a Kir. Magy. Természettudományi Társulat 1925. június 24-én tartott közgyűlésén. Megjelent a Természettudományi Közlöny 1925. évi június—júliusi füzetében.

Jakab Ödön, l. t.

Költeményeket és elbeszéléseket közölt a Budapesti Hírlapban, Új Időkben, Páztortúzbán (Kolozsvár), A Népben, Képes Kislapban. Felolvasásokat tartott Budapesten, Orosházán, Kiskúnhalason, Cegléden, Balassagyarmaton, Mezőberényben, Békéscsabán, Békésgyulán. Négy kötet verses és prózai munkája van sajtó alá rendezve.

Jakubovich Emil, l. t.

1. Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. II. Magyar Nyelv 1925. évf.

2. A legrégibb magyar missilis levél u. o., 1925.

3. A legrégibb kéziratos magyar könyv a Magy. Nemz. Múzeumban. (A. E.) Magy. Nyelv, 1925.

4. Az Ehrenfeld-kódex. Nemzeti Újság, 1925. febr. 24-i szám.

5. Ehrenfeld-kódex. Magyar Könyvszemle, 1925.

6. Az eredeti Bonfini-kódex második töredéke. Magyar Könyvszemle 1925.

7. XII. századi oklevéltöredékek. I. közl. Levéltári Közlemények, 1924.

8. P. mester. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Akadémiai székfoglaló-értekezés. Gr. Klebelsberg-Emlékkönyvben és különnyomatban. (1925. nov.)

Kaán Károly, l. t.

1. Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld. Felolvasatott a M. Tud. Akadémia 1925. évi október hó 19-én tartott ülésén.

2. Az erdőbirtokhitelről. Köztelek (1925).

3. Az erdők fenntartásának nemzetközi biztosítása. Budapesti Szemle 582. sz. 199–210. l.

Kéky Lajos l. t.

a) *Onálló munkák.*

1. *Szász Károly «Salamon»-ja.* (Egyetemi dolgozatok a filozófia, eszterika és pedagógia köréből, II.) 8-r. 52 l. Bpest, 1905.

2. *A világirodalom klasszikusai tartalmi ismertetésben* K. 8-r. 128 l. Szentgotthárd, 1911. — 2. kiad. 142 l. U. o. 1921.

3. *Tompa Mihály.* A Kisfaludy-Társ.-tól Széher Árpád-díjjal jutalmazott pályamű. Költők és írók. 8-r. 192 l. Bpest, 1912.

4. *Tompa Mihály művei.* I. k. Kritikai kiadás. Kisf.-Társ. Nemzeti Könyvtára LVIII. 1. 8-r. 463 l. Bpest, 1914. — II. kötet kéziratban.

5. *Baksay Sándor.* Költők és írók. 8-r. 147 l. Bpest, 1917.

6. *Tanulmányok Arany János epikájáról.* Olesó Könyvtár. K. 8-r. 123 l. Bpest, 1917.

7. *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében.* A Kisf.-Társ.-tól a 10.000 K-ás Festetics-díjjal jutalmazott pályamű. 1921. Kéziratban. Megjelenik a Hehkonai Emlékkönyvben.

8. *Petőfi.* Élet- és jellemrajz. K. 8-r. 124 l. Bpest, 1922.

9. *Gárdonyi Géza.* Szabad Lyceum kiadv. 8-r. 16 l. Bpest, 1923.

10. *Beöthy Zsolt.* Költők és Irok. 8-r. 256 l. Bpest, 1924.

b) Tanulmányok, essay-k.

1. *Latinosságok a magyar népköltészetben.* Magy. Nyelvőr, 1901.

2. *Arany János «Buda Halálá»-nak forrásai.* Egyetemi Lapok, 1902. 20—22. f.

3. *Arany János pályakezdése.* Beöthy-Emlékkönyv. 1908.

4. *Tompa Mihály ifjúkori költészete.* Bpesti Szemle 138. k. (1909).

5. *Arany János elbeszélő költészete.* B. Sz. 145. k. (1911).

6. *Arany János Utolsó Magyarja.* Irodalomtörténet, 1912.

7. *A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. század második felében.* Irodalomtörténet, 1912.

8. *Az orvos alakja a magyar szépirodalomban.* Schuschny-Emlékkönyv, 1912.

9. *Móricz Zsigmond.* Élet, 1912. 47. sz.

10. *Móricz Zsigmond.* B. Sz. 153. k. (1913).

11. *Petőfi János Vitézének hatása Arany Toldijára.* A M. Tud. Akadémiától Lehr Albert-díjjal jutalmazott pályamű. Budapesti Szemle 154. k. (1913).

12. *Id. Szinnyei József.* B. Sz. 155. k. (1913).

13. *Gárdonyi Géza történeti regény-költészete.* Élet, 1914. 14. sz.

14. *Báró Eötvös József.* Élet, 1914. 37. sz.

15. *Herczeg Ferenc.* B. Sz. 157. k. (1914).

16. *Gárdonyi Géza.* B. Sz. 158. k. (1914).

17. *A jellemé vált «Jövő század regénye».* B. Sz. 160. k. (1915).

18. *A háború magyar énekese.* (Gyóni Géza.) B. Sz. 163. k. (1915).

19. *A szabadságharc verses krónikája.* Irodalomtörténet, 1915.

20. *Baksay Sándor.* B. Sz. 163. k. (1915).

21. *Csepreghy «Sárga csikó»-jának forrása.* Irodalomtörténet, 1915.

22. *A jellemzés.* B. Sz. 165. k. (1916).

23. *Elmények és emlékek Baksay Sándor elbeszéléseiben.* B. Sz. 166. k. (1916).

24. *Sebők Zsigmond.* B. Sz. 167. k. (1916).

25. *Somló Sándor. Dalmady Győző.* B. Sz. 168. k. (1916).

26. *Somló Sándor.* Orsz. Színművészeti Akad. 1915/16. évi Értesítője.

27. *A «Széplélek» irodalmunkban.* Irodalomtört. Közl. 1916.

28. *Tömörkény István.* B. Sz. 170. k. (1917).

29. *Agai Adolf.* (Székefoglaló a Kisfaludy-Társ.-ban.) B. Sz. 173. k. (1918)

s Kisf.-Társ. Évl. LI. k.

30. *Magyar költői versenyek.* B. Sz. 175. k. (1918).

31. *A nagy magyar jellemzés-triász.* (Egressy G., Tóth J., Szigeti J.) Új Magyar Szemle, 1921. jul.-aug. sz.

32. *A két Bolond Istók.* Bevezető tanulm. a Franklin-Társ. amateur-kiadásához. 1922.

33. *Irodalmi élet Pesten a múlt század ötvenes éveiben.* Kézirat. Egy része felolvasva a Kisf.-Társ. havi ülésén.

34. *Beöthy Zsolt könyvtára.* Magyar Bibliófil Szemle, 1925. 1—2. sz.

35. *Helyi színek költészetünkben.* Székfoglaló a M. Tud. Akad. I. oszt.-nak 1925 febr. 9-iki ülésén. Kéziratban.

36. *Gárdonyi Géza könyvtára.* Magy. Bibliofil Szemle, 1925. 3. sz.

c) *Bírálatok, ismertetések.*

1. *Barabás Ábel Petőfije.* Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közlöny. XLI. 8. sz. (1907). — 2. *Káinoki Belő Béla két kötete.* (Idegen világból, Az arany pók.) B. Sz. 144. k. (1910). — 3. *Tömörkény István és Vér Mátyás* B. Sz. 150. k. (1912). — 4. *Két emlékkönyv.* (Békefi-e. — 1 hilitologiai dolg.) B. Sz. 151. k. (1912). — 5. *Berczik Árpád színművei.* B. Sz. 152. k. (1912). — 6. *Gyulai Pál: Bírálatok.* Irodalomtört. 1912. — 7. *Pollák Miksa: Tompa és a biblia.* Egy. Phil. K. 1913. — 8. *Arany Bolond istókjáról.* (Gróf J., Helle F. II. és Kardos L.) B. Sz. 160. k. (1914). — 9. *Katona-költőink verses könyvei.* (Gyóni G., Zilahy L., Gyomlay L.) B. Sz. 168. k. (1916). — 10. *Háborús anthologia.* (Gyulai Á.) B. Sz. 169. k. (1917). — 11. *A Kisfaludy-Társaság Arany-emlékfüzete.* (Négyesy L.) B. Sz. 169. k. (1917). — 12. *A beszéd művészete.* (Hegedüs Gy.) B. Sz. 170. k. (1917). — 13. *Művész-regények.* (Kafka M.: Állomások. Vér Mátyás: Az árnyék.) — B. Sz. 170. k. (1917.). — 14. *Képek a magyar paraszt háborús életéből.* (Tömörkény L., Móricz Zs.) B. Sz. 171. k. (1917). — 15. *Három fiatal elbeszélő.* (Ábrahám E., Komáromi J., Mariay Ö.) B. Sz. 172. k. (1917). — 16. *Két kötet irodalmi kritika.* (Schöpfline A., Babits M.) B. Sz. 174. k. (1918). — 17. *Sik Sándor költemény-kötete.* B. Sz. 174. k. (1918). — 18. *Háború és költészet.* (Sikabonyi A., Gömöri J.) B. Sz. 175. k. (1918). — 19. *Szily-emlékfüzet.* B. Sz. 176. k. (1918). — 20. *Regények a magyar kisvárosi életből.* (Török Gyula.) B. Sz. 176. k. (1918). — 21. *Új verses könyvek.* (Végyvári, Lendvai I., Ritóók E., Sik S.) Magy. Múza, 1920. — 22. *Új regények és elbeszélések.* (Komáromi J., Drasche Lázár A., Mikszáth A., Lázár I.) Magyar Múza, 1920. — 23. *Verses könyvek.* (Harsányi Z., Bobula I.) Magy. Múza, 1920. — 24. *Új verses könyvek.* (Lendvai I., Sik S.) B. Sz. 181. (1920). — 25. *Sajó Sándor új kötete.* B. Sz. 187. k. (1921). — 26. *Császár Elemér: A magyar regény története.* Új Idők, 1922. 17. sz. — 27. *Magyar ősrége Turán-ól.* (Kozma A.) B. Sz. 192. k. (1923). — 28. *Csokonai.* (Harsányi I. és Gulyás J. kiad.) B. Sz. 192. k. (1923). — 29. *Beöthy Zsolt: Romemlékek.* Napkelet, 1924. I. — 30. *Balassa Bálint munkáinak új kiadása.* (Dézsi L.) B. Sz. 196. k. (1924). — 31. *Sajó Sándor: Muzsikaszó.* Protestáns Szemle 1925. 5. sz. — 32. *Lőrinczy György: Az álmodó Bükk.* U. o. 6. sz. — 33. *Gárdonyi Géza irodalmi hagyatékából.* (Aggy isten Biri! A kürt. Te, Berkenye.) U. o. 9. sz. — 34. *A Népszínház története.* (Verő Gy.) U. o. 9. sz. — 35. *Papp Ferenc: Rákosi Jenő, a hírlaptró.* Irodalomtört. Közl. 35. k. (1925). — 36. *Jókai-irodalom.* (Zsigmond F., Gál J., Kristóf Gy.) B. Sz. 201. k. (1925).

d) *Hivatalos és bíráló jelentések.*

1—4. Titkári jelentés a Magy. Irodalomtörténeti Társ. III., IV., V., VI. közgyűlésén. Irodalomtörténet 1915., 1916., 1917., 1918. — 5—8. Bíráló jelentés a Széher Árpád, a Lukács Krisztina, a Széher Á., a Franklin-társulati társadalmi regény pályázatról. Kisfaludy Társ. Évl. LI., LII., LIV. k. — 9. Üdvözlő beszéd Faludi Ferenc németújvári szülőházánál. Kisf. Társ. Évk. LIV. k.

e) *Szerkesztés, kiadás.*

1. Sajtó alá rendezte *Berczik Árpád színműveit* 5 k.-ben. — 2. A Kisfaludy-Társ. megbízásából sajtó alá rendezte *Buksay Sándor össze-*

gyűjtött irodalmi dolgozatait 3 k.-ben. — 3. A Kisfaludy-Társ. kiadásában sajtó alá rendezte Beöthy Zsolt tanulmányait s beszédeit *Romemlékek* c. 2 k.-ben. — 4. Szerkeszti 1921 óta a *Kisfaludy-Társaság Évtapjait* mint a Társ. m. titkára.

Kenyeres Balázs, I. t.

1. A törvényszéki orvostan feladatai és teljesíthetőségük feltételei. A «Rend» 1925. évi januári számaiban.
2. Néhány szó a «Miként lehet a bűnözőket vallomásra bírni» című közleményhez. A «Rend» 1925. július 4.
3. A gyilkos arcképe áldozatának szemében. A «Rend» 1925. február 11.
4. Halálesetek tisztázása nyomozás és vizsgálat útján. A «Rend» 1925-iki és következő számaiban.
5. A helyszíni szemle kérdései. A «Rend» 1925. április 28.
6. A halál, illetve a sérülés fajtája, mint bizonyítója annak, hogy «Mi történt?» A «Rend» 1925. május.
7. Az ülés és körülményeinek megállapítása. A «Rend» 1925. július.
8. A bűntény idejének nagyfontosságú meghatározása a helyszínelésnél. A «Rend» 1925. július 4.
9. A bűncselekmény lefolyásának összeállítása a helyszínelésnél. A «Rend» 1925. július 11.
10. Az orvos szerepe az igazságszolgáltatásban. A «MONE» 1925. 5., 6., 7. sz.

Konek Frigyes, I. t.

1. «88. Versammlung Deutscher Naturforscher & Aerzte in Innsbruck 1924.» *Chemische Rundschau* Budapest.
2. «Ameisensäure-Explosionen.» *Chemische Rundschau* Budapest. 1925.
3. Konek Frigyes és Janovics Miklós: «A heliotropin hydrindónjának szintézise.» *M. T. Ak. Matemat. és Természettudom. Értesítő* 1925.

Kornis Gyula, I. t.

1. *Nők az egyetemen.* Budapest. 1925. 48 l. Eggenberger.
2. *A Felső Mezőgazdasági Iskola.* Budapest. 1925. 38 l. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.
3. Középiskolai reformok a világháború óta Európában. (Magyar Művelődés. 1925. évf. 1—18. l.)
4. A humanizmus és a realizmus küzdelme a reformkorszakban. Kossuth és a humanisztikus gimnázium. (Magyar Művelődés. 1925. évf. 79—92. l.)
5. Társaságunk feladatai és a pedagógiai pacifizmus. Elnöki székfoglaló a M. Paedagógiai Társaságban. (Magyar Paedagógia. 1925. évf. 1—11. l.)
6. *A fiatal Széchenyi.* (Napkelet. 1925. évf.)

K. Kováts Gyula, r. t.

1. Keresztény államiságunk. A Budapesti Hírlap 1925. évi március 11-iki számában.
- ②. Jogfolytonosság. A Budapesti Hírlap 1925. évi április 5-iki számában.
- ③. Pázmány Péter (1570—1637-ig). A Budapesti Hírlap 1925. évi június 26-iki számában.

4. Szent István. A Budapesti Hírlap 1925. évi augusztus 20-iki számában.

Krompecher Ödön l. t.

1. Zur vergleichenden Histologie der malignen, epithelialen Schilddrüseneschwülste. Beitr. zur patholog. Anatomie u. z. allgem. Path. 172 k.

2. Über Basalzellenhyperplasien und Basalzellenkrebs der Prostata. Virchow's Arch. 257 k.

3. Über Gesetzmässigkeiten im Aufbau der Krebse. Zeitschrift für Krebsforschung. 22. k.

4. Vergleichende Studien zur Pathogenese des Menschen- und Tierkrebses. Kéziratban.

5. Az emberi és állati rák összehasonlító kortánáról. Balassa-előadás az Orvosegyesületben 1925 okt. 17-én. Kéziratban.

Kúnos Ignác l. t.

1. *Adakále mesekertje*. Török népmesék. Athenaeum. 1923.

2. *Boszporuszi tündérvilág*. Sztambuli török népmesék. Athenaeum. 1923.

3. *Nipponföldi mondavilág*. Japán népmesék. Béta kiadása. 1924.

4. *Hellász tündérbirodalma*. Újgörög népmesék. Béta kiadása. 1925.

5. *Nipponország naposkertje*. Japán népmesék. Athenaeum. 1925.

Török nyelven:

6. *Halk edebijati örnekleri. Maniler*. Négysoros török népdalok.

A sztambuli egyetem filozófiai karának kiadása. Sztambul. 1924.

7. *Türkkée Nüniler*. Les berceuses turques. Librairie Hilmi. Sztambul, 1925.

8. *Türk halk edebijati*. De la Poésie populaire turque. Ouvrage contenant les conférences tenues à ce sujet à l'Université de Constantinople. Librairie Ikkal. Sztambul. 1925.

Kuzsinszky Bálint l. t.

1. A Balaton környékének archaeológiája. Lelőhelyek és leletek.

2. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, III. kötet

1. része. 1920. XVI. és 220 l.

3. A római határvédelem és a balhavári erőd.

4. Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve I. évf. 1923. 19—29. l.

5. Aquincumi sírlelet. Budapest Régiségei. X. 1923. 56—73. l.

6. Aquincum. Az ásások és muzeum ismertetése. Bpest, 1923. 44 l.

7. Ugyanez németül, franciául, olaszul és angol nyelven megjelent 1924-ben.

8. Aquincum. Budapest műemlékei 1925. 25—46. l.

9. Solva. Klebelsberg- Emlékkönyv. 1925 107—119. l.

Dr. Madzsar Imre l. t.

1. A korssendoncki legendakézirat. Magyar Könyvszemle, 1924.

2. Az clemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után. Századok, 1925.

Magyary Géza l. t.

1. Projet revisé d'un réglemant relative à la protection des minorités. (A kisebbségi peres eljárás kimerítő rendszeres tervezete 5 feje-

zetben és 39 §-ban. A Magyar Külügyi Társaság megbízásából a Ligák Uniójának 1925. évi varsói közgyűlése számára.)

2. La valorisation des dettes dans le droit hongrois. Értekezés a Clunet-féle Journal du droit international. LII. k., 652.

3. Bulletin de la jurisprudence hongroise. (A magyar bírói gyakorlat nemzetközi vonatkozásainak ismertetése. Clunet-féle Journal stb. LII. k., 802.)

4. Zur Frage der internationalen obligatorischen Schiedsgerichtsbarkeit. Deutsche Juristenzeitung XXX. k. (1925. évf.) augusztus 1. füzetében.

5. A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Jogtudomány. (Centenaris előadás 1925. A M. Tud. Akadémia kiadása.)

6. Bulletin de la jurisprudence hongroise. A Clunet-féle folyóirat legközelebbi füzete számára. Sajtó alatt.

Marek József I. t.

1922—1924.

1. *Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere*. 3. kötet. 6. kiadás Jena, 1922. Gustav Fischer. *Hutjra Ferenc* dr.-ral együtt.

2. *A táplálkozás és az életriszonyok, vonatkozásukban az angolkór oktanához*. Állatorvosi Lapok, 1923 1—10. szám.

3. *A fiatal állatok járványos tüdőgyulladás és kapcsolata a takarmányozási viszonyokkal*. Közletek, 1922. évf. 67—68. sz.

4. *Az angolkór, a csontlágylulás és a csontporhanyósság lényege és viszonya egymáshoz és gyógyításuk*. Állatorvosi Lapok, 1923. évf. 19—22 sz.

5. *A legfontosabb takarmányok ásványi anyagtartalma*. Közletek zsebnaptár. 1924.

6. *Izületi eltorzulások és szöveti elváltozások angolkór következtében*. Állatorvosi Lapok, 1924. évf. 7—10. sz.

7. *Verunstaltungen und Gewebsveränderungen in den Gelenkenden der Knochen bei Rhachitis*. Prager Archiv für Tiermedizin, 1924. 75. oldal.

8. *Wesen, gegenseitige Beziehung und Therapie der Rhachitis, der Osteomalacie und der Osteoporose*. Archiv für wiss. und pr. Tierheilkunde, 1924. 51. kötet, 1. oldal.

9. *Kébal. új szer a sertések bélférgessége ellen*. Állatorvosi Lapok 1925. évf. 21. szám.

Szerkesztőségi tagja az *Archiv für wissenschaftliche und praktische Tierheilkunde* és a *Deutsche Tierärztliche Wochenschrift* c. folyóiratoknak. Munkatársa az *Állatorvosi Lapoknak* és a *Révai Nagy Lexikon*-nak, állandó referense a *Deutsche Tierärztliche Wochenschrift*, a *Revue Générale de Médecine Vétérinaire* és a *Prager Archiv für Tiermedizin und vergl. Pathologie* c. folyóiratoknak.

Mikola Sándor I. t.

(1898—1925.)

1. Resonanz- u. Interferenzerscheinungen mit schwingenden Platten und Membranen. Zeitschrift f. d. phys. u. chem. Unterricht. 1904, 209. l.

2. A testek forgásánál észlelhető új optikai jelenségről. Math. és Phys. Lapok 1902, 165. l.

3. Új módszer hullámvonalak előállítására és a rezgésszám abszolút meghatározására. U. o. 1906, 332. l.

4. Über eine neue Methode zur Erzeugung von Schwingungsfiguren und absoluter Bestimmung der Schwingungszahlen. Annalen der Physik 1906, 619. l.

5. Elektromos tér hatása áramot vivő folyadékhártyára. Math. és Phys. Lapok 1915, 172. l.
6. Elektrisch erregte Bewegungerscheinungen in Flüssigkeitslamellen. Phys. Zeitschrift 1914, 211. l.
7. Az elektromos condensator corpusculáris és impulsiv sugárzásáról. M. és T. É. 1917, 479. l.
8. Untersuchungen über die Lichtenbergschen Figuren und über die Strahlung des Kondensators. Phys. Zeitschrift 1917, 158. l.
9. Újabb fizikai készülékek. Math. és Phys. Lapok 1908, 264. l.
10. Kísérleti adatok a szilárd diektromos anyagok elektromozásához. M. és T. É. 1922, 30. l.
11. Über die permanente Polarisation der festen Dielektrika. Zeitschrift f. Physik 1925, B. 32, 476. l.
12. Matematikai Szünórák. I. és II. Pozsony–Budapest. Stampfel 1903.
13. Mikola Sándor és Rátz László: A függvények és az inf. számítások elemei. Budapest, Franklin. I. kiadás 1909, II. kiadás 1914.
14. A fizikai alapfogalmak kialakulása. Budapest, Hornyánszky, 1911. (E könyv egyes fejezetei először az Uránia folyóirat 1909., 1910., 1911. évi folyamaiban jelentek meg «A végtelenség problémái», «A tér és idő fogalmának kialakulása», «A mindenség problémái», «Az új fizika» stb. címek alatt.)
15. Beke Manó és Mikola Sándor: A középiskolai matematikai tanítás reformja. Budapest, Franklin, 1911.
16. E. Beke und S. Mikola: Abhandlungen über die Reform des math. Unterrichts in Ungarn. Leipzig, B. G. Teubner, 1911.
17. A modern természetfilosophia képviselői. Uránia, 1908, 205. l. és 349. l., 1909, 156. l.
18. A történeti Kepler, vonatkozással az Ember Tragédiájára. Beöthy-Emlékkönyv, 1908.
19. Kepler és anyjának boszorkánysági püre. Schuschny-Emlékkönyv, 1912.
20. A fizika történetére vonatkozó cikkek a Középiskolai Matematikai Lapokban [A csillagos ég (1898), A mai csillagászati vilárendszer (1899), Hogyan határozták meg a Föld alakját és méreteit (1900) mindegyik több füzetet át, Bunsen (1899), Lord Kelvin (1908)]; az Uránia folyóiratban [Henri Poincaré (1912), Mach (1916)].
21. Báró Eötvös Loránd életrajza, Math. és Phys. Lapok 1918, 257. l., irodalmi közleményeinek és a reá vonatkozó irodalomnak összeállítása, u. o. 284. l.
22. Báró Eötvös Loránd. Budapesti Szemle, 1918.
23. Báró Eötvös Loránd élete és tudományos működése, továbbá nehézségi kutatásainak jelentőségéről. Uránia, 1918, 227. l.
24. A számtan tanításának gyakorlati berendezéséről. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1902—1903, 493. és 514. l.
25. A matematikai tanítás reformja ügyében kiküldött bizottság jelentései. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1906—1911-ig terjedő évfolyamaiban.
26. A középiskolai matematikai és természettudományi tanítás reformja. Uránia, 1908, 207. l.
27. A matematikai tanítás reformja. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1909—1910, 10. l.
28. A jövő középiskolája. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1911—1912, 5. l.
29. Ismertetések, könyvbírálatok, népszerű tudományos értekezések, fizikai feladatok a Középiskolai Matematikai Lapok 5., 6., 7., 8., 9., 12.,

14., 15. évfolyamában, a Math. és Phys. Lapok 1898., 1899., 1900., 1915., 1916., 1917., 1918. évfolyamában, a Budapesti Szemle 1910. évfolyamában, az Irodalomtörténeti Közlemények 1915. évfolyamában, a Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz 46. és 50. évfolyamában, az Uránia 1912., 1913., 1914., 1915., 1916., 1917., 1918., 1919., 1920. évfolyamában, A fényről szóló fejezet a Technika Vivmányai című műben.

30. Szerkesztette a Matematikai és Fizikai Lapokat 1917-től 1924-ig, az Uránia népszerű tudományos folyóiratot 1911-től 1922-ig, a Domovina című lapot 1920-tól 1922-ig.

Moór Gyula, I. t.

1. A szocializmusról. (A miskolci jogakadémia Berzeviczy-Emlék-könyvében.)

2. A történettudomány s a társadalom, — állam- és jogtudomány viszonyáról. (A magyar történészek sajtó alatt levő Klebelsberg-Emlék-könyvében.)

Munkácsi Bernát, r. t.

(1916—1925.)

I. Önálló mű.

Vogul Népköltési Gyűjtemény. II. kötet. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Harmadik füzet: Vogul-osztják hősköltészet és hőselet. Tárnyi és nyelvi magyarázatok. Szómutató. Írta Munkácsi Bernát, a M. T. Akadémia r. tagja. A Röck Szilárd-alapítvány segítségével kiadja a M. Tud. Akadémia. Budapest, 1921. 8° I—XII + 0497—0756 + I—VI + 433—772.

II. Értekezések es tanulmányok.

1. Néhány szó a «bú» szóról. Keleti Szemle. XVIII. köt. (1918—19), 1—7.

2. Sechzigerrechnung und Siebenzahl in den östlichen Zweigen der finnisch-magyarischen Sprachen. U. o. XIX. kötet (1922), 1—24.

3. Die Bedeutung des Namens der Türken. Körösi-Csoma Archivum. I. kötet, 1. sz. (1921), 59—63.

4. Über die Namen der Flüsse Don, Wolga und Ob. U. o. I. kötet, 4. sz., (1924), 301—305.

5. Zur Bildung der Zehner-Zahlwörter im Türkischen. U. o. I. kötet. 4. sz., 313—15.

6. Die heidnischen Namen der Wochentage bei den alten Völkern des Wolga—Uralgebietes. U. o. I. kötet, 6. sz. (1925), 439—

7. Professor Hermann Vámbéry, 1832—1913. Ungarische Rundschau, III. Jahrg. 3. Heft, 513—532, IV. Jg. 1. Heft, 88—113, 2. Heft, 386—408.

8. Radloff Vilmos emlékezete, 1837—1918. Budapesti Szemle 176. kötet (1918), 425—461.

9. Budenz és Simonyi. Magyar Nyelvőr. 48. évf. (1919), 165—171.

10. Néhány szó a «lóhere» magyarázatához. U. o. 51. évf. (1922), 40—46.

III. Ismertetések és bírálatok.

1. W. Bang: Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Keleti Szemle, XVIII. kötet (1918—19), 124—142.

2. Jelentés a Fáy András-pályázatról (Galgóczy János «A sumir nép és nyelve» és Varga Zsigmond «A sumir kérdés története és jelen állása» műveiről), Akadémiai Értesítő 361—5. füzet (1920), 32—44.

IV. Kisebb közlemények.

1. Ungar. «gyopár» = «Edelweiss». Keleti Szemle, XVII. kötet (1916), 234—6.
2. «Kapubálvány.» Körösi-Csoma Archivum. I. k., 2. sz. (1921), 155—6.
3. Foglalkozott-e szőlőműveléssel a keleti magyarság? U. o. I. kötet, 3. sz. (1922), 231—4.
4. A Vogul-osztják hőseinek kora. U. o. I. kötet, 3. sz., 240—2.
5. Warum «finnisch-magyarisch» und nicht «finnisch-ugrisch»? U. o. I. kötet, 4. sz. (1924), 315—17.
6. Kalmükische Namen der Wochentage. U. o. I. kötet, 5. sz. (1925), 412.
7. Eine altertümliche Zählung der Monatstage bei Türken und Wogulen. U. o. I. kötet, 5. sz., 413—4.
8. Lélekmadár. Magyar Nyelvőr. 52. évfolyam (1923), 72—76.
9. «Tér» és «tér-». U. o. 54. évfolyam (1925), 11—13.

V. Életrajzi vázlatok.

1. Budenz József. Világ, 1923.
2. Pályám kezdete. Izr. Tanügyi Értesítő 50. évfolyam (1925), 15—19, 59—65.

VI. Szerkesztés.

Keleti Szemle (Revue Orientale). Közlemények az ural-altaji nép- és nyelvtudomány köréből. A Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának és a Keleti Kereskedelmi Akadémiának értesítője. XVII. és XVIII. kötetek. Szerkeszti dr. Kunos Ignác társaságában.

U. a. XIX. kötet. A Körösi-Csoma Társaság Közép- és Keletázsiai Bizottságának folyóirata. Szerkeszti F. Takács Zoltán és gróf Teleki Pál társaságában.

VII. Sajtó alatt.

Osztét-szövegek fordítással s magyarázatokkal.

Némethy Géza, r. t.

1. Üdvözlő beszéd. Berzeviczy Albert ötvenéves írói jubileuma alkalmából. (Akadémiai Értesítő 154. l.)
2. Üdvözlő beszédek a M. T. Akadémia I. osztályában tartott székfoglalók alkalmából. (U. o. 194. és köv. ll.)
3. Addenda commentarius ad carmina Tibulliana. (Budapest, akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből XXIV. köt., 7. szám.)
4. Az Ész tragédiája s egyéb versek. (Budapest, Kisfaludy-Társaság kiadása.)

Oltay Károly, l. t.

1. A gravitációs hálózatok jelentősége a felsőrendű magasság-mérések (szintezések) szempontjából. Megjelent a Stella 1925. évi almanachjában.
2. A nemzetközi felsőgeodéziai mérések állása hazánkban. Megjelent a Stella 1925. évi almanachjában.
3. Országos felmérésünk újjászervezésének alapelvei. Megjelent a Geodéziai Közöny 1925. évi 1. számában.
4. A fotogrammetria alapelvei és műszerei. Megjelent a Geodéziai Közöny 1925. évi 3. számában.
5. Szerkesztésében megjelent a Geodéziai Közöny című tudományos havi folyóirat.

Ortvay Rudolf, I. t.

1. Az 1925. évben megjelent az Athenaeumban: «*A tér és idő problémája Kantnál és az exakt tudományokban.*»
2. Megjelent a «Stella csillagászati egyesület 1926. évi almanachjában: «*Törvényszerűségek az atomok spektrumaiban.*»
3. Sajtóra kész állapotban van:
«*Molekulák, atomok, elektronok. Bevezetés az anyag korpuszkuláris elméletébe*» című, kb. 26 nyomtatott ív terjedelmű könyv, de melynek kiadására irányuló tárgyalások még nem vezettek eredményre és így a megjelenés időpontjára vonatkozólag biztos adatot nincs módomban szolgáltatni.

Papp Ferenc, I. t.

1. B. Kemény Zsigmond. M. T. Akadémia kiadása. I. kötet, 454. l., II. kötet, 585 l. Budapest, 1922, 1923.
2. Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése 1842—1858. Akadémiai székfoglaló. (Irodalomtörténeti Közlemények. 1922.)
3. Földessy Gyula: Ady-tanulmányok. (U. o. 1922.)
4. Pataki József: A magyar színészet kézikönyve. (U. o. 1923.)
5. Zlinszky Aladár: Klasszicizmus és romanticizmus. (U. o. 1924.)
6. Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése 1858—1909. (U. o. 1925.)
7. Zsigmond Ferenc: Jókai. (U. o. 1925.)
8. Császár Elemér: A magyar regény. (Budapesti Szemle 1922.)
9. Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése. (Akadémiai Értesítő 1922.)
10. Jelentés az 1924-ik évi Nádasdy-jutalomról. (U. o. 1924.)
11. Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról. (Kisf.-Társ. Évlapjai 1922.)
12. Jelentés a Somogyi Dezső-pályázatról (U. o. 1922.)
13. Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról (U. o. 1923.)
14. Erdély és a magyar költészet. Felolvasás a közülésen. (U. o. 1924.)
15. Titkári jelentés. (Egyetemes Philológiai Közöny. 1921.)
16. Titkári jelentés (U. o. 1922.)
17. Császár Elemér: Az irodalmi kritika. (U. o. 1923.)
18. Petőfi Sándor. (Tanárképzőintézeti Gyakorlófőgimnázium Értesítője 1923.)
19. Rákosi Jenő, a hírlapíró. Kisfaludy-Társaság kiadása. 127. l., Budapest, 1924.
20. Erdély és a magyar költészet. (Pásztortűz. 1924.)
21. Erdély és a magyar költészet. (Erdélyi almanach. 1925.)
22. Jókai és Gyulai Pál. (Pásztortűz. 1925.)
23. Császár Elemér: A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig. (8 Órai Ujság. 1925. 409. szám.)

Pauler Ákos, r. t.

1. Logika. Budapest, 1925. Rényi Károly kiadása. 247 l. (Németnyelvű kivonattal.)
2. Grundlagen der Philosophie. Berlin und Leipzig. 1925. Walter de Gruyter et Co. 346 l.
3. Aquinói Szent Tamás. Napkelet. 1925.

Petrovics Elek, I. t.

I. Cikkek:

1. Emlékezés Lederer Sándorról. Az Ujság, 1924. 258. sz.
2. Die ungarische Kunst. National-Zeitung (Basel). Sondernummer 1925.

3. Museum der bildenden Künste. Neuerwerbungen. Belvedere, 1925. Band 7. Wien.
4. Wolfner Gyula képgyűjteménye. Magyar Művészet, 1925. 6. sz.
5. Ferenczy Károly és Szinyei Merse Pál életrajza a Művészeti Lexikon részére. 1926. (Sajtó alatt.)

II. Szerkesztés:

Az O. M. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. III. kötet, 1924.

Pintér Jenő, I. t.

1. A budapesti és az országos középiskolai tanulmányi versenyek. A Budapesti Tankerület 5. sz. Értesítője. Budapest, 1924.
2. A magyar irodalom története. Felső kereskedelmi iskolák számára. Első kötet: A legrégebbi időkől Petőfi Sándor haláláig. Negyedik kiadás. Budapest, 1923. Második kötet: Petőfi Sándor halálától napjainkig. Negyedik kiadás. Budapest, 1924.
3. Mai Magyar Költők. Gyűjtemény napjaink magyar költészetének lírai terméséből. Közrebocsátották: Pintér Jenő és Sajó Sándor. Budapest, 1924. A Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetségének kiadása.
4. Magyar költők remekei. Harmadik kiadás. Budapest, 1924. A Magyar Jövő kiadása.
5. Heinrich Gusztáv emlékezete. Székfoglaló tanulmány a Kisfaludy-Társaságban. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új évfolyam. Ötvenhatodik kötet. Budapest, 1924.
6. Emlékezés Lisznyai Kálmánról. Felolvasás a Petőfi-Társaság 1924. évi október havi ülésén.
7. Jókai, a drámaíró. Jókai-emlékkönyv. Szerk. Körösi Henrik. Budapest, 1925.
8. Petőfi Sándor Pest városában. A Nemzet. 1925. évf.
9. Herczeg Ferenc. A Nemzet. 1925. évf.
10. Sajó Sándor. Magyar Művelődés. 1925. évf.
11. Átdolgozta és sajtó alá készítette Riedl Frigyes poétikájának hetedik kiadását.
12. Szerkesztésében jelenik meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata: az Irodalomtörténet.
13. Kéziratban: Petőfi Sándor pesti diák-évei, Emlékbeszéd id. Szinyei Józsefről és Váczy Jánosról.
14. Előkészületben: A Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvének négy köteté.
15. Több kisebb cikk, előszó, bírálat, iskolaügyi előterjesztés, alkalmi beszéd.

Preisz Hugó, r. t.

1. Pasteur emlékezete (munkája a fertőző betegségek fölfedezése körül), előadta az Akadémia Pasteur-ünnepélyén 1923. (Kéziratban.)
2. Tangl Ferenc r. t. emlékezete. Emlékbeszéd XV. k. 14. sz.
3. Vizsgálatok a bakteriophagiáról. (Székfoglaló, előadta 1924 márc. 24. Sajtó alatt.)
4. Die Bakteriophagie. 1925. G. Fischer, Jena.

Rados Gusztáv, r. t.

1. Függvények egymástól való lineáris függésének új kriteriuma és ennek kapcsolata a régiekkel. Math. és Természett. Értesítő. 37. K.

2. Több változós függvények egymástól való lineáris függésének feltétele. Math. és Természett. Értesítő. 37. K.
3. Körosztási egyenletek rezultansa. Math. és Természett. Ért. 38. K.
4. Adalék a quadratikus maradékok elméletéhez. Math. és Természett. Értesítő. 39. K.
5. Egész szám osztóinak quadratikus karaktere. Math. és Természett. Értesítő. 40. K.
6. Speciális számtani haladványban előforduló törzsszámok sűrűsége. Sajtó alatt.
7. Számtani haladvány törzsszámainak sűrűsége. Sajtó alatt.
8. Sur une identité remarquable de la théorie des congruences. Rendiconti del Circolo Matematico di Palermo. 46. K.
9. Sur une propriété des polynomes trigonometriques. Rendiconti del Circolo Matematico di Palermo. 47. K.
10. Über Kongruenzbedingungen der rationalen Lösbarkeit von algebraischen Gleichungen. Math. Annalen. 87. K.
11. Ein Satz über Kongruenzen höheren Grades. Acta Litterarum ac Scientiarum. 1. K.
12. Bemerkungen und Ergänzungen zum Beweise eines Kummer'schen Satzes. Journal für die reine u. angewandte Mathematik. 152. K.

Ravasz László, t. t.

Ravasz László IV. püspöki jelentése, Budapest 1925. 8°; *Százados Énekek* (Madách pesszimizmusa. Jókai lelke.) Budapest. 1925 kjs 8°. *Jókai*, a Protestáns Szemle XXXIV. évf. I. füzet 61—64. II. *Az erdélyi lélek*, u. o. XXXIV. évf. VI. füzet 373—382. II.

Schafarzik Ferenc, r. t.

«Adatok a Csernavölgy és Mehádia geológiájához» 8 geologiai szelvényvel. Felvételi jelentés 1917-ből. A m. kir. Földtani Int. 1920—23. évi jelentéseiből.

Schaffer Károly, l. t.

1. *Anatomie der hereditären Nervenkrankheiten*. — Hivatalos referátum a Gesellschaft Deutscher Nervenärzte Innsbruckban 1924. szept. 24-én tartott évi gyűlésén. — Megjelent: Deutsche Zeitsch. f. Nervenheilk. 83. k.
2. *Átöröklés és idegrendszer*. — A budapesti kir. Orvos-egyesület 1924. okt. 18-iki nagygyűlésén tartott Balassa-előadás. Orvosi Hetilap. 68.
3. *Az epilepszia kórtanáról*. — «Orvosképzés» XV. évf. 1925.
4. *Az elme- és idegkórtannak egymáshoz való viszonya és fejlődése. A constitutio fogalma*. — Klinikai előadás. Orvosi Hetilap. 1925.
5. *On the general significance of the Amaurotic Family Idiocy*. — Archives of Neurology and Psychiatry. — Chicago. — Sajtó alatt.

Schütz Antal, l. t.

(1902—1922.)

- ① Szabad tudomány és egyház (Kalazantinum 1902). — 2. Az esszének élete és a kereszténység eredetéhez való viszonya (Kalazantinum 1903). — 3. Főbb elméletek az értelmi ismeretek eredetéről 322 lap. Budapest 1904. — 4. Kezdet és vég a világfolyamatban 167 lap. Budapest, 1907. — 5. Erkölcsi koncentráció (Magyar Középpiskola 1908.). — 6. Willmann (Magyar Középpiskola 1908. és 1920). — 7. A középpiskolai

hitnevelés főbb nehézségei korunkban (Katholikus Nevelés 1908). — 8. Az Isten-érvek középiskolai hittanításunkban (Kath. Nev. 1908). — 9. Energetika és böleselet 57 lap. Bp. 1908. — 10. Egy kiváló jelenkori nevelő szellemi pályája (Religió 1909). — 11. A jelenkori etikai nevelés követeléseai és a középiskolai vallásoktatás (Kath. Nevelés 1909). — 12. Szempontok a mai pantheizmus etiologiájához (Religió 1910). — 13. Krisztus jelenléte az Oltáriszentségben 69 lap. Bpest., 1910. — 14. Az anyag mivoltáról 93 lap. Bp. 1911. — 15. Katholikus Hittan középfokú iskolák felső oszt. sz. Bp. 1911. (6. kiad. 1925). — 16. Katholikus Egyház-történelem középf. iskolák felső oszt. sz. Bp. 1911 (4. kiad. 1923). — 17. Katholikus Erkölestan középfokú isk. felső oszt. sz. Bp. 1913 (6. kiad. 1925). — (18) Foerster: A nemi élet etikája és pedagógiája. Fordítás németből 208 lap. Bp. 1912 (2. kiad. 1912). — 19. Katholikus Hitvédelem középf. iskolák legfelső oszt. sz. 1913 (4. kiad. 1922). — 20. Imádságos könyv egyszersmind kalauzál a lelki életre 622 lap. Bp. 1913 (6. kiad. 1925). — 21. Foerster: Élet és jellem. Ford. németből 340 lap. Bp. 1913 (3. kiad. 1920). — 22. Az Isten-bizonyítás logikája 161 lap. Bp. 1913. — 23. Kiemelkedő szótárstítások 45 lap. Bp. 1916. — 24. Zur Psychologie der bevorzugten Assoziationen und des Denkens 74 lap. Würzburg 1916. — 25. A szentségi jegy mivoltáról (Religió 1918). — 26. A kegyelem mivoltáról (Egyházi Lapok 1920). — 27. Dante theologiai ihletése a Divina Commediában Kath. Szemle 1922 és Dante-Emlékkönyv 1924. — 28. Summarium Theologiae Dogmaticae ad utilitatem tironum Litterarum sacrarum 346 l. Bp. 1923. — (29) Dogmatika, a katolikus hitgazságok rendszere 2 kötet XX, 528 és 359 lap. Bp. 1923. — 30. Papi hivatásra való nevelés a középiskolában (Kath. Nev. 1924). — 31. A missziós tevékenység dogmatikai indítékai (Kath. Nevelés 1925). — (32) Katholikus nemzetnevelő fôlاداتok (Kath. Nagygyûlés 1925). Számos kisebb közlemény és könyvismertetés.

Sigmond Elek, r. t.

1. A mésztrágyázás alapelvei az újabb talajtani ismeretek alapján. Megjelent a «Köztelek» c. köz- és mezőgazdasági szaklapban. 1925. 25. old.
2. Pestmegyei földjavítás. Megjelent a «Gaea» c. közgazdasági hetilapban. 1924. 369. old.
3. The alkali soils in Hungary and their reclamation. Megjelent a Soil Science. 1924. XVIII. No 5.379.
4. Neue Erfahrungen über die sogenannten künstlichen Zeolithe und über einige wichtige Bodeneigenschaften; továbbá
5. Kurzer Bericht über die Tätigkeit der internationalen Kommission für die chemische Bodenanalyse; mindkettő megjelent a «Comptes Rendues de la conférence extraordinaire (111-ème internationale) Agrogéologique à Prague 1922. Publié par l'institut agrépédologique de l'état.
6. A talajtan és mezőgazdasági tudományok jelentőségéről és jövőjéről. Megjelent a «Műszaki évkönyv» 1925. évi kötetében.
7. Szakszerű működést fejtett ki, mint a II. Nemzetközi Talajtani bizottság és a Nemzetközi Alkálitalaj Albizottság elnöke, e bizottságok megszervezésében és a munkaprogramm megszervezésében.

Steiner Lajos, l. t.

1. «Az Időjárás» 1925. évf. — A levegő szennyezettsége 7—9 l. — A légnemzés napi ingadozása 110—113 l. — Magyarország időjárása az egyes hónapokban a 14—17, 51—54, 84—88, 119—123, 151—152 lapokon. — Könyvismertetés és kisebb közlemények 59—60, 89—90, 99, 124—125, 128, 131—132, 156—157 lapokon.

2. Természettud. Közlöny. 1924. évf. — Magyarország időjárása 1924 március, április, május, június és július havában, 244—250, 311—312 lap.

3. Természettud. Közlöny. 1925. évf. A Kuszki földmágneses zavar, 255—256 l. — Nemzetközi «Jég-örjárat szolgálat» Észak-Amerika partjain. 256—257 l.

4. Földrajzi Közlemények 1924. évf. könyvismertetés a 129—131 l.

5. «Az időjárásról» Mindent tudok 1925 január 24.

6. «A földmágnességi kutatásokról» az «Est» Hármas könyvében (1926) sajtó alatt.

7. Az októberi időjárásról — Pesti Hirlap 1925 nov. 13.

8. A csillagok pillogása. «Stella» csillagászati egyesület almanachja 1925-re 180—186 l.

9. A Nap mágnessége. «Stella» csill. egyesület almanachja 1926-ra. Sajtó alatt.

10. Das Wetter in den jüngst vergangenen Tagen. Pester Lloyd 1925 augusztus 26 (Morgbl.) Jahreszeitliche Wetterprognosen. u. o. 1925 nov. 15 (Morgbl.)

11. Pester Lloyd-ban kisebb közlemények és könyvismertetések 1925 jan. 22 (Abdbl.) jan 26 (Abdbl.) jan. 31 (Morgbl.) márc. 28 (Abdbl.) ápr. 11. (Abdbl.)

12. Über die Erhaltungstendenz der mittleren monatlichen Temperaturanomalien. — Sajtó alatt a Meteorologische Zeitschrift szerkesztőségében.

Szekfü Gyula, l. t.

1. Különböző cikkek folyóiratokban.

2. «Oklevéltár a magy. államnyelv kérdésének történetéhez, 1790—1848» (sajtó alatt).

Szinnyei Ferenc, l. t.

1. Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. I. Bp. 1925.

2. Birálatok a Napkeletben és a Kath. Szemlében.

3. Novella és regényirodalmunk a szabadságharcig. II. (kézirat).

4. A regény és novella fejlődése (kézirat).

5. A regény (I. A belső világ rajza a regényben. Kézirat).

Szinnyei József, ig. és r. t.

1. Finn-magyar szójegyzék. 3. kiadás.

2. Budenz József: Finn nyelvtan. (Átdolgozás.) 9. kiadás.

3. A Halotti Beszéd hangtana. (Klebelsberg-Emlékkönyv.)

4. *Sarolta* és az *ú > o* hangváltozás. (M. Nyelv.)

5. *Irall, hadlawa* és rokonsága. (U. o.)

6. Mondatrész-e a névelő, s ha az, milyen mondatrész? (U. o.)

7. Készülöben: A magyar nyelv történeti alaktana.

Thirring Gusztáv, l. t.

1. Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. 12 grafikus táblával. Die fünfzigjährige Entwicklung Budapests. (Budapest székesfőváros Statisztikai Közleményei. 53. kötet. Budapest, 1925. n. 8. r. XII. 270. és 200. lap.)

2. L'Annuaire statistique des grandes villes. (XVIe Session de l'Institut international de Statistique [Rome 1925.] 8 oldal) és Annexe du Rapport relatif à l'Annuaire statistique des grandes villes. (Bulletin quotidien de la XVIe Session de l'Institut internat. de Stat. No. 4 p. 8—11.)

3. Magyar községi statisztika. (Városok Lapja XX. évfolyam. 1925. 19—20. sz.)
4. A budapesti községi választások. Les élections communales à Budapest (Magyar Statisztikai Szemle III. évf. 1925. 5—6. sz. 129—138. lap, 1 térképpel.)
5. Elnöki megnyitó a Magyar Statisztikai Társaság III. ünnepi ülésén. (U. o. 218—219. lap.)
6. Discours d'ouverture présidentiel dans la séance solennelle de la Société hongroise de Statistique. (Revue de la Société Hongroise de Statistique. IIIe année 1925. No. 1—2 p. 76—78.)
7. Az elszakított Nyugatmagyarország. (A Magyarság Évkönyve 1925. 269—282. lap.)
8. Az osztrák csatlakozás és Nyugatmagyarország. (Magyarság 1925. július 24. VI. évf. 139. sz.)
9. A statisztikusok nemzetközi nagygyűlése Rómában. (Magyarság 1925. október 6.)
10. Véget ért a statisztikusok világtalálkozója. (Magyarság 1925. október 13.)
11. Szeged és környéke részletes kalauza. (Horváth A. Jánossal együtt.) (Részletes helykalauzok 5.) Budapest. 1925. 13 képpel és 2 térképpel. (44 lap.)
12. Sopron és környéke részletes kalauza. (Dr. Heimler Károlyval együtt.) (Részletes utikalauzok 6.) Második kiadás 24 képpel, 4 alaprajzzal és 1 térképpel. Budapest. 1925. (58 oldal.)
13. Budapest als Fremdenstadt. (Nationalzeitung, Basel, Sondernummer. Die Schweiz und Ungarn.)
14. Budapest. (Népszerű ismertetés német, francia, angol és olasz nyelven, kiadta a székesfőváros idegenforgalmi hivatala. 16 oldal.)
15. Sopron. (A Sopron, Civitas fidelissima c. munkában, 6—14. l.)
16. Magyarország földrajza és általános statisztikája. (295 című Révai Nagy Lexikonjának XVII. kötetében.)

Szerkesztések.

17. Sopron. Civitas fidelissima. Sopron, 1925. (8-r. 128 lap, 66 képpel.)
18. Budapest Székesfőváros Statisztikai Havi füzetek. 53. évf. 1925.
19. Budapest Székesfőváros Statisztikai Heti kimutatásai. 53. évf. 1925.
20. Revue de la Société Hongroise de Statistique. IIIe année 1925.

Tolnai Vilmos, I. t.

1. *Széchenyi István*, Blick és kisebb döblingi iratok. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta T. V. (Magyarország újabkori történetének forrásai. Gr. Széchenyi I. összes művei. IX. Döblingi irodalmi hagyatéka III.) Kiadja a M. Tört. Társulat. Bp., 1925. Nagy 8-rét, 936 lap, a döblingi tébolyda képével.
2. *Madách-ereklyék*. Irod. Közl. XXXV. 84.
3. *Vörösmarty* Görgey-verse. U. o. 90.
4. Miért szünt meg *Kármán József* Urániája? Irodalomtörténet XIV. 175.
5. *Zsigmond F. Jókai*. (Bir.) Napkelet. 266.
6. Kosár, szűr, rokka. (Cikk). U. o. 103.
7. *Ravasz László*: Százados ének? Madách, Jókai. (Bir.) U. o. 55.
8. *Kék Lajos*: Beöthy. (Bir.) U. o. 70.
9. *Juhász Gyula*: Testamentom. (Bir.) U. o. 479.

10. Arany és Madách «arany almái» (Cikk). Egyet. Phil. Közl. XLVIII. 87.
11. Jókai és a magyar nyelv. (Tanulmány.) M. Nyelv. XXI. 85.
12. Tövé. (Cikk). U. o. 133.
13. Roussetot. (Nekrol.) U. o. 147.
14. Katona Bánkbanjának régies nevei. (Cikk). U. o. 203.
15. Magyarország nem volt, hanem lesz. (Cikk). u. o. 204.
16. Zabot hegyez. (Cikk). U. o. 204.
17. *Kozma* A. Goethe Faustjának ford. (Bír.) Prot. Szemle. XXXIV. 123.
18. *Császár E.* A magy. irod. kritika története. (Bír.) U. o. 417.
19. *Trócsányi Z.* A régi m. irod. breviáriuma. (Bír.) U. o. 589.
20. *Lázárné Kasztnér Janka.* (Emlékszed.) Magyar Asszony. V. 41.
21. Statistisches über die ungarische Sprache. Ungarische Jahrbücher. Berlin. V. 98.
- Előadások *Jókairól*: Bp. keresztény ligában, a Szabad Egyetemen, Pécssett és Sátoraljaújhelyen.

Verebélly Tibor, l. t.

1. A koponyalövésekről. (Orvosi Hetilap. 1925. 1. sz.)
2. A kérés golyváról (Orvosképzés. 1925. 2. sz.)
3. Gyomorműtéteim statisztikája (Orvosi Hetilap. 40. sz.)
4. A gerinc-csatornabeli dermoidról. (Magyar Sebész-társaság munkálatai. 1925.)

Báró Wlassics Gyula t. t.

1. A népszövetség tanácsának római ülése. Uj Nemzedék, 1924 december 28.
2. Bécsi emlékeimből. Meine Erinnerungen in Wien. Neues Wiener Journal, 1925 január 1.
3. A nemzetközi bíróság — a genfi jegyzőkönyvig. Jogállam, 1925 január—februári szám.
- Évnyitó beszéd a közigazgatási bíróság teljes ülésén.
4. A nemzetek szövetségének kritikai méltatása. Kelet Népe 1925 január—februári füzeté.
5. A képviselőválasztás felett való bíraskodás. Uj Nemzedék, 1925 február 1.
6. A főrendiház reformja. Budapesti Hirlap, 1925 március 4.
7. Életem legérdekesebb emlékei. Pesti Hirlap 1925 március 8., 15., 22. számai.
8. Megnyitó beszéd a főrendiház tagjainak 1925. évi március hó 21-én tartott értekezletén. (Jegyzőkönyv kinyomatva.)
9. A képviselőház feloszlata és a főrendiház ülésének berekesztése. Budapesti Hirlap, 1925 március 29.
10. Csengery Antal hátrahagyott irataiból. (Die nachgelassenen Schriften von Anton Csengery's. Falk Miksa két ismeretlen levele.) Pester Lloyd, 1925 április 5.
11. Visszhang Apponyi gróf cikkére. (Widerhall auf den Artikel des Grafen Apponyi.) Pester Lloyd, 1925 május 2.
12. Csengery Antal és a Zeneakadémia. Pester Lloyd, 1925 május 6.
13. A kisebbségi védelem tarthatatlan állapota. Pester Lloyd, 1925 május 28.
14. A nemzetek szövetsége és Magyarország. Kelet Népe, 1925 május—júliusi szám.

15. A népszövetségi unió varsói ülése. Budapesti Hirlap, 1925 május 31.
16. A magyar lelkiség és a békeszerződések. Új Nemzedék, 1925 június 11.
17. A nemzetiségi kisebbségek ügyei a népszövetségi ligák uniójának varsói ülésén. Prágai magyar hirlap, 1925 június 5.
18. A népszövetségi ligák Varsóban. Budapesti Hirlap, 1925 jun. 24.
19. Ilézag a választójogi törvényben. Pester Lloyd, 1925 július 9.
20. A hágai állandó nemzetközi bíróság és a vegyes döntőbírság. Budapesti Hirlap, 1925 szeptember 13.
21. Apponyi javaslatai. (Apponyis Anträge.) Pester Lloyd esti lapja, 1925 szeptember 19.
22. Mátyás király népszövetségi tervezete. (Ein Völkerbundentwurf des Königs Mathias Corvinus.) Pester Lloyd, 1925 szeptember 27.
23. A biztonsági kérdések szoros összefüggésben vannak a kisebbségi szerződésekkel. Új Nemzedék, 1925 október 9.
24. Deák Ferenc. (A miskolci szoborleleplezés alkalmából.) Budapesti Hirlap, 1925 október 18.
25. A népszövetségi ligák uniója és a kisebbségek kérdése. (Die Union der Völkerbundligen und die Minderheitsfrage.) Pester Lloyd, 1925 október 21.

Zelovich Kornél, I. t.

1. *Széchenyi és a magyar közlekedésügy.* (A magy. Tudományos Akadémia kiadása 1925.)
2. *Stephenson György.* (Vezércikk a Budapesti Hirlap 1925. szept. 27-iki sz.-ban.)
3. *A magyar vasutak története.* (Németh József könyvkereskedőnél 1925. november havában jelenik meg.)

Zemplén Géza, I. t.

1. *Polypeptide*, megjelent Biochemisches Handlexikon XI. kötet 1—42 l.
2. *Aminosäuren*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 47—202 l.
3. *Stick-stoffhaltige Abkömmlinge des Eiwisses unbekannter Konstitution*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 203 l.
4. *Harnstoff und Derivate*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 204—242 l.
5. *Guanidin, Kreatin, Kreatinin*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 243—270 l.
6. *Amin*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 270—292 l.
7. *Basen mit unbekannter und nicht näher bekannter Konstitution*. Biochemisches Handlexikon XI. kötet 293 l.
8. *Cholin, Betain, Neurin, Muscarin* XI. kötet 294—311 l.
9. *Indol und Indolabkömmlinge* XI. kötet 312—319 l.
10. *Géza Zemplén und Géza Braun*, Über einige Aetherverbindungen des Salicins. Berichte d. Deutschen chemischen Gesellsch. 58. kötet, 1405—1409 l.

Zimmermann Ágoston, I. t.

1. Az Eustach-féle fülkürt kitéremkedéséről. Egy képpel. Matematikai és Természettudományi Értesítő XLI. kötet. 1925. 75—84.
2. A ló térdkalácsának egyes szalagairól. Három képpel. Állatorvosi Lapok XLVIII. 1925. 7. sz. 66—68.
3. A parasymphathiás idegrendszeréről. Két képpel. Állatorvosi Lapok XLVIII. 1925. 9. sz. 85—88.

4. Festrede, gehalten anlässlich der Eröffnung des Studienjahres an der kgl. ung. Tierärztlichen Hochschule am 19. Oktober 1924. Berliner Tierärztliche Wochenschrift XLI. 1925. No. 36. 591—594.

5. Arterienmessungen bei Huftieren. Berliner Tierärztliche Wochenschrift XLI. 1925. No. 38. 614.

6. A pata szerkezete. Három képpel. Természettudományi Közlöny LVI. 6. sz. 354—358.

7. Újabb vizsgálatok a fagyasztott húsról. Természettudományi Közlöny LVI. 6. sz. 365—367.

8. Szerkesztette az Állatorvosi Lapok XLVIII. évfolyamát és a Közlemények az összehasonlító élet és kórtan köréből című folyóirat XVIII. kötetét.

9. Számos ismertető közlemény a Természettudományi Közlöny, Egészség, Népegészségügy, Állatorvosi Lapok, Berliner Tierärztliche Wochenschrift és Wiener Tierärztliche Wochenschrift című folyóiratokban.

Zsigmond Ferenc, I. t.

a) Önállóan megjelent művek:

1. Lévay József élete és költészete. Budapest, Grill K. 1906. 8-rét. 162. lap.

2. Mikszáth írói egyénisége mint kortörténeti dokumentum. Debrecen, Tisza I. Társ. 1923. Nagy 8-r. 33. l.

3. Jókai Mór élete és művei. Bp. 1924. (Bethlen-Könyvtár 8. sz.) 8-r. 78 l.

4. Jókai. Bp. M. T. Akadémia 1924. 8-r. 415 l.

5. Jókai és Debrecen. (Sajtó alatt.)

b) Folyóiratokban megjelent tanulmányok:

Irodalomtörténet c. folyóirat:

1. Scott és Jósika. 1913. 129—142, 217—227. l.

2. Jókai mesemondása. 1914. 353—365. l.

3. Baksay Sándor. 1915. 225—237. l.

4. A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére. 1918. 31—47 l.

5. Lévay József. 1918. 252—260. l.

6—9. A magyar irodalomtörténetírás munkája 1914—17-ben. 1915—18.

10. Vas Gereben. 1919. 1—22. l. (A M. T. Akadémiától az Ordódy-díjjal kitüntetett munka. Lásd Akad. Értesítő 1922. 43—44. l.)

11. Gárdonyi Géza. 1921. 97—115. l.

12. Beöthy Zsolt mint szépíró. 1922. 7—24. l.

Irodalomtörténeti Közlemények:

13. Jókai írói munkássága a szabadságharcig. 1916. 275—304. l.

14. Jókai uralomra jutása regényirodalmunkban. 1919—21. 1—83. l.

Az Orsz. Ref. Tanáregyesület Évkönyve:

15. Arany János emlékezete. 1917—18. 66—75. l.

Magyar Múza (Szerk. Császár E. és Pekár Gy.):

16. Lévay József. 1920. 289—295. l.

17. Magyar utópia. 1920. 479—490. l.

Új Magyar Szemle :

18. Jókai regényeinek korszerűsége. 1921. 244—255. l.

Budapesti Szemle :

19. Jókai regényhősei. 1922. 55—73. l.

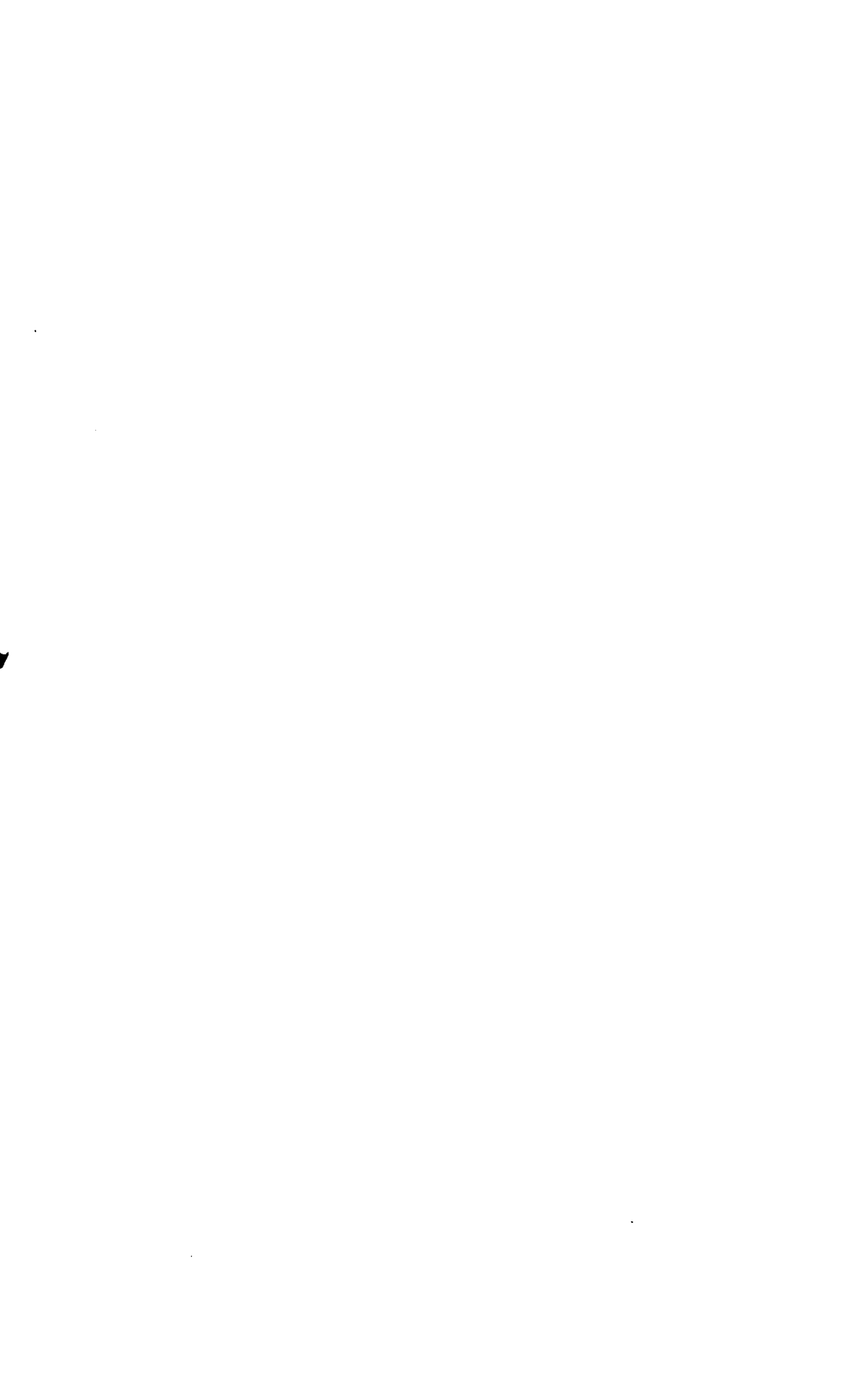
A Magyar Irodalomtudomány Kézikönyve (szerk. Pintér J.) számára elfogadva :

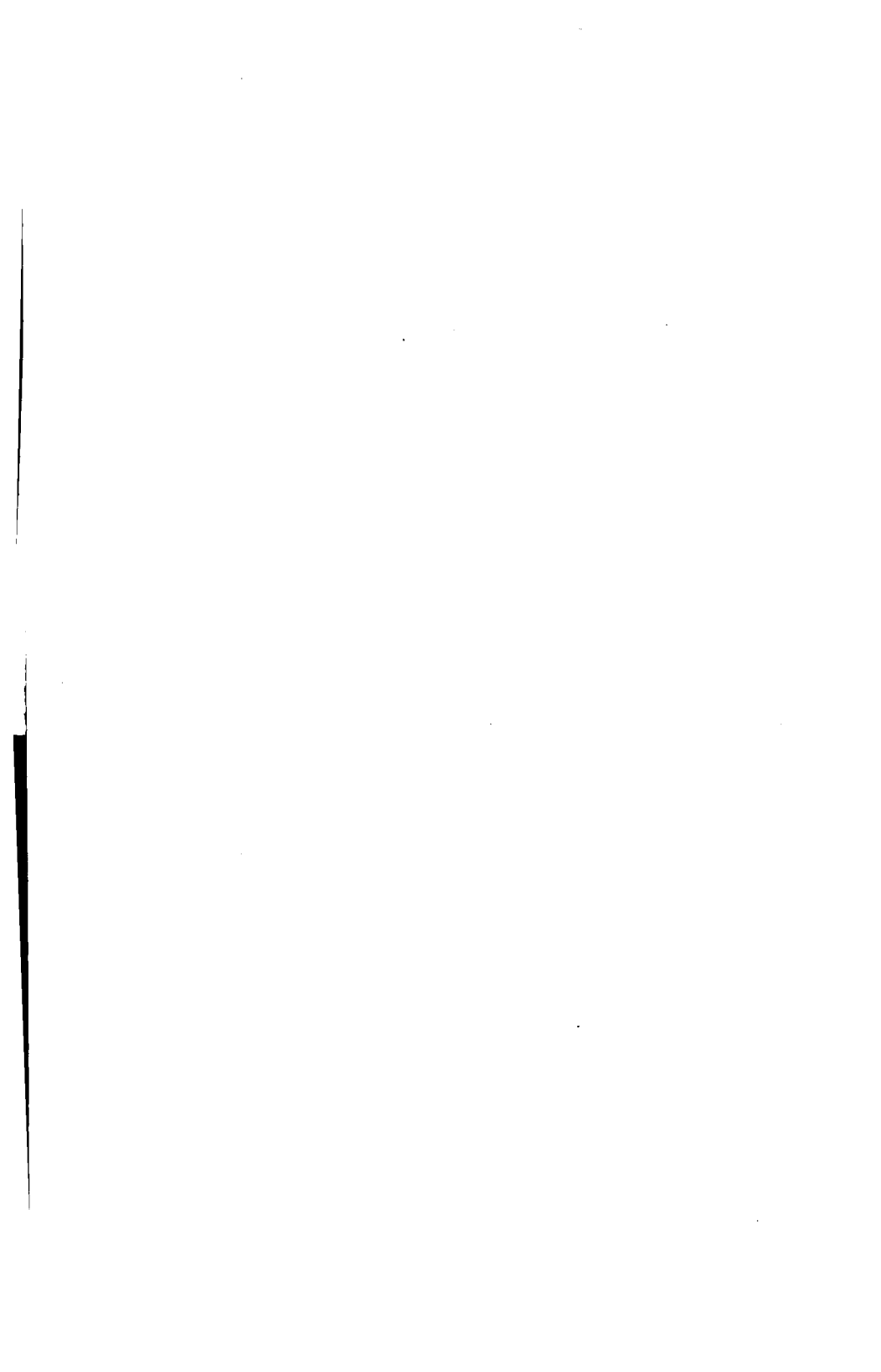
20. Az orosz irodalom hatása a magyar irodalomra.
21. Jellemző alakok a magyar irodalomban.

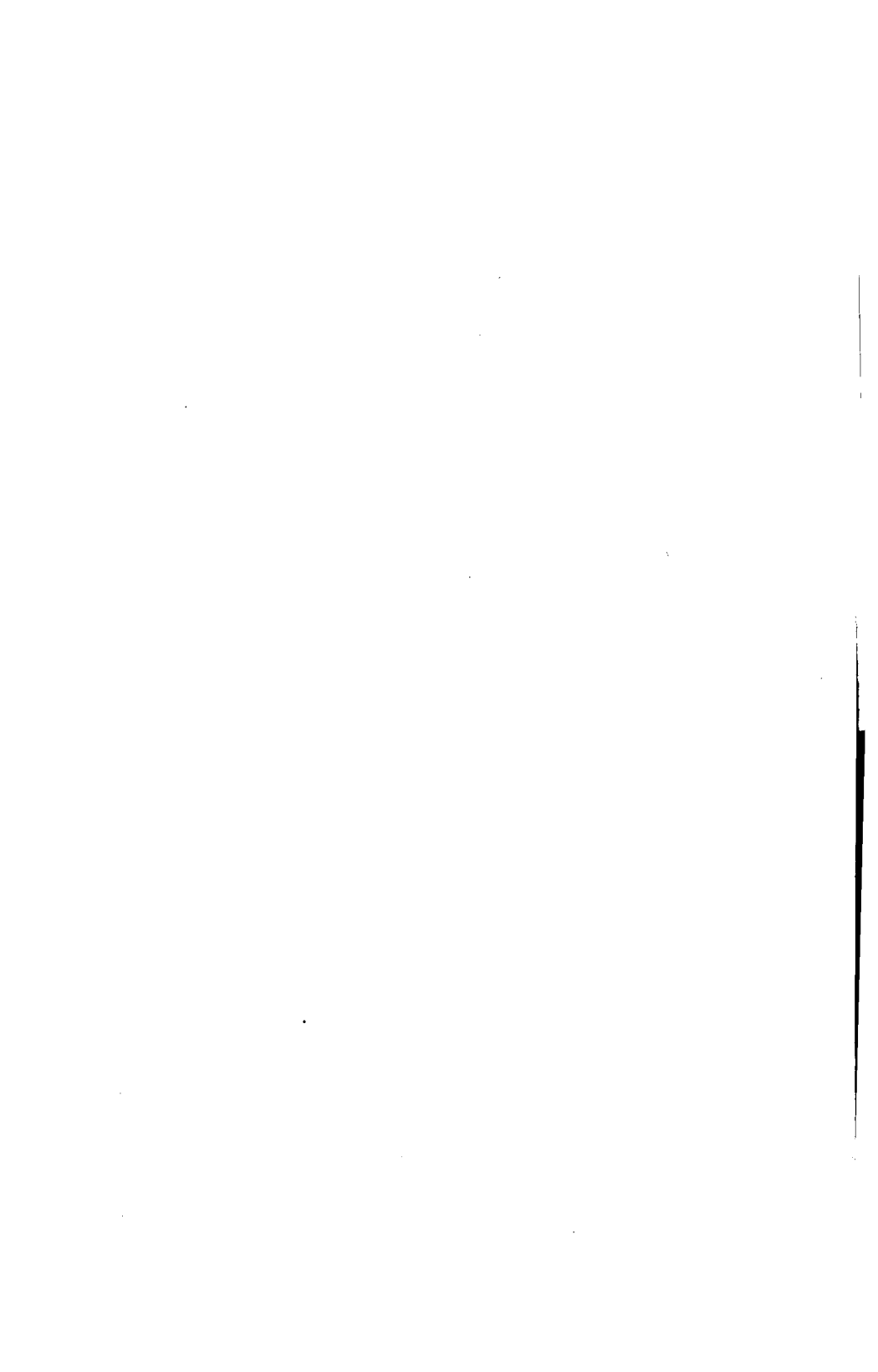
L'Europa Orientale :

22. Jókai Mór. 1925. májusi szám.

Kisebb közlemények és könyvismertetések az Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények, Egyetemes Philologiai Közlöny, Hit és Élet (Debrecen, szerk. Révész Imre 1922—23.), Napkelet, Protestáns Szemle e. folyóiratokban.

605.
50024

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

XXXVI. KÖTET.

426—429. FÜZET. 1925. JÚNIUS—SZEPT.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

TARTALOM.

	Oldal
I. A M. Tud. Akadémia LXXXV. ünnepélyes közlése Jókai Mór emlékezetére	99
1. Berzeviczy Albert, ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde	99
2. Jókai költői és nemzeti értéke, Négyesy László r. tagtól	106
II. Ünnepi ülés a «Zalán futása» megjelenésének százéves fordulójára emlékére	126
1. Elnöki megnyitóbeszéd Berzeviczy Albert, ig. és t. tagtól	126
2. Ünnepi előadás Császár Elemér r. tagtól	127
III. Jelentések a pályázatok eldöntéséről	148
1. Jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	148
2. Jelentés a Br. Kornfeld Zsigmond-alapítvány 1925. évi kamatainak odaítéléséről	165
3. Jelentés a Kugler Mihály által alapított Rákosi Jenő-díjról	167
4. Jelentés az 1924. évi Sámuel-Kölber-jutalomról	170
5. Jelentés a Riedl Frigyes-díjról	170
6. Jelentés a Gorove-jutalomról	172
7. Jelentés a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület Fáy András-alapítványából kitűzött jutalomról	175
8. Jelentés a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából kitűzött díjról	178
9. Jelentés a Pesti Tőzsde szerkesztősége adományából kitűzött 2. sz. nyílt pályátételre érkezett munkáról	179
10. Jelentés a Pesti Tőzsde adományából kitűzött 1. sz. pályátételre érkezett munkáról	180
11. Jelentés a Körössy-pályazatról	183
IV. A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei	185
V. LXXXV. nagygyűlés	189
VI. Ünnepi beszédek. I. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr beszéde Nógrád vármegyének Madách Imre és Mikszáth Kálmán emlékére Balassagyarmaton, 1925 szeptember 6-án tartott ünnepi ülésén, 195. l.—II. Gvadányi szobra előtt. Ünnepi beszéd Gvadányi rudabányai szobrának leleplezésekor 1925 augusztus 20-án, 197. l.—III. Üdvözlő a M. Tud. Akad. nevében Mihályfi Károly művészpályájának 50-ik évfordulóján 1925 április 23-án a Nemzeti Színházban	204
VII. A Magyar Tudományos Akadémia alapításának századik évfordulója	205
VIII. A külföldi akadémiaknak a centennáris ünnepi ülésre küldött meghívó	206
IX. Vargha Gyula t. t.-nak 1925 március 9-én tartott székfoglalója	207
X. Költségvetés	216
XI. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	220
XII. A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatolagos jegyzéke	221
XIII. A több részvénytársaság hozzájárulásával létesült Serbán János-alapítvány ügyrendje	221
XIV. Némethy Géza osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából. I. Jakab Ödön l. taghoz 1924 október 13-án, 223. l.—II. Dézsi Lajos r. taghoz 1924 november 10-én, 224. l.—III. Kéky Lajos l. taghoz 1925 február 8-án, 226. l.—IV. Vargha Gyula t. taghoz 1925 március 9-én	226
XV. Nekrológok	228

Hirdetés.

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-vállalatának 1925. évi kiadványa Szinnyei Ferenc I. tag *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* című kétkötetes munkájának I. kötete.

Az I. kötet tartalma a következő lesz: 1. A főváros és a szellemi élet a XIX. század huszas és harmincas éveiben. — 2. Zsebkönyveink, folyóirataink és hírlapjaink 1818-tól 1835-ig. — 3. Az úttörők és követők. — 4. Történeti novelláink Jósika előtt s első történeti regényünk. — 5. Társadalmi novelláink Jósika előtt s első társadalmi regényünk. — 6. Francia és angol irány a társadalmi novellában és regényben. — 7. Zsebkönyveink, folyóirataink és hírlapjaink 1836—1848-ig. — 8. Br. Jósika Miklós. — 9. Vajda Péter. — 10. Br. Eötvös József: A karthauzi.

Az 1926-ban megjelenő második kötet tartalma: 11. A főváros és a szellemi élet a negyvenes években. — 12. Vig novelláink és életképeink. — 13. Br. Eötvös József: A falu jegyzője. — 14. Társadalmi novelláink és regényeink. — 15. Történeti novelláink. — 16. Br. Eötvös József és br. Kemény Zsigmond történeti regényei. — 17. Összefoglalás. — Bibliographia. — Névmutató.

Az Akadémia a Könyvkiadó-vállalat eddigi pártoló tagjainak, ha visszalépésüket be nem jelentették, a kötetet megjelenése után (előreláthatólag a f. év dec.-ben) fűzött példányban *a megállapítandó bolti ár feléért — hozzászámítva a csomagolás és postai szállítás költségeit* — meg fogja küldetni. A kötet bolti árát a jelenlegi nyomdai viszonyok között előzetesen nem lehet megállapítani. Azoktól az aláíróktól, akik kötött példányt kívánnak, a könyvkötő által felszámítandó kötés árát az Akadémia Könyvkiadó-hivatala postai úton fogja kérni.

A Könyvkiadó-vállalat előfizetői, akik visszalépésüket bejelenteni óhajtják, szíveskedjenek azt a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalával (Budapest, V., Akadémia-utca 2.) mielőbb közölni.

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest V., Honvéd-utca 10.
Felelős vezető : Tiringor Károly műszaki igazgató.

50024

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGII JENŐ

FŐTITKÁR.

XXXVI. KÖTET.

430—431. FÜZET. 1925. OKTÓBER—NOVEMBER.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

25 26 347

TARTALOM.

	Oldal
<i>A M. Tud. Akadémia alapításának százados ünnepe</i> . . .	233
I. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde . . .	233
II. Balogh Jenő főtitkár beszéde	240
III. Szinnyei József ig. és r. t. A M. Tud. Akadémia és a magyar nyelv-tudomány	245
IV. Négyesy László r. t. A magyar irodalom és költészet fejlődése	263
V. Üdvözlések:	
Magyarország főméltóságú kormányzójának üdvözlő beszéde	280
Scitovszky Béla, a Nemzetgyűlés elnöke átadja a Nemzetgyűlés üdvözlő iratát	281
Gróf Klebelsberg Kunó ig. és t. t. vallás- és közokt. m. kir. miniszter üdvözlő beszéde	282
József főherceg tábornagy ig. és t. t. Ő Fensége üdvözlő beszéde	282
A külföldi tudományos társaságok hivatalos küldötteinek és a kormányok képviselőinek üdvözlő beszédei	283
VI. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök válasza	295
VII. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöknek a külföldi hivatalos küldöttek tiszteletére adott ebéden mondott beszéde	299
VIII. A külföldi tudományos társaságok meghívása és a kapott válaszok	300
IX. A hazai hatóságoktól és intézetektől kapott üdvözlő iratok	308
X. Adományok és alapítványok a centenárium alkalmából	308
XI. Gróf Széchenyi István emlékének törvénybe iktatása	309
XII. Voinovich Géza r. t. beszéde Arany János első budapesti lakóházának emléktáblával való megjelölésekor	310
XIII. Ferenczi Zoltán r. t. beszéde a Petőfi-házra helyezett Jókai-emléktábla leplezésekor	312
XIV. A tartalomjegyzék francia fordítása	315
XV. A tartalomjegyzék német fordítása	316

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

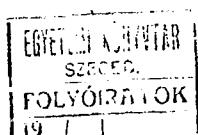
XXXVI. KÖTET.

432. FÜZET. 1925. DECEMBER.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1925

TARTALOM.

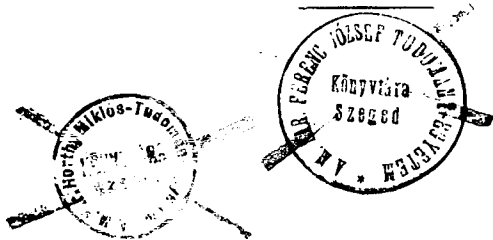
	Oldal
I. <i>Ünnepi ülés Lévay József tiszteleti tag emlékezetére 1925 nov. 30-án</i>	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde . . .	315
2. Ravasz László t. t. ünnepi beszéde Lévay József költészetéről	317
II. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszédei:	
1. Salamon Ferenc és Xántus János születésének centenáriuma alkalmából	325
2. Toldy Ferenc halálának félszázados évfordulója alkalmából	326
III. Herczeg Ferenc t. t. «A Híd» című színjátékának negyedik felvonása. (Felolvasta a szerző az I. osztálynak 1925 október 12-én tartott ülésén)	327
IV. Jelentés a Péczely-jutalomról. (Felolvasta Papp Ferenc l. t. 1925 december 21-én)	339
V. Megemlékezés Duka Tivadar t. tagról. (Felolvasta Horváth Géza r. t., osztályelnök dec. 14-én)	341
VI. Kivonatok az üléseken tartott előadásokból:	
1. Kaán Károly l. t.: Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld (október 19. összes ülés)	344
2. Ballagi Aladár r. t.: Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711-ig (a II. osztály október 19-iki ülésén)	348
3. Zsigmond Ferenc l. t.: Jókai és Debrecen. (Székfoglaló nov. 9-én)	357
4. Rácz Lajos tanár mint vendég: A történelmi materializmus és a vallás (nov. 16.)	365
5. Szinnyei Ferenc l. t.: A regény (dec. 7.)	367
VII. A Chorin Ferenc alapítvány ügyrendje	368
VIII. A Kónyi Manó-alapítvány ügyrendje	370
IX. Költségvetés 1926. év január—június hónapjaira	371
X. Újabb kiadványok	376
XI. Adományok és alapítványok	376
XII. Nekrológok:	
1. Áldásy Antal l. t. beszéde Zsilinszky Mihály r. t. ravatalánál október 6-án	381
2. Rados Gusztáv r. t. beszéde Réthy Mór ravatalánál november 18-án	384
XIII. A tartalomjegyzék francia fordítása	336
XIV. A tartalomjegyzék német fordítása	387
A belső tagok irodalmi munkálatai I.	
(A borítékon az Irodalomtörténeti Bizottság kérelme a Kazinczy-levelezés beküldése tárgyában.)	

Hirdetés.

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Vállalatának 1926. évi kiadványa *Szinnyei Ferenc* I. tag *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* című kétkötetes munkájának II. kötete lesz.

A kötet tartalma: XI. A főváros és a szellemi élet a negyvenes években. — XII. Vig novelláink és életképeink. — XIII. Báró Eötvös József: A falu jegyzője. — XIV. Társadalmi novelláink és regényeink. — XV. Történeti novelláink. — XVI. Báró Eötvös József és Báró Kemény Zsigmond történeti regényei. — XVII. Összefoglalás. — Bibliografia. — Névmutató.

Az Akadémia a Könyvkiadó Vállalat eddigi pártoló tagjainak, kik visszalépésüket be nem jelentették s kik az első kötetet megkapták, a II. kötetet megjelenése után (kb. április hóban) fűzött példányban *a megállapítandó bolti ár feléért*, hozzászámítva a csomagolás és postai szállítás költségeit, meg fogja küldeni. A kötet bolti árát (mely valamivel több lesz az első kötet áránál) a jelenlegi nyomdai viszonyok között előzetesen nem lehet megállapítani. Azoktól az aláíróktól, akik kötött példányt kívánnak, a könyvkötő által felszámítandó kötés árát az Akadémia Könyvkiadó hivatala postai úton fogja kérni.

Kérelem.

A Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága felkéri mindazokat az irodalom- és tudománykedvelőket, akiknél Kazinczy Ferencnek vagy barátainak hozzá írott levelei vannak eredetiben vagy másolatban, hogy azokat a Kazinczy Levelezéséhez kiadandó *pótlékkötet* számára a M. Tud. Akadémia Főtitkári Hivatalához vagy a megbízott szerkesztőhöz: Harsányi István főiskolai tanárhoz Sárospatakra elküldeni szíveskedjenek.

